

Turun yliopisto
University of Turku

INTEGRAATIOMYÖNTEISTEN ETUJÄRJESTÖJEN LINJAT JA TOIMINTA ENNEN SUOMEN EU-JÄSENYYYTTÄ

Olli Korhonen

Turun yliopisto
University of Turku

INTEGRAATIOMYÖNTEISTEN ETUJÄRJESTÖJEN LINJAT JA TOIMINTA ENNEN SUOMEN EU-JÄSENYTTÄ

Olli Korhonen

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos

Poliittinen historia

Työn ohjaajat:

Professori Timo Soikkanen

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos

Opinnäytetyön alkuvaiheessa

Vesa Vares

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos

Opinnäytetyön loppuvaiheessa

Tarkastajat:

Dosentti, tutkimusjohtaja Juhana Aunesluoma

Helsingin yliopisto

VTT Jukka Koivisto

Kauniainen

Vastaväittäjä:

Dosentti, tutkimusjohtaja Juhana Aunesluoma

Helsingin yliopisto

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-6878-7 (Painettu/Print)

ISBN 978-951-29-6879-4 (Sähköinen/Pdf)

ISSN 0082-6995 (Painettu)

ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu)

Painosalama Oy - Turku, 2017

Tiivistelmä

Euroopan unionin jäsenyys vuonna 1995 on Suomen merkittävin ulkopoliittinen päätös toisen maailmansodan jälkeen. Tiedotusvälineet tapaavat tiivistää, että päätös oli *Ahon hallituksen hanke* tai *presidentti Koiviston ensisijaisesti turvallisuuspoliittinen ratkaisu*. EU-jäsenyys oli sangen leimallisesti myös etujärjestöjen hanke. Sekä elinkeinoelämän etujärjestöt että palkansaajakeskusjärjestöt jatkoivat integraatiomyönteistä pitkää linjaa ja ajoivat johdonmukaisesti tiiviimpää osallistumista Länsi-Euroopan integraatioon. Järjestöjen saumaton integraatioyhteistyö huipentui voitokkaassa vaalikampanjassa EU-kansanäänestyksen alla.

Virkistyttyään länsi-integraatio palasi 1980-luvun puolivälissä verraten samanaikaisesti etujärjestöjen toimintaan. Etujärjestöjen tavoitteena oli turvata yrityksille kunnan kilpailuasema erityisesti suhteessa ruotsalaisyrityksiin. Ruotsin kehitystä seurattiin tiiviisti. Taloudelliset tavoitteet hallitsivat perusteluja, kun taas EU-jäsenyyden turvallisuuspoliittiset ulottuvuudet olivat etujärjestöille toissijaisia, joskaan eivät merkityksettömiä. Keskeisistä etujärjestöistä vain maataloustuottajien keskusjärjestö MTK poikkesi integraatiolinjauksissaan vastustamalla johdonmukaisesti Euroopan unioniin liittymistä.

EU-jäsenyyttä edeltänyt kymmenvuotiskausi 1984–1994 oli elinkeinoelämälle tavattoman vilkas. Ajanjaksolla vaikutti kolme rinnakkaista kehityskulkua: 1. *yritystoiminnan muutokset*, joista keskeisimpinä elinkeinoelämän kansainvälistyminen, teknologian merkityksen kasvu ja viennin rakennemuutos. 2. *Kauppapoliittisen toimintaympäristön muuttuminen*, jota leimasi idänkaupan hiipuminen ja länsi-integraation aktivoituminen, sekä 3. *mullistukset Euroopan poliittisella kartalla*, Neuvostoliiton ja koko Itäblokin kadotessa.

Bulkkituotteiden viejästä tuli korkean teknologian viejä. Erityisesti vientikauppaa käyneet yritykset tarvitsivat aiempaa pidemmälle menevää integraatiota. Suuryritysten, erityisesti Suomen valtiontalouden vertauskuvaksi nousseen Nokian, vaikutus etujärjestöjen – ja koko valtakunnan integraatiopolitiikkaan oli ilmeinen.

Päätös EU-jäsenyydestä oli kaksivaiheinen. Valtiojohto päätti vuonna 1992 hakea Euroopan unioniin, jonka jälkeen kansa sai äänestää jäsenyydestä syksyllä 1994. Molempiin ratkaisuihin etujärjestöt pyrkivät vaikuttamaan vahvasti, usein julkisuuden kautta. Huolimatta pitkäjänteisestä työstä länsi-integraation puolesta matalan politiikan (*low politics*) tasolla, varovaiseksi luonnehdittu ulkopoliitiikka loi korkean politiikan (*high politics*) kehykset etujärjestöjen toiminnalle. Neuvostoliiton linjauksia seurailnut Suomen virallinen integraatiopolitiikka muuttui Neuvostoliiton kehityksen seurauksena hetkessä syksyllä 1991.

Etujärjestöjen integraatioyhteistyössä oli mukana muitakin kuin työmarkkinaosapuolia, kuten Keskuskauppakamari. Lisäksi elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot tukivat etujärjestöjen integraatiotyötä. Etujärjestöjen rinnalla ns. Eurooppa-ryhmät olivat nostamassa integraatiota julkiseen keskusteluun ja ne työskentelivät tavoitteellisesti integraation ja viime kädessä EU-jäsenyyden puolesta. Integraatiomyönteiset Eurooppa-ryhmät olivat uusi ilmiö, sillä 1970-luvulla vastaavat toimijat vastustivat integraatiota.

Abstract

Accession to the European Union in 1995 is the most important decision in Finnish foreign politics after the Second World War. The membership was the project of various interest groups rather than that of politicians. Contrary to what is often presented in public, the decision about EU was not solely “a project of Aho’s Government” or “primarily a security policy solution”. Both the industry interest groups as well as the confederations of trade unions were eager to move towards closer engagement with western European integration. The close collaboration for integration between the organizations culminated in a victorious election campaign just before the EU referendum.

After its re-start in the mid 1980’s the western integration reappeared fairly simultaneously in the agenda of various interest groups. Industry interest groups and confederations of trade unions both continued with an integration positive line. Their aim was to secure Finnish companies with a solid competitive position - especially in relation to companies in Sweden. Economic goals were their primary concern, whereas security political dimensions remained a secondary, albeit not an insignificant goal. The Confederation of Agricultural Producers differed from the common integration positive alignment of other important interest groups by opposing the EU membership.

The ten year period 1984–1994 prior to Finland’s EU membership was an extremely active time in business life. During that time three parallel developmental streams took place: (1) changes in business life, most of all internationalization, the rise of technology-intensiveness, and the structural changes in export, (2) changes in the trade policy environment, characterized by the weakened eastern trade and the revival of western integration and (3) upheavals in the European political scheme, as the Soviet Union and the Eastern Bloc disappeared. The development affected every Finnish company in one way or another. Especially export-intensive companies needed more profound integration. An exporter of bulk products had become an exporter of high technology. Large corporates, especially Nokia, which had become the symbol of Finnish national economics, had an evident effect on integration politics, both on the interest group and on a national level.

The final decision on Finnish EU membership was a two-phase process. In 1992 the leadership of Finnish foreign policy decided to apply for the membership of the European Union, after which the people voted for membership in autumn 1994. Interest groups strove to actively affect both decisions, often by using the media. Despite long-term work on the western integration on low politics, high politics created frameworks for interest groups. Finland’s cautious foreign policy followed Soviet Union alignments and formed the framework for the low politics until the autumn of 1991. The change was affected by the developments in the Soviet Union.

Collaboration around the integration process didn’t include only social partners. For example Finland Chamber of Commerce was not a social partner. In addition various so-called Europe groups were working alongside the interest groups for integration and ultimately for achieving EU membership. These groups especially brought integration to the public discussion.

Alkusanat ja kiitokset

Euroopan unionin jäsenyys vuonna 1995 on ollut Suomen merkittävin ulkopolitiittinen päätös toisen maailmansodan jälkeen. Se vaikutti hyvältä opinnäytetyön aiheelta. Aiheen valintaan vaikutti, että tutustuin 1970-luvulta alkaen Euroopan integraatioon ja Suomen integraatiopolitiikkaan erityisesti tutkimusapulaisena tehtävissäni. Näkökulman valintaan puolestaan vaikutti, että työskennellessäni Eurooppa-Instituutin kannatusyhdistyksen toiminnanjohtajana vuosina 1989–1992, pääsin näkemään, miten etujärjestöt seurasivat ja edistivät integraatiota. Näin myös, kuinka mielellään ne olivat mukana Eurooppa-ryhmien, kuten Eurooppa-Akatemian, Eurooppa-Instituutin ja Euroklubin, toiminnassa. Poliitikkojen integraatiokiinnostus ei tuolloin ollut kovin näkyvää.

Kiitän haastattelemiani henkilöitä heidän minulle suomastaan ajasta ja opinnäytetyölleni tärkeistä tiedoista. Kiitän myös asiantuntijoita, joiden kanssa sain käydä taustakeskusteluja. Parhaat kiitokset minua auttaneelle Turun yliopiston henkilöstölle. Kiitän käytännön avusta Eeva Colemania, Sara Paanasta ja Jouni Vilhosta.

Opinnäytetyöni on saanut korvaamatonta taloudellista tukea Ulkopoliitiikan tutkimuksen säätiöltä, Kansan Sivistysrahastolta, Jenny ja Antti Wihurin rahastolta sekä Turun yliopiston yhteiskuntatieteelliseltä tiedekunnalta. Suuret kiitokset.

Kiitän myös Eurooppa-säätiötä saamastani kannustepalkinnosta ja Schumanseura ry:tä monivuotisesta tuesta.

Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä

Tiivistelmä	3
Abstract.....	4
Alkusanat ja kiitokset	5
Sisällysluettelo	7
1. Johdanto	11
Kysymyksenasettelu ja rajaus	11
Integraatiomyönteiset etujärjestöt	15
Taloudellinen integraatio ja vertailtavat valtiot	22
Tutkimusaineisto – aiempi tutkimus ja lähteet	24
Suomi odotti ja katsoi	37
Idänpolitiikka ohjasi sotien jälkeistä ulkopolitiikkaa	37
Finefta käynnisti Suomen integraatiopolitiikan	41
Idänkaupalla oli kokoaan suurempi merkitys	47
Teknologia-Suomi syntyi 12. elokuuta 1982	52
Nokia ponnisti pitkistä perinteistä	56
Etujärjestöjen integraatiolinjaukset ennen 1980-luvun puoltaväliä	59
Elinkeinoelämän etujärjestöt kannattivat integraatiota 1960- ja 1970-luvuilla	59
Palkansaajajärjestöt solmivat kansainvälisiä yhteyksiä eri tahtiin	72
Turkulaiset käynnistivät integraatiotutkimusta 1970-luvulla	76

2. Integraatio virkistyi ja etujärjestöt ottivat varovaiset lähtöaskeleet 1984–1988	83
Länsi-Euroopassa käynnistyi uusi integraatiovaihe	83
Luxemburgin julistus käänsi Suomen integraatiotaipaleen	86
Menikö Suomen taloudella 1980-luvulla liian hyvin?	93
Teknologiavienti kehittyi ja Nokia kasvoi	97
Elinkeinoelämän etujärjestöissä katseet kääntyivät idästä länteen	106
Keskuskauppakamari aktivoitui integraatioasioissa ensimmäisten joukossa	106
Teollisuuden keskusliitossa integraatio nousi idänkaupan rinnalle ...	110
Elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot valmistautuivat integraatioon	126
Elinkeinoelämän valtuuskunta katsoi eurovuosikymmenelle	126
Elinkeinoelämän tutkimuslaitos pidättäytyi julkisesta integraatiokeskustelusta	128
Taloudellinen tiedotustoimisto käynnisteli Eurooppa-kampanjaa	130
Palkansaajakeskusjärjestöissä integraatio palasi työjärjestykseen	130
Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö jatkoι integraatiolinjallaan	130
Kansainvälisyys hiipi Akavaan	134
Eurooppa-toiminta käynnistyi Suomen Turussa	139
Turussa tehtiin vilkkaasti integraatiotutkimusta	139
Eurooppa-projekti vei yhdentymisoppiin kolmen vuoden hankkeella.....	141
Eurooppa-Instituutti perustettiin vuonna 1988	143
3. Integraatiomyönteiset etujärjestöt muuttuivat jäsenyyssmyönteisiksi 1989–1991	149
Itä-Euroopassa kommunistihallitukset kaatuivat ja Länsi-Euroopassa integraatio eteni	149
Suomi pelasi Efta-kortilla	151
Nokia oli tärkeämpi Suomelle, kuin Suomi Nokialle	159
Elinkeinoelämän etujärjestöt toimivat, mutta eivät kiirehtineet	162
Keskuskauppakamari eteni hillitysti	162
Teollisuuden Keskusliitto tuki virallista ulkopoliittikkaa	172

Elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot omaksuivat omat tehtävänsä	179
Elinkeinoelämän valtuuskuntaa kutsuttiin lännettäjäksi	179
Elinkeinoelämän tutkimuslaitos lisäsi integraatiotutkimusta	181
Taloudellinen tiedotustoimisto oli talouselämän tiedotusnyrkki	182
Palkansaajakeskusjärjestöt etenivät yhteistyössä	184
Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö käynnisti Eurooppa-hankkeita	184
Akava liittyi kansainväliseen yhteistyöhön SAK:n vanavedessä	197
Eurooppa-ryhmien lukumäärä kasvoi	201
Tie yhdentyvään Eurooppaan alkoi Eurooppa-Akatemiasta	201
Eurooppa-Akatemian muodosti seitsemän seminaaria	204
Eurooppa-Instituutin toiminta oli vireimmillään vuosina 1989–1991	208
Euroklubi syntyi syksyllä 1989	221
4. Vuodet 1992–1994 kampanjoiden kohti	
EU-kansanäänestystä	227
Suomi nousi lamasta Euroopan mullistusten jälkeen	227
Euroopan unioni syntyi Maastrichtin sopimuksella helmikuussa 1992	229
Suomi jätti jäsenhakemuksen Euroopan yhteisöille maaliskuussa 1992	230
Elinkeinoelämän etujärjestöt saavuttivat integraatiotavoitteensa	238
Keskuskauppakamari kampanjoi vahvasti	238
Teollisuuden Keskusliitto muuttui Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitoksi	249
Elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot tukivat jäsenyyskampanjaa	253
Elinkeinoelämän valtuuskunta käynnisti EY-asennetutkimukset	253
Elinkeinoelämän tutkimuslaitos antoi julkisen tukensa jäsenyydelle kansanäänestysvuonna 1994	255
Taloudellinen tiedotustoimisto veti teollisuuden kansanäänestyskampanjaa	258

Palkansaajakeskusjärjestöjen KEY-yhteistyö huipentui	262
SAK toimi tarmokkaasti jäsenyyden puolesta	262
Myönteinen kansanäänestystulos oli Akavalle kansallinen ydinkysymys	281
Uusia Eurooppa-ryhmiä syntyi	290
Eurooppa-Instituutti tutki, ei kampanjoinut	290
Euroklubi oli toimelias kansanäänestyksen alla	295
Valtaosa kyllä-puolen ryhmistä syntyi vasta kansanäänestyksen kynnyksellä	297
Kyllä-puolen vastapuolet	301
5. Vastauksia tutkimuskysymyksiin	305
Integraatiotyömyyriä	321
 Lähteet ja kirjallisuus	325
Lyhenteet	353

Taulukot

Huipputeknologiatuotteiden osuus tavaraviennistä, prosenttia (luku 1)	56
Tuonti, vienti ja kauppataase vuosina 1984–1989 (luku 2)	94
Tavarakauppavaihto ja teollisuustuotteiden viennin osuus tuotannon bruttoarvosta 1987 (luku 2)	96
Tuonti, vienti ja kauppataase vuosina 1989–1991 (luku 3)	159
Tuonti, vienti ja kauppataase vuosina 1989–1994 (luku 4)	228
Kauppa- ja vaihtotase 1989–1994 (luku 4)	228
Etlan eri julkaisusarjojen integraatiota koskeneet ja sitä sivunneet julkaisut aihepiireittäin 1986–1994 (luku 4)	256
Eurooppa-Instituutin julkaisusarjojen julkaisut vuosina 1990–1994 aihepiireittäin (luku 4)	294
Eurooppa-Instituutti Bulletinin julkaisemat integraatioartikkelit vuosina 1991–1994 aihepiireittäin (luku 4)	294

1. Johdanto

Kysymyksenasettelu ja rajaus

Euroopan unionin jäsenyys vuonna 1995 on ollut Suomen merkittävin ulkopolitiittinen päätös toisen maailmansodan jälkeen. Jäsenyyden taustoja on arvioitu kaavamaisesti. On ollut tapana todeta: ”EU on ollut ensisijaisesti turvallisuuspolitiittinen ratkaisu. (Presidentti) Mauno Koivisto on kertonut kääntyneensä jäsenyyden kannalle 1991 Moskovan kaappauksen aikana”. Lisäksi toistellaan, että Esko Aho vei pääministerinä Suomen EU:n jäseneksi.¹

Sekä Koivistolla että Aholla oli epäilemättä keskeinen vaikutus Suomen päätökseen hakea Euroopan unionin jäsenyyttä. Väheksymättä lainkaan heidän merkitystään, on hyvä muistaa, että jäsenyyspäätös tehtiin kansanäänestyksessä. Presidentillä, pääministerillä ja turvallisuuspoliittisilla perusteilla oli luonnollisesti vaikutusta myös kansan äänestyskäyttäytymiseen, mutta mikä oli myönteistä integraatiopolitiikkaa määrätietoisesti ajaneiden etujärjestöjen merkitys jäsenyyspäätökseen.

Oliko Euroopan unionin jäsenyys vain ulkopoliittisen johdon turvallisuuspolitiittinen ratkaisu? Lähestyn kysymystä integraatioon myönteisesti suhtautuneiden etujärjestöjen näkökulmasta. Pääkysymykseni kuuluu: (1) miksi etujärjestöt halusivat Suomen liittyvän Euroopan unioniin? (2) Miten länsi-integraatio tuli 1980-luvulla mukaan etujärjestöjen toimintaan, mitä integraatiolinjauksia etujärjestöt tekivät ja mitkä seikat vaikuttivat järjestöjen linjauksiin? Kysyn myös: (3) miten etujärjestöt toimivat päästäkseen myönteisiin integraatiotavoitteisiin?

Oletan Max Jakobsonin tavoin, että yrityksillä oli 1980-luvulla Suomessa integraatiokehityksessä keskeinen osa.² Monissa yrityksissä nähtiin, että Euroopan integraatio oli niiden etujen mukaista. Etujärjestöt, erityisesti elinkeinoelämän järjestöt, mutta myös palkansaajajärjestöt, ajoivat puolestaan yritysten asiaa. Tarkastellessani etujärjestöjä, tutkin, (4) miten etujärjestöissä toimineet suuryritykset vaikuttivat järjestöjen integraatiopolitiikkaan. Erityisesti tarkastelen No-

¹ Lainausta: Miettunen 2015a; ks. myös Hämmäläinen 2013b; Tiilikainen Teppo 2015; Kaarenoja 2016, 31.

² Jakobson (1988, 201): 1980-luvulla Suomessa integraatiokehitystä ”vetivät (vetävät) yritykset, hallitukset ja viranomaiset seuraavat perässä”, Jakobson käytti preenssiä.

kiaa, joka käytti etujärjestöjä vaikutuskanavanaan. Se oli tarkastelujakson aikana tärkein suomalaisyritys ja kansainvälisen loistonsa aikana ”Suomen valtion-talouden vertauskuva”.³

Tarkasteltava ajanjakso on neuvoa-antavaa EU-kansanäänestystä edeltävät kymmenen vuotta 1984–1994. Opinnäytetyöni on myös ajanjaksokuvaus historian poikkeuksellisesta käännevaiheesta, jolloin Euroopan poliittinen järjestelmä mullistui ja Suomen elinkeinoelämässä tapahtui merkittäviä muutoksia. Länsi-integraatiokehityksen kanssa samanaikaisesti teknologian merkitys tuotantoelämässä kasvoi, suomalainen elinkeinoelämä kansainvälistyi voimakkaasti, viennin rakenne muuttui ja idänkauppa hiipui. Kaikki muutokset kiteytyivät Nokia-yhtiössä.

EU-jäsenyyspäätöksen tarkastelu ulko- ja turvallisuuspolitiikan näkökulmasta edustaa ns. korkeaa politiikkaa (*high politics*), jonka on luonnehdittu olevan valtiollisten intressien ydintä. Etujärjestönäkökulma kuuluu puolestaan matalan politiikan lohkokon (*low politics*), johon Forsberg ja Vaahtoranta laskevat kuuluvaksi kansainvälisen talous-, sosiaali-, ympäristö- ja kulttuuripolitiikan.⁴ Tutkittaessa EU-jäsenyyspäätöstä turvallisuuspolitiikan näkökulmasta käsin, matalan politiikan taso on usein jäänyt sivujuonteeksi.

Etujärjestöissä on pitkään tiedetty vientikaupan suuri merkitys Suomelle ja, että vientiyritykset hyötyvät rajojen avaamisesta ja taloudellisesta integraatiosta. Oletan, että etujärjestöjen tavoitteellisella toiminnalla länsi-integraation puolesta oli vaikutusta sekä integraatioprosessiin, että lopulta EU-jäsenyyspäätökseen.

Sampsä Saralehdon arvio kauppapolitiikan merkityksestä etujärjestöille tarjosi tutkimuskysymyksiä tukevan oletuksen, eräänlaisen tutkimuksellisen lähtökohdan. Saralehdon mukaan kauppapolitiikka nähtiin järjestöissä usein tietynlaisena ulkopolitiikan kärkenä, jossa kauppapolitiikan tavoitteet tulivat talouspolitiikasta ja rajoitukset ulkopolitiikasta.⁵ Pidän talouspolitiikkaa *matalaan politiikkaan* ja ulkopolitiikkaa *korkeaan politiikkaan* kuuluvana.

Etujärjestönäkökulma edustaa sitä ulkopolitiikan historian tutkimusperinnettä⁶, joka on laajentunut tutkimaan myös ulkopolitiikkaa, jota tehdään korkeimman poliittisen päätöksenteon, ulkoministeriön ja diplomatian ulkopuolella. Näkökulma nostaa korostetusti esiin jäsenistönsä taloudellisia etuja ajavien etujärjestöjen taloudelliset integraatioperustelut, sitoen ulkopolitiikan, etujärjestöpolitiikan ja talouden yhteen. Selvitän poliittisen ja taloudellisen sektorin vuorovaikutusta ja osin myös etujärjestöjen kansainvälisiä yhteyksiä. Erityisesti tutkimuskohteena on etujärjestöjen vaikutus ulkopolitiikan muotoiluun. Samalla sivuan myös ulko- ja sisäpolitiikan vuorovaikutusta.⁷

³ Sitaatti-ilmaisu Justiina Dahlin. Ks. Dahl 2014, 52.

⁴ Forsberg & Vaahtoranta 1993b, 13; ks. Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 19; Harle, 2010; vrt. Kalela Jorma 1993, 284. On arvioitu, että korkean politiikan merkitys on vähentynyt ulkopolitiikassa; ks. Joenniemi 2012; Haukkala, YLEn Ykkösaamussa 12.11.12.

⁵ Sampsä Saralehdon haastattelu 29.4.2015.

⁶ On puhuttu usein ns. Turun koulukunnasta, ks. Soikkanen 1989a.

⁷ Turun koulukunnasta myös, Soikkanen 1989, 76–79; Mylly 1989, 52; ks. Kalela Jorma 1993, 285.

Noudatan laadullisen, *kvalitatiivisen*, historiantutkimuksen perinnettä, mutta tässä opinnäytetutkimuksessani on joitain monitieteisyyteen⁸ viittaavia piirteitä, lähinnä valtio-oppia ja poliittista taloustiedettä sivuavia. Vaikka valitsemani näkökulman ansiosta korostankin talouden ja taloudellisten perustelujen ensisijaisuutta, en missään tapauksessa oleta, että talous yksin selittäisi ulkosuhteita. Ulkosuhteiden virallinen osa, ulkopoliittikka, yhdessä turvallisuuspolitiikan kanssa on keskiössä. Ulkopoliittinen päätöksenteko on sidottu sekä kansainvälispolitiiseen kehitykseen, että sisäpoliittisiin lähtökohtiinsa. Pysin selvittämään ulkopoliittisten ilmiöiden yhteyksiä taloudellisia etuja ajavien etujärjestöjen toimintaan.⁹

Tutkimusajanjakso kestää vuoden 1984 Luxemburgin julistuksesta kansanäänestysyhteyteen 1994. Kymmenvuotisjakso oli Euroopan historiassa poikkeuksellisten tapahtumien ja hyvin nopean kehityksen kausi. Sen aikana Suomen toimintaympäristö muuttui merkittävästi ja vauhtiin päästyään länsi-integraatioprosessi eteni hyvin nopeasti. Tarkastelujaksoni osuu yksin Tapani Paavosen määrittelemän vapaakauppaintegraation kauden loppuvaiheen kanssa, joka ajoittui 1980-luvun puolivälistä 1990-luvun puoliväliin. Vapaakauppaintegraation kaudella Paavonen tarkoitti Esko Antolan ja Ossi Tuusvuoren kirjan¹⁰ perusjaotteluun viitaten, Efta-maiden välistä sekä Efta-maiden ja Euroopan yhteisöjen välistä teollisuustuotteiden vapaakauppaa. Vapaakauppaintegraation kausi käynnistyi Eftan synnystä 1959–1960 ja Suomen osalta Finefta-sopimuksen syntyprosessista vuosina 1959–1961. Koko Länsi-Euroopan kattava vapaakauppa-alue muodostui, kun Britannia, Tanska ja Irlanti vuoden 1973 alusta liittyivät EY:hyn ja muut Efta-maat, Suomi mukaan luettuna, solmivat vapaakauppasopimukset EY:n kanssa. Suomi lisäksi tasapainotti Efta- ja EY-sopimukset sopimusjärjestelyin idänkaupassa. Teollisuustuotteita koskeva länsieurooppalainen vapaakauppa-alue toteutui lopullisesti vuoden 1984 alusta lukien. Saman vuoden Luxemburgin julistus merkitsi ratkaisevaa käännettä integraatiopolitiikassa.¹¹

Olli Rehn jakoi Suomen integraatiohistorian viiteen jaksoon: (1) integraatiopolitiikan varhaisvaiheeseen 1947–1956, (2) siirtymiseen vapaakauppaan ja sen vakiinnuttamiseen 1957–1973, (3) laajan vapaakauppaintegraation ylläpidon kauteen 1974–1989, (4) siirtymiseen sisämarkkinaintegraatioon 1989–1992 ja (5) osallistumiseen pitkälle tähtäävään poliittis-taloudelliseen integraatioon 1992 alkaen.¹² Tarkastelujaksoni kattaa suurelta osin Rehnin jaottelun jaksot 3-5.

Pysin kuvaamaan etujärjestöjen integraatiopolitiikan kehityskaarta ja osin työni perusselvitysluonteen vuoksi käytän kronologista rakennetta. Olen kehittänyt mainitsemiani Suomen integraatiohistorian jaotteluja palvelemaan työtäni, jonka olen jakanut kolmeen jaksoon. Jaksottelu noudattaa etujärjestöjen integraa-

⁸ Multidisciplinarity, ks. Lehtinen Uolevi 2014, 39.

⁹ Vrt. Soikkanen 1989, 72–80; Mylly 1989, 52.

¹⁰ Antola & Tuusvuori 1983, 156–160; Antola kehitti jaottelua, ks. Antola 1989a, 55–57.

¹¹ Paavonen 2008, 11,25; Paavonen puhui vapaakauppa-alueesta. Ks. Rehn 1993, 167–168; vrt. Korhonen Olli 2012a, 29. Vapaakauppa-alue Suomen ja Portugalin EY-tuonnin hidastuslistojen mukaan ajoittaen syntyi vuoden 1985 alusta lukien.

¹² Rehn 1993, 167–168; Rehn viittasi jaottelussaan: Antola & Tuusvuori 1983, 156–160.

tiotoimintaa, mutta myös eurooppalaista poliittista kehityskulkua, länsi-integraation kehitystä ja Suomen integraatioaskelia. Kunkin jakson sisällä tarkastelen kronologisessa järjestyksessä kutakin tutkimaani etujärjestöä erikseen.¹³

Ensimmäinen jakso: *Integraatio virkistyi ja etujärjestöt ottivat varovaiset lähtöaskeleet 1984–1988.* Tutkimus alkaa vuoden 1984 Luxemburgin julistuksesta, joka lujitti EY-Efta-yhteistyötä. Julistusta pidetään tärkeänä vedenjakajana Suomen suhteissa Euroopan integraatioon. Se näkyi suhteissa sekä Euroopan yhteisöön, että Eftaan.¹⁴ Pian julistuksen jälkeen vuonna 1986 Suomi liittyi Eftan täysjäseneksi. Se puolestaan loi suunnan maamme taipaleelle kohti syvempää integraatiota. Valtioneuvosto päivitti integraatiokantansa antamalla eduskunnalle selontekoja, joista ensimmäisen marraskuussa 1988. Yritysten ja etujärjestöjen kannalta oli merkittävää, että kesäkuussa 1985 EY:n komissio esitteli Valkoisen kirjan sisämarkkinoiden toteuttamiseksi ja samana vuonna Suomi pääsi mukaan teknologian kehittämisohjelma Eurekaan. Ensimmäinen jakso päättyy vuoteen 1988.¹⁵

Toinen jakso: *Etujärjestöt muuttuivat integraatiomyönteisistä EY-jäsenyyshyönteisiksi 1989–1991.* Itäblokin hajoaminen käynnistyi vuonna 1989 ja Berliinin muurin murtuminen marraskuussa 1989 oli vertauskuvallinen alku nopealle ja perinpohjaiselle poliittiselle murrokselle Euroopassa. Kehitys heijastui voimakkaasti Suomen integraatiopolitiikkaan, sekä elinkeinoelämän ja etujärjestöjen toimintaan. Suomi aloitti neuvottelut Euroopan talousalueesta Etasta kesäkuun loppulla 1990. Valtioneuvoston toinen yhdentymistä koskeva selonteko annettiin eduskunnalle maaliskuussa 1990. Lokakuussa 1991 Eta-neuvottelut saatiin päätökseen.¹⁶

Kolmas jakso: *Kampanjoiden kohti kansanäänestystä 1992–1994.* Suomi jätti jäsenhakemuksensa Euroopan yhteisöille maaliskuun 18. päivänä vuonna 1992. Jakso keskittyy 1990-luvun alkupuoliskon vilkkaaseen jäsenyyshyönteisyyteen ja etujärjestöjen mittavaan kampanjointiin ennen kansanäänestystä lokakuussa 1994. Valtioneuvoston integraatioselonteko julkaistiin tammikuussa 1992. Tutkimusajakso päättyy neuvoa-antavaan EU-kansanäänestykseen.¹⁷

---

¹³ Mielestäni kronologinen rakenne palvelee tutkimustani temaattista rakennetta paremmin.

¹⁴ Antola 1989a, 56; Antola 1991, 149; Antola 2000, 20; Hayes 2011, 14; ks. Paavonen 2008, 11. Esko Antolan haastattelu 14.10.2011 täydensi hänen artikkeleitaan.

¹⁵ Jakso kuuluu Rehnin jaottelussa laajan vapaakauppaintegraation ylläpidon kauden loppuvaiheeseen.

¹⁶ Suomen Eta-neuvottelut käynnistyivät 20.6.1990. Rehnin jaottelun mukaan elettiin sisämarkkinaintegraatioon siirtymisen kautta.

¹⁷ Rehn katsoi, että vuodesta 1992 alkaen Suomen kannalta oli kyse osallistumisesta pitkälle tähtäävään poliittis-taloudelliseen integraatioon.

Integraatiomyönteiset etujärjestöt

Luokittelen etujärjestön integraatiomyönteiseksi, jos järjestö katsoi jäsenistönsä hyötyvän Länsi-Euroopan integraatiosta ja järjestö edisti toiminnallaan aiempaa pidemmälle menevää integraatiopolitiikkaa. Näinollen myös etujärjestö, joka kannatti Suomen liittymistä Euroopan talousalueeseen Etaan, oli integraatiomyönteinen.¹⁸

Integraatiomyönteinen etujärjestö muuttui EY/EU-myönteiseksi tai EY/EU-jäsenyyshyönteiseksi, kun se halusi Suomen liittyvän Euroopan yhteisöön tai sitä seuranneeseen Euroopan unioniin sekä toimi EU-jäsenyyteen johtaneen länsi-integraatiopäätöksen puolesta.¹⁹

Tarkastelen etujärjestöjä, jotka vaikuttivat myönteisen länsi-integraatiopäätöksen syntymiseen. Ryhmitellessäni etujärjestöjä lainaan EU-toimijoiden kampanjastrategioita ennen kansanäänestystä tutkineen Leif Åbergin jaottelua. Åberg teki EU-toimijoista kolmijaon²⁰: poliittiset toimijat, julkisen sektorin toimijat ja muut etu- ja intressiryhmät.

Keskityn kolmanteen luokkaan, *muut etu- ja intressiryhmät*, jotka Åberg jakoi neljään ryhmään. Olen sijoittanut tutkittaviksi valitsemani etujärjestöt Åbergin ryhmittely mukaisesti:

1. talouselämän järjestöt
  - o Keskuskauppakamari
  - o Teollisuuden Keskusliitto TKL, vuodesta 1992 alkaen Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto TT
  - o elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot:
    - Elinkeinoelämän valtuuskunta Eva
    - Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etlä
    - Taloudellinen tiedotustoimisto TaT.
2. muut etujärjestöt
  - o Palkansaajakeskusjärjestöt:
    - Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK
    - Akava.
3. Koulutusorganisaatiot ja tutkimuslaitokset²¹
  - o Turkulaiset Eurooppa-ryhmät:
    - Eurooppa-Akatemia
    - Eurooppa-Instituutti
4. EU-kansanäänestyksen ympärille nousseet kansalaisjärjestöt²²
  - o Euroklubi
  - o Kyllä-puolen kansalaisjärjestöt.

¹⁸ Sellaisia olivat myös Finefta ja EEC-sopimusta kannattaneet etujärjestöt.

¹⁹ Vastaavasti kielteisesti integraatioon suhtautuneet etujärjestöt eivät nähneet integraatiokehityksessä jäsenistölleen koituvia etuja.

²⁰ Åberg 1996, 250–252. Åberg käytti termiä: *EU-toimijat*.

²¹ Etlä ja Eva ovat vakiintuneita elinkeinoelämän toimijoita, joten huolimatta niiden tutkimuslaitosluonteesta olen sijoittanut ne talouselämän järjestöjen kategoriaan.

Åberg luokitteli alaryhmät 1 ja 2 edunvalvojiksi, joilla oli intressi siihen pitäisikö Suomen liittyä Euroopan unioniin ja millainen neuvottelutulos olisi niiden taustatahojen etujen mukainen. Nimitän niitä *vakiintuneiksi etujärjestöiksi*.²³ Alaryhmät 3 ja 4 muodostuvat Eurooppa-teeman ympärillä toimineista koulutusorganisaatioista, tutkimuslaitoksista ja kansalaisjärjestöistä. Tarkastelen näitä Eurooppa-asiaan keskittyneitä organisaatiota omana ryhmänään ja nimitän niitä *Eurooppa-ryhmiksi*.

Etujärjestöillä oli myös EU-integraatioprosessissa selkeä tavoite, joka ohjasi niiden toimintaa. Etujärjestöjen tarkastelu täydentää poliittisista toimijoista ja julkisen sektorin toimijoista tehtyjä tutkimuksia. Käsittelen poliittisia toimijoita, kuten puolueita ja poliitikkoja sekä julkisen sektorin toimijoita, kuten ministeriöitä ja virkamiehiä vain rajoitetusti. Sivuan verraten lyhyesti Länsi-Euroopan yhdenytymiseen kielteisesti suhtautuneita etujärjestöjä ja etujärjestöjen sisällä integraatiota vastustaneita ryhmiä. Integraatiota vastustaneisiin kansalaisjärjestöihin, niin sanottuihin *ei-puolen ryhmiin* teen luvussa 4 pikakatsauksen.

Tarkastelen, miten integraatio tuli mukaan etujärjestöjen toimintaan ja miten toiminta muuttui vaikuttamiseksi EU-jäsenyyden puolesta. Koska EU-jäsenyyttä päätös vaati neuvo-antavan kansanäänestyksen, etujärjestöjen piti ennen kaikkea vaikuttaa äänestäjiin, usein julkisuuden kautta. Kansanäänestys korosti lehdistön, yleisen mielipiteen ja joukkotoiminnan kautta tapahtuvan välillisen vaikuttamisen merkitystä.²⁴ Työni ei kuitenkaan ole lehdistötutkimus.

Keskittyessäni etujärjestöjen julkiseen toimintaan ja -vaikuttamiseen, jätän eduskunnan valiokunnissa sekä muissa valmistelu- ja toimeenpanoelimissä tapahtuvan etujärjestövaikuttamisen sangen vähäiselle huomiolle. Rajaan myös etujärjestöjen vaikuttamisen puolueiden kautta pääosin työni ulkopuolelle, vaikka sitä eittämättä tapahtuikin.²⁵ En tutki myöskään etujärjestömiesten ja -naisten sekä päätöksentekijöiden ja virkamiesten välistä henkilökohtaista yhteydenpitoa, ns. epävirallista vaikuttamista.²⁶ Sivuutan pääosin myös yritysten suoran, ohi etujärjestöjen tapahtuneen, poliittisiin puolueisiin ja valtionhallintoon kohdistuneen vaikuttamisen.

Etujärjestövaikuttamisesta on edunvalvonnan rinnalla viime vuosien keskustelussa viljelty usein sanaa *lobbaus*. EU-jäsenyyskampanjaa on luonnehdittu Suomen historian laajimmaksi mielipidevaikuttamisen kampanjaksi, suurimmaksi

---

²² Koska Euroklubikin oli kansalaisjärjestö, kuuluisi puhua *Muista Kyllä-puolen kansalaisjärjestöistä*.

²³ Vakiintuneilla etujärjestöillä ja niiden edeltäjillä on jopa satavuotiset perinteet.

²⁴ Välillisestä vaikuttamisesta, ks. Kalela Aira 1975, 122–127. Joukkotoiminnalla hän viittasi EEC-sopimusta vastustaneeseen toimintaan.

²⁵ Paavonen painotti vaikuttamista puolueiden kautta. Industrialismin aikakaudella on ollut ominaista puolueiden ja etujärjestöjen varsin tiivis yhteistoiminta yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa. Pääsääntöisesti elinkeinoelämän järjestöt ovat vedonneet oikeiston puolueisiin, kun taas työväen- ja agraaripuolueet ovat pyrkineet saavuttamaan vaikutusvaltaa oman yhteiskunnallisen ryhmänsä etujärjestöissä. Paavonen 1989, 155, viittasi Nousiaiseen, josta ei tarkempia tietoja. Jermu Laine on tehnyt vastaavia havaintoja, vrt. Laine 2006a, 91–102; Laine 2014.

²⁶ Etujärjestöjen julkisesta toiminnasta, vrt. Huuska 1968, 6, 148. Epävirallisesta vaikuttamisesta, ks. Kalela Aira 1975, 122–123, 126–127.

julkisuusprojektiksi ja suurimmaksi lobbaushankkeeksi.²⁷ Käsite viittaa englannin sanaan *lobbying*, joka aiemmin suomennettiin usein melko kuvaavalla ilmaisulla *käytäväpolitiointi*, joka viittaa kulisissa tapahtuvaan toimintaan. Puhun pääasiassa edunvalvonnasta, osin sen vuoksi, että lobbaus-sanalle ei ole yksiselitteistä määritelmää. Lisäksi sana saattaa herättää mielikuvan hieman epämääräisiksi koetuista, lobbausta varten perustetuista yrityksistä, joiden yhteydessä on puhuttu myös viestintätoimistoilmiöstä. Suurina lobbaajina usein pidetyt työmarkkinajärjestöt eivät yleensä puhu itsestään lobbareina. Käsitteen hahmottamista vaikeuttaa myös se, että etujärjestöihin verrattuna yritysten lobbaustoiminta on massiivista. On arvioitu, että yritykset maksavat esimerkiksi USA:ssa leijonanosan lobbauskuluista, osan tosin etujärjestöjen kautta. Lehdissä elinkeinoelämän etujärjestöistä puhutaan usein lobbareina ja järjestöjen vaikuttamistyötä kutsutaan lobbaustyöksi. Lehdissä lobbausta on pidetty myös samaa merkitsevänä käsitteenä kuin suhdetoiminta.²⁸

Vaikka en varsinaisesti käytä lobbaus-termiä, monet lainaamani lähteet käyttävät. Siksi lyhyt lobbaus-sanana määrittely lienee paikallaan. Kirjoittamassaan Keskuskauppakamarin historiassa Jyrki Vesikansa piti lobbausta edunvalvonnan synonyyminä, kun taas Akavan historian kirjoittanut Jukka Muiluvuori puhui hieman suppeammin ”lobbyismistä eli suhteiden hoitamisesta maan poliittiseen järjestelmään”.²⁹

Väitöskirjassaan (1999) lobbausta tutkinut Miia Jaatinen esittänyt määritelmän: ”Lobbaus on poliittiseen päätöksentekoon vaikuttamista siten, että lobattavaa asiaa ajava ryhmä kommunikoi asian kannalta olennaisten ryhmien kanssa.” Ryhmät koostuvat Jaatisen mukaan mm. poliittisista päätöksentekijöistä, virkamiehistä, lobbaavan ryhmän kilpailijoista, median edustajista ja kansalaisista. Jaatisen lista olennaisista ryhmistä vaikuttaa laajahkolta. Urho Blomin mukaan useimmissa määritelmissä lobbaus rajataan vaikuttamiseksi valtiolliseen, julkiseen tai poliittiseen päätöksentekoon ja usein korostetaan lobbarin välittäjä-luonnetta.³⁰

Vaikka puhekielessä lobbaus-käsitteen sisältö lienee laajentunut, niin kansanäänestysratkaisu ja siihen liittyvä koko kansan lobbaaminen vaikuttaa poikkeavalta ainakin käytäväpolitiointi-käännöstä ajatellen.

Vakiintuneet etujärjestöt. Mitä ovat etujärjestöt?³¹ Tiivistetysti ilmaistuna etujärjestöt on perustettu ajamaan jäsenistönsä etuja ja viemään jäsenistölle tärkei-

²⁷ Koroma 2015, 256; Martikainen 1998; keskustelu Anders Blomin kanssa 8.7.2015. Lobbauksesta myös Eskelinen 1992, 233; Salokoski 2011, 59–60; Suominen Kari 2013.

²⁸ Esim. HS 13.12.2014; HS pk. 4.3.2015; HS 31.10.2015; Wiberg 2015. Pr-toiminta on sangen vakiintunut suhdetoiminnan synonyymi. Lobbaus-termiä käytetään joskus niin laajasti, että lähikaupan postiluukusta pudottama mainoskin on lobbausta.

²⁹ Vesikansa Jyrki 1993, 8; Muiluvuori s.a., 353; vrt. Blom Anders 2015, 50–52.

³⁰ Jaatinen 1999, Lobbying Political Issues. A Contingency Model of Effective Lobbying Strategies. http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/viest/vk/jaatinen/Helsingin_yliopiston_verkkojulkaisut, Helsinki 1999. Ks. Eskelinen 1992, 233; Salokoski 2011, 59–60; Suominen Kari 2013; Blom Urho 2011, 10–14.

³¹ Tarkastellessani etujärjestöjen toiminnan kymmenen vuoden jaksoa, työssäni on myös järjestöhistorian piirteitä.

tä asioita eteenpäin. Palkansaajajärjestöt ajavat jäsentensä, työntekijöiden, etuja ja elinkeinoelämän etujärjestöt jäsenyritystensä etuja. Monikymmenvuotisen työuran elinkeinoelämän järjestöissä tehnyt Lasse Laatumen katsoi elinkeinoelämän järjestöjen olevan päämiestensä eli yritysten asioiden ajajia: elinkeinoelämän järjestöissä ”ne päättävät, jotka maksavat eli yritykset”. On puhuttu yritysjohtajista ja heidän rengeistään.³²

Suomalaisen etujärjestötutkimuksen edelläkävijöihin kuuluva Väinö Huuska puhui väitöskirjassaan (1968) Peter Odegaardiin viitaten painostusryhmistä. Huuska tutki 1960-luvulla etujärjestöjen julkista poliittista toimintaa toisen maailmansodan jälkeisenä aikana ja tämän toiminnan vaikutusta poliittiseen päätöksentekoon.³³ Juha-Antti Lamberg (1999) viljelee runsaasti käsitettä intressiryhmä ja sen rinnalla eturyhmä, hän ei niinkään puhu etujärjestöistä.³⁴ Matti Wibergin ja Kalevi Koukkusen määritelmä *Politiikan sanakirjassa* (2011) kuuluu: ”etujärjestö on ammattikuntansa taloudellisia ja sosiaalisia etuja ajava järjestö”.³⁵ Määritelmä sopii erityisen hyvin kuvaamaan ammattijärjestöjä. Suomessa on kuitenkin perinteisesti puhuttu myös elinkeinoelämän etujärjestöistä, vaikka niiden yhteydessä ei voi aina puhua ammattikunnista. Eturyhmä on ilmeinen rinnakkaiskäsite etujärjestölle. *Politiikan sanakirjan* määritelmä eturyhmälle on hiukan laajempi kuin etujärjestön määritelmä: ”eturyhmä on järjestäytynyt joukko, jolla on yhteisiä etuja valvottavanaan, intressiryhmä, intressipiiri”. Eturyhmän lopullinen tavoite on vaikuttaa lainsäädäntöön.³⁶ Sen voisi kuvitella olevan etujärjestöjenkin keskeisimpiä tavoitteita, samoin kuin ns. lobbareiden päämääriä.

Käytän pääsääntöisesti etujärjestö-termiä, niin elinkeinoelämän edunvalvojista kuin palkansaajajärjestöistäkin. Vakiintuneista etujärjestöistä tarkasteluni kohteena ovat valtakunnalliset elinkeinoelämän järjestöt ja kaksi palkansaajakeskusjärjestöä. Keskityn valtakunnallisiin keskusjärjestöihin, koska Huuskan tavoin katson, että juuri ne ovat olleet vaikuttamassa poliittisiin päätöksiin valtakunnan tasolla.³⁷

Erityisesti elinkeinoelämän järjestöt ovat esiintyneet vuosien saatossa näkyvästi länsi-integraation puolesta.³⁸ Elinkeinoelämän etujärjestöt voi jakaa yhtäältä talouspoliittisiin järjestöihin ja toisaalta työnantajajärjestöihin. Talouspoliittisista etujärjestöistä tarkastelen erityisesti Keskuskauppakamarin ja sen rinnalla myös koko kauppakamarilaitoksen integraatiotoimintaa. Elinkeinoelämän

³² Lasse Laatumen eläköitymishaastattelut: Ilta-Sanomien 27.12.2014, toim. Mika Koskinen; HS 2.1.2015, toim. Teemu Luukka; ks. Vesikansa Jarkko 2016, 13.

³³ Huuska 1968, 2–5, 6, 148. Huuskan viljelemä painostusryhmä-nimitys saattaa kuulostaa hie- man vanhahtavalta.

³⁴ Lamberg 1999, passim.

³⁵ Wiberg ja Koukkunen 2011, 95.

³⁶ Määritelmä jatkuu sitaatin jälkeen: ”Eturyhmien kiinnostuksen kohteet ovat yleensä taloudellisia, mutta monet on perustettu moraalisten huolenaiheiden pohjalta. Eturyhmien pääasialliset tehtävät ovat – lobbaus, suurien rahamäärien lahjoittaminen poliittisiin kampanjoihin ja järjestön (huom. kirjoittajat käyttävät järjestö-käsitettä) omien propagandakampanjoiden järjestäminen – tarkoituksena vaikuttaa lakien säätämiseen”. Wiberg ja Koukkunen 2011, 95.

³⁷ Vrt. Huuska 1968, 8.

³⁸ Esim. Paavonen 2006, 64; Paavonen 2014.

talouspoliittisista järjestöistä integraatioasioissa kunnostautui myös Teollisuuden Keskusliitto TKL, joka vuonna 1992 yhdistyi Suomen Työnantajain Keskusliiton STK:n kanssa Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitoksi TT:ksi. Huomatavaa on, ettei Keskuskauppakamari, eikä TKL olleet ns. työmarkkinaosapuolia, joten ne eivät osallistuneet tulopoliittisiin kolmikantaneuvotteluihin. Sen sijaan STK ja TT osallistuivat ja olivat työmarkkinaosapuolia.³⁹

Vakiintuneiden elinkeinoelämän etujärjestöjen rinnalle nostan elinkeinoelämän järjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot. Ne eivät ole samalla tavalla etujärjestöjä kuin Keskuskauppakamari ja TKL/TT, mutta Elinkeinoelämän valtuuskunta Eva, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etla ja Taloudellinen tiedotustoimisto TaT osallistuivat etujärjestöjen rinnalla ja tukena sangen vahvasti integraatiokehitykseen, joten niiden tarkastelu on perusteltua.

Elinkeinoelämän järjestöistä työnantajajärjestöt, kuten vuoteen 1992 toiminut Suomen Työnantajain Keskusliitto STK olivat integraatioasioissa selvästi passiivisempia ja tutkimuksen kannalta vähemmän mielenkiintoisia kuin talouspoliittiset etujärjestöt. Teollisuuden Keskusliiton, Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton hallituksissa vuosia, myös jokaisen puheenjohtajana, istunut Tauno Matomäki totesi, että STK ei ollut kiinnostunut Euroopasta. Matomäen arviota tuki STK:n entinen toimitusjohtaja Tapani Kahri, joka muistelmissaan käytännössä sivuutti integraation.⁴⁰ Verraten passiivisen STK:n integraatiolinjaukset kulkivat TKL:n viitoittamaa tietä. Sivuan Suomen Työnantajain Keskusliiton integraatiotoimintaa vuosina 1984–1992 lähinnä kirjoittaessani TKL:n ja STK:n integraatioyhteistyöstä, josta osituksena oli, että järjestöt perustivat yhteisen edunvalvontatoimiston Brysseliin vuonna 1974.⁴¹

Sivuutan lähes kokonaan myös Teollisuuden Keskusliiton ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton jäsenten, teollisuusliittojen, itsenäisen integraatiotoiminnan. Rajaan elinkeinoelämää lähellä olevista järjestöistä yrittäjäjärjestöt ja Ulkomaankauppaliiton⁴² pääosin työni ulkopuolelle.

Työntekijäpuolelta valitsin tarkasteltavaksi kaksi keskeistä palkansaajakeskusjärjestöä: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön SAK:n ja Akavan. Työntekijäammattaja edustava työmarkkinakeskusjärjestö SAK on ammattiyhdistysliikkeen suurin toimija. Ay-liikkeen kansainväliset yhteydet ovat verraten vahvat, mikä heijastui tutkimusajanjakson suomalaisen integraatioprosessiin. Vaikka SAK:n jäsenliitot eivät olleet integraatiokysymyksissä yksimielisiä, jätän jäsen-

³⁹ Tosiasia vaikuttaa jossain määrin mahdollisiin korporatismipohdintoihin. Työmarkkinaosapuolia on joskus nimitetty sosiaalipartnereiksi.

⁴⁰ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; Kahri 2001, passim. Antolan mukaan STK:n kantaa osittain selittää ns. ”Vanhan-Suomen poliittinen kulttuuri”, johon liittyi STK:n voimakas halua välttää ristiriitaa poliittisen johdon kanssa, Esko Antolan haastattelua 4.2.2014 täydentävä kirje 17.6.2014. Sitaatti-ilmaisu on Antolan. Kirje on hallussani.

⁴¹ Karvinen 2001, 17; Koroma 2015, 241; vrt. Vesikansa Jyrki 1993, 362–363. Représentation des Industries Finlandaises.

⁴² Alun perin yhdistyspohjainen Ulkomaankauppaliitto ja sen edeltäjät toimivat pitkään messuorganisaationa, josta sittemmin kehittyi messuesiintymisiä laajemmin vientiä edistävä toimija. Liitolla on pitkään ollut läheinen yhteys valtioon.

liittojen itsenäisen integraatiotoiminnan suhteellisen vähäiselle tarkastelulle. SAK:n lisäksi keskityn toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöistä ylempien toimihenkilöiden⁴³ järjestöksi luonnehdittuun Akavaan, korkeasti koulutettujen työmarkkina-keskusjärjestöön. Sivuutan suurimmaksi osaksi Akavan jäsenliittojen toiminnan.

Käsittelen kahta muuta toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöä Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto STTK:ta⁴⁴ ja Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto TVK:ta⁴⁵ osana keskusjärjestöjen hyvin tiivistä integraatioyhteistyötä. STTK ja TVK liikkuvat integraatiokysymyksissä aivan samoilla linjoilla Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön ja Akavan kanssa, ja ne olivat mukana molemmissa merkittävässä palkansaajajärjestöjen integraatioyhteistyöorganisaatioissa.⁴⁶ Lisäksi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, Akava ja Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto olivat jäseninä neljässä samassa kansainvälisessä yhteistyöjärjestössä.⁴⁷ STTK:n ja TVK:n yksityiskohdaisempi tarkastelu ei toisi merkittävästi uutta tietoa palkansaajajärjestöjen integraatiotiestä. Niiden tutkimiseen olisi vaikuttanut merkittävästi se, että niiden toiminta muuttui tarkastelujakson kuluessa ratkaisevasti. Integraatiokysymyksissä Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto useinkin aktiivisemmaksi arvioidun Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliiton toiminta loppui, kun se haettiin konkurssiin syyskuussa 1992. TVK:n paikan järjestökentässä peri STTK, joka vuonna 1993 laajeni ja muutti nimensä Toimihenkilökeskusjärjestö STTK:ksi, johon Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliiton jäsenliitot yleensä liittyivät.⁴⁸

Rajaan työmarkkinajärjestöjen kolmikantapohjalta tai nelikantapohjalta⁴⁹ harjoittaman ns. tavanomaisen työmarkkinapolitiikan ja siihen liittyneet tulopoliittiset kokonaisratkaisut pääosin ulkopuolelle. Jo STK:n passiivisuus integraatioasioissa kertoi siitä, että integraatio, kansainväliset asiat ja ulkomaankauppa eivät olleet keskeisiä työmarkkinapolitiikassa. Kaikki tutkimani etujärjestöt eivät edes tehneet työmarkkinapolitiikkaa, eivätkä kuuluneet kolmikantaan.

Tarkastelen etujärjestöjä niiden ehdoilla. Asioiden käsittely ja päätöksenteko poikkeavat huomattavasti esimerkiksi yritysmäisesti organisoidussa Keskuskauppa-kamarissa ja poliittista järjestöä muistuttavassa Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestössä. Pysin järjestöjä koskevassa tiedonhankinnassani järjestelmällisyyteen, mutta en kaavamaisuuteen.

---

⁴³ Kauppinen 2005, 100–101.

⁴⁴ STTK, Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto, per. 1946; vuodesta 1993 Toimihenkilökeskusjärjestö STTK; ks. Kauppinen 2005, 98–99.

⁴⁵ TVK, Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto, per. 1956. Ks. Kauppinen 2005, 98; Paavonen 2006, 25.

⁴⁶ Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö KEY vuodesta 1990 ja Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projekti Tepe vuodesta 1989.

⁴⁷ Kansainväliset järjestöt: PAY, EAY, VAKL ja TUAC. Tarkemmin luvussa 3.

⁴⁸ Kauppinen 2005, 98–100; Paavonen 2006, 25; Kangasperko & Lindroos HS 17.1.2016, Oso Laakson nekrologi.

⁴⁹ Ns. nelikantaan lasketaan perinteisten työmarkkinaosapuolten ja hallituksen lisäksi maataloustuottajien MTK.

Eurooppa-ryhmät. Etujärjestöjen ryhmästä erotan tarkastelua varten vakiintuneiden etujärjestöjen rinnalle omaksi toimijaluokakseen Eurooppa-ryhmät. Niillä tarkoitan Länsi-Euroopan integraatioon keskittyneitä eräänlaisia yhdenasianliikkeitä, jotka toimivat katalyytteinä tai katalysaattoreina integraatiokeskustelussa. Selvitän, miten ja milloin Eurooppa-ryhmät syntyivät, toimivat ja vaikuttivat Suomen integraatioprosessissa. Tarkastelen myös niiden ja vakiintuneiden eturyhmien läheisiä yhteyksiä, jotka syntyivät jo perustettaessa keskeisimpiä Eurooppa-ryhmiä.

Vaikka tunnetuin Eurooppa-ryhmä lienee 1989 perustettu Euroklubi, niin jo 1970-luvulla käynnistynyt turkulainen Eurooppa-toiminta on usein nähty valtakunnallisena edelläkävijänä 1980-luvun jälkipuoliskon integraatiokeskustelussa. Turun Eurooppa-toiminta konkretisoitui 1980-luvun lopulla yritysjohton koulutushankkeena, Eurooppa-Akatemiana ja Eurooppa-Instituutin perustamisena vuonna 1988.⁵⁰ Ne olivat toiminnassaan sangen valtakunnallisia. Sijoitan sekä Eurooppa-Akatemian, että Eurooppa-Instituutin Åbergin jaottelun luokkaan *Koulutusorganisaatiot ja tutkimuslaitokset*, vaikka Eurooppa-Akatemia oli lähinnä kestoltaan rajattu koulutushanke. Sillä oli hyvin läheinen yhteys Eurooppa-Instituuttiin.

Euroklubin sijoittaminen ryhmään *EU-kansanäänestyksen ympärille nousseet kansalaisjärjestöt* ei ole ongelmaton, koska klubi perustettiin vuosia ennen kuin kansanäänestyksestä oli tietoa. Nykytermein luokiteltuna sekä Euroklubi, että etenkin Eurooppa-Instituutti muistuttivat ajatushautomoja. Ne olivat ”yhteiskunnallisia kysymyksiä käsitteleviä organisaatioita, jotka julkaisivat raportteja ja puheenvuoroja ja rakensivat niiden ympärille tapahtumia.”⁵¹ Ajatushautomovaihtelmaa korosti myös se, että ryhmissä toimineet henkilöt olivat varsin toimeliaita integraatioaloitteissaan.

Käsitellen tutkimuksessa lyhyesti myös EU-kansanäänestyskampanjaa varten 1990-luvulla perustettuja kansalaisjärjestöjä, joita myös nimitän Eurooppa-ryhmiksi. Niistä kuuluisin lienee Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto, joka toimii edelleenkin nimellä Eurooppalainen Suomi ry. Eurooppa-ryhmät olivat eräänlaisia tilapäisetujärjestöjä. Niitä voi pitää myös *anomisina ryhminä*, jotka *Politiikan sanakirja* määrittelee ”oma-aloitteisesti muodostuneiksi ryhmiksi, jotka ovat kiinnostuneet ja huolestuneet jostakin tietystä aihealueesta tai jotka ajavat jotain asiaa”.⁵² Myös EU-jäsenyyttä vastustaneet kansalaisjärjestöt voi nähdä anomisina ryhminä.

---

⁵⁰ Ilmiöön liittyi oleellisesti myös jo 1980-luvun puolivälin jälkeen alkanut valtakunnallisesti arvioiden varsin laaja integraatiokirjoittelu Turun Sanomissa. Ks. Korhonen Olli 2012a, passim.

⁵¹ Toimittaja Veera Jussilan käyttämä määritelmä ajatushautomosta, ks. Jussila 2013. On puhuttu *think tankista* ajatushautomon rinnalla.

⁵² Engl. *anomic group*, Wiberg ja Koukkunen 2011, 25.

Taloudellinen integraatio ja vertailtavat valtiot

Kirjoittaessani integraatiosta⁵³ tai länsi-integraatiosta, tarkoitan toisen maailmasodan jälkeistä Länsi-Euroopan taloudellista integraatiota. Tarkastelen sitä pääasiassa integraatiojärjestöjen kautta. Länsi-Euroopan taloudellinen integraatio käynnistyi, kun Alankomaat, Belgia, Italia, Luxemburg, Ranska ja Saksan liittotasavalta, ns. kuutoset,⁵⁴ perustivat Pariisin sopimuksella 18.4.1951 Euroopan hiili- ja teräsyhteisön, ECSC:n. Kuusi vuotta myöhemmin kuutoset perustavat Rooman sopimuksella 25.3.1957 Euroopan talousyhteisön, EEC:n ja Euroopan ydinenergiayhteisön Euratomin. Rooman sopimusta pidetään usein Euroopan integraation varsinaisena alkuna. EEC oli tulliliitto, joka poisti kaupan esteet ja pyrki yhteiseen talouspolitiikkaan. ECSC, EEC ja Euratom muodostivat Euroopan yhteisöt. Niiden ulkopuolelle jääneet maat, ns. ulkoseitsikko, Iso-Britannia, Itävalta, Norja, Portugali, Ruotsi, Sveitsi ja Tanska, perustivat Euroopan vapaakauppajärjestön, Eftan 4.1.1960.⁵⁵

Käyttäessäni käsitteitä EY- tai EU-integraatio, tarkoitan 1980-luvun puolivälissä käynnistynyttä Suomen EU-jäsenyyteen johtanutta vaihetta. EU-lyhenne tuli käyttöön vuonna 1993. Nojaan Paavosen integraatiojaotteluun, jonka mukaan poliittinen integraatio tarkoittaa ylikansallista päätöksentekoa. ”Suomen suhteessa Länsi-Euroopan integraatioon oli koko vapaakauppaintegraation kauden ajan kysymys taloudellisesta integraatiosta. Poliittinen integraatio tuli mukaan vasta Euroopan talousalueen ja selvästi EU-jäsenyyden myötä.”⁵⁶

Kirjoittaessani integraatiosta matalan politiikan näkökulmasta en käsittele Euroopan unionin turvallisuuspolitiikkaa ja ns. puolustusulottuvuutta. Näin sivuutan kokonaan, nyttemmin jo lopetetun, Länsi-Euroopan unionin WEU:n.⁵⁷ Sen sijaan sivuan muutaman kerran suomalaisen ulkopoliittikan kannalta merkittävää Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi Etykiä.⁵⁸

EU:n yhteydessä on usein puhuttu rauhanprojektista. Sodanjälkeisen Euroopan yhdentymisen perimmäiseksi päämääräksi nähtiin sodan estäminen, erityisesti Saksan ja Ranskan välillä. Välineeksi tämän päämäärän saavuttamiseksi

⁵³ Clerc ja Elo katsoivat integraatio-käsitteen palautuvan latinan kokonaisuutta tarkoittavaan integer-termiin, joka useimmiten käännetään *kokonaisuuden luomiseksi*, jolloin Euroopan integraatio tarkoittaisi Euroopan kokonaisuuden luomista, mikä yhtäältä kuvaa prosessin tavoitteita, mutta on toisaalta määritelmällisesti epämääräinen ja mekaaninen. Ks. Clerc & Elo 2014, 203. Viljelen jonkin verran yhdentymisen-sanaa integraation synonyyminä. Sitä käytettiin aiemmin nykyistä enemmän. Niin teki moni lainaamani lähdekin. Vrt. Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 13.

⁵⁴ Kuutosista on käytetty myös ilmaisua ”kuusikko”, ks. Clerc & Elo 2014, passim.

⁵⁵ ECSC, engl. European Coal and Steel Community; EEC, European Economic Community; Efta, European Free Trade Association; ulkoseitsikko, engl. The Outer Seven. Ks. Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 5–7; Antola 2000, 3; Bryn & Einarsson 2010, passim., Clerc & Elo 2014, 66. Clerc ja Elo käyttävät Euroopan hiili- ja teräsyhteisöstä lyhennettä EHTY ja EEC:stä tavallisesti lyhennettä ETY, ks. Clerc & Elo 2014, passim.

⁵⁶ Paavonen 2008, 16. Kaavamaisia rajauksia tehdessä täytyy kuitenkin Jukka Salovaaran tavoin tunnustaa, että integraatiopolitiikka ei ole koskaan puhtaasti taloudellista, vaan taloudelliset sitoumukset merkitsevät myös poliittista valintaa, ks. Salovaara 1993, 36.

⁵⁷ WEU Western European Union lopetettiin keväällä 2010 tehdyllä päätöksellä. <http://www.weu.int/>; ks. Juntunen 1993, 43–50; Salovaara 1993, 38–42.

⁵⁸ Sen seuraajaksi perustettiin vuonna 1994 Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö, Etyj.

kohosi taloudellinen ja poliittinen integraatio, jolla läntisen Euroopan kansallisvaltiot kytkettäisiin taloudellisiin siteihin niin toisistaan riippuvaisiksi, että sota niiden välillä muodostuu mahdottomaksi.⁵⁹

Yritysten merkitystä 1980- ja 1990-lukujen integraatiokehityksessä korostanut Max Jakobson katsoi vuonna 1988, että 1960 ja 1970-lukujen taitteeseen saakka integraation liikkeelle paneva voima oli ideologisesti poliittinen, mutta 1980-luvun uuden integraatiovaiheen käynnisti teknologisesti-kaupallinen kehitys. Se pakotti länsieurooppalaiset yritykset luomaan suuremmat kotimarkkinat voidakseen kilpailla Yhdysvaltojen ja Japanin yritysten kanssa.⁶⁰

1980-luvun alkuvuodet olivat teollisuusmaissa ja etenkin Länsi-Euroopassa lähes olemattoman talouskasvun kautta. Länsi-Euroopan sanottiin sairastavan *euroskleroosia*, jolla tarkoitettiin taloudellista halvaantumistilaa: hyvin hidasta kasvua, nopeaa inflaatiota, suurta työttömyyttä ja heikkoa investointikehitystä. Vuodesta 1983 alkaen kehitys eurooppalaisissa OECD-maissa piristyi kuitenkin merkittävästi. Kehitys vaikutti myönteisesti myös Suomen talouskehitykseen.⁶¹

”Suomi on ulkomaankaupasta hyvin riippuvainen avoin talous”.⁶² Tarkastellakseni ja osin myös vertaillakseni eri maiden suhtautumista Länsi-Euroopan integraatioon ja etujärjestöjen toimia näissä maissa, nostan korostetusti esiin kolme Suomea muistuttavaa Efta-maata, kaksi naapurimaatamme, puolueettoman Ruotsin ja Nato-maa Norjan sekä puolueettoman Itävallan. Eritoten Ruotsin kanssa Suomella on perinteisesti ollut vahvat yhteistyösiteet, kuten myös tiukka kilpailuasetelma. Itävalta ja Ruotsi aloittivat EY-jäsenyysneuvottelut yhtä aikaa Suomen kanssa. Suomella ja kolmella osapuulleen samankokoisella maalla on paljon yhteisiä piirteitä kuten verraten avoin talous, taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen korkea taso, sekä korporatiiviseksi katsottu politiikan teon malli. Kolmen mainitun maan lisäksi tarkastelen myös Tanskaa ja Sveitsiä.⁶³ Ne vastaavat kooltaan suurin piirtein Suomea ja ovat hyvin avoimia talouksia laskettuna viennin ja tuonnin osuudella bruttokansantuotteesta. Vuodesta 1972 Euroopan yhteisöjen jäsenenä ollutta Tanskaa tarkastelen muita tutkimusajanjakson aikaisia EY-jäseniä enemmän, olihan maa tuolloin ainoa pohjoismainen EY-jäsen. Sen sijaan Efta-maa Sveitsi jäi em. neljää maata vähemmälle huomiolle maan poikkeavan poliittisen järjestelmän ja tutkimusajanjakson aikaisen ankaran sitoutumattomuuspolitiikan vuoksi.⁶⁴

⁵⁹ Tiivistys Rehnin. Rehn 1993, 171; ks. Vesa 2007, passim.

⁶⁰ Jakobson 1988, 201.

⁶¹ Ks. Pesonen Markku 1992, 80. OECD:stä tarkemmin myöhemmin. Vuosien 1980–1982 lamaa seurasi teollisuusmaissa lähes kymmenen vuoden yhtäjaksoinen nousukausi. Kiander & Vartia 1998, 51–52.

⁶² Kotilainen 2016, 103. Bengt Holmström on HS:n haastattelussa 26.11.2016 todennut: ”..olemme tällainen avoin talous ja elämme viennistä”.

⁶³ Suomen ulkopoliittikkaa on perinteisesti verrattu juuri em. maihin, ks. Hakovirta 1975b, 454–455. Rehn (1996) vertaili Suomea, Ruotsia ja Itävaltaa sekä Katzenstein (1984) Itävaltaa ja Sveitsiä.

⁶⁴ Sveitsi jäi mm. pois Etasta ja liittyi YK:hon vasta vuonna 2002. Olli Rehn piti Tanskaa ja Sveitsiä, Ruotsin ohella, kypsempinä teollisuusyhteiskuntina kuin Itävaltaa ja Suomea. Lisäksi Sveitsin talouselämä oli Ruotsin tapaan varsin kansainvälistynyttä, ks. Rehn 1996, 2,26–29,51,164. Otan tarkasteltavat maat esiin tarkoituksenmukaisissa kohdin, vältellen kaavamaisista käsittelyä.

Tutkimusaineisto – aiempi tutkimus ja lähteet

Käyn tässä alaluvussa pääpiirteittäin läpi sekä käyttämäni tutkimusaineiston, aiheeseen liittyvän aiemman tutkimuksen että taustakirjallisuuden. Olen lainannut aiempaa tutkimusta verraten paljon, jolloin aiemman tutkimuksen ja lähteaineiston käsitteleminen yhdessä vaikuttaa järkevältä.

Arkistolähteet. Etujärjestöjen arkistot nousivat etujärjestönäkökulman ansiosta keskeisiksi. Keskuskauppakamarin arkistossa tutkin ennen kaikkea integraatiopäätöksiin liittyvää Keskuskauppakamarin kirjallista kokousaineistoa, kuten erityisesti valtuuskunnan ylimääräisen kokouksen 2.10.1990 asiakirjoja, Keskuskauppakamarin hallituksen 4.4.1990, 29.8.1990, 23.11.1993, 20.1.1994, 16.8.1994, 27.9.1994 kokousasiakirjoja. Kokouspöytäkirjojen lisäksi arkistossa löytyi niin valmisteluaineistoa, kuin integraatiotyöryhmien aineistoa. Keskeisiä olivat myös Keskuskauppakamarin jäsenistölle ja yleisölle tarkoitetut erilaiset integraatiojulkaisut, -raportit ja vuosikertomukset, joiden avulla pystyin seuraamaan integraatiolinjausten kehitystä. Tarjolla oli myös valaisevaa tietoa koko kauppakamari liikkeen integraatio toiminnasta, kuten lukuisista Eurooppa-tilaisuuksista. Lisäksi sain käyttööni Keskuskauppakamarissa työskennelleen, haastattelemani Sampsa Saralehdon integraatioaineistoa käsittäneen yksityisarkiston.

Tutustuin Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön kirjalliseen integraatioaineistoon Työväenarkistossa. Keskeisiä kohteita olivat SAK:n edustajakokouksen asiakirjat 1986, 1991 ja 1996, SAK:n valtuuston kokousasiakirjat 1984–1994 ja SAK:n hallituksen pöytäkirjat 1989–1994. Kokous- ja valmisteluasiakirjojen lisäksi perehdyin järjestön kannanottoihin, raportteihin, muuhun integraatioaineistoon, julkaisuihin ja toimintakertomuksiin, sekä palkansaaajajärjestöjen yhteishankkeiden, KEY – Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön 1991–1994-aineistoon ja Teollisuuden palkansaaajajärjestöjen Eurooppa-projektin Tepen aineistoon. Raporttien ja julkaisujen lisäksi Työväenarkistosta löytyi tietoa SAK:n, KEY:n ja Tepen Eurooppa-tilaisuuksista ja niiden yhteistyökumppaneineen toteuttamista integraatiokoulutuksista.

Akavan arkistossa perehdyin järjestön integraatiohistoriaan tutkimalla Akavan edustajakokouksen eli laajennetun liittokokouksen kokousasiakirjat 1991, Akavan liittokokouksen kokousasiakirjat 1985–1994, Akavan hallituksen kokousasiakirjat 1988–1994, Kansainvälisten asioiden työryhmän kokousasiakirjat ja Kansainvälisten asiain toimikunnan kokousasiakirjat 1990–1994. Akavan arkiston aineistoa täydensin tutkimalla Toimihenkilöarkistossa Akavan integraatioaineistoa kokousasiakirjoineen, julkaisuineen, kannanottoineen, muistioineen, vuosi- ja toimintakertomuksineen. Molemmista arkistoista löytyi täydentävää tietoa myös KEY-hankeesta ja palkansaaajajärjestöjen yhteistyöstä sekä keskenään, että elinkeinoelämän järjestöjen kanssa. Toimihenkilöarkistossa perehdyin Akavan vuosi- ja toimintakertomuksiin 1985–1994 ja laajan Akavaaineiston lisäksi sinne sijoitettuun, Akavassa pitkään työskennelleen ja haas-

tattelemani Markku Lemmetyn⁶⁵ integraatioasiakirja- ja kirjallisuuskokoelmaan kokousmuistiinpanoineen.

Koska Teollisuuden Keskusliiton arkisto oli käytännössä koko työskentelyni ajan siitä tekeillä olevan historiateoksen kirjoittajan käytössä,⁶⁶ tarkastelin TKL:ää/TT:tä kirjallisuuden lisäksi ennen kaikkea Sampsa Saralehdon yksityisarkiston avulla. Arkistossa oli laaja, osin ainutlaatuinen, kokoelma TKL:n integraatioreportteja ja -julkaisuja, muistioita ja valmistelumuistioita, kannanottoja ja artikkelikäsitkirjoituksia. Erityistä mielenkiintoa herätti Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajan Kari Kairamon toimintaan liittyvä aineisto, kuten artikkelit, puheiden käsikirjoitukset ja osin myös puheenvuorojen valmisteluaineisto. Ne valottivat hyvin myös Kairamon työtä Nokian kehittäjänä ja johtajana. Tarkasteluajanjakson aikana niin Teollisuuden Keskusliitossa, Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksessa, Elinkeinoelämän valtuuskunnassa kuin Keskuskauppakamarissakin työskennelleen Saralehdon yksityisarkiston avulla syvennyin myös Keskuskauppakamaria, Evaa ja Etlaa koskevaan aineistoon. Tutustuin ohjatusti Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen toimintaan ja sen julkaisuihin sekä sain käyttööni Etlän arkistoaineistoa.

Eurooppa-ryhmistä perehdyin turkulaiseen Eurooppa-aktiivisuuteen pääosin kolmea yksityisarkistoa⁶⁷ käyttämällä. Arkistoista löytyi sangen kattavasti turkulaisen Eurooppa-toiminnan suunnittelu-, valmistelu- ja kokousaineistoa, sekä julkaisuja ja mainosaineistoa. Muiden Eurooppa-ryhmien osalta turvauduin pääosin aikalaiskokemuksia valottaviin historiikkeihin, raporttikirjoihin ja artikkeleihin.

Virallisjulkaisujen avulla loin kuvaa valtiovallan päätöksenteosta integraatiokysymyksissä. Käytin valtioneuvoston integraatioselontekoja ja tiedonantoja eduskunnalle, hallituksen esityksiä, ulkoasiainvaliokunnan mietintöjä ja ulkoasiainministeriön raportteja EU-jäsenyydestä.

Täydentävät haastattelut. Täydensin arkisto- ja kirjallisuustutkimusta haastatteluilla ja keskusteluilla. Haastattelut olivat varsin kiintoisia ja hyödyllisiä, haastateltavien oltua mitä suuremmassa määrin aikalaistodistajia. Haastattelemani olivat integraatiokehitystä läheltä seuranneita ja tutkimieni etujärjestöjen integraatiotoimintaa hyvin tuntevia ja siinä mukana vaikuttaneita henkilöitä, joko luottamusmiesvaikuttajia tai järjestöjen asiantuntijatehtävissä toimineita työntekijöitä. Haastattelut olivat hyödyllisiä jo sen vuoksi, että kaikkea integraatiotoimintaa ei dokumentoitu, eikä integraatiokeskusteluja kirjoitettu paperille tai

⁶⁵ Varatuomari Markku Lemmetty oli Akavan lakimies 1981–1983, Suomen Hammaslääkäriliiton lakimies 1984–1985, Akavan apulaisosastopäällikkö 1986–1994, neuvottelupäällikkö 1995–2005, johtaja 2006–2009. Vuosina 1995–2000 Lemmetty oli EY:n talous- ja sosiaalikomitean jäsen Brysselissä oto. ja 1989 sosiaali- ja terveysministeri Helena Pesolan poliittinen sihteeri.

⁶⁶ Keskustelu Leif Fagernäsin kanssa 24.10.2011; Johannes Koroman haastattelu HS 16.3.2013, toimittaja Jarmo Aaltonen; Olen käyttänyt mainittua historia-kirjaa lähteenä. Ks. Koroma 2015.

⁶⁷ Rauno Puolimatkan arkisto ja Schuman-seura ry:n arkisto ja oma arkistoni. En käyttänyt Pan-Eurooppa Instituutin arkistoa, koska sen johtaja professori Kari Liuhto kertoi, että Eurooppa-Instituuttia koskeva arkiston osa ei ole järjestyksessä. Asiantilaan saattoi vaikuttaa se, että Liuhto katsoi, että Pan-Eurooppa Instituutti ei ole Eurooppa-Instituutin seuraaja, vaan Itäkaupan tutkimus- ja koulutusyksikön seuraaja. Liuhton sähköposti 11.10.10. Viesti on hallussani.

merkitty pöytäkirjoihin. Haastattelujen arvoa lisännee myös se, että Suomen integraatio- ja EU-jäsenyyssprosessia läheltä seuranneet ja niihin vaikuttaneet henkilöt eivät ole kovin kauaa haastateltavissa.⁶⁸

En haastatellut poliitikkoja, virkamiehiä, enkä tutkijoita. Tosin jotkut haastateltavista ovat myös tutkijoita ja yksi oli haastatteluhetkellä poliitikko. Haastattelin henkilökohtaisesti viittätoista alla olevassa luettelossa mainitsemani henkilöä, ennen kaikkea haastatellun nimen yhteydessä mainittujen järjestöjen ja ryhmien asioista, mutta myös yleisemmin tutkimusajanjaksosta. Haastateltavat tiesivät etukäteen, mitä haastatteluni koskisi. Lisäksi tähdellä* merkityt haastateltavat olivat saaneet lukea etukäteen heitä koskeneesta haastatteluaiheesta⁶⁹ siihen mennessä kirjoittamani tekstiluonnoksen ja haastattelun alkuvaihe rakensin tekstin kommentoimiselle. Muuten haastattelun kulku oli vapaa. Haastattelut olivat keskustelunomaisia, varsin vapaamuotoisia ja vuorovaikutteisia. Rakensin haastattelun etenemisen saamieni vastausten pohjalta. En muotoillut kysymyksiä täsmällisesti enakkoon, enkä esittänyt niitä määrättyssä järjestyksessä, vaan keskustelu haastateltavan kanssa tapahtui luontevasti tilanteen mukaan. Haastattelut olivat lähellä ns. syvähaastatteluja. Ennalta tutustuttavan tekstimateriaalin saaneiden haastateltavien kohdalla oli piirteitä myös teemahaastatteluista. Haastattelin muutamaa asiantuntijaa useasti ja monien kohdalla esitin tarkentavia kysymyksiä sähköpostitse. Eritoten elinkeinoelämän yhteistoimintajärjestöistä ja Eurooppa-ryhmistä sain viljalti täydentävää tietoa haastattelujen avulla.⁷⁰

Lisäksi kävin tutkimukseen liittyviä ns. taustakeskusteluja kuuden asiantuntijan kanssa. Heidän joukossaan oli myös tutkijoita ja kaksi entistä ulkoasiainministeriön korkeaa virkamiestä. Osa haastatteluista ja keskustelukumppaneista on myös julkaissut ajanjaksoa kuvaavia kirjoituksia, artikkeleita ja kirjoja, joita käytin lähteinä.

Haastattelin tutkimustani varten seuraavia henkilöitä:⁷¹

Kari Alho	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
Esko Antola*	Eurooppa-Instituutti, Euroklubi
Lauri Ihalainen*	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
Jukka Koivisto*	Taloudellinen tiedotustoimisto, Teollisuuden Keskusliitto/ Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto
Lasse Lehman	Keskuskauppakamari
Markku Lemmetty*	Akava
Tauno Matomäki	Teollisuuden Keskusliitto/Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto, Suomen Työnantajain Keskusliitto, Elinkeinoelämän valtuuskunta

⁶⁸ Ks. Kalela Jorma 1993, 229. Epäilemättä joku muukin etujärjestöjen integraatio toimintaa tunteva henkilö olisi lisäksi voinut tulla haastatelluksi.

⁶⁹ Esim. Lauri Ihalainen luki etukäteen SAK:ta koskevan tekstiluonnoksen, n. 25 sivua.

⁷⁰ Haastatteluista, ks. Tuomi & Sarajarvi 2009, 72–77; Jyrinki 1974, 7–8, 11–16; Hirsjärvi & Hurme 1988, 25–36.

Martti Pallari	Teollisuuden Keskusliitto
Heikki Pohja*	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
Rauno Puolimatka	Eurooppa-Akatemia, Eurooppa-Instituutti
Voitto Ranne	Akava
Sampsä Saralehto*	Keskuskauppakamari, Teollisuuden Keskusliitto, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Elinkeinoelämän valtuuskunta
Pentti Vartia	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
Jarmo Virmavirta	Eurooppa-Akatemia, Eurooppa-Instituutti
Markku Äärimaa*	Akava

Keskustelin vapaamuotoisesti tutkimuksen tausta-asioista seuraavien henkilöiden kanssa: Anders Blom, Leif Fagernäs, Juhani Mylly, Tapani Paavonen, Markku Salomaa ja Veli Sundbäck.

Kirjallisuus. Täydensin niukahkoja arkistolähteitä ja haastatteluja monenlaisella kirjallisuudella. Lähde pohjaa rakentaessani käytin eritasoista lähdeaineistoa rinnakkain, erilaisten lähteiden täydentäessä toisiaan. Varsin paljon käytin lähteenä etujärjestöjen integraatiojulkaisuja ja -selvityksiä muiden lähteiden rinnalla. Hyödynsin runsaasti myös populaarikirjoitukseksi luonnehdittavia lähteitä.

Ajanjaksoa kuvaavan kirjallisuuden kiintoisuutta lisää se, että valtaosa kirjoittajista *oli itse paikalla*. Monesti nämä aikalaiskirjoittajat vaikuttivat tapahtumiin tai seurasivat niitä läheltä. Paikalla olo koski niin tutkijoita, muistelijoita kuin toimittajiaakin. Ajanjaksoa ja integraatoratkaisua on tutkittu ja siitä on kirjoitettu verraten paljon. Tämä koski erityisesti 1990-luvun alkupuoliskoa, mutta toisaalta on myös arvioitu, että etenkin 1980-luvun jälkipuoliskoa on tutkittu ja selitetty ehkä enemmän kuin mitään muuta lähihistorian jaksoa.⁷² Valtaosa ajanjaksoa kuvaavasta tutkimuskirjallisuudesta on kuitenkin tarkastellut Suomen integraatoratkaisuja ulko- ja turvallisuuspolitiikan näkökulmasta.⁷³

Merkittävän poikkeuksen tutkimuskirjallisuudessa tekee vertailevaa kansainvälistä tutkimusta edustava yhdysvaltalainen Christine Ingebritsen tutkimuksessaan *The Nordic states and European unity*.⁷⁴ Hän vertaili tutkimuksessaan viiden Pohjoismaan integraatioteitä vuosien 1985 ja 1995 välisenä aikana. Tutkimuksen mielenkiintoisuutta työni kannalta lisää se, että hänen tutkimusajanjaksonsa on lähes sama kuin minulla. Ingebritsen keskittyi eritoten Norjan ja Ruotsin eroavaisuuksiin integraatiokysymyksissä, Suomen jäädessä vähemmälle huo-

⁷¹ Tarkempi yhteenveto haastatelluista ja haastatteluista on lähdeluettelon yhteydessä.

⁷² Allén & Karhu 2003d, 120.

⁷³ Tutkimus on keskittynyt enimmäkseen Åbergin jaottelun kohtiin (1) *poliittisiin toimijoihin* ja (2) *julkisen sektorin toimijoihin*.

⁷⁴ Tutkimuksensa julkaisun aikaan Christine Ingebritsen oli Skandinavian tutkimuksen apulaisprofessori Washingtonin yliopistossa Seattlessa. Ks. Ingebritsen (1998). Sami Moisio (2003, 106) luonnehti Ingebritsenin kirjaa: ”...kenties mittavin tähän mennessä pohjoismaiden EU-jäsenyyksistä tehty komparatiivinen tutkimus, joka noudattelee, amerikkalaiselle kansainvälisen politiikantutkimuksen valtavirralla tyypillistä neorealistista poliittis-taloudellista lähestymistapaa”.

miolle. Hän käsitteli Suomea usein rinnan Ruotsin kanssa, integraatioratkaisuisaan samaan tapaan käyttäytyneenä teollisuusmaana.⁷⁵

Ingebritsen katsoi, että Euroopan turvallisuustilanteen muutokset olivat välttämätön, mutta ei riittävä selitys Pohjoismaiden reaktioille kansainvälisiin muutoksiin. Pienissä vientiriippuvaisissa talouksissa johtavien vientisektorien edut olivat tärkeitä kansainvälisen talouspolitiikan teossa. Hän arvioi, että vientitulojen kannalta johtavat sektorit⁷⁶ selittivät kunkin maan yhdentymispolitiikkaa. Ingebritsen käytti *korkean politiikan* ja *matalan politiikan*-käsitteitä vertaillaessaan Pohjoismaiden reaktioita kansainvälisiin muutoksiin.⁷⁷

Ingebritsen havaitsi, että yhdentymisalioitteet tulivat niiltä elinkeinoelämän sektoreilta, jotka olivat valtion vientitulojen kannalta tärkeimpiä. Hän nosti esiin myös etujärjestöt, kirjoittaessaan, että johtavilla talouden sektoreilla on Pohjoismaissa ollut perinteisesti paljon valtaa, ja sen voimaa kasvattivat muut sektoriin kiinnittyneet, kuten puolueet, kansalaisjärjestöt, ammattiliitot, työntekijäjärjestöt ja muut intressiryhmät. Sivuuttamatta Suomenkaan kohdalla Euroopan poliittista murrosta ja turvallisuuteen liittyviä ulottuvuuksia, hän näki, että Suomi ja Ruotsi, joilla vientivetonen tehdasteollisuus oli suurin taloussektori, tunsivat voimakkaampaa vetoa integraatioon kuin vaikkapa raaka-aineiden tuottaja Norja.⁷⁸

Ingebritsen tarjosi tutkimuskysymyksiäni tukevan tutkimuksellisen lähtökohdan, kun hän totesi, että Suomen vientiteollisuuden riippuvuus länsieurooppalaisista markkinoista oli jopa turvallisuuspoliittisia tekijöitä tärkeämpi peruste Suomen liittymiselle EU:n jäseneksi. Viennistä elävässä valtiossa vientisektorin edut olivat ulkopoliittisesti tärkeitä ja vientisektoria lähellä olevilla etujärjestöillä oli vaikutusvaltaa.⁷⁹

Olli Rehn päätyi hieman Ingebritsenin kaltaiseen näkemykseen jo EU-integraatioprosessin aikoihin laajahkossa, 65-sivuisessa, artikkelissaan *Odottavasta ennakkoivaan integraatiopolitiikkaan?* (1993). Hän oletti kylmän sodan päättymisen lisäksi teknologian nopean kehityksen ja maailmantalouden rakennemuutoksen vaikuttaneen Suomen integraatiopolitiikkaan. Hän kytki talouden, turvallisuuden rinnalle ja puhui taloudellisesta sekä poliittisesta imperatiivista Suomen ulkopoliitiikan määrittäjinä. Rehn pohti myös *korporatism*in kriisin vaikutusta Efta-maiden integraatiovalintoihin.

Puhuttaessa etujärjestöistä, puhutaan usein korporatismista tai korporativismista. Julkisuudessa se on joskus määritelty yksinkertaisesti järjestelmäksi, jossa

⁷⁵ Kuvaavaa on, että Ingebritsen haastatteli yli sataa asiantuntijaa viidestä Pohjoismaasta, mm. Ruotsista haastateltuja oli 35, mutta Suomesta vain kolme: Pauli Järvenpää, Tomas Ries ja Raimo Väyrynen, lisäksi tutkija kiittää Lauri Karvosta. Ingebritsen 1998, X, 198–202.

⁷⁶ Norjassa öljy, Ruotsissa tehdasteollisuus, Suomessa tehdasteollisuus ja metsäsektori, Tanskassa maatalous ja teollisuus sekä Islannissa kalastus. Vaikutusta oli myös sillä, että Suomen ja Ruotsin, tosin myös Norjan, teollisuusyritysten päämarkkinat ja pääkilpailijat olivat EY:ssä.

⁷⁷ Ingebritsen 1998, 43,95–96,113.

⁷⁸ Ingebritsen 1998, IX, 10–11,42– 46,93–111,192. Hän muotoili, että Suomessa ja Ruotsissa eturyhmien taloudellisten intressien tasapaino oli suosiollinen jäsenyydelle, päinvastoin kuin Norjassa ja Islannissa.

⁷⁹ Ingebritsen 1998, IX, 10–11,42– 46,93–111,192.

lainsäädäntövaltaa käyttävät työnantajien ja työntekijöiden muodostamat ammattikunnat. Puhutaan ammattikuntien ja niiden edustajien vallasta, josta on tullut lähes kirosana, eduskuntavaltaisen toiminnan vastakohta.⁸⁰ Ainoastaan ammattikunnista puhuminen rajoittaa korporatismi-käsitettä. Erään määritelmän mukaan korporatismiin näkyvimpänä tunnuksena liberaalidemokraattisissa järjestelmissä on yhteiskunnan etujärjestöjen avoin osallistuminen julkisen vallan käyttöön puolueiden rinnalla tai niiden kilpailijoina. Korporatismia on pidetty ominaisena piirteenä erityisesti läntisen Euroopan pienille jälkitekollisille demokratioille ja sen on katsottu aiheuttaneen sotien jälkeen joissain Keski-Euroopan maissa melko pitkälle ulottuvaa loittonemistä perinteisestä parlamentarismista. Esimerkiksi 1970-luvun etujärjestökorporatismi on joskus nähty jopa parlamentarismia vahvempana voimana.⁸¹ Korporatismeissa on kyse valtiovallan ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyöstä talouden ohjaamiseksi, usein puhutaan kolmikannasta. Siinä etujärjestöt kytketään hallintokoneistoon pääsääntöisesti kahdella tavalla: (1) etujärjestöjen edustajille on annettu kiintiöpaikka hallinnon edustajien rinnalla hallinnon suunnittelu-, valmistelu- tai täytäntöönpanoelimeissä tai (2) etujärjestöille on annettu tehtäviä, jotka periaatteessa kuuluisivat julkisille viranomaisille. Korporatiivinen päätöksenteko perustuu järjestäytyneiden eturyhmien välisiin sopimuksiin, joissa julkiset elimet ja viranomaiset saattavat olla mukana, mutta eturyhmät ovat pääosassa. Suomessa ongelmana on pidetty etenkin talouspoliittisten päätösten etäännyttämistä parlamentaarisesta päätöksenteosta, koska korporatiivista toimintaa ei sido yleinen poliittinen vastuu, joka parlamentaarisessa päätöksenteossa vallitsee.⁸²

Korporatismi oli keskeinen selittäjä, kun Peter Katzenstein⁸³ vertasi pieniksi länsieurooppalaisiksi demokratioiksi kutsumiaan Itävaltaa ja Sveitsiä teollisen kilpailukyvyyn valossa poliittisen taloustieteen tutkimuksessaan *Corporatism and Change: Austria, Switzerland and the Politics on Industry* (1984). Tutkimuksessaan, joka keskittyi 1960- ja 1970-lukuihin, Katzenstein katsoi, että monella tapaa Suomen kaltaisissa avoimissa talouksissa yhdistyi erityisesti 1970-luvulla menestyksekkäästi taloudellinen joustavuus ja poliittinen vakaus, vaikka maat olivat poliittisesti erilaisia, Itävallan ollessa sosiaalidemokraattisesti johdettu ja Sveitsi liberaalikapitalistinen. Katzenstein piti demokraattista korporatismia keskeisenä selittäjänä maiden menestykselle teollisuus- ja kauppapolitiikassa. Hän määritteli demokraattiselle korporatismille kolme luonteenomaisuutta: sosiaalisen kumppanuuden ajatus kansallisella tasolla, suhteellisen keskitetty eturyhmäjärjestelmä sekä ristiriitaisuuksien jatkuva vapaaehtoinen ja epämuodollinen poliittinen sopiminen eturyhmien, valtion hallintokoneiston ja puolueiden kesken. Katzenstein sivusi integraatiota, mutta ei erityisesti korostanut sen merkitystä.

⁸⁰ Sajari 2015; Lappalainen 2015, 35.

⁸¹ Esimerkiksi on usein nostettu Alankomaat, Itävalta, Sveitsi ja Pohjoismaat.

⁸² Helander 1978, 64–65, 70–71; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 338–342; Jakobson 2003, 237; Ingebritsen 1998, 31–32. Suomessa ns. nelikantaan lasketaan perinteisten työmarkkinaosa-
puolten ja hallituksen lisäksi MTK.

⁸³ Katzenstein on saksalaissyntyinen USA:ssa työskentelevä professori.

Katzensteinin tutkimuksen kiinnostavuutta lisää, että Olli Rehn syventäessään korporatismiin ja uuskorporatismiin näkökulmasta lähtevää tutkimustaan lainasi runsaasti Katzensteinin teemoiltaan sangen samankaltaista kirjaa. Lähinnä poliittisen taloustieteen alaan kuuluvassa väitöskirjassaan: *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States: Austria, Finland and Sweden, 1945–95* (1996) Rehn vertaili korporatismiin ja kilpailukyky politiikan lähtökohdista Itävallan, Ruotsin ja Suomen taloudellisia kehitysstrategioita korostamalla investointien ja innovaatioiden merkitystä. Hän piti vertailtavia maita sodan jälkeen sangen korporatiivisina, mutta Suomea kaikkein vähiten. Rehn katsoi, että korporatismi oli kaikissa kolmessa maassa edistänyt talouskasvua, mutta muutokset Euroopassa, kuten integraation virkistyminen ja pääomaliikkeiden vapautuminen vaativat avoimempaa toimintatapaa ja parempaa taloudellista kilpailukykyä. Koska maiden strategisena valintana oli kansainvälisen teollisen kilpailukykyyn varmistaminen, Rehn näki sen edellyttäneen integraatiota, erityisesti EU:n piirissä. Rehn tutki kustakin maasta yhtä perinteistä ja yhtä nousevaa teollisuuden alaa. Suomen perinneala oli kemiallinen puunjalostus ja nouseva ala oli telekommunikaatio. Kiintoisaa oli, että Rehn otti telekommunikaatioalan esimerkkiyritykseksi Nokian, kuten minäkin. Ingebritsenin tavoin Rehn katsoi, että taloudellinen ulottuvuus ei kuitenkaan yksin voi selittää strategisia integraatiovalintoja. Taloudellisen välttämättömyyden rinnalla oli aina mukana poliittinen välttämättömyys ja sen turvallisuuspoliittinen ulottuvuus. Rehnin tutkimalle Efta-kolmikolle kylmän sodan päättyminen vuosina 1989–1992 loi tarpeelliset olosuhteet EU-jäsenyyttä varten. Rehnin tiivistä, että Itävallan, Ruotsin ja Suomen siirtyminen Eftasta EU-jäsenyyteen oli maiden uuden kansallisen strategian näkyvin ilmentymä.

Niin Katzensteinin kuin Rehninkin tutkimuksessa oli varsin laaja korporatismi-/uuskorporatismi- analyysi.⁸⁴ Rehnin lisäksi muutamat muutkin lähteet viittasivat korporatismiin tai korporativismiin, niin Suomen, Pohjoismaiden kuin Itävallan integraatiopäätöksiä kuvatessaan.

Rehnin tutkimusten kaltaista ajattelua löytyi myös samoihin aikoihin, kansanäänestysvuonna 1994, julkaistussa ”nuoremman polven asiantuntijoiden analyysissä”,⁸⁵ Petri Lempiäisen toimittamassa: *Suomen ulkosuhteet 1990-luvun Euroopassa. Talous ja turvallisuus*. Kirjassa puhuttiin sen nimeä myöten *ulkosuhteista* perinteisen *ulkopolitiikka*-käsitteen sijaan. Teos lähti talouden ja turvallisuuden vuorovaikutuksesta ja ajatuksesta, että Suomen toimintaympäristöä ja politiikkaa muokannut kansainvälisten suhteiden murros johtui ensisijassa talous-tekno-logisesta kehityksestä, joskin merkittävässä määrin myös turvallisuuspoliittisista syistä. Kirjoituksessaan Lempiäinen näki poliittisen päätöksenteon viiveellisyyden suhteessa talouden tosiasioihin. Hänen mukaansa poliittiset päätökset syvemmän talousintegraation puolesta tulivat vuosia myöhässä markkinamekanismin toimintalogiikkaan nähden. Teollisuuden kansainvälistyminen

⁸⁴ Katzenstein 1984, passim.; Rehn 1996, 66–86.

⁸⁵ Kirjan esipuheen määrittely. Asiantuntijat olivat Risto E.J. Penttilä, Olli-Pekka Jalonen, Timo Pesonen ja Petri Lempiäinen. Lempiäinen 1994a, 10–11.

pakotti poliittisen johdon reagoimaan talouselämän eurooppalaiseen sitoutumiseen vasta jälkeinpäin, kun tilanne oli yhteiskuntapolitiikan kannalta lähes vaihtoehdoton. Lempiäisen mukaan olisi itsepetosta kuvitella, että teollisuuden siirrettyä merkittävässä määrin tuotantoaan Länsi-Eurooppaan, tällä ei olisi mitään vaikutusta Suomen integraatiopolitiikkaan. Myös hän hahmotti ulkopoliittikkaa *korkean-* ja *matalan politiikan-*käsitteiden avulla.⁸⁶

Suomen taloushistorian kehityskaarta kansainvälisessä yhteydessä tutkivat Erkki Pihkala teoksessaan *Suomalaiset maailmantaloudessa keskiajalta EU-Suomeen* (2001) ja Markku Kuisma kirjassaan *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000* (2009). Tutkimusajanjaksolle asti yltävää sodanjälkeisen *Suomen talouspolitiikan pitkää linjaa* kuvasivat kriittisesti Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen (1993).⁸⁷ He korostivat suomalaisen talouspolitiikan korporatiivisuutta, jossa eturyhmät edustivat ”eri lajisia pääomia” kuten pankkeja, teollisuutta, kauppaa sekä maatalousyrittäjiä ja ammattiyhdistykseksi organisoituneita työntekijöitä. Talous- ja ulkopoliittikka eristettiin politiikan ulkopuolelle, jolloin äänestäjä ei kokenut pystyvänsä niihin vaikuttamaan. Kummankaan osalta suomalaiset eliitit eivät kirjoittajien mielestä luottaneet ”demokraattisiin äänestysmarkkinoihin”. Suomen 1990-luvun alun syvää lamaa ja siihen johtanutta kehitystä tutkivat Jaakko Klander ja Pentti Vartia kirjassaan *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu* (1998). Valuuttakurssipolitiikka oli heidän tarkastelussaan painopisteenä. Lama oli esillä myös Jarkko Vesikansan kirjoittamassa Raimo Sallaksen elämäkerrassa *Laman taittäjä* (2016).

Heikki Patomäki lähestyi EU-jäsenyyttä uusliberalismin näkökulmasta kirjassaan *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot* (2007). Kuvatessaan yhtäaikaista ja rinnakkaisia kehityskulkuja hän näki EU-jäsenyyden ennen kaikkea merkinä uusliberalistisen kehityksen painottamasta länsisuuntautumisesta, johon liittyi oleellisesti mm. rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen 1980-luvulla ja kilpailukyvyyn korostaminen yhteiskunnallisia päätöksiä tehtäessä. Patomäen mielestä koko yhteiskunnan kaikki alueet läpäissyt ”kilpailukykyimperatiivi” nopeutti uusliberalisointia ja integroitumista.

Suomen kauppapolitiikasta on kirjoitettu verraten vähän. Integraatiohistoriaa ja kauppapolitiikkaa kuvasivat Tapani Paavosen *Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe* (1998) ja *Vapaakauppaintegraation kausi* (2008) sekä toisen kauppapolitiikan tutkijan Juhana Aunesluoman *Vapaakaupan tiellä* (2011). Lisäksi monessa mukana olleen Jermu Laineen artikkelikokoelma (2006) tarjosi aiheesta mielenkiintoisia näkökantoja. Aunesluoma nojasi aika lailla *korkeaan politiikkaan*, kun taas Paavonen tarkasteli Suomen integraatiopolitiikkaa ennen muuta ulkomaankauppapolitiikkana. Paavonen kyseenalaisti *korkean politiikan* aseman itsestäänselvyyden ja kiinnitti huomiota taloudellisiin intresseihin paljon suuremmassa määrin kuin poliittisen historian tai valtio-opin tutkijoilla on tapana.

⁸⁶ Lempiäinen 1994b, 157.

⁸⁷ Lukemani kirjan painovuosi oli 1995.

Valtaosa ajanjaksoa kuvaavasta, sangen runsaasta kirjallisuudesta tarkasteli ajanjaksoa ja aihetta ulkopoliitikasta käsin turvallisuuspolitiikkaa painottaen ja usein sivuuttaen taloudelliset vaikutteet lähes tyystin, painopisteen ollessa *korkeassa politiikassa*. Käytin turvallisuuspoliittista kirjallisuutta erityisesti hahmotellessani tutkimusajanjakson poliittishistoriallista taustaa, mutta myös tutkiesani etujärjestöjen toimintaa. Osa tästä turvallisuuspolitiikkaan painottuvasta kirjallisuudesta on tutkimuskirjallisuutta, osa muistelmateoksia ja osa raportti-kirjoja, osassa on piirteitä vähän kaikista.

Ulkopolitiikkaa turvallisuuspolitiikan näkökulmasta kuvaavista muistelmista tärkeimpiä olivat jäsenyysprosessissa keskeisessä asemassa olleen presidentti Mauno Koiviston muistelmat. Varsinkin kansainväliseen politiikkaan keskittyvä: *Historian tekijät. Kaksi kautta II* (1995), lähestyi laveasti Koiviston presidenttikautta ulkopoliitiikan näkökulmasta. Muistelmat olivat kyseessä myös toisen, sangen merkittävässä asemassa olleen vaikuttajan, Eric Hayesin julkaisussa: *From Cold War to Common Currency. A personal perspective on Finland and the EU* (2011).

Perinteinen ulkopoliittikka oli hyvin esillä Paavo Lipposen *Kohti Eurooppaa*-kirjassa (2001) sekä samana vuonna ilmestyneessä Jukka Seppisen teoksessa *Mahdottomasta mahdollinen. Suomen tie Euroopan unioniin*. Lipposen muistelmista vuosilta 1979–1995 *Murrosten aika* (2014) ulkopoliitiikan rinnalla kuvattiin runsaasti myös sisäpolitiikkaa. Ulkopoliittinen lähestymistapa oli varsin hallitseva Suomen eduskunta 100 vuotta-kirjasarjan osassa: *Kansainvälinen eduskunta* (2007). Jaakko Iloniemen artikkeli *Suomi ja Euroopan suuri muutos* (2006) oli sangen hyvä tiivistys ajanjaksosta.

Antti Kuosmasen seikkaperäinen teos *Finland's Journey to the European Union* (2001) keskittyi puolestaan EU-jäsenyysneuvotteluihin. Lisäksi niistä tarjosi hyvän kuvan Jaakko Blombergin laaja kronologia *Vakauden kaipuu* (2011). Kirjat kuvasivat myös virkamiestoimintaa integraatioprosessissa.

Kansainvälistä, vertailevaa näkökulmaa edusti Helen Wallacen toimittama artikkelikirja *The Wider Western Europe* (1991), joka valotti turvallisuuspolitiikkaa painottaen EY-Efta-suhteita Eta-neuvottelujen aikoihin, eri Efta-maiden, myös Pohjoismaiden, politiikkaa eritellen. Julkaisun itävaltalaiskirjoittaja oli Paul Luif, tanskalainen Thomas Pedersen, norjalaisia Martin Saeter ja Olav F. Knudsen sekä Carl-Einar Stålvant ja Carl Hamilton, jotka olivat Ruotsista. Kirjan suomalaiskirjoittaja oli Esko Antola. Pari vuotta aikaisemmin, juuri ennen Itä-Euroopan mullistusten alkamista, ilmestyi Ulkopoliittisen instituutin syyskuussa 1988 järjestetyn seminaarin esitelmistä kootussa artikkelikokoelma *Facing the Change in Europa: Efta Countries' Integration Strategies* (1989), toimittajinaan Kari Möttölä ja Heikki Patomäki. Julkaisussa oli samankaltainen vertaileva lähestymistapa ja osin samat kirjoittajat kuin Wallacen kirjassa (Antola, Luif, Saeter ja Stålvant). Lisäksi kansainväliseen tekijäkaartiin kuuluivat Sveitsistä kirjoittanut René Schwok, Gunnar Helgi Kristinsson kuvasi Islannin tilannetta, Euroopan poliittisesta yhteistyöstä kirjoitti Geoffrey Edwards sekä Efta-EY-suhteista Luxemburgin julistuksen jälkeen Bettina Hurni.

Sami Moisio tutki jäsenyysratkaisun geopolitiittista taustaa väitöskirjassaan: *Geopoliittinen kamppailu Suomen EU-jäsenyydestä* (2003). Tutkimusajanjaksoa valaisivat lisäksi journalismin tutkimusta edustavat julkaisut: Tuomo Mörän väitöskirja *EU-journalismin anatomia: mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994* (1999) ja Ulla-Maija Kivikurun toimittama kirja *Kansa euromyllyssä* (1996). Jälkimmäisessä ilmestyi myös järjestöjen ryhmittelyssä auttanut Åbergin artikkeli. Möra luokitteli EU-prosessiin osallistuneet organisaatiot ja Moisio puolestaan ryhmitteli suomalaisessa integraatiokeskustelussa muodostuneet ryhmät.

Käytin lähteinä kymmenvuotisjaksoa jälkikäteen analysoivien teosten rinnalla runsaasti myös varhaisempaa jo 1970-luvulla tai 1980-luvun alussa julkaistua sotien jälkeistä historiaamme käsittelevää kirjallisuutta sekä suppeahkoja integraatioon ja muuten aihepiiriini liittyviä suomalaisia tieteellisiä kirjoituksia. Ne täydentävät aineistoa tarkastelemalla kehitystä oman aikansa lähtökohdista käsin sekä kuvaamalla mainiosti ajan henkeä ja miten integraatiosta, taloudesta, ulko- ja kauppapolitiikasta ennen 1980-luvun puoltaväliä ajateltiin.

Suomen toisen maailmansodan jälkeistä ulkopoliittikka ja ulkopoliitiikan tutkimusta käsittelee laajasti Harto Hakovirran ja Raimo Väyrysen toimittama, vuonna 1975 julkaistu artikkelikirja: *Suomen ulkopoliittikka*. Ilmestyessään keskustelua herättänyttä kirjaa pidettiin kritiikkinä presidentti Urho Kekkosen ajan ulkopoliittisiin ilmiöihin. Artikkeleiden kirjoittajat olivat 1970-luvulla *nuoremman polven asiantuntijoita* ja aikansa uuden ulkopoliittisen ajattelun edustajia, joista useita pidettiin sosiaalidemokraatteina. Väyrynen pohti kirjoituksessaan ulkopoliittikkaa intressien näkökulmasta kysymällä, että pyrkiikö ulkopoliittikka toteuttamaan ainoastaan jotain yleistä ja yhteisesti hyväksyttyä intressiä, kansallista etua vai toteuttaako ulkopoliittikka viime kädessä vain eräiden suppeiden, vaikutusvaltaisessa asemassa olevien yhteiskuntaryhmien intressejä. Ulkopoliittikalla voi päätavoitteiden, kuten maan itsemääräämisoikeuden turvaamisen, ohella olla huomattava määrä sivutavoitteita, jotka pääsääntöisesti palvelevat tiettyjen ryhmien erityisintressejä. Esimerkkinä taloudellisten intressien osalta oli vientisektori, jonka tavoitteena Väyrysen sanoin oli ”ulkomaille suuntautuvan taloudellisen ekspansion varmistaminen ja saavutettujen etujen puolustaminen”.⁸⁸ Tämä oli lähellä Ingebritsenin linjausta. Kirjan toimittajien artikkeleiden lisäksi lainaan kirjasta Jorma Kalelan ja Jussi Turtolan kirjoitusta sekä Aira ja Jaakko Kalelan artikkeleita. Niissä on leimallisesti havaittavissa kirjoittamisajan vasemmistohenki. Aira Kalela sivusi etujärjestöjä artikkelissaan ulkopoliittisista eliiteistä. Hän näki Ingebritsenin ja Väyrysen tavoin vientisektorin merkityksen ja katsoi, että ulkopoliittisesti vaikutusvaltaisimpia ovat perinteisesti olleet keskeisimpien vientialojemme, metsäteollisuuden ja toisen maailmansodan jälkeen metalliteollisuuden intressit. Taloudellinen sektori oli edustettuna korporatiivisella pohjalla useissa ulkopoliittisissa komiteoissa, neuvottelu- ja valtuuskunnissa.

---

⁸⁸ Väyrynen 1975b, 311–312.

Sektori hoiteli intressejään suoraan politiikan päättäjiin epävirallisten neuvotte-
lujen ja tapaamisten avulla. Aira Kalelan mukaan ulkopolitiikkaan pyrkivät vai-
kuttamaan myös yhteiskunnalliset etujärjestöt, erityisesti työmarkkinajärjestöt,
jotka olivat taloudellisten edunvalvojien tavoin suoraan yhteydessä päätöksen-
tekijöihin ja valmisteleviin virkamiehiin.⁸⁹

Parikymmentä vuotta viimeksi mainitsemaani artikkelikirjaa myöhemmin il-
mestyi Tuomas Forsbergin ja Tapani Vaahtorannan toimittama ulkopolitiikka ja
sen tutkimista käsitellyt artikkelikirja *Johdatus Suomen ulkopolitiikkaan. Kyl-
mästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen* (1993). Artikkelissaan Forsberg ja
Vaahtoranta määrittelevät, että ulkopolitiikalla ”tarkoitetaan tavallisesti valtioi-
den toimintaa, joka kohdistuu maan rajojen ulkopuolelle, toisiin valtioihin tai
kansainvälisiin järjestöihin”. Määritelmää voi pitää sangen perinteisenä, josta jo
tavallisesti-sanakin kieli. Kirjoittajat näkivät ulko- ja sisäpolitiikan yhteen kie-
toutuneita politiikan lohkoina, jolloin ulkopoliittisilla toimilla oli usein sisäpo-
liittisia päämääriä ja seurauksia sekä päinvastoin. Lisääntyneen kansainvälisty-
misen ja keskinäisriippuvuuden seurauksena kytkennän tiedostaminen on entistä
tärkeämpää. Suomenkin osalta erityisesti Euroopan yhdentyminen aiheuttaa ete-
neviä ja monimutkaistuvia ulkopolitiikan rajanveto-ongelmia. Forsbergin ja Vaahtorannan mukaan ulkopolitiikalla tarkoitetaan yleensä nimenomaan valtioiden
tai niitä edustavien hallitusten toimintaa. Tällöin ulkopolitiikka erotetaan käsit-
teellisesti *poikkikansallisista (transnational)* kansainvälisistä suhteista, joihin
osallistuvat kansalaisyhteiskunnan eri toimijat: elinkeinoelämä, kansalaisjärjes-
töt ja yksittäiset ihmiset. Tämäkään erottelu ei ole ongelmaton. Kansalaisyhteis-
kunnan kansainvälisillä suhteilla on luonnollisesti merkitystä valtiollisen ulko-
politiikan kannalta, ja toisaalta nämä eri tahot osallistuvat ulkopolitiikkaan myös
päättökentekoprosessin kautta.⁹⁰ Linaan kirjasta toimittajien lisäksi myös Olli
Rehni, Harto Hakovirran, Kari Möttölen sekä Alpo Rusin ja Jukka Salovaaran
artikkeleita.

Artikkelikirjassa *Turun koulu* (1989) julkaisemissaan kirjoituksissa Timo Soik-
kanen ja Juhani Mylly katsoivat ns. Turun koulukunnan irrottautuneen diploma-
tian historiasta ja keskittyneen ns. keskitason, järjestö-, puolue- ja joukkotiedo-
tustason tutkimiseen. Koulukunta pohti ulkopoliittista päätöksentekoa korkeim-
man poliittisen päätöksenteon ja ulkoministeriön ulkopuolelle, ulko- ja sisäpoli-
tiikan välistä vuorovaikutusta sekä ulkopoliittisen johdon, puolueiden, järjestö-
jen ja joukkotiedotusvälineiden välistä vuorovaikutussuhdetta. Ulkopoliittinen
valta ei välttämättä seuraa muodollista asemaa ja perustuslaillisia oikeuksia. Pik-
kuvaltio joutuu tiukemmin mukauttamaan ulkopolitiikkansa ja usein jopa sisä-
politiikkansa kansainvälispoliittisen ympäristön vaatimusten mukaan.

Järjestöhistorioita on verraten paljon. Sen sijaan etujärjestöjen toimintadyna-
miikkaa valottavia kirjoja on vähän. Sellaiseksi voi nähdä Juha-Antti Lambergin

---

⁸⁹ Kalela Aira 1975, 122–123, 130.

⁹⁰ Forsberg & Vaahtoranta 1993b, 11–13.

väitöskirjan (1999) *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa; Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930-luvulla*, jossa hän kuvasi eturyhmien vaikutusta kauppasopimuksiin. Hän käytti julkisen valinnan teoriaa, jonka mukaan kauppasopimukset olivat julkishyödykkeitä. Hänen mukaansa julkisen valinnan teorian korostamalla eturyhmillä, erityisesti yksityisen sektorin edustajilla, oli ratkaiseva rooli tärkeimmissä kauppasopimusneuvotteluissa 1930-luvulla. Lamberg kuvasi myös korporatiivista päätöksentekojärjestelmää.

Tutkimusajanjakson aikaisten elinkeinoelämän järjestöjen historiaa valottavista teoksista on varsin keskeinen Jukka Tarkan Evan historiasta kertova *Uhan alta unioniin* (2002). Tarkka kirjoitti pikemminkin ulko- ja turvallisuuspolitiikasta etujärjestötoiminnan taustalla, kuin Eurooppa-politiikan taloudellisista ulottuvuuksista. Tarkka käytti lähteenään runsaasti Mauno Koiviston muistelmia. Muita järjestöhistorialähteitä olivat Jyrki Vesikansan Keskuskauppakamarin historia *Talouden vapauden puolesta* (1993), Markku Pesosen *Teollisuuden keskusliitto ja sen edeltäjät 1921–1991* (1992) ja Markku Mansnerin EK:n historia *Suurlakosta Euroopan unioniin* (2007). Viime mainittu tarjosi hyödyllistä tietoa Elinkeinoelämän Keskusliitosta ja sen työnantajajärjestöedeltäjästä. STK:n pitkäaikainen toimitusjohtaja Tapani Kahri kirjassaan *Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat* (2001) sivuutti lähes tyystin integraation. Samanaikaisesti, kun tein tätä opinnäytetyötä, TKL:n (1992) ja TT:n entinen toimitusjohtaja Johannes Koroma kirjoitti Teollisuuden Keskusliiton historiaa: *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa* (2015). Integraatio oli kirjan painopisteitä. Historia-teosta elävöitti runsaat etujärjestömiesten muistelmalliset ainekset. Muistelmavaikutelmaa korosti se, että Koroma käytti lähdeviitteitä verraten säästeliäästi. Koroman kirjalla oli myös epäsuoraa vaikutusta työhöni.⁹¹ Etlan vuosikymmeniä valotti Vesa Vihriälän toimittama *Taloustutkimus päätöksenteon tukena. Etna 70* (2016).

Tutkimusajanjaksoa kuvaavia palkansaajakeskusjärjestöhistorioita on toistaiseksi luettavissa aika vähän. Jukka Muiluvooren *Akava 1950–2000. Oma ja yhteinen etu* (2000) tarjosi tiivistetyn katsauksen myös Akavan kansainväliseen toimintaan, jota Ilkka Levän internetjulkaisu *Akava reloaded – Vallan käytäviltä kabinetteihin 1995–2010* täydensi. Tapio Bergholmin SAK:n historia: *Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977* (2012) päättyy vuoteen 1977, eikä mahdollista jatko-osaa ole toistaiseksi saatavissa.

Tutkimusaihetta sivuavista yrityshistorioista tärkein oli Martti Häikiön kolmiosainen Nokian historia. Työni kannalta erityisen hyödyllinen oli Nokian historian II osa lisänimeltään ”Sturm und Drang” (2001). Nokian sisäistä kehitystä valotti myös Jorma Ollilan ja Harri Saukkomaan yhdessä kirjoittamat Jorma Ollilan Nokia-muistelmat (2013). Ylipäänsä tutkimusajankohtaa käsitteleviä historiateoksia, yritys- ja järjestöhistorioita, elämäkertoja, omaelämäkertoja, muistelmia, raporttikirjoja ja pamfletteja on verraten paljon, enkä luullakseni löytänyt

⁹¹ Kuulin, että EK:n arkisto oli Koroman käytössä. Keskustelu Leif Fagernäsin kanssa 24.10.11; ks. HS 16.3.2013. *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa. Teollisuuden Keskusliiton historia*. julkistettiin 24.11.2015.

niitä kaikkia. Osassa näitä aikalaiskuvauksia, erityisesti raporttikirjoissa ja pamfleteissa, on puutteena verraten huolettomasti käytetyt tai kokonaan puuttuvat lähdeviitteet. Toisaalta niiden kiintoisuutta lisää se, että kirjoittajat ovat olleet itse osallisena integraatiokehitykseen tai seuranneet sitä työnsä puolesta hyvin läheltä.

Eurooppa-ryhmiä sivuavia kirjoja on verraten vähän ja ne ovat pääosin pamflettimaisia. Toimittaja Unto Hämäläinen oli tutkimusajanjakson ahkerimpia aikalaiskuvaajia. Hänen kirjansa ovat lähinnä journalistisia raportteja. Niitä olivat yhdessä kuvittaja Terho Ovaskan kanssa toteutettu *Lännettymisen lyhyt historia* (1998) sekä *Rupatellen Eurooppaan. Euroklubin historia* (2009), *Suomi Orwellin vuonna 1984* (2011) ja artikkeli *Kuinka Suomi kääntyi länteen* (1994).

Heikki Mikkelin kirja *Euroopan idea* kartoitti Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden historiaa. (1994). Euroopan integraation historiasta ja sen takana olevasta ajattelusta sai hyvän käsityksen integraation isäksi kutsutun Jean Monnetin *Muistelmista* (1997), joissa kirjoittaja painotti Länsi-Euroopan yhteistä etua suhteessa kansallisiin etuihin.

Suomalaisen integraatiokirjallisuuden uranuurtajia olivat Esko Antola ja Ossi Tuusvuori kirjallaan *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi* (1983), johon lukuisissa käyttämissäni lähdekirjoissa viitataan.

Louis Clerc ja Kimmo Elo kuvasivat Euroopan integraatiota ja sen instituutioita laajassa teoksessaan *Aatteesta instituutioksi. Euroopan unionin historia ja rakenteet* (2014). Teoksessa käytiin läpi myös Euroopan integraation historiaan liittyvää tutkimusta ja sivutaan myös integraation teorioita. Kirjoittajat näkivät Euroopan integraation päämotiiveina 21. vuosisadalle saakka olleen: 1. tehdä demokratian varaan rakentuvasta yhteisöstä sodan jälkeisessä Euroopassa vaihtoehto keskenään kilpaileville kansallismielisille valtioille; 2. estää sodat ja torjua kommunismin uhka Euroopassa; 3. rakentaa taloudellinen hyvinvointi purkamalla tuotteiden ja tuotannon tekijöiden liikkumista estäviä rakenteita ja 4. kasvattaa Euroopan valtioiden maailmapoliittista painoarvoa. Clerc ja Elo pitivät Saksan ja Ranskan yhteistyötä tärkeänä integraatiota ”eteenpäin vievänä moottorina”, muita moottoreita olivat sekä integraation maantieteellinen laajentuminen, että integraation syveneminen ja eriytyminen. Mahdollisesti oppikirjaluonteensa vuoksi, kirjassa on turhan vähän lähdeviitteitä. Teija Tiilikaisen ja Teemu Palosaaren toimittamassa artikkelikirjassa *Integraation teoria* (2007) kuvattiin useasta näkökulmasta integraatioteorioita ja -tutkimusta.

En ole seurannut lehdistöä järjestelmällisesti, en edes etujärjestöjen lehtiä, vaan lähinnä vain siltä osin, kun jokin asia nousee muussa aineistossa esiin. Poikkeuksen tekevät verraten tarkasti käsittelemäni Akava-lehti, Eurobulletin ja Eurooppa-Instituutti Bulletin. Keskeisimmät muut lehdistölähteet ovat Helsingin Sanomat (HS) ja Turun Sanomat (TS), sekä valikoiden muut sanomalehdet ja aikakauslehdet. Tieteelliset aikakauslehdet ja aihealuetta sivuavat opinnäytetyöt täydentävät lähdeaineistoa.

Hyödynnän jossain määrin myös omia havaintoja, sillä itselläni oli läheinen suhde ns. Eurooppa-ryhmiin. Olin mukana niiden toiminnassa työskentelemällä Eurooppa-Instituutin kannatusyhdistyksen toiminnanjohtajana hieman vajaat kolme vuotta, vuosina 1989–1992. Lisäksi tein Instituutin kanssa yhteistyötä vuosina 1992–1995. Seurasin verraten läheltä Eurooppa-Akatemiaa sekä osallistamalla moniin sen seminaareihin, myös Brysselin päätösseminaariin, että pienessä määrin myös seminaarien järjestelyihin. Osallistuin muutamaa Euroklubin tilaisuuksiin olematta kuitenkaan Euroklubin jäsen.⁹²

Olen kirjoittanut muutamia artikkeleja turkulaisista Eurooppa-organisaatioista sekä kirjan *Eurooppa-Akatemia ja Eurooppa-Instituutti – turkulainen Eurooppa-aktiivisuus ennen EU-jäsenyyttä*.⁹³ Käytin kirjassa osittain samaa aineistoa kuin tässä opinnäytetyössäni ja kirjoitin kirjan osin rinnan tämän kirjoituksen kanssa. Em. kirja on eräänlainen turkulaisten Eurooppa-organisaatioiden historiikki, johon halusin muistiin merkitä keskeiset seikat. Kirja käsitteli kohdetta eri näkökulmasta ja seikkaperäisemmin kuin tämä työ. Olen viittänyt po. kirjaan, jos olen sitä aidosti lainannut ja pyrkinyt viittaamaan siihen, mikäli kirjan teksti on osittainkin samaa kuin tässä opinnäytteessäni.

Suomi odotti ja katsoi

Idänpolitiikka ohjasi sotien jälkeistä ulkopolitiikkaa

Jorma Kalela ja Jussi Turtola nimittävät vuonna 1975 julkaistussa artikkelissaan toista maailmansotaa seurannutta reilua kymmenvuotiskautta 1944–1955 Suomen kansainvälispoliittisen eristyneisyyden ajaksi. Lasse Lehtisen mukaan ulkopolitiikasta tuli tuolloin sisäpolitiikkaa ohjaileva tekijä.⁹⁴

Jaakko Kalela tiivisti vuonna 1975 sotaa seuranneina 30 vuotena vallinneen ulkopolitiikkamme: ”Suomen ulkopoliittisen doktriinin lähtökohtana toisen maailmansodan jälkeen on ollut vakaumus, että Suomen ja Neuvostoliiton turvallisuusedut ovat sovittavissa yhteen”. Suomi oli muutenkin kuin sotakorvausten vuoksi tiiviissä yhteydessä Neuvostoliittoon, jonka mielipiteitä kuunneltiin ja otettiin ulkopolitiikassa huomioon. Yhdentyminen alkoi kylmän sodan kanssa samanaikaisesti ja integraatiosta tuli suurvaltapolitiikan välikappale, jonka katsottiin kohdistuvan Neuvostoliittoon ja muita sosialistimaita vastaan. Koko kylmän sodan aikaa sävytti Neuvostoliiton kielteisyys Suomen länsi-integroitumista kohtaan, jonka vuoksi Suomen suhtautuminen integraatioon oli alusta lähtien varauksellista.⁹⁵ Neuvostoliitto asetti Suomen integraatiopolitiikan rajat.

⁹² En osallistunut millään tavoin neuvoo-antavan kansanäänestyksen alla perustettujen kansalaisjärjestöjen toimintaan.

⁹³ Korhonen Olli (2012a).

⁹⁴ Kalela & Turtola 1975, 21; Lehtinen Lasse 2013, 28; ks. Hakovirta 1975b, 452.

⁹⁵ Kalela Jaakko 1975, 381,392; ks. Tarkka 2013, 5.

Kari Möttölä katsoi vuonna 1993, että toisen maailmansodan jälkeinen ulkopoliittikkamme ja suhtautumisemme Neuvostoliittoon oli esimerkki alistuvasta sopeutumisesta.⁹⁶ Ulkopoliittikan vuoksi Suomea nimitettiin vuosien varrella usein *status quo*-valtioksi. Myöhemmin Eric Hayes arvioi Suomen tilannetta hieman ymmärtäväisemmin ja tiivistä, että sodan jälkeen Suomi vietti neljäkymmentä vuotta noudattaen huolellisesti geopoliittista tasapainoa, joka pyrki käytännöllisesti yhdistämään taloudellisen välttämättömyyden poliittisesti mahdolliseen. Näin toimiessaan Suomi ei onnistunut ainoastaan asettamaan itsensä selvästi erilleen sodan jälkeisen Neuvostoliiton vaikutuspiiristä, vaan myös osallistumaan Länsi-Euroopan taloudellisen integraation alkuvaiheisiin.⁹⁷

Idänpolitiikan lisäksi tiukka talous sääтели maamme kehitystä. Kokenut diplomaatti ja entinen ulkoministeri Paavo Rantanen kuvasi sotien jälkeistä talouden rakennemuutosta toteamalla, että 1940-luvun loppuvuosina jälleenrakennus, sotakorvaukset, talouden elvyttäminen ja länsimaisen yhteiskuntamuodon säilyttäminen olivat keskeisiä haasteita. Ulkomaankauppaa viriteltiin, mutta ankara valuuttapula koetteli maata.⁹⁸

Suomen toisen maailmansodan jälkeistä yhdentymispolitiikkaa tutkiessaan Harto Hakovirta havaitsi vuonna 1975 Suomen ulkopoliittisen käyttäytymisen hallitsevia piirteitä olleen diplomaattisen tason myötämielisyys Neuvostoliittoa kohtaan, puolueettomuuspoliittinen tasapainoilu idän ja lännen vastakkainasettelussa sekä varauksellinen integroituminen läntiseen maailmaan. Hän näki Suomen noudattaneen länsi-integraatiopolitiikassaan vitkaista ja varovaista *odota-ja-katso*-mallia kaikissa integroitumisvaiheissa, niin pohjoismaisissa kuin koko Eurooppaa käsittävissä, ehkä pientä Nordek-poikkeusta lukuun ottamatta.⁹⁹

Odota-ja-katso-malliin kuului oleellisesti kolme strategiaa: vaarattoman vaihtoehdon strategia, tasapainostrategia ja pienten askelten strategia. Vaikka Suomen sekä siihen verrattujen pienten ja puolueettomien maiden, vertailuryhmän, integraatiopolitiikalle oli ominaista pikemminkin integraatioympäristöä seuraava reaktiivisuus kuin aktiivinen ympäristön luominen, niin Suomen politiikka edusti eurooppalaisten maiden integraatiopolitiikkojen joukossa odota-ja-katso-mallin empiiristä ääritapausta. Suhteessa vertailuryhmään Suomen integraatiopolitiikalle oli ominaista vaarattoman vaihtoehdon strategian mukaisesti varovaisten osallistumisvaihtoehtojen käyttö tai pidättäytyminen osallistumisesta kokonaan.¹⁰⁰

⁹⁶ Möttölä viittasi Rosenaun sopeutumisteoriaan. Möttölä 1993, 83–86.

⁹⁷ Antola 1991, 146–147; Hayes 2011, 5. Hayes toimi Helsingissä Euroopan komission pysyvän edustuston johtajana 1993–1995.

⁹⁸ Rantanen 2008. Lisäksi Rantanen työskenteli Nokian johtokunnassa 1988–95. Rantanen kuului myös Euroklubiin, ks. Hämäläinen 2009, 31.

⁹⁹ Hakovirta 1975a, mm. 413–415; Hakovirta 1975b, 450,453. Myös Jukka Koivisto käytti odota-ja-katso-politiikka-käsitettä Suomen integraatiotietä kuvatessaan, ks. Koivisto Jukka 2006, 256–257. Käytän malleista niiden kehittäjien suosimia kirjoitusasuja.

¹⁰⁰ Hakovirta listasi tässä yhteydessä maat: Englanti, Irlanti, Tanska, Norja, Ruotsi, Sveitsi, Portugali ja Islanti. Hakovirta 1975a, 413–415, 419, 422–429.

Myös sittemmin vuosikymmeniä tasavallan presidentin avustajana työskennellyt Jaakko Kalela katsoi, että ennen 1970-luvun puoltaväliä Suomen integraatiopolitiikka poikkesi olennaisesti kolmen muun puolueettoman maan, Ruotsin, Itävallan ja Sveitsin politiikasta. Kolme vertailumaata katsoivat, että jäsenyys OEEC:ssä, Euroopan neuvostossa, Eftassa eikä välttämättä myöskään EEC:ssä ollut ristiriidassa niiden puolueettomuuden kanssa. Suomen suhteet Neuvostoliittoon olivat keskeiset, mutta muitakin ulkopoliitiikan toimintasuuntia oli jo 1940-luvulla. Toisen maailmansodan jälkeisen multilateraalidiplomatiadoktriinin taustalla oli luonnollinen tarve ja halu ylläpitää edullisia suhteita muiden valtioiden kanssa. Eristäytyminen olisi varsinkin pienelle maalle poliittisesti, taloudellisesti ja henkisesti vahingollista. Suomen turvallisuus oli ratkaisevasti riippuvainen kansainvälisestä kehityksestä. Jaakko Kalela painotti ulkomaankauppaa ja arvioi, että Suomen talouselämä oli useiden raaka-aineiden, pääoman, teknologian ja tuotteidensa markkinoinnin suhteen riippuvainen kansainvälisestä työnjaosta, eikä pieni maa voi harjoittaa intensiivisiä kahdenvälisiä suhteita enempään kuin muutamaan kymmeneen valtioon.¹⁰¹

Olli Rehn näki, että odota-ja-katso-politiikkaan kiinteästi liittyvä piirre oli politiikan ja talouden selkeä erottaminen toisistaan. Timo Soikkanen katsoi, että maan korkein poliittinen johto valvoi 1960- ja 70-luvulla Suomen ”viralista ulkopoliitiikkaa”, jonka seurauksena ulkopoliitiikka oli erotettu yhtä lailla sisäpoliittisesta kuin kansainvälispoliittisesta kehityksestä. On puhuttu käytännön läheisestä, pragmaattisesta ulkopoliitikasta, jossa nähtiin, että kauppapolitiikka ei ole oikeastaan ulkopoliitiikka lainkaan. Rehn nosti artikkelissaan vuonna 1993 esiin myös joitain kriittisiä huomioita odota-ja-katso-politiikasta, mutta arvioi, että se ”on ilmeisen osuva pyrittäessä kuvaamaan Suomen integraatoratkaisuja 1940-luvun lopulta 1980-luvun loppuun”. Rehn selitti Suomen 1980-luvun loppupuolen integraatiopolitiikkaa *ennakoi ja toimi*-mallilla. Hän näki sen käynnistyneen kylmän sodan päätösvaiheen 1989–1992 aikana ja selittävän noina vuosina tehtyjä uusia integraatiolinjauksia. Ennakoi ja toimi-politiikan keskeiset toimintaperiaatteet ovat: ensiksi integraation kehitystä on herkeämättä ennakoitava ja analysoitava, sen uusiin käännteisiin on huolellisen ennakoarvion pohjalta pystyttävä valmistautumaan ajoissa, jotta olisi reaktiovalmiutta kansallisten päämäärien edellyttämiin ratkaisuihin. Toiseksi, poliittisen johdon on toimittava tulevaa kehitystä ennakoiden nopeitakaan käännöksiä kaihtamatta, jos ne ovat tarpeen kansallisesti arvokkaiden päämäärien saavuttamiseksi.¹⁰²

Eurooppalaisten pikkuvaltioiden tapaan Suomi joutui määrittelemään suhteensa sodanjälkeiseen integraatiokehitykseen ensi kertaa Marshall-aputarjouk-

¹⁰¹ Kalela Jaakko 1975, 382, 392.

¹⁰² Rehn 1993, 190–191, 213–215; Soikkanen 1989b, 76. Rehn ei pidä *ennakoi ja toimi*-mallia kaikenkattavana ja vedenpitävänä selitysmallina Suomen integraatiopolitiikalle kylmän sodan päätösvaiheessa ja sen jälkeen. Sitaatit ovat Soikkasen ja Rehnin käyttämiä. Rehn itse määritteli kylmän sodan päätösvaiheen vuosiksi 1989–1992.

sen yhteydessä vuonna 1947.¹⁰³ Neuvostoliiton kielteisen kannan vuoksi Suomi joutui torjumaan Yhdysvaltojen Euroopan jälleenrakennusta varten tarjoaman Marshall-avun. Apu tosiasiallisesti käynnisti toisen maailmansodan jälkeisen integraation Euroopassa. Avun organisoimiseksi vuonna 1948 perustettiin Euroopan taloudellinen yhteistyöjärjestö OEEC, jonka jäsenyyttä Suomi ei voinut hakea. Suomi ei voinut myöskään liittyä Euroopan neuvostoon, eikä edes harkinnut EEC:n jäsenyyttä. Suomi liittyi kuitenkin joihinkin kaupankäynnin kannalta tärkeisiin maailmalaajuisiin taloudellisiin järjestöihin, kuten vuonna 1950 Gattiin, joka oli vuonna 1947 kaupan vapauttamista ja sääntelyä valvomaan solmittu tullitariffeja ja kauppaa koskeva yleissopimus. Sen lisäksi Suomi hyväksyttiin jäseneksi Kansainväliseen valuuttarahastoon ja Maailmanpankkiin syyskuussa 1947.¹⁰⁴

Pohjolan tulliliittoneuvottelut käynnistettiin Skandinavian maiden kesken vuosina 1947–1948. Suomi piti pohjoismaisia yhteyksiä arvossa, mutta liittyi odota-ja-katso-mallin mukaisesti neuvotteluihin vasta vuonna 1956 liityttyään jo Pohjoismaiden neuvostoon. Kun Suomi ilmaisi halunsa allekirjoittaa sopimus kesällä 1959, Skandinavian maat olivat jo hylänneet pohjoismaisen ratkaisun ja päättäneet lähteä kehittämään laajempaa eurooppalaista ratkaisua, Eftaa. Tulliliittohankkeen avulla Hakovirta arveli Suomen pyrkineen turvaamaan joitain kauppapoliittisia etuja Pohjoismaissa siltä varalta, että laaja vapaakauppa-alue syntyisi ja muut Pohjoismaat liittyisivät siihen. Toisaalta vaarattoman vaihtoehdon strategian mukaisesti Suomi elätteli toiveita, että Pohjolan tulliliitto riittäisi ratkaisuksi myös Skandinavian maille, jolloin laajan vapaakauppa-alueen todennäköisyys pienenisi ja toteutuessaankin siitä muodostuisi idänpolitiikan kannalta harmittomampi.¹⁰⁵

Varovainen linja jatkui, kun Pohjoismaiden neuvostoa perustettiin Pohjolan yhteistyöfoorumiksi vuonna 1952. Suomi osallistui neuvotteluihin alkuvaiheissa, mutta peräytyi sitten ulkopuoliseksi tarkkailijaksi ja liittyi neuvostoon politiikkansa mukaisesti, viiveellä, kun eduskunta hyväksyi lokakuussa 1955 hallituksen esityksen Suomen jäsenyydestä.¹⁰⁶

Jäsenyydellä oli merkitystä. Vuonna 1975 julkaistiin kaksi asiaa pohtinutta artikkelia. Hakovirta katsoi Suomen eristäytyneen 1950-luvun puoliväliin asti Länsi-Euroopan integraatiosta melko täydellisesti. Pohjoismaiden neuvoston jä-

¹⁰³ Hakovirta 1975a, 410.

¹⁰⁴ Blomqvist 2006, 2; Kallenautio 2007, 40–42; Laine 2006, 57–59; Rantanen 2008; Kuusterä & Tarkka 2012, 126; Clerc & Elo 2014, 35–39; Kalela Jaakko 1975, 392. Marshall-avun virallinen nimi oli European Recovery Program. Se sai yleisesti käytetyn nimensä USA:n ulkoministerin, kenraali Georg Marshallin mukaan. Ks. Kuusterä & Tarkka 2012, 130. OEEC Organisation for European Economic Co-operation, jossa oli alkuvaiheessa mukana 16 Länsi-Euroopan maata sekä USA ja Kanada huomioitsijoina. Gatt General Agreement on Tariffs and Trade. Tuusvuori 2007, 130–133; Tuusvuori 2009. Jorma Kalela ja Jussi Turtola (1975, 29,41) arvioivat, että liittyminen Maailmanpankkiin ja Kansainväliseen valuuttarahastoon antoi lännelle mahdollisuuden lisätä luottopolitiikalla Suomen riippuvuutta ”kapitalistisesta maailmasta”.

¹⁰⁵ Hakovirta 1975a, 412–413,423; ks. ay-liikkeen toiminnasta asiassa Bergholm 2012, 84.

¹⁰⁶ Hakovirta 1975a, 421; <http://www.norden.org/fi/pohjoismaiden-neuvosto/>. Perustajamaat: olivat Islanti, Norja, Ruotsi ja Tanska.

senyys 1950-luvun puolivälissä oli ensimmäisiä avautumisia länsiyhteistyöhön. Jorma Kalela ja Jussi Turtola näkivät, että vuosi 1955 merkitsi käännekohtaa Suomen ulkopolitiikassa. Euroopan integraatiokehitys teki kestävämmäksi sellaisen eristyneisyyden, joka oli leimannut vuosia 1944–1955.¹⁰⁷

Finefta käynnisti Suomen integraatiopolitiikan

Vienti on Suomen talouden kulmakivi ja kaupan vapautta on luonnehdittu kansalliseksi kohtalonkysymykseksi. Suomen tasapainoilevan kauppapolitiikan tärkeimmät merkkipaalat¹⁰⁸ ennen vuoden 1995 EU-jäsenyyttä olivat: vuoden 1950 Gatt-jäsenyys, Finefta-sopimus ja tulliton kauppa Neuvostoliiton kanssa vuonna 1961, OECD-jäsenyys vuonna 1969, EEC-vapaakauppasopimus vuonna 1973 sitä täydentävine Kevsos-sopimuksineen sekä Eta-sopimus vuonna 1994.

Suomi liittyi Euroopan vapaakauppajärjestöön Eftaan allekirjoittamalla Helsingissä Finefta-sopimuksen 27. maaliskuuta 1961. Finefta oli Suomen tarpeiden mukaan räätälöity. Liitännäissopimukseksi luonnehdittu sopimus astui voimaan kesäkuun 26. päivänä samana vuonna. Eftan olivat edellisenä vuonna Tukholman kokouksessa perustaneet EEC:n ulkopuolelle jääneet maat, ns. ulkoseitsikko. Osin syntyhistoriansa vuoksi, Eftaa pidettiin jo 1960-luvulla eräänlaisena EEC:n odotushuoneena.¹⁰⁹

Varsin nopeasti aikaansaatu Finefta-sopimuksella oli iso merkitys Suomen kaupalle ja Suomi välttyi uhalta jäädä eurooppalaisen integraatiokehityksen ulkopuolelle. Paavosen mukaan sopimus muodosti Suomen kauppapolitiikassa rajalinjan protektionismin ja avoimeen talouteen suuntautumisen välillä. Tärkeintä oli, että silloinen päävientimaa Britannia poisti korkeat paperitullinsa. Finefta-sopimuksesta alkaen vientietujen vaaliminen nousi etusijalle Suomen kauppapolitiikassa, josta tuli osa integraatiopolitiikkaa.¹¹⁰ Juhana Aunesluoma kirjoitti, että ”askeleet kohti teollisuustuotteiden vapaakauppaa olivat samalla askelellä kohden syvällisempää taloudellista yhdentymistä. Perinteinen kauppapolitiikka laventui ja muuttui Suomessakin 1960-luvun kuluessa integraatiopolitiikaksi, vaikka tämän terminologian käytössä oltiin Neuvostoliiton kriittinen asennoituminen tuntien varovaisia”.¹¹¹

Moni on arvioinut, että laajalla virkamies- ja poliitikkorintamalla tehty ututtera työ Suomen toisen maailmansodan jälkeisen kaupallisen eristyneisyyden purkamiseksi sai merkittävän voiton 1960-luvun alussa Finefta-sopimuksen myötä.¹¹²

¹⁰⁷ Hakovirta 1975a, 421; Kalela Jorma & Turtola Jussi 1975, 45.

¹⁰⁸ Anttonen 2014.

¹⁰⁹ Efta-sopimus astui voimaan 3. toukokuuta 1960. Islanti liittyi Eftaan 1970. Finefta: The association agreement between the Efta countries and Finland. Ks. Efta 1987, 11; Bryn & Einarsson 2010, passim. Eftasta odotushuoneena, ks. Antola 1991, 148; Antola 2000, 3–4. Joissain lähteissä Finefta-sopimuksen voimaantuluspäiväksi on merkitty 1.7.1962, ks. Paavonen 2011.

¹¹⁰ Antola 1989a, 56; Paavonen 2011; Paavonen 2014.

¹¹¹ Aunesluoma 2011, 189. Eftan on sanottu avanneen ikkunat länteen, ks. Vesikansa Jyrki 1993, 227.

¹¹² Ks. Kallenautio 2007, 40–42, Jermu Laine kirjoituskokoelmassaan 2006 ja Paavo Rantanen esitelmässään 2008.

Finefta-sopimuksesta huolimatta Suomi jatkoi edelleen osittaista ja varauksellista integraatiopolitiikkaansa. Rinnan sopimuksen kanssa sovittiin tullittomasta kaupasta Neuvostoliiton kanssa vuonna 1961. Tasapainostrategiaa kehitelleen Hakovirran mukaan silloin, kun Suomi on lähtenyt mukaan integraatioon tai joutunut toteamaan vaarattomien vaihtoehtojen strategian tehottomaksi, se on suorastaan ”säännönomaisesti” pyrkinyt tasapainottamaan syntyneet läntiset integraatiositeensä jollain kompensatiolla Neuvostoliittoon. Tasapainostrategia tuli selvimmin esiin Efta-neuvottelujen ja myöhemmin EEC-ratkaisujen yhteydessä. Efta-päätöksen yhteydessä presidentti Kekkonen ilmoitti henkilökohtaisesti takaavansa Suomen ulkopolitiikan jatkuvuuden.¹¹³

Toisen maailmansodan jälkeisen länsi-integraation alkuvaiheen tärkein tavoite oli, että maa ei joutuisi taloudellisesti eristetyksi Länsi-Euroopasta ja ettei maamme vientiteollisuus joutuisi tärkeimpiä kilpailijamaita Ruotsia ja Norjaa heikompaan asemaan. Erityisen tärkeänä sopimus nähtiin päävientialan, metsäteollisuuden, kannalta. Aunesluoma kuvasi Suomen integraatiopolitiikan protektionistista luonnetta tiivistämällä, että Suomen kauppapolitiikan perusajatukseksi oli ennen Fineftaa varmistaa, että maailmankaupan vapauttaminen ei uhkaksi tuontia korvanneen kotimarkkinateollisuuden asemaa, ja vain siinä tapauksessa, että ylitsepääsemätön olemassa oleva vientietu sitä vaatii, voitiin kotimarkkinateollisuuden suojasta tinkiä. Suojeltavina oli erityisesti tekstiili- ja vaatetusteollisuus sekä maatalous ja elintarvikesektorit, jotka olivat huomattavia työllistäjiä. Finefta-sopimuksessa Suomelle turvattiin osin idänkaupan vuoksi laajat valtuudet säännöstellä polttoaineiden, polttonesteiden ja lannoitteiden tuontia.¹¹⁴

1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen tultaessa alkoi olla jo selvää, että protektionismi oli murtumassa ja elinkeinoelämä saisi sopeutua toimimaan avoimemmassa ympäristössä. Metsäteollisuuden viennin kilpailukyvyn varmistaminen edellytti pidemmälle meneviä myönnytyksiä oman rajasuojan purkamiseksi. Metsäteollisuuden intressit olivat 1960-luvun alussa keskeiset, koska Suomen viennistä Länsi-Eurooppaan 90 prosenttia oli metsäteollisuuden tuotteita.¹¹⁵

Finefta tiesi uutta askelta integraatioon myös edunvalvojille, joista osa pääsi mukaan Eftan toimintaan sen konsultatiivisessa komiteassa. Komitea perustettiin helmikuussa 1961 neuvonantajaryhmäksi, jonka jäseninä oli jäsenmaiden taloudellisten järjestöjen edustajia, niin teollisuudesta, kaupasta, ammattijärjestöistä kuin muiltakin talouselämän sektoreilta. Viisi jäsentä kustakin jäsenmaasta osallistui kuhunkin tavallisesti kahdesti vuodessa pidettyyn kokoukseen ja jäsenen seurana oli usein tarkkailijoita. Komitean hallituksista riippumattomat asiantuntijajäsenet antoivat neuvoja ja ehdotuksia sekä Eftan ministeri-, että virkamies-tasolle. Toisaalta he myös välittivät tietoa Eftan toiminnasta ja ongelmista jäsen-

¹¹³ Hakovirta 1975, 422, 424–426. Ks. Paavonen 2011; Anttonen 2014. Sitaatti-ilmaisu on Hakovirran.

¹¹⁴ Aunesluoma 2011, 189. Ks. Antola 1989a, 55–57; Laine 2006a, 40–42. Protektionismista, Paavonen, *Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe, 1998*.

¹¹⁵ Aunesluoma 2011, 189; ks. Jakobson 1988, 202.

maihiin. Huhtikuussa 1966 Efta-neuvosto perusti konsultatiiviselle komitealle alakomitean käsittelemään talous- ja sosiaaliasioita ja tekemään suosituksia. Läheisten Efta- ja EY-suhteiden edistämiseksi kehitettiin käytäntö, jolloin konsultatiivisen komitean jäsenet tapasivat kerran tai kahdesti vuodessa EY:n Talous- ja sosiaalikomitean delegaation, jonka kanssa käsiteltiin molempia osapuolia kiinnostavia asioita.¹¹⁶

Efta epäilemättä liitti Suomen 1960-luvun alussa länsimaiseen talouteen ja Finefta-ratkaisu toimi teollisuuspiirien mielestä toivotulla tavalla. Sopimus merkitsi muutosta myös suhtautumisessa ulkomaiseen pääomaan. Perinteisesti Suomi oli kontrolloinut ulkomaalaisten yritystoimintaa lainsäädännöllään varsin tiukasti, mutta lisääntynyt mukautuminen läntiseen markkinatalousjärjestelmään integraatiokehityksineen toi mukanaan kaupan ja valuuttaliikkeiden vapauttamisen sekä periaatteellisesti tärkeän pääomaliikkeiden liberalisoinnin. Efta-ratkaisu avasi Suomen talouden ulkomaiselle kilpailulle, samalla kun viennille tarjoutui uusia mahdollisuuksia. Raja vientiteollisuuden ja muun teollisuuden välillä hämärtyi ja kotimarkkinateollisuus-käsite poistui kielenkäytöstä.¹¹⁷ Suomi teki vuonna 1978 tunnusteluja, jotka koskivat mahdollista Eftan täysjäsenyyttä. Ajatuksista luovuttiin Neuvostoliiton asenteen vuoksi.¹¹⁸

Pohjoismainen yhteistyö. Entisen suurlähettilään Jaakko Iloniemen mukaan Pohjoismainen yhteistyö koettiin 1960-luvun loppuvuosina erittäin tärkeäksi, ei vain pohjoismaisten tunnesiteiden vuoksi, vaan myös selvänä signaalina siitä, että Suomi oli Pohjoismaa ja siten myös osa Länsi-Eurooppaa. Clerc ja Elo katsoivat, että Nordek-hanke syntyi tilanteessa, jossa erityisesti skandinaaviset maat olivat kauppapoliittisesti jumissa EEC:n ja Iso-Britannian välissä. Yritykset löytää integraatoratkaisu Pohjolan piiristä kariutuivat Nordek-hankkeen mukana keväällä 1970. Silloin oli jo Efta-kauden edustama Pohjolan kauppapoliittinen yhtenäisyys ohi. Tanskan halu liittyä EEC:hen oli eräs este, toinen se, että Suomella hyvinkin kirjavista syistä, myös Neuvostoliiton vuoksi, ei ollut puhtia jatkaa Nordek-tiellä. Nordekin kariutuminen oli pettymys pääministeri Mauno Koiravirtolle.¹¹⁹

Hakovirta arvioi Suomen poikenneen odota-ja-katso-mallista Nordekin yhteydessä, lähtiessään neuvottelemaan tasavertaisena osapuolena pohjoismaisesta talousliitosta. Nordek-politiikka oli vaarattomamman vaihtoehdon politiikkaa, jolloin Suomen aktiivisuus tähtäsi sellaiseen pohjoismaiseen integraatoratkaisuun, joka vähentäisi Skandinavian maiden tarvetta lähestyä EEC:tä. Nordekia pidettiin Jukka Koiviston mukaan teollisuuden piirissä tärkeänä, mutta sen toteuttaminen ei missään vaiheessa noussut kovin korkealle teollisuuden kaupp-

¹¹⁶ Engl. Consultative Committee. Efta 1987, 44–45. Antolan mukaan Eftan konsultatiiviset komiteat perustettiin yhteistyölinkeiksi EY:n Talous- ja sosiaalikomitean Ulkosuhteiden osaston kanssa, ks. Antola 2000, 12. Sampsa Saralehdon sähköpostiviesti 26.2.2014, viesti on hallussani.

¹¹⁷ Kalela Jaakko 1975, 387. Ks. Antola 1989a, 56; Pesonen Markku 1992, 25; Seppinen 2001, 478.

¹¹⁸ Kallenautio 2007, 133.

¹¹⁹ Iloniemi 2006, 7; Clerc & Elo 2013, 83. Ks. Kalela Jorma & Turtola 1975, 64–65; Jakobson 1988, 200; Hayes 2011, 8; Miettunen 2013.

poliittisten tavoitteiden listalla. Se ei pitkällä tähtäimellä kuitenkaan ratkaisisi Suomen tärkeintä kauppapoliittista tavoitetta, joka olisi yhteistyön tiivistäminen EEC:n kanssa.¹²⁰

Keväällä 1948 perustetun OEEC:n luonne vähitellen muuttui, eritoten EEC:n perustamisen myötä. Jermu Lainetta lainaten, sen luonne muuttui ”jokseenkin perin pohjin”. Siitä tuli poliittisilta tavoitteiltaan merkittävästi kevyempi tultaessa 1960-luvulle. OEEC ei ollut varsinainen integraatiojärjestö, joskin senkin päämääriin kuului kaupan esteiden poistaminen. OEEC:n luonteen muututtua, varovainen Suomi lähestyi uudelleen järjestöä.¹²¹

OEEC:n seuraajaksi perustettiin 23.7.1961 Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö, *OECD*. Järjestö oli hengeltään ja tavoitteiltaan Laineen mukaan toinen kuin OEEC.¹²² OECD:n luonne oli suomalaisittain harmittomampi ja presidentti Kekkonen kääntynyt jäsenyyden kannalle, Suomi aloitti OECD:n kanssa nopeasti edenneet jäsenyysneuvottelut, jotka päättyivät kesällä 1968. Vuonna 1969 Suomesta tuli OECD:n jäsen, noin kahdeksan vuotta järjestön perustamisen jälkeen. Tosin Suomi oli toiminut rajoitetusti yhteistyössä OECD:n kanssa jo 1960-luvun alkupuolella.¹²³

Erityisesti OEEC/OECD:n kohdalla Suomi noudatti pienten askelten strategiaa. Osallistuminen OECD:n toimintaan lisääntyi pikku hiljaa, ikään kuin liukumalla ilman huomiota herättäviä vaiheita. Kauppapolitiikka-lehti tiivisti: ”OECD-jäsenyys oli yksi askel Suomen ankuroitumisessa länsimarkkinoihin. Se hoidettiin sammutetuin lyhdyin”. OECD-jäsenyydellä on nähty kiintoisa sivuvaikutus, kun uusliberalismin ajatusten on arvioitu tulleen suomalaisen yhteiskuntaan kansainvälisten järjestöjen, erityisesti OECD:n kautta.¹²⁴

Suomen EEC-integraatiopyrkimyksille oli samat perustelut kuin Efta-sopimukselle: kilpailuaseman säilyttäminen läntisen Euroopan keskeisen tärkeillä markkinoilla. Taustalla piili myös poliittinen panos, pysyminen läntisen Euroopan piirissä mahdollisimman vankasti vaarantamatta kuitenkaan maan turvallisuuspoliittisia etuja.¹²⁵ Tilanteeseen vaikutti erityisesti se, että Iso-Britannia, Tanska ja Irlanti

¹²⁰ Hakovirta 1975a, 413–415, 423–424; Koivisto Jukka 2006, 254. Jukka Koivisto kirjoitti myös pääministeri Mauno Koiviston roolista Nordek-hankkeessa, 255; ks. Miettunen 2013. Nordek muistutti Pohjolan tulliliittoneuvotteluja.

¹²¹ Laine 2006a, 64–65; Hakovirta 1975a, 436. *OEEC*, The Organisation for European Economic Co-operation. Perustajina oli 17 pääosin Länsi-Euroopan, mm. muut Pohjoismaat kuin Suomi. Elinkeinoelämää hyödyntäneestä yhteistyöstä käy esimerkiksi, että Suomi liittyi vuonna 1957 ulkojäsenenä OEEC:n piirissä perustettuun Euroopan maksuliittoon. Kun länsituonti vapautettiin samana vuonna säännöstelystä, oli tärkeää, että ulkojäsenyys mahdollisti länsimaiden kanssa käydyn kaupan muuttumisen kahdenvälisestä monenväliseksi, ks. Kalela Jorma & Turto 1975, 49.

¹²² Laine 2006a, 64–65. *OECD*, Organisation for Economic Cooperation and Development. <http://www.oecd.org/general/organisationforeuropeaneconomicco-operation.htm>., ks. Euroopan yhdyntymisen kronologia 2003, 5,7.

¹²³ Kalela Jaakko 1975, 393; Koivisto Jukka 2006, 252; Laine 2006a, 65; Kallenautio 2007, 40; Rantanen 2008; Tuusvuori 2009. Ks. Hakovirta 1975a, 428–429.

¹²⁴ Hakovirta 1975a, 428–429; Kilpi ja Sinkari, Kauppapolitiikka 1/2009, 24–25. Myös IMF ja EU on mainittu uusliberalismin tuojina; ks. Patomäki 2007, 12.

¹²⁵ Seppinen 2001, 528.

liittyivät tuolloin EEC:hen. Tanska ei ollut merkityksetön kauppakumppani, mutta Iso-Britannia oli perinteisesti Suomen suurimpia kauppakumppaneita ja viennin yhtäläisen kilpailuaseman säilyttäminen etenkin Ruotsin kanssa koettiin tärkeäksi.¹²⁶

Suomen poliittinen johto ei ollut pitkään aikaan edes ajatellut Euroopan yhteisöjä ja EEC:tä. Suhtautumisesta kertoi se, että Paavo Rantanen muisti ulkoasiainministeriön arkiston Hiili- ja Teräsyhteisö-mapissa olleen kuudentoista vuoden aukko. Ministeriö kiinnostui yhteisöstä vasta syksyllä 1968.¹²⁷

EEC-vapaakauppasopimus. Ulkomaankaupan ja koko talouden kannalta EEC:n kanssa solmittu vapaakauppasopimus oli tärkeä, koska sen ansiosta Suomi pääsi mukaan EEC:n ja Eftan kattavaan vapaakauppa-alueeseen. Sopimuksen syntyvaiheista on runsaasti tulkintoja. Iloniemi piti vapaakauppasopimuksen syntyä suuren luokan poliittisena draamana ja Lasse Lehtinen palapelinä. Seppisen mukaan EEC-kysymys nivoutui meillä monimutkaisesti valtopoliittikkaan ja suhteisiin Neuvostoliiton. EEC-asia oli erittäin hankala presidentti Kekkoselle, jonka oli hyvin vaikea saada asiaa päätökseen. EEC-kysymyksestä tuli näistä syistä monimutkainen prosessi poikkeuslakeineen, vaikka itse neuvotteluissa Suomi sai varsin helposti tärkeimmät tavoitteensa lävitse.¹²⁸

Lehtinen on tarkentunut kuvaa Kekkonen toiminnasta integraatioasioissa. Kekkonen pystyi lisäämään Suomen poliittista liikkumavaraa ja yritti mahdollisuuksien mukaan pitää Suomen läntisenä markkinatalousmaana. Hän tuki vapaakauppasopimusneuvotteluissa Eftan ja EEC:n kanssa menestyksellä suomalaista elinkeinoelämää Moskovan epäilyjä vastaan. Ilman näitä sopimuksia Suomi ei ehkä olisi selvinnyt kilpailussa läntisillä markkinoilla.¹²⁹

Suomessa puhuttiin 1970-luvun puolivälissä kauppapoliittisesta kokonaisratkaisusta, kun Suomi sopi samassa paketissa kauppasuhteista Itä-Euroopan maiden kanssa.¹³⁰ Hakovirta näki Suomen tuolloin noudattaneen jälleen tasapainostrategiaa, kun se allekirjoitti puoli vuotta ennen EEC-sopimusta Keskinäisen taloudellisen avun neuvoston SEV:n kanssa perussopimuksen toukokuussa 1973. Lisäksi syksyllä 1973 Suomi aloitti neuvottelut kaupan esteiden purkamisesta muiden Itä-Euroopan sosialistimaiden kuin Neuvostoliiton kanssa. Neuvottelut johtivat niin sanottuihin Kevsos-sopimukseen Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovaki-an kanssa. Suomen valtiojohto kiisti kuitenkin pakettiratkaisun olemassaolon.¹³¹ Neuvostoliitto oli tuolloin syvän epäluuloinen Länsi-Euroopan integraatiota kohtaan ja teki sen selväksi Suomen johdolle.¹³²

EEC-sopimusta vastusti monenkirjavin perustein sangen voimakas pääasiassa vasemmistolaisista poliitikoista ja kulttuuriradikaaleista koostunut ryhmä. EEC:n

¹²⁶ Ks. Seppinen 2001, 528; Clerc & Elo 2013, 97; Salovaara 1993, 35.

¹²⁷ Rantanen 2008.

¹²⁸ Iloniemi 2006, 7; Lehtinen Lasse, 2014; Seppinen 2001, 578–579, 589; ks. Paavonen 2006 74.

¹²⁹ Lehtinen Lasse, 2010, 36.

¹³⁰ Kalela Jorma & Turtola Jussi 1975, 71.

¹³¹ Hakovirta 1975a, 426–427. Ks. Antola 1989a, 56. SEV Keskinäisen taloudellisen avun neuvosto (1949–1991) oli sosialististen maiden vastine Euroopan talousyhteisölle.

¹³² Hayes 2011, 9.

vastainen kansalaistoimikunta perustettiin 1972, puhuttiin *Anti-EEC-toimikunnasta*. Vapaakauppasopimuksen puolesta ja sitä vastaan käytiin kiivas julkinen keskustelu. Vastustajat saivat runsaasti julkisuutta mm. kirjoittamalla pamfletteja ja julkaisemalla Helsingin Sanomissa 19.9.1973 koko sivun ilmoituksen, jonka allekirjoittajina oli vasemmistolaisia poliitikkoja, kulttuuriväkeä ja yleisradiolaisia, yhteensä noin 500.¹³³ Lista on nähty luettelona lännettymisen vastustajista¹³⁴ ja toimintaa esimerkkinä joukkovoiman käyttämisestä ulkopoliittikkaan vaikuttamisessa.¹³⁵

EEC-vapaakauppasopimus allekirjoitettiin 5. lokakuuta 1973 ja eduskunta hyväksyi sen 16. marraskuuta 1973 äänin 141 - 36.¹³⁶ EEC-vapaakauppasopimus astui voimaan 1.1.1974, kun koko paketti oli valmis eli presidentti Kekkonen toimikautta oli pidennetty perustuslain säätämisyjärjestyksessä hyväksytyllä poikkeuslailla. Jermu Laineen mukaan hankkeessa koettiin monia lainsäädäntöön liittyviä vääntöjä, kun vientiteollisuus lobbasi kokoomuksen poikkeuslain taakse ja sosiaalidemokraatit ostettiin kauppapoliittisilla suojalaeilla EEC-sopimuksen taakse. Teollisuus kavahti Laineen mukaan riskiä, että ”kivullosesti, joskin tuloksettaasti edennyt integroituminen länteen ajautuisi kiville”¹³⁷

Elinkeinoelämän integraatiohalukkuuteen ei voinut olla vaikuttamatta, että suomalaiskokemukset EEC-vapaakauppasopimuksesta olivat hyvät. Sopimus takasi Suomen teollisuustuotteille pääsyn yhteisön sisämarkkinoille ja sopimuksen tuotekattavuus oli lähes sama kuin Finefta-sopimuksen. Kun EY pakotti ylipitkän siirtymäkauden paperin tullin poistolle ja koska 12 prosentin tulli poistui asteittain vasta vuoteen 1984 mennessä, paperitulleja pidettiin sopimuksen suurimpana pettymyksenä. Maatalous ja elintarviketeollisuus olivat sopimuksen ulkopuolella, kun taas vaatetusteollisuus oli keskeisessä asemassa. Finefta-sopimuksen tavoin Suomi sai pysyvät säännöstelyvaltuudet kaikissa polttoaineissa. Laineen sanoin Suomi käytti ”valtuuksia härskisti hyväkseen” Neuvostoliiton romahdukseen eli bilateraali kaupan loppumiseen asti.¹³⁸

Aunesluoman mukaan Suomi kytkettyi 1950-luvun liberalisoinnin, 1961 Fineftan, EEC-vapaakauppasopimuksen 1973 ja Gattin piirissä toteutettujen tullien alennusten kautta globaaliin teollisuustuotteiden vapaakauppaan. Se muutti ulkomaankaupan ja koko kansantalouden rakennetta ja antoi huomattavan sysäyksen talouselämämme kansainvälistymiselle.¹³⁹

¹³³ Pesonen Markku 1992, 23–24; Koivisto Jukka 2006, 265–266; Sundbäck 2010, 16; Bergholm 2012, 106–111. Vastustajien pamfletteja ks. Tuomioja 1971; kriittinen näkökulma keskusteluun, ks. Galtung 1973. Lista oli HS:ssa 19.9.1973, allekirjoittajien joukossa oli mm. Tarja Halonen ja Erkki Liikanen.

¹³⁴ Salminen 2011, 204.

¹³⁵ Kalela Aira 1975, 126–127.

¹³⁶ Koivisto Jukka 2006, 275–276; ks. Bergholm 2012, 120; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 23. Vastaa äänesti 36 kansandemokraattia ja seitsemän sosiaalidemokraattia äänesti tyhjä.

¹³⁷ Laine 2006a, 91–102; Laine 2014; Iloniemi 2006, 7–8; ks. Jakobson 1988, 200; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 23.

¹³⁸ Pihkala 2001, 213; Aunesluoma 2011, 245, 252, 384; Paavonen 2014; Rantanen 1989, 35; Jalas 1988, 89; Laine 2006a, 42–43. Sitaatit Laineen. Maatalous ja osa elintarviketeollisuudesta olivat Finefta sopimuksen ulkopuolella. Ks. Paavonen 1998, 2280–286.

¹³⁹ Aunesluoma 2011, 286.

Suomen EY-edustustossa suurlähettiläänä 1980-luvun puolivälissä työskennellyt, Leif Blomqvist¹⁴⁰ arvioi Efta ja EEC-sopimuksia myös kauppapoliittista näkökulmaa laajemmin: ”Vaikka ratkaisuja tehtäessä korostettiin niiden kaupallista luonnetta, oli Suomen kannalta myös poliittisesti välttämätöntä päästä mukaan näihin järjestelyihin. Vaihtoehtona olisi ollut idänkaupan vieläkin suurempi osuus ulkomaankaupastamme ja maan vajoaminen yhä syvemmälle Neuvostoliiton vaikutuspiiriin”. Suomi käytti kylmän sodan aikana rajallisen liikkumavaransa Neuvostoliittoon nähden nimenomaan taloudellisen asemansa turvaamiseen lännen suunnalla. Jukka Tarkka tiivisti, että Suomessa puhuttiin idänsuhteista, mutta rakennettiin suhteet länteen ja onnistuttiin kytkeytymään lännen rakenteisiin.¹⁴¹

Efta ja EEC tekivät jatkuvaa yhteistyötä. Kahdenkeskiset sopimukset Eftamaiden ja Euroopan yhteisöjen välillä hallinnoitiin sekakomiteoiden avulla. Lisäksi Eftan konsultatiivinen komitea jatkoi yhteistyölinkkinä EY:n Talous- ja sosiaalikomitean Ulkosuhteiden osaston kanssa.¹⁴² Suomi oli 1980-luvun alussa myös suoraan jatkuvassa keskusteluyhteydessä Euroopan yhteisöön. Se konkretisoitui myös EY-päättäjien vierailuina. EY:n komission puheenjohtaja, luxemburgilainen Gaston Thorn tapasi kesäkuussa 1982 presidentti Koiviston ja joukon ministereitä. Hänen vierailunsa oli ensimmäinen komission puheenjohtajan vierailu Suomessa ja sai merkittävää huomiota lehdistössä, joka painotti edelleen keskusteluisältöjen taloudellista ja kaupallista luonnetta. Kilpailuasioista vastaava komission jäsen Frans Andriessen vieraili Suomessa toukokuussa 1983.¹⁴³

Idänkaupalla oli kokoaan suurempi merkitys¹⁴⁴

Suomen kaltaiselle pienelle avotaloudelle viennillä ja vientiteollisuuden kasvulla on iso merkitys. On sanottu, että vienti on ollut Suomen talouden veturi koko sen ajan, jolloin meillä on ollut varsinaista tehdasteollisuutta. Paavo Rantanen kiteytti toisen maailmansodan jälkeisen kauppapoliittisen tilanteemme kuvaamalla, että Suomen ulkomaankauppajärjestelmä perustui korkeisiin tulleihin, tiukkaan tuontisäännöstelyyn sekä bilateraaliin sopimuksiin kauppakumppanien kanssa. Itäsuunnalla vallitsi kauppa Neuvostoliiton kanssa, mutta Länsi-Euroopan merkitys oli silti kauppavaihdossamme suurempi.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Leif Blomqvist työskenteli UM:n palveluksessa 1960-luvun puolivälistä lukien 37 vuoden ajan vuoteen 2002 saakka. Hän eläköityi Suomen Brysselissä olevan suurlähetystön ja NATO-edustuston päällikön paikalta, jolloin hän palveli toistamiseen Brysselissä. Ks. <http://www.finlande.be/public/default.aspx?contentid=93156&contentlan=1&culture=fi-FI>.

¹⁴¹ Blomqvist 2006, 27; Tarkka 2013, 3.

¹⁴² Antola 2000, 11–12; Efta 1987, 44. Sekakomitea engl. Joint Committee.

¹⁴³ Hayes 2011, 15; Hämäläinen 2015a, 36.

¹⁴⁴ Neuvostoliiton ja muiden Itä-Euroopan sosialistimaiden kanssa käyty kauppa. Valtaosa idänkaupasta käytiin Neuvostoliiton kanssa, jonka vuoksi käytän idänkauppa-termiä osin myös Neuvostoliiton kaupan synonyminä.

¹⁴⁵ Roslin 2011, 22; Rantanen 2008; ks. Viren 2013; myös Jermu Laine on kuvannut tilannetta varsin laajasti kirjoituskokoelmassaan (2006a).

Vaikka idänkauppa pysyi yleensä neljäsosan tuntumassa maamme ulkomaankaupasta, sillä oli sekä taloudellisesti että poliittisesti erittäin suuri merkitys. Lisäksi se vaikutti oleellisesti teollisuusrakenteen kehittymiseen. Idänkauppa oli myös kiinteästi kytköksissä Suomen ns. länsikauppaan ja integraatoratkaisuihin. Kannattava idänkauppa tuki monin tavoin yritysten länsivientiä. Sen vuoksi käsittelen verraten laajasti idänkauppaa. Se selittää varsin hyvin myös integraatiopolitiikan vaiheita.

Toisen maailmansodan jälkeinen tavaravienti Neuvostoliittoon alkoi sotakorvauksilla. Markku Kuisma sanoin: ”sotakorvausten suorittaminen oli kallis pääsylippu tulevaisuuteen”. Väkilukuun suhteutettuna Neuvostoliiton Suomelta vaaditut tavaratoimitukset olivat arvoltaan suurempia kuin Saksalle ensimmäisen maailmansodan jälkeen tuomitut, ylivoimaiseksi osoittautuneet korvaukset.¹⁴⁶ Pitkälti vaadittujen sotakorvausten vuoksi Suomi kehitti tai joutui kehittämään raskasta teollisuutta ja pitkälti itäkaupan vuoksi koko teollisuuden rakenne siirtyi pääomavaltaisen suurteollisuuden suuntaan. Samalla suurteollisuuden ja valtion suhteet muodostuivat varsin läheisiksi. Poliittiset päättäjät tiesivät ns. punaisten vuorineuvosten tarpeet. Sotakorvausten päätyttyä ja osittain jo niiden aikana käynnistyi metalliteollisuuden normaali itävienti. Sen rinnalla ja osin sen avulla metalliteollisuus kykeni yhä enemmän hankkimaan vientimarkkinoita myös lännestä. Kauppa Neuvostoliittoon ja muihin sosialistimaihin käytiin bilateraalisesta järjestelmästä mukaisesti ja siinä tavoitteena oli kauppavaihdon ja siihen liittyvien maksujen kahdenkeskinen tasapaino ainakin pitemmällä aikavälillä. Puhuttiin clearing-järjestelmästä.¹⁴⁷

Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden sekä idänkaupan pohjana oli keväällä 1948 solmittu YYA-sopimus. Erkki Pihkala luonnehti Suomen vuosien 1948–1991 kauppapolitiikka idänkaupan erityisaseman takia omaleimaiseksi. Jarmo Virmavirta puolestaan katsoi, että sodanjälkeinen aika kesti Suomessa pidempään kuin muualla, koska neuvostosuhteemme tuotti rahaa ja hyvinvointia. Jermu Laineen mukaan Suomi ylläpiti pidennettyä sotataloutta aina EU:n jäsenyyden kynnykselle saakka, kartelliin ja monopolien luvattuna maana.¹⁴⁸

Presidentin vahvan ulkopoliittisen aseman turvin Urho Kekkonen hoiteli erityisesti 1970-luvulla suvereenisti idänsuhteita ja idänkauppa oli osa turvallisuus- ja puolueettomuuspolitiikkaa. Henkilösuhteisiin ulkopoliittikassaan nojautava Kekkonen sopi Kremlin johdon kanssa itäsuhteiden päälinjat. Henkilösuhteet

---

¹⁴⁶ Raskaimmillaan, vuosina 1945–1948, sotakorvauksiin oli käytettävä kuudesosa valtion budjetista ja neljäsosa korvausten kannalta keskeisimmän toimialan, metalliteollisuuden jalostusarvosta.

¹⁴⁷ Kuisma 2009, 191. Kuisma on TV 1:ssä kuvannut sotakorvauksia Suomen teollisuuden kannalta myös ”julkisen vallan rahoittamaksi teollisuuden kehittämisprojektiksi”, Kuisma 2015. Pihkala 2001, 217–219; Pesonen Markku 1992, 18.

¹⁴⁸ Eritoten YYA-sopimuksen viides artikla painotti talous- ja kulttuurisuhteiden kehittämistä ja lujittamista. YYA eli omaa julkista liturgiaelämänsä reilut 40 vuotta. Pihkala 2001, 240; Virmavirta 2006, 34; Laine 2006b, 28; ks. Laukka 1998, 69; Lappalainen 2015, 34. YYA-sopimus, <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017>.

korostuivat muutenkin idänkaupassa, jopa yritysten edunvalvonnassa. Se toteutui pelkistetyimmillään siten, että usein Kekkosta seurasi Neuvostoliiton matkoilla joukko talouselämässä erittäin vaikutusvaltaisia yritysjohtajia, punaisia vuorineuvoksia. Heihin kuului useasti myös Nokian Kari Kairamo. Nämä, yleensä suuryritysten, johtajat pääsivät neuvottelemaan kaupoista ja urakoista suoraan neuvostotahojen kanssa. Tässä edunvalvonnassa etujärjestöjen merkitys jäi pieneksi.¹⁴⁹ Yritykset hyötyivät Suomen ja Neuvostoliiton hyvistä poliittisista suhteista, jotka avasivat ulkopoliittista linjaa kannattaneille punaisille vuorineuvoksille ja muille liikemiehille liiketoimintamahdollisuuksia, joissa voittomarginaalit olivat yleensä parempia kuin avoimilla kansainvälisillä markkinoilla. Kaiken kaikkiaan taloussuhteet Neuvostoliiton kanssa toivat Suomeen rahaa ja työpaikkoja sekä tasasivat maailmanmarkkinoiden suhdannevaihteluita.¹⁵⁰

Laine käsitteli 1960–1970-luvun idänkaupan länsikaupasta poikkeavia kuviota kokeneen kauppapoliitikon ja tullimiehen näkökulmasta todeten, että Neuvostoliiton suhteen meidän oli vääntäydyttävä moniväriseksi korkkiruuviksi. Oli edistettävä tuontia, jotta idänviennin volyymit pysyisivät korkeina. Kun itä antoi vaikeille vientialoille muhkean peruskuorman, se vahvisti usein horjuvaa kilpailuasemaamme lännessä. Idänkauppaan liittyi usein erikoisjärjestelyjä, kuten tuontikaupparahastolaki vuodelta 1957. Lain avulla tuontikaupparahasto maksoi kolmenkymmenen vuoden ajan enemmän tai vähemmän näkymätöntä hintakompensaatiota esimerkiksi puuvillakaupassa taatakseen tavaravaihdon korkean tason.¹⁵¹ Bilateraalikanavien etuihin kuului, että se ei kuluttanut valuuttapulasta kärsivän kansantalouden valuuttavarantoa. Se oli kaikille etujärjestöille, mutta erityisesti teollisuudelle ja TKL:lle hyvin tärkeää.

Integraatoratkaisut heijastuivat idänkauppaan. Vasemmistolaiset pelkäsivät 1970-luvun puolivälissä, että EEC-vapaakauppasopimus merkitsi länsieurooppalaisten tuotteiden kilpailuaseman parantumista suhteessa tuontiin sosialistisista maista. Samalla sopimus uhkasi voimistaa Efta-kaudella syntynyttä kehitystä, joka oli johtanut idänkaupan suhteellisen osuuden jatkuvaan pienenemiseen maamme ulkomaankaupassa. Tämä koski erityisesti ns. pieniä SEV-maita¹⁵², ei niinkään Neuvostoliittoa, joka nautti Suomessa jatkuvasti aiempien sopimusten perusteella suosituimman maan etuja.¹⁵³

¹⁴⁹ Punaisiksi vuorineuvoksiksi on laskettu mm. usein mukana olleet: Rautaruukin Helge Haavisto, Wärtsilän Wilhelm Wahlforss ja Tankmar Horn, Koneen Pekka Herlin, Polarín Kauko Rastas, Nesteen Uolevi Raade, Enso-Gutzeitin ja Valmetin Olavi J. Mattila sekä Nokian Kari Kairamo. Mm. HS 13.4.2012, toimittaja Jarmo Aaltonen; Hakovirta 1975b, 452; TV-dokumentti *Öljyn pyörteissä* 2015.

¹⁵⁰ Väyrynen 1999, 28; ks. Laine 2006a, 34–35.

¹⁵¹ Tuontikaupparahastolain oli tarkoitus olla voimassa 3 vuoden ylimenokauden ajan, mutta laki oli voimassa vuoteen 1990. Laine käsitteli muitakin tuotteita, kuten ns. itäautojen, sokerin ja polttonesteiden tuontia. Laine totesi tuontikaupparahastolaista, että EEC-ratkaisujemme jälkeen Suomi ei enää tohtinut, eikä halunnut avoimesti subventoida tietyn tuotteen tuontia Neuvostoliitosta. Laine 2006a, 34–35.

¹⁵² Mm. eurooppalaisittain laaja ja väkirikas Puola laskettiin tavallisesti tähän ryhmään.

¹⁵³ Kalela Jorma & Turtola 1975, 72. Kyseessä olivat vuosien 1947 ja 1960 sopimukset.

Kansallisen konsensuksen ja elvytyksen hedelmistä päästiin nauttimaan 1970-luvun viimeisinä vuosina. Neuvostoliitto tarjosi talouden elpymiselle tärkeitä tukipilareita. Suurena tuottajana se hyötyi öljyn hinnan rajusta noususta ja kykeni tilaamaan pieneltä länsinaapuriltaan yhä enemmän laivoja ja koneita, rakennusprojekteja, vaatteita ja kenkiä. Kahdenvälinen kauppa kukoisti, Suomi turvasi pitkäaikaisilla sopimuksilla öljynsaantinsa ja yritykset pääsivät täyttämään länsimarkkinoiden laman laihduttamia tilauskirjojaan tuottoisilla idänkaupoilla.¹⁵⁴

Pelkistetysti idänkaupan kaava oli: Suomi vei teollisuustuotteita, jotka Neuvostoliitto maksoi pääosin fossiililla polttoaineilla. Vuosien 1960 ja 1985 välisenä jaksona Suomen vienti Neuvostoliittoon kasvoi enemmän kuin länsivienti. Öljykriisin jälkeen, vuosien 1974–1980 välisenä aikana Neuvostoliiton osuus Suomen viennistä oli keskimäärin 18 prosenttia ja tuonnista 19 prosenttia. Välillä tehtiin harppauksia, esimerkiksi vuonna 1974 tavaravaihto kaksinkertaistui verrattuna edellisvuoteen. 1970-luvulla Suomi vei ennen kaikkea laivan- ja koneenrakennuksen - sekä sähköteknisen teollisuuden tuotteita. 1980-luvun alussa Neuvostoliiton osuus ulkomaankaupasta nousi vielä korkeammaksi, vuosina 1981–1983 keskimäärin 26 prosenttia viennistä ja 25 prosenttia tuonnista. 1970-luvun öljykriisit lisäsivät vientiä niin, että Neuvostoliitto nousi maamme suurimmaksi kauppakumppaniksi.¹⁵⁵

Idänkaupan osuus ulkomaankaupasta ei noussut kuitenkaan neljäsosaa suuremmaksi, joten päämarkkinat olivat edelleen lännessä, eikä suomalainen talouselämä halukkaasti ylittänyt jo presidentti J.K. Paasikiven sopivaksi määrittelemää idänkaupan ylärajaa liiallisen riippuvuuden pelossa. Kallis öljy osoittautui idänkaupan ansiosta merkillisellä tavalla siunaukseksi Suomelle. Asialla oli silti kääntöpuolensa: runsaasti energiaa tarvitseva prosessiteollisuus maksoi korkeaa hintaa idänkaupan iloista.¹⁵⁶

Vaikka idänkaupan osuus oli suuri 1970-luvun loppupuolella, niin länteen suuntautunut kauppa muodosti maamme toisen maailmansodan jälkeisestä ulkomaankaupasta leijonanosan, aina vähintään kolme neljäsosaa. Vuonna 1956 viennistämme 53 prosenttia suuntautui OEEC-maihin. Tästä kaupasta taas valtaosa käytiin vuosien 1955–1972 välisenä aikana Eftan ja EEC:n muodostaneiden maiden kanssa. Suomen viennistä suuntautui suurimmillaan Efta-maihin Finefta-liittymisvuonna 1961 30.8 prosenttia ja EEC-maihin enimmillään vuonna

¹⁵⁴ Kuisma 2009, 211–212.

¹⁵⁵ Bartenjev & Komissarov 1976, 170–172; Allén & Karhu 2003c, 55–57; Paavonen 2008, 286; Kallenautio 2007, 139. Viime vuosina mediassa mm. SK 29.10.2010, toim. Kustaa Hulikko; HS 13.4.2012, toim. Jarmo Aaltonen.

¹⁵⁶ Vaikka öljynkulutusta onnistuttiin tekniikkaa kehittämällä vähentämään, muodosti kallis öljy keskeisen kannattavuusongelman raskaalle teollisuudelle. Öljyasetelma synnytti länsimarkkinavetoisen vientiteollisuuden piirissä oppositiota valtiollista öljynjalostajaa Neste Oy:tä kohtaan. Vientiteollisuuden kamppailu Nesteelle läänitettyä öljymonopolia vastaan ei kuitenkaan uhannut presidentti Kekkonen idänpolitiikan instrumentiksi kasvaneen kansallisen öljy-yhtiön asemaa. Kuisma 2009, 212–213.

1972 46.9 prosenttia. Länsi-Euroopan integraatioalueen osuus viennistä oli tarkasteluvuosina enimmillään hieman ennen EEC-vapaakauppasopimusta vuonna 1971 jopa 67.8 prosenttia. Tarkastelujakson 1955–1972 aikana on pääpiirteisenä suuntana se, että kauppa Eftan muodostaneiden maiden kanssa pikku hiljaa vähenee, kun EEC-maiden kanssa se hiljalleen kasvaa. Keskeisistä kauppakumppaneista EEC-maa Saksan Liittotasavallan osuus viennistämme säilyi tasaisesti 10 prosentin tuntumassa, kun taas Ruotsin suhteellinen osuus kymmenkertaistui vuoden 1955 1.6 prosentista vuoden 1972 17.5 prosenttiin. Viennin rakenteella oli pitkät perinteet, sillä jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen metsäteollisuuden, eritoten paperiteollisuuden, tuotteiden osuus länsiviennistä oli merkittävä.¹⁵⁷

Juhana Aunesluoman mukaan yleisen talouspoliittisen ajattelun ja yritysmaailmassa 1970-luvulla levinneiden uudenlaisten kansainvälistymis- ja kehitysstrategioiden muutokset kytkeytyvät kiinteästi toisiinsa. Näiden vaikutukset näkyivät välittömästi myös kauppapolitiikassa, jota ryhdyttiin tarkastelemaan entistä kiinteämmin Suomen harjoittaman talous- ja elinkeinopolitiikan välineenä. Kauppapolitiikka sekä teollisuus- ja muu elinkeinopolitiikka sulautuivat yhteen. 1970-luvun lamasta noustiin vientivetoisesti. Muista Efta-maista poiketen Suomen taloushistoriassa on toistuvia devalvaatioita, vuosien 1945 ja 1984 markka devalvoitiin 16 kertaa. Ne todistavat tärkeän vientiteollisuuden etuja vaalitun Suomessa huolellisesti. Devalvaatiot hyödyttivät ennen kaikkea valtaosaa viennistä vastannutta puunjalostusteollisuutta. Nousua vauhditettiin jälleen devalvaatioilla perättäisinä vuosina 1977 ja 1978. Vuonna 1979 bruttokansantuotteen kasvuvauhti ylitti ennätyksellisesti seitsemän prosenttia. Kehitys korosti vientialojen suhteellista painoarvoa Suomen kansantaloudessa. Vuosina 1980–1981 viennin bkt-osuus oli 27 prosenttia, mihin lukemaan päästiin uudelleen vasta seuraavan laman toipumisvaiheen alettu 1993.¹⁵⁸

Sosialistimaiden taloudellisen merkityksen vähentyessä ja Länsi-Euroopan integraation vauhdittuessa Suomen kauppapolitiikan painopiste siirtyi 1980-luvun kuluessa yhä enemmän EY:n suuntaan. Pitkäaikainen ulkomaankauppaministeri Laine muistutti, että varmimmat hinta- ja laatutason mittarit löytyivät länsimarkkinoilta.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ Paavonen 2008, 349. Huomattavaa myös on, että perinteisesti suurimman vientimaan Iso-Britannian merkitys Suomelle väheni suhteellisesti 1960-luvun lopulla. Kallenautio 2007, 41; Aunesluoma 2011, 243; ks. Antola 1989a, 55–56.

¹⁵⁸ Aunesluoma 2011, 286,293; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 244–246; Rehn 1996, 53. Devalvaatioita puolusteltiin sekä suhdannepoliittisista että rakenteellisista lähtökohdista, ks. Pekkarinen & Vartiainen 1995, 325.

¹⁵⁹ Aunesluoma 2011, 381; Laine 2006a, 117.

Teknologia-Suomi syntyi 12. elokuuta 1982¹⁶⁰

1980-luvulla tapahtui suomalaisessa elinkeinoelämässä suuri muutos. Viennin painoarvo nousi, yritysten toiminnot kansainvälistyivät ja teknologiapanostukset kasvoivat. Suomalaisten tekemät yritysostot ja suorat tuotannolliset sijoitukset ulkomaille, olivat ennen 1980-lukua pienimuotoisia ja varovaisia, poikkeuksena kansainvälistymisen kärjessä kulkenut Kone Oy. Tauno Matomäen mukaan Koneen väkeä pyydettiin usein kertomaan muihin teollisuusyrityksiin kansainvälisestä toiminnasta. Myös Nokian johto seurasi tarkasti Koneen kehitystä ja kokemuksia.¹⁶¹

Etujärjestöjen merkittävä peruste integraatiolle oli monien suomalaisyritysten yhdentyminen 1980-luvulla omin nokkinensa Länsi-Eurooppaan. Suomen teollisuuden sijoituskanta ulkomailla kasvoi voimakkaasti 1980-luvulla, erityisen nopeasti vuosikymmenen jälkipuoliskolla. Yritykset jatkoivat integraatioketjityksen kärjessä. Kun niillä oli uhkana jäädä tullimuurien taakse, investoimalla läntiseen Eurooppaan yritykset integroituvat tavallaan EY:hyn jo vuosikymmen ennen Suomen valtiota. Etujärjestöissä koettiin ongelmaksi, että yritykset sijoitivat EY-alueelle, eivät Suomeen. Myös TKL kiinnitti lisääntyvässä määrin huomiota elinkeinoelämän kansainvälistymiseen.¹⁶²

Rinnan kansainvälistymisen kanssa teknologian merkitys elinkeinoelämässä kasvoi voimakkaasti. Sen vuoksi Suomen vientiteollisuutta arvosteltiin 1970-luvulla toiminnasta pääomavaltaisilla aloilla, joilla teknologian kehitys on suhteellisen hidasta. Sen seurauksena oli teollisuuden vähäinen kiinnostus yhä keskeisemmän merkityksen saanutta edistynyttä teknologiaa ja pitkälle jalostettua tuotantoa kohtaan.¹⁶³ Jukka Seppinen näki, että kun Efta liitti Suomen 1960-luvun alussa länsimaiseen talouteen, yrittäjäkunnan oli sopeuduttava uuteen kilpailutilanteeseen, mikä merkitsi markkinointi- ja tuotekehittelyajattelun nousua.¹⁶⁴

Raimo Väyrynen pohti vuonna 1982 teknologiaa kansantalouden tasolla ja tulkitsi valtiovallan toimia suurine teknologiakomiteoineen. Teknologian luonteessa oli tapahtunut merkittäviä muutoksia. Tekninen kehitys perustui miltei yksinomaisesti tieteelliseen tutkimukseen. Teknologiasta oli tullut kaupallisen kilpailun väline ja teknologiset keksinnöt tarjosivat huomattavia etuja niin taloudellisessa kuin poliittisessakin kilpailussa. Kaupallistumisen myötä erityisesti suuryritysten ote teknologiasta voimistui ja niiden toimintatavan monikansallisen luonteen vuoksi teknologia kansainvälistyi, joka näkyi myös sen vaikutusten maantieteellisenä ja toiminnallisena laaja-alaistumisena. Teknologian vaikutus niin yhteiskuntien kuin kansainvälisen järjestelmänkin toimintaan oli 1980-lu-

¹⁶⁰ Juhani Kuusen ilmaisu, ks. Häikiö 2001, 84–85.

¹⁶¹ Aunesluoma 2011, 289; Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013. Ks. Mansner 2007, 212–214; Häikiö 2001, 83.

¹⁶² Mansner 2007, 214; Pesonen, Markku 1992, 89; ks. Vuorilehto 1988, 29. TKL ja julkaisi vuonna 1984 keskustelumuiston: *Teollisuuden kansainvälistyminen*.

¹⁶³ Kalela Jorma & Turtola 1975, 63.

¹⁶⁴ Seppinen 2001, 478.

vulle tultaessa tuntuvasti voimistunut ja informaatioteknologia oli johtamassa ihmiskunnan kokonaan uuteen aikakauteen.¹⁶⁵

Väyrynen viittasi tutkimuksiin, jotka osoittavat taloudellisen kasvun keskukseksi ne maat, joissa on kyetty luomaan uutta teknologiaa. Tämä heijastui myös yritystasolle, jolla iso osa teknologiapolitiikkaa varsinaisesti toteutetaan. Teknologiapolitiikan näkökulmasta valtion ja yritysten suhteet voidaan järjestää monella eri tavalla. Kaikissa eri vaihtoehdoissa yhteiskunnan poliittinen ja taloudellinen tuki on kuitenkin voimakasta jo siitä yksinkertaisesta syystä, että teknologiakilpailu on olennaisesti myös poliittista kilpailua. Heikki Patomäki tuki ajatusta, kun hän kirjoittaessaan eurooppalaisesta taloudellisesta keskinäisriippuvuudesta nosti teknologian merkityksessä kansainvälisen kaupan ja monikansallisten yritysten rinnalle. Teknologiaa ajatellaan yleisesti päätekijäksi taloudellisen hyvinvoinnin taustalla ja sillä on suuri merkitys niin taloudellisessa kilpailussa kuin sotilaallisessa voimassa. Justiina Dahlin mukaan tiede ja teknologian tutkimus eivät ole koskaan olleet täysin erillään politiikasta tai yhteiskunnasta, vaan kansallisesti tuettu tiede ja teknologia ovat valtioiden välisen materiaallisen kanssakäymisen tärkeitä motiiveja, ei vain sodan uhan välttäminen.¹⁶⁶

Markku Mansner ajoitti teollisuus-Suomen toisen rakennemuutoksen alkaneen 1980-luvulla ja sen katalysaattoreina olleen tekniikan uutuudet, talouden kansainvälistyminen, säännöstelyn purkaminen ja pitkään jatkuneen vakaan taloudellisen kasvun taittuminen laskusuhdanteeksi ja lamaksi. Teollisuuden osuus työvoimasta ja kansantulosta kääntyi laskuun, ja tietotekniikka johti uuteen tuotantotekniikkaan ja synnytti uusia tuotteita ja ammatteja.¹⁶⁷

Teknologiakehitys kulki yhtä jalkaa elinkeinoelämän kansainvälistymisen kanssa. Merkittäviä ilmiöitä suomalaisyritysten kohdalla 1980-luvulla olivat viennin painoarvon nousun ohella toimintojen kansainvälistyminen ja kasvavat teknologiapanostukset. Ennen 1980-lukua Suomessa oli vain muutamia yrityksiä, jotka sijoittivat liikevaihdostaan merkittäviä summia tutkimukseen ja kehittämiseen. Oma teknologiaa oli kehitetty varovaisesti ja yritykset käyttivät muualta ostettua teknologiaa. Tässä tapahtui 1980-luvulla varsin mittava ajatuksellinen ja toiminnallinen muutos, kun suomalaisten luottamus omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin kehittää teknologiaa vahvistuivat. Olli Rehn piti Suomen teollisuuspoliittisen mallin käännekohtana vuosia 1978–1983, jolloin investointivoittoisuuden korvasi innovaatiovetoinen vaihe, joka oli alkanut nousta jo 1970-luvulla.¹⁶⁸

Suomen kansainvälisten teknologiajärjestöyhteyksien ensimmäisiä kohteita oli vuonna 1975 perustettu länsieurooppalaisten valtioiden yhteinen hiukkas-kiihdytin CERN siihen liittyvine tutkimuslaitoksineen. Suomi livahti sinne Jermu

---

¹⁶⁵ Väyrynen 1982, 74.

¹⁶⁶ Väyrynen 1982, 75; Patomäki 1989, 102; Dahl 2014, 52–53.

¹⁶⁷ Mansner 2007, 212.

¹⁶⁸ Aunesluoma 2011, 289; Rehn 1996, 278–283; ks. Pihkala 2001, 310.

Laineen sanoin ”sammutetuin lyhdyin” yksityisyrittäjyyden pohjalta. Lopullisesti Suomi liittyi CERN:iin vasta vuonna 1991.¹⁶⁹

Valtioneuvoston ja Valtion tiedoneuvoston tiedepolitiikkaa pohtineen työn pohjalta hallitus asetti vuonna 1979 suuren teknologiakomitean pohtimaan teollisuuden tilannetta. Komitea ehdotti, että Suomen on pyrittävä laajalla rintamalla kansainvälisen kehityksen tasalle ja joillakin aloilla kärkeen. Painopistealueiksi komitea määritteli kauaskantoisesti elektroniikan, tietoliikenteen, tietojen käsittelyn sekä tuotannonohjaus- ja automaatiotekniikan. Ehdotuksiin kuului myös koulutuksen tehostaminen ja jatkotutkimusten suorittaneiden määrän kasvattaminen. Laajapohjaisessa teknologiakomiteassa oli edustajia hallituksesta ja tutkimusyhteisöistä, sekä etujärjestöedustus teollisuudesta ja sen järjestöistä, mutta myös ay-liikkeestä ja vasemmistopuolueista.¹⁷⁰

Osin teknologiakomitean vaikutuksesta Suomi heräsi uusimman teknologian järjestelmälliseen ja määrätietoiseen kehittämiseen 1980-luvun alussa. Valtio oli tukenut huipputeknologian kehittämistä jo vuosikymmeniä muun muassa yliopistojen, Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen, kauppa- ja teollisuusministeriön sekä projektien, kuten atomienergiatutkimuksen kautta. Nyt tuki järjestettiin uudella tavalla ja sille asetettiin selkeitä määrällisiä ja sisällöllisiä tavoitteita. Uusia tietointensiiviseen kasvuun nojautuneita teollisuuspolitiikan periaatteita linjattiin vuoden 1981 teknologiakomitean mietinnössä. 1980-luvun alussa hallitus asetti tavoitteekseen kokonaistutkimuspanoksen bkt-osuuden nostamisen noin yhdestä prosentista 1.7 prosenttiin vuonna 1986 ja kahteen prosenttiin vuonna 1990.¹⁷¹

Teknologiakomitean ajatuksia vei eteenpäin teknologia-asioita valmistelemaan perustettu KTM-81-komitea, jonka joulukuussa 1981 jättämää mietintöä pidetään hyvin merkittävänä maamme teknologiapolitiikan kannalta. Komitean puheenjohtajana toimi Nesteen toimitusjohtaja Uolevi Raade ja sen neljästä jäsenestä yksi oli Nokian toimitusjohtaja Kairamo. Teollisuuden Keskusliittoa edusti sihteeristössä mukana ollut johtaja Kari Teppola. KTM-81-komiteassa lausuttiin Teknologian kehittämiskeskuksen Tekesin syntysanat. Sen ensimmäisen pääjohtajan Juhani Kuusen mielestä *teknologia-Suomen* syntymäpäivä oli 12.8.1982. Valtioneuvosto teki tuolloin teknologiapolitiikkaa koskevan periaatepäätöksen, jolla oli pitkälle ulottuvat vaikutukset. Tavoitteet täsmentyivät ja tärkein tavoite oli nostaa Suomen tutkimus- ja kehityspanos vuoteen 1992 mennessä 1.2 prosentista 2.2 prosenttiin bruttokansantuotteesta. Lisäksi valtioneuvosto päätti käynnistää kansalliset teknologiaohjelmat ja lisätä merkittävästi kansainvälistä tek-

¹⁶⁹ Laine 2006a, 19. CERN juontaa juurensa vuoteen 1952. Se on Sveitsin ja Ranskan rajalla sijaitseva länsieurooppalaisten valtioiden yhteinen hiukkaskiihdytin siihen liittyvine tutkimuslaitoksineen. CERN:in kotisivuilla lyhenne kirjoitetaan isoilla kirjaimilla. Lyhenne tulee alkuperäisestä ransk. nimestä: *Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire*, engl. *European Council for Nuclear Research*. Nykyään engl. *The European Organization for Nuclear Research*. <http://home.web.cern.ch/about>.

¹⁷⁰ Mansner 2007, 287; Rehn 1996, 291; ks. Paavonen 2006, 99.

¹⁷¹ Häikiö 2001, 82,84; Aunesluoma 2011, 293; Pesonen Markku 1992, 73.

nologista yhteistyötä.¹⁷² Nokia oli hyödyntävä tehokkaasti sekä kansalliset teknologiaohjelmat että kansainvälisen teknologiayhteistyön.

Teknologian kehittämiskeskus Tekes perustettiin lailla¹⁷³ vuonna 1983 ja se aloitti toimintansa heinäkuun alussa 1983. Tekesin ensimmäisenä ylijohantajana ja vuodesta 1989 vuoteen 1995 pääjohtajana toimi Juhani Kuusi¹⁷⁴ ennen siirtymistään Nokian tutkimuskeskuksen johtajaksi. Valtion elinkeinopoliittiseksi ratkaisuksi yritysten teknologiapanostusten lisäämiseksi tuli vuonna 1983 perustetun Tekesin toimintamalli, jonka kautta yritykset saattoivat hakea valtiovallan tukea tutkimus ja teknologiahankkeilleen. Aunesluoma havaitsi, että Nokian nousu elektroniikkateollisuuden kärkeen oli osoitus siitä, kuinka valtiovallan ja yritysten välillä syntyi uudenlaisia kumppanuuksia, joilla vauhditettiin kehitystä kohti uudenlaista laajaa ja laveaa vientiä harjoittavaa teknologia-Suomea.¹⁷⁵

Teknologian merkitys oli havaittu muuallakin Eftassa. Erityisesti Ruotsissa ja Norjassa yrityssektorin tutkimus ja kehityspanokset olivat kasvaneet 1960-luvun lopulta 1980-luvun alkuun merkittävästi. Suomen lisäksi Itävallassa ja Ruotsissa teknologiapolitiikasta oli tullut keskeinen osa teollisuuspolitiikkaa. Efta-maita kiinnostivat erityisesti EY:n teknologiaohjelmat.¹⁷⁶

Mikä oli syy, mikä seuraus? Samaan aikaan, kun elinkeinoelämä kansainvälistyi ja elinkeinopolitiikkaan lisättiin teknologiapanostuksia, Suomen viennin rakenne oli muuttumassa. 1970-luvun puoliväliin saakka Suomi vei pääosin raaka-aineita ja toi teollisuustuotteita.¹⁷⁷ Viennin matalahkon jalostusasteen mukaan Suomesta puhuttiin 1980-luvun jälkipuoliskolla ”neljän markan maana”. Suomi kilpaili hinnoilla ja vientiä piristääkseen Suomi turvautui 1940–1990-luvuilla toistuvasti devalvaatioihin.¹⁷⁸

Rakennemuutos raaka-aine-, pääoma- ja energiavaltaisesta taloudesta tieto- ja osaamisintensiiviseen suuntaan oli Suomessa 1980-luvulta lähtien rajuimpia läntisessä maailmassa. Jos ennen pantiin painoa neljän markan maan kotimaisten raaka-aineitten aina vain pidemmälle vietyyn jalostamiseen, niin 1980-luvulta alkaen on korostettu tutkimusta ja tuotekehitystä, koulutusta, työn uudelleen organisointia ja uuden tekniikan vaatimia infrastruktuuri-investoin-

¹⁷² Pesonen, Markku 1992, 70–71,73; Häikiö 2001, 84–85; Mansner 2007, 287; Patomäki 2007, 65–67. Nykyinen nimi on Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskus.

¹⁷³ 161/1983 L teknologian kehittämiskeskuksesta.

¹⁷⁴ Juhani Kuusi (s. 1938) työskenteli Nokian palveluksessa teknologiajohtotehtävissä 1995–2003. Vuodet 1985–1995 hän oli Eureka johtoryhmän jäsen ja presidentti Suomen puheenjohtajakaudella 1991–1992. Lisäksi vuodet 1987–1990 ESA:n (Euroopan avaruusjärjestö) teollisuuspolitiikkakomitean jäsen; 1994–1995 ESA:n Suomen delegaation puheenjohtaja neuvostossa; 1984–1986 Valtion tiedeneuvoston jäsen ja 2001–2004 Euroopan komission tutkimusneuvoston jäsen. Lähteenä Kuusen CV; [http://www.metso.com/corporation/about_eng.nsf/WebWID/WTB-060307-2256F-DDBDF/\\$File/CV_Juhani_Kuusi.pdf](http://www.metso.com/corporation/about_eng.nsf/WebWID/WTB-060307-2256F-DDBDF/$File/CV_Juhani_Kuusi.pdf). Luettu 27.8.13.

¹⁷⁵ Aunesluoma 2011, 293; ks. Paavonen 2006, 99; Mansner 2007, 288; Patomäki 2007, 66.

¹⁷⁶ Patomäki 1989, 102; Rehn 1993, 199; Rehn 1996, 8; Antola 2000, 22.

¹⁷⁷ Tämän kaltainen kilpailu alaspäin eli hintakilpailu köyhdyttää Pihkalan arvion mukaan maata vähitellen, kun taas kilpailu ylöspäin eli osaamiseen perustuen luo uutta itseään ruokkivaa vaurastumista. Pihkala 2001, 241,310; Pekkarinen ja Vartiainen 1995, 244–246.

¹⁷⁸ Heikki Välitälo puhui neljän markan maasta tutkittuaan vuoden 1988 tullitilastoja, ks. Välitälo 1989, passim.

teja. Elektroniikkateollisuuden voimakkaan kasvun ohella perinteiset teolliset tuotantoryhmittymät, metsä-, perusmetalli- ja energia-alat muuttuivat entistä enemmän uuteen teknologiaan ja osaamiseen nojaaviksi.¹⁷⁹

Vientialoilla kehitys oli erityisen voimakasta. Suomen viennin jalostusarvo nousi ja koostumus monipuolistui. Myös metsäteollisuudessa, joka oli vuosikymmenet ylivoimaisesti tärkein vientialamme, sahattu puutavara ja sellu väistyivät pidemmälle jalostettujen paperilaatujen tieltä. Perinteisesti kotimarkkinoilla toimineet yritykset alkoivat löytää markkinoita muualta. Erityisesti metalli- ja konepajateollisuus kehittyi 1970- ja 1980-luvuilla vahvasti. 1980-luvun puolivälissä, samaan aikaan, kun länsi-integraatio piristyi, metalliteollisuus, ml. elektroniikkateollisuus, ohitti metsäteollisuuden maan suurimpana vientialana. Viennin osuus Suomessa tuotettujen teollisuustuotteiden loppukysynnästä oli jo lähes 70 prosenttia.¹⁸⁰

Elektroniikkateollisuudella oli keskeinen osuus huipputeknologiatuotteiden viennin kasvussa. Erkki Pihkalan mukaan huipputeknologian osuuden nousu oli viennin rakennemuutoksessa 1990-luvulla kansainvälisestikin vertaillen nopea, joskin se oli paljolti yhden toimialan ja yhden yrityksen, Nokian, varassa. Pihkalan kokoama taulukko kertoo huipputeknologiatuotteiden viennin vähitellen kasvavasta osuudesta 1980- ja 1990-luvuilla.¹⁸¹

Huipputeknologiatuotteiden osuus tavaraviennistä, prosenttia.¹⁸²

1973	1980	1985	1990	1995
2.6	5.0	5.7	6.1	12.0

Nokia ponnisti pitkistä perinteistä

Nokia ei missään tapauksessa ole tyypillinen esimerkki suuresta suomalaisesta vientiyrityksestä, pikemminkin se on ääriesimerkki. Koska yhtiön kasvu ja kehitys sekä sen merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja kansantaloudessa oli niin hallitseva tarkastelujakson aikana, tarkastelen Nokiaa omana tapauksenaan rinnakkain koko Suomea koskeneen kehityksen kanssa.¹⁸³ Yhtiöstä muodostui 1980- ja 1990-luvuilla lähes synonyymi suomalaiselle korkean teknologian teollisuudelle. Nokian huima kasvu elektroniikkayrityksenä kulki rinta rinnan suomalaisen yhteiskunnan teknologiapanostusten, elinkeinoelämän kansainvälistymisen ja länsi-integraation etenemisen kanssa. Nokialla oli jo entuudestaan vahva ja-

¹⁷⁹ Pihkala 2001, 306–307; Roslin 2011, 22.

¹⁸⁰ Pihkala 2001, 257,298; Aunesluoma 2011, 286; ks. Laine 2006a, 128.

¹⁸¹ Erityisesti 1990-luvun alussa huipputeknologiaan perustuvan tuotannon osuus viennistä kääntyi voimakkaaseen nousuun ja 1998 alan tuotteiden vienti ohitti vastaavan tuonnin. Pihkala 2001, 311.

¹⁸² Pihkala 2001, 311.

¹⁸³ Carl-Gustav Lindén on tutkinut Nokian poikkeuksellista asemaa Suomessa. Lindén 2016. Myös Olli Rehn otti Nokian esimerkkiyritykseksi, ks. Rehn 1996.

lansija kotimaisen elektroniikkateollisuuden suurimpana toimijana ja siitä muodostui 1980-luvulla koko Suomen kansainvälistyvän ja kasvavan teknologia-teollisuuden lippulaiva, joka työllisti suurta osahankkijoiden joukkoa.¹⁸⁴ Oli tapa puhua Nokia-Suomesta.

Nokian johtokunnassa vuosina 1988–1995 toiminut Paavo Rantanen¹⁸⁵ kirjoitti vuonna 1989 artikkelin Nokian kansainvälistymisstrategioista. Hän painotti, että kansainvälinen toiminta ei ollut Nokia-yhtiölle uutta, sillä yhtiöllä oli satavuotinen perinne ulkomaankaupassa. Rantasen mukaan perusstrategia Nokian kasvulle luotiin jo 1970-luvun puolivälissä, jolloin yhtiö asetti kolme tavoitetta: (1) Kasvaminen kansainvälistyen, (2) high tech-tuotteiden osuuden lisääminen liikevaihdosta merkittävästi ja (3) perusteellisuuden rakenteen uusiminen ja kilpailukykyisenä pitäminen.¹⁸⁶

Rantasta tuki Nokian toimitusjohtaja Simo Vuorilehto Nokian kansainvälistymistä yrityskauppojen avulla käsittelevässä artikkelissaan vuonna 1988. Varsinainen eurooppalaistuminen alkoi Nokian perusteellisuudessa jo 1960-luvulla, kun yhtiö osti ranskalaisen pehmopaperi- ja kattamistuotteita valmistavan Sodipan-Nokia S.A:n. Seuraavilla kahdella vuosikymmenellä Nokia teki useita paperiteollisuuden yritysostoja Brittein saarilla.¹⁸⁷ Nokian kasvulle oli vuosien varrella leimallista yrityskaupat niin Suomessa kuin ulkomailla.

1980-luvun lopun monialayritys Nokia oli Suomen Kumitehtaan, Suomen Kaapelitehtaan ja Nokian Paperitehtaan sulautuma, joka syntyi vuonna 1967. Samassa yhteydessä perustettiin neljäs haara, elektroniikka, joka kattoi 1980-luvun lopulla jo kaksi kolmasosaa yhtymän toiminnasta. Nokian paperiteollisuus valmisti suomalaisittain hieman poikkeavasti pääosin kuluttajatuotteita ja Nokia oli niiden osalta varsin kansainvälinen jo 1970-luvun alusta lähtien.¹⁸⁸ Nokian tuotteista myös kumisaappaat ja muut jalkineet sekä osin myös autonrenkaat oli tarkoitettuja kuluttajamarkkinoille. Sama kuluttajatuoteosaaminen loi pohjaa seuraavien kymmenien vuosien menestykselle puhelinmarkkinoilla.

Nokia osasi nauttia idänkaupan iloista 1970-luvulla. Yhtiön historian kirjoittanut Martti Häikiö kuvasi tilannetta: ”Neuvostojärjestelmän suuria etuja läntisten kauppakumppanien kannalta oli se, että yhdellä sopimuksella tehtiin suuria, varmoja ja ennen kaikkea pitkäaikaisia kauppvoja. Neuvostoliitto oli hyvä maksaja, sarjat suuria, ennustettavuus erinomainen ja katteet yleensä mainioita, sillä maksuperustana oli yleensä niin sanottu maailmanmarkkinahinta, joka kuitenkin

¹⁸⁴ Aunesluoma 2011, 293; ks. Dahl 2014, 52–53. Nokia veti perässään teollistoimijoiden klusteria.

¹⁸⁵ Ennen Nokiaa Paavo Rantasella (s. 1934) oli 30-vuotinen diplomaattiura, viimeksi hän oli Suomen Washingtonin suurlähettiläänä. Myöhemmin hän toimi 1995 pari kuukautta Esko Ahon hallituksen ulkoministerinä.

¹⁸⁶ Nokian puuhiomo perustettiin jo vuonna 1865 Tampereelle, mistä se siirrettiin Nokiankosken partaalle hieman myöhemmin. Rantanen 1989, 37. High-tech= huipputeknologia.

¹⁸⁷ Vuorilehto 1988, 30–31. Vuorineuvos Simo Vuorilehto (s. 1930) oli Nokian johtokunnan jäsen 1976–1983, varatoimitusjohtaja 1983–1986, toimitusjohtaja, johtokunnan pj. 1986–1988, pääjohtaja 1988–1989, toimitusjohtaja 1989–1992, hallituksen jäsen 1986–1988, pj. 1988–1990, jäsen 1990–1992. Lähde: <http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=1759>.

¹⁸⁸ Vuorilehto 1988, 25–26; Rantanen 1989, 37–38.

kin usein oli lännen suljetuilla markkinoilla monopolin sanelema ja siksi tuottajalle hyvä.”¹⁸⁹

Nokian kansainvälistymisen kannalta keskeisin henkilö 1970- ja 1980-luvulla oli Kari Kairamo. Hän oli samalla myös koko elinkeinoelämämme kansainvälistymisen keskeisin vaikuttaja. Hänen perhetaustansa oli vahvasti kiinni suomalaisessa teollisuudessa ja Kairamo oli vuorineuvos kolmannessa polvessa. Kairamo tuli Nokian palvelukseen ulkomaanasioiden apulaisjohtajaksi vuonna 1970. Vuonna 1974 hänestä tuli Nokian toimitusjohtaja. Vuosista 1983–1984 lähtien toimitusjohtaja Kairamo irrottautui päätoimisesta operatiivisesta johdosta ja Vuorilehto oli ryhtynyt hoitamaan näitä tehtäviä.¹⁹⁰

Koko toimitusjohtajakautensa ajan Kairamolla oli laaja kansainvälinen kontaktiverkosto ja suora yhteys seurata Länsi-Euroopan integraatiota jo vuodesta 1977 lähtien niin sanotun Ad Hoc Councilin jäsenenä. Vuonna 1979 siihen kuului 45 eurooppalaista yhtiötä.¹⁹¹ Vaikka Kairamo oli suuntautunut länteen, hän tiesi idänkaupan arvon ja kuului myös punaisiin vuorineuvoksiin.

Nokian tulevien vuosien kannalta tärkeä askel otettiin, kun kevättalvella 1979 Nokia ja Salora perustivat Mobira-nimisen yhteisyrityksen Saloon radiopuhelinten valmistamiseksi. Erittäin tärkeä merkkipaalu Nokian liiketoiminnassa oli Pohjoismaisen matkapuhelinstandardin NMT:n läpimurto 1981 ja verkon avaaminen Suomessa vuonna 1982. Se teki matkapuhelinteollisuudesta kasvualan ja rakensi pohjan Nokian menestykselle. Nokian menestystä elektroniikkateollisuudessa selittää myös se, että Suomen markkinat olivat avoimemmat kuin monissa muissa Euroopan maissa ja sen vuoksi Nokia joutui kohtaamaan jo kotimaassaan avoimen kilpailun. Nokia oli luopunut omassa ajattelussaan jaosta ammatti- ja kulutuselektroniikkaan.¹⁹²

Valitun strategian mukaisesti Nokian kansainvälistyminen ja laajeneminen jatkui 1980-luvun alkupuoliskolla myös yrityskaupoilla. Puhelinkeskusten valmistuksessa Nokian asema vahvistui sen hankittua vuonna 1981 valtiollisen Telenovan osake-enemmistön. Yhtiö nimettiin Telenokiaksi. Elokuussa 1983 Nokia osti Länsi-Saksasta 400 henkeä työllistäneen erikoiskaapeliyrityksen,¹⁹³ josta tuli Nokian Kaapelin tytäryhtiö. Myös televisiotuotannossa Nokia alkoi olla iso tekijä sen ostettua Luxorin tehtaat Ruotsista ja Salora Oy:n Suomesta. Nokiasta oli yrityskauppojen myötä tullut 1980-luvun alussa Suomen merkittävin elektroniikkayritys.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Häikiö 2001, 49; vrt. Väyrynen 1999, 28; Kuisma 2009, 191.

¹⁹⁰ Häikiö 2001, 141; <http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=1690>, luettu 12/ 2013. Ks. Ollila & Saukkomaa 2013, 114.

¹⁹¹ Suomesta: Kymi Kymmene (Fredrik Castren), Nokia (Kari Kairamo) sekä Ruotsista: Asea Group (Curt R. Nicolin) ja Volvo (Pehr Gyllenhammar). Ad Hoc Council=European Government and Business Relations Council. Häikiö 2001, 56.

¹⁹² Häikiö 2001, 112,116; ks. Rehn 1996, 308,317–319; Järvinen 2012, 31–32; Teittinen 2015, Pertti Haaparannan lehtihaastattelu HS 22.3.2015.

¹⁹³ Kabel- und Elektrowerk GmbH.

¹⁹⁴ Häikiö 2001, 103,112; Rehn 1996, 283; ks. Allén & Karhu 2003c, 56.

Vastapainona länsimarkkinoiden muutokselle Nokia kehitti idänkauppaa pitkäjänteisesti koko 1980-luvun ajan. Nokia Kaapelin kansainvälistymisstrategiaa tuki idänkaupan tuoma selkänoja. 1980-luvun puolivälissä Nokian kansainvälistyminen sai uutta liikkumatilaa, kun Suomen rahoitusmarkkinat alkoivat vapautua ja kansainvälistyä.¹⁹⁵ Kasvu merkitsi sitä, että kotimainen rahoitus ei Nokialle riittänyt, vaan oli turvaututtava enenevässä määrin ulkomaiseen rahoitukseen.

Etujärjestöjen integraatiolinjaukset ennen 1980-luvun puoltaväliä

Elinkeinoelämän etujärjestöt kannattivat integraatiota 1960- ja 1970-luvuilla

Suomea on muiden Pohjoismaiden tavoin luonnehdittu avoimen talouden maaksi, jolle kansainvälisen kaupan merkitys on poikkeuksellisen keskeinen. Etujärjestöt ajoivat viennin etua ja jo 1920-luvun kauppasopimuspolitiikkaa leimasi intressiryhmien kasvava rooli.¹⁹⁶ Elinkeinoelämän etujärjestöt ovat tienneet viennin hyötyvän rajojen avaamisesta ja taloudellisesta integraatiosta. Sen vuoksi etujärjestöt ovat 1960-luvun Efta-neuvotteluista saakka esiintyneet näkyvästi länsi-integraation puolesta, sen taloudellisia hyötyjä painottaen. Finefta-sopimus aloitti Suomen integraatiopolitiikan ja sitoi suomalaisen elinkeinoelämän aiempaa tiiviimmin länsieurooppalaisen talouteen. Finefta oli Suomen elinkeinoelämälle erityisen tärkeä, koska Eftaan kuuluivat kaikki päävientialamme, puunjalostusteollisuuden, eurooppalaiset kilpailijat ja päävientimaa, Iso-Britannia.¹⁹⁷

Ulkopoliittisia eliittejä 1970-luvulla tutkinut Aira Kalela laski elinkeinoelämän etujärjestöt pääosin taloudelliseen eliittiin ja yhteiskunnalliset etujärjestöt, kuten työmarkkinajärjestöt, ulkopoliittiseen eliittiin kuuluviksi. Hänen mukaansa taloudellisella eliitillä oli laajimmat mahdollisuudet vaikuttaa ulkopoliittisten päätösten valmisteluun. Tämä vaikuttaminen tapahtui hallinnollisen eliitin kautta, jonka kanssa taloudellisella eliitillä on säännöllinen ja molemminpuolinen vuorovaikutusyhteys.¹⁹⁸ Ilkka Ruostetsaari jakoi vuonna 1991 eliitteihin luokittelemansa 1 115 henkilöä seitsemään ryhmään. Yksi ryhmistä oli: *järjestöt*. Järjestöeliittiin näytti kuuluneen reilut sata toimijaa, aikalailla tasan jakautuneena, sillä elinkeinoelämän järjestöissä oli 54 toimijaa ja palkansaaja-järjestöissä 50.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Häikiö 2001,74,103; ks. Ollila et Saukkomaa 2013, 121–122.

¹⁹⁶ Lamberg 1999, 157.

¹⁹⁷ Paavonen 1989, 16; Paavonen 2006, 63–64; Pesonen Markku 1992, 20; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

¹⁹⁸ Kalela Aira 1975, 136.

¹⁹⁹ Ruostetsaari 2003, 30–31. Ryhmät ovat: 1. politiikka, 2. hallinto, 3. elinkeinoelämä, 4. järjestöt, 5. joukkotiedotus, 6. tiede, ja 7. kulttuuri. Ks. Mylly 1989, 51–52.

Antola katsoi paperiteollisuuden painostaneen valtiovaltaa integraatioon jo ennen Finefta-sopimusta, jotta Suomi ei olisi jäänyt Länsi-Euroopan integraationeuvotteluissa ulkopuoliseksi. Etujärjestöt osallistuivat Paavosen mukaan Finefta-sopimuksen jälkeiseen integraatiokeskusteluun 1960-luvulla ja niiden lausunnot ulkoministeriön lokakuussa 1966 asettamalle integraatiotoimikunnalle (1966–1967) noudattelivat jo aiemmin Fineftan valmistelussa vakiintunutta linjaa. Elinkeinoelämän järjestöistä Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto oli aktiivinen integraatioasioissa, mutta myös Suomen Teollisuusliitto, joka edusti lähes kaikkia perinteisen kotimarkkinateollisuuden aloja, ilmaisi myönteisen perusasenteensa integraatioon. Pien- ja keski-suuren teollisuuden Teollisuudenharjoittajain Liitto yhtyi pääpiirteissään Suomen Teollisuusliiton linjauksiin. Lisäksi Suomen Ulkomaankauppaliitto tuki osallistumista integraatioon. Hakovirta arveli tarkemmin erittelemättä, että Suomen talouselämän järjestöillä oli huomattava vaikutus myös Suomen OEEC/OECD suhteiden kehitykseen.²⁰⁰

Toukokuussa 1970 ulkopoliittisen johdon piirissä ryhdyttiin suunnittelemaan integraatiopolitiikan organisaatiota. Jo heinäkuun alussa 1970 ulkoministeriö asetti jälleen integraatiotoimikunnan, joka tutki kaupallisten järjestelyjen aikaansaamista EEC:n kanssa eli käytännössä valmisteli EEC-vapaakauppasopimusneuvotteluja. Toimikunnassa oli edunvalvojen vankka edustus. Ministeriöiden ja Suomen Pankin edustajien lisäksi jäseniksi tulivat: toimitusjohtajat Lauri Kirves Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitosta ja Sakari T. Lehto Suomen Teollisuusliitosta sekä MTK:n toiminnanjohtaja Heikki Haavisto. Paavonen näki toimikunnassa yhdistyneen presidentti Kekkonen ulkopoliittinen linja ja etujärjestö-korporatismi. Integraatiotoimikunta toimi huhtikuuhun 1974 saakka, mutta sen neuvotteluvaltuudet siirrettiin laajalle EEC-valtuuskunnalle joulukuussa 1971. Toimikunnan jäsenet kuuluivat myös EEC-valtuuskuntaan.²⁰¹

Vuoden 1973 EEC-vapaakauppasopimusta on usein pidetty puunjalostusteollisuudelle, erityisesti paperiteollisuudelle, elämän ja kuoleman kysymyksenä, jonka yhteyteen rakennettiin monimutkainen palapeli. Ratkaisussa jatkuivat aiemmat elinkeinoelämän linjaukset, jotka olivat hyvin riippuvaisia elinkeinoelämän alasta. Teollisuus oli jakautunut selkeästi vienti- ja kotimarkkinateollisuuteen, mikä vaikutti oleellisesti suhtautumiseen länsi-integraatioon.²⁰² Sampsa Saralehto tiivistä muistikuvansa 1970-luvun tilanteesta: ”Metsäteollisuus kannatti integraatiota, mutta muu teollisuus oli enemmän tai vähemmän protektionistista”.²⁰³ Raimo

²⁰⁰ Antola 1989a, 55; Paavonen 2008, 96–99; Hakovirta 1975, 430

²⁰¹ Paavonen 2008, 137–139.

²⁰² Antola 1989a, 56; Lehtinen Lasse, 2014. Ks. Ingebritsen 1998, 153; ulkomaankaupan protektionismista: Paavonen 1998, passim.; Laine 2014.

²⁰³ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010. VTT Sampsa Saralehto työskenteli TKL:ssä 1974–77 ja 1980–89; Etlassa 1978–79, Evassa 1989, Keskuskauppakamarissa 1990–2001 ja Espoon kauppakamarissa 2002–05. Saralehto oli Euroopan talous- ja sosiaalikomitean jäsen 1995–2002. Hän on myös kirjoittanut paljon integraatiosta.

²⁰⁴ Väyrynen 2011; Väyrynen piti ulkoministeriön kauppapoliittista osastoa jopa tämän intressiryhmän asian ajajana valtionhallinnossa. Vrt. Laine 2014.

Väyrynen oli samoilla linjoilla kirjoittaessaan: kun metalliteollisuus suuntautui itään, niin paperiteollisuus hakeutui lännen markkinoille. Paperiteollisuus verkostoitui tehokkaasti länteen 1950-luvulta lähtien, ja oli merkittävin yksittäinen painostusryhmä ulkomaankaupan vapauttamisen ja länsi-integraation puolesta.²⁰⁴

Keskuskauppakamari toimi vallan ja vaihdannan välissä. Eurooppalaisella kauppakamariliikkeellä on monisatavuotiset perinteet. Jo 1700-luvulla Ranskan kauppakamarit välittivät hallitukselle liike-elämän tarpeita ja toiveita. Kauppakamarit olivat eri maissa jatkuvasti keskeisiä yhdyssiteitä elinkeinoelämän ja valtiollisen talouspolitiikan välillä, joten suomalaisilla kauppakamareilla ja Keskuskauppakamarilla oli paljon kansainvälisiä esikuvia. Kolme ensimmäistä alueellista kauppakamaria perustettiin hieman ennen itsenäisyysjulistusta vuonna 1917 Helsinkiin, Turkuun ja Vaasaan.²⁰⁵ Kauppakamarit toimivat myös Suomessa kauppakamarilaista ilmaisua lainaten: vallan ja vaihdannan välissä.²⁰⁶

Keskuskauppakamari on kauppakamarien yhteiselin valtakunnan tasolla. Keskuskauppakamarin 75-vuotiskirjassa Jyrki Vesikansa totesi, että Keskuskauppakamarin syntymähetkenä pidetään heinäkuun 17. päivää vuonna 1918. Keskuskauppakamari jatkoi lennosta Suomen kauppavaltuuston keskusvaliokunnan työtä, jonka vuoksi olisi löydettävissä varhaisempiakin syntymäpäiviä ajalta ennen maamme itsenäistymistä. Suomen kauppakamarit ovat alusta saakka toimineet monista muista maista poiketen vapaaehtoisjäsenyyden periaatteella.²⁰⁷

Keskuskauppakamarin hallinto ja toimintatapa muistuttavat läheisesti yrityksiä. Ylintä päätösvaltaa käyttää kauppakamarien edustajista koostuva valtuuskunta. Hallituksessa on noin viisitoista jäsentä. Päivittäisestä toiminnasta vastaa toimitusjohtaja ja toimintojen mukaan muodostetut viisi osastoa.²⁰⁸

Elinkeinoelämän järjestöt toimivat alkuvaiheissa varsin itsenäisesti. Kauppakamarilaitoksen yhteistyö Teollisuuden Keskusliiton edeltäjien kanssa oli 1920- ja 1930-luvuilla verraten vähäistä ja satunnaista.²⁰⁹

Keskuskauppakamari seurasi kansainvälisten yhteyksiensä avulla sangen aktiivisesti Länsi-Euroopan talouskehitystä. Yhdentymiskeskustelu alkoi 1950-luvun puolivälissä, jo ennen Rooman sopimusta, kun Keskuskauppakamari ja Kansainvälisen Kauppakamarin Suomen osasto kutsuivat vuonna 1955 yhteiseen syyskokoukseen hollantilaisen professori J.F. ten Doesschatten, joka esitteli suomalaisille ”tien Euroopan unioniin ja poliittisen yhdentymiseen”. Ainakin osalla Keskuskauppakamarin johdosta oli selvä näkemys eurooppalaisen yhteistyön hyödyistä. EEC:n perustamisen aikoihin Keskuskauppakamarin kevätkokouksessa 1957 puheenjohtaja Matti Virkkunen valitteli sitä, ettei Suomella ollut poliittisista syistä tilaisuutta

²⁰⁵ Vesikansa Jyrki 1993, 11,15–16.

²⁰⁶ Lähteenmäki 2012.

²⁰⁷ Vesikansa Jyrki 1993, 11,15–16; ks. Lähteenmäki 2012.

²⁰⁸ Valtuuskunnan edustajien lukumäärä määräytyy suhteessa kauppakamarien jäsenten lukumäärään. Hallituksen jäseniin kuuluu puheenjohtaja ja kaksi varapuheenjohtajaa.

²⁰⁹ Pesonen Markku 1992, 16.

osallistua Euroopan taloudelliseen yhteistoimintaan. Ulkomaankauppariippuvaisen Suomen oli Virkkusen mukaan ”päästävä osalliseksi” yhteistyöstä.²¹⁰

1950-luvulla kauppapolitiikassa oli yhä perinteisiä näkemyseroja kotimarkkina- ja vientiteollisuuden kesken eikä Keskuskauppakamari mennyt rintamalinjojen väliin. Tosin jo loppuvuodesta 1959 myös kotimarkkina-alojen Teollisuusliitto asettui Efta-jäsenyyden kannalle. Kauppakamarijärjestön tehtävänä sodan jälkeisissä suurissa kauppapoliittisissa ratkaisuisa oli ennen muuta vaikuttaa mielialoihin ja informoida, vaikkapa erilaisissa tilaisuuksissa ja lehdistön kautta.²¹¹ Valittu toimintatapa jatkui tulevina vuosikymmeninä, vielä 1980- ja 1990-luvuillakin.

Siirryttäessä Nordekista EEC-neuvotteluihin elinkeinoelämän rintama vapaakauppasopimuksen puolesta oli eheä. Värikkääksi kuvattuun mielipidetistelukseen EEC-kysymyksestä Keskuskauppakamari osallistui mm. kauppakamareissa järjestetyillä esittely- ja keskustelutilaisuuksilla sekä johtomiesten puheenvuoroilla.²¹²

Keskuskauppakamarin kansainväliset yhteydet laajenivat kansainvälisen kauppakamariverkoston ulkopuolelle Länsi-Euroopan integraatioon, kun se muutamien etujärjestöjen tavoin oli mukana Eftan konsultatiivisessa komiteassa, jossa ne Antola arvion mukaan saivat kansainvälistymisoppia.²¹³

Elinkeinoelämän sotien jälkeiseen länsisuuntautumiseen liittyi oleellisesti Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiö SYT. Elinkeinoelämä oli perustanut kommunismia ja muuta vasemmistolaisuutta vastustaneen säätiön vuonna 1952. Toiminnan tehostamiseksi 1970-luvun alussa uudistettiin Taloudellinen Tiedotustoimisto ja perustettiin Elinkeinoelämän Valtuuskunta. Samoihin aikoihin, 1970-luvun alun EEC-vapaakauppasopimuskamppailun aikaan myös Keskuskauppakamari perusti oman vasemmistolaisuutta vastustaneen Elinkeinoelämän Suhde-toimintapoliittisen Neuvottelukunnan EST:n. Tuolloin puhuttiin talouselämän vastahyökkäyksestä. EEC-vapaakauppasopimuksen jälkeen EST:n toiminta kuitenkin hiljeni. Vasemmiston vastaisiksi elinkeinoelämän tukemiksi järjestöiksi laskettiin myös Taloudellisen tiedotustoimiston rahoittamat ja koordinoimat Professoriliitto sekä Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö KTTS. Jälkimmäisessä vaikutti kauppakamarijärjestön luottamushenkilöitä.²¹⁴

Elinkeinoelämän valtuuskunnan Evan perustaminen vuonna 1974 oli ilmeinen järkytys ja Keskuskauppakamarin kerrotaan pelänneen jopa olemassaolonsa puolesta. Jukka Koivisto kertoi kirjoittamassaan Päiviö Hetemäki-elämäkerrassa, että Evan puheenjohtaja Hetemäki piti rauhoittelevan puheen Keskuskauppakamarin syyskokouksessa 1974. Puheessaan hän painotti, että Eva on idearyhmä, joka ei pyri korvaamaan olemassa olevaa järjestöä, eikä sen perustaminen ole

²¹⁰ Vesikansa Jyrki 1993, 229–231. Pääjohtaja Matti Virkkunen toimi KKK:n puheenjohtajana 1950–1971.

²¹¹ Vesikansa Jyrki 1993, 232; ks. Antola 1989a, 55–57.

²¹² Vesikansa Jyrki 1993, 278.

²¹³ Efta 1987, 44–45; Esko Antolan haastattelu 7.2.2014; Sampsa Saralehdon sähköpostiviesti 26.2.2014, kopio on hallussani.

²¹⁴ Vesikansa Jyrki 1993, 286–288; Vesikansa Jarkko 2004, 9,13,276,282; ks. Koroma 2015, 16.

epäluottamuslause minkään muun järjestön toiminnalle. Eva ei myöskään ole perustajajärjestöjen katto-organisaatio, vaan näiden yhteistoimintaelin.²¹⁵

Jyrki Vesikansa piti Hetemäen puhetta Evan ja Keskuskauppakamarin suhteen ”normalisointina”, jonka jälkeen yhteistyö on toiminut jokseenkin kitkatta. Valtakunnallisessa työnjaossa Eva on vetänyt leveitä yhteiskunnallisia ja aatteellisia linjoja, kun Keskuskauppakamari on keskittynyt konkreettisempiin kysymyksiin. Muutenkin elinkeinoelämän järjestöjen yhteistyö otti askeleen eteenpäin, kun TKL:n edeltäjä Teollisuusliitto sopi keväällä 1975 Keskuskauppakamarin kanssa alueellisen toiminnan kehittämistä alueellisten teollisuusvaliokuntien perustamiseksi suurimpien kauppakamareiden yhteyteen.²¹⁶

Teollisuuden Keskusliitto TKL valvoi teollisuuden etuja. Kauppakamariliikkeestä erillinen elinkeinoelämän edunvalvonta organisoitui 1900-luvun alkuvuosina, kun Työnantajajärjestö Suomen Yleinen Työnantajaliitto perustettiin vuoden 1905 suurlakon jälkeen vuonna 1907. Teollisuuden elinkeinopoliittinen edunvalvonta käynnistyi varsinaisesti maan itsenäistyttyä, kun Suomen Teollisuusliitto perustettiin vuonna 1920. Se oli Teollisuuden Keskusliiton TKL:n edeltäjä. TKL:n perustamissopimus allekirjoitettiin 23. syyskuuta 1975 ja toiminta käynnistyi seuraavana vuonna. Se syntyi, kun elinkeinoelämän organisaatioiden ensimmäinen merkittävä uudelleenjärjestely tehtiin. Suomessa noudatettiin teollisuuden piirissä pitkään ns. kaksihaaraista järjestörakennetta, jossa yhtäällä toimivat yksityissektorin työnantajaorganisaatiot ja toisaalla elinkeinopoliittiset edunvalvontajärjestöt.²¹⁷

TKL oli elinkeino-/teollisuuspoliittinen etujärjestö ja sen rinnalla toiminut Suomen Yleisen Työnantajaliiton toimintaa jatkanut Suomen Työnantajain Keskusliitto STK, joka oli pitkään työnantajapuolen keskeisin työmarkkinaosapuoli. STK:n rooli 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun integraatiopolitiikassa oli pieni.²¹⁸ Arvatenkin STK:n verraten vähäiseen integraatiotoimintaan em. ajanjaksona vaikutti myös tosiasia, että sen oli ajettava korostetusti koko jäsenkuntansa etua. Monet sen kotimarkkina-aloilla toimivista jäsenyrityksistä pikemminkin pelkäsivät kuin toivoivat etenevää integraatiota.

STK oli kuitenkin TKL:n rinnalla jonkin verran mukana myös integraatiokuvioissa, muun muassa järjestöjen yhteisen Brysselin edunvalvontatoimiston ansiosta. Sen perustaminen liittyi EEC-vapaakauppasopimuksen voimaantuloon vuonna 1974, jolloin perustajat liittyivät Euroopan teollisuuden yhteistyöjärjestöön Uniceen.²¹⁹ Elinkeinoelämä piti tärkeänä, että se voi esiintyä Euroopan talous-

²¹⁵ Koivisto Jukka 2006, 282; Vesikansa Jyrki 1993, 325.

²¹⁶ Vesikansa Jyrki 1993, 289–291; Pesonen Markku 1992, 37–38.

²¹⁷ Ks. Koroma 2015; Pesonen Markku 1992, 9,35–36; Komulainen 1996, 72–73; Kauppinen 2005, 104–105; Paavonen 2006, 25. Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto, sittemmin Metsäteollisuus ry, Suomen Teollisuusliitto ja Teollisuudenharjoittajien Liitto perustivat Teollisuuden Keskusliiton. Vuonna 2005 TT ja Palvelutyönantajat yhdistyivät muodostaen nykyisen Elinkeinoelämän keskusliiton, EK:n.

²¹⁸ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; Kahri 2001, passim. Tapani Kahri sivuutti muistelmis- saan melkein kokonaan integraation.

²¹⁹ Unice=*Union des Industries de la Communauté Européenne*, engl. *Union of Industrial and Employers' Confederations of Europe*.

yhteisössä ilman valtiovallan sateenvarjoa. Toimiston ansiosta TKL seurasi aitiopaikalla integraatiokehitystä ja oli tavallaan integroitunut Eurooppaan. Teollisuuden Keskusliitto ja Suomen Työnantajain Keskusliitto olivat vuosia edellä Keskuskauppakamaria, jonka toimisto tuli TKL:n ja STK:n Brysselin toimiston yhteyteen vuonna 1990.²²⁰

Yritysmäisesti organisoituneen TKL:n keskeisin toimielin oli hallitus ja tärkein henkilö sen puheenjohtaja. TKL:n käytännön työtä johti toimitusjohtaja. Tapana oli, että puheenjohtaja oli yksityisestä suuryrityksestä ja varapuheenjohtaja valtionyhtiöstä. Isoilla yrityksillä oli aina valtaa TKL:ssä ja Nokialla oli alusta asti erittäin tiivis yhteys järjestöön. Jo TKL:n ensimmäinen puheenjohtaja vuosina 1976–1977 oli Nokian pääjohtaja, vuorineuvos Björn Westerlund.²²¹

Edunvalvonta sujui jo 1930-luvulla. Juha-Antti Lamberg arvioi, että etujärjestöillä, erityisesti yksityisen sektorin edustajilla, etenkin maataloustuottajilla ja metsäteollisuudella, oli ratkaiseva rooli tärkeimmissä kauppasopimusneuvotteluissa 1930-luvulla. Eritoten puunjalostusteollisuus pystyi keskitettyyn ja tulokselliseen intressiensä puolustamiseen. Jermu Laineen mukaan TKL:n edeltäjästä Suomen Teollisuusliitosta ”kehittyi loistava lobbari, joka kehitti suorat yhteydet virkamiehiin, ministereihin ja eduskuntaan”. Teollisuusliiton edustaja pääsi virallisesti mukaan kauppaneuvotteluihin jo 1930-luvun alussa neuvoteltaessa laman jälkeistä uutta kauppasopimusta Englannin kanssa vuonna 1933.²²²

Teollisuuden Keskusliitossa ja sen edeltäjien piirissä oli 1950-luvulta alkaen kauppapoliittisia näkemyseroja kotimarkkina- ja vientiteollisuuden kesken. Tiltanne muuttui, kun loppuvuodesta 1959 myös kotimarkkina-aloja edustanut Suomen Teollisuusliitto kääntyi Eftan kannalle ja osallistui Efta-neuvotteluihin.²²³

Elinkeinoelämän valtuuskunnan käynnistyminen vuonna 1975 ja sen esittämä toimintasuunnitelma sai Teollisuuden Keskusliitossa, kuten Keskuskauppamarissakin, jonkin verran ristiriitaisen vastaanoton. Muutamat TKL:n hallituksen jäsenet katsoivat, että Evan toimintasuunnitelma oli liian kunnianhimoisen ja sisältävän teollisuuden järjestöille kuuluvia tehtäviä. Alkukitkan jälkeen myös TKL:n suhteen Eva löysi roolin, joka tyydytti myös teollisuutta.²²⁴

Tutkimuksen ja teknologian merkitys elinkeinoelämällemme nähtiin TKL:ssä ja sen edeltäjässä suurena, usein jopa suurempana kuin kansainvälistymisen merkitys. Teollisuusliitossa perustettiin jo vuonna 1964 yritysjohtajista koottu *talouspoliittinen valiokunta*, jonka ensimmäisiä töitä oli seuraavana vuonna ilmestynyt raportti teknillisen tutkimuksen edistämisestä. Vuonna 1970 valiokunta

²²⁰ Karvinen 2001, 17; Vesikansa Jyrki 1993, 362–363; Saralehto 2003, 174; Koroma 2015, 241. *Suomen teollisuus ja Euroopan yhteisöt*. 1984, julkaisijat: STK, TKL ja Représentation des Industries Finlandaises. Sampsa Saralehdon arkisto.

²²¹ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; Pesonen Markku 1992, 144. DI Björn Westerlund (1912–2009) oli Oy Nokia AB:n ensimmäinen toimitusjohtaja 1967–77.

²²² Lamberg 1999, passim., erityisesti 159; Laine 2006a, 18.

²²³ Paavonen 1998, kirjoitti Suomen Teollisuusliitosta Efta-neuvotteluissa, passim., erityisesti 282–285; Vesikansa Jyrki 1993, 232; ks. Antola 1989a, 55–57.

²²⁴ Pesonen Markku 1992, 38; vrt. Koroma 2015, 27–30.

valmisteli Teollisuusliiton tutkimuspoliittisen ohjelman.²²⁵ Se oli ilmeinen valtakunnallinen edelläkävijä teknologian edistämässä.

Kun teknologian merkitys alkoi korostua 1980-luvun alussa, Teollisuuden Keskusliitto reagoi julkaisemalla vuonna 1982 keskustelumuiston *Teollisuus ja teknologia* ja perustamalla saman vuoden syksyllä Tutkimus- ja teknologiavaliokunnan. Nokia oli ajan hermolla ja valiokunnan jäsenenä oli mm. Nokia Elektroniiikan kehitysjohtaja Pauli Immonen. Tutkimuksen ja teknologian kehitykseen kuului Teollisuuden Keskusliiton mielestä myös korkeakoulujen kehittäminen ja se julkaisi samana vuonna selvityksen: *Teollisuus ja korkeakoulututkimus*. Se tuki toiminnallaan samoihin aikoihin teknologia-asioita valmistelemaan perustetun KTM-81-komitean työtä, jossa se oli edustettuna.²²⁶

TKL:n integraatiopohdinnoissa teknologia ja erityisesti teollisuuden standardijärjestelmät olivat keskeisesti esillä. Suomessa ei käytännössä ollut standardeja luovaa teollisuutta samaan tapaan kuin vaikkapa Ruotsissa ja Sveitsissä. Saksalaista DIN-standardijärjestelmää arvostettiin suuresti ja teollisuuspiireissä monien perusajatus standardeista oli: ”mikä on hyvää Saksalle, on hyvää myös Suomelle”.²²⁷

Teknologian ohella Teollisuuden Keskusliitto seurasi 1980-luvun alkupuoliskolla myös ulkomaankauppaa mm. tekemällä useita aihetta käsitteleviä julkaisuja.²²⁸ TKL osallistui Keskuskauppakamarin tavoin Eftan konsultatiivisen komitean työskentelyyn. Saralehto näki komitean merkityksen Teollisuuden Keskusliiton kannalta toisin kuin Antola, arvioidessaan, että eurooppalaisella yhteistyöjärjestö Unicella oli suurempi merkitys kuin Eftan konsultatiivisella komitealla. Tosin Unicella oli verraten läheinen yhteys Eftan konsultatiiviseen komiteaan, jossa sillä oli muodollinen tarkkailija-asema puheoikeuksin.²²⁹

Teollisuuden Keskusliitto ei perinteisesti ollut ottanut kantaa poliittisiin kysymyksiin. Vuonna 1982 se teki presidentinvaalien yhteydessä kauppapolitiikkaan liittyneen poikkeuksen, kun TKL:n hallitus antoi marraskuussa 1981 julkilausuman, jonka tulkittiin kannattavan Ahti Karjalaisen valintaa presidentiksi. Taus-talla oli toive, että valituksi tulisi ehdokas, joka kykenisi jatkamaan Kekkonen perintöä markkinatalouden tukijana ja kauppapoliittisen linjan määrittäjänä. Toive koski erityisesti idänkaupan jatkuvaa kehitystä. Tuolloin idänkaupan merkitys oli huipussaan öljyn kallistumisen seurauksena.²³⁰

Sampsa Saralehto muisteli, että euroskleroosin vielä vallitessa Teollisuuden Keskusliitossa alkoi vuosina 1982–1983 ”eurooppalaisuus nousta ja TKL aktivoitui integraatioasioissa”. Se ilmeni mm. kasvavana Euroopan kehityksen seuran-

²²⁵ Pesonen Markku 1992, 26–28.

²²⁶ Pesonen Markku 1992, 71–73; Häikiö 2001, 82.

²²⁷ Saralehto 2003, 176; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; keskustelu Tapani Paavosen kanssa 16.9.2010. DIN= Deutsches Institut für Normung..

²²⁸ Mm. *Teollisuus ja ulkomaankauppa* (1981); *Protektionismin uhka I* (1982) ja *II* (1983); *Teollisuuden mahdollisuudet suojautua epätervettä tuontia vastaan* s.a. Kaikki Sampsa Saralehdon arkistossa.

²²⁹ Sampsa Saralehdon sähköpostiviesti 26.2.2014, kopio on hallussani; Esko Antolan haastattelu 7.2.2014. Ks. Efta 1987, 44.

²³⁰ Julkilausuma annettiin 11.11.81. Pesonen Markku 1992, 65–67.

tana. Saralehto näki selkeän järjestöjaon elinkeinoelämän edunvalvonnassa. TKL/TT muodosti elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatioiden Evan, Etlan ja Taloudellisen tiedotustoimiston kanssa oman leirinsä ja Keskuskauppakamari kauppakamariverkoston kanssa omansa. Keskuskauppakamari ei esimerkiksi rahoittanut po. yhteistoimintaorganisaatioita.²³¹

Leirijako heijastui elinkeinoelämän etujärjestöjen työnjaossa siten, että Teollisuuden Keskusliitto keskittyi ajamaan teollisuuden asiaa, kun taas Keskuskauppakamarin jäsenkuntaan kuului lisäksi palvelualan yrityksiä, joiden etuja se myös valvoi. TKL:n jäsenyritykset olivat keskimäärin suurempia kuin Keskuskauppakamarin. Teollisuuden Keskusliiton leiriin kuuluneet yhteistoimintajärjestöt sekoittivat jonkin verran tätä työnjakoa.

*Elinkeinoelämän valtuuskunta Eva.*²³² Elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatioista Eva on mielenkiintoinen luku elinkeinoelämän järjestöjen historiassa. Sijoitan TKL:n leiriin kuuluneen Evan elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatioihin, vaikka Evassa on nähty sekä tutkimusyksikön että erityisesti etujärjestön ja lobbaustoimiston piirteitä. Jopa Evassa toimineiden mielestä on ajoittain vaikuttanut, että Eva on ottanut etujärjestöroolin.²³³

Jukka Koiviston mukaan yhteiskunnallisen radikalisoitumisen tai sen pelon vuoksi Teollisuuden Keskusvaliokunta²³⁴ asetti työryhmän vuonna 1973 pohtimaan, mitä yhteiskuntajärjestelmää uhkaavalle kehitykselle pitäisi tehdä. Selvää oli, että elinkeinoelämän yhteistyötä tulisi kehittää. Lisäksi tarvittiin myös keskustelun avaajaa, joka herättelisi poliitikkoja katsomaan asioita myös elinkeinoelämän näkökulmasta.²³⁵

Jarkko Vesikansa näki Evan perustamisen jatkona Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiön kommunismin vastaiselle toiminnalle. Talouselämän johto oli 1970-luvulla huolissaan vasemmistoradikalismista ja taistolaisuudesta. Se katsoi, että koulumaailmassa, sähköisissä viestimissä ja toimittajakoulutuksessa vasemmiston vaikutusvalta kasvoi äkkinäisesti. Suomen uskottiin ajautuneen keskelle uusia vaaran vuosia. SYT korosti Länsi-Euroopan integraation merkitystä Suomelle ja kurssitti muun muassa nousevaa poliitikkokaartia.²³⁶

²³¹ Saralehto tiivistä: ”TKL oli integraatioasioissa enemmän 1980-luvun toimija ja Keskuskauppakamari 1990-luvun toimija” Hän viitanee KKK:n mittavaan kampanjointiin ennen kansanäänestystä. Sampsä Saralehdon sähköpostiviesti 21.1.2011. Kopio on hallussani.

²³² Jukka Tarkka käytti Evan historiakirjassaan *Uhan alta unioniin* kirjoitusasua: *Eva*. Tarkka 2002. Sama kirjoitusasu on vakiintumassa myös lehdistössä, ks. HS 20.4.2017.

²³³ Evan pitkäaikainen valtuuskunnan jäsen, pääjohtaja Asmo Kalpala kertoi haastattelussaan yrittäneensä pitää Evassa yllä keskustelua liike-elämän vastuusta ja etiikasta, mutta vastakäikua ei oikein tullut. Kalpalan mielestä edunvalvonta-ajattelu dominoi. HS 5.1.13. Evaa pidetään julkisuudessa usein intressiryhmänä, esim. Eräsaari 2015, 64; ks. Miettunen 2015b.

²³⁴ Teollisuuden Keskusvaliokunta oli Suomen Teollisuusliiton ja Suomen Työnantajain Keskusliiton merkittävä yhteiselin, jonka tärkeimpiä tehtäviä oli koota teollisuuden ja työnantajien näkemykset yhteen ja pyrkiä näin vaikuttamaan myös poliittiseen päätöksentekoon. Koivisto Jukka 2006, 43; ks. Koroma 2015, 17–19.

²³⁵ Koivisto Jukka 2006, 43,278–279.

²³⁶ Vesikansa Jarkko 2004, 7–13,276. Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiön SYT:n kommunismin vastainen toiminta jatkui aina Neuvostoliiton romahtamiseen saakka.

Evaa pidettiin sen syntyessä järjestökentän kummajaisena, joka pyrki, nykykielellä ilmaistuna, olemaan ajatushautomo, *think tank*. Eva oli uusi ja outo senkin vuoksi, että se oli ensimmäinen kerta, kun lähes kaikki elinkeinoelämän järjestöt perustivat yhteisen organisaation.²³⁷

Mikäli on uskominen Evan perustamiseen keskeisesti vaikuttanut Päiviö Hetemäkeä, niin Eva, jos mikä on yhteistoimintaorganisaatio. Hän painotti, että Eva on idearyhmä ja perustajajärjestöjen yhteistoimintaelin. Hetemäki oli avainasemassa niin Taloudellisen tiedotustoiminnan uudelleenorganisoinnissa kuin siihen liittyneessä Evan synnyssä. Tulevasta Evan toimitusjohtajasta puhuessaan Hetemäki määritteli Evan roolia: ”... toimitusjohtajan tehtävä ei siis olisi *lobbistin* tehtävä vaan pikemminkin unilukkarin, jonka tulisi herätellä eilispäivään ankkuroiduneita poliitikkoja uusilla tiedoilla sekä informoida kaikkia mahdollisia tiedotuskanavia käyttäen kansalaisia, jotta he paremmin osaisivat ottaa vastaan huomispäivän yhteiskunnan uusia haasteita”. Hän esitti myös varsin yksityiskohtaisen mallin siitä, kuinka yhteistoiminta tulisi järjestää: oli perustettava elinkeinoelämän valtuuskunta, johon kuuluisivat elinkeinoelämän keskeisimmät järjestöt.²³⁸

Elinkeinoelämän valtuuskunta perustettiin maaliskuussa 1974 silloisen Teollisuuden Keskusvaliokunnan isännöimässä kokouksessa ja toukokuussa 1974 julkaistiin tiedote, jonka mukaan seitsemän elinkeinoelämän keskusjärjestöä oli päättänyt perustaa Elinkeinoelämän valtuuskunnan. Puheenjohtajaksi oli kutsuttu pankinjohtaja Päiviö Hetemäki ja varapuheenjohtajiksi ministeri Tankmar Horn ja pääjohtaja Mika Tiivola. Evan kotisivut kertovat perustamisen syyksi ”dynaamista vaihetta elävän yhteiskunnan henkisesti lukkiutunut asenneilmas-to”. Ilmaisuu heijasti yhteiskunnallisessa keskustelussa vallinnutta todellista tai pelättyä vasemmistolaisista hegemoniaa²³⁹

Eva kuohutti tunteita ja herätti runsaasti keskustelua. Ajan vasemmistohenkeä heijastavassa artikkelissaan vuonna 1975 Jorma Kalela ja Jussi Turtola näkivät Evan painostusryhmänä, jonka perustaminen oli kuusikymmentäluvulla voimistuneiden elinkeinoelämän keskittymistendenssien huipentuma. Eva merkitsi pääomapiirien kaikkien etujärjestöjen voimien kokoamista valtiovallan painostamiseen.²⁴⁰ Reilut kolmekymmentä vuotta myöhemmin Markku Kuisma puhui suurliike-elämän poliittisesta aktivoitumisesta 1970-luvulla, kun teollisuuden luottomiehen Päiviö Hetemäen ja johtavan liikepankin, Suomen Yhdyspankin,

²³⁷ Jukka Koiviston haastattelu 13.3.13; Koivisto Jukka 2006, 281. Think tankeista näkee käytettävän myös *ajatuspaja*-suomennosta, ks. Nyberg 2014, 10.

²³⁸ Koivisto Jukka 2006, 279,282; Jakobson 2003, 123, 233–234. Unilukkarista tuli Evaa seurannut määrittely. Jukka Tarkan (2002) kirjoittama Evan historiateos on nimeltään: *Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkarit EVA*.

²³⁹ Evan perustajajäseniä olivat: Liiketyöntajien Keskusliitto, Maataloustuottajain Keskusliitto, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Suomen Pankkiyhdistys, Suomen Teollisuusliitto ja Suomen Työntajien Keskusliitto. Keskukskaupakamari ei ollut perustamassa Evaa. <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/> luettu 2012; ks. Tarkka 2010, 258; ks. Kuisma 2009, 211; Koivisto Jukka 2006, 280.

²⁴⁰ Kalela Jorma & Turtola 1975, 62. Artikkelissa oli pieni virhe, sillä perustamisvuoden tulisi olla 1974.

päajohtajan Mika Tiivolan aloitteesta 1974 perustettu Eva otti ex-diplomaatti Max Jakobsonin vetämänä tehtäväkseen puolustaa länsimaista markkinataloutta vahvoja valtiojohtoisia kehityssuuntia vastaan. Eva etsi kansallisesti yhdistäviä ratkaisumalleja yhteiskunnan ongelmiin ja torjumalla samalla ääriivasemmalta ounasteltua uhkaa.²⁴¹

Eva havaitsi ensimmäisten joukossa tieteellisen ja teknisen tutkimustiedon räjähdysmäisen kasvun, ja tietokonepohjaisten tuotantotekniikan ensimmäisten merkkien olleen näkyvissä. Hetemäki näki kehityksessä haasteita ja piti tärkeimpänä yhteiskunnallisena kysymyksenä sitä, kuinka saadaan nopea teknologinen kehitys ja sen tuoma dynamiikka sekä inhimillinen sopeutumiskyky marssimaan samassa tahdissa.²⁴²

Yhdistystä perustettaessa tulevaisuiksi toimitusjohtajaksi soviteltiin useita henkilöitä. Lopulta tehtävään nimitettiin Max Jakobson, jonka tehtävä alkoi vuoden 1975 alussa. Jakobson oli tunnettu yhteiskunnallinen vaikuttaja, entinen suur-lähettiläs, joka oli ollut vuonna 1971 lähellä valintaa Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteeriksi. Yhteiskunnan reaktio oli Tarkan mukaan ”sekava ja hämentynyt, aivan kuin shakkilaudalle olisi tullut tuntematon nappula”.²⁴³

Keskuskauppakamarin ja TKL:n epäilevien kantojen lisäksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan vastaanotto oli muutenkin varsin varauksellinen. Jukka Tarkka muisteli vuonna 2012 tullessa Jakobsonin aikana Evan johtajaksi ja työskennelleensä siellä vuodet 1980–1984. Tuolloin Eva oli äärimmäisen kiistelty ja arvosteltu, jopa halveksittu, vähän vaarallinen ja salaperäinenkin organisaatio. Tarkka kiitteli Evan ilmapiiriä: siellä oli vapaus tehdä mitä vain sekä mahdollisuus saada informaatiota ja virikkeitä.²⁴⁴

Elinkeinoelämän valtuuskunnan rooli aiheutti ajalle tyypillisiä arveluja, kun oltiin kaavailemassa presidentti Kekkonen seuraajaa. Arvelut liittyivät epäilemättä enemmän idänkauppaan, kuin länsi-integraatioon. Tarkan mielestä Ahti Karjalainen sai viimeisen mahdollisuutensa 1981 ja ”monet muutkin kuin K-linja ja vasemmistolaiset olivat pitäneet Evan perustamista presidenttipelinvauksena, jonka päätavoitteena oli Kekkonen syrjäyttäminen. Näin ajatelleiden keskuudes-

²⁴¹ Kuisma 2009, 211; ks. Blåfield 2014, 232–233. Evan kotisivut muotoilevat asian: ”Evan tehtävänä oli estää Suomen ja suomalaisuuden ajautuminen nopeasti muuttuvan maailman marginaaliin. Se pyrki yhteiskunnan ja elinkeinotoiminnan dynamiikan elvyttämiseen korostamalla moniarvoisuutta ja markkinatietoisuutta ja parantamalla tiedon ja näkemysten liikkuvuutta poliittisen johdon, tutkijayhteisön ja elinkeinoelämän välillä”. Evan tavoitteena oli myös lisätä työn arvostusta, jotta Suomen menestyminen perustuisi tehokkuuteen ja työhön. <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/> luettu 2012.

²⁴² Koivisto Jukka 2006, 283; <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/> luettu 4/2013.

²⁴³ Kiinnostusta tehtävään tunnusteltiin tiettävästi tuolloin pankinjohtajana toimineelta Päiviö Hetemäeltä, STK:n toimitusjohtaja Timo Laatuselta ja kansleri Klaus Warikselta. Uutinen Jakobsonin Eva-nimityksestä julkistettiin tammikuussa 1974. Tarkka 2010, 258–259; Hämäläinen 2011, 115; ks. Blåfield 2014, 232–233; <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>. Luettu 8/2012.

²⁴⁴ Evan historiaa tutkinut Jukka Tarkka katsoi, että merkittävä vaikuttaja, Helsingin Sanomat, sen toimitus ja kustantaja Aatos Erkko halveksivat pitkään tyhjänpäiväisenä pitämäänsä Evaa. Tarkka 2010, 292; vrt. Blåfield 2014, 233. Jukka Tarkan syntymäpäivähaastattelu, TS 6.9.2012, toimittaja Taina Dahlgren.

sa epäselvyyttä vallitsi vain siitä yksityiskohdasta, oliko sen presidenttiehdokkaana Evan perustaja ja puheenjohtaja Hetemäki vai toimitusjohtaja Jakobson”.²⁴⁵

Evan valtuuskunta kokoontuu kaksi kertaa vuodessa. Kokousillalliselle pyritään kutsumaan joku merkittävä henkilö. Presidenttikaudellaan Mauno Koivisto kävi näissä tilaisuuksissa useita kertoja. Kulloinkin virassa olevat pääministerit kutsutaan kerran tai kaksi kertaa. Elinkeinoelämän valtuuskunnan käytännön työtä ohjaa työvaliokunta, joka kokoontuu tarpeen mukaan. Sen puheenjohtajana on Evan toimitusjohtaja.²⁴⁶

Evan työvaliokunnan kokouksessa joulukuun 1981 alussa Hetemäkeä Evan puheenjohtajaksi seurannut Tiivola ja Jakobson toistivat periaatteensa siitä, että järjestöt eivät voi ottaa kantaa presidenttikysymykseen. Evasta muodostui etenkin Hetemäen ja Jakobsonin vaikutuksesta leimallisesti kansallista sopua ja yhteisymmärrystä korostava organisaatio. Lakkoja piti välttää, jotta Suomen teollisuuden kilpailukyky säilyisi vientimarkkinoilla.²⁴⁷

Evasta tuli Max Jakobsonin luomus ja se sai 1970-luvulla vahvasti ensimmäisen johtajansa kasvot. Tärkeimmäksi tehtäväksi Jakobson nosti muutoksen edistämisen ja siihen varautumisen. Hän oli voimakkaan kansainvälisesti suuntautunut ja osittain jo sen vuoksi Eva on ollut koko ajan kiinnostunut Suomen kansainvälisistä yhteyksistä ja se julkaisi jo syyskuussa 1979 selvityksen *Suomen tulevaisuudennäkymät muuttuvassa Euroopassa*. Se oli kansainvälisen tutkimuslaitoksen Hudson Research Europe Ltd:n tekemä selvitys Suomen kansainvälisistä suhteista. Selvityksessä käsitellään Suomen talouden rakennetta ja muutosta, ulkoisen ympäristön muutosta, sisäistä haavoittuvuutta sekä neuvotaan Suomea kehittymään korkean teknologian teollisuusmaaksi ja valitsemaan kansainvälisesti sopeutumisen ja yhteistyön tie.²⁴⁸ Elinkeinoelämän valtuuskunta omaksui nopeasti yhteiskunnallisen ajatushautomon tehtäviä ja osallistui yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA keskittyi tutkimaan ja sillä oli oma tehtävänsä ns. TKL-leirissä.²⁴⁹ ETLA ei ollut varsinainen etujärjestö. Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen edeltäjä Taloudellinen Tutkimuskeskus perustettiin elinkeinoelämän järjestöjen yhteistoimintaorganisaatioksi pian sotien jälkeen 1. elokuuta 1946. Taloudellinen Tutkimuskeskus oli teollisuuden ylläpitämä, Suomen Työnantajain

²⁴⁵ Tarkan mukaan ”Keskustan puoluejohdon pyrkimyksenä oli saada ensin TKL ja sitten Eva avoimesti tukemaan Karjalaista. Tätä *lobbausta* johtivat puolueen puheenjohtaja Paavo Väyrynen ja valtiovarainministeri Ahti Pekkala. Tarkka 2010, 229–230. K-linja oli Keskusta-puolueen Urho Kekkosta tukeva linja, jonka jäseninä olivat mm. Ahti Karjalainen ja Arvo Korsimo.

²⁴⁶ Nieminen 1990. Valtuuskunnan kahdessa kokouksessa, keväällä ja vuoden lopulla käsitellään budjetti, tilinpäätös ja toimintakertomus.

²⁴⁷ Tarkka 2010, 230–232, 255–258; ks. Hämäläinen 2011a, 115.

²⁴⁸ Koivisto Jukka 2006, 280–282; Tarkka 2010, 259–260; Nieminen 1990; <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>. *Suomen tulevaisuudennäkymät muuttuvassa Euroopassa*, Eva 1979. Selvitys oli osa kaksivuotista kansainvälistä tutkimusohjelmaa, jonka tarkoituksena oli kartoittaa kahden seuraavan vuosikymmenen taloudelliset ja yhteiskunnalliset kehityssunnat Euroopassa.

²⁴⁹ Kiintoisaa on, että Koroma sivuutti kirjassaan (2015) Etlan, vaikka kirjoittikin Evasta ja Taloudellisesta tiedotustoimistosta. Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen kotisivuille on kirjoitusasuna sekä ETLA, että ETLA. Käytän jälkimmäistä.

Keskusliiton, Teollisuusliiton ja Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton yhteinen hanke, jonka tehtävänä oli lisätä teollisuuden tiedotusta hallituksen suunnittelemissa teollisuuden kansallistamishankkeista vastaan. Taloudellisen Tutkimuskeskuksen tiedotusosasto itsenäistyi keväällä 1947 Taloudelliseksi tiedotustoimistoksi. 1960-luvun lopulla Taloudellinen Tutkimuskeskuksen nimeksi tuli Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. ETLAn toiminnan perustana on Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen kannatusyhdistys ry:n tarjoama rahoitus. Alkujaan 5-6 henkilön laitos on muuttunut yli 50 henkilön tutkimusyhteisöksi, jonka rinnalle on perustettu tytäryritys ETLATieto Oy vuonna 1988. ETLA on perinteisesti toiminut läheisessä yhteistyössä Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja elinkeinoelämän edunvalvojien kanssa.²⁵⁰

70-vuotisjuhlakirja määritteli ETLAn tuottavan ”päätoimintonsa palvelevaa hyödyllistä luotettavaa tietoa taloustieteen keinoin. Tärkeimmät kohderyhmät ovat olleet taloudellisen toiminnan ehtoihin vaikuttavat poliittiset päättäjät, heitä tukeva hallintokoneisto sekä etujärjestöt”.²⁵¹ Elinkeinoelämän tutkimuslaitos on tehnyt kansantaloudellista, liiketaloudellista ja sosiaalipoliittista tutkimusta sekä taloudellisia ennusteita. ETLA palvelee taustayhteisöjensä, suomalaisten yritysten ja koko kansantalouden päätoimintonsa ja menestymistä kansainvälisessä kilpailussa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos työskentelee enenevässä määrin myös ulkopuolisella rahoituksella, joka kattaa nykyisin yli puolet kuluista.²⁵²

Taloudellinen tiedotustoimisto TaT vaikutti, mutta ei näkynyt. Sitä on luonnehdittu suomalaisen elinkeinoelämän viralliseksi tiedotustoimistoksi, joka toimi TKL:n kyljessä. Vuoteen 1993 asti siitä käytettiin lyhennettä TT. Käytän kuitenkin Taloudellisesta tiedotustoimistosta koko ajan johdonmukaisesti sen nykylyhennettä TaT. Taloudellisella tiedotustoimistolla on sama tausta kuin ETLalla ja se syntyi, kun teollisuuden ylläpitämän Taloudellisen Tutkimuskeskuksen tiedotusosasto itsenäistyi keväällä 1947 Taloudelliseksi tiedotustoimistoksi.²⁵³

Toimiston perustamisen taustalla oli sangen samankaltaiset syyt ja osin samat henkilöt, kuin hieman myöhemmin Elinkeinoelämän valtuuskuntaa perustettaessa. Myös TaT tuki ja jatkoi Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiön vasemmiston vastustusta. Nuorison radikalisoitumista ja kommunismin etenemistä seurattiin etenkin 1960-luvulla huolestuneina myös Suomen Työnantajain Keskusliitossa. Työnantajaleirissä nähtiin Jukka Koiviston mukaan, että ”elinkeinoelämän vastainen mielipiteenmuokkaus” oli paljon laajempaa ja järjestelmällisempää kuin yleensä tajuttiin. Radion ja television lisäksi sitä levittivät monet porvarillistenkin lehtien toimittajat.²⁵⁴

²⁵⁰ Koivisto Jukka 2006, 43–44; Pesonen Markku 1992, 19; ETLAn kotisivut: <http://www.etla.fi/> luettu 2012. ETLA on toiminut jopa samassa rakennuksessa kuin EVA. ETLAn tiivis kytkentä elinkeinoelämän järjestöihin ilmenee siitä, että tällä hetkellä ylläpitävän kannatusyhdistyksen jäseninä ovat: Elinkeinoelämän keskusliitto r.y., Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton (TT) -säätiö ja Palvelutyönantajien Yleinen Työnantajaliitto r.y.

²⁵¹ Vihriälä 2016, esipuhe.

²⁵² Pentti Vartian ja Kari Alhon haastattelu 30.3.12; ks. <http://www.etla.fi/>; ks. Vihriälä 2016, passim.

²⁵³ Koivisto, Jukka 2006, 44. TaT on Taloudellisen tiedotustoimiston käyttämä lyhenne.

²⁵⁴ Koivisto Jukka 2006, 277; Vesikansa Jarkko 2004, 7,9; vrt. Koroma 2015,18–19.

STK:ssa katsottiin, että radikalisoitumiselle oli aikaansaattava elinkeinoelämän oma toimintaohjelma, puhuttiin vastaohjelmasta. Taloudellisen tiedotustoiminnan uudelleenorganisoinnissa ja Evan synnyssä toimeliaalle Päiviö Hetemäelle esitettiin, että Taloudellisesta tiedotustoimistosta tulisi elinkeinoelämän oman toimintaohjelman toteuttaja. Hetemäen mielestä aikailuun ei ollut syytä, ja hän asettui voimakkaasti suunnitelman taakse. Taloudellisesta Tiedotustoimistosta ryhdyttiin muokkaamaan myös työnantajien vastatoiminnan keskusta ja se omak-sui pian pääroolin teollisuuden mediasodassa ja siitä puhuttiin jopa ns. vastarinta-liikkeen keskuspaikkana. Taloudellisen tiedotustoimiston uudelleenorganisointi toteutettiin varsin pikaisesti keväällä 1971. Teollisuusliiton tiedotuspäällikkö Leif Fast nimitettiin toimitusjohtajaksi. Taloudellisen tiedotustoimistosta tuli keskeinen osa teollisuuden vaikuttamisstrategiaa. Se valitsi matalan profiilin ja nou-datti toimintatapaa: ”Vaikuttaa, mutta ei näkyä”. TaT oli elinkeinoelämän oman toimintaohjelman käytännön toteuttaja, Elinkeinoelämän valtuuskunnan ollessa enemmän keskustelun herättäjä. Organisaatioiden läheisyydestä kertoi, että Pro-fessoriliitto sekä Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö KTTS:n rahoitusvastuu siirtyi Evalle ja että Evan toimitusjohtaja Max Jakobson oli Taloude-lisen Tiedotustoimiston johtokunnan puheenjohtajana 1970-luvulla. Kari Kairamo tuli samaan aikaan Jakobsonin kanssa vuonna 1975 Taloudellisen tiedotustoi-miston johtokuntaan.²⁵⁵

Taloudellinen tiedotustoimisto seurasi ja seuraa yritysten toimintaympäris-tössä ja nuorten asenteissa tapahtuvia muutoksia. Se vastaa elinkeinoelämän koulutus- ja uravalintoja tukevasta viestinnästä ja tarjoaa yrityksille ja kouluille välineitä nuorisoviestintään. Jo syntynsä perusteellakin TaT on aina toiminut läheisessä yhteistyössä elinkeinoelämän etujärjestöjen kanssa, erityisesti ns. TKL:n leirin kanssa.²⁵⁶

Aunesluoma liitti Taloudellisen tiedotustoimiston integraatiokeskusteluun to-teamalla, että teollisuus pyrki osaltaan vaikuttamaan maassa vallitsevaan yleiseen integraatioilmapiiriin muun muassa Taloudellisen tiedotustoimiston kautta, joka oli jo aikanaan EEC-vapaakauppasopimuksen värikkäissä käänneissä otta-nut tehtäväkseen teollisuuden vapaakauppamyönteisten kantojen tiedottamisen eteenpäin.²⁵⁷ Jarkko Vesikansan mukaan myös Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiö piti EEC-vapaakauppasopimusta tärkeänä ja kävi kamppailua Taloude-lisen tiedotustoimiston rinnalla sopimuksen puolesta. Tilanne koettiin vakavaksi ja Koroman mukaan monien mielestä EEC-sopimuksessa olikin kyse valinnasta sosialistisen ja kapitalistisen yhteiskuntamallin välillä.²⁵⁸

²⁵⁵ Koivisto Jukka 2006, 277–278; Koivisto Jukka, sähköposti 22.4.13. Viesti on hallussani. Ks. Vesikansa Jarkko 2004, 276–280, 293–294; vrt. Koroma 2015, 16–21. STK:n Pertti Salolainen oli valmistelemassa Taloudellisen tiedotustoimiston uudistamista, Koroma 2015, 18.

²⁵⁶ Keskustelu Fageräsän kanssa 24.10.11; Vesikansa Jyrki 1993, 288; Kahri 2001, 265. Taloude-lisen tiedotustoimiston omistavat tällä hetkellä Elinkeinoelämän keskusliitto EK sekä Teolli-suuden ja Työnantajain Keskusliiton TT-säätiö.

²⁵⁷ Aunesluoma 2011, 437.

²⁵⁸ Vesikansa Jarkko 2004, 293; Koroma 2015 16–17.

Palkansaajajärjestöt solmivat kansainvälisiä yhteyksiä eri tahtiin

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK oli suopea Suomen integraatio-yrityksille jo 1960- ja 1970-luvuilla. Sekä työntekijät että työnantajat alkoivat järjestäytyä 1900-luvun alussa. Järjestöjen keskuselimet perustettiin vuonna 1907, samoihin aikoihin, kun yksikamarinen eduskunta aloitti toimintansa. Muodollisesti ammattiliitot olivat riippumattomia poliittisista puolueista, mutta tosiasiallisesti ne ovat alusta asti olleet verraten läheisessä vuorovaikutuksessa työväenpuolueiden kanssa. Työväenliike jaetaan usein poliittiseen työväenliikkeeseen eli työväenpuolueisiin ja ammatilliseen työväenliikkeeseen eli ammattiyhdistysliikkeeseen. Pitkien, lähinnä sosiaalidemokraattien ja kommunistien välis- ten, poliittisten ristiriitojen ja vuosikausien hajaantumisvaiheiden jälkeen, kesäl- lä 1969 saavutettiin eheytyminen, jolloin ammattiyhdistysliikkeen voimat koot- tiin yhteen. Syntyi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, ns. uusi SAK.²⁵⁹

SAK:laisessa ammattiyhdistysliikkeessä on 1960-luvun lopulta korostettu teol- lisuusliittoperiaatetta. Sen mukaan samassa tuotantolaitoksessa ja teollisuuden alalla työskentelevät kuuluvat samaan ammattiliittoon eli siihen, mikä on yrityksen tuo- tintoala ja mitä työehtosopimusta siitä johtuen työntekijöihin noudatetaan.²⁶⁰

Tarkastelujakson ajan, ay-liikkeen yhdistyttyä vallitsi työmarkkinoilla Timo Kauppinen mukaan *yhteiskuntakorporatismi* jakso vuosina 1968–1994. Koko tutkimusajanjakson ajan keskusjärjestöjen merkitys oli ehdoton. Korporatiivi- seksi määritellyn, strategisen kolmion kärkinä olivat: hallitus, ay-keskusjärjestö ja työnantajakeskusjärjestö. Siinä kolmiossa tehtiin keskeisimmät tulopoliittiset ratkaisut. Työehtosopimukset solmittiin taas ay-liittojen ja työantajaliittojen vä- lillä em. kolmion alapuolella, samaa kolmikantaperiaatetta noudattaen. Kahdella Liinamaa-sopimuksella vuosina 1968 ja 1969 vakiinnutettiin kolmikanta suo- malaisessa talouspoliittisessa päätöksenteossa.²⁶¹

Tapani Paavosen mukaan puolueiden ja etujärjestöjen varsin tiivis yhteistoi- minta on ollut ominaista yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa. Toisin yleise- nä sääntönä on ollut, että etujärjestöt pyrkivät pysyttelemään muodollisesti puo- lueettomina, jotta voisivat vaikuttaa kaikkiin puolueisiin.²⁶² Jos Keskuskauppa- kamari ja Teollisuuden Keskusliitto muistuttavat hallinnoltaan ja päätöksenteol- taan yrityksiä, niin ay-liikkeellä ja poliittisilla puolueilla on yhteisiä piirteitä, kuten jäsenedemokratia sekä siihen liittyvät hallintorakenteet.

Jakson 1984–1994 aikana Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallituk- sella oli kaksi puheenjohtajaa, joita kutsutaan järjestön puheenjohtajaksi: Pertti Viinanen vuodet 1981–1990 ja haastattelemani Lauri Ihalainen vuodet 1990–2009.

²⁵⁹ Bergholm 2012, passim; ks. Waris 1976, 9–11; Paavonen 2006, 23–25;; http://www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1986.pdf, luettu 9/2012. Ns. vanha SAK oli Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto, ks. Valkama 1976, 21.

²⁶⁰ <https://www.metalliliitto.fi/3.2-meidan-vai-teidan-jasenia>; vrt. Huuska 1968, 17.

²⁶¹ Aiemmat jaksot olivat: yrityskorporatismi 1918–39, valtiokorporatismi 1940–55, liittokorpo- ratismi 1956–67. Kauppinen 2005, 34–59; ks. Blåfield 2015.

²⁶² Paavonen 1989, 155, viitaten Nousiaiseen. Tarkemmin ei alaviite Nousiaisesta kerro. Vrt. Huuska 1968, 152.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön historian kirjoittanut Tapio Bergholm katsoi, että ulkomaankaupan edellytykset muuttuivat radikaalisti, kun Suomi teki vuonna 1961 Finefta-ratkaisun ja vuonna 1973 EEC- vapaakauppasopimuksen. Vapaa-kaupparatkaisut tapahtuivat suomalaisen työmarkkinakehityksen murrosaikoina, eikä SAK:n johto, ammattiliitot ja ammattiosastot olleet yhtä mieltä ratkaisusta.²⁶³

Vaikka yksimielisyys ei vallinnutkaan, ammattiyhdistysliike suhtautui Finefta-sopimukseen suopeasti ja vaikutti osaltaan siihen kehitykseen, joka johti Suomen yhä tiiviimpään kytkeytymiseen Länsi-Eurooppaan. Metalliliiton puheenjohtaja Valdemar Liljeström oli Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön edustajana mukana muotoilemassa Suomen tavoitteita neuvoteltaessa Finefta-ratkaisusta. Hän oli jäsenenä ulkomaankaupan neuvottelukunnassa, jonka jäsenet presidentti Kekkonen nimitti Efta-neuvotteluvaltuuskuntaan.²⁶⁴

Sekä Bergholm, että Paavonen katsoivat, ettei Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön panos ollut keskeinen Finefta-sopimuksen syntyyn. Ei-kommunistiset ammattiyhdistysjohtajat yleensä luottivat alan teollisuusliittoon toimialan etujen tulkitsijana. Kommunistijohtoiset ammattiliitot sen sijaan vastustivat länsi-integraatiota puoluedoktriinin mukaisesti. Tilanteen arkaluontoisuuden vuoksi SAK ei ottanut Finefta-sopimukseen virallisesti kantaa.²⁶⁵

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön johto ja pohjoismaisten ammattiliittolisten keskusjärjestöjen johtajat suhtautuivat lähtökohtaisesti myönteisesti Nordekiin. SAK:n hallitus päätti yksimielisesti 23. syyskuuta 1969, että Nordehankkeen kehittelyä voitiin jatkaa yhteistyössä Pohjoismaiden ammattiliittolisten keskusjärjestöjen kanssa.²⁶⁶

Nordekin jälkeen ay-liikkeen poliittinen kahtiajako aiheutti kiistoja suhtautumisessa länsieurooppalaiseen integraatioon. Kommunistijohtoiset ammattiliitot vastustivat jo Finefta-sopimusta ja myöhemmin vapaakauppajärjestelyjä EEC:n kanssa. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestössä rintamalinjat EEC-vapaakauppasopimuskysymyksessä olivat sekavat. EEC-vapaakauppaneuvottelut repivät sosiaalidemokraatteja niin puolueessa kuin ammattiyhdistysliikkeessä kahteen leiriin, joten sosialidemokraattisten ammattiyhdistysvaikuttajien keskuudessa oli EEC:n vastustajien sisäinen oppositio. Vähitellen pääosa Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön keskeisistä sosiaalidemokraattisista vaikuttajista alkoi pitää vapaakaupparatkaisua välttämättömänä. SAK:n sosiaalidemokraattinen johto ja asiantuntijat olivat lopulta lähes yksimielisiä, kun EEC:n ja Suomen vapaakauppasopimus tuli eduskunnan ratkaistavaksi syksyllä 1973. EEC-vapaakauppasopimus

²⁶³ Bergholm 2012, 81.

²⁶⁴ Bergholm 2012, 82–83,85. Bergholm piti Liljeströmiä päättäväisenä, aktiivisena ja yhteistyöhaluisena. Hän oli jäsenenä ulkomaankaupan neuvottelukunnassa ja myöhemmin Efta-neuvotteluvaltuuskunnassa. Ks. Pesonen Markku 1992, 21; <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=> luettu 9/2012.

²⁶⁵ Bergholm 2012, 89; Paavonen 2008, 304; Paavonen 2014. Paavonen puhui tässä ns. vapaakauppaintegraation kaudesta, jonka hän katsoi alkaneen Suomen osalta Finefta-sopimuksen syntymisestä vuosina 1959–1961. <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=> luettu 9/2012.

²⁶⁶ Bergholm 2012, 94–97.

oli kova kiistanaihe niin ammattiyhdistysliikkeessä kuin koko suomalaisessa yhteiskunnassa. Kiistassa nähtiin myös sukupolviriidan piirteitä.²⁶⁷

Ay-liikkeen edustajat osallistuivat EEC-vapaakaupparatkaisun valmisteluun talousneuvostossa. Talousneuvosto on pääministerin johdolla toimiva hallituksen, tärkeimpien etujärjestöjen ja Suomen Pankin välinen yhteistyöelin, joka tarkastelee Suomen menestymisen kannalta keskeisiä talous- ja yhteiskuntapolitiittisia kysymyksiä. SAK:n kannanotoissa korostettiin, että vapaakaupparatkaisun rinnalle tarvittiin uuteen tilanteeseen sopeutumista helpottavia talouspoliittisia päätöksiä. EEC-sopimukseen liitettiin ammattiyhdistysliikkeen tavoitteiden mukaiset suojalait.²⁶⁸

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöllä oli kansainvälisiä järjestösuhteita. Se kuului OECD:n neuvoo-antavaan ammattiyhdistyskomiteaan Tuac:iin. Pohjolan Ammatillisen Yhteisjärjestön Pay:hyn SAK on kuulunut vuodesta 1972. Lisäksi EEC-vapaakauppasopimuksen aikoihin yhteys Länsi-Eurooppaan parani, kun SAK liittyi vuonna 1974 Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön Eay:n jäseneksi. Lisäksi SAK sai tuntumaa integraatiojärjestöihin, kun se oli kolmen elinkeinoelämän järjestön tavoin mukana Eftan konsultatiivisen komitean työskentelyssä. SAK:n eurooppalaisella yhteistyöjärjestöllä Eay:llä oli komiteassa Unicen tapaan muodollinen tarkkailija-asema puheoikeuksin.²⁶⁹

Syyskuussa 1977 Korpilammella järjestetty talouspoliittinen suurkonferenssi oli ay-liikkeen, muiden työmarkkinajärjestöjen ja koko Suomen kannalta hyvin tärkeä. Kokous sai sittemmin suorastaan tarunhoitoisen maineen suomalaisen konsensuspolitiikan lähtölaukauksena. Pääministeri Kalevi Sorsa korosti hallituksen ja taloudellisten etujärjestöjen luottamuksellisen ja avoimen yhteistyön tärkeyttä. Kokouksen avulla Sorsan toinen hallitus pyrki saamaan elvytyspolitiikalleen laajaa tukea sekä yritysmaailmasta että työmarkkinajärjestöjen puolelta. Juhani Ristimäen mielestä Korpilammella tapahtui talouspolitiikan täyskäännös, kun kiristävän talouspolitiikan, yritysten päätöksenteon liikkumavapauden rajoittamisen sekä valtiovallan ohjailun lisäämisen jakso päättyi heti Sorsan hallituksen päästyä vauhtiin alkukesästä 1977.²⁷⁰ Korpilammen perintö ei varmaankaan heikentänyt edellytyksiä etujärjestöjen väliselle integraatioyhteistyölle 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alkupuolella.

²⁶⁷ Bergholm 2012, 81,94–97,99; <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&tlocation1=5&sl2=3&lang=> luettu 9/2012.

²⁶⁸ <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&tlocation1=5&sl2=3&lang=> luettu 9/2012. Jermu Laineen mukaan sosiaalidemokraatit ostettiin kauppapoliittisilla suojala-eilla EEC-sopimuksen taakse. Laine 2006a, 91–102; <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/talousneuvosto/fi.jsp>.

²⁶⁹ The Trade Union Advisory Committee (TUAC) to the OECD. EAY Euroopan Ammatillinen Yhteistyöjärjestö = ETUC European Trade Union Confederation, per. 1973. PAY Pohjolan Ammatillinen Yhteisjärjestö = NFS Nordens Fackliga Samorganisation, engl. The Council of Nordic Trade Unions. Pohjoismainen ammatiliittojen kattojärjestö perustettiin 1971. Ks. Kauppinen 2005, 109; Koivisto Jukka 2006, 265–266; Efta 1987, 44; Sampsas Saralehdon sähköpostiviesti 26.2.2014, kopio on hallussani; <http://www.nfs.net/>; <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&tlocation1=5&sl2=3&lang=> luettu 9/2012.

²⁷⁰ Kuusterä & Tarkka 2012, 433; Vesikansa Jarkko 2016, 213–216; ks. Pesonen Markku 1992, 47; Ristimäki 2011, 53. Korpilammen kokouksen ajankohta oli 5.- 6.9.1977.

Haastattelemieni, elinkeinoelämän järjestöjen näkökulmasta palkansaajajärjestöjä seuranneiden Martti Pallarin ja Sampsa Saralehdon mukaan työntekijäpuoli ei ollut 1980-luvulla kovin aloitteellinen integraatiokysymyksissä, vaan lähinnä seuraili elinkeinoelämän järjestöjen linjauksia.²⁷¹ Paavonen vahvisti em. muistikuvat kirjoittaessaan, että ammattiyhdistysliike ei osallistunut tuolloin aktiivisesti integraatiopolitiikkaan, sillä sosialidemokraattiset ay-johtajat, kuten porvarillisetkin, jäsensivät ulkomaankauppapoliittiset etuvastakohtat eri elinkeinojen, ei työntekijöiden ja työnantajien, väliseksi.²⁷² Vaikka Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö oli laajahkosti mukana kansainvälisessä toiminnassa, se ei ollut 1980-luvun alussa kovin toimielias integraatioasioissa.

Akava. Korkeasti koulutettujen ammattijärjestö Akava keskittyi kansalliseen toimintaan. Toimihenkilöiden järjestäytyminen on koko työmarkkinasuhteiden historian ajan ollut periaatteessa yleisempää kuin työntekijöiden. Se on ollut kuitenkin toisenlaista kuin työntekijöiden. Toimihenkilöiden järjestäytymistä ovat hallinneet enemmän aatteellis-ammattilliset kysymykset kuin raha. Tämä on vaikuttanut merkittävästi ns. organisatoriseen järjestäytymiseen ja usein tutkijat ovatkin nähneet toimihenkilöiden ja virkamiesten järjestäytymisen olevan myöhäisempi ilmiö kuin työväen järjestäytyminen.²⁷³

Ylempiin toimihenkilöryhmiin kuuluvat akateemiset ammattijärjestöt perustivat 14. joulukuuta 1950 Lakimiesliiton johdolla Akateemisen yhteistyövaltuuskunnan Akavan.²⁷⁴ Perustamisvaiheessa Akavassa oli 14 perustajajärjestöä, joiden yhteinen jäsenmäärä oli noin 14 000.²⁷⁵

Määritelmällisesti Akava kuuluu toimihenkilöliikkeeseen, joka on osa palkansaajaliikettä. Palkansaajakeskusjärjestöjen poliittiset taustat poikkesivat selvästi. Jos ammattiyhdistysliikkeissä valtataistelua käytiin vasemmistopuolueiden välillä, niin Akava oli selvästi oikeistolaisesti painottunut. Akava keskittyi ennen 1980-luvun puoltaväliä ennen kaikkea kansallisiin työmarkkina-asioihin, eikä sillä ollut kovin paljon merkittäviä kansainvälisiä kytkentöjä. Tärkein oli jäsenyys pohjoismaisessa yhteistyöelimessä NAR:ssa, Nordiska Akademikerrådetissa, jota Akava oli perustamassa vuonna 1960.²⁷⁶

Tarkastelujakson aikana Akavalla oli kaksi puheenjohtajaa: Raimo Lehtinen vuosina 1982–1991 ja haastattelemani Voitto Ranne vuosina 1991–1995.²⁷⁷

²⁷¹ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.1.2010 ja Martti Pallarin haastattelu 28.1.2011. Suomen Yrittäjien johtaja Martti Pallari työskenteli Tukkukauppioiden liiton lakimiehenä ja johtajana 1980–1986 sekä Elintarviketeollisuusliiton tj. 1986–1991.

²⁷² Paavonen 2014.

²⁷³ Muiluvuori s.a., 10–17; ks. Kauppinen 2005, 93; vrt. Paavonen 2006, 23.

²⁷⁴ Sitä edelsi väliaikaiseksi jäänyt *Akateemis-ammattillisen valtuuskunta - Akava*. Ks. Muiluvuori s.a. 36–38.

²⁷⁵ Muiluvuori s.a. 36–40; ks. Paavonen 2006, 25; Valkama 1976, 21–22; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 284–285; <http://www.akava.fi/perustietoa/historiakatsaus>. Pienten järjestöjen runsas määrä oli työlästä ja vaikeutti päätöksentekoa. Akavassa pyrittiin suurempiin kokonaisuuksiin ja vuonna 1972 perustettiin Akavan Erityisalojen Keskusliitto AEK, johon tuli aluksi 20 jäsenjärjestöä. AEK on nykyisin Akavan Erityisalat.

²⁷⁶ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.12; Paavonen 2006, 25.

²⁷⁷ Mikko Viitasalo seurasi Rannetta ensimmäisinä EU-jäsenyysvuosina 1995–1999. Muiluvuori s.a., 426.

Turkulaiset käynnistivät integraatiotutkimusta 1970-luvulla

Katsaus integraatioteorioihin. Harto Hakovirta totesi vuonna 1975 kirjoittamassaan artikkelissa osuvasti, että valtion integraatiopolitiikan tutkimus on aivan toista kuin itse integraation tutkimus.²⁷⁸ Ajatus soveltuu myös opinnäytetyöhöni, joka ei ole varsinaista integraatiotutkimusta. Sen vuoksi käsittelen integraatioteorioita ja integraatiotutkimusta vain pääpiirteissään. Integraatiotutkimusta on käsitelty kirjallisuudessa verraten paljon, myös suomeksi.

Integraatiotutkimus on luonteeltaan varsin monitieteistä, painottuen ennen kaikkea taloustieteisiin ja politiikan tutkimukseen, mutta myös oikeustieteessä, sosiologiassa ja poliittisessa taloustieteessä tutkitaan integraatiota. Teija Tiilikainen ja Teemu Palosaari katsoivat, että integraatiotutkimus on kyseenalaistanut tieteenalojen rajoja ja ottanut vaikutteita eri tieteenaloilta. Myöskään Louis Clerc ja Kimmo Elo eivät tunne yhtä ja oikeaa integraatioteoriaa.²⁷⁹

Politologisiksi luonnehdittavat integraatioteoriat pohjautuvat pääosin kolmelle lähestymistavalle. Esko Antola esitteli väitöskirjassaan (1980) kolme keskeistä integraatioteoriaa: federalismin, funktionalismin ja transaktionalismin eli kommunikaatioteorian. Teija Tiilikainen (2007) piti näitä 1950- ja 1960-luvulla syntyneitä lähestymistapoja kokonaisvaltaisina ja normatiivisina, kutsuen niitä klassisiksi teorioiksi. Clerc ja Elo (2014) kirjoittavat EU-tutkimuksesta, jonka neljä pääteoriaa ovat: (1) federalismi, (2) uusfunktionalismi, (3) hallitustenvälisyys eli intergovernmentalismin sekä (4) monitasoisen hallinnoinnin teoria eli multi-level governance.²⁸⁰

Federalismi. Clerc ja Elo pitävät valtioiden välistä liittoa ja federalismia integraatorakenteen ääripäinä sekä näkevät Euroopan integraation rakentuneen alusta alkaen federalismin periaatteille. EU:n perustajahahmoista Altiero Spinelli²⁸¹ nähdään federalistina. Federalismin keskeinen ominaisuus on vapaaehtoisuuteen perustuva yhteistyö. Federalismi etsii tasapainoa niin integraation (yhdistymisen) ja differentaation (eriytymisen) välillä, kuin myös homogeenisuuden (yhtenäisyyden) ja heterogeenisuuden (monimuotoisuuden) välillä. Federalismissa valta on hajautettu yhteisön (keskuksen) ja sen jäsenten (periferian) välille. Teija Tiilikainen jakaa *Murray Forsythiä* lainaten federalismin kolmeen päämuotoon: (1) historialliseen federalismiin, missä valtiollisen itsemääräämisoikeuden alistaminen osittain yhteisen poliittisen järjestelmän alaisuuteen nähdään ratkaisuna valtioiden välisten konfliktien ongelmiin; (2) feodalismi nähdään demokratiateorian poliittisten rakenteiden ja kansalaisten osallistumisen näkökulmasta; (3)

²⁷⁸ Hakovirta 1975, 409.

²⁷⁹ Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 30; Clerc & Elo 2014, 220.

²⁸⁰ Antola 1980a, 8–29; Tiilikainen Teija 2007b, 35–45; Clerc & Elo 2014, 206–221. Muina lähestymistapoina Clerc ja Elo mainitsevat konstruktivismiin ja verkostoanalyysiin. Antola käytti transaktionalismista eli kommunikaatioteoriasta englanninkielistä muotoa: *communications approach*, Clerc ja Elo käyttävät uusfunktionalismista muotoa neo-funktionalismi.

²⁸¹ Kyse on ideologisesta perustajahahmosta, ei varsinaisesta perustajasta. Altiero Spinelli (1907–1986) oli italialainen poliitikko. http://europa.eu/about-eu/eu-history/1945-1959/foundingfathers/spinelli/index_fi.htm; ks. Ikäheimo 2015; Petäjä 2016.

kolmatta federalismin muotoa on kutsuttu federalisoitumisprosessin hahmottamiseksi. Se tutkii federalismia motivoivia syitä, taustatekijöitä ja etenemistapoja. Monimuotoisuutensa vuoksi federalistisen tutkimusperinne on säilynyt Tiilikaisen mukaan jatkuvasti politologisen integraatiotutkimuksen valtavirrassa.²⁸²

Funktionalismi. Uusfunktionalismi kasvaa funktionalismista, jonka isäksi mainittu *David Mitrany*²⁸³ hylkäsi 1930-luvulla valtio- ja aluekeskeiset mallit ja korosti uusien ongelmien *transnationaalista* eli kansallisvaltioiden rajat ylittävää luonnetta. EU:n perustajahahmoista Jean Monnetia pidetään funktionalistina. Funktionalistinen koulukunta katsoo, että lisääntyvä ja tiivistyvä teknis-toiminnallinen yhteistyö on tehokkain tapa lieventää vastakkainasettelua ja konflikteja. Kansallisvaltioiden yhä tiiviimpi verkottuminen johtaa etenevän integraation lumipalloehtaan, ns. haaroittumiseen (*ramification*).²⁸⁴

Uusfunktionalismi. Teija Tiilikainen katsoi uusfunktionalismin, kuten federalisminkin, kehittyneen kiinteässä vuorovaikutuksessa integraation poliittisen todellisuuden kanssa. USA:sta peräisin oleva uusfunktionalismi soveltaa mitranylaisen teorian periaatteita integraation maantieteelliseen ja institutionaaliseen kehikkoon. Euroopan integraation tutkimuksessa sovellettu uusfunktionalismi pohjautuu *Ernst B. Haasin* tutkimuksiin 1950-luvulla.²⁸⁵ Integraation etenemistä kuvaa Haasin keskeinen käsite, *spillover* eli leviäminen, joka on sukulaistermi Mitranyin haaroittumisen eli *ramificationin* kanssa. Integraatio leviää sekä toiminnallisesti eli funktionaalisesti (*functional spillover*), kun se leviää uusille talouden aloille, että poliittisesti (*political spillover*), kun jäsenvaltiolta tulee poliittista painetta integraatiosyiksiin. Tähän kuuluu myös maantieteellinen laajentuminen. Jalostetussa leviämisessä (*cultivated spillover*) ylikansalliset institutiot vievät integraatioprosessia eteenpäin. Uusfunktionalismi näki institutiot jäsenvaltioista riippumattomina toimijoina ja piti myös ei-valtiollisia tahoja, kuten yrityksiä, yhteisöjä ja kansalaisjärjestöjä tärkeinä integraatiotoimijoina. Kun federalismia on kritisoitu liian rakennekeskeiseksi, niin uusfunktionalismia on arvosteltu sen käsityksestä integraatiosta suoraviivaisesti etenevänä ja itseään ruokkivana prosessina, vaikka esimerkiksi EY:ssä/EU:ssa on integraatiosyösten vastapainona ollut katkoksia ja pysähdyksiä.²⁸⁶

Hallitustenvälisyys eli intergovernmentalismo sai alkunsa uusfunktionalismin kritiikistä. *Stanley Hoffman* loi perustan intergovernmentalismille. Se pohjautui ns. realistisen koulukunnan ajatteluun, ja korosti kansallisvaltioiden merkitystä integraatioprosessin keskeisimpinä toimijoina. Intergovernmentalistien mukaan tosiasiallisesti jäsenvaltiot päättävät etujensa mukaisesti integraatioyhteisöjen poli-

²⁸² Clerc & Elo 2014, 209–213; Tiilikainen Teija 2007b, 37–40; vrt. Antola 1980a, 16–18. Federalismi nousee usein esiin integraation syventämiseen kriittisesti suhtautuvien puheissa.

²⁸³ Clerc & Elo 2014, 213; Tiilikainen Teija 2007b, 41; vrt. Antola 1980, 22.

²⁸⁴ Clerc & Elo 2014, 213; Tiilikainen Teija 2007b, 41–42; Ikäheimo 2015; vrt. Antola 1980a, 21–26.

²⁸⁵ Ernst B. Haas (1924–2003): *The Uniting of Europe* (1958). Ks. Clerc & Elo 2014, 213–215; Tiilikainen Teija 2007b, 42–43; vrt. Antola 1980, 21–26.

²⁸⁶ Clerc & Elo 2014, 213–215; Tiilikainen 2007b, 41–42; vrt. Antola 1980, 21–26.

tiikan. Heidän mukaansa integraation eteneminen olisi todennäköisempää *matalan politiikan (low politics)*, erityisesti talouden alueella, kun taas ulko- ja turvallisuuspolitiikan ydinalueilla (*high politics*) integraation edellytykset ovat heikommat.²⁸⁷

Merkittäväksi integraatioteoreetikoksi kutsuttu yhdysvaltalainen *Andrew Moravcsik* kehitti 1990-luvulla tutkimussuuntauksen, jota Louis Clerc ja Kimmo Elo nimittävät *liberaaliksi hallitustenvälisyydeksi eli liberaaliksi intergovernmentalismiksi*.²⁸⁸ Siinä integraatio ymmärretään osana maailmantalouden laajempaa muutosta ja integraatioinstituutiot nähdään valtioiden intressien välikappaleina, jotka sitouttavat valtiot keskinäiseen yhteistyöhön. Moravcsik kehitti kolmiportaisen integraatiomallin, jonka mukaan kansalliset taloudelliset edut ovat keskeisimmät kaikissa integraatioaskelissa, kun taas geopolittiset intressit ovat mukana vain puolessa askelista. Toisena portaana ovat jäsenvaltioiden hallitusten käymät neuvottelut, joihin vaikuttaa voimakkaasti maiden valtasuhteet. Sen sijaan EY:n/EU:n ylikansallisilla instituutioilla ei ole merkittävää vaikutusta lopputulokseen. Kolmas askel pyrkii tutkimaan, miksi valtiot siirtävät toimivaltaansa ylikansallisille toimijoille. Liberaalit intergovernmentalistit arvioivat, että näin tapahtuu, koska ylikansalliset, mutta jäsenvaltioiden valvonnassa olevat instituutiot takaavat jäsenmaille mahdollisuuden varmistaa, että saavutetut neuvottelutulokset toteutuvat. Liberaalin hallituksenvälisyyden näkökulmasta Euroopan integraatiossa ylikansalliset instituutiot ovat jäsenmaiden kansallisten etujen ajamisen välikappaleita, jotka sitouttavat valtiot yhteistyöhön.²⁸⁹

Monitasoisen hallinnoinnin- eli multi-level governance-teoria syntyi kritiikistä jäsenvaltioiden ja ylikansallisten elinten vastakkaisasettelua kohtaan. Lähestymistapaa täydentää verkostanalyysinäkökulma ja sitä kiinnostaa EY:n/EU:n päätöksentekomekanismit ja -prosessit. Teoria hahmottaa päätöksentekoon vaikuttavia tekijöitä uusfunktionalismia ja hallitustenvälisyyttä monimuotoisemmin ja ottaa paremmin huomioon päätöksentekoon vaikuttavat epäviralliset tahot, kuten taloudelliset tai yhteiskunnalliset toimijat. Monitasoisen hallinnoinnin näkökulma korostaa myös ylikansallisten toimijoiden kuten EU:n komission, merkitystä. Sen mukaan jäsenvaltiot ja kansalliset hallitukset eivät yksinään pääte eurooppalaisesta politiikasta. Koulukunnan normatiivisen luonteen mukaisesti, sen mielestä demokratian lisäämisen kannalta mahdollisimman laaja kansalaisyhteiskunnan mukaanotto EU:n päätöksentekoon olisi parempi ratkaisu kuin suljettujen ovien takana käydyt neuvottelut jäsenvaltioiden hallitusten kesken.²⁹⁰

Federalismin ja funktionalismin lisäksi kolmas klassinen integraatioteoria *transaktionalismi eli kommunikaatioteoria* liitetään tavallisesti yhdysvaltalaiseen *Karl W. Deutschin*. Prosessisuuntautuneen teorian pohjana on funktionalismin tavoin

²⁸⁷ Clerc & Elo 2014, 215–218; Tiilikainen Teija 2007b, 46–49. Clerc & Elo käyttävät *low politicsista* suomennosta: alemman tason politiikka.

²⁸⁸ Clerc & Elo 2014, 217.

²⁸⁹ Clerc & Elo 2014, 215–218; Tiilikainen Teija 2007b, 46–49.

²⁹⁰ Clerc & Elo 2014, 219–221; Tiilikainen Teija 2007b, 50–51.

sosiologia. Transaktionalismi ei ole saavuttanut aivan yhtä suurta suosiota kuin kaksi muuta ns. klassista teoriaa, joista se eroaa vähäisemmän Eurooppa-keskeisyyden ja vahvemman valtiokeskeisyyden ansiosta. Deutsch näkee kansainväliset yhteisöt keinona estää konflikteja ja pitää ratkaisevana kuinka paljon valtioiden välillä on yhteyksiä eli transaktioita, jotka voivat olla vaikkapa tiedonvälitystä, kauppaa, turismia tai sijoituksia. Teoria hahmotteli valtioiden välisiä turvallisuusyhteisöjä (*security community*) tekemään sodat mahdottomiksi.²⁹¹

Kansainvälinen poliittinen taloustiede²⁹² sijoittuu taloustieteen ja politiikan tutkimuksen risteykseen ja korostaa integraatiotutkimuksessa ei-valtiollisia toimijoita, kuten monikansallisia yrityksiä, kansalaisjärjestöjä ja eturyhmiä. Perinteiset integraatioteoriat eivät kuitenkaan ole menettäneet merkitystään, vaan Tiilikaisen mukaan integraatiotutkimuksen elinkaari 1950-luvulta nykypäivään sisältää paljon enemmän jatkuvuutta ja kumulatiivisuutta kuin yleensä annetaan ymmärtää.²⁹³

Katsaus varhaiseen suomalaiseen integraatiotutkimukseen. Opinnäytetyöni sivuaa niin läheisesti suomalaista integraatiotutkimusta, että pidän perusteltuna lyhyttä katsausta varhaiseen suomalaiseen integraatiotutkimukseen. Turkulaiset Eurooppa-ryhmät nojasivat varsin vankasti integraatiotutkimukseen. Lisäksi se, mitä 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa tutkittiin, kertoo siitä, mitä suomalaisessa tiedemaailmassa tiedettiin Länsi-Euroopan integraatiosta ja kuinka paljon ilmiöstä oltiin kiinnostuneita. Se heijastaa myös siitä, minkä verran päättäjillä ja tavallisilla suomalaisilla oli käytössään kotimaista tutkimustietoa 1980-luvun puolivälissä. Tieto tutkimuksesta tarjoaa taustaa suomalaisen yhdentymiskeskustelun ja -prosessin ymmärtämiselle. Mainitsen myös joitain integraatiojulkaisuja, joista osaa käytän työssäni lähteinä, varsinkin kuvatessani suomalaisen integraatiokeskustelun alkuaikoja.

Artikkelissaan *Politiikan tutkimuksen näkökulma eurooppalaiseen integraatioon*, Teija Tiilikainen ja Teemu Palosaari totesivat, että Suomessa ei juuri tutkittu Euroopan yhteisöjä systemaattisesti ennen 1980-lukua. He viittasivat EEC-vapaakauppasopimuksen 1970-luvulla synnyttämään muutaman poleemiseen pamfletin julkaisuun. He kertoivat Harto Hakovirran *Puolueettomuus ja integraatiopolitiikka*-kirjan vuodelta 1976 olleen yksi harvoista integraatiota sivuavista väitöskirjoista ennen 1980-lukua.²⁹⁴ Hakovirta julkaisi runsaasti muitakin kirjoituksia integraatiosta. Vuotta ennen väitöstään hän kirjoitti runsaasti lähteenä käyttämäni laajan artikkelin: *Odota-ja-katso. Analyysi Suomen läntisen integraatiopolitiikan perusmallista*. Lisäksi Hakovirta julkaisi väitöstään seuraavana vuonna 1977 tutkimuksensa: *Alueellinen integraatio ja kansainvälinen jännitys*.²⁹⁵

²⁹¹ Tiilikainen Teija 2007b, 36,43–44; Antola 1980, 19–21.

²⁹² Engl. international political economy IPE.

²⁹³ Palosaari 2007, 146–154; Tiilikainen Teija 2007b, 50–51.

²⁹⁴ Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 28–29; vrt. Korhonen Olli 2012a, 33.

²⁹⁵ Hakovirta 1975; Hakovirta 1977. vrt. Korhonen Olli 2012a, 33. Luettelo Hakovirran integraatiojulkaisuista ei ole tyhjentävä.

Teija Tiilikainen ja Palosaari mainitsivat oikeustieteellisistä julkaisuista Kirsti Rissanen *EY ja Suomen kilpailuoikeus*, vuodelta 1991. He tarkoittanevat Rissanen ja Valentine Korahin kirjaa *EY:n ja Suomen kilpailuoikeus* (1991). Rissanen oli edelläkävijä, kun hän käsitteli pääosin siviilioikeuden näkökulmasta integraatio-aiheita jo 1980-luvulla. Esimerkiksi Oikeus-lehdessä hän julkaisi vuonna 1985 artikkelin: *Kansainvälinen taloudellinen integraatio ja sopimus oikeus*.²⁹⁶

Turkulaisten yliopistojen Eurooppa- ja integraatiotutkimuksella on suomalaisittain pitkät perinteet. Vuonna 1971 perustettiin Turun yliopistoon Euroopan yhteisön dokumentaatiokirjasto ja vuonna 1975 rehtori asetti integraatiotutkimuksen työryhmän suunnittelemaan ja koordinoimaan integraatiotutkimusta Turun yliopistossa.²⁹⁷ Turkulaiset kulkivat kehityksen kärjessä Suomessa, mikä kävi hyvin ilmi myös Tiilikaisen ja Palosaaren kirjoituksessa. Teija Tiilikainen, joka itsekin edustaa turkulaista tutkimusperinnettä²⁹⁸, kertoi Palosaaren kanssa kirjoittamassaan artikkelissa²⁹⁹ turkulaisen kansainvälisen politiikan tutkijan Esko Antolan julkaisseen 1970–1980-lukujen taitteessa useita integraatioon ja Suomen EY-suhteeseen liittyviä teoksia. He mainitsivat Antolan yhdessä Kari Joutsamon³⁰⁰, kanssa vuonna 1976 julkaiseman, suppeahkon: *Integroituva Länsi-Eurooppa. Organisaatiot ja politisoituminen*³⁰¹ sekä Antolan yhdessä Ossi Tuusvuoren kanssa kirjoittaman alan varhaisen perusteoksen vuodelta 1983: *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi*³⁰². Lisäksi he viittasivat, ulkoministeriön vuonna 1984 julkaisemaan, Antolan kirjoittamaan tutkimukseen:³⁰³ *Eurooppalainen turvallisuuspoliittinen vaihtoehto. Katsaus Länsi-Euroopassa käytävään turvallisuuspoliittiseen keskusteluun ja sen taustoihin*.³⁰⁴

Antolan tie kulki Euroopan integraation tutkijaksi osin kansainvälisiä organisaatioita koskeneiden tutkimusten kautta. Antola kirjoitti artikkelin monikansallista yrityksistä, kansallisvaltiosta ja Euroopan integraatiosta jo vuonna 1975. Antola käsitteli Euroopan yhteisön politisoitumista vuonna 1976 em. julkaisussaan Joutsamon kanssa. Vuonna 1978 Antola julkaisi Euroopan integraatiota sivunneen artikkelin: *Kansainvälisten järjestöjen muuttuva rooli ja kansainvälisten järjestöjen tutkimus* ja vuonna 1980 artikkelin: *Länsi-Euroopan integraation tutkimus*

²⁹⁶ Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 28; Rissanen & Korah 1991; Rissanen 1985. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 33–35.

²⁹⁷ Korhonen Olli 2007b, 191–193. Dokumentaatiokirjastosta enemmän Eurooppa-Instituutin yhteydessä. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 33–35.

²⁹⁸ Myös Kimmo Elon ja Louis Clercin voi nähdä turkulaisen integraatiotutkimusperinteen jatka-jina.

²⁹⁹ Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 28, 33.

³⁰⁰ Haastattelin Antolaa useasti tätä tutkimusta varten. Antolasta ja Joutsamosta tarkemmin turkulaisia Eurooppa-ryhmiä koskevassa osassa.

³⁰¹ Jousamo & Antola 1976. Kirjassa on Joutsamon artikkeli: *Kansallisvaltiot ja integraation luomat organisaatiot*. Joutsamo 1976.

³⁰² Antola & Tuusvuori 1983. Luettelo Antolan integraatiojulkaisuista ei ole tyhjentävä.

³⁰³ Antola, Esko: *Eurooppalainen turvallisuuspoliittinen vaihtoehto. Katsaus Länsi-Euroopassa käytävään turvallisuuspoliittiseen keskusteluun ja sen taustoihin*. Ulkoasiainministeriö. Helsinki 1984.

³⁰⁴ Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 28,33; vrt. Korhonen Olli 2012a, 34.

Suomessa. Lisäksi on tärkeää muistaa Antolan suomalaisittain urauurtava väitöskirja vuodelta 1980: *Political Harmonization of Economic Integration*.³⁰⁵

Teija Tiilikainen ja Palosaari mainitsivat myös Joutsamon keskeisen perusteoksen vuodelta 1987: *Euroopan yhteisö - Eurooppaoikeus*.³⁰⁶ Joutsamo väitteli oikeustieteen tohtoriksi vuonna 1979 integraatiojuridiikkaan kuuluvalla aiheellaan. Tutkimusta pidetään ensimmäisenä lajissaan Suomessa.³⁰⁷ Lisäksi Joutsamo julkaisi jo 1980-luvun alussa lukuisia artikkeleja Eurooppa-oikeudesta mm. Lakimies-lehdessä.³⁰⁸

Turkulaisten harjoittama integraatiotutkimus oli 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa melko puhtaasti akateemista, ilman elinkeinoelämä- tai järjestökytkentöjä. Pieniä yhteyksiä kuitenkin oli, sillä Saralehto muisteli elinkeinoelämän järjestöissä seuratun erityisesti Turun kauppakorkeakoulussa työskennelleen Veikko Reinikaisen kansainväliseen talouteen liittyvää tutkimusta.³⁰⁹

Turussa järjestettiin 1970- ja 1980-luvuilla muutamia integraatio- ja Eurooppa-aiheisia seminaareja. Syyskuussa 1979 integraatiotutkimuksen ja -opetuksen työryhmä järjesti seminaarin: *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi*. Tapani Paavonen toimitti seminaarialustuksista samananimisen kirjasen, josta tuli edellä mainitun työryhmän julkaisusarjan ensimmäinen julkaisu.³¹⁰

Turkulaisyliopistojen latuja-aukova integraatiotutkimus tarjosi hyvän pohjan turkulaisille Eurooppa-ryhmien toiminnalle. Niiden vaikutus kasvoi merkittävästi kun ne kytkeytyivät tiiviisti yhteistyöhön elinkeinoelämän, etujärjestöjen, tiedotusvälineiden ja Turun kaupungin kanssa.

---

³⁰⁵ Antola 1975; 1976; 1978; 1980a; 1980b; vrt. Korhonen Olli 2012a, 34. Luettelo ei ole tyhjentävä.

³⁰⁶ Tiilikainen Teija & Palosaari 2007b, 28; ks. Raition virkaanastujaisesityelmä eurooppaoikeuden professorin virkaan Joensuun yliopistossa 16.5.2006; vrt. Korhonen Olli 2012a, 35.

³⁰⁷ *The Role of Preliminary Rulings in the European Communities*. Ks. Kairinen 1986, 21, 23, 25; Juha Raitio 2006; vrt. Korhonen Olli 2012a, 35.

³⁰⁸ *The Role of Preliminary Rulings in the European Communities*. Ks. Kairinen 1986, 21, 23, 25; Juha Raitio 2006; vrt. Korhonen Olli 2012a, 35, Ks. Joutsamo 1982a; Joutsamo 1982b. Luettelo Joutsamon integraatiojulkaisuista ei ole tyhjentävä.

³⁰⁹ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.1.2010.

³¹⁰ Seminaarissa alustivat ja julkaisuun kirjoittivat apul.prof. Urpo Kivikari, dosentti Harto Hakovirta, toimistopäällikkö Erkki Mäentakanen, OTT Kari Joutsamo ja VTL Esko Antola. Paavonen 1980, passim.; vrt. Korhonen Olli 2012a, 35.

2. Integraatio virkistyi ja etujärjestöt ottivat varovaiset lähtöaskeleet 1984–1988.

Länsi-Euroopassa käynnistyi uusi integraatiovaihe

1980-luvun puolivälissä käynnistyi uusi kausi Euroopassa, sekä lännessä että idässä. Lännessä Euroopan integraatiota vaivannut *euroskleroosi* väistyi. Asiaa auttoi, kun EY:n komission puheenjohtajaksi vuonna 1984 valittiin ranskalainen Jacques Delors. Häntä pidetään tärkeänä suunnannäyttäjänä, Eurooppa-aatteen uuden nousun henkilöitymänä ja Länsi-Euroopan sisämarkkinoiden luoja. Ammattiyhdistystaustaisen Delorsin voi tulkita jatkaneen Louis Clercin kuvaamaa toisen maailmansodan jälkeisen Ranskan sitoumusta rakentaa eurooppalaisten yhteisiä instituutioita ja yhteistä politiikkaa.³¹¹ Delorsin toiminta oli verraten lähellä EU:n isäksi mainitun Jean Monnetin ajatuksia.

Clerc ja Kimmo Elo katsoivat, että kehityksen taustalla ollut jäsenvaltioiden uusi aktiivisuus vuosina 1984–1985 johtui Saksan liittotasavallan ja Ranskan vahvistuneesta yhteisymmärryksestä ja halusta syventää EY:n toimintaa paremman taloudellisen tilanteen saavuttamiseksi.³¹²

Tutkijamaailman ulkopuolinen, kokenut diplomaatti, Leif Blomqvist näki kehityksen hieman toisesta näkökulmasta. Hänen mielestään EEC:n ensimmäinen laajentuminen vuonna 1973 pysäytti integraation etenemisen runsaan vuosikymmenen ajaksi. Vasta vuonna 1984, kun Iso-Britannia sai neuvoteltua jäsenosuusalennuksen, päästiin taas eteenpäin.³¹³

Kolmannen, lähempänä matalaa politiikkaa olevan lähestymistavan otti, myös entinen diplomaatti, Max Jakobson, joka vuonna 1988 katsoi, että 1980-luvun uuden integraatiovaiheen Länsi-Euroopassa käynnisti teknologis-kaupallinen

³¹¹ Ks. Blomberg 2011, 60; Clerc 2012, 38–39; vrt. Moreau Defarges (1993), joka jakaa Ranskan II maailmasodan jälkeisen Eurooppa-politiikan Monnet- ja de Gaulle-perinteisiin.

³¹² Clerc & Elo 2014, 129–130.

³¹³ Blomqvist 2006, 30–31.

kehitys, joka pakotti länsieurooppalaiset yritykset luomaan itselleen suuremmat kotimarkkinat voidakseen kilpailla Yhdysvaltojen ja Japanin yritysten kanssa.³¹⁴

Paria vuotta aiemmin kaavailtu EY-Efta-kokous³¹⁵ toteutui huhtikuussa 1984, kun ministerit EY- ja Efta-maista sekä EY:n komissio kokoontuivat Luxemburgiin. On puhuttu *jumbo-kokouksesta*. Ajoitus oli Eric Hayesin mielestä osuva, koska vuoden ensimmäisenä päivänä olivat jäljellä olleet tullitariffit ja määrälliset rajoitukset poistuneet EY:n ja Eftan välisestä teollisuustuotteiden kaupasta.³¹⁶

Kokous päättyi 9. huhtikuuta 1984 Luxemburgin julistukseen, jonka tarkoitus oli jatkaa, syventää ja laajentaa yhteistyötä vapaakauppasopimusten puitteissa. Julistus oli tärkeä uusi askel EY-Efta-suhteissa ja merkitsi, että EY lopullisesti hyväksyi Eftan olevan osa vapaakauppajärjestelmää. Julistus ehdotti ensi kertaa tavoitteeksi luoda dynaaminen *eurooppalainen talousalue*. Selvä yhteys oli syntynyt teollisuustuotteiden vapaan liikkuvuuden parantamisen EY- ja Efta-maiden välillä sekä EY:n omien sisämarkkinoiden vahvistustavoitteiden välillä. Keskeisenä keinona tavoitteisiin pääsemiseksi oli tehostaa EY- ja Efta-maiden lainsäädäntöjen yhteensovittamista. Lainsäädännön harmonisoinnilla oli oma merkityksensä, kun Luxemburgin julistus johti institutionaalisten yhteyksien merkittävään kehittämiseen EY:n ja Eftan välillä. Tuolloin puhuttiin kolmannen tien ratkaisusta.³¹⁷ Erytisesti teollisuuden edunvalvojat näkivät lainsäädännön harmonisoinnin olevan keskeisimpiä integraatioon läheisesti liittyviä tavoitteita.

Thomas Pedersen on jaksotellut EY-Efta-suhteiden vaiheet. Kymmenvuotijaksona 1973–1983 hänen mukaansa oli eletty käytännönläheisen kahdenkeskisyyden (*pragmaattinen bilateralismi*) kautta. Monenkeskisten elementtien lisääntyttä Luxemburgin julistuksen myötä vuonna 1984 siirryttiin suhteissa uuteen vaiheeseen: yhdistettyyn kahdenkeskisyyden ja monikeskisyyden (*bilateralismi ja multilateralismi*) kauteen.³¹⁸

EY otti merkittävän integraatioaskeleen, kun kesäkuussa 1985 Komissio esitteli *Valkoisen kirjan*, joka sisälsi 282 toimenpidettä sisämarkkinoiden toteuttamiseksi. Jäljellä olleet tekniset, hallinnolliset, verotukselliset ja muut vastaavat esteet sisämarkkinoiden tieltä oli tarkoitus poistaa vuoden 1993 alkuun mennessä. Puhuttiin neljästä vapaudesta eli ihmisten, tavaroiden, palveluiden ja pääomien vapaasta liikkumisesta.³¹⁹ Sisämarkkinaohjelma ja Valkoinen kirja vaikuttivat useiden haastateltavieni mielestä suuresti suomalaisten etujärjestöjen ja yritysten integraatiopohdintoihin.

³¹⁴ Jakobson 1988, 201.

³¹⁵ Ajatus tällaisesta kokouksesta nousi ensimmäistä kertaa jo 1960-puolivälissä. Antola 2000, 19.

³¹⁶ Hayes 2011, 14; vrt. Antola 1989a, 56.

³¹⁷ Hayes 2011, 14; ks. Paavonen 2006, 79; Kallenautio 2007, 133; Pedersen 1991a, 20–21; Sundbäck 2010, 17; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003,23; vrt. Koroma 2015, 245.

³¹⁸ Laajemmin Pedersen 1991a, 13–14, 20–21.

³¹⁹ Valkoinen kirja 14.6.1985. Ks. Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 12; Möttölä & Patomäki 1989, vii; Antola 2000, 23; Kallenautio 2007, 133. Kyse oli tuotannonkijöiden vapaasta liikkuvuudesta.

Komission puheenjohtaja Delors kiersi vuonna 1985 eurooppalaisissa pääkaupungeissa esittelemässä *Projekti 1992*-uudistusohjelmaansa. Ohjelma ei sinänsä ollut uusi, mutta se herätti henkiin Jean Monnetin, ajatuksia. Paria vuotta myöhemmin, helmikuun lopulla 1987, julkaistiin ensimmäinen Delorsin paketti EY:n kehittämiseksi.³²⁰

Vuonna 1986 integraatio eteni ja laajeni. EY laajeni, kun Espanjasta ja Portugalista tuli jäseniä vuoden alusta ja Valkoista kirjaa seurasi merkittävä sopimus, kun helmikuussa 1986 allekirjoitettiin EY:n kehittämiseen ja sen organisaatioon keskittyvä *Euroopan yhtenäisasiakirja*, Single European Act. Sen avulla tarkistettiin Rooman sopimuksia Euroopan yhdentymisen edistämiseksi ja sisämarkkinoiden toteuttamisen loppuun saattamiseksi sekä otetaan päätöksenteossa askel kohti ylikansallisuutta. Yhtenäisasiakirja astui voimaan heinäkuun 1987 alusta.³²¹

Vuoden 1988 aikana EY:n ja Eftan välistä vuoropuhelua vauhditettiin kolmella ministerikokouksella. Myös Suomi pääsi järjestelyistä osalliseksi, kun se isännöi kesäkuun kokouksen Tampereella. Vuoden 1988 loppuun mennessä EY:n ja Eftan välinen neuvotteluprosessi oli laajentunut jo sisältämään suurimman osan niistä kysymyksistä, jotka koskivat EY:n sisämarkkinoita. Eftan lipun alla Suomi oli täysillä mukana jo pitkälle edenneissä Eftan ja EY:n välisissä keskusteluissa.³²²

EY:n mielenkiintoa Efta-maita kohtaan selittää se, että vaikka kaikki Efta-maat olivat pieniä, eikä niiden yhteenlaskettukaan väkimäärä ollut suuri, ne olivat rikkaita, teollistuneita ja kansantalouksina hyvin avoimia. Efta oli EY:n suurin kauppakumppani ja monet Efta-maat olivat ulkomaan kaupassaan enemmän EY-suuntautuneita kuin muutamat niitä suuremmat EY:n jäsenmaat. Efta maille oli varsin tärkeää päästä yhtenäisille sisämarkkinoille. Suomen lisäksi etenkin Ruotsi ja Sveitsi olivat halukkaita pääsemään mukaan EY:n teknologiaohjelmiin.³²³

Itävallan, integraatiokeskustelu poikkesi suomalaisesta sikäli, että heti Itävallan valtiosopimuksen allekirjoittamisen jälkeen vuonna 1955 muutamat poliitikot, erityisesti sosiaalidemokraattisesta puolueesta (SPÖ) alkoivat puhua mahdollisesta jäsenyydestä Euroopan hiili- ja teräsunionissa. Samanaikaisesti konservatiivisen Kansanpuolueen (ÖVP) poliitikot olivat varovaisempia, koska he halusivat välttää Neuvostoliiton kritiikkiä. Sen vuoksi Itävallassa ei syntynyt kovin paljon integraatiokeskustelua Rooman sopimuksen aikoihin vuonna 1957. Itävallan integraatiopolitiikka eteni 1950-luvulta alkaen askel askeleelta kohti taloudellista avoimuutta. Vuonna 1982 shillinki sidottiin Saksan markkaan. Taloudellisesti Itävallalla olisi ollut hyvä syy liittyä EEC:hen, koska maan vienti

³²⁰ Ingebritsen 1998, 63; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 13. Monnetin ajatuksista: Monnet, Jean, *Muistelmat*, 1997.

³²¹ Single European Act - SEA allekirjoitettiin 17.2.86 Luxemburgissa ja 28.2.86 Haagissa. Yhtenäisasiakirja painotti mm. tutkimuspolitiikan merkitystä. Ks. Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 12–13; Möttölä 1989, iii; Möttölä & Patomäki 1989, vii; Hämäläinen & Ovaska 1998, 11; Clerc & Elo 2014, 134–135.

³²² Kallenautio 2007, 133; vrt. Larsio 1988, 11. Tampereen kokouksen ajankohta oli 15.6.1988.

³²³ Krugman 2010, 143; Möttölä & Patomäki 1989, vii–xiii; Antola 2000, 13; ks. Stålvant 1989, 45; Nisonen 2008, 146–148.

kuutosmaihin oli selvästi suurempaa, kuin verraten pieni kauppa Efta-maiden kanssa. Vuodesta 1987 alkaen puhuttiin Itävallan uudesta Eurooppa-politiikasta ja 1980-luvun loppupuolella Itävallassa väitettiin vallinneen EY-euforia. Mikään merkittävä ryhmä ei vastustanut jäsenyyttä. Helmikuussa 1988 toteutetussa mielipidetiedusteluissa 54 prosenttia itävaltalaisista toivoi jäsenyyttä ja vain 19 prosenttia vastusti. Tosin vastustajien määrä kasvoi myöhemmin 31 prosenttiin.³²⁴

Max Jakobson kuvasi vuoden 1988 artikkelissaan puolueettomien Efta-maiden vaihtelevia jäsenyysspyrkimyksiä. Itävallan tapauksessa hänkin puhui Neuvostoliiton vaimentamasta jäsenyysintoilusta, kun taas Sveitsin hallitus oli syyskuussa 1988 julkaisemassaan laajassa selonteossa todennut, että jäsenyys EY:ssä ei ole sovittavissa Sveitsin poliittiseen päätöksentekojärjestelmään kansanäänestyksineen, enempää kuin puolueettomuudenkaan kanssa. Ruotsissa syyskuussa 1988 suoritettujen parlamenttivaalien tulos vahvisti sosiaalidemokraattisen hallituksen tahtoa pysyä valitsemallaan linjalla, joka sulki pois jäsenyyden. Norjan asema Nato-maana oli erilainen, mutta sielläkin tunnettiin laajalti tarvetta päästä mukaan Länsi-Euroopan poliittiseen - ja puolustusyhteistyöhön.³²⁵

Mihail Gorbatšovin valinta Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeriksi vuonna 1985 käynnisti Itä-Euroopan muutokset. Hänen keväällä 1985 aloittamansa perestroikaksi kutsuttu uudistamispolitiikka vaikutti merkittävästi Suomen politiikkaan. Gorbatšov käynnisti uudistusohjelmia, mutta myös Neuvostoliiton hajoamisen. Jakobson kiteytti, että 1980-luvun puolivälissä Suomen toimintaympäristö alkoi muuttua, kun lännessä vaikutti Delors ja yhdentyminen sekä idässä Gorbatšov ja perestroika. Jälkimmäinen antoi Suomelle liikkumatilaa ja edellinen avasi oven länteen.³²⁶

Luxemburgin julistus käänsi Suomen integraatiotaipaleen

Luxemburgin julistus 9.4.1984 oli käännekohta Suomen suhteissa Euroopan integraatioon.³²⁷ Vuosi 1984 oli muutenkin Suomelle kauppapoliittisesti tärkeää. Samalla kun jäljellä olleet tullitariffit ja määrälliset rajoitukset poistuivat EY:n ja Eftan välisestä teollisuustuotteiden kaupasta, poistui vientiämme rasittanut alun perin 12 prosentin ja asteittain pienentynyt paperitulli kokonaan.³²⁸

Esko Antola kirjoitti vuonna 1991 Luxemburgin EY-Efta-kokouksen vuonna 1984 rohkaiseen Suomea ottamaan konkreettisia askeleita kohti uutta integraatio-

³²⁴ Luif 1989, 1–9; Luif 1991, 126; ks. Rehn 1996, 143.

³²⁵ Jakobson 1988, 203.

³²⁶ Jakobson 2003, 359; ks. Iivonen 2014, 6. Jaakko Blomberg (2001) katsoi Gorbatšovin käynnistäneen vuonna 1985 uuden ulkopoliitikan. Perestroika on usein suomennettu *uudelleen rakentamiseksi*.

³²⁷ Antola 1991, 149; Hayes 2011, 14–16; vrt. Paavonen 2008, 11. Julistus ajoittui Rehnin jaksotuksessa EEC-vapaakauppasopimuksesta käynnistyneeseen *laajan vapaakauppaintegraation ylläpidon kauteen 1974–1989*, Rehn 1993, 167–168; Paavosen mukaan tuolloin elettiin vapaakauppaintegraation kauden 1960–1995 loppuvaihetta, Paavonen 2008, 25.

³²⁸ Aunesluoma 2011, 245,252; Hayes 2011, 14. Paperitullia oli pidetty EEC-vapaakauppasopimuksen ainoana pettymyksenä, ks. Aunesluoma 2011, 252.

politiikkaa. Askel oli kuitenkin tulos pikemminkin politiikan vaiheittaisesta muutoksesta kuin äkkipäätöksestä.³²⁹ Tapani Paavosen mielestä läheisesti Luxemburgin julistukseen liittyvä ratkaiseva käännekohta integraatiopolitiikassa olivat vuonna 1984 käynnistyneet keskustelut, jotka ensivaiheessa johtivat Euroopan Talousalueeseen.³³⁰

Myös Eric Hayes totesi kaksikymmentä vuotta Antolaa myöhemmin, että Luxemburgin julistus Efta-EY-yhteistyön lujittamisesta merkitsi tärkeää vedenjakajaa Suomen suhteissa Euroopan integraatioon. Se näkyi Suomen suhteissa sekä Euroopan yhteisöön, että Eftaan. Hayes katsoi Eftan olleen sen alkuvaiheista alkaen keskeinen pilari Suomen suhteissa Länsi-Eurooppaan ja Suomi oli tämän vuoksi tukenut pyrkimyksiä Eftan vahvistamiseksi. Sillä, että Suomi oli Finefta-sopimuksella vain Eftan liitännäisjäsen, ei ollut paljoa merkitystä Eftan jokapäiväisen työn kannalta. Poikkeus tähän olivat Eftan ulkosuhteet, joihin Suomella ei pelkkänä liitännäisenä ollut puhe- eikä päätösoikeutta. Tästä tuli todellinen ongelma vahvistettaessa EY-Efta-suhteita.³³¹

1980-luvun puolivälissä alkoi tapahtua. Eta- ja EU-neuvotteluissa virkamies-tason pääneuvottelijana toiminut ulkoministeriön entinen valtiosihteeri, jo EEC-vapaakauppasopimusneuvotteluissa mukana ollut Veli Sundbäck kirjoitti, että 1980-luvun puolivälissä Suomen vauhti oli kova, kun samanaikaisesti oli monta Eurooppa-projektia toteutettavana.³³²

Presidentti Mauno Koivisto kirjoitti muistelmissaan, että vuoden 1984 lopulla täysjäsenyys Eftassa nousi jälleen esille, kun Portugali jättäisi Eftan liittyessään EY:n jäseneksi. Koivisto viittasi ulkoasiainministeriön muistioon 23.11.1984, jossa luki: ”Suomi valitsi aikoinaan liitännäisjäsenyyden Eftassa sen korostamiseksi, että Efta-ratkaisuumme ei liittynyt poliittisia piirteitä. Vuosien mittaan on käynyt ilmeiseksi, että Eftan luonne säilyy tulevaisuudessakin puhtaasti taloudellisenä. Suomen erikoisasemalla Eftassa ei siten enää ole rationaalista perustetta. Suomen täysjäsenyys merkitsisi siirtymistä poikkeustilasta normaalioloihin”. Muistiossa todettiin, että Portugalin lähdön jälkeen Eftasta tulisi korostetusti pohjoismaiden ja Euroopan puolueettomien maiden foorumi ja siten Suomen luonnollinen yhteistyöpiiri Länsi-Euroopassa. Edelleen siinä katsottiin, että ”Suomen täysjäsenyys korostaisi myönteisellä tavalla Eftan pysyvää luonnetta ja olisi omiaan vähentämään muiden maiden mahdollista kiinnostusta siirtyä Eftasta talousyhteisöön”. Eftan täysjäsenyyden arvioitiin myös parantavan Suomen vaikutusmahdollisuuksia merkittävässä linjakysymyksissä.³³³ Linjaus noudatteli ver-raten tarkasti odota-ja katso-politiikan kaavaa ja käytännön läheistä integraatiopolitiikkaa,³³⁴ joka erotteli kauppapolitiikan ja muun ulkopoliitiikan toisistaan.

³²⁹ Antola 1991, 149.

³³⁰ Paavonen 2008, 11. Kursiivi Paavosen käyttämä.

³³¹ Hayes 2011, 14–16.

³³² Sundbäck 2010, 17. Keskustelin Sundbäckin kanssaan 4.5.2011.

³³³ Koivisto Mauno 1995, 277–278; vrt. Antola 2000, 22.

³³⁴ Tutkijat ovat joskus puhuneet pragmaattisesta integraatiopolitiikasta.

Koivisto muisteli useasti lainatussa kirjoituksessaan: ”Kun ilmoitimme 1984 lopulla aikomuksestamme liittyä Eftan täysjäseneksi, Neuvostoliiton taholta vastattiin, että asiasta pitäisi keskustella. Kun keskusteluja ei syntynyt, ilmoitin, että Portugalin liittyessä EY:hyn ja erotessa Eftasta, tulisimme siinä yhteydessä liittymään Eftan täysjäseneksi ja että jos Neuvostoliitolla on asiassa näkökohtia, ne pitäisi siihen mennessä selvittää”.³³⁵

Syyskuussa 1985 Suomi päätti hakea Eftan täysjäsenyyttä ja eduskunta hyväksyi Suomen liittymisen Eftaan 17. joulukuuta 1985. Seuraavan vuoden alusta Suomesta tuli täysjäsen, samaan aikaan, kun Portugali erosi Eftasta liittyäkseen EY:hyn.³³⁶

Seuraava, sekä teknologiapoliittisesti, että vertauskuvallisesti erittäin tärkeä etappi Suomen teknologiakehitystä läheisesti sivuavassa integraatiopolitiikassa oli päätös pyrkiä ja sittemmin liittyä teknologian kehitysohjelma *Eurekaan* vuonna 1985. Vaikka organisaatio oli muodollisesti erillään EY:stä, sen jäsenet olivat pelkästään länsieurooppalaisia. Eureka oli ranskalaisvetoinen ja se käynnistettiin keväällä 1985 Ranskan presidentti Francois Mitterrandin aloitteesta ja sen tarkoituksena oli luoda kahden tai useamman maan yritysten välisiä teknologian kehittämislaittoja, jotka parantaisivat koko mantereen kilpailuasemia amerikkalaisiin ja japanilaisiin nähden. Mallia teknologian kehittämiseksi otettiin Japanista, jossa yritykset ja tutkimuskeskukset toimivat kiinteässä yhteistyössä.³³⁷

Osallistumisen Eurekaan voi nähdä liittyvän sekä teknologian merkityksen kasvuun tuotantoelämässä ja kansainvälisessä kilpailussa, että merkinä suomalaisen integraatiopolitiikan heräämisestä 1980-luvun puolivälissä. Suomen osallistumista Eurekaan epäiltiin niin lännessä kuin idässäkin, eikä Suomi saanut alun perin kutsua Eurekaan. Ulkomaankauppaministeri Jermu Laineen mukaan virkamiestaso ei kyennyt sellaista järjestämään. Sen sijaan pääministeri Kalevi Sorsa ja presidentti Koivisto käyttivät henkilökohtaisia ystävyyssuhteita ja saivat Mitterrandin lähettämään Suomelle kutsun pari viikkoa ennen Eurekan perustamiskokousta.³³⁸

Eureka koetaan kolmisenkymmentä vuotta myöhemminkin mielenkiintoiseksi etapiksi, josta on esitetty toisistaan poikkeavia arvioita. Jos Jermu Laine korosti Sorsan ja Koiviston panosta, niin Paavo Lipponen painotti Laineen rohkeutta ja määrätietoisuutta hänen ajaessaan Suomea Eurekaan. Sen sijaan Johannes Koroma näki Laineen saaneen Eureka-prosessissa ”maineelleen niin pahan kolauksen, että presidentti Koiviston oli se siloteltava”.³³⁹ Veli Sundbäck tiivistä: ”Eureka-yhteistyöhön liityimme siten alusta pitäen samanlaisin järjestelyin kuin muut Euroopan maat. Tämä oli merkittävää, koska se oli ensimmäinen kerta, kun teimme näin.

³³⁵ Koivisto Mauno 1995, 278.

³³⁶ Hayes 2011, 16. Äänet jakautuivat 148- 30, Kallenautio 2007, 133.

³³⁷ Nisonen 2008, 141,148–165; Aunesluoma 2011, 394; Hayes 2011, 16; ks. Antola 1991, 149–150. EY:n ensimmäinen tutkimusta tukeva puiteohjelma oli perustettu 1984, ks. Clerc & Elo 2014, 135.

³³⁸ Laine 2006b, 24–25; ks. Nisonen 2008, 143,150–163. Eurekaista myös Koivisto Mauno 1995, 278.

³³⁹ Lipponen 2014, 353; Koroma 2015, 245.

Aiemmin olimme aina menneet mukaan muita myöhemmin ja/tai erityisjärjestelyin”. Laine arvioi samoin todetessaan, että ulkojäsenyyksistä oli tullut Suomen vakiotunnus. Pyrkiminen Eureka-jäseneksi poikkesi selvästi Suomen noudattamasta odota-ja-katso-politiikasta. Eureka oli elinkeinoelämän ja länsisuuntautuneen virkamieskunnan hanke, joka vietiin läpi ilman laajaa julkista keskustelua ja poliittisia konsultaatioita.³⁴⁰

Veera Nisonen näki loppukirin Eurekaan olleen ennennäkemätön näytös Suomen varovaisessa ja vitkaisessa integraatiohistoriassa. Juhana Aunesluoma katsoi, että kyse oli myös Suomen kansainvälisestä profiloinnista korkean teknologian maana, jolla oli tiiviit yhteydet johtaviin Länsi-Euroopan teollisuusmaihin. Eureka loi kuvaa Suomesta tasavertaisena Euroopan maana. Aunesluoma lisäsi, että nopeasti ja spontaanisti tehty Eureka-päätös oli periaatteellinen läpimurto länteen, ja myös saavutus kaikille niille UM:n kauppapoliittisen osaston virkamiehille, jotka pyrkivät lähentämään Suomea EY:hyn.³⁴¹

Suomen myönteiseen kantaan vaikutti yleisten imagosyiden ohella se, että Eureka sopi poikkeuksellisen hyvin Suomen omaan teknologiapolitiikkaan, jota oli vuosina 1982–1983 linjattu valtioneuvoston toimesta. Suomessa kehitettiin Tekesin avulla samantyyppistä julkisen ja yksityisen sektorin teknologiayhteistyötä. Vuoden 1985 teknologiaintegraatiokehitys jatkui, kun Suomi liittyi myös Euroopan tietoliikennesatelliittijärjestöön *Eutelsatiin*.³⁴²

Efta-maiden teollisuutta kiinnosti, että Euroopan yhteisö oli vuodesta 1984 lähtien käynnistänyt omia laajoja teknologiaohjelmia kuten *Brite*, informaatio-teknologiaohjelma *Esprit* ja sen telekommunikaatioalan sisarohjelma *Race*. Ulko- maankauppaministeri Laineen mukaan ne tähtäsivät erityisesti informaatioteknologian, tietoliikennejärjestelmien ja teollisuusrobottien kehittämiseen. Nämä projektit koskettivat täsmälleen aloja, joissa myös Suomi, mm. Tekesin avulla, oli pyrkinyt kehittämään osaamisen huippupiikkejä kansainvälisille markkinoille.³⁴³ Ohjelmat sopiaivat mainiosti Nokian suunnitelmiin.

Vierailuyhteydet Euroopan yhteisöön jatkuivat sangen tiiviinä. EY:n kilpailuasioiden komissaari Peter Sutherland kävi Suomessa maaliskuussa 1986 ja ulkosuhdekomissaari Willy De Clercq toukokuussa 1986. Hänen tutkimukseen ja teknologiaan liittynyt vierailunsa oli erittäin tärkeä, koska sen aikana allekirjoitettiin *tieteellisen ja teknisen yhteistyön raamisopimus* EY:n ja Suomen välillä. Ulko- maankauppaministeri Laine oli ahkera vastavierailija. Hän kävi komissiossa pian Luxemburgin julistuksen jälkeen toukokuussa 1984 sekä kahtena seuraavana vuonna. Pääministeri Kalevi Sorsan piti tavata komission puheenjohtaja Delors Sosialistisen Internationaalien kokouksen yhteydessä Brysselissä huhtikuussa 1985. Aikataulusyistä tapaaminen ei toteutunut.³⁴⁴

³⁴⁰ Sundbäck 2010, 17; Laine 2006b, 20; ks. Nisonen 2008, 163–165.

³⁴¹ Nisonen 2008, 142, 163–164; Aunesluoma 2011, 394,447–448; vrt. Laine 2006b, 23, 25.

³⁴² Aunesluoma 2011, 394, ks. Häikiö 2001, 84–85; Paavonen 2006, 79,99.

³⁴³ Laine 2006a, 138; Nisonen 2008, 146–147.

³⁴⁴ Hayes 2011, 15; Laine 2006b, 25; Saralehto 1986.

Eurekan kanssa samoihin aikoihin Suomi alkoi tavoitella liitännäisjäsenyyttä Euroopan avaruusjärjestössä ESA:ssa.³⁴⁵ Sekin oli erillään EY:stä, mutta jäsenistöltään länsieurooppalainen. Liitännäisjäsenyys toteutui 1987 alusta, mutta täysjäsenyys vasta vuonna 1996. Eureka ja ESA olivat Laineen mielestä käänteentekeviä avauksia huipputeknologiapohjaiseen taloudelliseen yhteistyöhön Länsi-Euroopan maiden kanssa. Laineen mukaan Tekesin ensimmäinen pääjohtaja Juhani Kuusi korosti Eurekan merkitystä puhumalla ”kohtalon hetkestä vuonna 1985”.³⁴⁶

Maaliskuun 1987 eduskuntavaalien jälkeen presidentti Koivisto antoi vastoin Keskustan, Kokoomuksen ja Rkp:n yhteistyösopimusta, ns. kassakaappisopimusta, hallituksen muodostamistehtävän Harri Holkerille³⁴⁷. Kari Kairamo ehti joka paikkaan ja kolmen oikeistopuolueen yhteistyösopimusneuvottelut tapahtuivat Jakobsonin sanoin ”Kairamon siipien suojassa”. Kairamon on nähty toimineen kassakaappisopimuksen kummisetänä ja sopimuksen tarkoituksena oli tehdä Paavo Väyrysestä hallituksen muodostaja ja pääministeri. Sopimuksen valtapolitiittisena tavoitteena on arveltu olleen myös Paavo Väyrysen tien tasoittaminen seuraavan vuoden presidentinvaaleissa.³⁴⁸

Sdp:n, Kokoomuksen ja pienten puolueiden varaan rakentunut Holkerin sinipunahallitus muodostettiin huhtikuun lopulla 1987. Hayes arvioi, että hallituksen jäsenistä monet olivat valmiita silloista läheisempiin suhteisiin EY:n kanssa. Tällaisia olivat hänen mukaansa mm. ulkoministeri Sorsa ja ulkomaankauppa-ministeri Salolainen. Jäsenyyskysymys ei kuitenkaan noussut näkyvästi esiin hallituksessa. Aihetta pidettiin poliittisista syistä edelleen tabuna ja virallinen kanta pysyi varovaisena. Ministeri Salolainen totesi heinäkuussa 1987, että Efta on Suomelle sopiva ainakin kymmenen vuotta.³⁴⁹ Tuossa vaiheessa hän ei ollut viemässä Suomea kovalla kiireellä EY:hyn.

Kesäkuussa 1987 komission ulkosuhteiden pääjohtaja, EY-Efta-suhteista huolehtiva Leslie Fielding vieraili Suomessa ja keskusteli alivaltiosihteeri Paavo Kaarlehdon kanssa.³⁵⁰ Samana vuonna integraatioprosessi eteni myös valtionhallinnossa, jossa valmistauduttiin uuteen askeleeseen. Muukin valtiovalta, kuin ulkoasianministeriö jatkoi aktivoitumistaan integraatioasioissa. UM kulki kuitenkin kärjessä ja sen kauppapoliittisella osastolla perustettiin vuonna 1987 kokeneen integraationeuvottelija Kaarlehdon johtama virkamiestyöryhmä, *Efta-EY-seuranta-toimikunta*, seuraamaan integraatiota. Sen jäseninä olivat ministeriöiden kanslia-päälliköt ja vahvistuksena oli myös Suomen Pankin johtokunnan jäseniä. Toimi-

³⁴⁵ Kiintoisaa on, että samanaikaisesti (1984–1985) Suomi neuvotteli Neuvostoliiton kanssa teknistieteellisen TT-yhteistyön puitteissa Interball- ja Phobos-avaruushankkeista. Ruotsalaiset olivat neuvotteluissa mukana. Hotakainen 2016, 28–30.

³⁴⁶ Blomberg 2011, 62; Hayes 2011, 16; Koivisto Mauno 1995, 278; Laine 2006b, 23. ESA= European Space Agency.

³⁴⁷ Holkeri oli Suomen Pankin kokoomuslainen johtokunnan jäsen.

³⁴⁸ Ks. Jakobson 2003, 264–265; Visuri 2007, 298, Hämäläinen 2013a; Miettunen 2013; Meinander YLEn radiohaastattelussa 25.11.2013. Vuoden 1988 presidentinvaalit olivat ensimmäiset suorat kansanvaalit.

³⁴⁹ Hayes 2011, 16; ks. Pesonen Markku 1992, 102; Kuusterä & Tarkka 2012, 539; Blomberg 2011, 64. Ns. pienet puolueet olivat Rkp ja Smp.

³⁵⁰ Hayes 2011, 13.

kunnan alaisuudessa toimi eri asiakokonaisuuksia varten 25 valmistelujaostoa, joissa oli edustettuina viranomaiset, elinkeinoelämän etujärjestöt ja ammattijärjestöt. Varsinaisen valmistelukoneiston rinnalla toimi 50-jäseninen integraationeuvottelukunta, puheenjohtajanaan vuodet 1989–1992 Pertti Salolainen. Varsin tärkeä elin oli *Efta/EY-valmistelujaosto*, jonka puheenjohtaja oli osastopäällikkö Veli Sundbäck ja eri järjestöissä oli kontaktihenkilöitä, kuten TKL:ssä osastopäällikkö Sampsa Saralehto.³⁵¹ Unto Hämäläisen mukaan kauppapoliittisen osaston johtoon tuli 1988 niin sanottuja Kaarlehdon poikia eli alivaltiosihteeri Kaarlehdon länsi-integraationeuvotteluissa koulimia diplomaatteja, Veli Sundbäckin lisäksi apulaisosastopäällikkö Antti Satuli ja toimistopäällikkö Eikka Kosonen. Kolmikko kiersi uutterasti selostamassa, mitä EY:ssä tapahtui.³⁵² Suomen suhteet Euroopan yhteisöön olivat vahvasti valtiovallan, erityisesti virkamiesten, hoidossa keväällä 1988.

Suomi piti yhteyksiä eri ilmansuuntiin. Vuodenvaihteessa 1987–1988 Suomessa vieraili neuvostoliittolainen akateemikko A. Aganbegjan. Vuonna 1988 vierailut EY-komissiosta lisääntyivät: tammikuun lopulla sisämarkkinakomissaari lordi Arthur Cockfield, maaliskuussa teollisuuskomissaari Karl-Heinz Narjes sekä syyskuussa talous- ja finanssiasioiden komissaari Henning Christophersen. Euroopan yhteisön tutkimus- ja kehittämistoimintaa sivuavissa kysymyksissä keskeisen Narjesin vierailu oli etenkin Suomen eurooppalaisen teknologiayhteistyön kannalta huomattava. Lisäksi ulkosuhteiden komissaari De Clercq vieraili kesäkuussa 1988 Tampereella Eftan ministerikokouksessa ja heinäkuun lopulla Jacques Delors teki ensimmäisen EY:n komission puheenjohtajan vierailun Suomeen.³⁵³

Valtioneuvosto ryhtyi julkaisemaan integraatiolinjauksensa selonteoissa eduskunnalle. Marraskuun ensimmäisenä päivänä 1988 Holkerin hallitus antoi ensimmäisen, sillä kertaa 80-sivuisen, selonteon Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiskehitykseen: *Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys*. Perusteellinen selonteko asetti Suomen tavoitteet ja toimintalinjat, mutta torjui jäsenyyden. Tavoitteiden ja toimintalinjojen kohta 4. kuuluu: ”Jäsenyys EC:ssä ei näkemyksemme mukaan ole sovitettavissa yhteen puolueettomuuspolitiikkamme kanssa, emmekä siten pyri yhteisön jäseneksi”.³⁵⁴

³⁵¹ HE 317/ 1992; HE 95/1992, <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1992/19920095?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=valmistelujaosto;Luostarinen%26Salolainen%2006,%2028;ks.%20Häikiö%202001,%20175,179;Kallenautio%202007,%20134.%20http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?%7Bhno%7D=259&%7Bkieli%7D=su&%7Bhaku%7D=kaikki>. Seuranta- ja valmisteluelimien nimet ja lukumäärät vaihtelevat hieman joissain lähteissä.

³⁵² Hämäläinen 2009, 17. Hämäläisen mukaan kolmikko laati vuoden 1988 *Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys*-selonteon.

³⁵³ Hayes 2011, 16–17; Nisonen 2008, 146–147; ks. Häikiö 2001, 144. Narjes luennoi myöhemmin Eurooppa-Akatemian Brysselin seminaarissa 1990. Delorsin vierailu heijastui heti etenkin palkan-saajajärjestöjen integraatiolinjauksiin, josta kerron myöhemmin. Ks. Muiluvuori s.a., 353–354.

³⁵⁴ *Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiskehitykseen 1.11.1988, 7; ks. Allén & Karhu 2003d, 129; Blomberg 2011, 65. Unto Hämäläisen mukaan Veli Sundbäck, Antti Satuli ja Eikka Kosonen laativat *Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys*-selonteon. Hämäläinen 2009, 17. Käsitteet ja lyhenteet eivät olleet vakiintuneita, vaan selonteossa EY:n tilalla käytettiin englanninkielistä lyhennettä EC.

Integraatio hiipi hiljalleen suomalaisiin tiedotusvälineisiin. Teollisuuden Keskusliiton ja Suomen Työnantajain Keskusliiton pysyvä edustaja Brysselissä, Kari Jalas selvitti Euroopan yhteisöä koskevaa kirjoittelua suomalaislehdissä 1980-luvun jälkipuoliskolla. Hän laski kolmen pääkaupunkiseudun sanomalehden³⁵⁵ Euroopan yhteisöä koskevia pääkirjoituksia ja totesi kasvavan trendin. Vuonna 1985 pääkirjoituksia oli kahdeksan, vuonna 1986 kymmenen, vuonna 1987 jo 27 ja vuoden 1988 heinäkuuhun mennessä 22. Lisäksi Kauppalehti lähetti ensimmäisenä suomalaistiedotusvälineenä vakituisen ja kokopäivätoimisen kirjeenvaihtajan Brysseliin vuonna 1988. Elinkeinoelämän valtuuskunnan syksyllä 1988 teettämän mielipidekyselyn mukaan 46 prosenttia suomalaisista oli jäsenyyden hakemisen kannalla ja vain 12 prosenttia oli selkeästi vastaan.³⁵⁶

Pohjoismaat ottivat EY-säädöksiä enenevässä määrin kansalliseen päätöksenteoonsa vuodesta 1985 alkaen. Lainsäädännön yhdenmukaistamista eli harmonisointia vuosina 1988–1992 tutkinut Aarre Tähti havaitsi, että suomalaisia säädöksiä *ennakkoharmonisoitiin* eli muokattiin eurokuntoon jo ennen kuin siihen on ollut mitään velvoitteita. Suomalaisessa säädösvalmistelussa oli 1980- ja 1990-lukujen taitteessa ja jo sitä ennen, ennen kuin Eta-sopimuksesta edes puhuttiin, alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota yksittäisten länsieurooppalaisten valtioiden ja toisaalta EY:n säädöksiin. Tämän ilmiön taustalla oli yritystoiminnan suuntautuminen yhä enemmän Länsi-Eurooppaan, jolloin harmonisoinnilla pyrittiin varautumaan Eta-sopimuksen voimaantuloon. Tähti havaitsi, että erilaisten etujärjestöjen ja muiden ”intressenttien” antamiin lausuntoihin viitataan paikoitellen ennakkoharmonisointisäädösten perusteluissa. Tähti myönsi harmonisoivan säädösvalmistelun voivan olla rationaalista silloin, kun pyritään kaupallisen kilpailun tehostamiseen ja kun EY-kytkennän katsotaan tehostavan kilpailua.³⁵⁷ Tähteä kommentoinut Risto Eerola korosti, ettei lakien säätämisvaiheessa ole ollut mitään oikeudellista estettä lainsäätäjän tahtomalle ennakkoharmonisoinnille. Elinkeinoelämä oli jo hyvissä ajoin aloittanut omaehtoisen sopeutumisen normistoihin ja standardeihin. Keskustelu säädösharmonisoinnista oli käynnistynyt sen piirissä jo 1980-luvun alussa, ennen Luxemburgin julistusta ja Eta-kaavailuja.³⁵⁸

³⁵⁵ Lehdet olivat: HS, Uusi, Suomi ja Hufvudstadsbladet. Jalas 1988, 86.

³⁵⁶ Möttönen & Törnudd 2006, 394; Karvinen 2001, 18; Paloheimo 1994, 41; Mansner 2007, 252.

³⁵⁷ Tähti 1992, 3–4, 12, 47–48, 52, 58. Tähtien tutkimusajanjakso oli 1.1.1988–1.5.1992. Intressentti on Tähtien käyttämä ilmaisu. Ks. myös Ingebriksen 1998, 185.

³⁵⁸ Eerola 1992, 67; ks. Saralehto 2003, 176.

Menikö Suomen taloudella 1980-luvulla liian hyvin?

Vuosien 1980–1982 lamaa seurasi teollisuusmaissa lähes kymmenen vuoden yhtäjaksoinen nousukausi. Hyvää kehitystä kesti poikkeuksellisen kauan, aina 1980-luvun loppuun.³⁵⁹ Analysoidessaan Suomen 1980-luvun talouspolitiikkaa presidentti Koivisto suhteuttaa kehityksen laajempiin yhteyksiin. Hän katsoi, että taloudelliseen kehitykseen vaikuttivat voimakkaasti ulkoiset tekijät: kansainvälinen kehitys ja maamme kohdalla Neuvostoliiton ja sen talouden kehitys. Hän katsoi, että teollisuusmaiden kehitys oli myönteistä, mutta Keski- ja Itä-Euroopan kehitys oli heikkoa. ”Suomen taloudellinen kehitys oli 1980-luvulla ensin paljon yleistä länsieurooppalaista parempi ja sitten huonompi”.³⁶⁰

Talouskehityksen taustalla vaikutti öljyn voimakas kallistuminen vuonna 1979, mistä oli seurauksena toinen öljykriisi ja edelleen 1980-luvun alun maailmanlaajuinen taloudellinen taantuma. Taantuma ei juuri näkynyt Suomen teollisuuden tuotannossa. Osittain, koska kansainvälistä kilpailukykyä pidettiin osaltaan yllä vuoden 1982 kahdella devalvaatiolla, jotka nostivat ulkomaanvaluuttojen markkaurssia yhteensä 11 prosenttia. Lisäksi 1980-luvun alun öljykriisin yhteydessä öljyn hinnan nousu kasvatti jälleen Neuvostoliiton vientiä. Öljykriisin seurauksena 1980-luku oli Länsi-Euroopassa verraten heikon taloudellisen kehityksen aikaa. Suomen teollisuus menestyi kuitenkin 1970-luvun viimeisistä vuosista 1980-luvun loppuun selvästi eurooppalaista keskitasoa paremmin.³⁶¹

Tavallisesti on nähty, että Suomen talous kukoisti 1980-luvun lopulla. Kokonaistuotannon määrä henkeä kohti kohosi vuosikymmenen lopulle tultaessa lähelle maailman huippua. Suomi sai kansantaloutensa ansiosta vuosikymmenen jälkipuoliskolla *Pohjolan Japani*-nimityksen. Samaan aikaan Länsi-Euroopan kahdeksan rikkaimman maan joukossa oli viisi Efta-maata, yhtenä niistä Suomi. Teollisuusinvestointien kasvu maassamme vuodesta 1983 vuoteen 1988 oli 40 prosentin tuntumassa.³⁶²

Luxemburgin julistuksen, Eureka ja Efta-jäsenyyden lisäksi 1980-luvun puoliväli oli myös taloudellisesti vireää aikaa. Unto Hämäläinen kirjoitti, että suomalaiset tuotteet menivät maailmalla hyvin kaupaksi ja ”todennäköisesti juuri vuonna 1984 Suomi pystyi käyttämään parhaiten hyväkseen erikoista asemaansa lännen ja idän välissä.”³⁶³ Tilastot tukevat ajatusta, sillä vuonna 1984 vienti kasvoi 16 prosenttia. Kauppatase kasvoi vuosina 1984–1988, mutta laski varsin reilusti vuonna 1989. Lähes miljardin vähenemisestä huolimatta vuonna 1989 koko teollisuuden tuotanto oli yhä kasvussa.³⁶⁴

³⁵⁹ Kiander & Vartia 1998, 51–52.

³⁶⁰ Koivisto Mauno 1994, 269.

³⁶¹ Kiander & Vartia 1998, 51–56; <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>.

³⁶² Jalas 1988, 93; Tuomainen 1988, 168; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 376; Kahri 2001, 255; Hayes 2011, 16. Pohjolan Japanin haavoittuvuudesta, ks. Vesikansa Jarkko 2016, 32–325. Rik-kautta mitattiin bruttokansantuotteella asukasta kohti.

³⁶³ Hämäläinen 2011a, 53.

³⁶⁴ Tulli, http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastoja/aikasarja/index.jsp; <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>

Tuonti, vienti ja kauppatase vuosina 1984–1989³⁶⁵

Vuosi	Tuonti 1 000 e	Muutos %	Vienti 1 000 e	Muutos %	Kauppatase 1 000 e
1984	12 560 546	+ 4	13 607 099	+ 16	+ 1 046 553
1985	13 710 714	+ 9	14 132 474	+ 4	+ 421 760
1986	13 051 639	- 5	13 888 835	- 2	+ 837 196
1987	13 927 060	+ 7	14 382 774	+ 4	+ 455 714
1988	15 493 209	+ 11	15 624 946	+ 9	+ 131 737
1989	17 746 489	+ 15	16 782 013	+ 7	- 964 476

Taulukon sanoma heijastui ulkomaankauppaministeri Jermu Laineen vuonna 1985 myöntämään haastatteluun, jossa hän todisti, että Suomen vaihtotasetilanne oli hyvä, valuuttavaranto vahva ja ulkomainen velka jatkuvasti supistunut. Laine arveli, että tuskin millään muulla Euroopan maalla on alhaisempi ulkomaisen velan osuus bruttokansantuotteesta kuin Suomen 15.5 prosenttia. Länsi-Euroopan mailla osuus oli yleensä 50–60 prosenttia.³⁶⁶ Tosin on huomattava, että vaihtotase oli 1980-luvun jälkipuoliskon miinuksella, viimeisinä vuosina varsin huomattavasti.³⁶⁷

Vuoden 1985 lopulla alkanut öljyn hinnan lasku paransi vaihtosuhdetta, lisäsi ostovoimaa ja kiihdytti talouskasvua kaikissa länsimaissa. Kaiken kaikkiaan yleismaailmallinen hyvä talouskehitys 1980-luvun jälkipuoliskolla heijastui myös Suomeen, jossa kasvu oli nopeampaa kuin muissa OECD-maissa.³⁶⁸ Kolmivuotiskausi 1987–1989 oli Suomessa voimakkaan taloudellisen kasvun kautta. Vuonna 1987 pörssivaihto kaksinkertaistui ja kurssit nousivat vuodessa yli 30 prosenttia. Kymmenvuotista tarkastelujaksoani, joka alkaa 1980-luvun puolivälistä Markku Mansner piti poikkeuksellisen pitkänä taloudellisen kasvun kautena, johon tosin mahtui mukaan lamavuosiakin. Suomen ulkomaankauppa oli yli 1980-luvun puolivälin vakaasti ja vahvasti ylijäämäistä.³⁶⁹ Haastatteleman Etlan pitkäaikainen toimitusjohtaja Pentti Vartia³⁷⁰ viittasi tuleviin aikoihin ja totesi, että ”Suomella taisi mennä 1980-luvulla liian hyvin.”

Myönteisistä taloudellisista merkeistä huolimatta Suomen ulkomaankauppa nousi 1980-luvun puolivälissä vahvasti esille lähinnä, koska viennin osuus bruttokansantuotteesta ja teollisuuden osuus koko tuotannosta alkoi laskea hälyttä-

³⁶⁵ Tulli, http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastoja/aikasarja/index.jsp

³⁶⁶ Laine 2006a, 111.

³⁶⁷ Ks. [http://www.suomenpankki.fi/fi/tilastot/maksutase/Documents/Mtvuosi0905_fi.pdf?hl= aikasarjat](http://www.suomenpankki.fi/fi/tilastot/maksutase/Documents/Mtvuosi0905_fi.pdf?hl=aikasarjat).

³⁶⁸ Kiander & Vartia 1998, 53–54.

³⁶⁹ Mansner 2007, 218–219; Laine 2006a, 126–127; Marttila 2015, 40; ks. Pesonen Markku 1992, 100; Tulli, http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastoja/aikasarja/index.jsp.

³⁷⁰ Pentti Vartian haastattelu 30.3.2012. VTT Vartia oli Etlan toimitusjohtajana 1983–2005.

västi. Tämän vuoksi presidentti Koiviston johdolla tehdyt vienninedistämismatkat koettiin elinkeinoelämän piirissä tärkeiksi.³⁷¹

Vientiteollisuuden merkitys oli suuri ja sen kilpailukyky kansainvälisillä markkinoilla turvattiin devalvoimalla markka muutaman vuoden välein. Toimintamallina oli: kun erityisesti metsäteollisuus tarvitsi apua vaikeuksiinsa maailmalla, huudettiin Suomen hallitus ja Suomen Pankki apuun devalvoimaan markka. Näin metsäteollisuus selvisi taas hetkeksi, mutta monet muut joutuivat kärsimään devalvaatiokierteen vaivoista. Devalvaation hinnan maksoivat ne toimialat, jotka olivat riippuvaisia tuontiraaka-aineista. Myös kuluttajat maksoivat korkeamman hinnan ulkomaisista tuotteista devalvoinnin jälkeen.³⁷² Epäilemättä devalvaatiot auttoivat myös Nokian kaltaista vientiyrittystä.

Tuomas Sukselaisen mukaan Länsi-Euroopan yhdentymisprosessi oli muuttamassa olennaisella tavalla yritysten rahoitustaloudellista toimintaympäristöä. Koko 1980-luvun ajan vallitsi teollistuneessa maailmassa pyrkimys säätelyn purkamiseen ja kaikki Länsi-Euroopan maat vapauttivat markkinoita asteittain ja useimmat etenivät Suomea nopeammin. 1980-luvun puolivälin elinkeinoelämää koskeneeseen kehityssykykseen kuului myös se, että rahamarkkinat asteittain alkoivat vapautua, jolloin kaikki pelisäännöt muuttuivat. Vuosi 1986 merkitsi Suomessa sekä pankkien luottokorkojen hallinnollisen säätelyn, että myös pääomaliikkeiden säännöstelyn merkittävää ja itse asiassa ratkaisevaa purkamista. Kysymyksessä oli Suomen rahoitusmarkkinoiden liberalisoinnin tärkein yksittäinen virstanpylväs. Myös Nokian näkökulmasta kehitystä tarkastelleiden Jorma Ollilan ja Harri Saukkomaan mielestä eritoten vuodesta 1986 tuli yksi Suomen rahapolitiikan käännekohdista. Antti Kuusterä ja Juha Tarkka katsoivat, että syinä rahapoliittisille muutoksille juuri vuonna 1986, olivat kansainvälisessä taloudessa tapahtuneet merkittävät käännteet, varsinkin öljyn hinnan romahdus ja dollarin voimakas heikkeneminen.³⁷³

Kauppa Neuvostoliiton kanssa oli Suomelle edelleen varsin tärkeää, mutta niin se oli Neuvostoliitollekin. Blombergin mukaan 1980-loppupuolella Suomen kanssa käyty kauppa muodosti noin 15 prosenttia Neuvostoliiton ulkomaankaupasta.³⁷⁴ Raakaöljyn maailmanmarkkinahinnan nopea puolittuminen vuoden 1986 alkupuolella aiheutti merkittävän muutoksen idänkaupassa. Hinnan romahdus vaikutti dramaattisesti, koska idänkaupan taso oli hyvin riippuvainen raakaöljyn hinnasta. Aiemmin öljykriisit olivat lisänneet Suomen itävientiä, mutta vuoden 1986 hinnan romahdus puolestaan vähensi jyrkästi Neuvostoliiton kykyä ostaa suomalaistuotteita. Idänkauppa vaikutti monin tavoin länsivientiin ja oli pon-

³⁷¹ Häikiö 2001, 144; vrt. Kuusterä & Tarkka 2012, 585.

³⁷² Ollila & Saukkomaa 2013, 124–125; Hämäläinen 2011a, 62; Hämäläinen 2013a; ks. Pekkarinen & Vartiainen 1995, 320,327–333. Ruostetsaari katsoi, että devalvaation ja inflaation avulla oli tapa ratkaista myös työmarkkinariidat, Ruostetsaari 2003; 36.

³⁷³ Sukselainen 1989, 47; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 386–388; Kiander & Vartia 1998, 54–57; Korhonen Tapio 2011, 154; Kuusterä & Tarkka 2012, 521–522; Ollila & Saukkomaa 2013, 125; vrt. Marttila 2015, 39–40.

³⁷⁴ Blomberg 2011, 58–59.

nahduslauta laivanrakennus- ja koneiteollisuuden länsiviennille. Laajamittaisella Neuvostoliiton kaupalla oli näin Suomen länsi-integraatioon sopeutumista edistävä vaikutus.³⁷⁵ Myös jo Finefta-sopimuksessa suojeltujen kenkä- ja vaatetusteollisuuden länsivienti hyötyi idänkaupasta ja pysyi pitkälti sen ansiosta elossa.

Tavarakauppavaihto ja teollisuustuotteiden viennin osuus tuotannon bruttoarvosta 1987³⁷⁶

Tavaraviennin jakautuma		Teollisuustuotteiden viennin osuus tuotannon bruttoarvosta		
EY (12 maata)	42 %	15 %		
Efta (6 maata)	23 %	8 %		
SEV-Eurooppa	17 %	6 %		
Muut maat	18 %	6 %	kotimarkkinat 65 %	
Yhteensä	100 %	35 %	65 %	100 %

Vuoden 1987 tilastosta käy ilmi, että EY:n ja Eftan osuus tavaraviennistä oli vuonna 1987 merkittävä, 65 prosenttia. Sen sijaan idänkaupan osuus oli vain noin 17 prosenttia. Toisaalta kotimarkkinoiden osuus teollisuustuotteiden kokonaistuotannosta oli verraten korkea, sekin 65 prosenttia.

Elinkeinoelämän edunvalvojista myös Suomen Pankkiyhdistys seurasi tiiviisti integraatiota, koska sen mukaan rahoitussektori oli keskeisessä asemassa EY:n sisämarkkinaprojektissa. Yhdistys arvioi laajentuvien markkinoiden ja vapautuvan kilpailun tuovan hyötyjä myös pankkitoiminnalle.³⁷⁷ Suomen osallistuminen kansainväliseen talouteen oli Raimo Väyrysen mukaan pitkään hyvin valtiojohtoista ja säädeltyä. Vaikka Suomi oli lähtenyt mukaan vapaakauppaan, pääomaliikkeiden rajoittaminen ja pankkiprotektionismi säilyivät pitkään ja vahvana. Ollila ja Saukkomaa kiteyttivät: ”rahoitusmaailma ei toiminut markkinoiden, vaan Suomen Pankin ehdoilla”.³⁷⁸ Vaikka suomalaiset pankit olivat 1960-luvulta saakka kehittäneet kansainvälistä toimintaansa, muun muassa perustamalla ulkomaan-yksiköjä, niin symbolisesti ehkä merkittävintä rahoitusmarkkinoiden vapautumisessa oli, että vuonna 1982 sallittiin ulkomaisten pankkien toiminta Suomessa. Aluksi pankkeja tuli kolme ja vuonna 1985 niitä oli neljä. Ne keskittyivät tarjoamaan palveluja yrityksille.³⁷⁹

³⁷⁵ Korhonen Tapio 2011, 161; Kuusterä & Tarkka 2012, 522–524; Paavonen 2008, 309.

³⁷⁶ Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys 1988, 75.

³⁷⁷ Länsi-Euroopan yhdentymisen ja pankkitoiminnan edellytykset Suomessa, 1989.

³⁷⁸ Väyrynen 1999, 30; Ollila & Saukkomaa 2013, 124.

³⁷⁹ Ulkomaiset pankit vuonna 1982 olivat: Citibank; Chase Manhattan Bank ja Indosuez. Vuonna 1985 em. lisäksi Midland Montagu, ks. Suvanto 2011; vrt. Korhonen Tapio 2011, 188, passim.; Korhonen Olli 1983a, 1,7–9; Korhonen Olli 1983b.

Väyrynen katsoi Suomen kansainvälistymisen kolmannen suuren käänteen ajoittuvan 1980-luvun loppuun, jolloin pääomaliikkeiden rajoituksia purettiin: pankkien toiminta vapautui, ulkomaista rahaa alkoi virrata maahan ja suomalaiset sijoitukset ulkomaille lähtivät nousuun. Talouden muutokselle oli Väyrysen mukaan sekä ulkoiset että sisäiset syynsä. Neuvostoliitossa käynnistetty perestroika oli suomalaisen muutoksen välttämätön, mutta ei vielä riittävä edellytys. Kehitykseen vaikutti myös markkinatalousmaissa tapahtuneet poliittisen linjan muutokset kohti uusliberalismia, joka sai kaikupohjaa myös Suomessa.³⁸⁰ Martti Häikiö ajatteli suuresta käännteestä samoin ja piti vuotta 1985 eräänlaisena vedenjakajana, jolloin Suomen teollisuuden huomio siirtyi idänkaupasta länsikauppaan. Hän tiivistä vuosien 1985–1987 suuret muutokset elinkeinoelämän kannalta: rahoitusrakenteen monipuolistuminen, ulkomaisen omistuksen avautuminen, yritysten keskittyminen ja yrityskoon kasvaminen, teknologiayritysten nousu sekä Länsi-Euroopan integraation tiivistyminen.³⁸¹

Kun Suomen rahamarkkinat vapautettiin säännöstelystä 1980-luvun loppupuolella, se mahdollisti valuuttalainojen oton ja lisäsi kotitalouksien ja yrityksi- en velkaantumista. Rahapolitiikan muutos ja pankkitoiminnan vapautuminen heijastui myös ruohonjuuritasolle ja näkyi jopa pankkien sivukonttoreissa, jotka kilvan myivät ulkomaisia luottoja erityisesti yritysasiakkaille. Kehitys oli läheisessä yhteydessä ns. pankkikriisiin, joka ravisteli vahvasti koko yhteiskuntaa.³⁸²

Teknologiavienti kehittyi ja Nokia kasvoi

Nokia ja sen nousu merkitsi paljon Suomelle. Yhtiöstä muodostui vertauskuva tutkimallani kymmenvuotisjaksolla. 1980-luvun puolivälissä elinkeinoelämän suuren käänteen aikana myös Nokian ympärillä tapahtui. Yhtiö oli tiiviisti sisällä muutosprosessissa. Se oli kansainvälisesti suuntautuneena suuryrityksenä merkittävä osa muutosta. Sen vuoksi kirjoitan Nokiasta verraten paljon.

Nokiasta tuli vuonna 1985 Suomen suurin yritys ja sen toimitusjohtaja Kari Kairamo valittiin TKL:n puheenjohtajaksi ja seuraavan vuoden keväällä, hallinnon uudistamisen yhteydessä Nokian pääjohtajaksi, jona hän oli kuolemaansa, vuoteen 1988, saakka. Nokialla oli tuntosarvet moneen suuntaan. Se oli tiiviisti mukana kansallisen teknologiastrategian suunnittelussa, kun toimitusjohtaja Kari Kairamo valvoi yhtiön etuja yhtenä KTM-81-komitean neljästä jäsenestä. Nokia vaikutti myös siihen, että 1980-luvun puolivälissä metalliteollisuus ohitti metsäteollisuuden suurimpana vientialana.³⁸³ Elektroniikka-ala laskettiin pääsääntöisesti metalliteollisuuteen.

³⁸⁰ Länsi-Euroopan yhdentyminen ja pankkitoiminnan edellytykset Suomessa, 1989; Väyrynen 1999, 30; Patomäki 2007, 55–57; Korhonen Tapio 2011, passim.

³⁸¹ Häikiö 2001, 58,140–141.

³⁸² <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>. Työskentelin pankissa, myös sivukonttorissa, 1984–89. Pankkikriisistä mm. Vesikansa Jarkko 2016, 344–347.

³⁸³ Häikiö 2001, 58,140–141; Aunesluoma 2011, 286; ks. Paavonen 2006, 104; Laine 2006a, 128; Ollila & Saukkomaa 2013, 114; <http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=1690>, luettu 12/ 2013.

Nokia antoi 1980-luvulla teknologia-Suomelle kasvot ja se oli paras esimerkiksi yrityksestä, joka integroitui omia aikojaan Eurooppaan. Kuvataessaan talouselämämme rakennemurrosta 1980- ja 1990-lukujen taitteessa Jaakko Iloniemi korosti, että kansainvälisesti merkittävin muutos oli Nokian johdolla tapahtunut elektroniikkateollisuuden huikea harppaus. Se muutti muun maailman Suomesta muodostamia mielikuvia radikaalilla tavalla. Muutoksen juuret olivat Iloniemen mukaan 1980-luvun tapahtumissa.³⁸⁴

Suomessa oli vuonna 1984 oikeastaan vain yksi ainut aidosti kansainvälinen suuri teollisuusyritys, Herlinin suvun hissiyhtiö Kone Oy. Sen työvoimasta kaksi kolmasosaa oli ulkomailla. Telekommunikaation kehitys vei kuitenkin 1980-luvulla Suomen elinkeinoelämän kansainvälistymisen uuteen vaiheeseen. Merkittävin eurooppalaistuja oli Nokia, jonka perustelut toiminnalleen sopivat monille muillekin kansainvälistyville suomalaisyrityksille. Nokiassa nähtiin, että etabloitumalla Eurooppaan pystyttiin vähentämään kaupan esteiden vaikutusta.³⁸⁵

1980-luvulla teknologian kehitys nopeutui entisestään ja pääomamarkkinoiden vapautuminen helpotti panostamista teknologian kehittämiseen. Samalla kun teknologian tuotantocyklit nopeutuivat, tuotekehitys- ja tuotantokustannukset kasvoivat sekä kansainvälinen kilpailu kiristyi. Yritykset, myös Nokia, tarvitsivat laajempia kotimarkkinoita ja kansainvälistä teknologiayhteistyötä. Kuvaavaa oli, että Suomessa 1980-luvulla aineettomat investoinnit kasvoivat muita investointeja nopeammin, kun elektroniikkateollisuuden nousun kanssa samanaikaisesti myös perinteiset teollisuuden alat panostivat entistä enemmän teknologiaan ja osaamiseen. Se, miten yritykset hankkivat ja kehittivät teknologiaa ja muuta tietotaitoa toimintansa tueksi, nousi entistä tärkeämmäksi suomalaisyritysten menestystekijäksi.³⁸⁶

Pääomamarkkinoilla ja niiden vapautumisella oli suuri merkitys, sillä Nokia kasvoi pankkien hallitsemassa toimintaympäristössä. Pankit olivat jopa määrävissä asemassa suomalaisessa 1980- ja 1990-lukujen taitteen talouselämässä. Kuvaavaa oli, että Kauppalehden 90-vuotisjuhlanumero loppuvuodesta 1988 keskittyi pankkeihin ja rahaan. Suomalainen rahoitusjärjestelmä oli varsin pankkikeskeinen. Pankit eivät vain rahoittaneet yrityksiä, vaan olivat myös niiden erittäin suuria omistajia. Nokiaa on luonnehdittu tuolloin kahden suurimman suomalaisen liikepankin, Kansallis-Osake-Pankin, KOP:n ja Suomen Yhdyspankin, SYP:n, omistamaksi yhtiöksi. 1980-luvun jälkipuoliskolla Nokian hallituksen puheenjohtajana oli SYP:n pääjohtaja Mika Tiivola sekä varapuheenjohtajana KOP:n pääjohtaja Jaakko Lassila. Nokiassa puhuttiin vallitsevan pankkien välillä *kauhun tasapaino*.³⁸⁷ Pankkien vallasta elinkeinoelämässä kertoi, että KOP:n pääjohtaja Lassila mainitsi Tauno Matomäelle istuneensa samanaikaisesti 32 yrityksen hallituksessa.³⁸⁸

³⁸⁴ Iloniemi 2006, 15; ks. Neuvo 2003, 203.

³⁸⁵ Hämäläinen 2011a, 62; Mansner 2007, 212–214, ks. Vuorilehto 1988, 29.

³⁸⁶ Väyrynen 1999, 89; Nisonen 2008, 145; Aunesluoma 2011, 289; Korhonen Tapio 2011, 142.

³⁸⁷ Saukkomaa 1991, 40–42; KL 12.12.1988; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 325–326; ks. Ollila & Saukkomaa 2013, 123; Marttila 2015, 39–40. Lassila oli Holkerin valitsijamiesehdokkaana vuoden 1988 presidentinvaaleissa.

³⁸⁸ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

Nokia oli suomalaisittain poikkeuksellinen monialayritys, koska monet sen valmistamat tuotteet olivat kuluttajatavaroita, joiden avulla Nokialla oli hyvä tuntuma kuluttajamarkkinoihin. Tosin Nokialla oli paljon myös kaapeli- ja metsäteollisuutta, jotka tuottivat pääosin pääomahyödykkeitä. Elektroniikka kävi erityisen hyvin kaupaksi ja Nokia oli jo vuonna 1984 Pohjoismaiden toiseksi suurin elektroniikkayritys sekä suurin mikrotietokoneiden, Mikro-Mikkojen, ja väritelevisioiden valmistaja. Nokia päätti karsia toimialoja ja pääjohtaja Kairamo ilmoitti Nokian keskittyvän jatkossa elektroniikkaan. 1980-luvun puolivälissä Nokiasta oli kasvanut Suomen mittapuussa jättyyritys ja aidosti kansainvälinen yritys. Se oli Suomen suurin yksityinen teollisuusyritys ja suurin teollinen työnantaja, jonka palveluksessa oli 28 000 henkeä.. Yhtymällä oli 80 tytäryhtiötä Suomessa ja ulkomailla, toimipaikkoja 26 maassa ja tuotantoa 9 maassa.³⁸⁹

1980-luvun puolivälissä Nokian kansainvälistyminen sai uutta liikkumatilaa, kun rahoitusmarkkinat Suomessa alkoivat vapautua ja kansainvälistyä. Nokian kasvu merkitsi sitä, että kotimainen rahoitus ei riittänyt, vaan oli turvauduttava enenevässä määrin ulkomaiseen rahoitukseen. Rahoitusallalla työskennellyt Jorma Ollila tuli Nokian palvelukseen kansainvälisten operaatioiden johtajaksi helmikuun alussa 1985. Hän oli yhtiön myöhempien vaiheiden kannalta merkittävä rekrytointi.³⁹⁰

Nokian pääjohtaja ja TKL:n hallituksen puheenjohtaja Kairamo oli Suomen teollisuuden ykkösmies ja elinkeinoelämän johtajista näkyvimmin Eurooppa-suuntautunut. Hän kehitti yhtiötään kansainvälisen visionsa kautta. Kairamon rooli Suomen länsi-integraation vauhdittajana oli tärkeä. Martti Häikiön mukaan 1980-luvun puolivälissä Nokian johto ja Kairamo osallistuivat integraatiokeskusteluun lähinnä TKL:n ja sen pohjoismaisten yhteyksien kautta. Valtiojohto arvosteli Kairamoa, kun hän toukokuussa 1987 esitti Suomen liittymistä Euroopan neuvostoon. Kairamo korosti, että kaikki muut Länsi-Euroopan maat olivat Euroopan neuvoston jäseniä.³⁹¹

Kari Kairamo ei hyväksynyt ylipäänsä pankkivaltaisuutta elinkeinoelämässä, eikä Nokian päätöksenteossa, vaan hän oli julistanut oman yksityisen vallankumouksensa pankkien hallitsemaa järjestelmää vastaan. Häntä harmitti, että Nokiassa vain ne suuret päätökset, joista KOP ja SYP olivat samaa mieltä, voitiin tehdä. Osa kamppailua oli Kairamon Nokiassa läpi ajama vuoden 1986 mittava hallinnonuudistus. Sen eräänä tavoitteena oli heikentää keskeisten omistajien eli suurten liikepankkien asemaa.³⁹²

Muutosten myötä toimitusjohtaja Simo Vuorilehdolle tuli aiempaa suurempi vastuu operatiivisesta toiminnasta, kun taas pääjohtajaksi nimitetty Kairamo kes-

³⁸⁹ Häikiö 2001, 140; ks. Saukkomaa 1991, 40–42; Hämäläinen 2011a, 61.

³⁹⁰ Häikiö 2001, 74; Ollila ja Saukkomaa, 2013, 112–115; ks. Ollilan urakehityksestä myös Sajari 2012b.

³⁹¹ Häikiö 2001, 58; Karvinen 2001, 20; Jakobson 2003, 366; Hämäläinen 2011a, 61; Aunesluoma 2011, 434; Ollila & Saukkomaa 2013, 114.

³⁹² Hallituksen puheenjohtaja Mika Tiivola sekä varapuheenjohtaja Jaakko Lassila taipuivat Kairamon toiveiden edessä. Ollila & Saukkomaa 2013, 119–120, 123–124; ks. Häikiö 2001, 141.

kittyi entistä vahvemmin yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Tärkein väylä oli TKL, jonka puheenjohtajana Kairamo toimi 1985–1987.³⁹³

Nokialla oli useita kansainvälistymishankkeita vireillä. Erityisesti se sai kansainvälistä näkyvyyttä, kun Kairamo ja Volvon Pehr Gyllenhammar keskustelivat yhtiöidensä teollisesta yhteistoiminnasta ja ristiinomistuksesta keväällä 1987. Kairamo suunnitteli Volvosta Nokian pääosakasta. Volvo oli Ruotsissa merkittävä toimija, joka teki 10 prosenttia maan bruttokansantuotteesta.³⁹⁴ Gyllenhammar³⁹⁵ oli mukana monissa Nokian kansainvälistymispyrkimyksissä. Hän toimi myös ensimmäisenä puheenjohtajana huhtikuussa 1983 perustetussa eurooppalaisen suurteollisuuden yhteistyöjärjestössä *European Round Tablessa*, ERT:ssä. Nokia oli 1980-luvulla aktiivisesti mukana sen toiminnassa, jonka kohteita olivat koulutus, työllisyys, infrastruktuuri, Euroopan sisäiset markkinat, tutkimus ja kehitys sekä kauppa ja investoinnit.³⁹⁶

Kairamo laati Gyllenhammarin kanssa listan pohjoismaisista yhteistyökohteista. Varsin käytännön läheisessä esityksessä korostui yritysten toimintaa helpottava säädösharmonisointi. Listan tavoitteet muistuttavat läheisesti Euroopan yhteisön tavoitteita Pohjoismaihin sovellettuna: (1) ”samojen päätösten yhteistä käyttöönottoa Pohjoismaissa kuin EC on parhaillaan valmistelemassa, (2) koulutuksen ja tutkintojen hyväksyminen ja ammatinharjoittamisen vapauttaminen ja vapaa kauppa maiden rajojen yli, (3) pääoman vapaa liikkuminen Pohjoismaiden välillä, (4) yhteispohjoismainen osakeyhtiölaki ja yritysten toimintaa rajoittavien esteiden purkaminen, (5) Pohjoismaiden sisäisten ja muun Euroopan ja Pohjoismaiden välisten liikenneyhteyksien parantaminen.”³⁹⁷

Kairamo osallistui myös lehdistössä integraatiokeskusteluun julkaisemalla Gyllenhammarin kanssa Helsingin Sanomissa 14.10.1988 samaan Pohjoismaiseen yhteistyöteemaan kuuluvan artikkelin: *Yhtenäinen Pohjola EY:n neuvottelukumppaniksi*. Aloite muistutti lähtökohdiltaan Nordekia. Kirjoittajat kertasivat yllämainittuja pohjoismaisia harmonisointi- yms. tavoitteita ja lisäksi korostivat ”Vaihtoehto Pohjola” täydennykseksi Efta-linjalle, kun Suomen, Ruotsin ja Norjan pyrkiessä lähestymään EY:tä. Yhdessä Pohjoismaat ovat teollis-taloudellinen voimatekijä ja Pohjola vahvistaisi Eftan rajalliseksi koettua neuvotteluvoimaa suhteessa EY:hyn. Pohjoismaisen yhtenäisyyden merkitystä korosti se, että Itävalta ja Sveitsi poikkeavat monissa suhteissa Pohjolan Efta-maista. Pohjoismaita korostaen Tanska kytkettiin mukaan tukemaan omalta osaltaan muita Pohjoismaita EY-yhteyksillään ja neuvoillaan. Yhdessä Pohjoismaat olisivat vahva osa-

³⁹³ Häikiö 2001, 141; Ollila & Saukkomaa 2013, 123–124.

³⁹⁴ Häikiö 2001, 174; Ingebritsen 1998, 37; Borgström & Haag 1988, 201,260–263.

³⁹⁵ Gyllenhammarin (s. 1935) urasta tarkemmin, ks. Borgström & Haag 1988.

³⁹⁶ ERT, *The Roundtable of European Industrialists*; Gyllenhammar toimi sen puheenjohtajana 1983–88. Borgström & Haag 1988, 201,260–263; Ingebritsen 1998, 41,190; Vuorilehto 1988, 32; Clerc & Elo 2014, 128; <http://www.ert.eu/>.

³⁹⁷ *Finsk industris syn på den europeiske utvikling og tillpassing till denne*. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puhe Oslossa 10.11.1988.

puoli neuvotteluissa EY:n kanssa. Kirjoittajat painottivat, että seuraukset olisivat Suomelle tuhoisat, ellei se saa läheistä suhdetta Euroopan yhteisöön tai jos se suljetaan täysin yhteisön ulkopuolelle.³⁹⁸

Kairamon kansainväliset riennot voitiin nähdä Nokian johdossa toisinkin. Kairamon seuraaja, Jorma Ollila, kuvasi yhdessä Harri Saukkomaan kanssa vuoden 1988 Nokiana: ”Nokian tärkeimmän päättäjän, pääjohtaja Kari Kairamon aika näytti kuluvan aivan muihin asioihin kuin oman yhtiön johtamiseen. Hänet oli kutsuttu ERT-ryhmän jäseneksi. Ryhmä kokosi tärkeimmät maanosan teollisuusjohtajat keskustelemaan ajankohtaisista asioista eri puolille Eurooppaa. Se oli toki Nokian kannalta tärkeä paikka, mutta samaan aikaan yhtiön oma tulevaisuus oli vaakalaudalla.”³⁹⁹

Kairamon erityisen tärkeitä kiinnostuksen kohteita oli eurooppalainen koulutuspolitiikka. Hän oli ns. Gyllenhammarin ryhmässä muun muassa perustamassa elokuussa 1987 NORIT:ia, *Nordiskt Institut för Informationsteknik*. Mukana oli pohjoismaisia suuryrityksiä. Tarkoituksena oli järjestää korkean tason informaatiotekniikan erikoiskursseja. Kairamon harmiksi Euroopan yhteisössä oli aloitettu useita yhteistoiminta-alueita, kuten *Erasmus* ja *Comett*, mutta Suomi ja Skandinavian maat eivät voineet osallistua niihin, koska eivät olleet EY:n jäseniä.⁴⁰⁰

Kari Kairamo jatkoi TKL:n puheenjohtajana tekemiään painavia linjauksia Suomen suurimman yrityksen Nokian pääjohtajan puheenvuorolla: *Euroopan periferia vai Pohjolan valoa?*, jonka hän piti Suomen ja Ruotsin välisen yhteistyön juhlaseminaarissa Espoon Hanasaassa joulukuun alussa 1987. Kairamo käsitteli puheissaan teollisuuden ja Nokian kannalta keskeisimpiä integraatioaiheita sekä varsin usein pohjoismaista yhteistyötä. Kairamo vaihteli puheidensa painotuksia tilaisuuden mukaan ja ehkä hieman senkin mukaan, esiintyikö hän yritys- vai järjestöjohtajana. Hanasaaren puheenvuorossaan hän tunnustautui euro-optimistiksi ja painotti, että eurooppalaisen yhteistyön lisääminen ja integroituminen on Euroopalle ainoa tapa vastata maailmantalouden haasteisiin. Kannastaan huolimatta Kairamo arveli Euroopan talousalueen mahdollisesti syntyvän vasta 1990-luvun puolivälissä. EY-jäsenyydestä hän ei haluaisi *spekuloitavan* lainkaan. Juhlan luonteen mukaisesti hän kertasi eurooppalaisuuden, pohjoismaisen yhteistyön ja Suomen eurooppalaisia panoksia saaneen teollisuuden vuosisataista historiaa. Kairamo näki, että Pohjoismaat muodostivat kiinteämmän kokonaisuuden kuin tuolloinen Euroopan yhteisö. Hän vertasi mielellään Suomen ja Ruotsin talouselämää ja katsoi, että Suomessa teollisuuden rakennemuutos ja yritysten kansainvälistyminen ei ollut Ruotsin tasolla. Kairamon mielestä myös integraatiokeskustelu kävi Ruotsissa vilkkaammin, kun taas Suomessa keskustelu ”on ollut toistaiseksi vähäistä ja suuri osa poliitikoistamme ja puolueistamme tuntuvat välttelevän

³⁹⁸ Gyllenhammar & Kairamo 1988. Sitaatit ovat kirjoittajien käyttämiä.

³⁹⁹ Ollila & Saukkomaa 2013, 153. Nokian toimintaa seuranneen Tauno Matomäen arviot Kairamon johtamisesta olivat hyvin samansuuntaisia. Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

⁴⁰⁰ Häikiö 2001, 179, ks. STK:n johtaja Matti Peltonen (1988, 129–132) kirjoitti Erasmuksesta ja Comettista.

aihepiiriä”. Keskustelun vauhdittamiseksi hän toivoi tiedotusvälineiden lähettävän taloustoimittajia Brysseliin seuraamaan integraatiota.⁴⁰¹

Ruotsin ja Suomen talousyhteistyötä ei Kairamon mukaan ”voi enää katsella puhtaasti kahden maan välisenä asiana, vaan siihen liittyy tänään kiinteästi ja tulevaisuudessa vielä selvemmin Euroopan talusintegraatio ja talusyhteistyö”. Samoin kuin ministeri Salolainen kesän 1987 puheessaan, myös Kairamo ajoi varovaista, tukevasti Eftaan nojaavaa politiikkaa. Puheessaan hän näki kaikkien, yhtä hyvin EY:n, Eftan kuin yksittäisten Efta-maidenkin, edun mukaista olevan, jos Eftan toimintaa pystyttäisiin vahvistamaan. Kairamo tiivisti toiveensa pohjoismaiselle yhteistyölle toteamalla, että Ruotsi, Suomi ja Pohjoismaat voivat edesauttaa keskinäistä yhteistyötään sekä eurooppalaista talusyhteistyötä paitsi vahvistamalla Eftaa, myös toteuttamalla pohjoismaisella tasolla EY:n kanssa rinnakaista sisäistä harmonisointia ikään kuin harjoitteluna vuoden 1992 jälkeistä aikaa silmällä pitäen. Hänen mukaansa Pohjoismaissa olisi syytä edelleen helpottaa mm. sijoittumislainsäädäntöä, vapaita pääomamarkkinoita ja aikaansaada yhteinen pörssitoiminta. Mitä runsaammin pohjoismaisia yrityksiä syntyy, sitä valmiimpi Pohjola on aikanaan astumaan osaksi Eurooppalaista talousaluetta. Teollisuusmiehenä Kairamo pelkasi, että turhan rohkea ulkopoliittikka voisi hankaloittaa teollisuudelle tärkeitä tavoitteita ja tapansa mukaan hän varoitti, että turha spekulatio EY-jäsenkysymyksen ympärillä vaikeuttanee selvästi Yhteisön mielenkiintoa käytännön harmonisointiin liittyviä konkreettisia kysymyksiä kohtaan.⁴⁰²

Kairamo piti yhteyttä myös EY:n korkeimpaan johtoon. Hän tarjosi Euroopan komission puheenjohtaja Jacques Delorsille tämän Suomen vierailulla kesällä 1988 rapuillallisen Båtvikin edustushuvilassa Kirkkonummella. Ollila ja Saukkomaa totesivat, että ajat olivat muuttuneet. Nokian vieraat eivät enää olleet Neuvostoliitosta vaan Brysselistä.⁴⁰³

Vuorineuvos Tauno Matomäki muisti Kairamon idearikkaaksi ja impulsiiviseksi ihmiseksi, joka oli teollisuusjohtajaksi poikkeuksellisen kiinnostunut politiikasta. Kairamon erilaisista politiikkaan liittyvistä kuvioista osa on Matomäen mukaan tullut julkisuuteen, osa ei.⁴⁰⁴ Kairamolla olikin kaiken aikaa monta peliä käynnissä ja hänellä oli laajat yhteydet myös Teollisuuden Keskusliiton ulkopuolella kotimaisen politiikan ja elinkeinoelämän kärkikaartiin. Kiinnostavimpia Kairamon peleistä oli 1970- ja 1980-luvulla kymmenkunta vuotta vaikuttanut yhteiskuntapoliittinen keskusteluryhmä, joka muodostui Kairamon ja hänen suojatikseen mainitun

⁴⁰¹ *Euroopan periferia vai Pohjolan valoa?* Kari Kairamon puhe juhlaseminaarissa 3.12.1987 Suomen ja Ruotsin välisestä yhteistyöstä 1990-luvulle siirryttäessä. Hanasaari, Espoo. Sampsa Saralehdon arkisto. Kairamo viljeli verbiä: *spekuloida*.

⁴⁰² *Euroopan periferia vai Pohjolan valoa?* Kari Kairamon puhe juhlaseminaarissa 3.12.1987 Suomen ja Ruotsin välisestä yhteistyöstä 1990-luvulle siirryttäessä. Hanasaari, Espoo. Sampsa Saralehdon arkisto.

⁴⁰³ Ollila & Saukkomaa 2013, 153. Illallinen ajoittuu Delorsin Suomen vierailuun, jolloin hän tapasi mm. palkansaajajärjestöjen väkeä ja on luultavasti ollut jo heinäkuun lopulla, eikä elokuussa kuten Ollila ja Saukkomaa kirjoittavat. Vrt. Hayes 2011, 17; ks. Koroma 2015, 244.

⁴⁰⁴ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; vrt. Hämäläinen 2013a. Matomäki oli TKL:n hallituksessa 1987–92, pj 1992.

Paavo Väyrysen yhteistyöakselin varaan. Ryhmän sihteerinä toiminut Samuli Skurnik on puhunut Kairamon-Väyrysen ryhmästä. Skurnik piti ryhmän kokoonpanoa poikkeuksellisen merkittävänä ja sen jäseniä suomalaisen päätöksenteon sisäpiiriläisenä. Jäseniä oli teollisuudesta ja pankkimaailmasta, mm. Nokiasta oli Kairamon lisäksi Harry Mildh, joka oli Nokian etujärjestörekrytointeja. Hänet poimittiin STK:n pääsihteerin paikalta Nokian johtotehtäviin. Elinkeinoelämän etujärjestöistä oli mukana Teollisuuden Keskusliitosta Timo Laatonen ja Vesa Vainio, Suomen Työntantajain Keskusliitosta Matti Korhonen ja Maataloustuottajain Keskusliitosta Heikki Haavisto.⁴⁰⁵ Ay-liikkeen edustajia ei joukossa ollut. Ei ollut välttämättä yllätys, että Kairamon varovainen EY-jäsenyyslinjaus noudatti 1980-luvun jälkipuoliskolla ulkoministerinä vuosina 1983–1987 toimineen Paavo Väyrysen linjaa.⁴⁰⁶

Nokia on strategiansa mukaisesti panostanut lujasti tutkimus- ja kehitystoimintaan samoin kuin koulutukseen. Nokia ei kuitenkaan tuhlaillut tutkimus- ja kehitystoiminnassaan, vaan suunnitteli sen huolella ja kohdisti sen tehokkaasti. Lähtökohtana oli, että menestyviä tulevaisuuden yrityssektoreita ovat ne, joilla panostetaan voimakkaasti tutkimukseen ja kehitykseen.⁴⁰⁷ Näin ollen Nokian myönteinen kanta eurooppalaisiin tutkimus- ja teknologiayhteistyöhankkeisiin oli selvä.

Nokia jatkoi erikoisosajien rekrytointia ja sen kansainvälisestä suuntautumisesta kertoi, että 30 vuotta diplomaattina toiminut, Suomen Washingtonin suurlähettäjä Paavo Rantanen palkattiin vuonna 1988 Nokian johtokuntaan, jossa hän työskenteli vuoteen 1995.

Nokia oli Rantasen mukaan selvimmin *high techiin* panostanut suomalainen monialayritys, jonka kansainvälisyysstrategia oli luotu jo 1970-luvun puolivälissä. 1980-luvun lopulla Eurooppa oli Nokialle arkipäivää. Vuonna 1988 Nokian toimitusjohtaja Simo Vuorilehto kirjoitti Euroopan merkitystä korostaen artikkelissaan, *Nokia ja Eurooppa*, alaotsikoltaan: *Olemme jo euroyritys*, että Eurooppa on Nokialle päämarkkina-alue ja Pohjoismaat kotimarkkina-alue. Efta- ja EY-alueiden osuus Nokian liikevaihdosta oli 90 prosenttia.⁴⁰⁸

Etenevän integraation suomat mahdollisuudet avautuivat kansainvälistyneelle Nokialle kuin tilauksesta ja yhtiö hyödynsi mahdollisuudet. Paavo Rantasen mukaan ”aivan keskeisenä elementtinä on tässä ollut osallistuminen eurooppalaiseen tutkimusyhteistyöhön”.⁴⁰⁹ Nokia lähti mukaan neljään Eureka-projektiin vuonna 1987. Hankkeista vanhin ja laajin oli *EAST*, joka pyrki kehittämään oh-

⁴⁰⁵ Kääriäinen 2002, 214; Jakobson 2003, 364–365; Skurnik 2005, 196–199; Saukkomaa 1991, 20,43; Vesikansa Jarkko 2004, 279. Vrt. Koroma 2015, 85–86,306; Miettunen 2013.

⁴⁰⁶ Paavo Väyrynen oli Sorsan IV hallituksen ulkoministeri 1983–1987 ja uudelleen Ahon hallituksessa 1991–93. Kairamo tutustui Kairamon-Väyrysen-ryhmässä myös myöhemmin Nokian omistusjärjestelyissä toimeliaaseen Pentti Kouriin ja pyysi häntä Nokian hallitukseen, mihin Kouri valittiinkin vuonna 1984. Kourilla saattoi myös olla osuutta siihen, että Nokia otti rekrytointimielessä yhteyttä hänen opiskelutoveriinsa Jorma Ollilaan. Prof. ja sijoittaja Kourin junailemien, myös Nokian koskeneiden, omistusjärjestelyjen yhteydessä puhuttiin Kouri-kaupoista. Ks. Saukkomaa 1991, eritoten 20,43. Rekrytointiyhteydenotosta, Ollila & Saukkomaa 2013, 115.

⁴⁰⁷ Vuorilehto 1988, 25; Rehn 1996, 312–313.

⁴⁰⁸ Rantanen 1989, 37; Vuorilehto 1988, 26. Kairamon kuoltua Vuorilehdosta tuli Nokian pääjohtaja vuosiksi 1988–1992.

⁴⁰⁹ Rantanen 1989, 38.

jelmistotyökaluja. Nokia oli myös mukana *HDTV*-hankkeessa, jonka tarkoituksena oli kehittää uusi kansainvälinen tv-standardi. Samana vuonna Nokia allekirjoitti EY:n kanssa sopimuksen osallistumisesta Race-ohjelmaan. Kolmas yhteistyöprojekti, jossa Nokia oli mukana, oli Esprit-tutkimusohjelma ja siinä kaksi tutkimusprojektia. Espritin tavoitteena oli kehittää miljardipanostuksella tietotekniikkaa ja parantaa eurooppalaisen teollisuuden kilpailukykyä. Lisäksi Nokia oli mukana *Drive*-projekteissa ja kahdessa ESA-projektissa. Rantanen totesi, että ”Nokian johto on osaltaan antanut selkeän tukensa valtiiovallan osallistumiselle eurooppalaiseen tutkimusyhteistyöhön.”⁴¹⁰ Mielenkiintoista on, että Nokia vaikutti sekä etujärjestöjen että keskusteluryhmien kautta, mutta myös suoraan, mm. antamalla tukensa valtiiovallan tutkimusyhteistyöpolitiikalle, ei päinvastoin.

Nokia ei ollut vain ajatustasolla ja käymänsä kaupan kautta mukana Euroopan integraatiossa, vaan sen laajeneminen ja integroituminen Eurooppaan jatkui jo 1970-luvulla hahmotellun strategian mukaisesti yrityskauppojen avulla. Syksyllä 1987 Nokian kaapeliteollisuus, joka oli maailman suurin kaapeliteollisuuden koneiden, tuotantolinjojen ja laitosten valmistaja, osti sveitsiläisen kaapelikonevalmistajan, pörssi-yhtiö Mailleferin, jolla oli valmistusta ja kaupallista toimintaa useissa maissa. Vuonna 1988 Nokia suoritti historiansa suurimmat yrityskaupat ostamalla länsisaksalaisen SEL:n (Alcatel) kulutuselektronikkateollisuuden ja osan komponenttiteollisuutta sekä ruotsalaisen Ericsson Information Systemsin datadivisioonan monissa maissa toimivine tytäryhtiöineen. Näiden yritysostojen tuloksena Nokia kasvoi 65 prosenttia yhdessä vuodessa 1988.⁴¹¹

Nokia perusteli ulkomaaninvestointejaan sillä, että tuotannon sijoittaminen lähelle markkinoita lisää toimitusvarmuutta ja vakuuttaa asiakkaat toimitusten jatkuvuudesta. Samalla yritys lisää markkinatuntemustaan ja pystyy nopeammin reagoimaan kysynnän muutoksiin. Yrityskaupat avasivatkin uudet eurooppalaiset jakelukanavat ja markkinointimahdollisuudet Nokian kulutuselektronikalle. Rantanen luonnehti niitä ”megahankinnoiksi”, mutta näki, että ne olivat johdonmukainen osa lukkoon lyötyä strategista suuntaa, jossa yhtymä on muunnettu hitaasti kasvavien perusteollisuuksien puolelta riskialttiimmille, mutta parempien kasvuedellytyksien elektronikkamarkkinoilla työskenteleväksi yritykseksi. Nokia otti kansainvälistymiskehityksessään uuden askeleen ja oli suomalaisittain edelläkävijä myös eurooppalaisiin pörssiin listautumisessa, kun keväällä 1987 Nokia vietiin Lontoon pörssiin. Se oli tärkeää Nokialle, jotta yhtiö voisi muuttua kansainvälisten sijoittajien tuntemaksi ja arvostamaksi yhtiöksi. Se takasi yhtiölle uutta rahoitusta ja kasvavaa itsenäisyyttä suomalaispankkien holhouksesta. Vuonna 1988 Nokian osakkeita noteerattiin Helsingin ja Lontoon lisäksi Tukholman, Pariisin ja Frankfurt-am-Mainin arvopaperipörsseissä.⁴¹²

⁴¹⁰ Vuorilehto 1988, 31–33; Rantanen 1989, 38. Lyhenteet: EAST=*Eureka Advanced Software Technology*, HDTV =*High Definition TV*, RACE=*Research and Development in Advanced Communication Technologies for Europe*.

⁴¹¹ Rantanen 1989, 37; Vuorilehto 1988, 27–29,31; vrt. Ollila & Saukkomaa 2013, 147.

⁴¹² Vuorilehto 1988, 27–31; Rantanen 1989, 37; Ollila & Saukkomaa 2013, 133; vrt. Jakobson 2003, 362; Mansner 2007, 214.

Laajentuminen Eurooppaan tuli Nokialle välttämättömäksi myös siitä syystä, ettei Suomi, eivätkä Pohjoismaat yksinään tarjonneet riittävää markkinapohjaa elektroniikalle, jossa vaadittavat tuotekehityspanokset ovat suuria. Vuorilehto näki, että tuotantovolyymiä lisäämällä ja Euroopan markkina-asemia vahvistamalla Nokia pystyi entistä paremmin vastaamaan myös Euroopan ulkopuolelta tulevaan kilpailuun. Matkapuhelinten osuus Nokian toiminnassa oli edelleen nousussa. Lisäksi GSM-teknologian tulevaisuuden odotukset olivat huikeat. Nokian matkapuhelinten globaalimarkkinaosuus oli vuonna 1988 14 prosenttia. Sama prosenttiosuus Nokialla oli Euroopan väritelevisiomarkkinoista.⁴¹³

Luodattaessa strategiaa 1990-luvulle oli Nokiassa todettu, ettei 1970-luvun puolivälissä asetettu suuntaus kaipaakaan uusia peruslinjauksia, vaan se koostuu edelleen kolmesta seuraavasta päätavoitteesta: kasvu kansainvälistyksen, sellaisiin tuotteisiin keskittyminen, joilla on hyvät ja keskimääräistä paremmat kasvuodotukset sekä perusteellisuuden rakenteen jatkuva uusiminen. Vastauksiksi EY:n sisämarkkinoiden asettamiin haasteisiin Nokia listasi seuraavat keinot:

1. Akvisitiot eli yrityskaupat
2. Erilaiset yhteistyömuodot
3. Voimakas tutkimus ja tuotekehitys sekä koulutus
4. Osallistuminen eurooppalaiseen tutkimus- ja kehitystyöhön
5. Rahoituksen kansainvälistyminen.⁴¹⁴

Keinovalikoimasta yrityskaupat olivat ehkä kaikkein näyttävimminkin käytössä. Luettelo selittää myös Nokian jatkuvaa mielenkiintoa integraatiota kohtaan. Kaikki Nokian valitsemista keinoista liittyivät 1980-luvun jälkipuoliskon Euroopan kehitykseen ja länsi-integraation eteneminen auttoi ainakin jossain määrin kaikkien keinojen käyttöä.

Vuonna 1988 Nokiasta oli tullut suuri eurooppalainen ja pohjoismainen yhtiö. Koko Nokian liikevaihto vuonna oli 1988 yli 22 miljardia markkaa, josta kulutus-elektroniikan osuus oli hieman yli neljännes, noin 6 miljardia. Kansainvälistymisessä on omat riskinsä ja erityisesti 1980-luvun tv-teollisuuteen kohdistuneita yrityskauppoja on arvioitu epäonnistuneiksi. Huolimatta huimasta kasvusta tai ehkä sen vuoksi, Nokialla oli taloudellisia haasteita yllin kyllin. Ollilan ja Saukkomaan mukaan erityisesti keväällä 1988 vaaran merkit alkoivat näkyä. Kirjoittajat puhuvat vuodesta 1988 Nokian *Annus horribiliksena*, kauhujen vuotena. Jälkeenpäin on usein kirjoitettu, että Nokian kriisi kulminoitui Kairamon itsemurhaan joulun alla 1988. Kairamo oli sairas, mutta asia salattiin huolellisesti.⁴¹⁵

Vaikka Kari Kairamo itse vältteli elämänsä loppuun saakka spekuloiden Euroopan yhteisön jäsenyydellä, niin hänen huomionsa Suomen EY-keskustelun vähäisyydestä ja havaintonsa, että suuri osa poliitikoista ja puolueista välttelivät

⁴¹³ Vuorilehto 1988, 27,29,33; Rantanen 1989, 37. Vuorilehto puhui solukkopuhelimista.

⁴¹⁴ Rantanen 1989, 37.

⁴¹⁵ Ollila & Saukkomaa 2013, 151–152; Saukkomaa 1991, 40–42; ks. Häikiö 2001, passim.; Hulkko 2013; Miettinen 2014.

1980-luvun jälkipuoliskolla integraatioaihepiiriä, oli varsin perusteltu. Poliitikot tuntuivat tietoisesti karttelevan keskustelua integraatiosta ja erityisesti EY-jäsenyydestä. Tällöin yritykset ja etujärjestöt pitivät keskustelua yllä.

Elinkeinoelämän etujärjestöissä katset kääntyivät idästä länteen

Keskuskauppakamari aktivoitui integraatioasioissa ensimmäisten joukossa

Keskuskauppakamarin piirissä oli kiinnostusta Suomen näkökulmasta länsi-integraatiota kohtaan jo 1950-luvulla. Kiinnostus jatkui myös 1980-luvulla. EU-toimijoiden kampanjoita tutkineen Leif Åbergin mielestä ne, joilla oli selvä intressi Suomen EU-neuvottelutulokseen, olivat aikaisin liikkeellä ja heidän toimintansa oli selkeän tavoitteellista. Hänen mukaansa Keskuskauppakamarilla oli intressinä jäsenkuntansa edut ja Keskuskauppakamari aktivoitui integraatioasioissa jo vuosina 1985–1986.⁴¹⁶

Åberg oli oikeassa, sillä Keskuskauppakamari oli integraatioasioissa verraten toimelias jo 1980-luvun jälkipuoliskolla. Kuten aiemmissakin integraatiovaiheissa, elinkeinoelämälle oli kohtalon kysymys päästä Euroopan markkinoille samoilla ehdoilla kuin kilpailijatkin. Tällä kertaa kohteena olivat EY:n sisämarkkinat ja pyrkimysten taakse haluttiin saada myös kansan tuki. Integraatiosanomaa levittääkseen Keskuskauppakamari teki seminaariyhteistyötä Teollisuuden Keskusliiton kanssa ensimmäisten joukossa jo vuosien 1987–1988 aikana.⁴¹⁷

Max Jakobson välitti Pariisissa Ranskan entiselle presidentille Valéry Giscard d'Estaingille kutsun saapua esitelmöimään Suomeen. Keskuskauppakamari toimi isäntänä, kun vierailu toteutui tammikuun lopulla 1987.⁴¹⁸ Vierailua on pidetty integraatiokehityksemme kannalta merkittävänä tapahtumana. Paavo Lipponen arvioi Suomen elinkeinoelämän saaneen herätyksen ja alkaneen panna vauhtia omaan integraatiopoliittiseen valmistautumiseensa. Giscard d'Estaing katsoi esitelmässään, että Suomen tulisi olla mukana Euroopan kehityksessä, sillä vuoden 1992 jälkeen mikään ei olisi entisellään. Kari Kairamo oli monessa mukana ja hän ehti toimia tässä asiassa Keskuskauppakamarin apuna. Jakobsonin mukaan Kairamo oli Casimir Ehrnroothin kanssa keskeinen aloitteentekijä Giscard d'Estaingin vierailun takana.⁴¹⁹

⁴¹⁶ Åberg 1996, 251,262.

⁴¹⁷ Karvinen 2001, 18; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; Lasse Lehmanin haastattelu 30.9.2011.; ks. Vesikansa Jyrki 1993, 360; Saralehto 2003, 174–176; Aunesluoma 2011, 436. Keskustellessani 24.10.2011 pitkäaikaisen diplomaatin ja TKL:n seuraajan, Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n, entisen toimitusjohtajan Leif Fagernäsän kanssa, hän arveli, että ”Keskuskauppakamari oli ehkä helpommin muokattavissa integraatiokampanjan vetäjäksi, kuin tiukemmin edunvalvontatyötä tehneet organisaatiot, kuten Teollisuuden Keskusliitto”.

⁴¹⁸ Tarkka 2010, 262; Jakobson 2003, 362; vrt. Koroma 2015, 243.

⁴¹⁹ Lipponen 2014, 354; ks. Matti Aura KKK:n toimintakertomuksessa 1994, 2; Virmavirta 2006, 35.

Keskuskauppakamari teki yleisöseminaarien lisäksi muutakin integraatioyhteistyötä Teollisuuden Keskusliiton kanssa. Syyskuussa 1987 se järjesti TKL:n kanssa yhteisen *Taloudellisen integraation iltapäivän*. TKL:n puheenjohtaja Kairamo oli toimielias sielläkin, sillä Jyrki Vesikansan mukaan Kairamo ajoi näkyvimmin Eurooppa-teesiä puheenvuorossaan *Teollisuus ja Euroopan integraatio*.⁴²⁰ Hän oli vetänyt samantapaisia linjauksia reilua viikkoa aiemmin Pohjoismaiden teollisuusliittojen kokouksessa pitämässään puheessa.⁴²¹ *Taloudellisen integraation iltapäivässä* Kairamo kiteytti teollisuuden integraatiokehityksen perustavoitteet samoiksi kuin hän kertoi myös EY:n itselleen asettaneen: tehokkuus, tuottavuus ja kilpailukyky. Kairamo puhui yhtä paljon Nokian pääjohtajana kuin Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajana. Hän painotti puheenvuoroissaan johdonmukaisesti EY-suhteiden käytännönläheisyyttä, kuten standardien ja teknisten määräysten merkitystä, koulutusta ja teknologian kehittämistä, laajoja markkina-alueita, pääomaliikkeiden vapauttamista sekä säädösharmonisointia. Lisäksi tällä kertaa Kairamo nosti esiin Euroopan yhteisön konkreettisia ohjelmia kuten Erasmuksen ja Comettin. Rantasen tavoin Kairamo antoi valtiovallalle tunnustusta kiittämällä hallitusta sen työstä taloudellisten etujen turvaamiseksi muuttuvassa tilanteessa, mainiten erityisesti ulkomaankauppaministeri Salolaisen vierailun EY:n komissiossa. Kairamo katsoi, että Suomi on pääsemässä samalle lähtöviivalle Eftan muiden puolueettomien jäsenmaiden kanssa. Silti hänellekään EY-jäsenyys ei vielä ollut realistinen vaihtoehto. Hän nojasi maan viralliseen ulkopoliittikkaan ja viittasi pääministeri Holkerin puheenvuoroon, jonka mukaan EY-jäsenyys ei sovi yhteen puolueettomuuspolitiikan kanssa. Kairamo näki, että teollisuus yhtyy hallituksen kantaan, että integraatioyhteistyötä on kehitettävä ensisijaisesti Eftan välityksellä ja Suomen omaksuna perusstrategia Eftan vahvistamiseksi oli oikea. Eftaa oli käytettävä neuvotteluissa vipuvartena. Kairamo ennusti, että Efta-maiden jäsenyyskeskustelut EC:n kanssa jäänevät vuoteen 1992 saakka täysin teoreettiselle tasolle.⁴²²

Keskuskauppakamari verkostoitui EY:hyn, kun se talvella 1987 liittyi EY-maiden kauppakamarien *Eurochambers*-organisaation kirjeenvaihtajajäseneksi. *Eurochambersiä* pidettiin merkittävänä brüsseliläisenä lobbarina.⁴²³

Tehostaessaan kansainvälistä toimintaansa Keskuskauppakamari asetti vuonna 1988 kauppapoliittisen valiokunnan, jonka ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Jaakko Iloniemi. Myös Keskuskauppakamarin ulkomaanosastoa vahvistettiin. Aluksi siitä oli vastuussa apulaisjohtaja Markku Kosola, hänen jälkeensä Virpi Tiili, jota seurasi varatoimitusjohtaja Sampsa Saralehto. Henkilötasolla Keskuskauppakamarin lähikontakteja integraatiokehitykseen edusti myös tiedotuspäällikkö Kari

⁴²⁰ Vesikansa Jyrki 1993, 361; vrt. Koroma 2015, 244.

⁴²¹ Kairamon puheenvuoro Pohjoismaiden teollisuusliittojen kokouksessa Kööpenhaminassa 2.-4.9.1987; ks. tarkemmin TKL:n kohdalla.

⁴²² *Teollisuus ja Euroopan integraatio*. Kari Kairamon puheenvuoro Taloudellisen integraation iltapäivässä 14.9.1987. Kairamo viljeli EC-lyhennettä. Kairamon 8-sivuisen puheenvuoron käsikirjoitus on Sampsa Saralehdon arkistossa. Ks. Vesikansa Jyrki 1993, 361; vrt. Rantanen 1989, 38.

⁴²³ Vesikansa Jyrki 1993, 362.

Väisänen, joka oli myöhemmin, kesällä 1989 lainassa Efta-toimistossa ja sittemmin toimi ulkomaankauppaministeri Pertti Salolaisen erityisavustajana.⁴²⁴

Keskuskauppakamari järjesti vuonna 1988 Suomen Yhdyspankin tiloissa näytävän EY-tilaisuuden, jossa alustivat valtiovarainministeri Erkki Liikanen, EY:n komission jäsen Henning Christophersen sekä Kauppapoliittisen valiokunnan puheenjohtaja Jaakko Iloniemi. Suomalaisten alueellisten kauppakamarijohtajien integraatiostrategiakokous järjestettiin 27. lokakuuta 1988 integraatiokehityksen pääkallopaikalla Brysselissä. Keskuskauppakamarin historiakirjassa Jyrki Vesikansa epäili, että se oli ensimmäinen pöytäkirjattu kauppakamarijohtajien ulkomailla istuma kokous.⁴²⁵

Keskuskauppakamari on aina seurannut tiiviisti naapureiden, erityisesti Ruotsin, integraatiokeskustelua, eikä keskuskauppakamariväeltä varmaankaan jäänyt huomaamatta entisen kauppakamarimiehen, Talouselämä-lehden vastaavan päätoimittajan Rauno Larsion artikkeli vuonna 1988 toimittamassaan kirjassa *Suomi Euroopan sisäovella*. Lajissaan ensimmäisiin suomenkielisiin EY:n sisämarkkinoita käsitelleisiin integraatiojulkaisuihin kuuluneessa kirjassaan Larsio kertoi, että Ruotsissa EY-keskustelu kävi intensiivisenä. Ruotsi halusi mahdollisimman pitkälle menevää taloudellista integraatiota vailla poliittisia sidoksia, joskin maan teollisuus halusi harkittavaksi myös täysjäsenyyttä.⁴²⁶

Ruotsalaistutkija Carl-Einar Stålvantin mukaan komission Valkoinen kirja sisämarkkinoiden toteuttamiseksi vuonna 1985 ja vuonna 1986 allekirjoitettu Yhtenäisasiakirja, Single European Act merkitsivät uutta lähtöä Ruotsin integraatiopolitiikalle. Talouselämän ja palkansaajajärjestöjen edustajat otettiin Ruotsissa integraatiovalmisteluun mukaan, kun maahan perustettiin vuonna 1988 korkean tason EY-neuvosto, johon kuuluivat pääministerin lisäksi, niin keskuspankin, *Riksbankenin*, pääjohtaja kuin talouselämän ja ammattiyhdistysliikkeen huippunimet.⁴²⁷

Sampsä Saralehdon mukaan elinkeinoelämän piirissä tarkkailtiin Pohjoismaiden lisäksi kehitystä Efta-maa Itävallassa. Sen taloudessa oli Suomea muistuttavia piirteitä, kuten valtionyhtiöiden ja idänkaupan suuri merkitys. Itävallan liittovaltion kauppakamari oli sangen aloitteellinen integraatioasioissa. Sodan jälkeen lähes 40 vuoden ajan Itävallan talousmenestys oli hyvä. Kasvu oli pitkään nopeimpia OECD-alueella ja työttömyys matala. Katzenstein ja Rehn katsoivat uskorporatismiin olleen avain Itävallan menestykselle. Myös Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat kirjoittaneet itävaltalaistyyppisestä varsin menestyksekkäästä työmarkkina-korporatismista. Talousvaikeudet kuitenkin kasvoivat 1980-luvulla ja niiden yhteydessä 1980-luvun jälkipuoliskolla maassa puhuttiin *austroskleroosista*. Vuoden 1986 jälkeen Itävallan ongelmissa olleiden valtionyritysten tiukkaa poliittista ja korporatiivista ohjausta vähennettiin rakenneuudistusohjelmalla.⁴²⁸

⁴²⁴ Vesikansa Jyrki 1993, 362.

⁴²⁵ Vesikansa Jyrki 1993, 360,362.

⁴²⁶ Sampsä Saralehdon haastattelu 1.10.2010; Larsio 1988b, 13.

⁴²⁷ Stålvant 1989, 43–44; Häikiö 2001, 179.

⁴²⁸ Sampsä Saralehdon haastattelu 1.10.2010; Katzenstein 1984, passim.; Rehn 1996, 147–152,161; ks. Pekkarinen & Vartiainen 1995, 332.

Itävaltalaisyriyten EY-pyrkimykset olivat maantieteellisesti jakautuneet. Taloustilanteen vuoksi etenkin maan länsiosan yritykset ryhtyivät ajamaan 1980-luvun puolivälissä EY-jäsenyyttä. Läntiselle Itävallalle kauppa Länsi-Euroopan kanssa oli aina ollut tärkeämpää kuin maan itäisille osille, joiden kauppa Itä-Euroopan maiden kanssa oli suurempaa. Läntisen Itävallan teollisuus oli sodan jälkeen kasvanut paljon vahvemaksi kuin itäosan teollisuus, jossa neuvostomiehitys vuoteen 1955 saakka oli heikentänyt taloutta, samoin kuin Paul Luifin (1991) sanoi: ”alueen maantieteellinen asema rautaesiripun lähellä”. Elinkeinoelämän integraatiokannan vuoksi joulukuussa 1987 liittovaltion kauppakamari otti jäsenyyden tavoitteekseen.⁴²⁹ Se oli pari vuotta edellä suomalaista veljesjärjestöään.

Aira Kalela piti etujärjestöjen välillisenä vaikuttamisena toimimista yleisen mielipiteen, lehdistön ja jopa joukkotoiminnan kautta, toisin sanoen julkisuuden avulla.⁴³⁰ Keskuskauppakamari tunsu lehdistön merkityksen ja otti maakuntien ykköslehdet 1980-luvun lopulla järjestelmällisesti vaikuttamisen kohteiksi, pitämällä yhteyttä mm. päätoimittajiin. Tiedotusvälineiden aktiivinen osallistuminen integraatiokeskusteluun 1980-luvulla oli uutta. Ne olivat tosin osallistuneet Karvisen mukaan tiiviisti ja tunteikkaastikin taisteluun Suomen vapaakauppasopimuksesta 1970-luvun alussa, mutta laaja-alaista Euroopan taloudellisen integraation seuranta tiedotusvälineet eivät olleet harjoittaneet. Tilanne muuttui, kun tiedotusvälineistä Kauppalehti lähetti pysyvän kirjeenvaihtajan Brysseliin vuonna 1988 ja Yleisradio sekä Helsingin Sanomat seurasivat perässä seuraavana vuonna. Lehdistö tuli vastanneeksi Kairamo toiveeseen, kun hän oli loppuvuodesta 1987 toivonut lehdistön sijoittavan toimittajia Brysseliin.⁴³¹

Keskuskauppakamari oli alusta asti mukana turkulaisissa Eurooppa-ryhmissä. Se oli suunnittelemassa Eurooppa-Akatemian koulutusjakson sisältöä. Lisäksi kauppakamarit olivat mukana Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n toiminnassa. Sen ensimmäisen valtuuskunnan jäseniksi syksyllä 1988 valittiin Keskuskauppakamarin toimitusjohtaja Matti Aura ja Turun kauppakamarin toimitusjohtaja Heikki Löyttyniemi, sekä lisäksi useita Turun nuorkauppakamarin jäseniä.⁴³²

Kauppakamariliikkeen mukanaolo Eurooppa-Instituutin toiminnassa alusta saakka kertoi sen ja myös sen jäsenkunnan voimakkaasta kiinnostuksesta Eurooppaan ja länsi-integraatioon.

⁴²⁹ Luif 1989, 6; Luif 1991, 135; Rehn 1996, 2. Itävallan liittovaltion kauppakamari, engl. *The Federal Chamber of Commerce*.

⁴³⁰ Ks. Kalela Aira 1975, 122–123, 126–127. Aira Kalelan mukaan talouselämäsektori kontrolloi huomattavaa osaa lehdistöä. Hän viittasi EEC-sopimusta vastustaneeseen joukkotoimintaan.

⁴³¹ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; Karvinen 2001, 18. Kairamon toive oli hänen puheessaan 3.12.1987 Espoon Hanasaassa.

⁴³² Tiedote 18.9.1989. Rauno Puolimatkan arkisto; Korhonen Olli 2012a, 63, 173–174.

Teollisuuden Keskusliitossa integraatio nousi idänkaupan rinnalle

Teollisuuden Keskusliitossa huomioitiin EEC-vapaakauppasopimuksen 10-vuotisjuhlavuosi 1984 ja ajateltiin, että ”jotakin tulisi tehdä” sen kunniaksi.⁴³³ TKL oli nimensä mukaisesti korostetusti teollisuuden järjestö, jonka toimintapiiriin eivät lähtökohtaisesti kuuluneet palvelut, jotka yleisluontoisemman Keskuskauppakamarin toiminta kattoi. Tutkimus ja teknologia olivat keskeisiä asioita Teollisuuden Keskusliiton edunvalvonnassa, mutta 1980-luvun puolivälissä se kiinnitti lisääntyvässä määrin huomiota myös elinkeinoelämän kansainvälistymiseen ja julkaisi vuonna 1984 keskustelumuistion: *Teollisuuden kansainvälistyminen*, sekä osallistui integraatiokeskusteluun julkaisemalla vihkosen Suomen teollisuuden ja EY:n suhteesta. Jälkimmäinen oli Teollisuuden Keskusliiton yhdessä Suomen Työnantajain Keskusliiton sekä TKL:n ja STK:n yhteisen Brysselin edustuston kanssa vuonna 1984 julkaisema 30-sivuinen A4-vihkonen *Suomen teollisuus ja Euroopan yhteisöt*. Julkaisu oli luonteeltaan monipuolinen katsaus ja kertaus EY-integraation kehitysvaiheisiin. Artikkelien kirjoittajina oli varsin asiantunteva kaarti: EY-komission ulkomaan suhteiden johtaja P. Duchateau, Unicen varapuheenjohtaja Stig H. Hästö, suurlähettiläs Paavo Kaarlehto, sekä TKL:stä johtaja Aarne Castrén, toimitusjohtaja Timo Relander ja varatoimitusjohtaja Vesa Vainio, sekä STK:sta toimitusjohtaja Pentti Somerto ja johtaja Ingvar S. Melin. Kansainvälistyminen ja integraatio olivat varsin ajankohtaisia, sillä Suomen teollisuus oli kansainvälisesti orientoitunut ja vastasi integraation imuun siirtämällä toimintaa Nokian tavoin Manner-Eurooppaan ja perustamalla sivukonttoreita EY-alueelle saadakseen EY-yrityksen aseman. Kehitys näkyi Suomen teollisuuden ulkomaaninvestoinneissa, jota kymmenkertaisuivat 1980-luvulla, erityisesti vuosikymmenen jälkipuoliskolla.⁴³⁴

Komission kesällä 1985 esittelemä verraten konkreettinen *Valkoinen kirja* sisämarkkinoiden toteuttamiseksi pisti kunnolla liikkeelle Teollisuuden Keskusliiton integraatiotoiminnan. Delorsin visioilla oli kaiken kaikkiaan suuri merkitys TKL:n integraatioajatteluun. Myös Eureka, eurooppalainen teknologiaohjelma, tunnettiin. Toimitusjohtaja Timo Relander katsoi Eurekaan tiedotustilaisuudessa elokuussa 1985, että Eurekaan osallistuminen olisi kansallisen edun mukaista ja hän piti ulkopuolelle jäämistä mahdottomana vaihtoehtona.⁴³⁵

Haastattelemiini suomalaisen elinkeinoelämän keskeisimpiin vaikuttajiin 1980-luvun puolivälistä alkaen parikymmentä vuotta kuulunut Tauno Mato-

⁴³³ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

⁴³⁴ Pesonen, Markku 1992, 89; Ingebritsen 1998, 153; Mansner 2007, 214. *Suomen teollisuus ja Euroopan yhteisöt*. 1984. Saralehdon arkisto.

⁴³⁵ Valkoinen kirja 14.6.1985. Sampsa Saralehdon haastattelut 1.10.2010 ja 29.4.2015; Koroma 2015, 241,244; Pentti Vartian haastattelu 30.3.2012. Eurekaista myös Nisonen 2008, 164–165.

mäki⁴³⁶ muisteli, että teollisuusyrityksissä havaittiin, että vaikeuksissa oleva idänkauppa oli tulossa tiensä päähän Neuvostoliiton kanssa solmitun viisivuotisen kauppasopimuksen umpeutuessa 1980-luvun puolivälissä. Kehitys näkyi tilastoissa, joissa idänkaupan osuus Suomen ulkomaankaupasta alkoi laskea ja laski koko ajan vuodesta 1985 vuosikymmenen loppuun. Kehitys huolestutti elinkeinoelämää, sillä pitkät idänkaupan sopimukset olivat rytmittäneet sotien jälkeen monien suuryritysten toimintaa. Tilanteeseen tuli saada muutos. Käännös länteen oli monissa yrityksissä nopea. Esimerkiksi Rauma-Repola Oy:n liikevaihdosta oli noin 30 prosenttia tullut kaupasta Neuvostoliittoon, mutta 1980-luvun jälkipuoliskolla suunta vaihtui ja yhtiö osti lännestä, usein USA:sta, tehtaita lähes kuukausittain.⁴³⁷

Matomäki korosti elinkeinoelämän piirien pienuutta, kun hänen mukaansa samat henkilöt istuivat sekä lukuisten teollisuusyritysten ja pankkien hallituksissa, että TKL:n ja STK:n hallituksissa. Päätöksiä hiottiin tutussa porukassa ja asiat oli päätetty ennen kuin ne tulivat hallitusten käsiteltäväksi. Hallituksen kokouksessa saatiin enintään päättää, missä muodossa asiat kirjataan pöytäkirjoihin tulevien polvien tarkasteltavaksi. Näin meneteltiin myös TKL:ssä.⁴³⁸ Bilateraalisena idänkaupan punaiset vuorineuvokset olivat osa pieniä piirejä.

Martti Häikiön mukaan kevättä 1985 voidaan pitää Suomen teollisuuden kannalta tärkeänä käännekohtana. Tuolloin teollisuus alkoi tehostaa omaa sisäistä keskusteluaan asemastaan Euroopassa, parantaa valmiuttaan keskustella viranomaisten kanssa, seurata EEC-tapahtumia ja tiivistää edunvalvontaansa. Siihen saakka etualalla oli ollut idänkauppa. Neuvostoliiton suuntaan puhuttiin tuotannollisesta yhteistyöstä, mutta katseet kääntyivät tosiasiasa voimakkaasti Länsi-Eurooppaan, jossa tiivistyvä poliittinen integraatio uhkasi jälleen kerran eristää Efta-maat ja Suomen niiden mukana.⁴³⁹

Valtiovalta kiinnostui elinkeinoelämän kansainvälistymisestä ja kauppa- ja teollisuusministeriö asetti helmikuussa 1985 toimikunnan selvittämään ulkomaisia sijoituksia Suomeen ja suomalaisia sijoituksia ulkomaille. Teollisuuden Keskusliitolla oli mainiot suhteet Euroopan teollisuuden yhteistyöjärjestöön Uniceen, jota pidettiin merkittävänä vaikuttajana. Unicen varapuheenjohtajana oli TKL:n entinen toimitusjohtaja Stig H. Hästö. Hän kiinnitti Teollisuuden keskusvalio-

⁴³⁶ Tauno Matomäki (s. 1937) oli Rauma-Repola Oy:n ja Repola Oy:n pääjohtaja 1987–1996, hänellä oli monien suurten pörssiyritysten luottamustehtäviä. Hän oli ns. sinivalkoisen pääoman merkittävä edustaja, jolla oli iso rooli monissa 1990-luvun suomalaista yhteiskuntaa koskettaneissa suuryhtiöitten yritysjärjestelyissä. UPM-Kymmene hall.pj. 1999–2001; KOP hallintoneuvosto 1987–95, pj.1994. Elinkeinoelämän luottamustoimet: mm. Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliiton hallitus 1986–1990, Suomen Metalliteollisuuden Keskusliiton hallitus 1986–1990, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton hallitus 1986–1990, Suomen Ulkomaankauppaliiton valtuuskunta 1986–2000, Suomen Ulkomaankaupan edistämisrahaston valtuuskunta 1987–2000, puolustustaloudellinen neuvottelukunta 1987–2000, TKL:n hallitus 1987–1992, pj. 1992; Suomen Työnantajain Keskusliiton hallitus 1990–1992, pj. 1992, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton hallitus TT:n 1993–1996, pj. 1993, Eva 1992–1996.

⁴³⁷ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013. Idänkaupan tilastotiedot, ks. Rautava 2002, 60.

⁴³⁸ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; pienistä piireistä Matomäen haastattelussa, ks. Palojärvi 2017.

⁴³⁹ Häikiö 2001, 58.

kunnan huomiota EEC:n poliittisen integraation vahvistumiseen. Tutustuakseen lähemmin integraation kehitykseen Teollisuuden keskusvaliokunnan edustajat tekivät matkan Brysseliin kesäkuussa 1986.⁴⁴⁰

Sen lisäksi, että TKL:ssä seurattiin tarkasti Ruotsin teollisuusliiton näkemyksiä, Johannes Koroma korosti liiton suhteita Saksan Liitotasavaltaan ja sen teollisuusliittoon sekä Ranskaan ja Ranskan teollisuusliittoon. Koroma mainitsi eräänlaisena yhteysmiehenä Länsi-Saksaan usein Suomessa vierailleen entisen talousministerin ja vuodesta 1988 alkaen EY:n sisämarkkinakomissaarin Martin Bangemannin.⁴⁴¹

Teollisuuden Keskusliitto teki teknologia-asioissa yhteistyötä kauppakamarien kanssa ja palkkasi vuonna 1985 ensimmäiset päätoimiset teollisuusasiamiehet Turkuun, Lahteen ja Tampereelle.⁴⁴² Järjestely muistutti myös eri organisaatioiden yhteistoiminnan avulla toteutettua vientikonsulentti/vientiasiamies-toimintamallia.

Teollisuuden ja elinkeinoelämän mielipidejohtajan Kari Kairamon valinnalla Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajaksi vuonna 1985 oli suuri merkitys järjestön integraatiolinjauksiin. Häikiö näki, että integraatio ei ollut Kairamolle uhka, vaan mahdollisuus. Harri Saukkomaan mukaan Kairamo oli ”yksi Suomen todellisista yhteyksistä Eurooppaan”.⁴⁴³

Teollisuuden Keskusliiton hallituksen jäseneksi heti Kairamon puheenjohtajuuskauden jälkeen vuonna 1987 tullut Tauno Matomäki muisti Kairamon poliitikasta kiinnostuneeksi impulsiiviseksi teollisuusjohtajaksi. Kansainvälistyminen ja integraatio olivat pitkälti Kairamon omia hankkeita, jotka vasta myöhemmin muuttuivat koko TKL:ää koskeviksi.⁴⁴⁴

Kairamon valinta puhui myös siitä, että vuonna 1985 Nokian painoarvo Teollisuuden Keskusliitossa oli edelleen suuri. Myös TKL:n ensimmäinen puheenjohtaja oli ollut Nokiasta. 1980-luvun puolivälissä 30 000 työntekijän Nokia oli Suomen suurin yksityinen teollisuusyritys. Nokia oli myös Pohjoismaiden tasolla suuri elektroniikkayritys, joka toimi lähes maailmanlaajuisesti. Kairamo oli ryhtynyt käyttämään enenevässä määrin aikaansa Nokian ulkopuolella ja Teollisuuden Keskusliitto oli Kairamon pääfoorumi vuosina 1985–1987.⁴⁴⁵

Saralehto kertoi Kairamon olleen järkyttynyt siitä, että Suomi ei näkynyt eurooppalaisten televisioiden sääkartalla. Suomea ei siis tunnettu. Asiaan piti saada muutos. Myös Saralehto piti Kairamo 1980-luvulla elinkeinoelämän ”talous-suhteiden ja integraation vahvana miehenä”, joka vei integraatioasiaa aktiivisesti

⁴⁴⁰ Vuorineuvos Hästö oli Unicen varapj. 1983–87 ja hän oli toiminut TKL:n toimitusjohtajana 1979–83. Ks. Häikiö 2001, 58; Pesonen Markku 1992, 59; Aro 1992, 239.

⁴⁴¹ Koroma 2015, 242–243,250.

⁴⁴² Pesonen Markku 1992, 87.

⁴⁴³ Ks. Aunesluoma 2011, 434; Häikiö 2001, 140–141,176; Saukkomaa 1991, 41. Kairamo seurasi puheenjohtajana vuorineuvos Fredrik Castrénia.

⁴⁴⁴ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; vrt. Hämäläinen 2013a. Matomäki oli TKL:n hallituksessa 1987–92, pj 1992.

⁴⁴⁵ Häikiö 2001, 140–141; ks. Pesonen Markku 1992, 144; Ollila & Saukkomaa 2013, 124. Vuorineuvos Björn Westerlund (1912–2009) oli TKL:n ensimmäinen puheenjohtaja 1976–1977.

eteenpäin. Saralehto muisti työskennelleensä Kairamon kanssa ja kirjoittaneensa jonkin verran hänelle integraatiopuheita. Hän tiesi myös ainakin Max Jakobsonin laatineen niitä.⁴⁴⁶

Kari Kairamon merkitys suomalaiselle elinkeinoelämälle ja koko yhteiskunnalla oli varsin suuri. Sen vuoksi tarkastelen hänen 1980-luvun jälkipuoliskolla niin kotikentällä kuin vieraisakin käyttämiään puheenvuoroja verraten laajasti. Puheenvuoroissa tiivistyivät niin Teollisuuden Keskusliiton, Nokian kuin Kairamon omatkin tavoitteet.

Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajuus tarjosi Kairamolle valmistelukoneiston ja foorumin yleiseen talouspoliittiseen edunvalvontaan ja kannanottoihin. Kairamo näyttää tarttuneen tilaisuuteen ja paneutuneen perusteellisella tavalla Teollisuuden Keskusliiton ajamiin asioihin. Kairamolla näytti sopineen erittäin hyvin TKL:n tarjoama taustatuki, joka toimitusjohtaja Timo Relanderin ajamana painottui selvästi tutkimus- ja asiantuntijapainotteiseen pitkäjänteiseen ja rakenteelliseen vaikuttamiseen. Häikiön mielestä suurten yritysten, kuten Nokian painoarvo 1980-luvun puolivälin Teollisuuden Keskusliitossa oli huomattavan suuri, vaikka kaikki päätökset syntyivät yksimielisesti,⁴⁴⁷ usein epäilemättä Matomäen muistelemalla tavalla, pienen piirin päätöksinä.

Pankkien hallitsemassa maassa Kari Kairamo kävi omaa kamppailua pankkien valtaa vastaan, niin Nokiassa kuin yhteiskunnassakin. On väitetty, että Kairamo ajoi Teollisuuden Keskusliiton avulla liikepankkilakiin pykälän liikepankkien omistus- ja sijoittamisrajoituksista teollisuusyrityksissä.⁴⁴⁸

Koroma kirjoitti, ”ettei hakeutuminen sisämarkkinoille ollut itsestään selvyys kaikille yritysjohtajille”.⁴⁴⁹ Teollisuuden Keskusliiton tasapainoilu idän ja lännen välillä jatkui 1980-luvun jälkipuoliskolla. Idässä oli kannattavan bilateraalikanun näkymät ja lännessä jälleen liikkeelle lähteneen integraation ja kovenevan kilpailun kenttä. Lisäksi lännessä houkutteli aiempaa avoimempi tieteellisteknologinen yhteistyö, kuten Eureka-hanke. Vaikka TKL ei ollut tehnyt valintaa itä- ja länsisuuntautumisen välillä, Nokian kanta integraatioon oli selkeän myönteinen ja eritoten tieteellisteknologista yhteistyötä pidettiin Nokiassa hyvin merkittävänä asiana. Kairamo muisti mainita sen valtaosassa puheenvuorojaan, niin puhuesaan Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajana kuin Nokian johtajanakin.⁴⁵⁰

Vaikka vuodet 1987–1989 olivat Suomessa voimakkaan taloudellisen kasvun kautta,⁴⁵¹ niin TKL:n *Ajankohtaista kaupapolitiikasta*-muistion (18.11.1986) mielestä Suomen teollisuudella ei mennyt kovin hyvin. Muistion mukaan vientiteollisuuden tilauskanta oli vakiintunut alhaiselle tasolle vähennyttyään yhtämittaisesti vuoden 1984 alusta. Vienti Itä-Eurooppaan vähentyi, mutta vastaavasti Länsi-

⁴⁴⁶ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.; Saralehto 2007, 112.

⁴⁴⁷ Häikiö 2001, 141.

⁴⁴⁸ Ollila & Saukkomaa 2013, 119–120; ks. Saukkomaa 1991, 34–35. Pankkien vaikutusvalta oli suurta myös tiedotusvälineissä ja säätiöissä, ks. Marttila 2015, 40.

⁴⁴⁹ Koroma 2015, 241.

⁴⁵⁰ Häikiö 2001, 144; Vuorilehto 1988, 31–33; Rantanen 1989, 38–39.

⁴⁵¹ Mansner 2007, 218–219; Laine 2006a, 126–127; Marttila 2015, 40.

Euroopan vienti hieman vauhdittui. Neuvostoliitto oli Suomen merkittävin kauppakumppani, mutta energian ja energiatuotteiden hinnanvaihtelu vaikutti kaupan määrään ja heijastui halvan öljyn aikana clearingvientiin Neuvostoliittoon.⁴⁵² Jouko Rautava vahvisti TKL:n muistion arvioita Suomen Pankin katsauksessa todetessaan, että vuonna 1985 alkaneen perestroikan aikakaudelle oli tyypillistä idänkaupan jatkuva lasku. Suomen ja Neuvostoliiton kaupan arvoon ja määrään vaikuttivat keskeisesti energian (raakaöljyn) hinnassa ja sen laskutusvaluutassa (dollari) tapahtuneet muutokset. Raakaöljyn hinnan romahtaminen ja dollarin arvon heikkeneminen vähensivät Suomen energiavaltaisen tuonnin arvoa Neuvostoliitosta, mikä heijastui luonnollisesti Neuvostoliiton ostovoimaan ja sitä kautta Suomen vientiin.⁴⁵³

Myös puheenjohtaja Kairamo maalaili tummalla pensselillä talouden näkymiä, kun hän piti Teollisuuden Keskusliiton edustajiston kevätkokouksessa 1986 teollisuuden kilpailukykyä huonona, rahoitusrakennetta kehnona, kannattavuutta alhaisena ja investointeja riittämättöminä. Hän vertasi jälleen kerran tilannettamme Ruotsiin ja totesi ruotsalaisten pörssiyhtiöiden tuloksen olleen 1.5–2-kertainen suomalaisiin verrattuna ja kiinteiden investointien kasvuvauhdin olleen Ruotsissa vuosina 1983–1985 yli kaksinkertainen Suomeen verrattuna.⁴⁵⁴

Kun suomalainen ulkopolitiikka oli varovaista tasapainoilua idän ja lännen välillä, niin TKL:n tasapainoiluun idänkaupan ja länsikaupan välillä kuului yhtä lailla varovaisuus. Se oli havaittavissa myös TKL:n integraatioasioiden valmistelussa 1980-luvun jälkipuoliskolla. Länsi-integraatiota käsittelevien asiakirjojen joukossa löytyi ”salainen-merkinnällä” varustettuja muistioita, samoin kuin lukuisia luottamukselliseksi merkittyjä asiakirjoja.⁴⁵⁵

Kansainvälistyminen korosti, että teollisuuden johtomiesten kansainvälinen kokemus ei 1980-luvulla ollut kovin laajaa. Tauno Matomäki muisteli, että tullessaan 1980-luvun jälkipuoliskolla maaseudulta metalli- ja metsäteollisuuden järjestöihin sekä Teollisuuden Keskusliittoon, hän ihmetteli, kuinka vähän teollisuusjohtajilla oli loppujen lopuksi kansainvälistä käytännön kokemusta. Hänelle itselle oli karttunut tuon ajan oloihin poikkeuksellisen pitkä kansainvälinen työura, kun hän oli ollut käynnistämässä paperitehtaita useissa hyvin erilaisissa maissa, ”Hollannista Romaniaan”. ”Yritysjohdajat muodostivat kuitenkin suhteita ulkomaanreissuilla ja tiesivät missä mennään” kansainvälisessä kehityksessä.⁴⁵⁶

Eftan täysjäsenyyden toteuduttua Teollisuuden Keskusliitto käynnisteli integraatiota koskevaa keskustelua. Erityisen ahkera kirjoittaja oli osastopäällikkö Sampsa Saralehto, joka lähetti artikkeleitaan moniin lehtiin, usein myös eurooppalaisittain suuntautuneeseen Turun Sanomiin. Vuosina 1986–1987 hän kirjoitti lehteen

---

⁴⁵² Ajankohtaista kauppapolitiikasta. Sampsa Saralehdon kirjoittama pikamuistio 18.11.1986.

⁴⁵³ Rautava 2002, 59.

⁴⁵⁴ Pesonen Markku 1992, 95–96.

⁴⁵⁵ Sampsa Saralehdon arkiston TKL:ää koskevat asiakirjat.

⁴⁵⁶ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

kolme kilpailukykyä ja integraatiota pohtivaa artikkelia.⁴⁵⁷ Hän kuvaili integraatiokehitystä ja siitä elinkeinoelämälle koituvia etuja käyden läpi kaikki elinkeinoelämälle tuolloin keskeisimmät teemat. Esille nousivat niin teknologian-, tutkimuksen ja kehityksen-, kuin laajojen EY:n sisämarkkinoiden merkitys. Saralehto näki myönteistä kehitystä, kun europessimismin tilalle oli Länsi-Euroopassa syntymässä yrittämisen henkeä. TKL:n tärkeysjärjestyksessä eturivissä ollut teknologia heijastui vahvasti myös Saralehdon artikkeleista. Hänen mukaansa nopeutuva teknologiakehitys oli merkittävä muutosvoima ja maailmankauppaa koskevat Gatt-neuvottelut olivat tärkeitä myös huipputekniikan tuotteita koskevien säädösten vuoksi. Euroopan pitäisi päästä huipputeknologiassa Japanin imuun. Myös Suomessa tuotannon teknologisen tason ja tuoteteknologian kehittäminen oli tärkeimpiä kilpailukeinoja, jonka vuoksi tarvittiin mittavaa panostamista tutkimukseen ja kehitykseen. Menestyminen globaaleilla markkinoilla edellytti eurooppalaisyrityksille laajempia kotimarkkinoita USA:n tapaan, johon syntymässä olevat sisämarkkinat tähtäsivät. Suomen ongelmat länsikaupassa olivat samat kuin muilla pienillä Efta-mailla, onneksi Eftan ja EY:n yhteistyö oli lisääntymässä kaupan vapauden turvaamiseksi. Kaiken kaikkiaan menestyminen markkinoilla edellytti kilpailukykyä. Kirjoittaja painotti monien TKL:n lähettämien viestien tapaan yritysten keskeistä asemaa. Saralehdon mukaan omia näkökantojaan esittämällä Suomi voi saada ulkomaankauppapolitiikassaan tuloksia, joista viejämme voivat hyötyä, mutta lopullinen vastuu viennistä oli kuitenkin aina yrityksillä.

Häikiö piti vuotta 1987 merkittävänä välietappina Teollisuuden Keskusliiton integraatiokehityksessä toiminnan painopisteen siirtyessä entistä enemmän idänkaupan kysymyksistä länsi-integraatioon. TKL ryhtyi vuoden kuluessa johdonmukaisesti suuntautumaan länttä kohti. Liiton hallituksen työvaliokunnan kokouksessa helmikuussa 1987 aiemmasta poiketen nousi etualalle Euroopan yhteisön asiat ja yhteydenpidon tärkeys komissioon. Lisäksi keskusteltiin Teollisuuden Keskusliiton oman EY-ryhmän asettamista. Tosin teollisuus oli perillä myös idänkaupan kehityksestä, koska bilateraali kauppa oli edelleen sen jäsenyrityksille tärkeää.⁴⁵⁸

Toinen selvä askel kohti länttä oli em. työvaliokunnan kokouksen jälkeen Stig H. Hästön tilalle TKL:n toimitusjohtajaksi valitun Timo Relanderin⁴⁵⁹ puheenvuoro. Hän lausui maaliskuussa 1987 teollisuuden kauppapoliittisen edunvalvonnasta laatimassaan muistiossa, että TKL:n on tehostettava kauppapoliittista edunvalvontaa erityisesti Euroopan yhteisön alueella. Hän laajensi ensimmäisten joukossa perustelujen alaa, painottamalla, että kyse ei ole vain puhtaasti taloudellisiin asioihin liittyvä, vaan keskeisesti myös Suomen poliittista asemaa sekä

⁴⁵⁷ Saralehto: *Efta, EC ja Gatt: Länsikaupan peruspilarit*, TS 21.8.1986; *Eurooppalaisen teollisuuden uusi voima*, TS 4.4.1987; *Jatkuva uudistuminen: rakennemuutosta parhaimmillaan*, TS 21.7.1987.

⁴⁵⁸ Häikiö 2001, 59; *Suomen taloussuhteet Itä-Euroopan maiden kanssa*. Sampsa Saralehdon muistio TKL:lle, 24.11.1988.

⁴⁵⁹ VTL Timo Relander (1941–2016) työskenteli TKL:n toimitusjohtajana 1984–1992.

länsiyhteyksiä korostava toiminta.⁴⁶⁰ Relander ja TKL toivat talouden rinnalle poliittisia perusteita.

Teollisuuden Keskusliiton hallituksen työvaliokunta siirtyi suunnitelmista toteutukseen, kun se päätti maaliskuussa 1987 palkata EEC-konsulteiksi suurlähettiläs Max Jakobsonin, joka oli jäänyt Evasta eläkkeelle vuonna 1984 ja ministeri Tankmar Hornin sekä johtokunnan puheenjohtaja Jorma Keinon. Samalla työvaliokunta päätti itse toimia EEC-projektin johtoelimenä ja asetti Saralehdon merkitykseltään tärkeäksi arvioimaan, toimitusjohtaja Reijo Kaukosen johtaman TKL:n sisäisen integraatiotyöryhmän, joka piti yhteyttä valtioneuvoston asettamaan EY-Efta-seurantatoimikuntaan.⁴⁶¹

Länsi-integraatioasioissa valtion ja elinkeinoelämän tavoitteet yhtyivät poikkeuksellisen hyvin. Teollisuuden Keskusliiton historian kirjoittaneen Markku Pesosen arvion mukaan yhteistyö viranomaisten kanssa sujui joustavasti, eikä teollisuuden ja valtiovallan tavoitteenasettelussa ollut sovittamattomia eroja.⁴⁶² Suomen Työnantajain Keskusliiton historian kirjoittanut Markku Mansner puolestaan pani paremmaksi toteamalla, että ”hallitus ja teollisuus ovat harvassa asiassa olleet yhtä yksimielisiä kuin integraatiossa”.⁴⁶³

Kairamon merkittävimpiä poliittisia kannanottoja oli Euroopan neuvoston jäsenyysehdotus Ulkomaankauppaliiton vuosikokousesitelmässä toukokuussa 1987. Kairamon aihe oli: *Suomalaiset yritykset ja Euroopan integraatio*. Erityisen tärkeänä hän piti esitelmässään, että kuljemme vähintään tasajalkaa Ruotsin kanssa. Kairamo pysyi integraatiopuheissaan kuitenkin kaiken aikaa varovaisena ja virallisen ulkopoliittikan linjoilla. Kun hän vastasi Teollisuuden Keskusliiton pkt-neuvottelukunnan kesäkokouksessa Jyväskylässä elokuussa 1987 kysymyksen, eikö teollisuus uskalla keskustella EY-kysymyksestä. Kairamo vastasi, että jäsenyys ei ole tänään Suomelle relevantti. Yhteistyössä voidaan toimia muutenkin Eftan puitteissa.⁴⁶⁴ TKL:n puheenjohtaja pelasi Efta-kortilla noudattaen tuttua varovaista, käytännön läheistä ulkopoliittikkaa.

Sekä Efta-maat, Suomen hallitus että maamme teollisuus asettivat tavoitteeksi varmistaa yrityksille mahdollisimman tasavertainen kohtelu EY-maiden yritysten kanssa sisämarkkinoiden syntyessä. Edustajiston syyskokouksessaan 1987 TKL seurasi pkt-neuvottelukunnan esimerkkiä ja otti integraation teemaksi. Teollisuuden Keskusliitto ryhtyi tavoittelemaan mahdollisimman varhaista reagointia länsieurooppalaiseen kehitykseen. Sitä pidettiin välttämätöntä, sillä myös jatkossa Länsi-Eurooppa oli tärkein markkina-alueemme. TKL:n arvion mukaan keskeinen uhka ja samalla haaste yrityksille oli sopeutuminen Länsi-Euroopassa meneillään olevaan integraatioon. Puheenjohtaja Kairamo muistutti syyskokouksessa 1987,

⁴⁶⁰ Häikiö 2001, 175; Pesonen Markku 1992, 144.

⁴⁶¹ Häikiö 2001, 177; Pesonen Markku 1992, 109; Sampsa Saralehdon haastattelu 29.4.2015; vrt. Koroma 2015, 243.

⁴⁶² Pesonen Markku 1992, 109–110.

⁴⁶³ Mansner 2007, 247.

⁴⁶⁴ Häikiö 2001, 144,176; HS 19.5.87; ks. Karvinen 2001, 20; Ristimäki 2011, 125–127; Koroma 2015, 243. Jyväskylän kesäkokous oli 21.8.87.

että Suomi ei voi jäädä sen kehityksen ulkopuolelle, jota läntisen Euroopan yhdentyvillä, yli 350 miljoonan asukkaan muodostamalla markkinoilla tapahtuu. Hän käytti jälleen Efta-korttia ja alleviivasi Efta-EY-yhteistyön tärkeyttä Suomen etujen turvaamiseksi.⁴⁶⁵

Kuukausi kuukaudelta TKL:n integraatiohanke eteni. Syykuun puolivälissä 1987, pari päivää Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden Keskusliiton yhteistyössä järjestämän *Taloudellisen integraation iltapäivän* jälkeen Timo Relander lähetti TKL:n jäsenyritysten johtajille allekirjoittamansa luottamuksellisen kirjeen otsikoltaan: *Suomi ja Euroopan talousyhteisö*. Kirjeessä oli useita mielenkiintoisia avauksia, joita etujärjestöpiirit eivät olleet juuri esittäneet julkisessa integraatiokeskustelussa. Kirjeessään hän arvioi elinkeinoelämää kiinnostavat kysymykset integraatiotilanteesta ja kertasi elinkeinoelämän keskeiset integraatioperustelut. Hän korosti teollisuuden sopeutumistarvetta Länsi-Euroopan talousalueelle, jotta teollisuus voisi hyötyä täysimittaisesti syntymässä olevista yhteismarkkinoista. Länsi-Euroopan yritykset tarvitsevat sisämarkkinoiden luomia laajoja kotimarkkinoita kyetäkseen kilpailemaan Japanin, Yhdysvaltojen sekä Aasian teollistuneiden maiden kanssa. Yhteismarkkinat lisäävät talouskasvua jopa kaksi prosenttia ja kasvattavat merkittävästi yhteisön piirissä toimivien yritysten kilpailukykyä. 1970-luvulla Efta-maiden Euroopan yhteisön kanssa tekemät sopimukset eivät riitä varmistamaan, ettei synny uusia esteitä Eftan ja EY:n välille, jonka vuoksi Euroopan talousalue on hyödyllinen. Relander korosti Suomen kuuluvan Länsi-Eurooppaan, johon suuntautuu 2/3 viennistämme ja jonne on sijoittunut valtaosa ulkomaille etabloituneista suomalaisyrityksistä. Hän painotti integraatiotratkaisujen pitkää linjaa ja katsoi, että Suomen osallistuminen taloudelliseen integraatioon on luonut edellytykset Suomen kehittymiselle uudenaikaiseksi teollisuus- ja hyvinvointivaltioksi. Hän painotti, että tapahtuva kehitys ei edellytä uutta poliittista päätöstä, koska kysymys on vakiintuneen linjan jatkamisesta ja kansainvälisen aseman turvaamisesta, ei sen muuttamisesta.⁴⁶⁶ Relander kytki integraatioperusteluiden joukkoon integraatioperinteen, pitkän linjan ja Suomen kuulumisen länteen.

Relander pysyi tiukasti virallisen ulkopoliitiikan linjalla ja viittasi Kairamon tavoin pääministeri Holkerin hiljattain pitämään puheeseen ja hallituksen kantaan, jonka mukaan EY-jäsenyys on ristiriidassa puolueettomuuspolitiikan kanssa. Sen sijaan Suomen on turvattava edut yhteismarkkinoilla yhteistyössä Pohjoismaiden, erityisesti Ruotsin kanssa. Lisäksi hän korosti Eftaa neuvotteluvälineenä ja viittasi teollisuuden tavoitteissa tärkeään lainsäädännön ns. ennakkoharmonisointiin kirjoittamalla, että ”tarvitaan omaehtoisia toimia lainsäädäntömme ja muiden taloudellista toimintaa koskevien säädösten ja menettelytapojen sopeuttamiseksi EC:ssä tapahtuviin muutoksiin”. Huolimatta puolueettomuuden

⁴⁶⁵ Pesonen Markku 1992, 109; Häikiö 2001, 178; vrt. Koroma 2015, 243.

⁴⁶⁶ *Suomi ja Euroopan talousyhteisö*. Timo Relanderin luottamuksellinen kirje yritysjohtajille 16.9.1987. Sampsa Saralehdon arkisto

korostamisesta, Relander teki siitä mielenkiintoisen irtioton viittaamalla Ruotsin ja Itävallan teollisuuspiirin käsitykseen, jonka mukaan vain jäsenyys EY:ssä voi varmistaa täysimittaisesti taloudelliset edut Euroopan yhteisössä.⁴⁶⁷

Relander alleviivasi kirjeessään, että taloudellisten etujen turvaaminen Länsi-Euroopassa ja idänkaupan edelleen kehittäminen ovat toisiaan täydentäviä, eivät ristiriitaisia toimintoja. Euroopan talousalueen muotoutumisessa on kyse jatkuvasta prosessista, joka koskettaa käytännöllisesti katsoen kaikkia talouden ja yhteiskunnan sektoreita. Tässä prosessissa Suomi on muiden Efta-maiden kanssa samalla lähtöviivalla. Hän korosti asiaa, koska Suomi on noudattanut Länsi-Euroopan integraatiokehityksen aikaisemmissa vaiheissa toista aikataulua, kuin Euroopan muut puolueettomat maat. Relander näki, että Suomen tilanne oli vuonna 1987 toinen kuin 1960- ja 1970-luvuilla ja tiivisti elinkeinoelämän näkökulman: ”Suomen puolueettomuuspolitiikka on tänä päivänä yleisesti tunnustettu ja suhteet Neuvostoliittoon vakaat. Teollisuuden rakenne on monipuolistunut ja kehittynyt, mikä tietenkin vaikuttaa taloudellisiin intresseihimme Länsi-Euroopan talousalueella. Yritystoiminnan kansainvälistyminen vaikuttaa samaan suuntaan.”⁴⁶⁸ Talousperustelujen rinnalla Relander arvioi idänpolitiikkaa integraatiopyrkimysten näkökulmasta. Toimitusjohtaja Relanderin kirje oli erinomaisesti linjassa puheenjohtaja Kairamon puheenvuorojen kanssa. Hän viljeli jopa samoja ilmaisuja.

Pohjoismaat ja pohjoismainen yhteistyö kiinnostivat Teollisuuden Keskusliittoa. Erityisesti Ruotsin kehityksestä oltiin tarkasti perillä. Se oli suomalaisen teollisuuden merkittävä kilpailija ja monesti myös yhteistyökumppani. Ruotsin talouselämä oli jo pitkään ollut poikkeuksellisen dynaaminen ja kansainvälistynyt. Ilmiön taustalla vaikuttivat eräät tärkeät raaka-aineet, vireä innovaatiotoiminta ja menestyneet yritysstrategiat. Kun 1980-luvulla kansainväliset yhteydet tiivistyivät, TKL ja sen puheenjohtaja Kairamo seurasivat vuonna 1987 tiiviisti ruotsalaisen sisarliiton, Ruotsin Teollisuusliiton integraatiokantoja ja sen puheenjohtajan Peter Wallenbergin aktiivisuutta Ruotsin EY-suhteiden osalta. Ruotsalaisen teollisuusliiton mukaan Ruotsin jäsenyys Euroopan yhteisössä antaa ”ainoan luotettavan ja täyden takuun taloudellista syrjintää vastaan”. Ruotsin Teollisuusliitto oli käynnistänyt vuonna 1987 sarjan tutkimuksia integraation seurauksista maan teollisuuden kehitykselle. Vaikutukset todettiin myönteisiksi. Syksyllä 1987 Ruotsin Teollisuusliiton johto väläytteli Ruotsin EEC-jäsenyyttä.⁴⁶⁹ Se oli vuoden verran Teollisuuden Keskusliiton edellä, korostihan Kairamo vuoden 1987 puheenvuoroissaan vielä Eftaa.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ *Suomi ja Euroopan talousyhteisö*. Timo Relanderin luottamuksellinen kirje yritysjohtajille 16.9.1987. Sampsan Saralehdon arkisto. Holkerin puhe oli 3.9.1987. Ennakkoharmonisoinnista, vrt. Tähti 1992, passim.

⁴⁶⁸ *Suomi ja Euroopan talusyhteisö*. Timo Relanderin luottamuksellinen kirje yritysjohtajille 16.9.1987. Sampsan Saralehdon arkisto.

⁴⁶⁹ *Suomen osallistuminen Pohjolan yhteistyöhön jne.*, Sampsan Saralehdon pikamuistio TKL:lle 12.1.1987; *Rehn 1996*, 164; *Häikiö 2001*, 144, 178; ks. *Ingebritsen 1998*, 146; *Koroma 2015*, 242. *Ruotsin teollisuusliitto*, *Sveriges Industriförbund*, engl. The Federation of Swedish Industries toimi vuoteen 2001.

⁴⁷⁰ Mm. TKL:n edustajiston syyskokouksessa 1987.

Myös Pohjoismaihin suuntautunut Kairamo tukeutui jälleen Tanskaan, jonka hän arveli voivan EY:n jäsenenä välittää meille arvokkaita kokemuksiaan ja toisaalta vaikuttaa pohjoismaisten näkökantojen puolesta EY:n sisällä. Norjasta Kairamo totesi sen olevan Nato-maa, jolloin sen suhteet poliittiseen yhteistyöhön määräytyvät lähtökohtaisesti eri tavoin kuin Suomen ja Ruotsin. Hänen mukaansa tämä on avoimesti tunnustettava, mutta myös tutkittava mahdollisuuksia saada sen välityksellä näkemyksiämme paremmin esille.⁴⁷¹

Itävallan teollisuusliitto julkaisi jo toukokuussa 1987 lausunnon, jossa se toivoi hallitusta hakemaan EY-jäsenyyttä niin pian kuin mahdollista. Maan kauppakamarilaitos tuki asiassa teollisuusliittoa noin puolta vuotta myöhemmin.⁴⁷²

Kairamo käytti puheenvuoroja myös kansainvälisillä areenoilla. Elokuun lopulla 1987 hän puhui Kööpenhaminassa Pohjoismaiden teollisuusliittojen kokouksessa ja toi jälleen esiin niin Suomen teollisuudelle kuin myös johtamalleen Nokialle tärkeitä asioita. Pohjoismaisten yritysten luonnollinen askel Pohjolan jälkeen on askel Länsi-Eurooppaan. Kairamo korosti sisämarkkinoiden luomiseksi annettua Valkoista kirjaa ja Euroopan talousalueen merkitystä. Euroopan puolueetomat maat ovat samalla lähtöviivalla yhteistyösuhteessa Euroopan yhteisöön. Kairamo viittasi myös Norjan valmistelemaan lähentyvää yhteistyötä Euroopan yhteisön kanssa ja Itävallan sekä Ruotsin teollisuuksien esittäneen Euroopan yhteisön jäsenyyttä. Hän kertasi pohjoismaisella tasolla monia omista puheenvuoroista ja Teollisuuden Keskusliiton linjauksista tuttuja teemoja. *Korkean politiikan* osuudessa hän katsoi, että Euroopan yhteisön uusia jäseniä koskevat keskustelut ovat realistisia vasta vuonna 1992. *Käytännön teollisuusjohtajana* hän korosti tiedonkulkua teollisuuden ja viranomaisten välillä, kuljetuskysymyksiä sekä säädösharmonisointia, erityisesti teknisten kaupanesteiden, kuten standardien ja teknisten määräysten, harmonisointia. Yrityksillä on tarve etabloitua eli sijoittua uusille markkina-alueilleen, jolloin henkilöiden liikkumisen vapaus korostuu. Varsin johdonmukaisesti Kairamo nosti esiin niin TKL:lle kuin Nokiallekin tärkeitä käytännön asiakokonaisuuksia, kuten yhtiö- ja kilpailulainsäädännön eurooppalainen harmonisointi, tuotevastuu- ja tuoteturvallisuuskysymykset, pääomaliikkeiden vapauttamisen, R&D- toiminnan eli T&K-toiminnan ts. tutkimus- ja kehitystoiminnan sekä koulutusyhteistyön. Efta-maat eivät saa jäädä T&K-yhteistyön ulkopuolelle, koska tutkimusyhteistyöstä seuraavat strategiset yhteenliittymät ja taktinen standardisointi muokkaavat merkittävästi Euroopan markkinakuvaa. Koulutus oli Kairamon mukaan merkittävä yhteistyöalue EY:ssä ja Efta-maiden olisi päästävä mm. YES-, Erasmus ja Comett-ohjelmiin. Teollisuuden on ”patistettava” viranomaisia viemään koulutusasioita eteenpäin.⁴⁷³

⁴⁷¹ *Finsk industris syn på den europeiske utvikling og tilpassing till denne*. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puhe 10.11.1988 Oslossa. Sampsä Saralehdon arkisto.

⁴⁷² Itävallan teollisuusliitto, *Vereinigung Österreichischer Industrieller*, engl. *Federation of Austrian Industrialists*. Luif 1989, 5–11, 135.

⁴⁷³ *Fremtidens Europaeiske hjmmemarked EC-Efta forholdet*. Alustava luonnos 26.8.1987 Kari Kairamon puheenvuoroksi pohjoismaiden teollisuusliittojen presidio-kokouksessa Kööpenhaminassa 2.–4.9.1987. Sitaatti on Kairamon käyttämä. Sampsä Saralehdon arkisto.

Paria kuukautta myöhemmin Kairamo jatkoi eurooppalaista puhekiertuetta, kun hän lokakuun lopulla 1987 oli puhujavieraana Saksalais-suomalaisen kauppakamarin tilaisuudessa Münchenissä otsikkonaan: *Die Efta braucht die EG. Braucht die EG die Efta?* Kairamo tarkasteli erityisesti Eftan ja Euroopan yhteisön suhteita ja korosti, että kauppavirtojen tarkastelu osoittaa Eftan ja Euroopan yhteisön tarvitsevan toisiaan. Efta oli EY:lle tärkeämpi kauppakumppani kuin USA ja Japani yhteenlaskettuna. Eurooppalainen yritys rakenne oli muuttumassa yritysten omaehtoisten toimenpiteiden, kuten EY-alueella tapahtuvien yrityskauppojen ja etablointien kautta. Hän toivoi, että etabloitumista tapahtuisi myös Euroopan yhteisöstä Eftaan, myös Suomeen.⁴⁷⁴

Kairamo käsitteli samoja Suomen teollisuudelle ja Nokialle tärkeitä aiheita kuin aiemmissakin puheissaan. Tällä kertaa hän painotti eritoten konkreettista säädösharmonisointia, pääomamarkkinoiden vapauttamista, koulutusyhteistyötä sekä yhteistyötä tutkimus- ja kehitystoiminnassa. Keskeisiä yrityssektoreita olivat ne joilla tutkimus- ja kehityspanostus on voimakasta. Ajatus oli sama kuin Nokian strategioissa. Pehmeät teknologiat, henkinen pääoma, joustavuus ja koulutus ja näiden välityksellä tapahtuva yritysten asiakkailleen tarjoaman palvelutason merkittävä nostaminen olivat Kairamon mukaan tämän ajattelun lähtökohtia. Efta-maiden yritykset olivat monilla tulevaisuuden sektoreilla maailman johtavia, kuten Nokian keskeisin toiminta-alue, telekommunikaatio. Monilla sen osa-alueilla kansallinen infrastruktuuri ja esimerkiksi Pohjoismaiden välinen yhteistyö yhtenäisten järjestelmien luomisessa toimivat hyvänä esimerkkinä muille maille. Efta-maiden tutkimus- ja kehityspanokset olivat nousseet maailmanennätysvauhtia, enemmän kuin EY:ssä. Saksassa puhuessaan Kairamon sopi korostaa yhteyksiä läntiseen Eurooppaan, kun hän koulutuskysymyksissä muisteli vuosisataista eurooppalaista yhteistyötä Agricolan ajoista alkaen ja tuoreemmista vaiheista hän nosti esiin niin seitsemän pohjoismaisen teollisuusyrityksen perustaman Norit-instituutin kuin Euroopan yhteisön Erasmus ja Comett-ohjelmat. Hän muistutti myös maantieteellisesti, historiallisesta ja kulttuurisesta läheisyydestä, joka Länsi-Euroopan maiden välillä vallitsi.⁴⁷⁵

Kairamon johtamalla TKL:llä ja Nokialla oli integraation suhteen hyvin yhteisnevät tavoitteet. TKL:n tavoitteet tulivat mainiosti esiin myös Timo Relanderin puheenvuoroissa ja kirjeissä kuin myös, vaikkapa Sampsa Saralehdon lukuisissa muistioissa ja artikkeleissa. Teollisuuden Keskusliitto puhui yhdellä äänellä ja sen kanta tuli sangen selväksi.

Nokialainen kausi Teollisuuden Keskusliitossa päättyi, kun Kairamo vetäytyi vuonna 1987 TKL:n puheenjohtajan paikalta kolmen vuoden määräajan umpeuduttua. Saman vuoden alusta lukien Kairamo oli valittu Ulkomaankauppaliiton puheenjohtajaksi. Piirit olivat pienet, sillä Ulkomaankauppaliiton johtokunnan

⁴⁷⁴ *Die Efta braucht die EG. Braucht die EG die Efta?* Kari Kairamon 9-sivuinen puhe Saksalais-suomalaisessa kauppakamarissa, Münchenissä. 29.10.1987. Sampsa Saralehdon arkisto.

⁴⁷⁵ *Die Efta braucht die EG. Braucht die EG die Efta?* Kari Kairamon puhe Saksalais-suomalaisessa kauppakamarissa Münchenissä. 29.10.1987. Sampsa Saralehdon arkisto.

puheenjohtaja oli puolestaan Teollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relander.⁴⁷⁶

Suomi kulki omaa tietä EY-suhteissaan. Suomessa ei kopioitu Ruotsin toimintamalleja edes teollisuuden piirissä. Kairamon jälkeen Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajaksi tullut vuorineuvos Casimir Ehrnroothin kerrotaan saaneen 1980- ja 1990-lukujen taiteessa jopa kritiikkiä ruotsalaisilta kollegoiltaan Suomen teollisuuden varovaisuudesta. Hän oli Karvisen mukaan kuitenkin tehnyt ruotsalaisille selväksi suomalaisten tavan toimia: ”vakavissa kauppapoliittisissa ratkaisuissa valtiovalta ja elinkeinoelämä olivat toimineet yhteistyössä. Suomen teollisuuden ei ollut tarkoitus hypätä barrikadeille valtiota vastaan tälläkään kertaa”.⁴⁷⁷

Teollisuuden Keskusliiton kiinnostus EY:tä kohtaan näkyi aktiivisena tiedonhankintana ja edunvalvonnan tehostamisena Brysselissä. Kotimaassa TKL järjesti Kairamon ehdotuksesta yhdessä Keskuskauppakamarin kanssa vuosina 1987–1988 eri puolilla maata kymmenen alueellisen integraatioseminaarin sarjan. Esitelmät oli hyvin harjoiteltuja ja tilaisuudet keräsivät puolisen tuhatta osanottajaa. Seminaareja varten tehtiin laadukas tietokansio *Yhdentyvä Eurooppa - mahdollisuuksien markkinat*.⁴⁷⁸

Teollisuuden Keskusliitossa katsottiin, että kansainvälistyminen oli 1980-luvun lopulla suurilla yrityksillä hallinnassa, mutta huolta kannettiin pienistä yrityksistä. Kari Jalas, kirjoitti vuonna 1988, että ”yleisesti oletetaan, että valtaosa suurista teollisuusyrityksistä on hyvin selvillä EY-integraation merkityksestä. Pienillä ja keskisuurilla yrityksillä sekä monilla palveluteollisuuden aloilla on selviä vaikeuksia hahmottaa Länsi-Eurooppaa muokkaavien lukuisten muutosprosessien todellisia vaikutuksia suomalaisten yritysten toimintaympäristöön”. Juhani Ristimäki arvioi, että kun TKL:n ja STK:n Brysselin toimiston päälliköksi vuonna 1986 nimitettiin VTT Kari Jalas, yhteydenpito pieneen ja keskisuuren teollisuuteen vahvistui Jalaksen kiinnitettyä erityistä huomiota pkt-asioiden hoitoon Brysselissä.⁴⁷⁹

EY:n Valkoisen kirjan mukaisesti vuoden 1988 alussa astui voimaan Euroopan yhteisön ja Euroopan vapaakauppa-alueen Eftan ulkomaankaupan yhtenäisasiakirja, johon liittyen toukokuussa 1988 Teollisuuden Keskusliitto julkaisi muistiovihkosen *Teollisuus ja Länsi-Euroopan integraatio I*. Muistio kertasi teollisuuden tavoitteen ”vastavuoroisesti sopeutua EY:n ja koko Länsi-Euroopan talousalueelle laajentuneeseen integraatiokehitykseen siten, että suhteellinen kilpailuasemamme ei heikkene ja että pääsemme mahdollisimman täysimääräisesti hyödyntämään syntymässä olevien eurooppalaisten yhteismarkkinoiden tarjoamia uusia mahdollisuuksia”. Tavoitteet kulkivat samoja latuja elinkeinoelämän pitkän linjan

⁴⁷⁶ Häikiö 2001, 144, 174.

⁴⁷⁷ Karvinen 2001, 19–20. Casimir Ehrnrooth (1931–2015) oli TKL:n pj. 1988–1991, ks. Iivonen 2015.

⁴⁷⁸ Aunesluoma 2011, 436; Pesonen Markku 1992, 110; Karvinen 2001, 18; Lasse Lehmanin haastattelu 30.9.2011; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; ks. Vesikansa Jyrki 1993, 360; Saralehto 2003, 174–176.

⁴⁷⁹ Jalas 1988, 86. Ristimäki 2011, 78. Jalas työskenteli aiemmin Muoviteollisuusliiton toimitusjohtajana.

integraatiotavoitteiden kanssa. Kun Teollisuuden Keskusliiton integraatioprosessi eteni, niin perustelut kehittyivät asiakirja asiakirjalta koko ajan. Kuitenkin elinkeinoelämän perustavoitteet tuli kerrattua jokaisessa integraatiokannanotossa. Keskeisimpinä pysyivät yhdenvertaisten kilpailuasemien ja toimintaedellytysten varmistaminen. *Teollisuus ja Länsi-Euroopan integraatio I-muistio* kävi yhdentymiskehityksen lisäksi läpi elinkeinoelämän kannalta tärkeimpien säädösten vaikutukset. Korostaessaan Efta-maiden yhteistyötä, muistiossa tunnustettiin Eta-yhteistyön haasteet ja viitattiin varovaisesti pidemmälle menevään integraatioon, kun siinä todettiin, että Efta-maat eivät pääse vaikuttamaan sisämarkkinoita koskevaan päätöksentekoon.⁴⁸⁰ Muistiosta tehtiin myös yhteenvetoversio, jossa korostettiin sopeutumisen lisäksi yhteistyötä valtiovallan kanssa: ”Aktiivinen sopeutuminen integraatiokehitykseen edellytti maamme teollisuudelta ja viranomaisilta perinteisen hyvän yhteistyön jatkamista.”⁴⁸¹

Vaikka Kairamon ehdotusta Euroopan neuvoston jäsenyydestä voi pitää myös Teollisuuden Keskusliiton kannanottona, varsinaisesti TKL:n ensimmäinen integraatiokannanotto julkistettiin 9. kesäkuuta 1988. Se perustui edellä kuvattuun muistioon ja noudatteli samaa linjaa kuin Timo Relanderin edellisen vuoden yritysjohtajakirje. Kannanotto korosti kauppapoliittisten suhteiden Länsi-Eurooppaan määräytyvän jo 1950-luvulla aloitetun linjan mukaisesti. 350 miljoonan asukkaan Efta-EY-markkina-alue oli merkittävä mahdollisuus maamme teollisuudelle ja suomalaisyrityksille tulee taata täydet toimintaedellytykset suurmarkkinoilla. Efta-EY-yhteistyön kehittäminen, Suomen ja Euroopan yhteisön kahdenvälisen suhteiden vahvistaminen ja pohjoismaisen yhteistyön tiivistäminen tarjoavat käyttökelpoisimmat keinot tavoitteiden saavuttamiseksi. Kannanotto korosti myös lainsäädännön harmonisoinnin merkitystä EY-säädösten kanssa. Teollisuuden tavoitteena oli integraatiokehityksen hyödyntäminen ja tasavertainen, vastavuoroinen osallistuminen niin, että suhteellinen kilpailuasema ei heikkene ja että suomalaisyritykset pääsevät esteettömästi syntyvässä oleville sisämarkkinoille.⁴⁸² Yritysten sopeutuminen muuttuville sisämarkkinoille oli TKL:n integraatiotoiminnan tärkein tavoite.

Integraatiomyönteisyys oli toistaiseksi Teollisuuden Keskusliitossa eri asia kuin EY-jäsenyyshyönteisyys. Kun valtioneuvoston marraskuussa 1988 eduskunnalle antama integraatioselonteko torjui jäsenyysvaihtoehdon, TKL antoi hallituksen neuvottelulinjalle täyden tuen. Tosin Saralehto muisteli, että vaikka Teollisuuden Keskusliitto oli tiukasti virallisen linjan kannalla ulospäin, se toimi ”EY-jäsenyyden puolesta monissa pienissä ja suurissa asioissa.”⁴⁸³

⁴⁸⁰ Häikiö 2001, 179; Teollisuus ja Länsi-Euroopan integraatio I, TKL toukokuu 1988. Sampsa Saralehdon arkisto.

⁴⁸¹ *Teollisuus ja länsi-integraatio*. Yhteenvetomuistio 20.5.1988.

⁴⁸² Lyhennelmä Teollisuuden Keskusliiton Länsi-Euroopan integraatiokehitystä koskevasta kannanotosta 9.6.1988. Sampsa Saralehdon arkisto. Ks. Pesonen Markku 1992, 110.

⁴⁸³ Luostarinen & Salolainen 2006, 27–28; Blomberg 2011, 65; Pesonen Markku 1992, 110; Sampsa Saralehdon sähköposti 9.2.2012. Kopio on hallussani. Esimerkiksi julkisuudessa TKL korosti, etteivät Efta-maat eivät pääse vaikuttamaan sisämarkkinoita koskevaan päätöksentekoon ja omassa toiminnassaan se oli pitkään toiminut säädösharmonisoinnin puolesta.

Elinkeinoelämän kansainvälistymiseen liittyy oleellisesti ulkomaiset investoinnit. Kari Jalas piti artikkelissaan vuonna 1988 ulkomaisten tuotannollisten investointien saamista Suomeen lähivuosikymmen tärkeimpänä haasteena. Myös teknologian merkitys oli Jalaksella kirkaana mielessä hänen viitatessaan Euroopan kilpailuasemaan ja painottaessaan, että on määrätietoisesti pyrittävä luomaan uusia edellytyksiä kehittää länsieurooppalaista teknologiaa amerikkalaisen ja japanilaisen teknologian kilpailijaksi.⁴⁸⁴

TKL:n ja STK:n Brysselin edustaja Jalas jatkoi työtään pk-sektorin hyväksi ja teki pienten ja keskisuurten yritysten kannalta merkittävän avauksen esittäessään Yleisen Teollisuusryhmän YTR:n⁴⁸⁵ vuosikokousesitelmässään marraskuussa 1988, että selvitetäisiin, voitaisiinko Suomeen saada EY:n Eurotietokeskus. Tilaisuuden toinen puhuja, ulkomaankauppaministeri Salolainen, tuki välittömästi Jalaksen ehdotusta. Ehdotus toteutui jo toukokuussa 1989, kun Ulkomaankauppaliiton yhteyteen perustettiin ensimmäinen EY:n ulkopuolella oleva Eurotietokeskus.⁴⁸⁶ Tuolloin puhuttiin arkisemmin myös Euroneuvontakeskuksesta. Sitä johti Taisto Sulonen.

Lainsäädäntöön vaikuttaminen on aina ollut etujärjestöjen keskeisimpiä tavoitteita. Säädösten ennakkoharmonisointia tutkinut Aarre Tähti havaitsi, että erilaisten etujärjestöjen antamiin lausuntoihin viitattiin paikoitellen säädösten perusteluissa. Lainsäädännön ennakkoharmonisointi oli hyvin oikeustieteen tutkijoiden tiedossa ja elinkeinoelämän etujärjestöjen tavoitteena jo 1980-luvulla, paljon ennen Eta-neuvotteluja. Elinkeinoelämän omaehtoinen sopeutuminen kansainvälisiin normistoihin ja standardeihin tuki ennakkoharmonisointia. Toimintaa pidettiin Suomen etujen mukaisena.⁴⁸⁷

Integraatiokehitys alkoi heijastua entistä selvemmin toimialatasolle ja elinkeinoelämän piirissä ryhdyttiin tekemään integraatioselvityksiä. Kärjessä kulkiivat alat, joiden toimintaa kansainvälisyys heijastui vahvasti. Ilmeisesti ensimmäinen toimialakohtainen EY-analyysi julkaistiin vuonna 1988, kun Hotelli- ja ravintolaneuvosto r.y. julkaisi osin seminaarialustuksiin pohjaavan: *EY-analyysi. Euroopan integraatio ja sen vaikutukset Suomen hotelli- ja ravintolaelinkeinoon*. Muut toimialat seurasivat perässä. Muun muassa Suomen Pankkiyhdistys julkaisi alkuvuodesta 1989 vastaavan kirjasen: *Länsi-Euroopan yhdentyminen ja pankkitoiminnan edellytykset Suomessa*.⁴⁸⁸

1980-luvun jälkipuoliskolla Eurooppa-seminaarien määrä alkoi kasvaa ja Teollisuuden Keskusliiton asiantuntijat kiersivät niissä alustajina. Esimerkiksi syk-

⁴⁸⁴ Jalas 1988, 87,92–93.

⁴⁸⁵ YTR oli ns. teollisuuden kokoomaliitto, nykyisin EK:n jäsenliitto: Yleinen Teollisuusliitto.

⁴⁸⁶ Ristimäki 2011, 78. Myöhemmin Euroneuvontakeskus toimi Helsingin kauppakamarin yhteydessä.

⁴⁸⁷ Tähti 1992, 47–48; Saralehto 2003, 176; seurasin keskustelua, kun työskentelin TY:n oi.tiet.tdk:ssa 1982–84.

⁴⁸⁸ Hotelli- ja ravintolaneuvosto r.y. oli EK:n jäsenliiton Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa:n edeltäjä. N. 120-sivuisessa julkaisussa oli mm. Pertti Salolaisen ja Esko Antolan artikkelit. *EY-analyysi. Euroopan integraatio ja sen vaikutukset Suomen hotelli- ja ravintolaelinkeinoon*, 1988; *Länsi-Euroopan yhdentyminen ja pankkitoiminnan edellytykset Suomessa*, 1989, n. 60-sivua.

syllä 1988 johtaja Erik Forsman esitelmöi eri alojen asiantuntijoiden joukossa aiheesta *Rahoitus, kauppa ja kuljetukset* Kotimaisen Työn Liiton kutsuseminaarissa: *Euroopan yhdentymisen vaikutukset yritystasolla Suomessa*.⁴⁸⁹

Kari Kairamo jatkoi ulkomaan esiintymisiään puhumalla Oslolla marraskuussa 1988, noin kuukautta ennen kuolemaansa. Minä-muodossa ollut puhe oli Kairamon viimeisiä puheenvuoroja kansainvälisillä estradeilla ja puheessa voi halutessaan nähdä testamenttipuheenvuoron painotuksia. Aiheena oli: *Finsk industris syn på den europeiske utvikling og tillpassing till denne*.⁴⁹⁰ Puheen ”korjattu”-merkinnällä varustettu, Kairamon mahdollisesti pääosin itse kirjoittama käsikirjoitus oli päivätty TKL:ssä 2.11.1988. Näin Kairamo jatkoi yhteistyötä Teollisuuden Keskusliiton kanssa, vaikka hän oli edellisen vuoden lopulla jättäytynyt TKL:n puheenjohtajan tehtävistä. Hän kertasi Teollisuuden Keskusliiton, Nokian ja omat integraatioajatuksensa varsin kattavasti korostaen yritysten toimintaa. Suomen tilanteesta hän totesi, että kansainvälisessä kilpailussa menestyy vain määrätietoisesti kilpailukykyä kehittämällä ja yritykset ovat tässä avainasemassa. Vaikka Kairamo korosti vahvasti yritysten omaa toimintaa kilpailukykyksymyksissä, hän vetosi hallitukseen katsomalla, että viranomaisten on kyettävä luomaan sellainen kauppapoliittinen ratkaisu, jolla varmistetaan suomalaisyrityksille mahdollisimman samanvertaiset toimintaedellytykset EY-alueen teollisuuteen verrattuna.⁴⁹¹

Kairamo korosti teknologian lisääntyvää merkitystä tuotannontekijänä, mutta tunnusti siinä saavutetun pääpiirteissään tasapuolinen asema osallistumisessa eurooppalaisiin teknologia- ja tuotekehitysohjelmiin. Kairamon mukaan Suomen laaja-alainen integraatiokonsensus tarjosi erinomaisen lähtökohdan integraation merkityksen tiedostamisessa sekä siihen vaikuttamisessa ja sopeutumisessa. Oli kuitenkin tarpeen jatkaa kaikki kansalaispiirit kattavaa herätyskampanjaa. Hän vetosi yrityksiin ja edunvalvojiin muistuttamalla, että yrityksissä ja järjestöissä on reagoitava aktiivisesti kaikkiin yhdentymiskehitykseen liittyviin muutosvaatimuksiin ja huolehdittava siitä, että viranomaiset saavat riittävän käytännönläheisen kuvan kehityksestä.⁴⁹²

Vaikka Kairamo oli hyvin integraatiohenkinen, Efta oli loppuun saakka Kairamon integraatiöväline hänen todetessaan: ”Vaikka olen hiljattain korostanut pohjoismaisen vaihtoehdon merkitystä, tarjoaa Efta mielestäni meille edelleenkin hyvin käyttökelpoisen välineen, jota tarvitsemme yhdentymisessä.” Efta tarvitsee jäsenmailtaan lisää sitoutumista. Eftassa on syytä keskittyä nykyhetkeen ja siihen liittyviin konkreettisiin käytännön ongelmiin, eikä miettiä niitä neuvotteluprosesseja, jotka käynnistyvät ehkä 1990-luvun puolivälin lähestyessä. Suo-

⁴⁸⁹ Seminaarin ajankohta oli 27.9.1988. Kutsu tekijän arkistossa.

⁴⁹⁰ Oslon puhe oli 10.11.1988. Kairamo kuoli 11.12.1988.

⁴⁹¹ *Finsk industris syn på den europeiske utvikling og tillpassing till denne*. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puhe Oslolla 10.11.1988. Sampsa Saralehdon arkisto.

⁴⁹² *Finsk industris syn på den europeiske utvikling og tillpassing till denne*. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puhe Oslolla 10.11.1988.

malaisessa integraatiopolitiikassa, myös Kairamon ajatuksissa, pohjoismainen yhteistyö ja Efta kulkivat käsi kädessä. Esko Antolan mukaan Efta-kortti nojasi merkittävästi pohjoismaiseen yhteistyöhön.⁴⁹³ Kairamo tuki virallista ulkopoliittikkaa, eikä, ainakaan julkisuudessa, ehtinyt muuttua integraatiomyönteisestä EY-jäsenyyssmyönteiseksi.

Joulukuun alkupuolella 1988 saatiin tieto elinkeinoelämän energiseksi voimamieheksi luonnehditun Kari Kairamon kuolemasta. Hän oli mukana Teollisuuden Keskusliiton eri elimissä vuosina 1978–1987. Sampsa Saralehto luonnehti Kairamon merkitystä integraatioasioissa toteamalla, että vuorineuvos Casimir Ehrnroothin tultua Kairamon jälkeen Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajaksi, niin ”TKL:n ääni tavallaan vaikenä”.⁴⁹⁴ Ehrnrooth ei ollut leimallisesti integraatioaloitteiden tekijä, vaan kulki presidentti Koiviston ja valtioneuvoston varovaista integraatiolinjaa.⁴⁹⁵

Teollisuuden Keskusliiton kevätkokouksessa 1987 hyväksytyssä periaateohjelmassa pidettiin tärkeänä yhteyksien tiivistämistä koulutus- ja tutkimusorganisaatioihin. Ehkäpä sen vuoksi TKL oli alusta asti mukana ns. Eurooppa-ryhmien toiminnassa, myös turkulaisissa. Teollisuuden Keskusliiton panos oli erityisesti Eurooppa-Akatemiassa varsin keskeinen, myös alkuvaiheen rahoittajana ja Eurooppa-Akatemian koulutusjakson sisältöä suunnitelleen ryhmän jäsenenä. Toimitusjohtaja Timo Relander valittiin syksyllä 1988 Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n valtuuskunnan jäseneksi, samoin kuin Suomen Työnantajain Keskusliiton toimitusjohtaja Tapani Kahri.⁴⁹⁶

EU-toimijoita tutkinut Leif Åberg katsoi ensiaskel- ja pohjustusvaiheen olleen vuosina 1986–1993, jolloin Euroopan yhteisöön liittyvistä aiheista tiedottivat jo elinkeinoelämän, teollisuuden ja eri keskusjärjestöjen organisaatiot. Nämä sittemmin Suomen EU-jäsenyyteen myönteisesti suhtautuvat tahot olivat myös tiiviissä yhteistyössä keskenään sekä ulkoministeriön ja kauppa- ja teollisuusministeriön kanssa.⁴⁹⁷ Teollisuuden Keskusliitto kuului tähän joukkoon.

---

⁴⁹³ *Finsk industris syn på den europeiske utvikling og tillpassing till denne*. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puhe Oslossa 10.11.1988; ks. Antola 1991, 152.

⁴⁹⁴ Sampsa Saralehdon sähköpostiviesti 9.2.2012. Kopio on hallussani.

⁴⁹⁵ Pesonen Markku 1992, 120.

⁴⁹⁶ Pesonen Markku 1992, 41; Tiedote 18.9.1989 on Rauno Puolimatkan arkistossa; Korhonen Olli 2012a, 63,173–174.

⁴⁹⁷ Åberg 1996, 253.

Elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot valmistautuivat integraatioon

Elinkeinoelämän valtuuskunta katsoi eurovuosikymmenelle

Vuonna 1984 Max Jakobsonin jäädessä eläkkeelle, ”kirjoittamaan ja esitelmöimään”, hänen seuraajakseen Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtajaksi valittiin Jakobsonin ehdotuksesta kansleri Kauko Sipponen. Sipposen aikakaudella kansainvälisten kysymysten ja turvallisuuspolitiikan rinnalle tuotiin korostetusti valtiosääntö, omistusoikeus, julkishallinto ja väestökehitys. 1980-luvulla Eva lähetti työryhmiä kartoittamaan tilannetta Länsi-Euroopan ulkopuolelle mm. Leningradiin ja Tallinnaan sekä Itä- ja Kaakkois-Aasiaan. Myös koulutuskysymykset, Suomen ja Ruotsin vertailu sekä EY-jäsenyyteen valmistautuminen olivat Sipposen ajan teemoja. Asenne- ja arvotutkimuksista tuli Elinkeinoelämän valtuuskunnan tavaramerkki.⁴⁹⁸

YK:n päivänä, lokakuussa 1984 vietetyn Eva-päivän teema oli: *Kansainvälistyminen ja kansalliset arvot*. Tilaisuuden puhujina olivat Max Jakobsonin lisäksi ajan henkeä ja pankkien vaikutusvaltaa heijastellen: Evan valtuuskunnan puheenjohtaja, SYP:n pääjohtaja Mika Tiivola ja Evan valtuuskunnan jäsen KOP:n pääjohtaja Jaakko Lassila. Integraatio ei ollut vielä ajankohtainen, eikä sitä varsinaisesti käsitelty. Alustukset koottiin julkaisuksi, jolla on sama nimi kuin tilaisuudellakin. Kahta vuotta myöhemmin tilanne oli muuttunut ja integraatio oli noussut asialistalle. Marraskuun alussa 1986 järjestetyn Eva-päivän aikana käsiteltiin Euroopan integraatiota ja Euroopan asemaa maailmassa. Puheenvuoroista ja mm. kahdesta integraatiota käsitelleestä artikkelista koottiin tammikuussa 1987 ilmestynyt julkaisu: *Pärjääkö Eurooppa - entä Suomi?*⁴⁹⁹

Elinkeinoelämän valtuuskuntaa nimitettiin integraatiokysymyksissä unilukkariksi.⁵⁰⁰ Sen vaikutuksesta on hieman erilisiä näkemyksiä. Juhana Aunesluoman mielestä elinkeinoelämän integraatiokiinnostukseen vaikutti Elinkeinoelämän valtuuskunnan aktivoituminen integraatioasioissa vuodesta 1987 alkaen. Jaakko Blombergin muisteli, että julkinen keskustelu Suomen mahdollisesta EY-jäsenyydestä alkoi jo vuoden 1987 eduskuntavaalien edellä. Hän muisteli myös, että taloudellista tilannetta ja tulevaa kehitystä arvioidessaan Eva laati toukokuussa 1986 muistion, joka käynnisti Blombergin mukaan Suomen jäsenyyshämmästyksen selvittämisen.⁵⁰¹ Integraatiokeskustelu oli kuitenkin laimeaa, eikä integraatio ollut vuoden 1987 eduskuntavaalien alla keskeinen vaaliteema.

⁴⁹⁸ Tarkka 2002, mm. 346–349; Jakobson 2003, 359; <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>. Sitaatti Evan kotisivuilta.

⁴⁹⁹ Ajankohdat olivat 24.10.1984 ja 5.11.1986. *Kansainvälistyminen ja kansalliset arvot*. Eva 1984 ja *Pärjääkö Eurooppa - entä Suomi?* Eva 1987. Ks. Nieminen 1990. Julkaisut eivät ole lähde-luettelossa.

⁵⁰⁰ Sana lienee ensimmäiseksi Päiviö Hetemäen viljelemä ja se esiintyy Tarkan historiateoksen nimissäkin: *Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva*. Tarkka 2002.

⁵⁰¹ Aunesluoma 2011, 437; Blomberg 2011, 63. Blombergin mainitsemaa muistiota ei ole Evan julkaisujen luettelossa.

Unilukkarin tehtävää täytti lokakuussa 1988 julkaistun Eva-raportti: *Kallis Suomenmaa. Katse Eurovuosikymmenelle*. Raportti oli suomalaisten integraatiokehityksen kannalta verraten merkittävä. Se tarkasteli Suomen asemaa kansainvälisessä talous- ja koulutusvertailussa ja esitti teesin, joka avasi Suomen integraatioasetelman jo melko selkokielisesti. Raportin kiteytymä oli, että ”eurooppalaiset eivät välttämättä tarvitse Suomea, mutta Suomi tarvitsee Eurooppaa”. Meidän on itse osoitettava, mitä voimme antaa eurooppalaiseen yhteistyöhön, tehtävä itsemme toivotuksi yhteistyökumppanina. Elinkeinoelämän valtuuskunnan historiassa Jukka Tarkka katsoi, että jo ennen varsinaisen EY-väittelyn alkua Eva ryhtyi keräämään perusteita keskustelulle integraation vaikutuksista ja Suomen asemasta muutoksessa. Elinkeinoelämän valtuuskunta asetti sisäisissä pohdinoissaan EY-jäsenyyden tavoitteeksi jo vuonna 1988, mutta korosti julkisuudessa jäsenyysvaihtoehdon tasapuolista ja asiapohjaista selvittämistä.⁵⁰² Jäsenyyskampanjasta ei voinut vielä puhua.

Vielä vuonna 1988 Elinkeinoelämän valtuuskunnan entinen toimitusjohtaja ja Teollisuuden Keskusliiton EEC-konsultti Max Jakobson torjui Suomen EY-jäsenyyden puolueettomuuspolitiikkaamme ja kokemuksiimme viitaten.⁵⁰³ Jakobsonin varovainen käsitys noudatti hallituksen virallista ulkopolitiikkaa ja vuoden 1988 selontekoa. Kanta heijasteli elinkeinoelämän virallisia kantoja laajemminkin.

Unilukkarin töitä tehdessään Elinkeinoelämän valtuuskunnan henkilökunta kiersi ahkerasti valtakuntaa esiintymässä erilaisissa tilaisuuksissa. Moni niistä käsitteli kansainvälisiä kysymyksiä ja moni oli yhteistyökumppaneiden mm. kauppakamarien ja Taloudellisen tiedotustoimiston järjestämiä. Pelkästään syys-lokakuussa 1988 Evan henkilökunta esiintyi kaikkiaan 42 tilaisuudessa, joista 35:ssä teemana oli ainakin joku kolmesta: kansainvälisyys, integroituminen tai Eurooppa. Monissa elinkeinoelämän organisaatioissa integraatioasioiden parissa työskennellyt Sampsa Saralehto työskenteli Evassa vuosina 1989–1990, yhteensä noin vuoden.⁵⁰⁴

Elinkeinoelämän valtuuskunnalla oli iso merkitys integraatiota koskevissa asennemittauksissa. Eva oli mitä ilmeisimmin ensimmäinen suomalaistaho, joka mittasi ihmisten asenteita EY-kysymyksessä. Ensimmäinen tutkimus tehtiin syksyllä 1988 ja julkaistiin keväällä 1989. Tulos oli yllätys, kun vastanneista 46 prosenttia mielestä Suomen tulisi hakea EY:n jäsenyyttä. Koska kysymyspatterissa oli paljon muitakin kysymyksiä, joihin julkisuus keskittyi, eivät EY-asenteet herättäneet suurta huomiota.⁵⁰⁵

---

⁵⁰² Tarkka 2002, 346–347,364; ks. Nieminen 1990. Mahdollisesta Blomberg tarkoitti tätä julkaisua?

⁵⁰³ Jakobson 1988, 197,202.

⁵⁰⁴ Nieminen 1990; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

⁵⁰⁵ Mörttinen & Törnudd 2006, 384–385.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos pidättäytyi julkisesta integraatiokeskustelusta

Tutkimuslaitosluonteensa vuoksi Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ei ollut elinkeinoelämän organisaatioista keskeisin toimija Suomen integraatioprosessissa. Etlassa 1970-luvun lopulla työskennelleen Sampsa Saralehdon arvio kuvasi tilannetta: ”Etlan rooli Suomen integraatioprosessissa oli pieni ja Etlä tuli mukaan vasta, kun tarvittiin taloudellisia perusteluita”. Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen entinen, pitkäaikainen toimitusjohtaja Pentti Vartia oli samaa mieltä. Hänen arvionsa mukaan Etlalle ei ollut omaa, varsinaista roolia Suomen jäsenyysneuvotteluprosessissa, mutta Etlä oli edustettuina monissa jäsenyyttä pohtineissa asiantuntijaryhmissä, kuten talousneuvostossa. Se on pääministerin vetämä hallituksen, tärkeimpien etujärjestöjen ja Suomen Pankin välinen yhteistyöelin. Talousneuvostoa on julkisuudessa kuvattu Suomen korporatiivisen järjestelmän ydinryhmäksi.⁵⁰⁶

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos oli mukana useissa integraatioasioita arvioivissa työryhmissä, kuten investointivaliokunnassa ja eräissä kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmissä. KTM myös rahoitti useita Etlan tutkimuksia. Vartia ja tutkimusneuvonantaja Kari Alho muistelivat, että Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen Eurooppaan liittyvien tutkimuksien painopistealueita 1980-luvulla olivat: integraatio, Pohjoismaat osana integraatiota, idänkaupan kysymykset ja Baltia-tutkimus. Etlassa laskettiin etuja, joita integraatioon osallistumisesta koituisi. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos seurasi tarkasti myös ruotsalaisten tekemiä tutkimuksia.⁵⁰⁷

Monien elinkeinoelämän järjestöissä vaikuttaneiden tavoin myös Vartia korosti Komission kesällä 1985 esittelemän Valkoisen kirjan merkitystä. Hänen mukaansa Valkoinen kirja sisämarkkinoiden toteuttamiseksi käynnisti Suomen integraatiroolin etsimisen ja vaikutti myös Elinkeinoelämän tutkimuslaitokseen, joka toimi epäsuorasti integraation puolesta. Muun muassa Etlan tutkimukset, jotka kohdistuivat esim. kaupan vapautumiseen ja sen taloudelliseen merkitykseen Suomelle, olivat Vartian mukaan tavallaan ”integroituimpaineita luovia tutkimuksia”. Lisäksi muut toimijat hyödynsivät tutkimuksia. Esimerkiksi Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen tutkijat ja Taloudellisen tiedotustoimiston väki olivat hyvissä keskusteluyhteyksissä, joten Etlan tutkimustietoa käytettiin mitä todennäköisimmin Taloudellisen tiedotustoimiston aineistossa.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; Vartian ja Alhon haastattelu 30.3.2012; Blom Anders 2015, 52; <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/talousneuvosto/fi.jsp>; ks. HS 8.2.2015.

⁵⁰⁷ Vartian ja Alhon haastattelu 30.3.2012. Vesa Vihriälän toimittama, *Taloustutkimus päätöksen tukena. Etlä 70*, vahvisti haastattelussa esiinnousseita tietoja, erityisesti Markku Kotilaisen artikkeli kirjassa. Tutkimusneuvonantaja, VTT, dosentti Kari Alho toimi 1980-luvulta saakka tutkimustehtävissä Etlassa. Ks. Research in International Economics by Etlä 2005; List of Publications on Integration and the International Economy by ETLA 2005.

⁵⁰⁸ Vartian ja Alhon haastattelu 30.3.2012. Sitaatti on Vartian käyttämä. Valkoinen kirja 14.6.1985.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos osallistui omalla tavallaan sangen aktiivisesti integraatiokeskusteluun, erityisesti julkaisujensa kautta. Se julkaisi 1980-luvun puolivälin ja 1990-luvun puolivälin välisenä aikana eri julkaisusarjoissaan kymmeniä Länsi-Eurooppaan ja sen integraatioon tavalla tai toisella liittyvää julkaisuja. Tärkeä niistä oli myös Etlan keskustelupapereita-sarja, *ETLA's Discussion Papers*, jossa ilmestyi samana aikana yli kaksikymmentä Länsi-Euroopan integraatioon liittyvää tutkimusta. Lisäksi laitoksen tutkijakaarti julkaisi ahkerasti artikkeleita eri lehdissä. Etlä teki lisäksi lukuisia Suomen kansainvälisiä taloussuhteita integraationäkökulmaa laajemmin, mm. idänkauppaa ja Baltiaa, käsittelevää tutkimusta.⁵⁰⁹ Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen luonteen vuoksi julkaisujen näkökulma oli taloustieteellinen, useimmiten kansantaloustieteellinen. Suuri osa julkaisuista oli englanninkielisiä.

Alku oli rauhallinen, kun Etlan julkaisujen B-sarjassa⁵¹⁰ ilmestyi 1980-luvun lopulla vain kaksi integraatiota ja Suomen taloutta epäsuorasti sivuavaa suomenkielistä kirjaa. Vuonna 1986 ilmestynyt käsitteli idänkaupan merkitystä Suomen kansantaloudessa⁵¹¹, ei integraatiota ja toinen, kaksi vuotta tuoreempi, Pirkko Haaviston ja Sampsa Saralehdon kirjoittama, yritysten kansainvälistymistä.⁵¹²

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos seurasi EY:n piirissä 1980-luvulla käytyä keskustelua ja käynnisti varsinaisten integraatiojulkaisujen sarjan vuonna 1988, jolloin keskustelupapereita-sarjassa ja muualla julkaistujen tutkimusten listalta löytyi kaikkiaan seitsemän englanninkielistä integraatioon liittyvää julkaisua vuosilta 1988–1989. Etlä oli ajan hermolla, kun aiheiltaan monipuolisista julkaisuista kaksi käsitteli Etlan tutkimuksissa tärkeää Suomen valuuttakurssijärjestelmää, kolme huipputeknologiatoimintaa, yksi hintaeroja sekä yksi Efta-maiden suoria investointeja.⁵¹³

Englanninkielisyys kertonee siitä, että julkaisu oli tarkoitettu kansainväliseen levitykseen ja tieteellisiin piireihin, ei niinkään suuren yleisön käsiin. Etlan asiantuntijat olivat suosittuja esitelmöitsijöitä myös integraatiotilaisuuksissa. Esimerkiksi VTT Kari Alho alusti keväällä 1990 Eurooppa-Instituutin asiantuntijaseminaarissa *Euroopan syvenevä integraatio ja Suomen talous*.⁵¹⁴

Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen toiminta laajeni merkittävästi vuonna 1988, kun tytäryritys Etlatieto Oy:n perustettiin.

⁵⁰⁹ Research in International Economics by Etlä- luettelo, päivitetty 30.1.2005. Sain luettelon Etlasta 30.3.2012. Yhteenvedo tutkimuksista luvussa 4.

⁵¹⁰ List of Publications on Integration and the International Economy by ETLA 2005.

⁵¹¹ Alho, Kari, Forssell, Osmo, Huttunen, Juhani, Kotilainen, Markku, Luukkonen Ikka, Mattila, Olli-Tapio, Moilanen, Jorma, Vartia, Pentti, Neuvostoliiton kauppa Suomen kansantaloudessa. ETLA B 50. Helsinki 1986. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

⁵¹² Haavisto, Pirkko, Saralehto, Sampsa (toim.): Yritysten kansainvälistyminen. ETLA Series B 58. Helsinki 1988. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

⁵¹³ *ETLA's Discussion Papers and articles published elsewhere*. List of Publications on Integration and the International Economy by ETLA 2005; ks. Kotilainen 2016, 104.

⁵¹⁴ Reinikainen & Korhonen Olli 1991, passim.

Taloudellinen tiedotustoimisto käynnisteli Eurooppa-kampanjaa

1980-luvun puolivälin jälkeen Teollisuuden Keskusliiton ja Suomen Työnantajain Keskusliiton yhteisesti ylläpitämä⁵¹⁵ Taloudellinen tiedotustoimisto otti ensi askeleitaan integraatiokampanjoinnissa. Uudelleen järjestelty TaT seuraili elinkeinoelämän vuonna 1952 perustaman vasemmistovastaisen ja länsisuuntautuneen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiön, SYT:n, integraatiomyönteisiä linjoja. Taloudellinen tiedotustoimisto aloitteli jo vuonna 1988 yhteistyötä Euroopan yhteisön kanssa, vaikka sen toimintamahdollisuudet EY:n komission suuntaan eivät olleet tuossa vaiheessa kovin hyvät. Tanska tarjosi suurta pohjoismaista veljellistä apua, kun Taloudellisen tiedotustoimiston yhteistyö komission kanssa alkoi, vaatimattomasti koulutusvideoiden vuokrauksella. Niistä ensimmäiset hankittiin Suomeen vuonna 1988. Videoille oli kova kysyntä ja ne käynnistivät Taloudellisen tiedotustoimiston melkoisen Eurooppa-materiaalin tuotannon.⁵¹⁶ Integraatiota sivuttiin myös syyskuussa 1988 Ylläksellä järjestetyssä Taloudellisen tiedotustoimiston seminaarissa, jossa teemoina olivat: *Muutos ja kansainvälisyys*.⁵¹⁷

Palkansaajakeskusjärjestöissä integraatio palasi työjärjestykseen

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö jatkoi integraatiolinjallaan

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö on vuosikymmeniä ollut selvästi merkittävin palkansaajajärjestö. 1980-luvun puolivälissä, tarkasteluajanjakson alkaessa, SAK oli voimissaan. Siihen kuului 27 jäsenliittoa, joiden yhteisjäsenmäärä vuonna 1985 oli lähes 1 055 000.⁵¹⁸

Ammattiyhdistysliikkeessä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa kasvanut integraatiomyönteisyys perustui kauppapoliittisten etujen ja 1960- ja 1970-lukujen kokemusten lisäksi ainakin osittain työväenliikkeen internationalistiseen taustaan. Aivan 1900-luvun alussa imperialismiin kritiikin yhteydessä esiin nousut internationalismi tähtäsi jopa eurooppalaiseen valtioliittoon. Ay-liikkeen integraatioasenteisiin vaikutti epäilemättä myös se, että ay-liikettä lähellä ollut Suomen Sosialidemokraattinen Puolue oli varsin kommunismin vastainen ja länsiorientoitunut.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Kahri 2001, 265.

⁵¹⁶ Karvinen 2001, 21; ks. Vesikansa Jyrki 1993, 288; Vesikansa Jarkko 2004, 9,13,276,282; Kahri 2001, 265.

⁵¹⁷ Nieminen 1990.

⁵¹⁸ Ks. Waris 1976, 9–11; Paavonen 2006, 23–25; Bergholm 2012, passim.; http://www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1986.pdf, luettu 9/2012. Vuonna 1986 jäsenmäärä nousi yli kymmenellä tuhannella.

⁵¹⁹ Mikkeli 1994, 103–104; Hayes 2011, 5; Clerc & Elo 2014, 27.

Haastattelemanani Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön pitkäaikainen puheenjohtaja Lauri Ihalainen⁵²⁰ vahvisti, että ay-liikkeen kansainväliset yhteydet olivat perinteisesti verraten vahvat ja foorumeja löytyi. Tämä heijastui alusta alkaen myös suomalaiseseen integraatiokeskusteluun. Historiallinen ay-liikkeen kansainvälinen yhteistyö liittyi kuitenkin nykyistä vähemmän puhtaisiin edunvalvonta-asioihin.⁵²¹

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön kanssa integraatioyhteistyötä tehneen Akavan pitkäaikainen varapuheenjohtaja Markku Äärimaa muisteli haastattellessani häntä, että integraatiohenki SAK:ssa oli aivan erilainen kuin varovaisessa Akavassa. Hän arveli Ihalaisen tavoin, että SAK:n Akavaa kansainvälisempi suuntautuminen johtui osittain jo työväenliikkeen internationalistisesta perinteestä ja sen laajoista kansainvälisistä yhteyksistä.⁵²²

Elinkeinoelämän järjestöjen puolelta integraatiokehitystä tarkastellut Jyrki Karvinen katsoi, että Euroopan yhteisön sisämarkkinoille pääsy alkoi 1980-luvun lopulla huolestuttaa myös ammattiyhdistysliikettä. Se huomasi, että yritysten investointivirrat eivät vastanneet työntekijäpuolenkaan etuja. Suomalaisyri-tysten suorat nettosijoitukset Länsi-Eurooppaan olivat vuosina 1983–1987 reilut 10 miljardia markkaa, mutta samoista maista Suomeen sijoitettiin vain 2,5 miljardia markkaa. SAK aktivoitui integraatioasioissa, kun se tarkisti Karvisen mukaan nopeassa tahdissa kantansa Euroopan integraatioon ja sen jälkeen Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö kulki ”integraation kärkijoukossa”.⁵²³

Ajaessaan jäsenistönsä taloudellisia etuja ammattiyhdistysliikkeen intressit ovat elinkeinoelämän järjestöjen tavoin korostetun käytännönläheisiä ja taloudellisia. Ammattiyhdistystutkija Risto Reunan mielestä ay-liikkeen edunvalvontatoiminta sinänsä on hyvin pitkälle taloudellista. Se koostuu erilaisista talousasioista koskevista sopimuksista.⁵²⁴ Ay-liike ja muut työntekijäjärjestöt katsoivat usein, että elinkeinoelämän etujärjestöt hoitavat kauppapoliittisen edunvalvonnan heidänkin puolestaan ja noudattelivat sen vuoksi integraatioasioissa elinkeinoelämän järjestöjen linjauksia. Osin siksi elinkeinoelämän järjestöissä nähtiin 1980-luvulla, että työntekijäjärjestöt seurasivat elinkeinoelämän järjestöjä integraatioasioissa pienellä viiveellä, eikä niiden rooli tuolloin ollut kovin suuri.⁵²⁵ Näin toimiessaan palkansaajajärjestöt jatkoivat 1980-luvulla, etenkin sen alkupuoliskolla, kahden aiemman vuosikymmenen toimintatapaansa integraatiopolitiikassa. Sen, että ay-liike luotti teollisuusliittojen linjauksiin kauppapoliittisissa kysymyksissä, on katsottu heijastuneen jonkin verran kauppapoliittisina

⁵²⁰ Lauri Ihalainen (1947) toimi SAK:n puheenjohtajana 1990–2009, jota ennen hän toimi pitkään SAK:ssa muissa tehtävissä. Ihalainen on ollut kansanedustaja vuodesta 2011 ja työministeri 2011–15.

⁵²¹ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013.

⁵²² Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013. Äärimaasta enemmän Akavan yhteydessä.

⁵²³ Karvinen 2001, 19.

⁵²⁴ Risto Reunan alustus TY:n poliittisen historian oppiaineessa 5.11.2012.

⁵²⁵ Tällainen käsitys on mm. Sampsa Saralehdolla, haastattelu 1.10.2010 ja Martti Pallarilla, haastattelu 28.1.2011; ks. Paavonen 2014.

näkemyseroina kotimarkkina- ja vientiteollisuusyrityksissä toimineiden ammattijärjestöjen integraatiokantoihin.⁵²⁶

Kotimarkkinateollisuuden ja vientiteollisuuden välinen ero integraatiolinjauksissa koski myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöä. Lauri Ihalaisen mukaan ay-liikkeessä tunnettiin viennin merkitys ja liitot, joiden jäsenistö työskenteli ulkomaanvientikauppaa käyvissä yrityksissä, olivat integraation suhteen aktiivisia ja aloitteellisia. SAK:laisissa liitoissa ei juuri ollut vastakkainasettelua integraatioasioissa, eikä myöskään keskustelua siitä, että keskusjärjestö olisi integraatioasioissa astunut jäsenliittojen mielestä niiden varpaille. Poikkeuksiakin integraatiomyönteisyyteen tosin oli. Elintarviketyöläisten liitto vastusti EU-jäsenyyttä ”loppuun asti”.⁵²⁷

Viiden vuoden välein kokoontuva edustajakokous on miljoonajäsenisen Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön korkein päättävä elin. Esimerkiksi alkukesän 1986 kokoukseen osallistui 440 henkilöä. Edustajakokous valitsee valtuuston puheenjohtajistoineen, hallituksen puheenjohtajan, jota kutsutaan järjestön puheenjohtajaksi ja muut hallituksen varsinaiset jäsenet, varajäsenet sekä tilintarkastajat ja heidän varahenkilönsä. Lisäksi edustajakokous hyväksyy järjestön suuntaviivat toimintalinjoiksi ja taloussuunnitelmaksi seuraaviksi toimintavuosiksi hyväksymällä ohjelmat ja käsittelemällä mm. liittojen esitykset sekä muut asiakirjat.⁵²⁸

Vielä 1980-luvun puolivälissä Euroopan integraatio ei ollut päällimmäisiä asioita edustajakokouksessa. Se tuli esille Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön 13. edustajakokouksessa vuonna 1986 vain asiakohdassa *ulkomaisten kutsuvieraiden tervehdykset*. SAK oli ollut vuodesta 1974 Euroopan Ammatillinen Yhteistyöjärjestön, EAY:n⁵²⁹ jäsen ja sen ruotsalainen pääsihteeri Björn Pettersson totesi tervehdyksessään, että järjestön on valvottava työväestön etuja EY:n luodessa yhteismarkkinoita. Hän totesi myös yhteismarkkinoihin viitaten, että EAY on jopa korostanut, miten välttämätöntä on Efta-maiden vetäminen mukaan tähän prosessiin ja että Efta-maiden tulee lisätä toimintaansa ja sitoutumistaan koko Euroopalle tärkeän kysymyksen puolesta. Petterssonin puhetta lukuun ottamatta integraatio sivuutettiin edustajakokouksessa. Kokouksen päätöslauselmassa korostettiin, että ”taloudellista yhteistyötä Suomen ja Neuvostoliiton välillä on lujitettava”.⁵³⁰

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön päivittäisestä toiminnasta vastaava hallitus oli keskeisin integraatiotoimija. Vuonna 1986 hallituksessa oli 27 jäsentä, mukaan lukien puheenjohtajisto. Hallitus edustaa SAK:ta, päättää järjestön neuvottelemien työmarkkinapoliittisten sopimusten hyväksymisestä ja pitää yhteyttä

⁵²⁶ Antola 1989a, 55–57; Antolan haastattelu 7.2.2014 ja haastattelua täydentävä kirje 17.6.2014.

⁵²⁷ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013. Sitaatti on Ihalaisen käyttämä.

⁵²⁸ Kunkin jäsenliiton piiristä valitaan yksi varsinainen jäsen ja hänelle kaksi henkilökohtaista varajäsentä kutakin alkavaa 10 000:ta henkilöjäsentä kohden. Edustajakokousten välisenä aikana ylin päätäntävalta on valtuustolla. http://www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1986.pdf luettu 2012. <http://www.sak.fi/tama-on-sak/nain-sak-toimii/edustajakokous> luettu 9/2012

⁵²⁹ EAY, engl. *ETUC, The European Trade Union Confederation*, EAY:ta pidetään merkittävänä *lobbaajana* EY:ssä/ EU:ssa. Ks. Aro 1992, 239–240.

⁵³⁰ SAK r.y:n 13. edustajakokous 2.- 5.6.1986 ptk.

jäsenliittoihin sekä järjestön kannalta merkittäviin koti- ja ulkomaisiin tahoihin. Hallitus valmistelee edustajakokoukset ja valtuuston kokoukset sekä toteuttaa niiden tekemät päätökset. Saman vuoden SAK:n hallituksen kertomuksessa ja tilinpäätöksessä jatkui niukka integraatitiedotus. Siitä löytyi vain yhden lauseen maininta *kansainvälinen kehitys*-osassa ”EY:n sisäisistä markkinoista”. Seuraavan vuoden, 1987, kertomuksessa oli kappale EAY:stä, mutta ei mainintaa EY:stä.⁵³¹

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöllä oli kuitenkin jo tuolloin oma merkityksensä integraatioasioissa. Arvioidessaan vasemmiston integraatiroolia Karvinen katsoi, että ”Hakaniemessä integraatioveturina ei kuitenkaan toiminut Sdp, vaan SAK, joka ymmärsi eurooppalaisen elinkeinoelämän integraatitavoitteet.” Kuitenkin Karvisen mukaan keskeinen ja ehkä jopa tärkein poliittinen integraation seuranta- ja analysointityö tehtiin Sdp:n integraatiotoimikunnassa 1980-luvun lopulla. Toimikunnan puheenjohtajana oli Ulf Sundqvist, jolla oli hyvät kansainväliset kontaktit.⁵³²

SAK:n hallituksen kertomuksessa ja tilinpäätöksessä toimintavuodelta 1988 integraatioaines lisääntyi aiempiin vuosiin verrattuna. *Kansainvälinen kehitys*-osassa mainittiin hallituksen Euroopan yhdentymiskehitystä koskenut selonteko ja *kansainvälinen toiminta*-osassa EAY:n kokousselostuksen yhteydessä oli viittaus Euroopan yhteisön kehitykseen vuoden 1992 jälkeen. 1980-luvun jälkipuoliskolla Eurooppa-asia ei ollut vielä pinnalla myöskään ay-koulutuksessa, sillä Ammattiyhdistysopiston toimintakertomuksissa vuosilta 1985–1990 ei ollut yhtään mainintaa EY:stä.⁵³³

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö seurasi kuitenkin aiempaa tarkkaavaisemmin Euroopan yhteisön kehitystä, kun valtioneuvosto valmistautui vuodesta 1988 alkaen sopeuttamaan Suomen lainsäädäntöä EY:n säädöksiä vastavaksi.⁵³⁴ Kyse oli kauppapolitiikan lisäksi myös työsuojelusta ja sosiaalipoliitikasta, joten palkansaajakeskusjärjestöt nimesivät omat edustajansa yhdentymistä käsitteleviin valtiovallan seurantaryhmiin. Palkansaajakeskusjärjestöt ottivat symbolisesti aimo askeleen integraatiotaipaleella, kun järjestöjen puheenjohtajat tapasivat EY:n komission puheenjohtajan Jaques Delorsin heinäkuussa 1988, jolloin Euroopan integraatiokehitys oli voimakkaasti virkistymässä.⁵³⁵

Pohjoismaissa ammattiyhdistyksillä on perinteisesti vahva asema yhteiskunnassa, niin lainsäädännössä kuin instituutioissakin. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö seurasi myös muita Pohjoismaita ja niiden veljesjärjestöjä. EY:n

⁵³¹ <http://www.sak.fi/tama-on-sak/nain-sak-toimii/hallitus>, luettu 9/2012. SAK:n hallituksen kertomus ja tilinpäätös toimintavuodelta 1986, 5; SAK:n hallituksen kertomus ja tilinpäätös toimintavuodelta 1987, 7–9.

⁵³² Työhön osallistui myös Lasse Lehtinen ja Paavo Lipponen. Keskustelu oli ilmeisen vilkasta, koska toimikuntaan kuului myös integraatioon alun perin kriittisesti suhtautuvia jäseniä, kuten Tarja Halonen ja Erkki Tuomioja. Karvinen 2001, 31; Martikainen 1998.

⁵³³ SAK:n hallituksen kertomus ja tilinpäätös toimintavuodelta 1988, 7–11; Ammattiyhdistysopiston toimintakertomukset vuosilta 1985–1990. TA.

⁵³⁴ Tuolloin saattoi puhua ennakkoharmonisoinnista.

⁵³⁵ SAK:n nettihistoria; [http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&tlocation1=5&sl2=3&lang=](http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&tlocation1=5&sl2=3&lang=;); Delorsin vierailulla oli Muiluvooren mukaan suuri merkitys etenkin Akavan integraatiotoimiin, ks. Muiluvuori s.a., 353–354.

jäsenmaa Tanska vaikutti Thomas Pedersenin mukaan pohjoisten Efta-maiden integraatiotiehen, koska Tanskalla oli toimivat suhteet pohjoisen Efta-maihin, se toimi sillanrakentajana niiden ja EY:n välillä.⁵³⁶ Haastattelussani SAK:n integraatiovaikuttaja Heikki Pohja⁵³⁷ muisteli, että Tanskan ay-liikkeen kokemuksilla oli huomattavaa vaikutusta SAK:n integraatiolinjauksiin.⁵³⁸

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöllä oli hyvät yhteydet myös Itävallan ammattiyhdistysliikkeeseen. Itävallan suhteellisen vilkas kauppa itäisen Euroopan kanssa oli puolueettomuuden lisäksi yhteinen piirre Suomen kanssa. Maat vastasivat 1980-luvun puolivälissä reilusti yli puolesta Efta-maiden vienti- ja tuontikaupasta Itä-Euroopan maiden kanssa. Myös valtionyritysten hyvin suuri merkitys Itävallan taloudessa sodan jälkeisinä vuosina 1945–1985 muistutti Suomen tilannetta.⁵³⁹

Itävallan Ammatillinen keskusjärjestö ÖGB oli OECD-maiden vahvimpien ammattijärjestöjen joukossa, niin järjestäytymisen kuin keskittymisenkin suhteen. Itävallassa ammattiyhdistysliikkeellä oli suuri vaikutus maan politiikkaan ja se halusi vaikuttaa myös Eurooppa-politiikkaan, niin talous-, kasvatus-, sosiaali-, teknologia-, kuin rakennepolitiikkaan sekä ympäristönsuojeluun ja työpaikkojen olosuhteisiin. Itävallan ay-liikkeellä oli 1980-luvun jälkipuoliskolla varovaisen myönteinen asenne EY-jäsenyyteen.⁵⁴⁰

Kansainvälisyys hiipi Akavaan

Kun Akava vuonna 1954 rekisteröitiin itsenäiseksi keskusjärjestöksi, sen jäsenmäärä oli 19 000. Kolmessakymmenessä vuodessa Akavan jäsenistö kymmenkertaistui. Jäsenjärjestöjen määrän kasvun myötä Akavassa oli vuonna 1985 pientä 43 jäsenjärjestöä, joista valtaosassa oli alle tuhat jäsentä.⁵⁴¹ Akavan jäsenmäärä oli vuoden 1984 toimintakertomuksen mukaan jo yli kaksisataatuhatta.⁵⁴² Tuoloin saattoi puhua jo joukkovoimasta.

Ylintä päätösvaltaa Akavassa käytti kaksi kertaa vuodessa kokoontuva liittokokous. Kaikki Akavan jäsenjärjestöt olivat edustettuina liittokokouksessa jäsenmääriensä mukaisessa suhteessa. Kokous valitsi hallituksen syksyllä, joka toinen

⁵³⁶ Ingebritsen 1998, 24–25; Pedersen 1991b, 115.

⁵³⁷ OTK Heikki Pohja oli 1980-luvulta alkaen keskeisiä henkilöitä SAK:n integraatioon liittyvässä toiminnassa. Hän toimi Kemian Työntekijäin Liitossa lakimiehenä 1979–1984 ja puheenjohtajana 1984–1993 sekä fuusion jälkeisen Kemianliiton puheenjohtajana 1993–1994. Pohja oli SAK:n hallituksen jäsen 1986–1994. ja Suur-Helsingin Osuuspankin pankinjohtaja 1994–1996. Vuodesta 1996 vuoteen 2000 hän oli KEY:n Brysselin toimiston johtaja, jonka jälkeen Työttömyysvakuutusrahaston toimitusjohtaja vuodesta 2001 alkaen.

⁵³⁸ Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

⁵³⁹ Luif 1989, 9; Luif 1991, 135–136; Patomäki 1989, 103,112; Rehn 1996, 145–147.

⁵⁴⁰ Luif 1989, 6; Rehn 1996, 212–213. ÖGB= Österreichische Gewerkschaftsbund; engl. The Austrian Federation of Trade Unions.

⁵⁴¹ Muiluvuori s.a. 36–40; ks. Paavonen 2006, 25; Valkama 1976, 21–22; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 284–285; <http://www.akava.fi/perustietoa/historiakatsaus>. Vuonna 1980 Akavassa oli 162 000 jäsentä. Pienten järjestöjen runsas määrä oli työlästä ja vaikeutti päätöksentekoa. Akavassa pyrittiin suurempiin kokonaisuuksiin ja vuonna 1972 perustettiin Akavan Erityisalojen Keskusliitto AEK, johon tuli aluksi 20 jäsenjärjestöä. AEK on nykyisin Akavan Erityisalat.

vuosi. Lisäksi Akava järjesti neljän vuoden välein edustajakokouksen eli laajennetun liittokokouksen, jonka päätehtävä oli valita järjestön puheenjohtaja.⁵⁴³

1980-luvun puolivälissä kansainväliset asiat eivät olleet Akavan liittokokouksessa esillä. Vuoden 1985 kevätliittokokouksen avauspuheenvuorossaan varapuheenjohtaja Voitto Ranne ei suoraan puhunut kansainvälisyydestä, mutta kilpailukyvyistä puhuessaan hän läheisesti sivusi sitä. Koulutusjärjestelmää tuli kehittää ja tieteelliseen tutkimustoiminnan voimavaroja lisätä. Hän vaati myös yksityistä sektoria lisäämään investointeja tutkimukseen, kehitykseen ja teknologiaan, koska ”Suomi on riippuvainen investoinneista tulevaisuuteen”.⁵⁴⁴

Kansainvälinen toiminta oli varsin kaukana Akavan jokapäiväisestä toiminnasta ja siihen oli varsin niukasti viittauksia 1980-luvun jälkipuoliskon syysliittokokouksissa käsitellyissä toimintasuunnitelmissa. Syysliittokokouksessa 1986 hallituksen vuoden 1987 toimintasuunnitelman viimeisenä kappaleena on *Kansainvälinen toiminta*, jossa viitattiin pohjoismaiseen yhteistyöhön ja Neuvostoliiton Ammattiliittojen Keskusneuvostoon VZSPS:ään. Lisäksi YK:n työjärjestö ILO:n kanssa aiottiin lisätä yhteistyötä.⁵⁴⁵ Aikalaistodistaja Markku Lemmetyn mukaan Akava ei osallistunut Eftan konsultatiivisen komitean työskentelyyn.⁵⁴⁶

1980-luvun jälkipuoliskon liittokokouksissa hyväksytyissä toimintakertomuksissa tilanne oli luonnollisesti varsin samankaltainen kuin toimintasuunnitelmissa ja maininnat kansainvälisestä toiminnasta sangen niukkoja. Kaavamaiset viittaukset liittyivät tavallisimmin pohjoismaiseen yhteistyöelimeen NAR:iin, Nordiska Akademikerrädetiin, sekä ILO:on ja Neuvostoliitto-yhteistyöhön, mutta ei Euroopan integraatioon. Sen sijaan kehitysyhteistyö ilmestyi vuoden 1986 toimintakertomukseen ensimmäistä kertaa.⁵⁴⁷

Akavan toimintaa pyörittää lähes kuukausittain kokoontuva hallitus, johon kuuluu puheenjohtaja ja kaksikymmentä jäsentä, joilla on henkilökohtaiset varajäsenet. Lisäksi puhe- ja läsnäolo-oikeutettuina ovat mukana ne liitot, joilla ei ole varsinaista jäsentä hallituksessa. Opiskelijoilla on myös puhe- ja läsnäolo-oikeutettu edustaja hallituksessa.⁵⁴⁸ Akavan johto aisti kansainvälisiä tuulah-

⁵⁴² 201 026 jäsentä. Akavan toimintakertomus 1984, 31. Toimihenkilöarkisto.

⁵⁴³ <http://www.akava.fi/perustietoa/organisaatio>; Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.12 ja Lemmetyn täydentävä sähköpostiviesti 7.1.13. Kopio on hallussani. Edustajakokous järjestettiin joitakin kertoja kaksipäiväisenä.

⁵⁴⁴ Akavan liittokokouksen ptk 22.5.85 § 1 liitteinen. Sitaatti on Ranteen käyttämä.

⁵⁴⁵ VZSPS:llä ja Akavalla oli 6 yhteistä valtuuskuntaa mm. Vappuvaltuuskunta ja Lomavaltuuskunta. Akavan toimintakertomus 1984, 26; Akavan liittokokous 24.11.86 ptk liitteinen; Akavan liittokokous 30.11.87 ptk liitteinen. International Labour Organization ILO on YK:n alainen Kansainvälinen työjärjestö.

⁵⁴⁶ Pitkäaikainen Akava-vaikuttaja Risto Piekka oli muistanut Lemmetyn mukaan samoin. Markku Lemmetyn sähköpostiviesti 6.3.2014, kopio on hallussani; Sampsa Saralehdon sähköpostiviesti 26.2.2014, kopio on hallussani; ks. Efta 1987, 44–45.

⁵⁴⁷ Akava oli perustamassa NAR:ää vuonna 1960 ja se toimi pitkään käytännössä Akavan siipien suojassa. Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012; Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013; Akavan liittokokousten 1984–89 ptk liitteinen; Akavan toimintakertomukset 1984–1989; Mui-luvuori s.a., 354.

⁵⁴⁸ Hallituksen kokouksia valmistelee työvaliokunta, jossa on puheenjohtaja ja yhdeksän varsinaista jäsentä sekä neljä yleisvarajäsentä. <http://www.akava.fi/perustietoa/organisaatio>.

duksia, kun hallitus ja toimiston johto kokoontui vuosittain yhteisiin kehittämistä ja tuuletusseminaareihin niin kotimaassa kuin ulkomailla. Lokakuussa 1986 seminaari pidettiin Brysselissä, vuonna 1987 Genevessä ja seuraavana vuonna Lontoossa. Lisäksi puheenjohtajisto teki kesällä 1988 Akavan kehittämismatkan Nizzaan.⁵⁴⁹

Jäsenjulkaisua, Akava-lehteä, lukemalla vahvistuu käsitys, että Euroopan kehitys ja kansainvälisyys oli vielä 1980-luvulla Akavan toiminnasta varsin kaukana. 1980-luvun puolivälissä Akava-lehdessä oli hyvin niukasti kansainvälisyyteen liittyvää aineistoa. Vuoden 1984 lehdissä ei lainkaan ja 1985 lehdissä muutama juttu suomalais-neuvostoliittolaista taloussuhteista ja idänkaupan haasteista sekä ILO:n konferenssista. Lehden levikki oli tuolloin noin 165 000.⁵⁵⁰

YK:n alainen Kansainvälinen työjärjestö ILO oli ajankohtainen, sillä Akava oli hakenut sen jäsenyyttä samana vuonna, 1985. Vuoden 1986 toimintakertomuksen puheenjohtajan katsauksessaan Raimo Lehtinen totesi Akavan mukaanmenon Suomen kansalliseen ILO-neuvottelukuntaan, jonka kautta Akavasta tuli ILO:n jäsen vuonna 1987. Jäsenyys toteutui Akavan historian mukaan paljolti SAK:n puheenjohtajan Pertti Viinasen ansiosta.⁵⁵¹

Haastattelemani, Akavan puheenjohtajana vuosina 1991–1995 toiminut Voitto Ranne⁵⁵² katsoi Akavan edenneen integraatiokysymyksissä verraten varovaisesti, vaikka sillä olikin myönteinen perusasenne Euroopan yhteisöä kohtaan. Integraatiokehitys pakotti Ranteen mukaan Akavan hakeutumaan kansainvälisissä asioissa keskusjärjestöyhteistyöhön. Muuten Akava pelkäsi jäävänsä ulkopuolelle. Lähtyminen vasemmistopainotteisen ammattiyhdistysliikkeen kanssa lisäsi myös Akavan kansainvälisiä yhteyksiä. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö tavallaan veti Akavan mukaan moniin kansainvälisiin järjestöihin. Pal-kansaajakeskusjärjestöjen säännölliset puheenjohtajien kokoukset olivat tärkeitä kansainvälistymisasioiden ja integraation käsittelyssä koko integraatioprosessin ajan. Akavan kansainvälistymiskehitystä nopeuttivat myös suhteet ruotsalaiseen virkamiesjärjestöön *TCO:hon*.⁵⁵³

Lauri Ihalainen muisti ay-liikkeen osuuden samoin. Hänen mukaansa erityisesti SAK:n pitkäaikainen sihteeri Simo Elomaa teki Akavalle tietä sekä kansainvälisiin järjestöihin että Neuvostoliitto-yhteistyöhön.⁵⁵⁴

Akavan varovaisuus oli tavallaan paradoksaalista, olihan kyse korkealle koulutettujen ihmisten järjestöstä, jonka jäsenillä olisi voinut kuvitella olevan työväestöä enemmän kansainvälisiä yhteyksiä. Haastattelemani Akavan pitkäaikai-

⁵⁴⁹ Seminaarin ajankohta oli 8.–11.10.1986. Vastaavia kokouksia oli myös Prahassa (1991) ja Brysselissä (1992). Muiluvuori s.a., 362. Nizzan matkan ajankohta oli 18.–21.8.1988, ks. Levä 2011.

⁵⁵⁰ Akava-lehtien vuosikerrat 1984–1985, kv. aineistoa erityisesti nrot 1/85, 3/85 ja 6/85, Akavan arkisto; Akavan toimintakertomukset 1984 ja 1985, Toimihenkilöarkisto.

⁵⁵¹ Muiluvuori s.a., 353.

⁵⁵² Kouluneuvos Voitto Ranne toimi OAJ:n puheenjohtajana 1975–1991 ja Akavan varapuheenjohtajana vuosina 1977–1991.

⁵⁵³ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012. *TCO - Tjänstemännens Centralorganisation*, syntyi fuusion seurauksena 1944.

⁵⁵⁴ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013.

nen varapuheenjohtaja Markku Äärimaa⁵⁵⁵ viittasi SAK:n työväenliikkeen perinteestä johtuvaan kansainvälinen suuntautumiseen. Äärimaan mukaan akavalainen varovaisuus ja nihkeys koskivat aika lailla kaikkia jäsenliittoja, joista ehkä Lääkäriliitto teki pienen poikkeuksen.⁵⁵⁶ Äärimaa itse törmäsi vuonna 1975 Nuorten lääkärin yhdistyksen puheenjohtajana toimiessaan ensimmäistä kertaa EEC:n antamiin säädöksiin, ns. *Medical Directives*. Ne koskivat mm. lääkärikoulutuksen yhdenmukaistamista, jonka tarkoituksena oli edistää työvoiman liikkuvuutta. Hän muisti heti Lääkäriliiton toiminnanjohtajaksi tultuaan alkaneensa selvittää lääkäreitä koskevia kansainvälisiä asioita. Eräät hyödylliset eurooppalaiset liitot oli rajattu EEC:n jäsenmaiden organisaatioille. Niihin piti pyrkiä liitännäisjäseniksi. Osin tästä syystä Lääkäriliitto teki omaa lobbausta Brysselissä jo 1980-luvulla.⁵⁵⁷

Kansainvälinen kehitys tuli mukaan Akavan kannanottoihin, kun laajennettu liittokokous 14.- 15.6.1988 antoi julkilausuman, jossa todettiin, että ”Suomen on sopeuduttava tulevana vuosina laajenevaan kansainväliseen yhteistyöhön. (–) Kansainvälinen kilpailukyky edellyttää ammattitaitoista työvoimaa”. Julkilausuman mukaan oikeanlainen koulutus turvaa sen.⁵⁵⁸

Akavan suhde Euroopan kehitykseen muuttui kesällä 1988. Akavan historian laatinut Jukka Muiluvuori kirjoitti, että ”Akavan ensimmäinen suora kosketus Euroopan integraatiokehitykseen tapahtui 22. heinäkuuta 1988, jolloin puheenjohtaja Raimo Lehtinen ja muut palkansaajajärjestöjen johtajat tapasivat Suomessa vierailulla olleen EU:n komission puheenjohtajan Jacques Delorsin”.⁵⁵⁹

Vajaata kuukautta myöhemmin hallituksen kokouksessa käsiteltiin tapaamista. Pöytäkirjaan merkittiin tiedoksi puheenjohtaja Raimo Lehtisen ja järjestöpäällikkö Risto Piekan informaatio Delorsin palkansaajakeskusjärjestöjen välisestä neuvottelusta 22.7.1988. Päätettiin järjestää erillinen teemakokous, jossa käsitellään Euroopan yhteisön asioita.⁵⁶⁰

Markku Äärimaan mielestä kehittämismatka Nizzaan elokuussa 1988 oli Akavan tulevaisuuden kannalta erityisen merkittävä. Mukana oli vain Akavan puheenjohtajisto, puheenjohtaja ja neljä varapuheenjohtajaa, ei lainkaan toimiston väkeä. Esillä oli kansainvälisten asioiden lisäksi Akavan rakenteen muuttaminen. Siihen ajoi ennen kaikkea Lääkäriliiton ajatus irrottautua Akavasta.⁵⁶¹

Järjestön avautuminen integraatiokehitykselle ei näkynyt vuoden 1988 Akava-lehdissä. Se ei käsitelty käytännöllisesti katsoen lainkaan kansainvälisiä asioita.⁵⁶²

⁵⁵⁵ Dos. Markku Äärimaa oli Suomen Lääkäriliiton toiminnanjohtajana 1982–2005, Akavan hallituksen jäsenenä 1982–1983 ja varapuheenjohtajana 1984–2005. Hän oli Akavan Kansainvälisten asioiden työryhmän puheenjohtaja 1989–1991 ja sitä seuranneen Kansainvälisen toimikunnan puheenjohtaja 1992–1995.

⁵⁵⁶ Kuten johdannossa ilmoitin, jätän Akavan jäsenliittojen toiminnan suurimmaksi osaksi tarkasteluni ulkopuolelle.

⁵⁵⁷ Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013.

⁵⁵⁸ Akavan toimintakertomus 1988.

⁵⁵⁹ Muiluvuori s.a., 353–354.

⁵⁶⁰ Akavan hallitus 16.8.88 ptk § 15.

⁵⁶¹ Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013.

⁵⁶² Akava-lehden vuosikerta 1988.

Pitkän työuran Akavassa tehneestä Risto Piekasta⁵⁶³ tuli sangen tärkeä henkilö järjestön integraatiopolitiikassa. Aiemmin mainitussa Lontoon kokouksessaan lokakuussa 1988 hallitus käsitteli järjestöpäällikkö Piekan laatiman nelisivuisen muistion *Eräitä Euroopan yhteisöön (EY) liittyviä toimintapolitiittisia ajatuksia*.⁵⁶⁴ Muistio merkitsi käytännössä Akavan mukaan lähtöä 1980-luvun integraatio-prosessiin.

Muistio tiivistä aluksi Valkoisen kirjan tavoitteet ja listasi, mitä integraatio merkitsi tuossa vaiheessa työmarkkinajärjestöille. Piekan arviot eivät poikenneet oleellisesti elinkeinoelämän järjestöjen perusteluista. Hänen mukaansa integraatio merkitsi huolehtimista kansainvälisestä kilpailukyvyvystä, yritysten mahdollisuutta toimia muissa maissa ja osallistumista erilaisiin teknologia- ja koulutusprojekteihin. Akavaa lähellä olevina teemoina Piekan muistio nosti erityisesti esiin henkilöiden, työvoiman, vapaan liikkuvuuden, ns. sosiaalisen vuoropuhelun pal-kansajien, työnantajien ja EY:n välillä sekä koulutuspolitiikan.⁵⁶⁵

Miettiessään mihin asioihin Akava voi pyrkiä vaikuttamaan, Pieka laati kaksi luetteloa, joissa hän jakoi vaikuttamisen neljään kokonaisuuteen⁵⁶⁶:

1. ”Suomen valtion virallinen politiikka. Suomi on asettanut 21 toimielintä selvittämään EY:hyn liittyviä kysymyksiä. Vaikuttaa voidaan vankkaa faktaa käyttäen ja jatkuvasti lobaten.
2. Palkansaajakeskusjärjestöjen välinen yhteistyö. SAK ja TVK ovat EAY:n jäseniä. EAY osallistuu säännöllisesti ns. sosiaaliseen vuoropuheluun. Vaikuttaa voidaan vankkaa faktaa käyttäen edellyttäen että muut ovat valmiita hyväksymään esitetyt asiat.
3. Jäsenjärjestöjen Eurooppa-organisaatiot. Vaikuttaa voidaan edellyttäen, että on löydettävissä yhteinen toimintapolitiikka.
4. Nordiska Akademikerrådet (NAR). Mahdollista vaikuttaa Tanskan AC:n kautta (ehkä?) tai yhteisesti Pohjolan valtioihin. Edellyttää, että olisi löydettävissä yhteisiä pohjoismaisia, konkreettisia tavoitteita.”

Yhteistyöverkostoja korostaneen muistionsa lopuksi Pieka luetteloi neljä konkreettista ehdotusta Akavan toimintapolitiikasta:

1. ”Erityisseminaarin järjestäminen hallitukselle tilanteen hahmottamiseksi.
2. EY-asioiden ja yleensäkin kansainvälisten asioiden organisointi ja koordinaointi Akavassa.
3. Pelisäännöt/ tavoitteet jäsenjärjestöjen kv-organisaatioiden hyödyntämisestä (tämä on monessa mielessä tärkein, jos jotenkin koordinaatio/tiedonkulkua voidaan hoitaa).
4. Omien tavoitteiden laatiminen (toimenpideohjelma).”

⁵⁶³ Piekan vuonna 1973 Akavassa käynnistynyt ura huipentui puheenjohtajuuteen 1999–2007.

⁵⁶⁴ Akavan hallitus 1.-4.10.88 ptk.

⁵⁶⁵ Akavan hallitus 1.-4.10.88 ptk, liitteenä Risto Piekan laatima muistio 26.9.1988.

⁵⁶⁶ Risto Piekan laatima muistio 26.9.1988.

Piekan muistiolla saattoi olla vaikutusta siihen, että marraskuun 1988 lopun Akavan liittokokouksessa hyväksytyssä hallituksen toimintasuunnitelmassa vuodelle 1989 mainittiin sen viimeisessä, yhdeksännessä, kohdassa ensimmäistä kertaa EY. Siinä todettiin: ”Lisätään vaikuttamista EY-asioihin erityisesti koulutus- ja työvoimapolitiittisissa kysymyksissä”.⁵⁶⁷

Akava osallistui Eurooppa-ryhmien toimintaan ja se oli useiden, pääosin elinkeinoelämän etujärjestöjen kanssa suunnittelemassa Eurooppa-Akatemian koulutusjakson sisältöä. Lisäksi Akava oli alusta alkaen, mukana Eurooppa-Instituutin toiminnassa, kun puheenjohtaja Raimo Lehtinen oli Kannatusyhdistyksen valtuuskunnan jäsen vuodesta 1988, ainoana palkansaajajärjestöjen edustajana.⁵⁶⁸

Eurooppa-toiminta käynnistyi Suomen Turussa

Turussa tehtiin vilkkaasti integraatiotutkimusta

1970-luvun alussa Turun yliopistossa käynnistynyt Euroopan integraation tutkimustoiminta oli levinnyt kaikkiin kolmeen paikkakunnan korkeakouluun ja 1980-luvun jälkipuoliskolla ja nousi valtakunnan julkisuuteen. Turkua pidettiin 1980- ja 1990-lukujen taitteessa edelläkävijänä suomalaisessa länsi-integraatiokeskustelussa ja maamme integraatiotutkimuksen keskuspaikkana. Vielä nykyvuosinakin kuulee viitattavan turkulaiseen ”Eurooppa-buumiin”.⁵⁶⁹

Tutkimusajanjakson ahkera aikalaiskuvaaja Unto Hämäläinen totesi 1980- ja 1990-lukujen taitteessa nopeasti kasvaneesta länsi-integraatiokeskustelusta kirjoittaessaan, että ”varsinkin Turussa innostuttiin asiaan, muiden muassa dosentti Esko Antola ja Turun Sanomien päätoimittaja Jarmo Virmavirta rohkaisivat jäsenyyskeskustelua”. Toisaalla Hämäläinen tarkentaa, että ”Esko Antolan sekä Turun Sanomien päätoimittajan Jarmo Virmavirran ja lehden ulkomaanosaston päällikön Anders Blomin johdolla Turkuun perustettiin Eurooppa-Instituutti levittämään Eurooppa-tietoa. Ensimmäinen operaatio oli, kun pari sataa turkulaista vietiin tutustumaan Brysseliin”. Puhuessaan Brysselin tutustumismatkasta Hämäläinen viitanee Eurooppa-Akatemiaan.⁵⁷⁰

Vaikka Hämäläisen tarkennuksessa on epätarkkuuksia, sen perussanoma pitää. Hän nosti esiin turkulaisen 1980-luvun lopun Eurooppa-toimeliaisuuden

⁵⁶⁷ Akavan liittokokous 28.11.88 ptk § 11iitteinen.

⁵⁶⁸ Eurooppa-Akatemian tiedote 18.9.1989, Rauno Puolimatkan arkisto; Korhonen Olli 2012a, 63,173–174.

⁵⁶⁹ SA:n tiedeasiantuntija Rami Nissilä luonnehti esitelmässään 2010 Turkua suomalaisen Eurooppa-aktiivisuuden ja -keskustelun edelläkävijäksi ja turkulaista 1980–1990-lukujen taitteen Eurooppa-aktiivisuutta menestystarinaksi., Nissilä 2010; ks. Korhonen Olli 2011; vrt. Korhonen Olli 2012a, 20. Jarmo Virmavirta viittasi Turun 1980- ja 1990-luvun vaihteen Eurooppa-Akatemiaan Suomen Kuvalehdessä 13.10.2016, Virmavirta 2016, 54.

⁵⁷⁰ Hämäläinen & Ovaska 1998, 37; Hämäläinen 2009, 19–20; vrt. Korhonen Olli 2012a, 19–20. Brysselin opintomatka oli osa laajempaa Eurooppa-Akatemia-koulutusohjelmaa, joka ei ollut Eurooppa-Instituutin operaatio. Koulutusohjelman 300 osallistujasta suuri osa oli ei-turkulaisia. vrt. Korhonen Olli 2012a, 20.

keskeiset käynnistäjät. Henkilöinä Antola, Anders Blom ja Jarmo Virmavirta, sekä instituutioina Eurooppa-Instituutti, Eurooppa-Akatemia ja Turun Sanomat. Turkulainen ”Eurooppa-boomi” rakentui kolmelle kulmakivelle: kaupungin kolmen yliopiston tutkimukselle, paikkakunnan valtalehti Turun Sanomien laajalle Eurooppa-kirjoittelulle sekä paikallisen elinkeinoelämän aktiivisuudelle, jota viimeimmillään edusti Turun Nuorkappakamari.⁵⁷¹ Turkulainen Eurooppa-aktiivisuus ei ollut enää pelkästään akatemista toimintaa, vaan sillä oli 1980-luvun lopulla tiivis kytkös paikalliseen elinkeinoelämään ja pian myös valtakunnallisiin etujärjestöihin.

Kokenut toimittaja ja ulkopolitiikan tuntija, haastatteleman, Jarmo Virmavirta⁵⁷² oli 1980-luvulla tärkeimpiä suomalaisen Eurooppa-keskustelun käynnistäjiä. Työskennellessään Turun Sanomien päätoimittajana Virmavirta kysyi lehdessään 15.2.1987: ”Onko Suomi Eurooppaa.” Lehtikirjoituksessaan, samoin kuin artikkelissaan: *Miten Eurooppa-keskustelu tuli Suomeen?* Virmavirta käsitteli Keskuskauppakamarin isännöimää Ranskan entisen presidentin Valéry Giscard d’Estaingin vierailua Suomessa vuonna 1987. Virmavirta puhui ”Giscard d’Estaingin ristirekstä”. Avarakatseisessa lehtijutussa Virmavirta muisteli yhtä lailla Jean Monnetin roolia yhteismarkkinoiden isänä kuin Mikael Agricolan opintoja Keski-Euroopassa. Virmavirta opetti myös lukijoilleen uusia käsitteitä. Hän ehdotti, että ”lopetetaan puhuminen EEC:stä, Euroopan talousyhteisöstä ja puhutaan EC:stä, Euroopan yhteisöstä”.⁵⁷³

Virmavirran mukaan Giscard d’Estaing herätteli suomalaisia, kun hän loi visioita Euroopan kehityksestä ja suositteli Suomea tulemaan mukaan. Virmavirta näki myös vähintään ajallisen yhteyden Giscard d’Estaingin visiitin ja vuorineuvos Kari Kairamo ehdotuksen Suomen liittymisestä Euroopan neuvostoon välillä. Virmavirta lienee varsin oikeassa, sillä Kairamo oli ilmeisen keskeinen aloitteentekijä Giscard d’Estaingin Suomen-vierailun takana.⁵⁷⁴

Virmavirta kertoi Turun Sanomien alkaneen aktiivisesti seurata ja kirjoittaa Euroopan kehityksestä vähän tavallista laajemmasta näkökulmasta jo vuodesta 1984 alkaen, jolloin mm. Esko Antola tuli lehden kolumnistiksi. Virmavirran mukaan Antolan Eurooppa-käsitys heijastui myös pääkirjoituspalstoille. Kult-

---

⁵⁷¹ Tuolloin puhuttiin korkeakouluista: TY, TuKKK ja ÅA. Tosin korkeakoulujen rinnalla käytettiin yliopisto-nimitystä, myös kauppar korkeakouluista. Ammattikorkeakouluja ei vielä ollut. vrt. Korhonen Olli 2012a, 20.

⁵⁷² Prof. Jarmo Virmavirta oli turkulaisen Eurooppa-boomin käynnistäjä ja aktiivinen toimija. Hän valmistui TY:stä OTK:ksi vuonna 1967. Sen jälkeen Virmavirta oli toimittajana Satakunnan Kansassa, uutistoiminnan päällikkönä YLEssä, vastaavana päätoimittajana Turun Sanomissa 1983–1990 ja päätoimittajana Uudessa Suomessa 1990–1991, päätoimittajana Länsi-Suomessa 1994–1996. Hän on pitkään ollut virolaisen Postimees-lehden kolumnisti. Virmavirta oli Ulkopolitiittisen instituutin pitkäaikainen hallituksen puheenjohtajana. Turkulaisissa Eurooppa-kuvioissa Virmavirta vaikutti merkittävimmin kirjoituksillaan Turun Sanomissa ja toiminnallaan Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n valtuuskunnan pitkäaikaisena puheenjohtajana sekä Eurooppasäätiön hallituksen puheenjohtajana.

⁵⁷³ Virmavirta 1987; Virmavirta 2006, 35, vrt. Korhonen Olli 2012a, 36.

⁵⁷⁴ Jarmo Virmavirran haastattelu 11.10.2010; Virmavirta 2006, 35; Jakobson 2003, 362; ks. Korhonen Olli 2012b; vrt. Korhonen Olli 2012a, 36.

tuoriosasto julkaisi vuonna 1984 laajan kirjoitussarjan teemasta ”minä, euroopalainen”. Lisäksi Virravirran mielestä Anders Blomin tulo vuonna 1987 lehden ulkomaanosaston päälliköksi toi Eurooppa-suuntaukselle uutta jänteveyttä. Turun Sanomilla oli 1980-luvun jälkipuoliskolla myös suomalaisittain urauurtavaa yhteistyötä virolaisten sanomalehtien kanssa.⁵⁷⁵

Virravirta arveli Turun Sanomien kirjoittelun ja Antolan toiminnan yliopiston piirissä herättäneen laajempaakin Eurooppa-kiinnostusta. Virravirran mukaan: ”Erityisesti Turun Nuorkauppakamarin piirissä virisi tällaista harrastusta. Siellä syntyi myös vuonna 1987 ajatus erityisestä Eurooppa-Akatemiasta, jossa käytäisiin keskustelua Suomen suhteesta Euroopan integraatioon ja koulututtaisiin Euroopan muutokseen.”⁵⁷⁶

Eurooppa-projekti vei yhdentymisoppiin kolmen vuoden hankkeella

Turun nuorkauppakamarin Eurooppa-projektin järjestämä *Yritysjohdon Eurooppa-Akatemia* oli ensimmäisiä 1980-luvulla julkisuudessa hyvin näkyneitä merkkejä niin turkulaisesta kuin suomalaisestakin Eurooppa-aktiivisuudesta. Sen myötä monet ihmiset tulivat tekemisiin länsi-integraation kanssa ja tulivat ylipäänsä ajatelleeksi Eurooppaa ja sen taloudellista kehitystä. Edellisen kerran Euroopan yhdentyminen oli ollut laajasti esillä ennen EEC-vapaakauppasopimuksen solmimista 1970-luvun alussa, jonka jälkeen integraatiokeskustelu laimeni pitkäksi aikaa.⁵⁷⁷

Vaikka nuorkauppakamarin tarkoitus on vaikuttaa aktiivisesti yhteiskunnassa, se ei ole varsinainen etujärjestö, kuten vaikkapa sen kaima, kauppakamari. Suomen Nuorkauppakamarit ry, JCI Finland, ilmoittaa olevansa kansainvälinen jäsentensä kehittymis- ja johtamiskoulutautumisjärjestö sekä kontaktiverkosto, joka vaikuttaa yhteiskuntaan positiivisesti kehittämällä nuorten aikuisten johtamistaitoa, sosiaalista vastuuta, yrittäjyyttä ja kansainvälisyyttä.⁵⁷⁸

Suomen Nuorkauppakamarien kotisivun mukaan ”kansainvälisyys on JC-elämän sokeri”. Myös Eurooppa-Akatemian taustalla oli Turun Nuorkauppakamarin kansainvälinen hanke, Singapore-projekti vuonna 1987.⁵⁷⁹ Nuorkauppakamarin koulutustoimintaan kuuluneelle hankkeelle ideoitiiin jatkoa jo samana vuonna. Singapore-projektin tiedotus- ja PR-johtaja Rauno Puolimatka⁵⁸⁰ muisteli haastattellessani häntä, että idea Euroopan ottamisesta Turun Nuorkauppakamarin

⁵⁷⁵ Jarmo Virravirran haastattelu 11.10.2010; Virravirta 2006, 36; Virravirta 2013; vrt. Korhonen Olli 2012a, 36–37.

⁵⁷⁶ Virravirta 2006, 36–37; vrt. Korhonen Olli 2012, 37.

⁵⁷⁷ EEC-vapaakauppasopimuksen allekirjoituspäivä oli 5.10.1973. Integraatio sai tuolloin julkisuutta myös vasemmistolaisten masinoiman Anti-EEC-liikkeen ansiosta. Ks. Paavonen 2008, 223–233; Salminen 2011, 68; vrt. Korhonen Olli 2012a, 39.

⁵⁷⁸ <http://www.jci.fi/fi/etusivu/>

⁵⁷⁹ The Finnish Business Congress arranged by The Junior Chamber of Turku in Singapore 19.–26.5.1987. <http://www.jci.fi/fi/etusivu/>

⁵⁸⁰ Toimitusjohtaja Rauno Puolimatka oli Turun Nuorkauppakamarin (JC) Singapore-projektin tiedotus- ja PR-johtaja sekä Eurooppa-projektin varajohtaja. Hän oli myös Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n monivuotinen hallituksen jäsen.

seuraavaksi kansainvälistystyöskoulutushankkeen kohteeksi tuli Anders Blomilta. Puolimatkan muistikuvaa tuki Pauli Komsin toimittama *Menestys tehdään yhdessä*-juhlakirja. Se kertoi, että Turun Nuorkauppakamarissa mietittiin kongressimatkaa Rio de Janeiroon. Siellä ajateltiin tehdä yhteistyötä Amerikan alueen JC-kokouksen kanssa. Ennen ratkaisevaa kokousta Blom⁵⁸¹ yhdessä toisen aktiivisen nuorkauppakamarimiehen, Visa Nurmen⁵⁸² kanssa päätti, ”että porukka on saatava pois Brasiliasta ja vietävä Eurooppaan tutustumaan Euroopan integraatioon ja Suomen suhtautumiseen siihen”.⁵⁸³

Näin tapahtui ja Turun Nuorkauppakamarin hallituksen kokouksessa 2.12.1987 päätettiin Blomin ehdotuksesta, että Nuorkauppakamari ryhtyisi toteuttamaan kolmivuotista Eurooppa-projektia. Nuorkauppakamari oli ajoissa liikkeellä, sillä päätös tehtiin vuosia ennen Itäblokin hajoamista ja lähes kaksi vuotta ennen valtakunnan kuuluisimman Eurooppa-ryhmän, Euroklubin, perustamista.⁵⁸⁴

Kokouksessa nousi myös ensimmäistä kertaa ajatus Eurooppa-instituutin perustamisesta Turkuun Nuorkauppakamarin toimiessa liikkeelle panevana voimana. Eurooppa-projektin tiedotustilaisuus meni vuoden 1988 puolelle, kun hanke esiteltiin medialle ja nuorkauppakamariväelle 25.1.1988. Hankkeen suojelijaksi saatu ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen puhui tilaisuudessa ja kytki hankkeen elinkeinoelämään, todeten, että ”ei riitä, että viranomaisilla on käsitys yhdentymiskehityksen aiheuttamista haasteista ja mahdollisuuksista. Yritysten on tehtävä itselleen selväksi, miten kehitys on otettava huomioon niiden liiketoimintastrategioissa”. Salolainen tiivistä puheessaan varsin hyvin Eurooppa-Akatemian idean.⁵⁸⁵

Eurooppa-projektin pioneeriasemaa tukee ajallinen rinnastus toiseen integraatiokeskustelun edelläkävijään, unilukkariksikin luonnehdittuun, Elinkeinoelämän valtuuskuntaan. Se julkaisi lokakuussa 1988 Eva-raportin: *Kallis Suomenmaa. Katse Eurovuosikymmenelle*. Raportissa todettiin useasti myöhemminkin lainatulla tavalla: ”Eurooppalaiset eivät välttämättä tarvitse Suomea, mutta Suomi tarvitsee Eurooppaa”.⁵⁸⁶ Sama henki vallitsi myös Eurooppa-projektissa.

Nuorkauppakamarin jäsentiedotteessa ilmeisesti syksyllä 1988 Blom totesi innostavasti: ”Eurooppa Momentum on nyt käsillä. Sen voi aistia ja se näkyy

⁵⁸¹ TY:ssä VTM:ksi opiskellut Anders Blom oli turkulaisen Eurooppa-boomin keskeisiä käynnistäjiä ja vaikuttajia. Blom oli KNL:n puheenjohtaja 1977–78, minkä jälkeen hän oli toimittajana Uudessa Suomessa. Hän oli Eurooppa-projektin käynnistysvaiheessa Turun Sanomissa 1986–1988, ensin poliittisen toimituksen ja heti perään ulkomaantoimituksen päällikkönä. Blom sai esimieheltään, päätoimittaja Jarmo Virravirralta, verratonta vapautta toimia Eurooppa-projektissa. Vuonna 1988 Blom siirtyi Mainostoimisto Adaxin varatoimitusjohtajaksi 1988–89 ja sittemmin Adax Group Oy:n toimitusjohtajaksi 1989–91, jollaisena hän esiintyy Eurooppa-Akatemian yleisesitteissä. Jarmo Virravirran haastattelu 11.10.10; Talouselämän verkkolehti 6.6.2008; Blomin cv Mania-lehdessä 1/2010.

⁵⁸² Visa Nurmi (1956–2009) oli mainosmies ja ruokakirjailija.

⁵⁸³ Rauno Puolimatkan haastattelu 16.2.11; Menestys tehdään yhdessä 2007, 91; Korhonen Olli 2012b; vrt. Korhonen Olli 2012a, 36,40.

⁵⁸⁴ Menestys tehdään yhdessä 2007, 91; Hämäläinen 2009, 26; vrt. Korhonen Olli 2012a, 41. Hallituksen kokous oli 2.12.1987.

⁵⁸⁵ Menestys tehdään yhdessä 2007, 91; vrt. Korhonen Olli 2012a, 41,44.

⁵⁸⁶ Tarkka 2002, 346; vrt. Korhonen Olli 2012a, 43.

viestintäilmastossa. Rauta on nyt kuumaa. Nyt on taottava ja tehtävä henkinen päätös panostaa voimallisesti Eurooppa-projektiin. Me olemme Turussa ja Suomessa eurooppalaisuuden herätysliike. Meidän tehtävämme on kulkea edellä.”⁵⁸⁷

Elinkeinoelämän järjestöistä Teollisuuden Keskusliitto TKL oli mukana Eurooppa-projektissa alusta asti, kun se myönsi alkupääomaksi 200 000 markkaa. Turun Nuorkauppakamari maksoi summan sittemmin takaisin, TKL:n melkoiseksi hämmästykseksi.⁵⁸⁸

Eurooppa-Instituutti perustettiin vuonna 1988

Ajatus Eurooppa-instituutista⁵⁸⁹ oli osa Eurooppa-projektia. Eurooppa-projektin valmisteluvaiheessa vuonna 1987 Anders Blom oli nuorkauppakamariaktiivien kanssa kutsunut VTT Esko Antolan⁵⁹⁰ alustamaan Euroopan integraatiokehityksestä vapaamuotoiseen kokoukseen. Haastattelemani Antola muisteli, ettei hän tuossa vaiheessa tuntenut nuorkauppakamarin väkeä kovin hyvin, vaan tuli tavallaan ulkopuolisena asiantuntijana mukaan. Näin Antola tuli sitoneeksi turkulaisen Euroopan tutkimusta harjoittavan yliopistomaailman alusta alkaen Nuorkauppakamarin hankkeeseen.⁵⁹¹

Nuorkauppakamarin valmistelumuistioluonnoksessa tarkasteltiin Euroopan kehitystä ja perusteltiin instituutin tarvetta: ”Eurooppa elää uutta, suurta murrosta. Yhdentyvä läntinen Eurooppa on kokoamassa yhtenäistä markkina-alueita, jonka poliittinen ja sosiaalinen kehitys vaikuttaa kaikkien eurooppalaisten valtioiden, kansojen ja yksityisten ihmisten elämään. Yhtä merkittävä on sosialististen maiden uudelleenrakennusprosessi, uudistuminen, jonka eräs tärkeimmistä ulottuvuuksista on kasvava vuorovaikutus ja yhteistyö idän ja lännen välillä.” Muistiossa todettiin uuden vaiheen tuovan poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia ja oikeudellisia haasteita myös Suomelle. ”Niihin vastaaminen edellyttää myös Eurooppaa koskevan tutkimuksen ja koulutuksen vahvistamista. Eurooppalaisen näkökulman etsiminen ja välittäminen akateemiseen opetukseen ja tutkimukseen on välttämätöntä korkeakoulu- ja tiedemaailmassa.”⁵⁹²

Turun Nuorkauppakamari kutsui turkulaisten korkeakoulujen edustajia Eurooppa-projektin esittelylounaalle helmikuussa 1988. Kokouksessa projektin ve-

⁵⁸⁷ Anders Blomin allekirjoittama nuorkauppakamarin päivämätön jäsentiedote Eurooppaprojektista. Rauno Puolimatkan arkisto; vrt. Korhonen Olli 2012a, 57.

⁵⁸⁸ Menestys tehdään yhdessä 2007, 92; Rauno Puolimatkan haastattelu 16.2.2011; puhelinkeskustelu Anders Blomin kanssa 27.3.2012; vrt. Korhonen Olli 2012a, 57.

⁵⁸⁹ Puhuessani Turussa toimineesta Eurooppa-Instituutista käytän sen sääntöihin kirjattua kirjoitustasua: Eurooppa-Instituutti, yleisellä tasolla kirjoitan: Eurooppa-instituutti.

⁵⁹⁰ VTT Esko Antola (s. 1947) on ollut käytännössä koko ajan turkulaisen Eurooppa-toiminnan tärkeimpiä henkilöitä, ellei tärkein. Kun vuonna 1975 Turun yliopiston rehtori asetti integraatiotutkimuksen työryhmän suunnittelemaan ja koordinoimaan integraatiotutkimusta Turun yliopistossa, Antola valtio-opin laitokselta työskenteli ryhmän keskeisenä jäsenenä. Korhonen Olli 2007b, 191–193; ks. Antola 1997, 55.

⁵⁹¹ Kokous järjestettiin vakuutusyhtiö Pohjolan saunatiloissa. Esko Antolan haastattelut 14.10.2011 ja 20.11.2011.; vrt. Korhonen Olli 2012a, 44.

⁵⁹² Päivämätön muistio on Rauno Puolimatkan arkistossa; vrt. Korhonen Olli 2012a, 44–46.

täjät esittelisivät Turun yliopistojen johdolle projektin ja kaavailut Eurooppa-instituutista.⁵⁹³ Tilaisuudessa päätettiin perustaa rehtorien työryhmä, joka lupasi seuraavan kuukauden kuluessa tutkia yliopistojen yhteistyömahdollisuudet Eurooppa-instituutissa.⁵⁹⁴

Jo ennen em. kutsukirjeen lähettämistä, 4.2.1988, Antola oli laatinut ilmeisesti keskustelujen pohjaksi nelisivuisen muistion: *Eurooppa-Instituutti (Euroopan integraation koulutus- ja tutkimuskeskus)*. Hän hahmotteli asiakirjassa instituutin tavoitteet, tehtävät, keinot, organisaatiovaihtoehdot ja perustarpeet. Ajatus Eurooppa-Instituuttia muistuttavasta laitoksesta ei ollut vieras Antolalle. Jo syksyllä 1979 Turussa pidettyyn seminaariin *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi* perustuvassa julkaisussa Antola kirjoitti: ”Integraatiokehityksen seuraaminen koko laajuudessaan myös Suomen perspektiivistä antaa tukea vaatimuksille erityisen maailmantalouden ja kansainvälisten suhteiden tutkimuslaitoksen perustamiselle maahamme. Tämänkaltainen instituutti olisi välttämätön tieteellisessä kentässämme, jotta Suomen yhteiskuntakehityksen vaihtoehtoja voitaisiin tieteelliseltä pohjalta suunnitella ja kehittää.”⁵⁹⁵ Helmikuussa 1988 pidetyn kokouksen seurauksena rehtorien työryhmä nimesi keskeisistä puuhamielisiä kootun asiantuntijaryhmän valmistelemaan instituuttia. Työryhmään kuuluivat Esko Antola ja Kari Joutsamo⁵⁹⁶ Turun yliopistosta, Peter Wetterstein⁵⁹⁷ Åbo Akademista, Veikko Reinikainen⁵⁹⁸ Turun kauppakorkeakoulusta ja Anders

⁵⁹³ Tilaisuus oli 18.2.1988. Kutsun allekirjoittajina olivat puheenjohtaja Kari Veijonen ja Eurooppa-projektin johtaja Blom. Lisäksi paikalle ilmoitettiin tulevaksi projektin johtoryhmän jäsenet Jussi Perho ja Harry Scheinin. Kutsu Schuman-seura ry:n arkistossa; Korhonen Olli 2012a, 46.

⁵⁹⁴ Siihen kuuluivat kokoonkutsujana TY:n rehtori Rousi sekä jäseninä TuKKK:n rehtori Kanerva ja ÅA:n rehtori Bengt Stenlund. Menestys tehdään yhdessä 2007, 91–92; vrt. Korhonen Olli 2012a, 47.

⁵⁹⁵ Antolan muistio 4.2.1988. Schuman-seura ry:n arkisto; Antola 1980, 47; vrt. Korhonen Olli 2012a, 47.

⁵⁹⁶ OTT Kari Joutsamo (1946–2001). Joensuun yliopiston eurooppaoikeuden prof. Juha Raitio luonnehti Joutsamo mieheksi, joka toi eurooppaoikeuden Suomeen. Joutsamo työskenteli TY:n oikeustieteellisessä tiedekunnassa assistenttina 1978–81, dosenttina 1979–83 ja apulaisprofessorina 1.8.1983 alkaen. Suomen EU-jäsenyyden toteuduttua Joutsamo toimi myös ensimmäisenä viranhaltijana Suomen ensimmäisessä eurooppaoikeuden professorin virassa HY:ssa vuosina 1995–99. Tuotteliaana kirjoittajana Joutsamo julkaisi 1980-luvun alussa mm. Lakimies-lehdessä Euroopan integraation juridiikkaa koskevia artikkeleja. Hän kirjoitti myös Eurooppa-Instituutin julkaisusarjaan ja useasti Eurooppa-Instituutti Bulletinini. Raitio viittasi puheessaan: Helander Petri, Lavapuro Juha, Mylly Tuomas 2002. Ks. Raitio 2006; Kairinen 1986, 21,23,25; Joutsamo 1982a; Joutsamo 1982b; Joutsamo 1992.

⁵⁹⁷ Menestys tehdään yhdessä-kirjassa 2007, 92, tosin kerrotaan erheellisesti kyseessä olleen Nils Wetterstein.

⁵⁹⁸ KTT Veikko Reinikainen (1935–2000) oli merkittävä toimija turkulaisissa Eurooppa-kuvioissa, pitkän aikaa keskeisin, joka tuli Turun kauppakorkeakoulusta (TuKKK). Reinikainen valmistui ekonomiksi TuKKK:sta, jonka jälkeen hän opiskeli kaksi vuotta kansantaloustiedettä Kielissä, Länsi-Saksassa. Reinikaisen kansainvälisen talouden väitöskirja teki hänestä vuonna 1969 ensimmäisen TuKKK:sta tohtoriksi väitelleen. Reinikainen työskenteli TuKKK:n kansantaloustieteen professorina vuoteen 1999. Osan työurastaan hän toimi myös TuKKK:n varehtorina. Reinikainen toimi hyvin aktiivisesti Eurooppa-Instituutissa. Reinikainen oli arvostettu tutkija ja tuottelias kirjoittaja, joka julkaisi useita kirjoja myös instituutin julkaisusarjassa. HS 25.7.2000 muistokirjoitus; Korhonen Olli 2012, 170–172.

Blom Turun Nuorkappakamarista. Työryhmä laati luottamuksellisen, päiväämättömän *Eurooppa-Instituutin perustaminen* - muistioloituksen.⁵⁹⁹

Turusta tuli edelläkävijä 1980 ja 1990-lukujen taitteen suomalaisen integraatiokeskusteluun. Unto Hämäläinen katsoi erityisesti Antolan roolin olleen suomalaisessa integraatiokeskustelussa ratkaisevan. Hän viittasi Antolan jo 1980-luvun alussa kirjoittamaan tutkimukseen, jonka perusteella Antola ryhtyi EY-jäsenyyden saarnamieheksi, jolla oli hyvät tiedot osallistua keskusteluun. Antola osasi Hämäläisen mukaan myös ”esiintyä ja esittää asiansa riittävän populistisesti”, jonka vuoksi hänestä tuli integraatioseminaarien suosikkiesiintyjä. Hän sai myös runsaasti palstatilaa kotikaupunkinsa valtalehdessä Turun Sanomissa. Lisäksi Antola laati asiantuntijana hallituksen EMU-raportin poliittisen osan⁶⁰⁰ ja oli Sitran järjestämien Talouspolitiikan johtamiskurssien vakiopuhuja usean vuoden ajan.⁶⁰¹

Samoihin aikoihin, kun Hämäläisen viittaama kirja ilmestyi vuonna 1983, Turun tohtoriksikin⁶⁰² nimitetty Antola lähti vuodeksi tutkijaksi Oxfordiin Englantiin ja uudelleen elokuussa 1985 runsaaksi vuodeksi New Haveniin Yhdysvaltoihin. Sieltä palattuaan, hän tuli keskelle uudelleen virkistynyttä integraatioprosessia, Efta-jäsenyyksineen ja EY:n Valkoisine kirjoineen. Sen lisäksi, että Antola oli mukana kaikissa turkulaisissa integraatiokäänneissä. Hän oli mukana myös valtakunnallisissa Eurooppa-ryhmissä, jäsenenä jo ns. Iloniemen klubissa ja sittemmin myös Euroklubin hallituksessa.⁶⁰³

Rehtorien asettaman asiantuntijatyöryhmän muistioloituksen oli varsin pitkälle kirjoitettu, millainen olisi Eurooppa-instituutti ja miten se organisoitaisiin. Työryhmän yleisperustelut instituutin tarpeelle eivät poikenneet vakiintuneiden etujärjestöjen integroitumisperusteluista. Luonnoksessa painotettiin Suomen talous- ja yhteiskuntakehityksen olevan kiinteästi sidoksissa Eurooppaan ja 65 prosenttia Suomen ulkomaankaupasta käytävän EY-Efta-alueen maiden kanssa. Taloudellisen integraation keskeistä merkitystä Euroopan kehityksessä korosti Euroopan yhteisön integraation syveneminen ja sen vaikutukset yhteisön ja Eftan väliseen kanssakäymiseen. Meneillään ollut kehitys Euroopassa lisäsi työryhmän mukaan tarvetta integraation tutkimukseen ja siihen liittyvään koulutukseen Suomessa.⁶⁰⁴

Perusteltaessa instituutin sijaintipaikaksi Turkua, muistioloituksen totesi, että turkulaiset korkeakoulut tarjoavat parhaan ympäristön Euroopan integraatioon

⁵⁹⁹ Eurooppa-Instituutin perustaminen- muistioloituksen on todennäköisesti vuodelta 1988. Schuman-seura ry:n arkisto; Menestys tehdään yhdessä 2007, 92; vrt. Korhonen Olli 2012a, 47.

⁶⁰⁰ Hämäläinen & Ovaska 1998, 37; Hämäläinen 2009, 19–20,91. Sitaatti on Hämäläisen käyttämä.

⁶⁰¹ Allén & Karhu 2003c, 33; vrt. Korhonen Olli 2012a, 49. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra on eduskunnan alainen rahasto. Sitra oli vuoteen 1990 saakka *Suomen itsenäisyyden juhlavuoden 1967 rahasto*.

⁶⁰² Esko Salminen puhui Antolasta, Dag Anckarista ja Krister Ståhlbergistä valtionjohdolle kiu-sallisina Turun tohtoreina, ks. Salminen 2011, 38.

⁶⁰³ Hämäläinen 2009, 13,27; Antola 1997, 55; vrt. Korhonen Olli 2012a, 49. Hämäläinen viitan-nee: Antola & Tuusvuori 1983.

⁶⁰⁴ Eurooppa-Instituutin perustaminen- muistioloituksen. Luonnos on hyvin todennäköisesti vuodelta 1988. Schuman-seura ry:n arkisto; vrt. Korhonen Olli 2012a, 52. Muistioloituksen käytti lyhennettä EC.

liittyvän tutkimuksen ja koulutuksen tehostamiselle, koska Turku oli Euroopan integraatiota koskevan akateemisen tutkimuksen keskus Suomessa. Muistio jatkoi, että Turun yliopistossa on toiminut vuodesta 1972 lähtien Euroopan yhteisön dokumentaatiokeskus sekä integraatiotutkimusta ja -opetusta kehittämään asetettiin vuonna 1976 Integraatiotutkimuksen ja opetuksen työryhmä. Turun kauppakorkeakoulussa puolestaan toimi Itäkaupan tutkimus- ja koulutusyksikkö. Åbo Akademin oikeustieteen laitos puolestaan oli erikoistunut kansainväliseen kuljetus-, kaupp- ja markkinaoikeuteen.⁶⁰⁵

Työryhmä laajensi instituutin toimintaa akateemisen maailman ulkopuolelle ja kaavaili instituutin tehtäviksi: palvella elinkeinoelämän, julkisen vallan ja etujärjestöjen sekä akateemisen tutkimuksen ja opetuksen tarpeita ja edistää niiden välistä yhteistyötä. Ylläpitää ja koordinoida monitieteisesti integraatioon liittyvää tutkimusta ja tutkijankoulutusta sekä suunnitella ja ylläpitää jatko- ja täydennyskoulutusta alalla, harjoittaa julkaisutoimintaa sekä luoda ja ylläpitää kansainvälisiä yhteyksiä vastaaviin alan laitoksiin ja tutkijoihin.⁶⁰⁶

Työryhmä tähdensi instituutin kiinteää vuorovaikutusta elinkeinoelämän, viranomaisten, etujärjestöjen ja tutkimuksen välillä. Tämän takaamiseksi muistiossa työryhmä ehdotti instituutin suunnittelua, käynnistystä ja toimintaa varten perustettavaksi Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys.⁶⁰⁷

Turun Nuorkauppakamarin koolle kutsuma Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen perustava kokous pidettiin 5.9.1988 Turussa 60 osallistujan voimin. Juhlaesitelmöitsijänä tilaisuudessa oli kansliaministeri Ilkka Kanerva. Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen valtuuskunnan puheenjohtajaksi valittiin päätoimittaja Jarmo Virmavirta, varapuheenjohtajiksi opetusministeri Christoffer Taxell⁶⁰⁸ ja pankinjohtaja Armas Lahoniitty⁶⁰⁹. Samalla valittiin perusteilla olevalle yhdistykselle väliaikainen johtokunta, jonka puheenjohtajaksi tuli VTT Esko Antola.⁶¹⁰

Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen valtuuskunnan jäsenistö muodostui instituutin taustatahoista. Valtakunnalliseen valtuuskuntaan saatiin mukaan yli 40 korkeimman tason vaikuttajaa elinkeinoelämästä (16)⁶¹¹, etujärjestöistä (8), yliopistoista (7), julkishallinnosta (3)⁶¹² ja poliitikkoja oli mukana kuusi. Pe-

⁶⁰⁵ Eurooppa-Instituutin perustaminen-muistioluonnos, 1. Schuman-seura ry:n arkisto. Integraatiotutkimuksen ja opetuksen työryhmä asetettiin monien lähteiden mukaan jo vuonna 1975; vrt. Korhonen Olli 2012a, 52.

⁶⁰⁶ Eurooppa-Instituutin perustaminen- muistioluonnos, 2. Schuman-seura ry:n arkisto. Instituutin kieliksi kaavailtiin suomea ja ruotsia ja tarpeen mukaan muita eurooppalaisia kieliä.

⁶⁰⁷ Ks. Eurooppa-Instituutin perustaminen-muistioluonnos, 3. Schuman-seura ry:n arkisto; vrt. Korhonen Olli 2012a, 53.

⁶⁰⁸ Taxell on tehnyt merkittävän uran suomalaisessa politiikassa, yrityksissä, elinkeinoelämän järjestöissä ja yliopistoissa, mm. EK:ssa, Evassa ja ÅA:ssa.

⁶⁰⁹ Lahoniitty toimi sittemmin Turun kaupunginjohtajana 1995–2005.

⁶¹⁰ Turun Nuorkauppakamarin kutsukirje 16.6.1988. Schuman-seura ry:n arkisto. Perustamishdotuksen teki Eurooppa-projektin johtaja Anders Blom. Valinnat olivat yksimielisiä. Menestys tehdään yhdessä 2007, 93; vrt. Korhonen Olli 2012a, 54. Kokous oli osapuilleen vuosi ennen Euroklubin perustamista.

⁶¹¹ ML. media.

⁶¹² ML. Turun kaupungin edustaja.

rustamiskokouksen aikaan turkulaisilla oli vahva edustus Holkerin hallituksessa ja kaikki kolme turkulaisministeriä olivat mukana valtuuskunnassa.⁶¹³ Suostuestaan jäseniksi turkulaisministerien voi katsoa olleen vähintäänkin kiinnostuneita integraation kehityksestä. Samoin he halusivat tukea turkulaista Eurooppatoimintaa ja toivat hankkeelle poliittista uskottavuutta.

Erityisesti etujärjestöjen vankka edustus kertoi niiden mielenkiinnosta Eurooppa-asioihin. Mukana oli etujärjestöjen edustajina niiden korkeinta johtoa: toimitusjohtaja Matti Aura Keskuskauppakamarista, puheenjohtaja Heikki Haavisto Maataloustuottajain Keskusliitosta, toimitusjohtaja Tapani Kahri Suomen Työnantajain Keskusliitosta, puheenjohtaja Raimo Lehtinen Akavasta, toimitusjohtaja Heikki Löyttyniemi Turun Kauppakamarista ja toimitusjohtaja Timo Relander Teollisuuden Keskusliitosta.⁶¹⁴

EU-prosessin aikaisia toimijoita tutkinut Åberg tulkitsi, että ensimmäisen myönteisen EY-gallupin jälkeen kyllä-puolen toimijat aloittivat pitkäjänteisen mielipiteenmuokkauksen, jonka ilmentymänä oli myös niin Eurooppa-Instituutin, kuin myöhemmin Euroklubinkin perustaminen.⁶¹⁵

---

⁶¹³ Ministerit olivat: Christoffer Taxell, Ilkka Kanerva ja Pekka Vennamo.

⁶¹⁴ Lisäksi 2 edusti Turun nuorkauppakamaria. Korhonen Olli 2012a, 56,173–174.

⁶¹⁵ Åberg 1996, 263.

3. Integraatiomyönteiset etujärjestöt muuttuivat jäsenyyshyönteisiksi 1989–1991

Itä-Euroopassa kommunistihallitukset kaatuivat ja Länsi-Euroopassa integraatio eteni

Toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan suurin mullistus tapahtui vuosina 1989–1991. Aikakaudella on monta nimeä. Jörn Donner piti sitä *ihmeiden aikana* ja Jaakko Blomberg puhui vuodesta 1989 *Annus mirabiliksenä, ihmeitten vuotena*. Tuttuja ovat myös nimitykset: Euroopan hullu vuosi ja rauhanomainen vallankumous. Paavo Lipposen puhui rauhanajan kaikkien aikojen suurimmasta murroksesta idän ja lännen välillä. Esimakua tulevasta saatiin, kun toukokuussa 1989 Unkari kumosi kansalaistensa matkustusrajoitukset. Todenteolla liikehdintä käynnistyi, kun kesällä 1989 Unkari avasi rajansa Itävaltaan ja alkusyksystä DDR:ään. Marraskuun alkupuolella 1989 Tšekkoslovakia seurasi Unkaria. Itäblokki alkoi rakoilla. Merkittävin symboli itäistä Eurooppaa ja pian koko maanosaa koskeneelle mullistukselle oli Berliinin muurin murtuminen 9. marraskuuta 1989, vain kuukausi Saksan Demokraattisen Tasavallan näyttävien 50-vuotisjuhlien jälkeen. Muurin murtuminen oli maailmanlaajuisesti valtava mediatapahtuma.⁶¹⁶

Vajaa vuosi Berliinin tapahtumien jälkeen, lokakuun 3. päivänä 1990, Saksat yhdistyivät. Tapahtumavyöry jatkui Varsovan liiton hajotessa helmikuussa 1991 ja lopulta Neuvostoliitto romahti syksyllä 1991 muutamassa kuukaudessa ja purkautui lopullisesti jouluna 1991. Koko itäblokki oli hajonnut.⁶¹⁷

⁶¹⁶ Aittokoski 2009; Blomberg 2011, 83; Donner 2011, 23; Elo 2011, 10–14; Hayes 2011, 24; Hämmäläinen 2013b; Tiilikainen Teppo 2014, 22–31; Lipponen 2014, 349; ks. Jakobson 2003, 244–277; Visuri 2007, 284–294. Mm. kansainvälinen *Time International*-aikakauslehti omisti tapahtumalle 20.11.1989 melkein koko numeron. Muuri murtui 9.11.1989.

⁶¹⁷ Hayes 2011, 21,27; ks. Koivisto Mauno 1995, 359; Iivonen 2014, 7. Varsovan liiton muodollinen hajoaminen tapahtui 1.7.1991.

Komission puheenjohtaja Jacques Delors ehdotti tammikuussa 1989 Euroopan parlamentissa pitämässään puheessa neuvotteluja Euroopan talousalueesta, Etasta. Se merkitsi Efta-maille Euroopan yhteisön täysjäsenyyden ja sisämarkkinoiden ulkopuolelle jäämisen välimuotoa. EY:n tarkoitus oli löytää ratkaisu, jonka avulla Efta-maat voisivat osallistua laajeneviin yhteismarkkinoihin tarvitsematta silti hakea EY:n jäsenyyttä. EY:ssä oli vastahakoisuutta uusia jäsenhakemuksia kohtaan, koska sisämarkkinakehitys oli kesken. Tuolloin katsottiin, että Efta-maiden hakeutuminen jäseniksi olisi vauhdittanut integraation laajenemista, mutta hidastanut integraation syventämistä, joka oli Euroopan yhteisön päätavoite. Saman vuoden huhtikuussa Delorsin komitea teki kolmen askeleen esityksen talous- ja rahaliiton toteuttamiseksi.⁶¹⁸ Suomen kauppapolitiikalle Euroopan talousalue merkitsisi siirtymistä tavaroiden vapaakaupasta tuotannon tekijöiden vapaakauppaan.

Geopolitiikan merkityksen on arveltu vähentyneen 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, jolloin Suomen kannalta tapahtumat kasautuivat. Kokeneet diplomaatit ovat arvioineet ajanjaksoa. Jaakko Blombergin mukaan oli suuren luokan historiallinen yhteensattuma, että Ruotsin jäsenhakemus viritti EY-jäsenyyssuhteen juuri kun Neuvostoliiton perustus alkoi järkkäyä, kesän ja syksyn aikana 1991. Leif Blomqvist puolestaan katsoi, että jo Finefta- ja EEC-vapaakaupparatkaisujen tärkeä tehtävä oli kauppapoliittisten tavoitteiden lisäksi estää maan vajoaminen yhä syvemmälle Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Sama ajatus päti hänen mielestään myös EU-tapauksessa. Tosin EU-jäsenyyden toteutuessa Neuvostoliiton tilalla oli Venäjä.⁶¹⁹

1980- ja 1990-lukujen taitetta on pidetty myös Euroopan yhteisön suurten uudistusten aikana, jolloin yhteisöä leimasi varsin poikkeuksellinen johtajuus, oli sitten kyse jäsenmaista tai EU:n komissiosta.⁶²⁰ Integraatio eteni vauhdikkaasti ja usein muistellaan Länsi-Euroopan eläneen 1990-luvulla eurointegraation huumaa, *euroforiaa*. Integraation todellinen vauhdittaja oli monen asiantuntijan mielestä geopolitiittisen tilanteen nopea muutos, jonka tapahduttua Euroopan yhteisö ja Efta lähestyivät konkreettisesti, kun Eta-neuvottelut käynnistyivät Brysselissä kesäkuun 20. päivänä 1990. Päivää aiemmin allekirjoitettiin yleiseurooppalainen Schengen-sopimus helpottamaan ihmisten vapaata liikkumista.⁶²¹

Puolueettomuus mietitytti muuallakin kuin Suomessa. Jaakko Iloniemi kertoi keskustelleensa kesällä 1990 Itävallan liittokanslerin Franz Vranitzkyn kanssa Itävallan ja Euroopan yhteisön suhteesta. Vranitzky oli sanonut, että Itävalta on valmistellut omaa linjaustaan, mutta oli epävarmaa voisiko Itävalta, joka oli peruslaissa säädetty ikuisesti puolueettomaksi maaksi, lainkaan liittyä sellaiseen

⁶¹⁸ Rehn 1993, 194; Penttilä 1994b, 20–21; Hayes 2011, 19,50; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 13–14.

⁶¹⁹ Blomberg 2001; Blomqvist 2006, 27; ks. Moisio 2003, passim.

⁶²⁰ Raunio & Saari 2009, 11.

⁶²¹ Hayes 2011, 21; Ingebritsen 1998, mm. 23–24, 101; Clerc & Elo 2014, 9; ks. Rautio 2012; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 15.

sopimukseen, mitä jo Rooman sopimus ja valmisteilla oleva Maastrichtin sopimus merkitsisivät. Iloniemen mukaan Ruotsissa oli vastaavanlaisia epäilyjä, tosin ei juridisista syistä, vaan poliittisista. Ruotsissa tiedettiin myös, että mielipidekyselyjen mukaan kansa oli jakautunut jäsenyyssuhteen Suomeen tapaan. Kun mielipideilmasto muuttui Ruotsissa EY-myönteisemmäksi, sosiaalidemokraatit halusivat ottaa integraatioasioissa ohjat käsiinsä ja kääntyivät EY:n kannalle.⁶²²

Itävallassa puolueettomuuspolitiikka määriteltiin nopeasti uudelleen yhteensopivaksi eurooppalaiselle yhteistoiminnalle ja epävarmuus väistyi nopeasti. Vajaa kuukausi Euroopan talousalue-neuvottelujen alkamisesta, 17. heinäkuuta 1990, Itävalta jätti jäsenanomuksensa Euroopan yhteisöön. Sitä on pidetty ensimmäisenä Eta-prosessin saamana kolauksena. Noin vuosi Itävallan jälkeen, 1. heinäkuuta 1991, toinen Efta-maa, Ruotsi, anoi Euroopan yhteisön jäsenyyttä. Lokakuussa 1991 Eta-neuvottelut päättyivät Luxemburgissa.⁶²³ Efta-maiden kasvavan EY-kiinnostuksen vuoksi Eta vaikutti, myös monien suomalaisten etujärjestöjen mielestä, jäävän välivaiheeksi.⁶²⁴

Suomi pelasi Efta-kortilla

Suomi reagoi presidentti Mauno Koiviston johdolla Euroopan kansainvälisen järjestelmän mullistukseen ja ulkopoliittisen ympäristön muutokseen. Neuvostoliiton jouduttua sekavaan tilanteeseen, Suomi otti ison askeleen ja irtisanoi syksyllä 1991 Iloniemen sanoin ”vähin elein” vuonna 1948 Neuvostoliiton kanssa solmitun YYA-sopimuksen.⁶²⁵

Jo vuotta aiemmin, 21. syyskuuta 1990, Suomi oli yksipuolisesti ilmoittanut, että vuodelta 1947 peräisin olevan Pariisin rauhansopimuksen Suomen sotilaalista valmiutta koskevat rajoitukset olivat menettäneet merkityksensä. Nopeasta poliittisesta käänteestä on puhuttu Operaatio Paxina.⁶²⁶ Entisen suurlähettilään René Nybergin mukaan ilmoitus tiesi Suomen vapautumista suvereniteettia rajoittavista määräyksistä. Koivisto oli jatkanut vuodesta 1982 alkaen toisen maailmansodan jälkeistä varovaista ja realistiseksi koettua ulkopoliittista linjaa, mutta vuoden 1989 jälkeen siihen tuli muutos. Aunesluoman ja Mitznerin mukaan Koiviston päätöksenteko muuttui uusien mahdollisuuksien avauduttua 1990-luvun alussa, reipasliikkeiseksi, ketteräksi ja tilanteita aktiivisesti hyödyntäväksi, aivan

⁶²² Iloniemi 2006, 11; ks. Jakobson 2003, 368–369.

⁶²³ Ingebritsen 1998, 194; Euroopan yhdyntymisen kronologia 2003, 15–17; Hayes 2011, 24. Eta-neuvottelut käynnistyivät 20.6.1990. Etan tuomioistuinjärjestelmä oli neuvoteltava uudelleen.

⁶²⁴ Esim. Keskuskauppakamarin julkaisu: Etan jälkeen EY-jäsenyyks 1991, 10–11; SAK:n kanta: SAK r.y:n 14. edustajakokous 17.–20.6.1991 ptk ja sen liite 162.

⁶²⁵ Iloniemi 2006, 11. Suomi ja Venäjä allekirjoittivat sopimukset poliittisesta, taloudellisesta ja lähialueyhteistyöstä, ns. naapurussopimukset, 21.1.1992. Ks. Koivisto Mauno 1995, 450; Visuri 2007, 305–306.

⁶²⁶ Operaatio Pax valmisteltiin pienessä ulkopoliittisten virkamiesten ja päättäjien piirissä. Aunesluoma & Mitzner 2014; ks. Visuri 2007, 301; Nyberg 2008.

erilaiseksi politiikaksi, kuin mitä Suomi oli harjoittanut vuosina 1945–1989.⁶²⁷ Vaikutti, että Suomi oli hylkäämässä odota-ja-katso-politiikan.⁶²⁸

Jos geopoliittisen tilanteen muutos vauhditti Länsi-Euroopan integraatiota, niin Itäblokin hajoaminen yhdessä integraatiokehityksen kanssa merkitsivät suurta muutosta myös Pohjoismaiden historialliselle roolille kansainvälisessä politiikassa. Eric Hayesin mukaan Suomen geopoliittisen aseman muuttuminen 1990-luvun alussa oli nopeudessaan henkeäsalpaava. Martti Häikiö puolestaan piti Suomen kansainvälisessä toimintaympäristössä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa tapahtunutta perusteellista muutosta suurimpana sitten toisen maailmansodan päättymisen vuonna 1944.⁶²⁹

Euroopan hulluna vuotena 1989 Suomen ulkopoliittikka oli tavallista vilkkaampaa jo sen vuoksi, että vuonna 1989 Suomesta tuli kahdeksi vuodeksi YK:n turvallisuusneuvoston jäsen. Lisäksi huhtikuussa 1989, jo ennen Koiviston ulkopoliittikan muutosta, eduskunta teki päätöksen Suomen liittymisestä Euroopan neuvoston jäseneksi äänin 121 – 4. Euroopan neuvosto hyväksyi Suomen jäsenekseen 5. toukokuuta 1989. Varovaista ja vitkaista ulkopoliittista linjaa kuvasi, että Suomi hyväksyttiin jäseneksi viimeisenä eurooppalaisena markkinatalousmaana, vain puolisen vuotta ennen Berliinin muurin murtumista.⁶³⁰

Kevätkesällä 1989 tasavallan presidentti Mauno Koivisto asetti neuvottelukunnan valmistelemaan ja käsittelemään Suomen kannanottoja neuvotteluissa, jotka käytäisiin Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiskehitykseen liittyvistä kysymyksistä. Neuvottelukuntaan kuului 53 jäsentä, jotka edustivat eri ministeriöitä, yhdentymiskehityksen kannalta keskeisiä keskusvirastoja, elinkeinoelämän etujärjestöjä, työmarkkinajärjestöjä sekä eduskuntapuolueita. Myös Ahvenanmaan maakuntahallituksella oli edustaja. Suomen integraatiopohdintojen kannalta periaatteelliset autonomiakysymykset nousivat esiin. Euroopan yhteisön ja Eftan autonomiakäsitykset olivat oleellisesti erilaiset. Kun Efta, Suomen neuvotteluturva, painotti jäsenmaidensa autonomiaa, niin EY painotti omaa, järjestön autonomiaa.⁶³¹

Valtioneuvosto tiedotti vähin erin muuttuvista integraatiolinjauksistaan eduskunnalle antamallaan selonteolla ja tiedonannoilla. Hieman yli vuosi Holkerin hallituksen ensimmäisen yhdentymisselonteon jälkeen, keskellä Euroopan myllerryksiä ja Berliinin muurin murtumisen aikoihin, seurasi marraskuun lopussa 1989 eduskunnalle annettu tiedonanto *Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan integraatiokehitykseen*. Tiedonannossa todetaan hallituksen aktiivisesti myötävaikuttaneen

⁶²⁷ Blomberg 2001; Tarkka 2002, 338–339; Iloniemi 2006, 11; Visuri 2007, 301–306; Miettunen 2013; Aunesluoma & Mitzner 2014; Nyberg 2008; Nyberg 2014, 14. René Nyberg toimi mm. Moskovan ja Berliinin suurlähettiläänä.

⁶²⁸ Vrt. Rehn (1993): *Odottavasta ennakoivaan integraatiopolitiikkaan?*

⁶²⁹ Ingebriksen 1998, 23–24; Hayes 2011, 6; Häikiö 2001, 141; ks. Hämäläinen 2013b.

⁶³⁰ Vuosina 1969–1970 Suomi oli ensimmäistä kertaa turvallisuusneuvoston jäsenenä. Pastinen 2012, 39–41; HS 14.4.2012; Tarkka 2002, 325; Blomberg 2001; Hämäläinen 2009, 16; Hämäläinen & Ovaska 1998, 37; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 23.

⁶³¹ Luostarinen & Salolainen 2006, 28; Antola 2000, 23; ks. Kallenautio 2007, 134.

Efta-valtioiden ja EY:n yhteistyön kehittämiseen. Kuitenkin siltä pohjalta, ettei jäsenyys Euroopan yhteisössä ole sovittavissa yhteen puolueettomuuspolitiikkamme kanssa. Tiedonanto herätti eduskunnassa laajaa keskustelua. Sen päätteeksi eduskunta hyväksyi hallituksen toimintalinjan, jonka mukaan Suomi voi Efta-maiden joukossa aloittaa neuvottelut Euroopan talousalueen luomiseksi.⁶³²

Euroopan mullistusten syksynä 1989 vietettiin talvisodan alkamisen 50-vuotijuhlaa. Samoihin aikoihin lokakuun lopulla 1989, kaksi viikkoa ennen Berliinin muurin murtumista, kuultiin Suomen ulkopolitiikan kannalta merkittävä linjaus, kun Neuvostoliiton johtaja Mihail Gorbatšov Suomen vierailullaan tunnusti, että Suomi on varauksetta puolueeton Pohjoismaa.⁶³³

Hayes arveli, että jo 1980-luvun lopulla akateemisissa piireissä, politiikan kommentaattoreissa, kansanedustajissa ja liike-elämän johtajissa oli henkilöitä, jotka näkivät EY-jäsenyyden mahdollisena, jopa toivottavana. Virallisen linjan vähitellen muututtua, integraatiokeskustelussa kuultiin entistä rohkeampia puheenvuoroja. Ulkopoliittisesta keskustelusta oli väistymässä kylmän sodan aikainen perinne, jota Nyberg on luonnehtinut keskusteluksi toinen käsi selän taakse sidottuna. Huh-tikuun lopulla 1989 pitämässään puheessa, samana vuonna Ulkopoliittisen instituutin johtajaksi tullut Paavo Lipponen spekuloi Suomen EY-jäsenyyden mahdollisuudella 1990-luvulla. Unto Hämäläinen piti Lipposta ”todennäköisesti ensimmäisenä näkyvänä vaikuttajana”, joka toi kabinettipohdinnoista julkiseen keskusteluun Suomen EY-jäsenyyden mahdollisuuden. Keväällä 1989 Lipponen oli valmistellut poliittisten toimittajien seminaariin pitkän luennon länsi-integraation vaikutuksesta Suomeen ja päätyi ennustamaan, että jäsenyys Euroopan yhteisössä tulee esiin seuraavalla vuosikymmenellä.⁶³⁴ Poliitikot eivät juuri integraatioavauksia tehneet ja vaikka Lipponen olikin entinen kansanedustaja, häntä ei, Ulkopoliittisen instituutin tuoreena johtajana, voinut nähdä pelkästään poliitikkona.

Myös lehdistöstä saatiin lukea rohkeita jäsenyyslinjauksia. Ulkomaantoimituksen esimies Olli Kivinen kirjoitti Helsingin Sanomissa marraskuun lopulla 1989, että ”Suomen on pyrittävä EY:n jäseneksi”. Kivisen pelkona oli, että Suomi joutuu eurooppalaiselle sivuraiteelle, ellei pyri niin lähelle yhdentymisen sydäntä kuin mahdollista. Kivinen oli lähellä Helsingin Sanomien kustantajan Aatos Erkon integraatioajatuksia.⁶³⁵

⁶³² Pkt 123/1989 vp 28.11.1989; Luostarinen & Salolainen 2006, 28; ks. Tähti 1992, 5; *Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiskehitykseen 1.11.1988; *Suomi ja Euroopan talousalue*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan yhdentymiskehitykseen 13.3.1990, 5.

⁶³³ Koivisto Mauno 1995, 25,305; ks. Blomberg 2001; Miettunen 2013. Gorbatšovin puhe oli 26.10.1989.

⁶³⁴ Hayes 2011, 28; Hämäläinen 1994, 8; Hämäläinen 2009, 19. Nyberg 2014, 13. Myös Eurooppa-Instituutin piiristä tuli kohauttava kannanotto, kun Esko Antola kirjoitti Turun Sanomissa 16.7.1989 ”puolueettomuuden taakasta”. Hän katsoi, että maamme puolueettomuus vaikeutti osallistumista Euroopan yhdentymiseen.

⁶³⁵ HS 26.11.1989; ks. Aunesluoma 2011, 437; Blomberg 2011, 127; Blåfield 2014, 344,356,359; Hämäläinen & Ovaska 1998, 37.

Pääministeri Holkerin johtama valtioneuvosto piti eduskuntaa integraatiotilanteen tasalla. Nelisen kuukautta integraatiotiedonannon jälkeen hallitus päivitti kantansa antamalla 13. maaliskuuta 1990 toisen Euroopan talousalue-neuvottelujen asiasisältöä yksityiskohtaisesti erittelevän selonteon: *Suomi ja Euroopan talousalue*. Selonteko oli varsin kattava ja sillä kertaa 125-sivuinen. Se noudatteli Eta-neuvotteluissa käytettyä rakennetta ja sitä käsiteltiin laajasti eduskunnan eri valiokunnissa. Selonteko painotti edelleen Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi Etykiä eurooppalaisten yhteistyörakenteiden kulmakivenä ja sitä, että Suomi neuvotteli Etasta yhdessä muiden Efta-maiden kanssa. Hallitus lupasi raportoida säännöllisesti eduskunnalle ja erityisesti sen ulkoasiainvaliokunnalle neuvottelujen etenemisestä.⁶³⁶ Selonteko noudatteli vuodentakaista tiedonantoa ja oli edelleen totutun, virallisen linjan mukainen sekä varsin voimakkaasti Etyk-, Efta- ja Eta-painotteinen.

Neuvottelut Euroopan talousalueesta Etasta käynnistyivät kesäkuun lopulla 1990. Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen toimi Eta-neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtajana vuosina 1990–1993.⁶³⁷ Hän kirjoitti Päivi Luostarisen kanssa vuonna 2006 Eta-neuvotteluista: ”Eta-neuvottelut olivat erityisesti valtionhallinnolle mutta myös muille neuvotteluprosessissa mukana olleille tahoille, kuten etujärjestöille, hyödyllinen keino oppia tuntemaan paremmin Euroopan yhteisöjen institutionaalista rakennetta ja päätöksentekojärjestelmää, EY:n lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä, EY:n toimintatapoja sekä myös EY-maiden pidemmän aikavälin tavoitteita. Eta oli tavallaan esikoulu matkalla EU- jäsenyyteen, vaikka sitä ei neuvotteluja käytäessä varmuudella vielä tiedettykään.”⁶³⁸

Salolainen ja Luostarinen tarkensivat toteamalla, että Euroopan talousalue-neuvottelut käytiin ottamalla prosessiin mukaan varsin laajasti yhteiskunnan eri toimijoita. Vaikka itse neuvottelut kävi melko suppea neuvotteluryhmä, Suomen kantojen valmisteluun osallistuivat sekä eduskunta, hallinto että elinkeinoelämän etujärjestöt ja työmarkkinajärjestöt. Laajasti osallistuva neuvottelumalli edesauttoi siinä, että Eta-sopimus ei kohdannut Suomessa kovin suurta vastustusta. Laajat piirit olivat voineet seurata neuvottelujen kulkua ja myös vaikuttaa niihin.⁶³⁹ Laajat piirit, myös etujärjestöt, olivat tulleet valtiovallan kannalta onnistuneesti sitoutetuksi Eta- ja myöhemmin EU-hankkeeseen. Samalla ne olivat tiiviisti vaikuttamassa virallisissa varsin mittavissa Eta-/EU-valmisteluorganisaatioissa.

Eta-valmisteluorganisaatio koko tulee hyvin esille alla olevasta luettelosta. Keskeisimmässä elimessä, laajassa valmistelujaostossa, oli yli 20 viranomaisten edustajaa ja 16 eturyhmien edustajaa, mm. yksi kaikista tutkimistani vakiintuneista etujärjestöistä. Pienempiä valmistelujaostoja oli lukuisia ja niissä runsaas-

---

⁶³⁶ *Suomi ja Euroopan talousalue*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan yhdentymiskehitykseen 13.3.1990, 5–6; Luostarinen & Salolainen 2006, 27–28; ks. Seppinen 2001, 756; Tähti 1992, 6.

⁶³⁷ Tarkasti ottaen 26.1.90–31.12.93; <http://www.perttisalolainen.fi/fi/Curriculum/>. Luettu 3/2013.

⁶³⁸ Luostarinen & Salolainen 2006, 18; ks. Blomqvist 2006, 31; Salolainen 2015, 52.

⁶³⁹ Luostarinen & Salolainen 2006, 27–28; Salolainen 2015, 52.

ti etujärjestöjen edunvalvojia: Kilpailukysymykset-valmistelujaosto (jäsenet mm. Keskuskappakamarista, TKL:stä ja SAK:sta), Julkiset hankinnat (jäsen mm. TKL:stä), Valtiontuki (mm. TKL:stä), Jalostetut maataloustuotteet, Alkuperäissäännöt ja rajatarkastukset (jäsen mm. SAK:sta ja kaksi TKL:stä), Kaupan tekniset esteet (mm. SAK:sta ja TKL:stä), Teollis- ja tekijänoikeudet (mm. Keskuskauppakamarista ja TKL:stä), Kauppamenettelyjen yksinkertaistaminen (mm. Keskuskauppakamarista ja TKL:stä), Vakuutuspalvelut (mm. TKL:stä), Telekommunikaatio ja informaatiopalvelut (mm. TKL:stä), Liikennejaosto (mm. Keskuskauppakamarista, TKL:stä ja SAK:sta), Yhtiöoikeus (mm. Keskuskauppakamarista, TKL:stä ja SAK:sta), Sosiaalinen ulottuvuus (mm. SAK:sta), Ympäristökysymykset (mm. TKL:stä ja SAK:sta), Kuluttajainsuoja (mm. Keskuskauppakamarista ja TKL:stä), Koulutuskysymykset (mm. Akavasta ja yhteinen edustaja TKL/ STK:sta), Integraatio-oikeudelliset kysymykset (mm. Keskuskauppakamarista, TKL:stä ja SAK:sta), sekä lisäksi Työturvallisuusnormien valmistelua seuraava työryhmä (mm. TKL:stä ja kaksi SAK:sta) ja Länsieurooppalainen tutkimus- ja kehitystyön seurantatoimikunta (mm. TKL:stä). Valmistelu oli painottunut elinkeinoelämään, mikäli arvioi sitä valmistelujaostoissa vaikuttaneiden etujärjestöjen edustajien määrän perusteella. Heitä oli eniten Teollisuuden Keskusliitosta, jonka lisäksi jäseniä oli myös sen jäsenliitoista.⁶⁴⁰

Presidentti Koiviston vetämä linja jatkui Euroopan talousalue-neuvotteluissa. Suomi painotti lojaalisuuttaan Eftalle sen sijaan, että olisi muistuttanut enää omasta erityisasemastaan Eftassa. Esko Antola on kirjoittanut, että Suomen integraatiolinja lepäsi ns. Efta-kortin varassa. Ajattelu lähti siitä, että Efta oli sen jäsenille integraatiopolitiikan pääväline. Suomelle Efta-kortti oli eräänlainen vakuutuskirja: jos Efta pysyy yhdessä, Suomi ei jää yksin. Tarkoituksena oli vahvistaa Eftaa ja saavuttaa yhteinen näkemys niin monista asioista kuin mahdollista sekä tehdä Eftasta houkuttelevampi jäsenilleen. Ajattelu korosti myös pohjoismaista yhteistyötä. Efta-kortin looginen seuraus oli Suomen vahva omistautuminen Euroopan talousalueen luomiseen. Se nähtiin pitkään EY-jäsenyyden vaihtoehtona. Varovainen Suomi arveli tehokkaan, ns. kahden pilarin Etan voivan estää Efta-maita hakemasta Euroopan yhteisöön.⁶⁴¹ Jos Finefta oli ollut Suomen tarpeisiin sopiva, niin sellaiselta vaikutti myös Euroopan talousalue. Aunesluoman mukaan kaikista Efta-maista juuri Suomi oli se maa, jolle Eta merkitsi eniten. Hayesin mielestä Eta oli kuin ”rääätälöity Suomea varten”.⁶⁴²

Vuonna 1990 Suomi piti tiiviisti yhteyttä Euroopan yhteisöön. Vuoden kuluessa Suomessa vierailivat sekä EY-komission varapuheenjohtaja Martin Bangemann, että komission verokomissaari Christiane Scrivener.⁶⁴³

⁶⁴⁰ UM:n kirje 16.1.1990 ”EES-neuvotteluorganisaatio”, Akavan hallituksen kokouksen 17.1.1990 § 11 liitteenä. Akavan arkisto. Ahkerin etujärjestötoimija lienee Keskuskauppakamarin Virpi Tiili, joka oli jäsenenä neljässä valmistelujaostossa.

⁶⁴¹ Antola 1989a, 60–62; Antola 1989b; Antola 1991, 149–150,152; Salolainen 2015, 52. Ks. Aunesluoma 2011, 413; Hayes 2011, 20–21. Pilarit olivat EY ja Efta.

⁶⁴² Aunesluoma 2011, 413; Hayes 2011, 20–21.

⁶⁴³ Vesikansa Jyrki 1993, 360.

Risto E.J. Penttilän mukaan Itävallan jäsenhakemus ei Suomea hetkauttanut, vaan Suomen EY-jäsenyyshankkeen kirivaihe käynnistyi lokakuussa 1990, kun Ruotsin hallitus ilmoitti, Suomen poliittisen johdon yllätykseksi, aikeistaan hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä. Ruotsi jätti jäsenhakemuksensa heinäkuun alussa 1991. Tapahtumat kasautuivat ja Blomberg piti EY-jäsenyyssuhteen kannalta yhteensattuma Ruotsin jäsenhakemuksen ajoittumista Neuvostoliiton perustusten järkkymisen ajankohtaan kesän ja syksyn aikana 1991. Suomi suhtautui edelleen hyvin luottavaisesti Euroopan talousalueeseen, joka turvaisi Suomen talousetujen yhdenvertaisen kohtelun EY:n sisämarkkinoilla ilman vaikutusta ulkopoliittiseen asemaan. Vaikka Ruotsin jäsenhakemus oli jo tiedossa, Suomi ajoi aktiivisesti Eta-neuvotteluja, eritoten Suomen Efta-puheenjohtajuuskaudella, vuoden 1991 jälkipuoliskolla. Suomi piti tärkeänä saada Eta valmiiksi.⁶⁴⁴

Ruotsin jäsenhakemus tiesi Juhana Aunesluoman mukaan merkittävää käännettä yleisessä keskusteluilmapiirissä, varsinkin tiedotusvälineiden piirissä. Suomessa oli totuttu seurailemaan tarkasti länsinaapurin integraatiopolitiikkaa ja perinteisesti oli pyritty saamaan Ruotsin kanssa yhdenvertaiset kilpailuasetelmat Euroopan markkinoilla. Ruotsin yllättävä jäsenyyshakemus suorastaan edellytti julkisen keskustelun avaamista Suomen EY-jäsenyydestä.⁶⁴⁵

Olli Rehn on arvioinut varsin perusteellista politiikan muutosvaihetta 1989–1992 yhtäältä kylmän sodan päätösvaiheena ja toisaalta siirtymisenä sisämarkkinaintegraatiovaiheeseen. Hänen mukaansa keskustelu EY-täysjäsenyydestä käynnistyi Suomessa alkuvuodesta 1990, jolloin EY-jäsenyyttä alettiin pohtia vakavana mahdollisuutena. Kansalaismielipide oli suopea eurooppalaisuudelle ja Euroopan yhteisölle. Aiemmin vain muutamat tutkijat olivat puhuneet EY-jäsenyydestä varteenotettavana integraatiovaihtoehtona. Rehn katsoi, että tuolloin, kylmän sodan päätösvaiheessa 1989–1992, käynnistyi *ennakoi ja toimi*-politiikka, joka korvasi pitkään palvelleen *odota-ja-katso-politiikan*.⁶⁴⁶

Kuten Rehn kirjoitti, vuoden 1990 kuluessa EY-jäsenyyttä puoltavien määrä kasvoi muuallakin kuin suppeissa tutkija- ja toimittajapiireissä. Esko Antolan, Olli Kivisen ja Paavo Lipposen rinnalle tuli Evan toimitusjohtajan tehtävästä Helsingin Sanomien kolumnistiksi siirtynyt Max Jakobson, joka kesällä 1990 alkoi kirjoittaa EY-jäsenyyden tarpeellisuudesta. Puolueista ensimmäisenä oli liikkeellä Kokoomus, jonka Nuorten Liitto KNL esitti jo ennen Eta-neuvotteluja, helmikuussa 1990, Suomen liittymistä Euroopan yhteisöön. Poliittista selkänöjan esitykselle antoi tammikuun lopussa 1990 kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suominen Turun puheessaan, jossa hän totesi: ”Nyt kaivataan aktiivista Eurooppapolitiikkaa”. Puolta vuotta myöhemmin Suominen otti ensimmäisenä puoluejohtajana esille jäsenyyshakemuksen heinäkuussa 1990. Tuolloin hän puhui konserva-

⁶⁴⁴ Penttilä 1994b, 21; Blomberg 2001; Mansner 2007, 248; Hayes 2011, 20–21; Hämmäläinen 2015b, 50–53; Kotilainen 2016, 104; ks. Euroopan yhdyntymisen kronologia 2003, 17.

⁶⁴⁵ Aunesluoma 2011, 434.

⁶⁴⁶ Rehn 1993, 167–168, 190–191, 206, 213–215.

tiivipuolueiden kattojärjestön EDU:n Helsingin-kokouksessa Suomen mahdollisuudesta hakea EY-jäsenyyttä tulevilla vuosikymmenellä.⁶⁴⁷

Suomen gallupin vuonna 1990 tekemässä kyselyssä 60 prosenttia vastaajista suhtautui myönteisesti EY-jäsenyyteen. Tosin moni luuli Suomen jo olevan EY:n jäsen. Jos Länsi-Euroopassa puhuttiin eurointegraation huumasta, niin Suomesa saattoi 1990-luvun alussa hyvin puhua *eurohuumasta*.⁶⁴⁸

Eta-neuvotteluiden aikaan Suomi kävi varsin merkittäviä kauppaneuvotteluja. Käynnissä oli elinkeinoelämälle merkittävä Gattin Uruguayn kierros, jota luonnehdittiin ennennäkemättömän laajaksi. Myös tieteellinen länsi-integraatio eteni, kun Suomi liittyi CERN:iin täysjäseneksi vuonna 1991, heti kun tiedeyhteisömmen ristiriidat saatiin soviteltua ja valtion varat sen sallivat.⁶⁴⁹

Pian maaliskuisten eduskuntavaalien jälkeen, huhtikuun loppupuolella 1991 muodostettiin Esko Ahon hallitus. Keskusta sai suuren vaalivoiton ja nousi päähallituspuolueeksi, Sdp:n jäädessä oppositioon. Vaaleilla oli ilmeisen suuri merkitys Suomen EU-jäsenyyden kannalta. Integraatiopyrkimysten kannalta oli parempi, että hallituksessa istui EY-jäsenyyteen kriittisesti suhtautunut Keskusta, kuin jäsenyyden myöntänyt Sdp. Koiviston presidenttikautta oli leimannut laajapohjaiset, koko vaalikauden istuneet hallitukset, mutta porvarillisista puolueista koottu, sangen kapeapohjainen Ahon ministeristö sai hoitaakseen Holkerin hallituksen jäljiltä huonoon kuntoon päässeeseen valtionalouden. Aho sai työlleen presidentti Koiviston tuen. Myös paine integraatioasioiden eteenpäin viemiseen kasvoi valtiojohtossa. Hallitus asetti Martti Ahtisaaren vetämän työryhmän syksyllä 1991 selvittämään mahdollisen EY-jäsenyyden vaikutuksia. Selvitystyö valmistui vuoden 1991 lopussa. Korkeimman ulkopoliittisen johdon tuttu linja kuitenkin jatkui, kun presidentti Koivisto sanoi vielä vappuna 1991, että EY-jäsenyys on poissa laskuista.⁶⁵⁰

Vaikka vuonna 1991 poliitikot ja puolueet alkoivat ottaa aiempaa enemmän kantaa EY-jäsenyyteen, niin maaliskuun 1991 eduskuntavaaleissa hyvin harva ehdokas uskalsi kampanjoida Suomen jäsenyyden puolesta. Tällainen poikkeava ehdokas oli STK:n entinen johtaja ja Rkp:n entinen ministeri Ingvar S. Melin. Vaaliteema ei vetänyt ja Melin putosi eduskunnasta.⁶⁵¹

Huhtikuun 27. päivänä 1991, vain päivä sen jälkeen, kun Ahon hallitus oli aloittanut, edellisen hallituksen ulkoministeristä oppositiojohtajaksi muuttunut Sdp:n puheenjohtaja Pertti Paasio lausui, että Suomen on syytä varautua anomaan EY:n jäsenyyttä, koska Etasta ei voinut muodostua Suomelle pysyvää integraatio-

⁶⁴⁷ Aunesluoma 2011, 437–438; Karvinen 2001, 28; Seppinen 2001, 759; Jakobson 2003, 359. Suominen puhui Turussa 31.1.1990.

⁶⁴⁸ Paloheimo 1994, 41; ks. Antola 1991, 156; Penttilä 1994b, 23; Heikkilä 2011.

⁶⁴⁹ Aunesluoma 2011, 436; Laine 2006b, 19–20; Wallenius 2014.

⁶⁵⁰ Pesonen Markku 1992, 126; Koivisto Mauno 1995, 525–526, 532; Rehn 1993, 207; ks. Tarkka 2010, 242; Salolainen 2015, 52; HS pk 26.2.2014. Ahon hallitus on ollut Kekkonen kauden jälkeisistä hallituksista kapeapohjaisin, etenkin, kun Kristillinen liitto erosi siitä kesällä 1994; ks. Miettunen 2013; Raunio & Wiberg 2014.

⁶⁵¹ Hämäläinen 2011b. Ei ole ollut tavatonta, että etujärjestöväki on ollut merkittävässä poliittisissa asemissa, kuten Melin tai Pertti Salolainen.

ratkaisua. Paasio toisti lausumansa ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajana elokuun alussa 1991. Kesäkuun 7. päivänä 1991 kokoomuksen puoluekokous hyväksyi kannanoton, jossa asetettiin tavoitteeksi Suomen EY-jäsenyys. Puolueen ministeri Salolainen astui hieman esiin hallitusrintamasta muotoillessaan hämminkiä synnyttäen elokuun lopulla 1991, että ”hallituksen tulisi parantaa valmiuttaan tehdä päätös EY-jäsenyyden hakemisesta, jos siihen olisi tarvetta”.⁶⁵² Kaksi keskeistä puoluetta oli muuttunut integraatiomyönteisistä EY-jäsenyyssmyönteisiksi.

Varsin vakiintuneen käsityksen mukaan, Risto E.J. Penttilän sanoja lainaten, ”suuren ja lopullisen sysäyksen”, Suomen integraatiopolitiikalle antoi Neuvostoliiton hajoamisprosessiin kuulunut epäonnistunut ns. vanhoillisten vallankaappaus elokuussa 1991. Suomen ulkopoliittikan johto suhtautui tapahtumaan korostetun varovaisesti, jopa pelokkaasti. Ensimmäisten tietojen saapuessa, Suomessa pohdittiin paluuta myöntäväsyysspolitiikkaan ja oltiin mielissään, että poliittinen johto tunti vallankaappauksen johtajan, varapresidentti Gennadi Janajevin.⁶⁵³

Presidentti Mauno Koivisto kypsyi Suomen EY-jäsenyyden hakemisen kannalle, kun vallankaappaus Moskovassa 1991 epäonnistui nolosti. Jaakko Kalela on lehtihaastattelussa todennut, että Koivistolle alkoi valjeta, kuinka hataralla pohjalla kaappausyritys oli ja hän epäili syvästi, voiko vallankaappauksesta tulla mitään. ”Tuo joukko ei ole kyllä se, joka kykenee pitämään valtaa käsissään”, Kalela kuvaili Koiviston tunnelmia.⁶⁵⁴ Boris Jeltsinin vastavallankaappauksen jälkeen Suomessa alkoi EY-jäsenyyttä kannattavien mielipiteiden vyöry ja pääministeri Aho kertoi julkisuudessa, että oli ryhdytty selvittämään EY-jäsenyyden etuja ja haittoja. On arvioitu, epäonnistunut kaappausyritys oli tärkeä syy Neuvostoliiton romahdukselle ja maan hajoaminen oli ilmeinen onnenpotku Suomen länsi-integraatiopyrkimyksille.⁶⁵⁵

Tanskalainen Thomas Pedersen on tutkinut tuon ajan ainoan pohjoismaisen EY-jäsenen Tanskan vaikutusta Pohjolan integraatiokehitykseen. Koska Tanskalla oli hyvät suhteet Pohjoismaihin, se toimi sillanrakentajana, jopa tulkkina, pohjoisten Efta-maiden ja EY:n välillä. Myöhemmin integraatioasioiden edettyä Pohjoismaat rakensivat suorat suhteet Brysseliin EY-lähetystöineen kaikkineen. Senkin jälkeen Tanskalla oli Pedersenin mukaan merkitystä pohjoismaisessa yhteistyössä sisämarkkina-asioissa ja ajoittain jäsenyysneuvotteluissa.⁶⁵⁶ Tanskalaiskontaktit vaikuttivat merkittävästi myös suomalaisten etujärjestöjen integraatio toimintaan.

Eric Hayes katsoi pääministeri Ahon keskustelujen Delorsin kanssa Brysselissä 16. syyskuuta 1991 vahvistaneen komission käsitystä, että Suomi oli todella

⁶⁵² Koivisto Mauno 1995, 525–531. Hämminki johtui Mauno Koiviston mukaan siitä, että Salolainen ei ollut keskustellut asiasta etukäteen hallituksessa.

⁶⁵³ Penttilä 1994b, 23–24; ks. Tarkka 2010, 243; Salminen 2011, 18–19.

⁶⁵⁴ Jaakko Kalelan haastattelu, HS 11.10.14; ks. Lipponen 2014, 352; Roppola 2014.

⁶⁵⁵ Penttilä 1994b, 23–24; Jakobson 2003, 372; ks. Iivonen 2014, 7. Vallankaappauksesta 19.–21.8.1991, myös Koivisto Mauno 1995, 429; Blomberg 2001; Visuri 2007, 293.

⁶⁵⁶ Pedersen 1991b, 115. Myös Koroma mainitsi Tanskan EY-tulkkihalukkuuden, 2015, 248.

siirtymässä vääjäämättömästi vaiheeseen, jolloin se hakee jäsenyyttä, mutta ilman tarkkaa merkkiä ajankohdasta.⁶⁵⁷ Ahon ja Delorsin keskustelu käytiin vain vajaa kuukausi Janajevin vallankaappauksen jälkeen, joten se tukee ajatusta Janajevin kaappauksen ja Jeltsinin vastakaappausten suuresta merkityksestä Suomen poliittisen johdon integraatioaikataululle.

Nokia oli tärkeämpi Suomelle, kuin Suomi Nokialle

1990-luvun alussa Suomessa vallitsi talouskriisi. Vuoden 1990 alkupuoli oli Teollisuuden Keskusliiton suhdannebarometrissa nollakasvun kautta, mutta loppuvuosi oli jo laman aikaa. Tilanne huononi vielä siitä merkittävästi. Markku Mansner puhui talouden syöksykierteestä ja kirjoitti, että teollisuustuotanto laski vuonna 1991 kymmenen prosenttia ja rakentaminen vielä enemmän. Pörssikurssit putosivat parikymmentä prosenttia. Työllisyysaste oli vaihtunut vuoden 1990 täydytyöllisyydestä 12 prosentin työttömyyteen. Lamasta huolimatta korot pysyivät Euroopan huippulukemissa 15 prosentin tuntumassa ja syksyllä 1991 puhjennut pankkikriisi oli pahimmillaan. Konkursseja pantiin vuonna 1991 vireille 1980-luvun loppuun verrattuna kolminkertainen määrä, 7 400.⁶⁵⁸

Kesäkuussa 1991 markka sidottiin ecuun yksipuolisella päätöksellä. Mutta marraskuussa lama-Suomi otti käyttöön tutun, vientiä tukevan asean, kun markka devalvoitiin 15 prosenttia ja sidottiin uudelleen ecuun. Suomen Pankin johto ja osa hallitusta ajoi vahvan markan politiikkaa. Se on usein tässä yhteydessä mainittu myös presidentti Koiviston päähänpintymäksi, *fix ideeksi*. Tosin ei tiedetä, toimiko Koivisto presidenttinä mitenkään rahapolitiikan alueella.⁶⁵⁹

Tuonti, vienti ja kauppataase vuosina 1989–1991⁶⁶⁰

Vuosi	Tuonti 1 000 e	Muutos %	Vienti 1 000 e	Muutos %	Kauppataase 1 000 e
1989	17 746 489	+ 15	16 782 013	+ 7	- 964 476
1990	17 327 407	- 2	17 041 942	+ 2	- 285 465
1991	14 757 485	- 15	15 614 830	- 8	+ 857 345

Tullin tilaston mukaan kauppataase kääntyi vuonna 1989 negatiiviseksi ja pysyi sellaisena myös seuraavan vuoden. Vuonna 1991 sekä vienti, että tuonti supistuivat merkittävästi, mutta kauppataase kääntyi parin vuoden tauon jälkeen

⁶⁵⁷ Hayes 2011, 29.

⁶⁵⁸ Kiander & Vartia 1998, esipuhe, 112–119,134; Mansner 2007, 218; ks. Allén & Karhu 2003e, 160; Ruostetsaari 2003, 29; Patomäki 2007, 64; pankkikriisistä, ks. Vesikansa Jarkko 2016, 344–347.

⁶⁵⁹ Blomberg 2011, 394; Allén & Karhu 2003e, 162–163; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 25, Meinander YLEn Ykkösaamussa 25.11.2013; Kuusterä 2013, 68.

⁶⁶⁰ http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppataaset/tilastoja/aikasarja/index.jsp.

positiiviseksi. Idänkaupan raju väheneminen 1980-luvun puolivälistä alkaen näkyi luvuissa ja Neuvostoliiton hajotessa Suomen viennistä vain alle viisi prosenttia suuntautui sinne. Kutistuva viennin volyyymi ja kauppavaihdossa Neuvostoliiton kanssa ilmenneet vaikeudet olivat koko Eta-prosessin ajan korostaneet länsi-integraation merkitystä ja EY:n sisämarkkinoille pääsyn välttämättömyyttä. Omaleimaiseksi luonnehdittua kauppapolitiikka olivat leimanneet poikkeukselliset tukijärjestelmät, joista Jermu Laineen mukaan vasta Neuvostoliiton romahdus teki lopun. Marraskuun alusta 1990 Suomen pankki lopetti clearing-ruplan noteeraukset ja kahdenkeskisen kaupan erikoisjärjestelyt Neuvostoliiton kanssa loppuivat joulukuussa 1990. Vuoden 1991 alusta kauppa muuttui dollaripohjaiseksi ja julkisuudessa on arvioitu, että itäviennin romahdus nosti Suomen mak-samaa öljyn hintaa noin kymmenen prosenttia.⁶⁶¹

Esko Ahon hallitus muistetaan usein merkittävistä teknologiapanostuksista, joiden merkitystä Suomen teknologian nousussa on luultavasti yliarvioitu. Sekä Nokian entinen teknologiajohtaja ja johtokunnan jäsen Yrjö Neuvo että Jaakko Iloniemi näkivät, että ratkaisevat kansalliset strategiapäätökset huippuosaamiseen ja korkeaan teknologiaan panostamisesta oli tehty paljon aiemmin, osin jo 1970- ja 1980-lukujen taitteessa. Aikana, jolloin perustettiin Valtion tiede- ja teknologianeuvosto sekä Tekes. Perusta Nokian menestykselle valettiin samoihin aikoihin. Yhtiön johtokunnan jäsenen Paavo Rantasen mukaan perusstrategia Nokian kasvulle luotiin jo 1970-luvun puolivälissä.⁶⁶²

Erkki Pihkalan mukaan idänkaupan romahdus 1990-luvun alussa ja suurlama sekä kansainvälistymisen paine saivat suomalaisyritykset parantamaan korkeatasoista osaamista edustavien tuotteiden vientiä ”elektroniikka-alan onnellisten innovaatioiden avulla”. Markan suuri, ns. pakkodevalvaatio vuonna 1991 palautti jälleen kerran vientiteollisuuden kilpailukyvyn. Se piti yllä suomalaisten yritysten kansainvälistymistä, johon kuitenkin alkoi vaikuttaa kansainvälistymisen laajeneminen globalisaatioksi. Huipputeknologian osuuden nousu oli viennin rakennemuutoksessa 1990-luvulla kansainvälisestäkin vertaillen nopea, joskin se oli Pihkalan mukaan paljolti yhden toimialan ja yrityksen, Nokian, varassa. Nokian ympärille muodostui elektroniikka- ja it-sektorin dynaaminen yritysrypäs ja Bertil Roslin arvioi Suomen teollistuneen 1990-luvulla uudelleen Nokia-ilmion ansiosta. On puhuttu myös 1990-luvun alun mobiilivallankumouksesta.⁶⁶³

Nokia oli kansantaloudellisesti hyvin merkittävässä asemassa ja se jatkoi kasvuaan lamasta sekä talousvaikeuksistaan huolimatta. Valtio tuki Nokian tutkimusta ja tuotekehitystä, lisäksi insinöörejä koulutettiin räätälöidysti Nokian tar-

⁶⁶¹ http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastoja/aikasarja/index.jsp; Kalenautio 2005, 502–503; Koivisto Mauno 1995, 370–371; Laine 2006a, 34–36; ks. Pihkala 2001, 240; Hulkko 2010; Ekholm 2015, 21.

⁶⁶² Neuvo 2003, 205, Iloniemi 2006, 15, Rantanen 1989, 37; ks. Aunesluoma 2011, 293. Yrjö Neuvo toimi Nokian johtokunnan jäsenenä 1993–2005.

⁶⁶³ Pihkala 2001, 298,311; Neuvo 2003, 205; Roslin 2011, 22. Vesikansa Jarkko 2016, 7. Sitaatti on Pihkalan käyttämä.

peisiin. Oman ulottuvuuden muodosti Nokian osakkeiden omistuksen ympärillä pääasiassa kahden suurimman liikepankin kesken käyty suuren maailman peli.⁶⁶⁴

Jos valtio tuki Nokiaa, niin Nokia puolestaan asetti paineita valtiovallan integraatiopolitiikalle. Esimerkiksi johtokunnan jäsen Rantanen kiteytti vuonna 1989 Nokian erittäin selkeän integraatiokannan ja viestiti hallitukselle: ”Jotta perustointia edellytykset tarvittavien strategisten ratkaisujen tekemiseksi ovat olemassa, on Nokian niin kuin muidenkin suomalaisten teollisuusyritysten kannalta välttämätöntä, että valtiovalta aktiivisesti osallistuu Euroopan integraatiotyöhön. Näin turvataan ensin eurooppalainen neuvotteluasema ja toisaalta luodaan pohjaa globaalisille ratkaisuille niillä teollisuuden aloilla, joilla Suomi tai suomalainen teollisuus voi omata merkittäviä mahdollisuuksia.” Julkisuudessa on usein arvioitu, että Nokian sana painoi myös valtiollisessa integraatoratkaisussa.⁶⁶⁵

Mobiilivallankumouksen aikaan kuului, että erityisesti Nokian matkapuhelinliiketoiminta kasvoi. Vuonna 1989 yhtiö osti loput Salorasta ja syntyi Nokia Mobile Phones. Kuten NMT-verkolla vuonna 1982, myös GSM-verkon avaamisella yhdeksän vuotta myöhemmin oli perustavanlaatuinen merkitys Nokialle ja koko Suomen telekommunikaatioalalle. Toimittaja Antti Blåfield on katsonut, että ensimmäinen vaihe Nokian kehityksessä matkapuhelinyhtiönä kesti 1990-luvun alusta noin vuoteen 1996. Jakson kuluessa Nokia otti Blåfieldin mukaan haltuunsa maailmalla nopeasti kasvavan uuden alan ja pystyi määrittämään tuotteiden perusominaisuudet. Yhtiön voi katsoa nousseen tavallaan standardeja luovaksi. Kaikesta länteen suuntautumisesta huolimatta oli Neuvostoliiton kanssa käyty clearing-kauppa Nokian kannalta erittäin tärkeää aina sen loppumiseen joulukuuhun 1990 saakka. Nokian tapaan, idänkauppa paransi monien yritysten kilpailukykyä länsikaupassa.⁶⁶⁶ Nokia Kaapelin idänkauppaan pohjautuva strategia kääntyi pääläelleen, kun tavaravaihtosopimukseen pohjautuva idänkauppa loppui 1990. Häikiön mukaan tilanteeseen oli alettu varautua vuodesta 1986 lähtien. Myös Telenokian puhelinkeskusliiketoiminta oli pitkään kannattavaa ja sen päämarkkina-alue oli Neuvostoliitto. Mutta kun itäblokki katosi, tilanne vuonna 1991 oli Telenokian kannalta dramaattinen ja yhtiö taisteli Ollilan ja Saukkomaan mukaan olemassaolostaan. Telenokian oli pakko katsoa länteen ja vienti läntiseen Eurooppaan ja Euroopan ulkopuolelle kasvoi ripeästi. Telenokia onnistui valtaamaan uusia markkina-alueita ja sen tulos vuonna 1991 jäi positiiviseksi.⁶⁶⁷

Suomen talouden kehitys noudatti tuttua kaavaa. Jo 1970-luvun lamasta oli noustu vientivetoisesti, niin nytkin. Nokia oli Suomen viennin kannalta niin tärkeä,

⁶⁶⁴ Ks. Hämäläinen 2013a. Pääpelurit olivat Nokian suuromistajat Suomen Yhdyspankki ja Kansallis-Osake-Pankki, mahdolliseksi ostajaksi arveltiin mm. ruotsalaista Nokian kilpailijaa, Ericsonia. Pelissä käytettiin paljon erilaisia välikäsiä. Aihe tuli uudelleen julkisuuteen, kun Nokian matkapuhelimit myytiin syksyllä 2013. Ks. Saukkomaa 1991, passim.; Hulkko 2013. Pankissa tuolloin työskennelleenä muistan, että peliä seurattiin pankkimaailmassa hyvin tarkkaan.

⁶⁶⁵ Rantanen 1989, 39; Hämäläinen 2013a.

⁶⁶⁶ Vuorilehto 1988, 27,29,33; Häikiö 2001, 251; Rehn 1996, 308,317; Koivisto Mauno 1995, 371–372; ks. Järvinen 2012, 33; Blåfield 2012. Idänkaupan ansiosta yritykset mm. pystyivät hyödyntämään ns. skaalaetuja.

⁶⁶⁷ Häikiö 2001, 103; Ollila & Saukkomaa 2013, 248–249.

että vielä neljännesvuosisata myöhemminkin usein puhutaan Nokian nostaneen Suomen 1990-luvun alun lamasta.⁶⁶⁸

Jälkiviisauden antamalla varmuudella voi arvioida, että Nokian kehityksellä oli suurempi merkitys Suomen talouskehitykselle 1980- ja 1990-lukujen taitteessa kuin Holkerin ja Ahon hallitusten, saatikka yksittäisten poliitikkojen toimilla.

Elinkeinoelämän etujärjestöt toimivat, mutta eivät kiirehtineet

Keskuskauppakamari eteni hillitysti

Koko kauppakamarikenttä oli toimelias integraatioasioissa. Vuonna 1989 alueellisilla kauppakamareilla oli 40 integraatiokoulutustilaisuutta eri puolilla Suomea. Keskuskauppakamari oli tavallisesti järjestelyissä mukana. Tilaisuudet keräsivät liki tuhat osallistujaa. Lisäksi kauppakamarit olivat mukana toukokuussa 1989 perustetussa Eurotietokeskuksessa. Se tuli Ulkomaankauppaliiton yhteyteen, mutta myöhemmin 1990-luvulla se toimi Helsingin kauppakamarin yhteydessä. Haastattelemani Lasse Lehman muisteli, että toiminnallinen yhteistyö Keskuskauppakamarin, Helsingin kauppakamarin ja Euroneuvontakeskuksen välillä oli verraten läheistä.⁶⁶⁹

Vaikka Keskuskauppakamari työskenteli integraation puolesta, se pysyi Holkerin hallituksen ensimmäisen, marraskuussa 1988 annetun selonteon linjoilla. EY-jäsenyys oli syksyllä 1989 Keskuskauppakamarille kaukainen asia, sillä YK:n päivänä 24. lokakuuta 1989, vain pari viikkoa ennen Berliinin muurin murtumista Keskuskauppakamarin hallitus torjui EY-jäsenyyden.⁶⁷⁰

Ulkoministeriö otti etujärjestöt mukaan, kun se kokosi varsin mittavan neuvotteluorganisaation Euroopan talousaluetta koskeneiden neuvottelujen käynnistyttyä vuonna 1990. Sen 39-jäsenisessä laajassa valmistelujaostossa oli myös Keskuskauppakamarin edustaja⁶⁷¹. Pienemmissä erityiskysymyksiin keskittyneissä valmistelujaostoissa Keskuskauppakamarilla oli edustaja seitsemässä.⁶⁷²

Integraatioprosessia läheltä seuranneen Jyrki Karvisen mukaan elinkeinoelämän piirissä Keskuskauppakamari oli ensimmäisenä liikkeellä EY-kannanotoillaan, kun Keskuskauppakamarin hallitus kävi elokuussa 1990 puheenjohtaja Jaakko Lassilan

⁶⁶⁸ Aunesluoma 2011, 286,293; Rehn 1996, 53; ks. Suomen Kuvalehti pk. nro 36, 6.9.2013; HS 8.9.13, toim. Ilkka Malmberg; Sajari 2014.

⁶⁶⁹ Vesikansa Jyrki 1993, 361; Ristimäki 2011, 78. Lasse Lehman täydensi, kun haastattelin häntä, että vastaavia seminaareja oli erityisen paljon myös yhteisvaluutta-eurosta tiedotettaessa. Lasse Lehmanin haastattelu 30.9.2011.

⁶⁷⁰ Vesikansa Jyrki 1993, 364. Hallituksen tiedonanto marraskuussa 1989 torjui myös jäsenyysvaihtoehdon.

⁶⁷¹ Virpi Tiili. Hän oli edustajana myös viidessä ns. pienemmistä valmistelujaostoista. Tuolloin vielä puhuttiin Etan asemasta tavallisimmin EES:stä (European Economic Space), joskus myös EEA:sta (European Economic Area).

⁶⁷² UM:n kirje 16.1.1990; Akavan hallitus 17.1.1990 ptk § 11 liitteenä.

johdolla integraatiokeskustelun ja esitti Suomen EY-jäsenyysvaihtoehdon virallista selvittämistä. Keskuskauppakamarin hallitus oli aloittanut jäsenyysvaihtoehdon selvittämisen antamalla kokouksessaan 4.4.1990 pari vuotta aiemmin perustetun kauppapolitiikan valiokunnan tehtäväksi selvittää, olisiko EY-täysjäsenyys realistinen vaihtoehto. Jaakko Itoniemi oli valiokunnan puheenjohtaja. Keskuskauppakamarin hallituksen puheenjohtaja, Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja Jaakko Lassila oli merkittävimpiä talouselämän vaikuttajia. Pankkien asema suomalaisessa elinkeinoelämässä oli 1990-luvun alussa aivan keskeinen. Lassila toimi kymmenien yhtiöiden hallituksissa ja oli myös Nokian hallintoneuvoston puheenjohtaja.⁶⁷³

Lassilan kanta integraatioon ja jopa EY-jäsenyyteen oli ilmeisen myönteinen, mutta Keskuskauppakamarin integraatiopolitiikalle oli olennaista, että toimitusjohtaja Matti Aura oli sitoutunut EY-jäsenyyteen. Aura esitteli Keskuskauppakamarin hallituksen elokuun kokouksessa 1990 kauppapolitiikan valiokunnan laajahkon selvityksen Etan ja EY-jäsenyyden välisistä eroista Suomen kannalta sekä saman selvityksen pohjalta laaditun ehdotuksen Keskuskauppakamarin kannanotoksi. Keskustelun jälkeen päätettiin kutsua Keskuskauppakamarin valtuuskunta koolle lokakuun alussa 1990 ja esittää kannanotto sen hyväksyttäväksi.⁶⁷⁴

Keskuskauppakamarin hallituksen kokouspöytäkirjan liitteenä oli yli 30-sivuinen *Eta/EY-täysjäsenyys selvitysluonnos*. Se kuvasi Keskuskauppakamarin kannalta keskeisiä integraatiokysymyksiä, kuten Euroopan kehitystä, EY-organisaatioita, säädöksiä, päätöksentekoa ja joitain erityiskysymyksiä, kuten tulliliittoa EY:n kanssa ja sen suhdetta Gatt-määräyksiin. Selvitys pohti Rooman sopimuksen ja puolueettomuuden suhdetta sekä kiinnitti huomiota Itävallan kantaan, jonka mukaan jäsenyys ei olisi puolueettomuuden vastaista. Selvityksessä oli viittaus ulkoasianvaliokunnan varovaiseen puolueettomuuskantaan sekä uusien EY-maiden Tanskan, Kreikan, Espanjan ja Portugalin jäsen sopimuksiin.⁶⁷⁵

Selvityksessä verrattiin laajahkosti Eta-sopimuksen ja EY-jäsenyyden eroja hieman Euroopan yhteisön etuja painottaen ja todettiin, että ”täysjäsenyyttä heikompi assosioitumismuoto heikentäisi suomalaisten yritysten kilpailuasemaa mm. polkumyyntitoimenpiteiden uhalla ja syrjinnällä esimerkiksi julkisissa hankinnoissa”. Selvitys näki myös vaaran, että Euroopan talousalueesta huolimatta suomalaiset yritykset siirtävät investointejaan yhä enemmän Suomesta EY-alueelle saadakseen EY-yrityksen aseman.⁶⁷⁶

Kiintoisaa oli, että selvityksessä oli ehdotus Keskuskauppakamarin kannanotoksi, jossa oli myönteisempi kanta EY:n täysjäsenyyteen, kuin lopullisessa, varovaisemmassa kannanotossa, jonka valtuuskunta lokakuussa 1990 hyväksyi.

⁶⁷³ Karvinen 2001, 28; KKK:n hallitus 29.8.1990 ptk 3 §. Keskuskauppakamarin kokouspöytäkirjat ovat KKK:n arkistossa.; Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; ks. Aunesluoma 2011, 436. KOP:n pääjohtaja Lassila oli KKK:n puheenjohtaja 1983–1991.

⁶⁷⁴ KKK:n hallitus 29.8.1990 ptk 3 §. Valtuuskunnan kokous oli 2.10.1990. Tapasin Auran pitkähkö keskustelun merkeissä vuonna 1990 työskennellessäni Eurooppa-Instituutissa.

⁶⁷⁵ Eta/EY-täysjäsenyys selvitys-luonnos on KKK:n hallitus 29.8.1990 ptk liite, 6, 22, 23. KKK:n arkisto.

⁶⁷⁶ Eta/EY-täysjäsenyys selvitysluonnos 1990, 17.

Ehdotus totesi, että ”Eta-prosessista saatujen kokemusten, EY:n sekä yleiseuroop-
palaisen kehityksen valossa on syytä ryhtyä selvittämään Suomen EY-ratkaisui-
den vaihtoehtoja. Tällaisessa selvitystyössä tulee Suomen kannalta kartoittaa mm.
millä edellytyksillä EY-täysjäsenyys olisi Suomelle mahdollinen siten, että maamme
ulkopoliittiset, poliittiset ja taloudelliset edut voidaan turvata”.⁶⁷⁷

Samassa hallituksen kokouksessa 29.8.1990 käsiteltiin kansainväliseen toi-
mintaan liittyviä henkilökysymyksiä. Esillä oli kauppapolitiikan valiokunnan pu-
heenjohtaja Jaakko Iloniemen eronpyyntökirje, koska hän oli siirtymässä Evan
toimitusjohtajaksi. Elinkeinoelämän järjestöjen kokeneimpiin integraatiovaikut-
tajiin kuuluva Sampsa Saralehto nimitettiin samassa kokouksessa Keskuskaup-
pakamarin johtajaksi 1. lokakuuta 1990 alkaen ja päätettiin esittää valtuuskun-
nalle hänen nimittämistään varatoimitusjohtajaksi heti seuraavasta päivästä lu-
kien.⁶⁷⁸ Saralehto työskenteli ennen nimitystään viimeksi Evassa. Hän muisteli
toimitusjohtaja Matti Auran kysyneen tuolloin häneltä: ”Tuletko tekemään Suo-
mesta EY:n jäsenen?”⁶⁷⁹

Keskuskauppakamari katsoi aloittaneensa toiminnan EY-jäsenyyden puolesta
ja ottaneensa neuvottelutavoitteeksi jäsenyyden vuonna 1990 taatakseen jäsen-
yryyksilleen samat mahdollisuudet kuin kilpailijoilla. Keskuskauppakamarin kan-
sainvälinen toimintaverkosto oli vahvistunut entisestään, kun se talvella 1987
oli liittynyt EY-maiden kauppakamarien brysseliläisen edunvalvontaorganisaation
Eurochambersin kirjeenvaihtajajäseneksi. Keskuskauppakamari panosti uudella
tavalla kansainväliseen toimintaan, kun se kesällä 1990 nimitti varatuomari Inga
Pöntynsen edustajakseen Brysseliin. Hän sijoittui TKL:n ja STK:n vuonna 1974
perustamaan Suomen teollisuuden edustustoon. Keskuskauppakamarin edusta-
jan tehtäviin kuului mm. raportointi, koulutustoiminta ja jopa yritysten suorat
toimeksiannot. Hän myös selosti usein yhdentymisnäkemystään Brysselissä vie-
raileville suomalaisille, itse hän vieraili kauppakamarien tilaisuuksissa Suomes-
sa. Brysselin toimisto tuotti mittavasti aineistoa jäsenyysneuvotteluihin. Euroo-
pan yhteisössä esiin tulleet asiat välittyivät tehokkaasti kauppakamarien edun-
valvontaan, koska toimisto oli tiukasti integroitu kauppakamariverkostoon.⁶⁸⁰

Perustaessaan Brysselin toimiston Keskuskauppakamari seurasi yleistä kansain-
välistä kehitystä. Samaan aikaan, 1980-luvun jälkipuoliskolla, ns. lobbaukseen
käytetyn rahan määrä alkoi kasvaa voimakkaasti niin Euroopassa kuin USA:ssakin.
Juha Eskelinen arvio, että Euroopan yhteisössä lobbarien määrä harppasi ylöspäin
Euroopan yhtenäisasiakirjan hyväksymisen jälkeen vuonna 1986. Nykyään arvel-
laan lobbareita olevan sekä Brysselissä, että Washingtonissa noin 30 000.⁶⁸¹

⁶⁷⁷ Eta/EY-täysjäsenyys selvitysluonnos 1990, 30.

⁶⁷⁸ KKK:n hallitus 29.8.1990 ptk 9 § ja liite; <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>.

⁶⁷⁹ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

⁶⁸⁰ KKK:n hallitus 16.8.1994 ptk ja liite: *Keskuskauppakamarin EU-tiedotus*; Vesikansa Jyrki 1993, 362–363; Saralehto 2003, 174; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; ks. Karvinen 2001, 17.

⁶⁸¹ Eskelinen 1992, 233; Salokoski 2011, 59–60; Suominen Kari 2013. Yhtenäisasiakirja=Single European Act, SEA allekirjoitusvuosi 1986.

Teollisuuden Keskusliiton ja Suomen Työnantajain Keskusliiton hallituksissa pitkään toiminut Tauno Matomäki piti kauppakamariliikettä tehokkaasti tietoja keräävänä ja jakavana organisaationa, joka oli valtakunnallisen kauppakamari-verkostonsa ansiosta hyvä lähestymään etenkin pieniä yrityksiä. Matomäki ei muistanut erityistä integraatioon liittyvää yhteistyötä Keskuskauppakamarin ja TKL:n välillä, vaikka muistikin, että henkilösuhteet pelasivat. Niiden kautta tehtiin yhteistyötä TKL:n johdon ja vaikkapa Keskuskauppakamarin hallituksen puheenjohtajan Jaakko Lassilan välillä. Myös Esko Antola painotti Keskuskauppakamarin tehokkuutta tietojen keruussa, mikä helpotti suomalaisen elinkeinoelämän mahdollisuuksia pysyä tilanteen tasalla Euroopan kehityksestä.⁶⁸²

Lokakuussa 1990 Keskuskauppakamari tuli julkisuuteen kannanotollaan: ”Eta/EY täysjäsenyys selvitys, Keskuskauppakamarin kannanotto”. Kolme kappaletta käsittänyt, ehdotustekstistä hieman *sordinoitu* kannanotto hyväksyttiin Keskuskauppakamarin valtuuskunnan ylimääräisessä kokouksessa 2.10.1990. Kannanotto tiivistä laajan jäsenyys selvityksen sisällön ja kuului: ”Suomen on kaikissa tapauksissa turvattava poliittiset ja taloudelliset perusetunsa. Kauppapolitiikan lähiajan päätavoite on aikaansaada osapuolten samankaltaiselle kohtelulle perustuva Eta-sopimus. Keskuskauppakamari tukee hallituksen pyrkimystä saada aikaan Suomen edut turvaava Eta-sopimus.” Taloudellisten etujen rinnalle nousi vaatimus poliittisten perusetujen turvaamisesta. ”Eta-sopimus merkitsee Suomen lainsäädännön ja talouspolitiikan kehittämistä vastaamaan syvällisen yhdentymisprosessin vaatimuksia. Keskuskauppakamari osallistuu omalta osaltaan tähän kehitystyöhön. Yhdentymiskehitys on osallistumista ja vaikuttamista, ei passiivista sopeutumista. Euroopan muutokseen voi myös liittyä EY:n jäsenpohjan laajentaminen. Siksi on syytä ryhtyä kartoittamaan myös jäsenyysvaihtoehdon edellytyksiä ja vaikutuksia.”⁶⁸³

Vaikka kannanotto jättää oven raolleen ainakin EY-jäsenyysvaihtoehdon selvittämiseksi, se tuki hallituksen virallista Eta-ulkopolitiikkaa, eikä ehättänyt EY-jäsenyysasiassa valtioneuvoston lähes päivälleen kuukautta myöhemmin julkaiseman selonteon edelle. Jyrki Vesikansa luonnehti po. kokousta otsikolla: ”Pumpuliin käärittyä rohkeutta”.⁶⁸⁴

Ennen kannanoton hyväksymistä Keskuskauppakamarin valtuuskunnan ylimääräisessä kokouksessa 2.10.1990 käsiteltiin Eta/EY-jäsenyyttä. Alustuspuheenvuoron aiheesta käytti sekä Sampsa Saralehto että Max Jakobson. Jakobsonin alustuspuheenvuoroa voi pitää suomalaisessa integraatiokeskustelussa varsin merkittävänä ja epäilemättä Keskuskauppakamarin ja elinkeinoelämän linjauksiin vaikuttaneena. Puhuja korosti kaiken muuttuneen Euroopassa. Hän kuvasi laajasti muutoksen eri ulottuvuuksia, painopisteen ollessa ulko- ja turvallisuus-

⁶⁸² Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; Esko Antolan haastattelua 7.2.2014 täydentävä kirje 17.6.2014.

⁶⁸³ Otsikon kirjoitusasu on kannanotosta. KKK:n valtuuskunnan ylimääräinen kokous 2.10.1990 ptk liite A 7 §; TS 18.10.1990. *Sordinoitu*, vrt. Vesikansa Jyrki 1993, 362.

⁶⁸⁴ Vesikansa Jyrki 1993, 365; ks. TS 18.10.1990.

politiikassa, hänen vain lyhyesti sivutessa talousasioita. Jakobson lausui: ”Me emme ole halunneet käsitellä jäsenyyttä, koska olemme pelänneet, että se aiheuttaisi vahinkoa suhteillemme Neuvostoliiton kanssa”. Hänen mielestään idänpoliittiset pidikkeet ovat menettäneet merkityksensä, eikä Neuvostoliitolla voi olla mitään sitä vastaan, että Suomi liittyy jäseneksi järjestöön, joka avustaa ”huomattavassa mitassa” taloudellisesti Neuvostoliittoa. Hän kuitenkin tiivisti kieli keskellä suuta idänpolitiikkaa koskevan puheen osan: ”Kaikella tällä en suinkaan halua sanoa, että meidän olisi irtisanottava YYA-sopimus”.⁶⁸⁵

Jakobson puntaroi esitelmässään laajasti kansainvälisen järjestelmän kehitystä, EY:n kehityssuuntia sekä viittasi Etykin ihmisoikeussopimukseen ja YK:hon prosessina. Hän ennakoï, että Euroopan yhteisöstä tulee avoin järjestö ja silloin uudet jäsenet väistämättä muuttavat sen luonnetta. EY ei voi tulla kiinteäksi valtioliitoksi tai vielä vähemmän liittovaltioksi, vaan siitä tulee suvereenisten valtioiden yhteistyöelin, jossa kuitenkin yhä pitemmälle kehitetään sellaista päätöksentekojärjestelmää, joka kaventaa jäsenmaiden suvereniteettia. Hän pohti Suomen jäsenyyttä Euroopan yhteisössä kytkemällä Efta-maat, erityisesti Pohjoismaat mukaan, toteamalla, että ei ole realistista kuvitella, että Suomi yksin kaikkien muiden Efta-maiden ohitse menisi Euroopan yhteisön jäseneksi. Jäsenyysskysymys voi tulla aktueelliksi vain jos Ruotsi ja Norja, ennen kaikkea Ruotsi, päättää pyrkiä jäseneksi.⁶⁸⁶

Puheenvuoronsa loppuksi Jakobson listasi viisi neuvoa, joissa oli tiivistettynä etujärjestöjen integraatiokeskustelussa keskeisiä aiheita:

1. Kannattaa satsata Eta-neuvottelujen onnistumiseen. Se ei mene hukkaan, vaikka tilanne muuttuisi vuonna 1993.
2. Olisi tärkeää luoda erittäin läheinen yhteys Ruotsiin ja tietysti myös Norjaan, mutta ennen kaikkea Ruotsiin. Jos Ruotsi on menossa mukaan, ”niin minusta tuntuu, että eihän meillä sitten enää ole vaihtoehtoja”.
3. Talouden rakenteet on muutettava EY-kelpoisiksi.
4. Mieliapteen muokkausta Suomessa on tehostettava, jotta integraatoratkaisuihin liittyvät harhaluulot oikaistaisiin.
5. Ulkoista tiedostusta on tehostettava, jotta Suomea ei pidettäisi idänrajoitteisena maana.⁶⁸⁷

Samassa Keskuskauppakamarin valtuuskunnan ylimääräisessä kokouksessa Sampsa Saralehto nimitettiin varatoimitusjohtajaksi nimityspäivästä lukien ja eroa pyytäneen Iloniemen tilalle kauppapolitiikan valiokunnan puheenjohtajaksi valittiin pankinjohtaja Arhi Palosuo Osuuspankkien Keskusosakepankista.⁶⁸⁸

⁶⁸⁵ KKK:n valtuuskunnan ylimääräinen kokous 2.10.1990 ptk 7 §; Jakobson 1990, 7–8. 12-sivui-nen puheenvuoro on sanelusta kirjoitettuna versiona em. kokousasiakirjojen joukossa. Kopio on hallussani.

⁶⁸⁶ Jakobson 1990, 9–11. Jakobson on toisaalla korostanut Helsingin Etyk-kokousta eurooppalai-sen status quo-tilanteen vahvistajana, Jakobson 2003, 281.

⁶⁸⁷ Jakobson 1990, 11–12.

⁶⁸⁸ KKK:n valtuuskunnan ylimääräinen kokous 2.10.1990 ptk; ks. Vesikansa Jyrki 1993, 362.

Keskuskauppakamari ajoi integraatioasiaa eli Jakobsonin sanoin ”muokkasi mielipidettä” julkisuuden kautta, niin tiedotusvälineissä, kuin myös jakamalla tietoa seminaareissa ja julkaisemalla 1990-luvun alussa vuosittain Euroopan kehitystä Suomen kannalta käsittelevän kirjaseen. Julkaisuja ei tarkoitettu varsinaisesti suurelle yleisölle. Ne levisivät pääosin kauppakamariverkoston kautta, mutta niitä oli saatavilla tavallisesti myös integraatiotilaisuuksien yhteydessä. Ensimmäinen kirjaneen oli vuonna 1990 julkaistu, pääosin Virpi Tiilen ja osin Sampsa Saralehdon kirjoittama, 46-sivuinen *Suomi ja integraation vaihtoehdot Eta – EY*.⁶⁸⁹

Keskuskauppakamarin arkistossa em. kirjaseen välissä on päiväämätön, lehdistötiedotteelta vaikuttava varatoimitusjohtaja Saralehdon kirjoittama tiedote: *Integraatio edellyttää talouden tervehdyttämistä*. Todennäköisesti vuodelta 1990 oleva ja kirjaseen liittyvä tiedote käy hyvin Keskuskauppakamarin epävirallisesta, tiivistetystä kannanotosta ja on linjassa mm. Jakobsonin viisikohtaisen ohje-listan kanssa. Otsikko, *Integraatio edellyttää talouden tervehdyttämistä*, kertoi paljon tiedotteen painotuksesta. Se korosti EY:n sisämarkkinoiden nopeaa syntymistä ja sitä, että pärjätäkseen avautuneen Euroopan kilpailussa, Suomen talouden perusrakenteet on saatava kuntoon. Tiedote piti todennäköisenä, että aikataulut siirtyä raha- ja talousliittoon sekä poliittiseen unioniin olivat liian nopeita.⁶⁹⁰

Väliotsikon, *Eta-neuvotteluilta odotetaan tuloksia*, alla todettiin, että Eftamaille – siis myös Suomelle – Eta-neuvottelut ovat ratkaisevan tärkeitä ja neuvotteluihin on panostettava. Tiedotteen mukaan Suomi kävi tuolloin eurooppalaisuuden pakollista harjoituskurssia. Tiedote oli totutusti Eftan ja Etan merkitystä painottava. ja sen mukaan ensisijainen tavoite oli saada toimiva Eta-ratkaisu. Eta-sopimus merkitsi haastetta koko yhteiskunnalle ja talouselämälle, koska integraatio ei ole siten vain yritysten asia, vaan se koskettaa kaikkia.⁶⁹¹

Tiedote raotti ovea EY-jäsenyydelle, kun sen väliotsikko, *EY-jäsenyysvaihtoehdon edellytykset tutkittava*, tiivistä Keskuskauppakamarin ajatukset siitä, että Suomessa on syytä ryhtyä kartoittamaan jäsenyysvaihtoehdon edellytyksiä ja vaikutuksia. Tiedotteen mukaan EY-jäsenyyttä ei saa olla peikko, vaan eräs vaihtoehto, jonka edut ja haitat on analysoitava. Euroopan yhteisö keskittyy oman rakenteensa kehittämiseen ja uusimpien jäsenmaiden integroimiseen yhteisöön. Suomen kannalta aikalisä tuli hyvää aikaan. ”Meillä on nyt mahdollisuus – ja myös velvollisuus – kartoittaa omat todelliset vaihtoehdotme integraation suhteen.”⁶⁹²

Suomi ja integraation vaihtoehdot Eta – EY -kirjaneen oli tärkeä, sillä se oli ensimmäisiä elinkeinoelämän etujärjestön julkisuuteen tarkoitettuja laajahkoja oppaita Euroopan integraatioon. Keskuskauppakamari halusi julkaisun mukaan

⁶⁸⁹ Suomi ja integraation vaihtoehdot ETA – EY. Keskuskauppakamari 1990. KKK:n arkisto. Sampsa Saralehto muisti Tiilen pääasiassa kirjoittaneen julkaisun. Haastattelu 29.4.2015.

⁶⁹⁰ Integraatio edellyttää talouden tervehdyttämistä-tiedote, sivu 1. Keskuskauppakamari (1990). KKK:n arkisto.

⁶⁹¹ Integraatio edellyttää talouden tervehdyttämistä-tiedote, sivu 1. Keskuskauppakamari (1990). KKK:n arkisto.

⁶⁹² Integraatio edellyttää talouden tervehdyttämistä-tiedote, sivu 2. Keskuskauppakamari (1990). KKK:n arkisto.

jatkaa jo aikaisemmin linjattua politiikkaansa ja tuoda esille perustietoa EY:n jäsenyydestä ja Eta-neuvotteluista sekä antaa pohjaa jatkokeskusteluille.⁶⁹³

Keskuskauppakamarin julkaisu keskittyi lupaustensa mukaisesti perustietoon ja perusteluihin, jotka olivat varsin talouspainotteisia ja samoja, jotka toistuivat kaikkien etujärjestöjen ja myös Eurooppa-ryhmien aineistossa. Keskuskauppakamari julkaisun johdanto korosti Länsi-Euroopan merkitystä Suomen teollisuuden tärkeimpänä vientialueena, 44 prosenttia kokonaisviennistä, ja samalla myös tärkeimpänä tuontialueena. Efta-maat taas olivat Euroopan yhteisölle suurin vientialue. Julkaisussa käsiteltiin integraatiota ja Suomen mahdollisuuksia turvata asema muutoksessa. Kirjasen mukaan talouselämälle ei ole yhdentekevää, millainen toimintaympäristömme on.⁶⁹⁴

Julkaisun sisällön jakautuma kuvasti sen EY-jäsenyyteen kallellaan olevia painopisteitä: seitsemän sivua käsitteli Euroopan yhteisön instituutioita, lainsäädäntöä ja päätöksentekoa, runsaat kymmenen sivua teemaa: *Efta/EY ja Euroopan poliittiset sekä taloudelliset muutokset*, sekä lähes parikymmentä sivua aihetta: *Suomi, Eta-sopimus ja EY-jäsenyyys*. Yhteenvedo oli varsin EY-jäsenyyshenkinen ja siinä nostettiin esiin otsikot: Eftan varaukset ongelmallisia, EY hyväksyy poikkeukset vain väliaikaisina, Etassa on vaikea välttää ylikansallisuutta, miten EY-jäsenyyseroa kaavaillusta Eta-järjestelystä? Lisäksi esillä olivat teemat: Eta-sopimus on jo lähellä täysjäsenyyttä, integraatiokehitystä on pakko seurata, Suomi ei pysty harjoittamaan täysin itsenäistä kauppapolitiikkaa sekä lopuksi, EY-täysjäsenyyttä antaa oikeudet osallistua päätöksentekoon.⁶⁹⁵

Elinkeinoelämän valtuuskunta oli liikkeellä samoihin aikoihin, kun se syyskuussa 1990 julkaisi EY-raportin: *Suomen vahvuudet ja heikkoudet. Onko meillä valmius muuttua?* Raportissa Eva asettui ensimmäistä kertaa julkisesti tukemaan EY-jäsenyyttä ja kulki jäsenyyssasiassa hieman Keskuskauppakamarin edellä.⁶⁹⁶

Ruotsissa syntyi nopeasti EY-myönteinen liike, jossa oli mukana talouselämän järjestöt, puolueet, ammattiyhdistysliike ja hallitus. Kun Ruotsin hallitus päätti vuonna 1990 hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä⁶⁹⁷, Unto Hämäläinen arveli Suomen elinkeinoelämän johdon pelästyneen Ruotsin päätöstä. Ruotsi oli kilpailijamme monella alalla, muun muassa metsäteollisuudessa. Hämäläisen mukaan teollisuusjohtajat pysyivät kuitenkin hallituksen linjalla, vain Keskuskauppakamari rohkeni vaatia jäsenyyttä. Keskuskauppakamarin historian kirjoittanut Jyrki Vesikansa ajattelee samoin. Vaikka hän oli luonnehtinut Keskuskauppakamarin integraatiolinjauksia pumpuliiniin kääriytyksi rohkeudeksi, hän näki, että Keskuskauppakamari vaikutti EY-jäsenyyssprosessiin aloitteellisesti ja rohkeastikin. Hän katsoi, että koska Suomen hallitus jarrutteli Eta-neuvotteluissa keskustelua EY-jäsenyydestä, niin teollisuuden järjestöt katsoivat viisaimmaksi panna

⁶⁹³ Suomi ja integraation vaihtoehdot Eta – EY 1990, 2. Keskuskauppakamari 1990. KKK:n arkisto.

⁶⁹⁴ Suomi ja integraation vaihtoehdot Eta – EY 1990, 1–2. Keskuskauppakamari 1990.

⁶⁹⁵ Suomi ja integraation vaihtoehdot Eta – EY 1990, 3–46. Kirjasen lopussa julkaistiin aiemmin käsittelemäni KKK:n kannanotto. Keskuskauppakamari 1990.

⁶⁹⁶ Tarkka 2002, 346–347, ks. Evaa käsittelevä luku.

⁶⁹⁷ Ruotsi jätti virallisesti jäsenhakemuksensa Euroopan yhteisöille 1.7.1991.

sordiinin päälle, mutta Keskuskauppakamari arveli, että asioista kannattaa puhua ajoissa. Keskuskauppakamarin keskeisimpiä lähtökohtia oli ajatus: ”Jos Ruotsi on EY:n jäsen ja Suomi ulkopuolella, emme voi kilpailla EY:n markkinoilla samoista lähtökohdista...”.⁶⁹⁸ Keskuskauppakamari piti keskustelua EY-jäsenyydestä sinnikkäästi vireillä, vaikka keskustelun valtavirta tyytyi keskittymään Etaan.

Viedessään integraatiosanomaa eteenpäin Keskuskauppakamari valjasti 1990-luvun alkupuoliskolla alueelliset kauppakamarit levittämään integraatiotietoa. Saralehto muisteli vuosina 1991–1994 olleensa mukana vuosittain jopa kahdessa sadassa integraatiotilaisuudessa, useimmiten esitelmöitsijänä. Hän tiivistä haastattelussani, että tilaisuuksissa taloudelliset argumentit olivat pinnalla, mutta useat jäsenyysperustelut olivat kuitenkin tosiasiaa poliittisia. Se ilmeni, kun integraatiotilaisuuksien keskusteluissa sivuttiin kauppapolitiikan rinnalla turvallisuuspolitiikkaa.⁶⁹⁹

Elinkeinoelämän vaikuttajat olivat jäsenyysprosessin alkuvaiheesta lähtien valmistautuneet hyvin yhteistyöhön lehdistön kanssa. He pitivät aktiivisesti yhteyttä avaintoimittajiin ja kykenivät antamaan vastauksia toimittajien kysymyksiin jo silloin, kun monella taholla vasta valmistauduttiin jäsenyyskampanjaan. Tuomo Mörän mukaan ne journalistit, jotka käyttivät teollisuuden ja elinkeinoelämän tuottamaa materiaalia, pitivät sitä yleensä melko hyödyllisenä ja luotettavana. Suhtautuminen oli kiintoisaa, kun otti huomioon, että ao. järjestöjen tehtävänä oli edistää Suomen jäsenyyttä.⁷⁰⁰

Keskuskauppakamari seurasi integraatiokeskustelua ja reagoi siihen nopeasti. Kun pääministeri Holkeri piti marraskuussa 1990 Leningradissa puheen, jossa hän käsitteli integraatiota ja piti sitä Suomen kannalta ympyrän neliöimisenä, niin Saralehto kirjoitti Keskuskauppakamarin varatoimitusjohtajana ”vastineen” kokoomuksen aikaisempaan pää-äänenkannattajaan Uuteen-Suomeen 13.12.1990. Hän kertasi elinkeinoelämän järjestöjen tuttuja integraatioteemoja keskittyen kuitenkin erityisesti Ruotsin ratkaisujen merkitykseen. ”Jos Ruotsi on EY:n jäsen ja Suomi ulkopuolella, emme voi kilpailla EY:n markkinoilla, samoista lähtökohdista käsin kuin ruotsalaiset.” Puolta vuotta myöhemmin vapunpäivänä 1991 Saralehto ja Ulkomaankauppaliiton toimitusjohtaja Pertti Huitu vastasivat Uudelle Suomelle myöntämässään haastattelussa Kainuun Sanomien päätoimittajalle ja entiselle ulkoministerille Keijo Korhoselle, jonka mielestä integraatiokeskustelu ei ollut sisältänyt riittävästi perusteluja. Saralehdon mukaan Korhosen näkemykset edustivat sulkeutuvaa Suomea.⁷⁰¹

Keskuskauppakamarin oma integraatio-organisaatio kasvoi ja siellä toimi 1990-luvun alussa integraatioon keskittyneitä ryhmiä. *Integraatiotyöryhmää* Saralehto luonnehti idearyhmäksi. Se keskusteli integraatioteemasta ja -argumenteista, sekä niiden tehokkaasta esittelemisestä. Ryhmään kuului hänen lisäksi Kauppaka-

⁶⁹⁸ Hämäläinen 1994, 13; Hämäläinen verranee Keskuskauppakamaria TKL:ään, ei Evaan. Vesikansa Jyrki 1993, 362,365; Ingebritsen 1998, 146–149. *Sordiino* on Jyrki Vesikansan ilmaisu; sitaatti Saralehdon, ks. Saralehto 1990. Ks. www.eurooppatiedotus.fi/public/default.aspx?contentid=92690.

⁶⁹⁹ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

⁷⁰⁰ Mörä 1999, 159; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

⁷⁰¹ Saralehto 1990; Sampsa Saralehdon haastattelu 26.4.2015; Uusi Suomi 1.5.1991.

marilehden päätoimittaja Matti Karhu, Kuopion kauppakamarin toimitusjohtaja Matti Niiranen, tiedotuspäällikkö Ebba Dähli ja Pekka Impiö. Vuoden 1990 lopulta lähtien kokoontuneessa *taustaryhmässä* integraatiopolitiikkaa ja sen toteuttamista pohtivat eri aikoina mm. päätoimittaja Antti-Pekka Pietilä, Kari Väisänen, Alpo Rusi, Olli Rehn, Jyrki Karvinen ja Saralehto.⁷⁰²

Seuraavana vuonna Keskuskauppakamari jatkoi integraatiojulkaisujensa sarjaa 12.6.1991 päivätyllä *Etan jälkeen EY-jäsenyyss*-vihkosella.⁷⁰³ Keskuskauppakamari otti askeleen eteenpäin ja suppeahko julkaisu oli jo nimensä mukaisesti selkeästi Euroopan yhteisön jäsenyyden kannalla. Oli tapahtunut selvä muutos integraatioasian edistäjästä EY-jäsenyyden ajajaksi. Julkaisu kävi varsin kattavasti läpi syyt, joiden vuoksi elinkeinoelämä haluaa Suomen liittyvän Euroopan yhteisöön. Siinä myös kerrattiin aiemmassa julkaisussa esitetyjä teemoja ja elinkeinoelämän näkemyksiä sekä todettiin Euroopan talousalueen olevan osallinen yli puoleen kaikesta maailmankaupasta. Julkaisun painopiste oli kauppapolitiikassa ja sen keskeinen sanoma tiivistä elinkeinoelämän kauppapoliittiset tavoitteet: ”Vanhoihin kauppapoliittisiin ratkaisuihin tukeutuminen ei enää turvaa Suomen etuja” ja ”Suomen on uudistettava kauppapoliittista linjaansa ja turvattava kansalliset etunsa Euroopassa.”⁷⁰⁴

Neuvostoliiton paineen hellittäessä, ulkopoliittinen keskustelu oli vapautumassa ja Keskuskauppakamarin perusteluihin ilmestyi vuoden 1991 integraatiojulkaisussa ulko- ja turvallisuuspolitiikka. Julkaisussa viitattiin poliittiseen unioniin liittyvään yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Suomen asemasta todettiin, että turvallisuuspoliittiset edut määrittelevät myös EY-poliittiset ratkaisut. Perinteiseen idänpolitiikkaan ja Neuvostoliiton suuntaan viitattiin muistuttamalla, että jäsenyydestä neuvoteltaessa on varmistettava, että Euroopan yhteisö on tietoinen Suomen sitoumuksista naapurimaiden kanssa.⁷⁰⁵

Euroopan talousalue turvasi *Etan jälkeen EY-jäsenyyss*-julkaisun mukaan perusetuja, mutta on välivaihe. Keskuskauppakamarin integraatiojulkaisuissa oli poikkeuksetta viittauksia Efta-maihin. *Etan jälkeen EY-jäsenyyss*-vihkonen viittasi Ruotsin ja Itävallan toimiin, samoin siihen, että vielä ei tiedetä vievätkö Islanti ja Sveitsi Eta-neuvottelut loppuun asti. Julkaisussa todettiin, ettei Eta-järjestely voi toimia, ellei mukana ole riittävästi Efta-maita. Julkaisussa nähtiin Euroopan talousalue askeleena kohti täysjäsenyyttä ja jos Ruotsi on EY:n jäsen ja Suomi vain Etan, Suomen kauppapoliittinen asema vaikeutuu huomattavasti. Julkaisu tiivistä: ”Länsi-Euroopan talousraja ei voi kulkea Suomen ja Ruotsin välillä”. Julkaisussa muistutettiin myös, että Euroopan yhteisön oma kehitys saattaa asettaa rajoitteita sille, milloin EY on valmis ottamaan uusia jäseniä.⁷⁰⁶

⁷⁰² Sampsä Saralehdon haastattelua täydentävä kirje 26.4.2015. kirje on hallussani. Ebba Dähli työskenteli myöhemmin Nokialla.

⁷⁰³ 11 sivua ja kaksi liitesivua.

⁷⁰⁴ Etan jälkeen EY-jäsenyyss 1991, 1. Keskuskauppakamari 1991. KKK:n arkisto.

⁷⁰⁵ Etan jälkeen EY-jäsenyyss 1991, 3,10. Keskuskauppakamari 1991.

⁷⁰⁶ Etan jälkeen EY-jäsenyyss 1991, 10–11. Keskuskauppakamari 1991.

Keskeisin asia Suomen kannalta oli Keskuskauppakamarin julkaisun mielestä se, että Ruotsi haki Euroopan yhteisön jäsenyyttä. *Etan jälkeen EY-jäsenyyttä* viitattiin Ruotsin jäsenyyisperusteihin: taloudellisten etujen turvaamiseen päämarkkina-alueella sekä mahdollisuus osallistua päätöksentekoon tasavertaisin ehdoin. Suomella ja Ruotsilla on samankaltainen ulkomaankauppa ja talouselämän perusrakenteet muistuttavat toisiaan. Molempien maiden viennistä Eta-alueen osuus oli yli 70 prosenttia, metsä- ja metalliteollisuuden ollessa tärkeitä ventialoja. Julkaisu korosti Ruotsin suurteollisuuden laajaa kansainvälistymistä verrattuna suomalaisen teollisuuteen. Lisäksi EY-alue oli molempien maiden yrityksille tärkein etabloitumiskohde. Suomi ja Ruotsi olivat kilpailijoita, mutta myös tärkeitä kauppakumppaneita ja alihankintojen kohdemaita.⁷⁰⁷ Vetoaminen ruotsalaisten jäsenyyserusteluihin liittyy edelleen varovaiseen integraatiopolitiikkaan. Se on vähän kuin huutelua toisen selän takaa.

Julkaisun mukaan Suomen on oltava valmis hakemaan EY-jäsenyyttä, kun Ruotsi jättää oman hakemuksensa. Tätä varten jäsenyyteen liittyvä selvitystyö on aloitettava välittömästi. Kun Euroopan yhteisö aloittaa jäsenyysskustelut Efta-maiden kanssa, Suomen on oltava mukana tässä ensimmäisessä neuvottelukierroksessa. Neuvottelut Suomen ja Ruotsin EY-jäsenyydestä on saatava päätökseen samanaikaisesti.⁷⁰⁸

Sampsä Saralehto painotti työnantajansa linjausta kirjoittamalla vuonna 1991 *Ulkopolitiikka*-lehdessä, että Ruotsin ja Itävallan jäsenyyshakemukset pakottavat Suomen ratkaisemaan kantansa EY-täysjäsenyyteen. Suomen ja Ruotsin tulee olla kauppaparan samalla puolella. Hän kertasi, että elinkeinoelämä kannattaa täysjäsenyyttä, koska se on ainoa keino turvata osallistumismahdollisuudet yhdentyvillä markkinoilla. Vuosikymmenen vaihteessa niin Teollisuuden Keskusliitossa, Elinkeinoelämän valtuuskunnassa kuin Keskuskauppakamarissakin työskennellyt Saralehto jatkoi omaa integraatiokampanjaansa tuomalla elinkeinoelämän integraatiotavoitteita järjestelmällisesti esiin kirjoittamalla vuosina 1989–1991 integraatioartikkeleita *Ulkopolitiikan* lisäksi laajaan kirjoon lehtiä, mm. *Kansantaloudelliseen aikakauskirjaan*, *Sosialistiseen aikakauslehteen*, *Suomen Kuvalehteen*, *Turun Sanomiin*, *Unitas-lehteen* ja *Uuteen Suomeen*.⁷⁰⁹

Kauppakamarijärjestö jatkoi toimintaansa Eurooppa-ryhmissä. Vuonna 1989 perustetussa Euroklubissa Keskuskauppakamarin väestä olivat mukana Jan Ahlskog ja Virpi Tiili. Eurooppa-Instituutissa puolestaan Keskuskauppakamarin toimitusjohtaja Matti Aura valittiin keväällä 1991 edelleen kannatusyhdistyksen valtuuskuntaan, kuten myös Turun kauppakamarin tuore toimitusjohtaja Sten-Olof Hansen.

⁷⁰⁷ *Etan jälkeen EY-jäsenyyttä* 1991, 3. Keskuskauppakamari 1991.

⁷⁰⁸ *Etan jälkeen EY-jäsenyyttä* 1991, 11. Keskuskauppakamari 1991. *Etan jälkeen EY-jäsenyyttä*-vihkosien liitesivuilla oli julkaisun sisältöä tukevat taulukot: Suomen vienti 1990, Ruotsin vienti 1990, BKT:n kasvuennuste vuodelle 1991 ja Euroopan valtioiden väkiluvut 1988. *Etan jälkeen EY-jäsenyyttä* 1991, liitesivut. Keskuskauppakamari 1991.

⁷⁰⁹ Saralehto 1991b, 44; ks. Saralehto 1990; Saralehto 1991a; Saralehto 1991b. Lisäksi: *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1989:1; *Unitas* 4/1989 ja 4/1990; *TS* 13.11.1991; *Suomen Kuvalehti* 13.12.1991.

Hansen oli aiemmin ollut valtuuskunnassa Farnos-Yhtymä Oy:n toimitusjohtajan ominaisuudessa.⁷¹⁰ Toiminta Eurooppa-ryhmissä korosti kauppakamariliikkeen vankkaa sitoutumista integraation edistämiseen.

Teollisuuden Keskusliitto tuki virallista ulkopoliittikkaa

Sampsä Saralehdon TKL:n aikainen luentokalvo kiteyttää teollisuuden integraatiotavoitteet 1980-luvun lopulla: ”1. markkinoille pääsyn varmistaminen, 2. yhtiöiden toimintaedellytysten turvaaminen ja 3. tuotannon tekijöiden tasavertaisen käytön ylläpitäminen.”⁷¹¹

Teollisuuden Keskusliitossa laadittiin vuoden 1989 alussa yhdeksänsivuinen muistio: *Teollisuuden integraatiotavoitteet 1992*. Muistiossa viitattiin yli 30-vuotiseen integraatiokehitykseen ja kerrattiin Valkoisen kirjan merkitys yhteisten sisämarkkinoiden luomisessa vuoden 1992 loppuun mennessä. Keskeisimpänä tavoitteena nähtiin, että teollisuus säilyttää nykyiset asemansa EY:n markkinoilla. Muistion mukaan konkreettiset lähtökohdat sille tarjosi vuoden 1984 Luxemburgin julistus. Muistio nojasi vahvasti hallituksen integraatiopoliittikkaan ja Euroopan talousalueeseen, eikä käsitellyt EY-jäsenyyttä.⁷¹²

Kevään 1989 aikana Teollisuuden Keskusliitto seurasi tarkasti Efta-EY-suhteiden kehittymistä ja Saralehto laati toukokuussa 1989 luottamuksellisen muistion: *Efta-EC yhteistyön nykytila*. Muistiossa arvioitiin tilannetta Efta-maiden Oslon 14. – 15.3.1989 pidetyn pääministerikokouksen ja Brysselissä 20.3.1989 järjestetyn Eftan ja EY:n ministerikokouksen valossa. Muistio oli verraten seikkaperäinen analyysi Efta-EY-yhteistyöstä. Oslon kokouksen julkilausuman perusteella kyse oli kahdesta yhteistyöprosessista, yhtäältä Luxemburgin julistuksen pohjalla etenevästä yhteistyöstä ja toisaalta Delorsin esitysten perusteella liikkeelle lähtevästä uudesta yhteistyöstä. Eftaan nojaten Saralehto kirjoitti, että teollisuudelle prosessi on edullinen, koska siinä pyritään yhdistämään Euroopan yhteisön sisäinen integraatioprosessi Efta-EY-yhteistyöhön. Tällöin kysymykset EY-jäsenyydestä eivät välttämättä nouse esille. Toisaalta integraation laaja-alaisuus nostaa esille uusia ulottuvuuksia todennäköisesti voimakkaammin kuin koskaan aikaisemmin. Kysymyksessä on nimenomaan sosiaalinen ulottuvuus, joka oli aiemmin jäänyt TKL:n arvioissa verraten vähäiselle huomiolle.⁷¹³ Laajahkossa, integraation monia ilmiöitä tarkastelevassa lehtikirjoituksessaan keväätalvella 1989 Saralehto katsoi, että EY:n uusi integraatio Valkoisine kirjoineen on tehnyt Efta-maille välttämättömäksi mukautua uuteen kehitykseen ja avannut mahdollisuuden jatkokeskusteluille Eftan ja Euroopan yhteisön välillä. Hän painotti

⁷¹⁰ Hämäläinen 2009, 31; Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/1992, 15; Korhonen Olli 2012a, 173–174.

⁷¹¹ Luentokalvo: *Teollisuuden integraatiotavoitteet*. Sampsä Saralehdon arkisto.

⁷¹² *Teollisuuden integraatiotavoitteet*. TKL 6.1.1989. Sampsä Saralehdon arkisto. Muistio käytti EY:stä lyhennettä EC ja Etasta lyhennettä EES.

⁷¹³ *Efta-EC yhteistyön nykytila*. Sampsä Saralehdon luottamuksellinen muistio TKL:lle 12.5.1989. Muistio perustuu Saralehdon tekemiin kokousmuistiinpanoihin. Sampsä Saralehdon arkisto.

teollisuuden kannattavan integraatiota ja korosti integraation liittyvän oleellisesti yritysten kansainvälistymiseen.⁷¹⁴

Vuonna 1989 myös Suomen teollisuuden ja työnantajien Brysselin toimiston johtaja Kari Jalas tuki varovaista linjaa ja korosti Teollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relanderin tapaan EY:n ja Eftan välistä yhteistyötä. Hän piti tärkeänä tiedostaa, että eurooppalainen talousalue ei ole sama asia kuin Euroopan yhteisö, ei edes yhdenmukainen EY:n sisämarkkinoiden kanssa. Jalaksen mukaan Euroopan yhteisön perusluonteeseen kuului päätöksenteon autonomia. Tästä oman itsenäisen päätösvallan periaatteesta yhteisö tuntui pitävän tiukasti kiinni. Lopulliseen EY:tä koskevaan päätöksentekoon voivat tulevaisuudessakin osallistua vain jäsenmaat. Näin ollen EY:n päätöksenteko ja Etan päätöksenteko olivat kaksi eri asiaa.⁷¹⁵

Elinkeinoelämä oli sisäistänyt täysin virallisen ulkopoliittikan ja valtiovallan tavoin myös teollisuus pelasi Efta-kortilla. Esko Antolan mielestä Suomi poikkesi Efta-maista, mm. Ruotsista, Norjasta ja Itävallasta siinä, että suomalaiset teollisuuden edunvalvojat tukivat pitkään hallituksen politiikkaa olla hakematta EY:n jäsenyyttä. Teollisuuden Keskusliitollekin riitti tuossa vaiheessa kanavaksi EY:n sisämarkkinoille Euroopan talousalue.⁷¹⁶

Teollisuuden Keskusliitto korosti edelleen tutkimus- ja kehitystoimintaa julkaisemalla vuonna 1989 keskustelumuistion *Teollisuus ja innovaatiot*. Siinä korostettiin, että onnistunut innovaatiotoiminta on teollisuuden uusiutumisen perusta.⁷¹⁷ Muistion ajatukset olivat hyvin samankaltaisia kuin vaikkapa Nokian johdon ajatukset.

Teollisuuden Keskusliitto tuki erilaista Eurooppa-toimintaa ja vaikutti alusta saakka myös turkulaisissa Eurooppa-ryhmissä. TKL oli mukana myös vuonna 1989, kun *Eurooppa-89 Projekti* julkaisi suomalaisittain uudenlaisen kirjoituskokoelman: *Suomalainen yritys yhdentyvässä Euroopassa*. Sen toimittajat, Ilkka Rauvola, Pasi Lindholm, Elina Juvonen ja Pia Niemi, olivat kolmesta pääkaupunkiseudun korkeakoulusta. Avauspuheenvuorossaan toimittajat totesivat, että julkaisu on tehty ”yhteistyössä TKL:n kanssa, joka on vaikuttanut merkittävästi julkaisun aiheen rajaukseen”. He kiittivät Teollisuuden Keskusliittoa ja EC/Efta- neuvottelukunnan jäseniä.⁷¹⁸ Lähes 200-sivuisessa julkaisussa oli 50 lyhyehköä artikkelia ja runsaasti ilmoituksia. Artikkelien kirjoittajista noin 35 esiintyi yritysten edustajina. Suomalaisista kirjoittajista neljä oli etujärjestöistä, kolme ministeriöistä ja loput mm. tutkimuslaitoksista ja Ulkomaankauppaliitosta. Teollisuuden Keskusliitosta kirjoittajina olivat toimitusjohtaja Timo Relander ja Päivi Rätty sekä Suomen teollisuuden ja työnantajien Brysselin toimiston johtaja Kari Jalas, myös Nokian Paavo Rantanen kirjoitti julkaisuun. Ministeri

⁷¹⁴ Saralehto 1989.

⁷¹⁵ Jalas 1989, 27–28; Relander 1989, 10–11. Jalas käytti Etasta lyhennystä EES.

⁷¹⁶ Antola 1991, 152.

⁷¹⁷ Pesonen Markku 1992, 115.

⁷¹⁸ Rauvola & knit. 1989, 6.

Perti Salolainen laati kirjan esipuheeksi varsin valaisevan tilannekuvauksen integraatiokehityksestä.⁷¹⁹

Julkaisuun kirjoittamassaan artikkelissa Relander kertasi eurooppalaisen elinkeinoelämän peruspyrkimykset ja kytki ne maailmanlaajuiseen kilpailuun, kirjoittamalla, että yhdentymispolitiikan vauhdittajana on länsieurooppalaisten yritysten tarve saada uutta taloudellista ja teknologista voimaa, jotta ne pystyvät tulevaisuudessa kilpailemaan Yhdysvaltain, Japanin ja Aasian nopeasti teollistuvien maitten kanssa. EY-yritysten kilpailukyvyyn säilyttäminen ja lisääminen edellyttää laajojen kotimarkkinoiden eli rajoituksista vapaiden sisämarkkinoiden luomista.⁷²⁰

Teollisuuden Keskusliitto kävi integraatiokeskustelua myös tilaisuuksiin kutsumiensa ulkopuolisten alustajien avulla. TKL:n ja STK:n ulkopoliittisessa seminaarissa lokakuussa 1989 keskeisimpiin sosiaalidemokraattisiin integraatiovaikutajiin kuulunut Ulkopoliittisen instituutin johtaja Paavo Lipponen esitelmöi Suomen ulkopoliitikasta ja kansainvälisestä kehityksestä ulko- ja turvallisuuspolitiikan näkökulmasta.⁷²¹

1990-luvun alkuvuosina Teollisuuden Keskusliiton aloitteentekijän osa elinkeinoelämän integraatiokampanjoinnissa mahdollisesti siirtyi jossain määrin Keskuskauppakamarille,⁷²² mutta TKL ja Keskuskauppakamari jatkoivat integraatioyhteistyötä sekä keskenään että integraatioasioissa toimintaansa kasvattaneen Taloudellisen tiedotustoimiston kanssa.

Neuvottelut Euroopan talousalueesta käynnistyivät kesäkuussa 1990 ja Veli Sundbäck luonnehti niitä tavattoman vaikeiksi. Saralehto näki jälkikäteen Eta-neuvotteluvaiheen elinkeinoelämän järjestöjen kannalta valmistautumisena Euroopan yhteisön jäsenyyteen, mutta samalla myös jonkinlaisena henkivakuutuksena: ”Jos ei EY-jäsenyyttä, niin ainakin Eta”.⁷²³

Teollisuuden Keskusliiton edustus oli erittäin vankka 1990-luvun alussa rakennetussa ulkoministeriön EES- eli Eta-neuvotteluorganisaatiossa. Esimerkiksi sen 39-jäsenisessä valmistelujaostossa oli TKL:n edustaja,⁷²⁴ mutta myös edustajia TKL:n jäsenliitoista. Erityiskysymyksiin paneutuviissa valmistelujaostoissa Teollisuuden Keskusliitolla oli 15 edustajaa neljässätoista jaostossa, koulutusksymysjaostossa tosin yhteinen edustaja Suomen Työnantajain Keskusliiton kanssa.⁷²⁵

Elintarviketeollisuuden järjestöissä Eta-neuvottelujen aikaan ja sittemmin yrittäjäjärjestöissä työskennellyt Martti Pallari⁷²⁶ muisteli, että valtiovalta, erityisesti

⁷¹⁹ Rauvola & knit. 1989, Salolainen 1989, 7–8. Käytän lähteenä mm. Paavo Rantasen ja Kari Jalaksen artikkeleita kirjasta.

⁷²⁰ Relander 1989, 10.

⁷²¹ Seminaari oli 18.10.1989. Tarkemmin Lipponen 2001, 67–76.

⁷²² Ks. Karvinen 2001, 28.

⁷²³ Sundbäck 2010, 17–18; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010 ja Saralehdon sähköpostiviesti 9.2.2012. Kopio on hallussani.

⁷²⁴ Erik Forsman.

⁷²⁵ UM:n kirje 16.1.1990; Akavan hallitus 17.1.1990 ptk § 11 liite.

⁷²⁶ Martti Pallari toimi 1986–1991 elinkeinopoliittisen etujärjestön Elintarviketeollisuusliiton toimitusjohtajana.

ministeri Pertti Salolainen ja keskeiset neuvottelijat pitivät elintarviketeollisuutta neuvotteluista kiitettävästi ajan tasalla. Pallari painotti, että edunvalvontatahot olivat hyvin edustettuna ulkoministeriön neuvotteluorganisaatioissa ja elintarvikeala koettiin jäsenyysneuvottelujen kannalta strategiseksi alaksi. Se oli tuolloin kolmanneksi suurin teollisuuden ala, joka lähellä myös jäsenyysneuvottelussa keskeiseen asemaan nousutta maataloutta. Elintarviketeollisuuden itsenäisen toiminnan merkitystä korosti se, että vaikka elintarviketeollisuus oli suuri työllistäjä, se ei ollut Tauno Matomäen mukaan kovin keskeisessä asemassa TKL:n edunvalvonnassa, eikä sittemmin TT:ssä.⁷²⁷

Valtiovallan suoraa yhteyttä elinkeinoelämän etujärjestöihin auttoi sekin, että lähes koko tiiviin integroitumisvaiheen ajan 1980- ja 1990-lukujen taitteessa ulkomaankauppaministerinä toimi Pertti Salolainen. Hän tunsu hyvin etujärjestöjen tavoitteet ja toimintatavat, sillä aiemmin, vuosina 1969–1989, hän oli Suomen Työnantajain Keskusliiton osastopäällikkö.⁷²⁸ Ministerinä Salolainen piti integraatioasioissa tiivistä yhteyttä myös työntekijäjärjestöihin.

Teollisuuden Keskusliitossa oltiin Keskuskauppakamarin tavoin hyvin perillä ruotsalaisen veljesjärjestön toimista. Naapurimaan tilanne poikkesi Suomesta sikäli, että ruotsalainen liike-elämä oli ollut pitkään kansainvälistä ja maassa oli toiminut Asean, Electroluxin, Ericssonin ja Volvon kaltaisia suuryrityksiä. Ruotsissa teollisuusjohtajat ja Teollisuusliitto, *Sveriges Industriförbund*, tukivat aktiivisesti EY-myönteistä politiikkaa. Erityisesti Pehr Gyllenhammar ja Wallenberg-ryhmän johtaja, Peter Wallenberg, olivat aloitteellisia hallituksen suuntaan ja osallistuivat lehdistökeskusteluun kesällä 1990. Gyllenhammar teki yhteistyötä Nokian Kairamon kanssa ja Wallenberg ulotti mielipidejohtajuutensa myös Suomeen, kun hän vieraili luennoitsijana Euroklubin avajaisseminaarissa marraskuussa 1989. Suomesta poiketen, ruotsalaisessa elinkeinoelämässä palveluiden vienti oli kansantaloudellisesti verraten merkittävää. Lisäksi toisin kuin suomalaisyrityksissä, ruotsalaisille suuryrityksille oli erityisen tärkeää saada mahdollisuus kilpailla julkisten hankintojen Euroopan yhteisön markkinoilla yhtäläisin ehdoin EY-yritysten kanssa. Monille ruotsalaisille suuryrityksille kuten Volvolle, Ericssonille, Skanskalle, Saab-Scaniale ja Asealle kansainväliset julkisen sektorin kaupat olivat tärkeitä.⁷²⁹

Martin Saeterin ja Olav F. Knudsenin mukaan Efta-maa Norjan elinkeinoelämän eliitti kulki integraatiomyönteisyydessä Suomen eliitin edellä. Työnantajaliiton ja teollisuusliiton kattojärjestö NHO otti vuonna 1989 myönteisen kannan EY-jäsenyyteen. Tosin jotkut elintarviketeollisuuden alat olivat edelleen epäileviä. Sen sijaan Pohjoismaiden integraatiopolitiikkaa vertailleen Christine Ingebritsen tulkinta Norjan tilanteesta on hieman toinen. Hän näki, että Suomi ja Ruotsi,

⁷²⁷ Martti Pallarin haastattelu 28.1.2011; Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

⁷²⁸ Salolainen oli ulkomaankauppaministerinä 1987–1995. <http://www.perttisalolainen.fi/fi/Curriculum/>

⁷²⁹ Ingebritsen 1998, mm. 41,114,143–146,190; Stålvant 1989, 46; ks. Rehn 1996, 169–171; Härmäläinen 2009, 28; Stålvant & Hamilton 1991; Clerc & Elo 2014, 150, 199.

joilla vientivetoinen tehdasteollisuus oli suurin taloussektori, tunsivat voimakkaampaa vetoa integraatioon kuin vaikkapa raaka-aineiden tuottaja Norja. Hän kirjoitti, että Suomessa ja Ruotsissa teollisuusmiehet olivat tärkeitä tekijöitä liittymiskeskustelussa, mutta Norjassa tilanne oli erilainen. Siellä hallitus oli halukkaampi liittymään kuin tietyt osat elinkeinoelämästä. Vahvan öljyteollisuuden ei ollut pakko liittyä, kun taas kalastus ja maatalous kokivat EU-jäsenyyden uhaksi.⁷³⁰

Lokakuun lopulla 1990 vain neljä kuukautta Eta-neuvottelujen alkamisen jälkeen ja vain kolme viikkoa Saksojen yhdistymisen jälkeen, Ruotsin hallitus, oppositiopuolueiden ja maan teollisuuden painostuksesta sekä paikallisen talouskriisin kourissa ilmoitti valtiopäiville, että se haluaa parlamentaarisen päätöksen ”selvittää Ruotsin tavoitteet tulla EY:n jäseneksi”. Hayes puhui Ruotsin politiikan u-käännöksestä. Ruotsi jätti EY-jäsenhakemuksensa heinäkuun alussa 1991.⁷³¹

Työnantajatoiminnan historia-kirjassaan Markku Mansner arvioi Ruotsin päätöksellä olleen suuri merkitys integraatiopohdintoihin elinkeinoelämän järjestöissä, toisaalta merkitystä oli myös Moskovan elokuun 1991 tapahtumilla.⁷³² Haastattelemani Jukka Koivisto puolestaan muisteli tunnelman Teollisuuden Keskusliiton integraatiokampanjoinnissa tiivistyneen Ruotsin haettua EY:n jäsenyyttä.⁷³³

Vaikka Ruotsin teollisuusliiton johto kannatti avoimesti EY-jäsenyyttä, ilmoitus EY-jäsenyyden hakemisesta yllätti teollisuuden sekä Ruotsissa että Suomessa. Aikalaistodistaja Esko Antolalle syntyi ruotsalaisten asiantuntijoiden kanssa käymiensä keskustelujen perusteella käsitys, että Ruotsin jäsenyyshanke oli valmisteltu sisäpiirissä ja keskeisenä toimijana oli Ruotsin keskuspankin johto ilmeisenä tarkoituksenaan pelastaa Ruotsin kruunu. Sundbäck muisti samoin ja kirjoitti, että ilmoitus jäsenyyden hakemisesta oli osa kiireellä kasattua kriisipakettia, jonka tarkoitus oli puolustaa kruunua.⁷³⁴ Pian ilmoituksen jälkeen Ruotsin poliittinen tilanne muuttui, kun maahan nimitettiin porvarillinen koalitiohallitus keskusta-oikeiston voitettua valtiopäivävaalit syyskuussa 1991. Puhuttiin uusliberaalien voitosta, jonka seurauksena pitkään hallinnut sosiaalidemokraattinen puolue joutui kolmeksi vuodeksi oppositioon.⁷³⁵

Jukka Tarkka kertoi kirjassaan *Uhan alta unioniin*, että Suomessa elinkeinoelämän ylimmän johdon integraatiokanta ei ollut vuosina 1991–1992 sen yhtenäisempi kuin poliitikkojen. Teollisuuden ylimmässäkkin johdossa oli tuolloin niitä,

⁷³⁰ Saeter & Knudsen 1991, 185–186; Ingebritsen 1998, 43–45. *NHO Næringslivets Hovedorganisasjon*.

⁷³¹ Hayes 2011, 26; www.eurooppatiedotus.fi/public/default.aspx?contentid=92690...; ks. Euroopan yhdentymisen kronologia 2003,17.

⁷³² Mansner 2007, 248.

⁷³³ Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013. VTT Jukka Koivisto oli KNL:n puheenjohtaja 1980-luvulla, hän työskenteli kokoomuksessa mm. tiedotuspäällikkönä ja puhemies Ilkka Suomen avustajana vuoteen 1993, jonka kuluessa hän siirtyi Taloudellisen tiedotustoimiston lehdistöpäälliköksi ja Fastin eläköidyttyä toimitusjohtajaksi 1995–2007. Myöhemmin Koivisto toimi EK:n johtajana 2007–2012.

⁷³⁴ Koroma 2015, 248; Esko Antolan haastattelu 17.6.2013; Sundbäck 2010, 15–20; Hämäläinen 2015b, 50–53.

⁷³⁵ Jakobson 2003, 368–369; Rehn 1996, 189; Hämäläinen 2015b, 50–53; ks. Sundbäck 2010, 15–20; Korkiasaari 2001.

jotka ”hangoittelivat vielä pitkään jäsenyyttä vastaan”. Monet elinkeinoelämän johtajat pitivät kynsin hampain kiinni kahdenvälisestä clearing-kaupasta Neuvostoliiton kanssa vuoteen 1990 saakka ja olivat myös tästä syystä pidättyviä kaikkien tätä vaarantavien avausten suhteen. Jo sen vuoksi yritysjohtajat ja heidän edunvalvojansa pitäytyivät Eta-neuvottelujen aikana pääosin kullissien takaisessa vaikuttamisessa.⁷³⁶

Suomen integraatiotaipaleesta lennokkaasti kirjoittanut Unto Hämäläinen on Tarkan kanssa samaa mieltä todetessaan, että koko teollisuus ja työnantajapuoli pysytteli vuonna 1991 virallisella linjalla, sillä elinkeinoelämän johto oli hajalla. ”Osa teollisuusjohtajista hoputti jäsenyyden hakemista, mutta varsinkin metsäteollisuuden vuorineuvokset olivat paljon kiinnostuneempia pikaisesta devalvaatiosta kuin EY-jäsenyydestä”. Kun Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth ei saanut tukea ajatukselleen markan arvon tuntuvasta alentamisesta, hän erosi vuonna 1991 vastalauseeksi kaikista TKL:n luottamustoimista. Hän oli toivonut, että markka olisi devalvoitu ennen ecu-kytkentää. Ehrnroothin tilalle puheenjohtajaksi nousi varapuheenjohtaja, Neste Oy:n toimitusjohtaja, vuorineuvos Jaakko Ihamuotila. Vaikka hän edustikin valtionyhtiötä, hän toimi puheenjohtajana Ehrnroothille kaavaillun kauden loppuun. Elinkeinoelämän varsin epävakaata linjaa kuvasi, että Neuvostoliiton elokuun 1991 vallankaappausyritys nosti talouselämän piirissä toivon, että olisi avautumassa mahdollisuus kaupallisesti hyödyntää vuosien mittaan kertynyttä itäsuhteiden poliittista osaamista.⁷³⁷

Teollisuuden Keskusliitto laati Keskuskauppakamarin tavoin, tosin vuotta myöhemmin, vuonna 1991 jäsenyydelle myönteisen selvityksen, joka sisälsi vertailevan analyysin Eta ja EY-jäsenyyden eroista ja vaikutuksista teollisuuteen. Selvityksen mukaan Eta-sopimus antaa kytkennän vain Euroopan yhteisön sisämarkkinoihin. Selvitys korosti sen ulkopuolelle jäävän EY:n perinteiset integraatioalueet, kuten maatalous, yhteinen kauppapolitiikka, energiapolitiikka, verotusjärjestelmien yhdensuuntaistaminen sekä osallistuminen EY:n päätöksentekoon. Eta-sopimus ei selvityksen mukaan kata Euroopan yhteisön käynnistämiä uusia integraatioprosesseja. Selvityksessä päädyttiin siihen tulokseen, että ainoan kestävä ratkaisu tarjoaa Suomen EY-jäsenyys.⁷³⁸

Mansner näki, että Ruotsin jäsenyyspäätöksen jälkeen Suomen EY-jäsenyydestä tuli teollisuutemme tavoite, jota tosin ei heti sanottu ääneen. Ei tohdittu, koska puheenjohtaja Ehrnrooth oli antanut presidentti Koivistolle vakuutuksen, että TKL ei elämöi EY-jäsenyysvaatimuksella ennen Eta-neuvottelujen päättymistä. TKL:n hallituksen työvaliokunta arvioi Moskovassa elokuussa 1991 tapahtuneen epäonnistuneen vallankaappausyrityksen jälkeen integraatiotilannetta uudelleen ja katsoi, että vain EY-jäsenyys antaa mahdollisuudet osallistua

⁷³⁶ Tarkka 2002, 370–371; Mansner 2007, 248; keskustelu Leif Fagernäsän kanssa 24.10.2011; Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013, Aunesluoma 2011, 436. Sitaatti-ilmaus on Tarkan.

⁷³⁷ Hämäläinen & Ovaska 1998, 64; Kiander & Vartia 1998, 195–197; Tarkka 2002, 356; Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; ks. Pesonen Markku 1992, 144; Uimonen 2012, 219; Penttilä 1994b, 23–24; Ahtisaari 2015; Iivonen 2015.

⁷³⁸ Pesonen Markku 1992, 132–133.

laaja-alaisesti ja tehokkaasti eurooppalaiseen yhteistyöhön. Teollisuuden Keskusliiton hallitus täsmensi lokakuun 1991 kokouksessaan, Moskovan elokuun tapahtumien jälkeen ja hieman ennen Neuvostoliiton loppumista, aiempaa integraatiolinjaansa selkeästi EY-jäsenyyttä puoltavaksi.⁷³⁹ Myös TKL oli kääntynyt integraatiomyönteisestä EY-jäsenyyksmyönteiseksi.

Ehrnroothin takaama ulkopoliittinen varovaisuus Mansnerin mukaan kuitenkin jatkui, kun vuonna 1991 TKL:n kauppapoliittinen sektori sai käskyn keskittymään kokonaan taloudellisiin ja kauppapoliittisiin asioihin, mutta ulko- ja turvallisuuspoliittiset asiat oli jätettävä sivuun. Joulukuussa 1991 Eta-neuvottelujen päätyttyä TKL:n hallitus antoi talouspoliittisen julkilausuman, jossa pidettiin tärkeänä EY-jäsenyyshakemuksen lähettämistä ajoissa siten, että varmistetaan pääsy neuvottelemaan jäsenyydestä samassa tahdissa Ruotsin ja Itävallan kanssa. Julkilausuma tuki puoli vuotta aiemmin julkaistua Keskuskauppakamarin hyvin saman sisältöistä linjausta. Molemmissa keskeinen perustelu jäsenyydelle oli Ruotsin jäsenyyshakemus ja pysyminen sen kanssa samassa aikataulussa.⁷⁴⁰ Elinkeinoelämä puhui kuin yhdestä suusta.

Teollisuuden verraten pitkään jatkunut varovainen kanta heijastui Esko Antolan muistellessa, että hänen tavatessaan usein erilaisissa integraatiotilaisuuksissa teollisuuden järjestömiehistä Kari Jalaksen ja Johannes Koroman, he olivat usein Antolan kanssa eri mieltä integraatiosta. Jalas ja Koroma pitivät hyvin pitkään, syksyyn 1991 saakka, kiinni mielipiteestä, että Euroopan talousalue riittää Suomelle.⁷⁴¹

Teollisuuden Keskusliitto toimi luottamusmiestensä ja henkilöstönsä kautta vuonna 1989 perustetussa Euroklubissa. Mukana olivat hallituksen puheenjohtajan Casimir Ehrnroothin lisäksi Juha Lahti, Timo Relander ja Ulla Sirkeinen. Mukaan mahtui myös Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitosta Claes von Ungern-Sternberg, Pienteollisuuden Keskusliitosta Thomas Palmgren ja Metalliteollisuusyhdistyksestä Veijo Niemi, lisäksi jäseneksi merkitty Sampsa Saralehto työskenteli tuona vuonna osan vuotta TKL:ssä ja osan Evassa. Teollisuuden Keskusliiton johto jatkoi Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n valtuuskunnassa. Keväällä 1991 jäseneksi valittiin johtaja Erik Forsman.⁷⁴² Myös Teollisuuden Keskusliitto työskenteli integraation puolesta kaikkia kanavia, myös Eurooppa-ryhmiä, käyttäen.

⁷³⁹ Mansner 2007, 248; Koroma 2015, 249; Pesonen Markku 1992, 133; vrt. Etan jälkeen EY-jäsenyys 1991, 3. Keskuskauppakamari 1991. Eta-neuvottelut päättyivät 21.10.1991.

⁷⁴⁰ Mansner 2007, 248; Pesonen Markku 1992, 133; vrt. Etan jälkeen EY-jäsenyys 1991, 3. Keskuskauppakamari 1991.

⁷⁴¹ Esko Antolan haastattelu 17.6.2013; Antolan kirje 14.10.2013.

⁷⁴² Hämäläinen 2009, 31; Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/1991, 15; vrt. Korhonen Olli 2012, 113.

Elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot omaksuivat omat tehtävänsä

Elinkeinoelämän valtuuskuntaa kutsuttiin lännettäjäksi

Pankinjohtaja Jaakko Iloniemi valittiin syyskuussa 1990 eläkkeelle jääneen Kauko Sipposen seuraajaksi elinkeinoelämän yhteistoimintaorganisaation Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtoon. Valinta herätti keskustelua. Turun Sanomat otti pääkirjoituksessaan 18.3.1990 kantaa sosiaalidemokraatti Iloniemen valintaan väliotsikolla: ”Iloniemen Eva” ja kirjoitti, että ”Elinkeinoelämän valtuuskunta Eva perustettiin -70-luvun puolivälissä edistämään suomalaista markkinataloutta, kansallista moniarvoisuutta ja yhteisymmärrystä. Sitä pidettiin reaktiona hegemoniauhalle, jota erityisesti voimistuvan sosialidemokratian katsottiin yhteiskunnassa edustavan. Tätä taustaa vasten pankinjohtaja Jaakko Iloniemen (sd) valinta valtuuskunnan uudeksi toimitusjohtajaksi antaa aiheen ainakin kahteen kysymykseen: onko Eva nyt ottanut lusikan kauniiseen käteen vai härkää sarvista?”⁷⁴³

Elinkeinoelämän valtuuskunta toimi, kuten sen asema eräänlaisena Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiön perillisenä edellytti. Evan kotisivut tiivistävät Jakobsonin kauden olleen ideologisen kamppailun ja markkinatalouden puolustamisen aikaa, Sipposen aikana Suomi avautui ja koki rakennemuutoksen. Iloniemen kaudella edessä oli kansainvälistyminen, erityisesti eurooppalaistuminen. Hänen kauteensa osui myös Suomea rajusti ravistellut lama. Integraatio nousi Evan toiminnassa entistä selvästi näkyvämmiin esiin Iloniemen kaudella, mm. julkaisujen ja mielipidetiedustelujen avulla.⁷⁴⁴

Elinkeinoelämän valtuuskunta oli integraatiomyönteinen ja sen johto oli sangen länsihenkistä. Väitöskirjassaan *Geopoliittinen kamppailu Suomen EU-jäsenyydestä*, Sami Moisio ryhmitteli suomalaisessa integraatiokeskustelussa muodostuneet ryhmät niiden geopoliittisten maailmankatsomusten mukaan kolmeen ryhmään: traditionalisteihin, länsimyönteiseen varovaisuuslinjaan ja *lännettäjiin*. Eva pääsee ainoana organisaationa lännettäjiin listalle, samoin kuin sen johtajista sekä Max Jakobson että Jaakko Iloniemi, kuten myös Evassa työskennellyt ja sen historian kirjoittanut Jukka Tarkka.⁷⁴⁵

Sampsa Saralehto laati Elinkeinoelämän valtuuskunnalle kesäkuussa 1990 *ei-julkisuuteen* merkityn integraatiota sangen monipuolisesti ja laajasti tarkastelevan 14-sivuisen muistion *Suomi muuttuvassa maailmassa*. Kirjoittaja painotti Eta-ratkaisun poliittisesti hyväksyttävissä olevaa luonnetta, ja viittasi hallituksen selontekoon vuodelta 1988, jonka mukaan EY-täysjäsenyys ei ole sovitettavissa puolueettomuuspolitiikan kanssa. Hän totesi elinkeinoelämän olevan Eta-vaihtoehdon takana.⁷⁴⁶ Evan julkinen kanta oli muuttuva nopeasti.

⁷⁴³ TS pk 18.3.1990; <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>.

⁷⁴⁴ <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>; Esko Antolan haastattelua tarkentava kirje 14.10.2013. Kirje on hallussani.

⁷⁴⁵ Moisio 2003, 168–169

⁷⁴⁶ Saralehto, *Suomi muuttuvassa maailmassa*. Eva, kesäkuu 1990. Sampsa Saralehdon arkisto.

Keskuskauppakamarin tavoin Elinkeinoelämän valtuuskunta osallistui yhteiskunnalliseen keskusteluun julkaisujensa kautta. Saksojen yhdistymisen aikoihin ja puoli vuotta valtioneuvoston toisen varovaisen selonteon jälkeen, Eva poikkesi virallisesta linjasta ja syyskuussa 1990 asettui ensimmäistä kertaa julkisesti tukemaan EY-jäsenyyttä. Se tapahtui tuolloin julkaistussa EY-raportissa: *Suomen vahvuudet ja heikkoudet. Onko meillä valmius muuttua?* Se kuului Evan julkaisemaan sarjaan Eurooppa-aihetta käsitelleitä raportteja. Elinkeinoelämän valtuuskunta pohjusti keskustelua pohtimalla, millaisesta kansallisesta tilanteesta Suomi lähti kansainvälistymään.⁷⁴⁷ Integraatiolinjauksessaan elinkeinoelämän yhteistoimintaorganisaatio Eva oli etujoukoissa ja se muuttui ensimmäisenä EY-jäsenyysoikeutetuksi järjestöksi. Eräänlaisena elinkeinoelämän ajatushautomona se kulki noin vuoden edellä varsinaisia etujärjestöjä, mutta puolisen vuotta jäljessä Kokoomuksen Nuorten Liittoa.

Elinkeinoelämän valtuuskunta häivytti suomalaista ajattelua hallinneen idänpolitiikan sivummalle, eikä sen mukaan Suomi eronnut muusta Euroopasta niin ratkaisevasti, että sillä olisi perusteita muista poikkeavalle integraatoratkaisulle. Efta-maat tarvitsevat yhteistyötä Euroopan yhteisön kanssa, mutta EY:llä on muutakin tekemistä. Tämä kaikki johtaa siihen, että Etaan liittymisen ohella meidän on mietittävä talousaluneuvotteluiden tuloksesta riippumatta täyttä jäsenyyttä realistisena vaihtoehtona. Kysymys oli ”kristallinkirkkaasti siitä, onko Suomi kansakuntana niin vahva, että se voi täysimittaisesti osallistua Euroopan talouteen, kulttuuriin ja Euroopan kohtaloista päättämiseen.” Evan raportin mukaan kypsyyssaste oli riittävä ja Suomella oli kaikki mahdollisuudet selvittää jäsenyydestä hyvin. Sama tilannearvio oli kypsynyt myös Keskuskauppakamarissa, joka oli samaan aikaan Evan kanssa aloittanut jäsenyysoikeutetun selvittelyn ja kävi pitkin syksyä innokkaasti sisäistä integraatiokeskustelua.⁷⁴⁸

Keskustelu lähialueyhteistyöstä oli lisääntymässä. Myös Elinkeinoelämän valtuuskunta kiinnitti huomiota lähialueisiin ja nosti keväällä 1990 julkaisemaansa *Mare Balticum*- raportissaan esille Itämeren alueen, joka Evan mukaan voi täydentää Euroopan talousaluetta.⁷⁴⁹

Sampsa Saralehto muisteli, että Elinkeinoelämän valtuuskunta jalkautui 1990-luvun alussa Keskuskauppakamarin tavoin kentälle, kun erityisesti Jaakko Ilo-niemi ja Kari Vitie ryhtyivät ”matkasaarnaajiksi” integraatioasioissa.⁷⁵⁰ Kari Vitie kuului Euroklubin perustajiin ja sen hallitukseen.

Marraskuussa 1991 julkaistiin Elinkeinoelämän valtuuskunnan EY-raportti 2: *Mahdollisuuksien aikakausi. Eva-raportti kansainvälistymisen muodoista*. Tarkan mukaan se keskittyi itsensä löytämisen vaikeuteen nopeasti muuttuvissa olosuhteissa. Kommunistisen järjestelmän romahdus oli johtanut kriiseihin, mutta luo-

⁷⁴⁷ Tarkka 2002, 346–347.

⁷⁴⁸ Tarkka 2002, 347.

⁷⁴⁹ Sampsa Saralehto, *Suomen valinnat muuttuvassa Euroopassa*. Esitelmä RUL:n liittopäivillä 29.4.1990. Käsikirjoitus on Sampsa Saralehdon arkistossa.

⁷⁵⁰ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010. Tieto on sinänsä mielenkiintoinen, olihan Vitie Teollisuuden Keskusliiton tiedotuspäällikkö.

nut myös uusia mahdollisuuksia. Yhdentyminen ja Itä-Euroopan avautuminen antoivat mahdollisuuden Euroopan talouden nousuun. Ne maat, jotka eivät pystyisi muuttumaan, menettäisivät kilpailukykyään.⁷⁵¹

Elinkeinoelämän valtuuskunta ennakoii, että Euroopan yhteisö laajenisi ja syvenisi samanaikaisesti. Ei ollut olemassa eurooppalaista yleiskulttuuria, joka jyräisi kansalliset kulttuurit, mutta yhdysvaltalaisen massakulttuurin vastapainoksi tarvittiin elinvoimaista eurooppalaisuutta. Integraatioon osallistumisesta koituvat edut olisivat haittoja suuremmat. Evan julkaisulla oli asiaan pohjoismainen näkökulma, kun se näki integraation myös laajemmin pohjoismaisena ratkaisuna ja raportin mukaan EY-täysjäsenyys olisi Pohjoismaille parempi vaihtoehto kuin Euroopan talousalue, vaikka sekin on tärkeä. EY:n pohjoinen siipi voimistuisi, kun Eta-maita tulisi yhteisön jäseneksi. Pohjoismailla yhdessä olisi EY:ssä enemmän painoarvoa kuin yksittäisinä maina.⁷⁵²

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos lisäsi integraatiotutkimusta

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos osallistui integraatioprosessiin edelleen pääasiassa julkaisujensa avulla. Integraatioon liittyvällä tutkimuksella alkoi olla kysyntää ja Etlassa muodostettiin erillinen integraatiotutkimusohjelma. Samalla Etlan kansainvälistä taloutta käsittelevien julkaisujen määrä kasvoi merkittävästi vuosina 1990–1991. Joukkoon mahtui myös varsinaisia integraatiojulkaisuja, joita B-sarjassa ilmestyi kolme, kaikki suomeksi. Vuonna 1990 oli vuorossa Jussi Raummolinin suomalaisen kaupan asemaa pohtinut kirja. Seuraavana vuonna julkaistiin Eurooppa-Instituutissa vaikuttaneen Veikko Reinikaisen teos, joka pohti yritysten kansainvälistymisen teoriaa ja integraatiota sekä Haaviston, Kuitusen ja Saralehdon kansainvälistyviä yrityksiä muuttuvassa Euroopassa käsitellyt kirja.⁷⁵³ Vuonna 1990 ETLA julkaisi muiden pohjoismaiden taloudellisten tutkimuslaitosten kanssa kasvua ja integraatiota käsitelleen tutkimusraportin.⁷⁵⁴

Teknologia ja integraatio muuttivat Suomen taloutta ja Etlassa tutkittiin niiden suhdetta. C-sarjassa julkaistiin vuonna 1990 Severi Keinälän Suomen korkean teknologian teollisuuden ja integraation suhdetta englanniksi pohtiva uraauurtava teos.⁷⁵⁵ Keskustelupapereita-sarjassa ilmestyi vuosina 1990–1991 seitsemän aiheiltaan varsin monipuolista integraatiojulkaisua, osa suomeksi, osa englanniksi. Ne käsitelivät integraation elementtejä, Eta-ratkaisua ja Suomen talouslinjaa, teollisuustuotteiden kauppaa Etassa, ulkomaalaisia koskevia investointi-

---

⁷⁵¹ Tarkka 2002, 347.

⁷⁵² Tarkka 2002, 347.

⁷⁵³ Ks. Kotilainen 2016, 104. Raummolin, Jussi: Suomalaisen kaupan toimintamahdollisuudet yhdentyvässä Euroopassa. ETLA Series B 65. Helsinki 1990; Reinikainen, Veikko: Yritysten kansainvälistymisen teoria ja syvenevän integraation haaste. ETLA Series B 70. Helsinki 1991; Haavisto, Pirkko, Kuitunen, Tero, Saralehto, Sampsas: Kansainvälistyvä yritys ja muuttuva Eurooppa. ETLA B 75. Helsinki 1991. Kirjat eivät ole lähdeluettelossa.

⁷⁵⁴ ETLA, IFF, IUI and NOI, *Growth and Integration in a Nordic Perspective*. Helsinki 1990. Ks. Kotilainen 2016, 104, 111.

⁷⁵⁵ Keinälä, Severi: Finnish High-Tech Industries and European Integration. ETLA Series C 60. Helsinki 1990. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

rajoituksia, EY:n päätöksentekoa ja äänestämistä sekä logistiikkaa. Lisäksi Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen tutkija Markku Kotilainen kirjoitti kaksi valuuttakursseja käsittelevää julkaisua.⁷⁵⁶ Etlan henkilöstö luennoi lukuisissa integraatiotilaisuuksissa. Olipa Etna yhteistyössä myös Eurooppa-Instituutin kanssa, kun Kotilainen esitelmöi instituutin yhdessä British Councilin kanssa järjestämässä kutsuseminaarissa: *Emerging European Monetary System*. Kotilainen kirjoitti artikkelin myös tilaisuuden alustuksista koottuun julkaisuun.⁷⁵⁷

Etlan tutkimukset integraation vaikutuksista olivat sangen monipuolisia. Tarjonnassa oli mukana sekä kansantaloutta-, että yritystaloutta valottavia julkaisuja kuin myös integraatiota ja EY:n rakenteita kuvaavia julkaisuja. Tauno Matomäki antoi arvoa Elinkeinoelämän tutkimuslaitokselle ja sanoi, että ”Etna informoi yritysjohdtoa hyvin ja tuoreesti, eikä tutkimuksissaan mennyt turhaan sfääreihin”. Etlan, usein englanninkieliset, kirjat eivät varsinaisesti olleet tarkoitettu suurelle yleisölle ja Esko Antola muisteli, että Etlan raportit koettiin joskus melko vaikeaselkoisina.⁷⁵⁸ Se saattoi vaikuttaa Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen verraten vähäiseen osuuteen julkisessa integraatiokeskustelussa.

Taloudellinen tiedotustoimisto oli talouselämän tiedotusnyrkki

Taloudellisen tiedotustoimiston Eurooppa-projekteissa 1989–1991 työskennellyt toimittaja Jyrki Karvinen erittelee kirjassaan *Euroshakki*, että Suomessa lähdettiin liikkeelle EU-jäsenyyden valmistelussa vuonna 1989. Hänen mukaansa Keskuskauppakamaria seurasi teollisuuden piirissä erityisesti Taloudellinen tiedotustoimisto. Sen pitkäaikaisella toimitusjohtajalla Leif Fastilla oli läheinen yhteistyösuhde Nokian pääjohtaja Kari Kairamoon. Fastille ja Kairamolle oli 1980-luvun lopulla selvää, että Suomen länsi-integraatiota oli tiivistettävä. Taloudellisesta tiedotustoimistosta muodostui integraatioprojektien keskuspaikka. Keskuspaikka-asemaan oli Karvisen mukaan monta syytä. Taloudellisella tiedotustoimistolla oli toimivat suhteet käytännöllisesti katsoen joka suuntaan, se oli riittävän kaukana teollisuusjärjestöjen arkipäivän edunvalvontatyöstä, se oli ollut keskeisessä asemassa jo EEC-vapaakauppasopimukseen liittyvässä tiedotuksessa, ja siellä oli ammattitaitoa arvioida kehitystä yli parin kolmen seuraavan vuoden.⁷⁵⁹

Taloudellisen tiedotustoimiston lehdistöpäällikkönä ja Fastin jälkeen toimitusjohtajana työskennellyt Jukka Koivisto muisti Fastin olleen integraatioasioissa tehokas taustavaikuttaja, joka ei halunnut itseään esiin ja otsikkoihin. Unto Hämäläinen katsoi Fastin toimiston olleen talouselämän poliittinen nyrkki, jolle annettiin tehtäviä, joita viralliset organisaatiot eivät voineet tehdä. Suuret teollisuusyritykset kävivät laajaa ja edullista idänkauppaa, eikä niiden johtajien ollut

---

⁷⁵⁶ List of Publications on Integration and the International Economy by ETLA 2005. Vrt. Kotilainen 2016, 104–107, 111.

⁷⁵⁷ Foot, Michael, Vanhala, Matti ja Kotilainen, Markku, *Emerging European Monetary System*. Eurooppa-Instituutin keskusteluaiheita 1/91.

⁷⁵⁸ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; Esko Antolan kirje 14.10.2013, kirje on hallussani.

⁷⁵⁹ Karvinen 2001, 20–21, 28. Fast oli Taloudellinen tiedotustoimiston tj. 1971–1995

viisasta sotkeentua politiikkaan.⁷⁶⁰ Teollisuus, Nokia mukaan lukien halusi, että integraatiokaavailut eivät haittaa idänkauppaa.

Vuonna 1989 TaT teki epävirallisen selvityskierroksen yritys-, järjestö- ja puoluejohtajien sekä muiden vaikuttajien integraationäkemyksistä. Karvinen oli tekemässä kartoitusta yhdessä Teollisuuden Keskusliiton tiedotuspäällikkö Kari Vitien kanssa. Havainto oli, että Euroopan integraatiosta oltiin innostuneempia ja siitä haluttiin enemmän tietoa kuin poliittinen johto puheillaan viestitti. Selvittelyn tuloksia käytettiin integraatiotiedotuksen ja -koulutuksen suunnittelussa.⁷⁶¹ Havainto kasvavasta Eurooppa-kiinnostuksesta oli tuttu myös Eurooppa-Instituutissa.

Taloudellinen tiedotustoimisto jatkoi integraatioaineiston tuottamista ja levittämistä. Toiminnalla oli iso vertauskuvallinen merkitys. Vuonna 1989 se painatti *Tervetuloa Eurooppa*-julisteen, jossa oli kaikkien Euroopan maiden liput, myös Neuvostoliiton. Juliste vietiin Karvisen mukaan käsistä, kouluihin, yrityksiin ja koristeeksi erilaisiin tilaisuuksiin. Suomessa oli suuri tarve integraatiotiedosta. Taloudellisen tiedotustoimiston kampanjoinnissa näkyi selvästi sen toiminnan painottuminen nuorisoon ja koulutusasioihin. Se päätti edelleen laajentaa integraatiotiedotusta, tuottaa oppimateriaalia ja järjestää koulutusta Euroopan integraatiosta. Alun pitäen koulutuksessa keskityttiin opettajiin ja kouluihin.⁷⁶²

Samana vuonna, 1989, TaT vaikutti keskeisesti myös tunnetuimman Eurooppa-ryhmän, Euroklubin, syntyyn. Taloudellisen tiedotustoimiston em. selvityskierros johti ideaan integraatioasioihin keskittyvän keskustelufoorumin perustamiseksi. Foorumin ja siitä muodostuneen Euroklubin merkittävä taustahahmo oli Leif Fast, joka sai tukea Teollisuuden Keskusliiton varatoimitusjohtaja Johannes Koromalta. Lasse Lehtinen antoi sittemmin yhdistykselle kasvat.⁷⁶³

Syksyllä 1989 Taloudellisessa tiedotustoimistossa valmistui *Tervetuloa Eurooppa*-julisteen lisäksi *Tervetuloa Eurooppa*-julkaisu. Se oli Karvisen mukaan ensimmäinen opetukseen tarkoitettu integraatiojulkaisu Suomessa⁷⁶⁴ ja siitä otettiin useita kymmenien tuhansien kappaleiden painoksia. Julkaisua meni runsaasti myös yrityskäyttöön. Sillä oli kysyntää, sillä samoihin aikoihin sekä elinkeinoelämä että ay-liike laajensivat integraatiokoulutusta. Taloudellinen tiedotustoimisto ja SAK:n integraatioprojekti olivat tiiviissä yhteistyössä 1980-luvun loppussa. SAK:n integraatio toimintojen keskeinen vaikuttaja myös tässä yhteistyössä oli Pekka O. Aro.⁷⁶⁵

1990-luvun alussa Taloudellisen tiedotustoimiston integraatiokoulutus ja -tiedotus alkoi olla varsin mittavaa. Ennen EY-jäsenyyttä, TaT kuljetti parin vuoden

⁷⁶⁰ Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013; Hämäläinen & Ovaska 1998, 48. Hämäläinen viittasi ”poliittisella nyrkillä” epäilemättä Taloudellisen tiedotustoimiston aiempaan toimintaan elinkeinoelämän eräänlaisena propagandaorganisaationa.

⁷⁶¹ Karvinen 2001, 22–23.

⁷⁶² Karvinen 2001, 21, koulutusmateriaalista myös Hakkarainen 1996 passim.

⁷⁶³ Karvinen 2001, 22–25. Tarkemmin Euroklubin yhteydessä.

⁷⁶⁴ Pääasiassa oppikirjaksi tarkoitettu *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi* julkaistiin jo 1983, ks. Antola & Tuusvuori 1983. Tuo kirja ei kuitenkaan ollut varsinainen massajulkaisu.

⁷⁶⁵ Karvinen 2001, 29–30; Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

aikana peräti 1 200 opettajaa Brysseliin. Heidän kurssituksensa käsitti ohjelmaa Suomen EU-edustustossa sekä esityksiä Euroopan unionista ja edunvalvonnasta siellä. Yhteistyö elinkeinoelämän edunvalvojien kesken toimi ulkomaillakin hyvin ja yleensä tilaisuudet järjestettiin TKL/TT:n ja Keskuskauppakamarin yhteisissä Brysselin toimistotiloissa. Taloudellisen tiedotustoimiston lisäksi myös Keskuskauppakamari ja alueelliset kauppakamarit sekä talouselämän muut järjestöt käyttivät paljon varojaan integraatiokoulutusmatkoihin. Tutustumismatkojen järjestäminen Brysseliin oli varsin kiitollinen tehtävä erityisesti ennen kuin Suomi liittyi Euroopan unioniin. EY/EU-organisaatio tarjosi auliisti apuaan jäsenehdokasmaan vierailijaryhmille.⁷⁶⁶

Taloudellinen tiedotustoimisto julkaisi vuonna 1991 Jyrki Karvisen toimittaman 50-sivuisen monipuolisesti integraatioasioita valottavan, näyttävän tiedotuslehden: *Eurooppa*. Esipuheen kirjoitti ministeri Pertti Salolainen ja asiantuntijakirjoittajia oli tusinan verran, heidän joukossaan monta etujärjestömiestä, kuten Keskuskauppakamarin Sampsu Saralehto, Teollisuuden Keskusliiton Erik Forsman, KEY keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön Pekka O. Aro, Suomen Työntantajain Keskusliiton Heikki Hirvinen ja Maataloustuottajain Keskusliiton Jouko Nieminen sekä Euroneuvontakeskuksen vetäjä Taisto Sulonen.⁷⁶⁷

Palkansaajakeskusjärjestöt etenivät yhteistyössä

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön käynnisti Eurooppa-hankkeita

Länsi-integraatio ei ollut mukana Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön joka-päiväisessä toiminnassa vielä 1980-luvun lopussa, eikä sen hallitus juuri käsitellyt integraatioasioita vuonna 1989. Vasta marraskuun alun kokouksessaan 1989 hallituksella oli esillä ajankohtainen tilanne Länsi-Euroopan taloudellista yhdentymistä koskevissa neuvotteluissa. Tuolloin merkittiin tiedoksi SAK:n ekonomistin Peter J. Boldtin muistio asiasta. Se oli tiivis, perusperiaatteita käsittelevä, ”ei julkisuuteen-merkinnällä” varustettu katsaus: *Eurooppalainen talousalue EES. Eftan ja EY:n neuvottelujen nykyvaihe*.⁷⁶⁸ SAK noudatti totuttua integraatioaikataulua suhteessa elinkeinoelämän järjestöihin ja oli aikataulussaan hieman jäljessä niitä. Muistio tehtiin noin vuotta myöhemmin kuin elinkeinoelämän järjestöjen vastaavat ensiselvitykset.

Vuoden 1989 Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallituksen kertomuksessa ja tilinpäätöksessä integraatioaineksen määrä kuitenkin lisääntyi. Kansain-

⁷⁶⁶ Hämäläinen 2009, 53; Karvinen 2001, 30; Esko Antolan haastattelu 17.6.2013 ja omat kokemukset Eurooppa-Instituutin 1989-92 ja TY:n palveluksessa 1992-96.

⁷⁶⁷ Kivikuru 1996, 40-41; Eurooppa-tiedotuslehti on Markku Lemmetyn kokoelmassa.

⁷⁶⁸ SAK:n hallituksen kokous 6.11.1989 ptk § 5.3; liite 6. Boldt alusti myös Eurooppa-Instituutin *EES-symposiumissa kansantaloustieteilijöille* 23.-24.5.1990 ja kirjoitti seminaarijulkaisuun artikkelin.

väläinen toiminta nojasi edelleen kahteen yhteistyöorganisaatioon, pohjoismaiseen ja koko Eurooppaa käsittävään. Hallituksen kertomuksen *Kansainvälinen kehitys-* osassa oli alaotsikko: *Muutosten vuosi 1989*, jossa oli maininta myös EY:n kehityksestä ja Etasta. Otsikon *Kansainvälinen toiminta* alla löytyi otsikko: *Euroopan yhdentyminen haastoi*. Se kertoi mm. Pohjolan Ammatillisen Yhteisjärjestön PAY:n julkistaneen lokakuussa 1989 integraatiotyöryhmänsä muistion EY:n sisämarkkinoiden sosiaalisesta ulottuvuudesta. SAK:n puheenjohtaja Pertti Viinanen mainittiin po. työryhmän puheenjohtajaksi ja Pekka Ahmavaaran hallituksen jäseneksi. Lisäksi kerrottiin EAY:n kampanjoineen eurooppalaisesta konserniyhteistyöstä.⁷⁶⁹

Ay-liike ja elinkeinoelämän järjestöt ja puhalsivat integraatioasiassa yhteen hiileen ja Taloudellinen tiedotustoimisto toimi yhdysiteenä SAK:n ja elinkeinoelämän etujärjestöjen välillä. TaT ja SAK:n integraatioprojekti olivat tiiviissä yhteistyössä jo 1980-luvun lopussa. Jyrki Karvisen mukaan Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön integraatioprojektin käynnisti Brysselissä ay-tehtävissä työskennellyt Pekka O. Aro. Myös Heikki Pohja muisti Aron olleen SAK:n yhdyside Taloudelliseen tiedotustoimistoon.⁷⁷⁰ Karvinen viitanee integraatioprojektilla vuonna 1989 käynnistettyyn Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppaprojektiin Tepeen, jossa Aro toimi vuoden 1990 loppuun saakka.

Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projektin perustivat loppuvuodesta 1989 yksitoista teollisuuden ammattiliittoa yli keskusjärjestörajojen. Teollisuuden palkansaajien yhteiset intressit yhdistivät. Hankkeen piirissä oli lähes kaikki teollisuuden palkansaajat, järjestöinä myös Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto ja Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto. Tepeen tarkoituksena oli tiedonvälitys, koulutus ja strategianmuodostus.⁷⁷¹ Pohja, joka oli tuolloin Kemian Työntekijäin Liiton puheenjohtaja, arveli, että idea Tepestä syntyi hänen ja hänen opiskelukaverinsa Pekka O. Aron integraatiokeskusteluista. SAK:n liittojen puheenjohtajat keskustelivat paljon integraatiosta eri kokoonpanoissa. Tuolloin tanskalaisten ammattiyhdistyskollegoiden vaikutus ay-liikkeen integraatiokehitykseen oli verraten suuri. Oli kuitenkin havaittavissa, että Tanska oli suuntautunut Brysseliin, ei niinkään enää pohjoismaiseen yhteistyöhön. Keskusjärjestöt heräsivät integraatioon hitaammin kuin niiden jäsenliitot. Jäsenliittojen toimeliaisuuteen vaikutti niiden kansainväliset kontaktit. Esimerkiksi Kemian Työntekijäin Liitto teki tiivistä yhteistyötä Saksan vastaavan liiton kanssa. ”Saksalainen liitto oli tottunut ajattelemaan globaalisti.”⁷⁷²

⁷⁶⁹ SAK:n hallituksen kertomus ja tilinpäätös toimintavuodelta 1989, 23–24; SAK oli kuulunut PAY:hyn vuodesta 1972. PAY perustettiin 1971. Kauppinen 2005, 109; <http://www.nfs.net/>.

⁷⁷⁰ Karvinen 2001, 30; <http://www.sak.fi/ajankohtaista/uutiset/key-10-vuotta-palkansaajien-eurooppa-yhteistyota>; Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013; Martikainen 1998.

⁷⁷¹ Tepe edelsi monellakin tapaa KEY-yhteistyötä. Tepeen perustajat: Kemian liitto, Kumi- ja Nahkatyöväen Liitto, Lasi- ja Posliinityöväen Liitto, Paperiliitto; Puutyöväen Liitto; Rakennustyöväen Liitto; Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto; Suomen Teollisuustoimihenkilöiden liitto; Tekstiili ja Vaatetustyöväen Liitto; Teknisten Liitto; Suomen Sähköalan Työntekijäin Liitto. Metallityöväen Liitto ei ollut Tepestä, mutta sen kanssa on läheistä yhteistyötä. Tepeen puheenjohtajakokouksen 4.3.91 ptk. ja ptk:n liite. Työväenarkisto TA. Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

⁷⁷² Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013. Sitaatti-ilmaisu Pohjan.

Oman lukunsa SAK:n jäsenliittojen integraatioasioissa muodosti Metallityöväen Liitto, jolla oli kokemusta integraatioasioista pitkältä ajalta. Puheenjohtaja Valdemar Liljeström oli SAK:n edustajana muotoilemassa Suomen tavoitteita neuvoteltaessa Finefta-ratkaisusta. Integraatioasioissa edelleen toimeliaalla liitolla ja sen puheenjohtajaksi vuoden 1984 alusta tulleella Per-Erik Lundhilla oli laajaa pohjoismaista ja kansainvälistä yhteistyötä. Hän vieraili usein viiden Pohjoismaan metalliliittojen yhteisessä Tukholman toimistossa ja sihteeristössä. Lundh kävi myös taajaan Euroopan Metalliliittojen Yhteisjärjestön EMY:n ja Kansainvälisen Metallityöväen Liiton IMF:n kokouksissa. Lundh edusti EMY:ssä ja IMF:ssä kaikkia Pohjoismaita vuosina 1993–2000, jolloin hän toimi pohjoismaisen sihteeristön puheenjohtajana. Lundhin pohjoismaista toimintaa helpotti hänen äidinkiensä ruotsi.⁷⁷³ Per-Erik Lundh ehti mukaan myös mm. Isoniemen klubiin.

Teollisuuden Keskusliitossa ja sen metalliteollisuuden jäsenjärjestöissä vaikuttanut Tauno Matomäki muisti toimineensa paljon yhdessä Metallityöväen Liiton ja Per-Erik Lundhin kanssa. Metalliteollisuudessa viennin osuus oli hyvin korkea, sen työntekijäjärjestö tiesi sen ja oli Lundhin johdolla varsin integraatiomyönteistä. Matomäen mukaan Lundh tiesi, että Suomen vientiteollisuuden etu vaati menemistä mukaan sisämarkkinoille ja Lundh olikin ensimmäisten joukossa viemässä Suomea Euroopan talousalueeseen ja sittemmin Euroopan unionin jäseneksi.⁷⁷⁴

Kuten Keskuskauppakamarissa ja TKL:ssä, myös ay-liikkeessä seurattiin ruotsalaisen veljesjärjestön, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön tapauksessa LO:n, integraatiolinjauksia. Christine Ingebritsenin mukaan Ruotsin ay-liike ei ollut 1980-luvulla halukas keskustelemaan EY-jäsenyyssnäkömistä, mutta se tuki hallituksen strategiaa kansallisen politiikan sopeuttamisesta Euroopan yhteisön sisämarkkinaohjelmaan. Ingebritsen oli LO:ssa vuonna 1989 vieraillessaan yllätynyt siitä, miten ammattiliitot olivat halukkaita saamaan voimaan ruotsalaisia työntekijöitä koskevia EY-säädöksiä. Lähtökohtana oli, että pienen maan tulee ottaa huomioon kilpailuasemansa ja olla kansainvälisessä yhteistyössä. LO teetti vuonna 1989 tutkimuksen EY-säädösten vaikutuksesta Ruotsin työelämään.⁷⁷⁵

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vaikutti myös Eurooppa-ryhmissä, erityisesti Taloudellista tiedotustoimistoa lähellä olevassa Euroklubissa. SAK:n sihteeri, ekonomisti Pertti Parmanne oli Euroklubin perustajia ja sen hallituksen jäsen. Lisäksi Euroklubin toiminnassa olivat mukana SAK:n Peter J. Boldt, sekä työntekijäjärjestöistä myös STTK:n puheenjohtaja Jorma Reini.⁷⁷⁶

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestölle läheisissä sosiaalidemokraateissa oli joitain varsin integraatiohenkisiä vaikuttajia. Kun Paavo Lipponen oli keväällä 1989 ensimmäisenä sosiaalidemokraattina ennustellut Suomen jäsenyyden Euroopan yhteisössä tulevan esille 1990-luvulla, hän ei jäänyt puolueessaan yksin, vaan

---

⁷⁷³ Uimonen 2012, 271.

⁷⁷⁴ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013; Uimonen 2012, erityisesti 165–172, 266–277. Per-Erik Lundh oli Metallityöväen liiton pj. 1983–2000. Ks. Palojärvi 2017.

⁷⁷⁵ Ingebritsen 1998, 148. *LO Landsorganisationen i Sverige*, oli perustettu 1898.

⁷⁷⁶ Hämäläinen & Ovaska 1998, 47–48; Hämäläinen 2009, 31.

ammattiyhdistyspuolelta SAK:laisen Auto- ja kuljetustyöväenliiton puheenjohtaja Risto Kuisma pohti julkisesti EY-jäsenyyden mahdollisuutta. Samoin teki EY-jäsenyyden esitaistelijana pidetty tullihallituksen pääjohtaja Jermu Laine.⁷⁷⁷

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön pitkäaikaisen puheenjohtajan Lauri Ihalaisen mukaan vientiteollisuutta edustavat liitot suhtautuivat 1990-luvun alussa myönteisesti Suomen osallistumiseen Euroopan yhdentymiseen. Siinä missä teollisuus painotti kauppapoliittisia etuja, SAK korosti myös sosiaalista ulottuvuutta. Palkansaajajärjestöjä kiinnosti kysymys: miten integraatiossa käy hyvinvoinnin. Varsinkin SAK:n julkisen sektorin työntekijöitä edustavat liitot korostivat kysymystä. Yleinen suomalaisnäkemys, myös hallituksen näkemys oli, että verrattuna pohjoismaalaisittain käsitettyyn sosiaalipolitiikka-käsitteeseen, Euroopan yhteisön sosiaalinen ulottuvuus painottuu voimakkaasti työläinsäädäntöön. Myös työnantajatoiminnan historian kirjoittanut Markku Mansner jakaa Ihalaisen mielihalun vientialojen työntekijäjärjestöjen myönteisistä integraatiokannoista ja toteaa, että jo syksyllä 1990 Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallitus kiirehti valtioneuvostoa viemään Eta-neuvottelut menestykselliseen päätökseen, koska se on ainoa Euroopan sisämarkkinoille johtava väylä.⁷⁷⁸ Mansner viitanee SAK:n hallituksen kokoukseen 1.10.1990.

Myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö osallistui integraatiopolitiikan tekoon ulkopoliittisen päätöksentekoprosessin kautta. SAK:lla oli lukuisia edustajia 1990-luvun alussa rakennetussa ulkoministeriön Eta-neuvotteluorganisaatiossa. Esimerkiksi sen laajassa valmistelujaostossa oli SAK:n edustaja.⁷⁷⁹ SAK:laisia oli kymmenen henkeä jakautuneena yhdeksään eri valmistelujaostoon, mm. kilpailukysymykset-jaostoon sekä alkuperäissäännöt ja rajatarkastukset-jaostoon.⁷⁸⁰

Puheenjohtaja Lauri Ihalainen antoi arvoa pitkään ulkomaankauppaministerinä toimineelle Pertti Salolaiselle, joka piti jatkuvaa yhteyttä palkansaajajärjestöihin, tiedotti integraatioasioista aktiivisesti ja halusi palkansaajapuolen mukaan integraatiovalmisteluun. Salolainen sitoi näin onnistuneesti ammattiyhdistysliikkeen integraatioasian taakse. Tämän kaltainen yhteistoiminta palkansaajajärjestöjen suuntaan oli Ihalaisen mukaan poikkeuksellista, sitä ei tapahtunut kaikissa Eta- tai EY-neuvotteluja käyneissä maissa.⁷⁸¹

Ihalainen teki em. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallituksen kokouksessa 1.10.1990 aloitteen SAK:n, TVK:n, Akavan ja STTK:n yhteisen EY-projektin käynnistämiseksi.⁷⁸² Hän muisteli, että hänen ajatuksenaan oli yhtäältä saada ay-väelle tietoa integraatiosta ja toisaalta pyrkiä ay-liikkeenä vaikutta-

⁷⁷⁷ Hämäläinen & Ovaska 1998, 37; ks. Astikainen 1991.

⁷⁷⁸ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013, Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys 1992, 27; Mansner 2007, 247.

⁷⁷⁹ Edustaja oli Pertti Parmanne. Tuossa vaiheessa Etasta puhuttiin EES:nä.

⁷⁸⁰ UM:n kirje 16.1.90; Akavan hallitus 17.1.1990 ptk § 11 liite.

⁷⁸¹ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013. Heikki Pohja tuki Ihalaisen kantaa. Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013. Vrt. Luostarinen & Salolainen 2006, 18,27–28. Pertti Salolainen oli ulkomaankauppaministerinä Holkerin ja Ahon hallituksissa 1987–1995.

⁷⁸² SAK:n hallitus 1.10.1990 ptk § 7.2, § 17.2 l liite 20; <http://www.sak.fi/ajankohtaista/uutiset/key-10-vuotta-palkansaajien-eurooppa-yhteistyota>

maan integraatiokehitykseen. Oli tarvetta luoda yhteinen foorumi, joka seuraa Euroopan yhteisöjen kehitystä suomalaisten silmälasien läpi. Työnantajajärjestöt olivat tuossa vaiheessa vielä varsin varovaisia integraatiokannoissaan.⁷⁸³

Projektin kautta haluttiin selvittää palkansaajien kantaa Suomen mahdollisiin EU-jäsenyysneuvotteluihin. Projektin nimeksi vakiintui: *KEY keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö*. Esittelymuistiossa hankkeen perusteluiksi listattiin palkansaajajärjestöjen sisäisiä tavoitteita: 1. tehostaa integraatiota koskevan tiedon hallintaa ay-liikkeessä, 2. tukea ay-liikkeen tiedonhankintaa ja -välitystä integraation vaikutuksista, sekä 3. laajentaa meihin vaikuttavien kansainvälisten muutosten seurantaa. Myöhemmin sen tavoitteiksi määriteltiin sekä sisäisiä tavoitteita, kuten jäsenistön tietopohjan laajentaminen Euroopan unioniin liittyvissä kysymyksissä, julkaisu- ja koulutustoiminta että ulkoiseen vaikuttamiseen liittyviä tavoitteita, kuten palkansaajajärjestöjen jäsenyysneuvotteluita koskevien kantojen välittäminen viranomaisille, poliitikoille ja muille tahoille.⁷⁸⁴

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallitus hyväksyi samassa kokouksessa 1.10.1990 Euroopan integraatiota koskevan kannanoton, joka kulki Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden Keskusliiton tavoin turvallisella Efta- ja Eta-linjalla. SAK:n kansainvälisten asioiden sihteerin Kari Tapiolan esittelemän kaksisivuisen kannanoton otsikko oli: *SAK:n hallituksen julkilausuma Eta-neuvotteluista*. ”SAK korostaa, että nykyisessä yhdentymiskehityksessä Suomen kannalta tärkeintä on Euroopan talousaluetta Etaa koskevien neuvottelujen saattaminen menestyksellisesti päätökseen. Viime aikoina levinneen keskustelun eri Efta-maiden mahdollisesta jäsenyydestä EY:ssä ei saa missään tapauksessa antaa haitata neuvottelujen onnistumista.” Kannanotossa korostettiin myös, että Suomen kaltaisen puolueettoman Efta-maan jäsenyydestä EY:ssä voidaan vakavasti keskustella vasta kun tiedämme, millaiseen lopputulokseen Euroopan talousaluetta koskevissa neuvotteluissa päädytään. Edelleen siinä painotettiin, että ammattiyhdistysliikkeellä tulee olla todellinen mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua.⁷⁸⁵ Samat painotukset säilyivät keskeisinä myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön 1990-luvun alun linjauksissa.

Palkansaajakeskusjärjestöjen PSKJ:n puheenjohtajakokoukset vaikuttivat myönteisesti palkansaajajärjestöjen yhteistyöhön, myös integraatioasioissa. PSKJ-yhteistyön syntyä edesauttoi valtion vaikea taloustilanne 1970-luvun lopulla, mikä auttoi elvyttämään palkansaajajärjestösuhteita. SAK:n, Akavan, TVK:n ja STTK:n puheenjohtajakokouksia ryhdyttiin vuonna 1978 pitämään kerran kuussa. Tämä *neljän koplaksi* nimetty yhteistyöfoorumi oli Simo Komulaisen mukaan siinä mielessä erikoinen, että ympäröivässä yhteiskunnassa yleisesti ja lähes kaikilla tasoilla toteutettavan demokraattisen päätöksenmenettelyn säännöt olivat

⁷⁸³ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013.

⁷⁸⁴ SAK:n hallitus 1.10.1990 ptk § 17.2 liite 20; <http://www.sak.fi/ajankohtaista/uutiset/key-10-vuotta-palkansaajien-eurooppa-yhteistyota>.

⁷⁸⁵ SAK:n hallitus 1.10.1990 ptk § 7.1 liite 19. SAK:ssa kansainvälisissä tehtävissä työskennellyt Tapiola toimi sittemmin Kansainvälinen työjärjestön ILO:n johtajana.

sen työssä tuntemattomia. Iso SAK ja pieni STTK olivat puheenjohtajakokouksen pöydän ääressä samanveroisia. Lauri Ihalaisen ja Akavan entisen puheenjohtajan Voitto Ranteen mukaan säännöllisillä puheenjohtajakokouksilla oli suuri merkitys palkansaajajärjestöjen integraatiolinjauksiin.⁷⁸⁶

PSKJ:n puheenjohtajakokouksessa 12.12.1990 käsiteltiin Ihalaisen SAK:ssa tekemän aloitteen pohjalta viisisivuinen asiakirja: *Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö KEY. Toimintasuunnitelma ja talousarvio*. Tässä vaiheessa hankkeen ajateltiin kestävän vuodet 1991–1992. KEY-hanke tuli hyväksytyksi.⁷⁸⁷ Käsitte- len Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyötä pääosin Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön alla. Vaikka KEY:hen kuuluivat Akava ja Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto, vuodesta 1993 Toimihenkilökeskusjärjestö STTK, sekä alkuvuosina myös Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto, niin KEY:n toiminnan käytännön hallinto kirjanpitoineen oli SAK:ssa, joka oli myös KEY:n suurin rahoittaja.⁷⁸⁸

Pekka O. Aro toimi vuoden 1990 loppuun saakka Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projektin johtajana, mutta hän siirtyi vuoden 1991 alusta johtamaan Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö-projektia. Tepen toiminta jatkuu ja Tepe-liittojen puheenjohtajien kokous kokoontui vuonna 1991 lähes kuu- kausittain ja Aro kävi raportoimassa edelleen verraten usein integraatioasioista. Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projekti perusti loppuvuodesta 1990 työryhmiä: ekonomistiryhmän, työ- ja ympäristönsuojelutyöryhmän, juristiryhmän, työaikaryhmän, osallistumistyöryhmän ja kansainväliset yhteyshenkilöt- ryhmän. Ne tuottivat taustaselvityksiä Tepelle.⁷⁸⁹

Integraatioasioissa varsin toimielias Metalliliitto ei ollut mukana Tepessä. Heikki Pohjan mukaan se ei johtunut siitä, ettei Metalliliitto olisi ollut kiinnostunut integraatiosta, vaan siitä, että liiton omat resurssit riittivät itsenäiseen integraatio- seurantaan. Metalliliitto oli aloittanut myös omat integraatiokoulutukset järjes- tämällä puheenjohtaja Lundhin aloitteesta ensimmäisen EY-seminaarin Korpi- lammella 30.1.1989.⁷⁹⁰

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallituksen kertomuksessa ja tilin- päätöksessä vuodelta 1990 tehtiin katsaus järjestösuhteisiin muualle Eurooppaan ja kerrottiin lyhyesti Efta-maiden ammatillisten keskusjärjestöjen puheenjohtajien kokouksesta ja EAY:n edustajakokouksesta. Muuten integraatiota ei käsitelty.⁷⁹¹

Ruotsissa työntekijöiden järjestäytymisaste oli Suomen tavoin huippuluokkaa ja LO oli OECD-maiden vahvimpia ammattijärjestöjä. Keväällä 1990 Ruotsin ay- liikkeen linjaukset olivat muuttuneet EY-myönteisiksi. Suomalaiseen tapaan Ruot- sin teollisuusriippuvaiset ammattiliitot kääntyivät yleisesti ottaen ensin suosiol-

⁷⁸⁶ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012; Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013; Komulainen 1988, 3.
⁷⁸⁷ PSKJ:n puheenjohtajakokous 12.12.1990 ptk esityslistan kohta 11. Markku Lemmetyn kokoel- ma.

⁷⁸⁸ Rahoituksen suhde oli SAK, STTK, Akava 3-2-1. Markku Lemmetyn haastattelu 22.1.2013.

⁷⁸⁹ Tepen puheenjohtajakokousten 4.3.1991; 9.5.1991; 5.6.1991 ptk. TA.

⁷⁹⁰ Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013; Uimonen 2012, 267.

⁷⁹¹ SAK:n hallituksen kertomus ja tilinpäätös toimintavuodelta 1990, mm. 7.

lisäksi EY-jäsenyydelle. Ammattiliittojen tuki hallituksen integraatiopolitiikalle riippui niiden mahdollisuudesta säilyttää vaikutusvaltansa integraatiopolitiikan muotoilussa ja työelämää koskevien EY-lähtöisten säädösten täytäntöönpanossa. Liittojen huolena oli, että ns. Ruotsin malli vähitellen häviää Brysselin vaikutuksesta. Ruotsin mallin taustalla oli menestyksekkäs työmarkkinapolitiikka sekä työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen yhteistyöhakuinen ja sopuisa neuvottelujärjestelmä, jolla määriteltiin työmarkkinoiden pelisäännöt ja valtion rooli konfliktien välittäjänä. Tämä kehitys oli taustana sille, että Ruotsista oli tullut koko sodanjälkeisen Euroopan rauhaisin ja vakain maa. Kuitenkin erityisesti työantajajärjestö SAF oli vuosia toiminut Ruotsin mallia vastaan ja mallin aika alkoi olla ohi 1990-luvun käynnistyessä.⁷⁹²

Ingebritsenin mukaan jäsenyyden kansantaloudellisten etujen lisäksi päätäntävaltaa Euroopan yhteisön toimielimissä pidettiin Ruotsin ay-liikkeessä tärkeänä. Osoituksena Ruotsin työntekijäjärjestöjen uudelleensuuntautumisesta oli palkansaajakeskusjärjestö LO:n ja virkamiesjärjestö TCO:n aktiivinen osallistuminen Euroopan Ammatillinen Yhteistyöjärjestön EAY:n toimintaan. LO ja TCO päättivät myös perustaa yhteisen toimiston Brysseliin. Syksyllä 1990 kaikki keskeiset etujärjestöt olivat yksimielisiä, että Ruotsin tulee liittyä Euroopan yhteisöön. Sen sijaan mielipiteiltään jakautunut Norjan ay-liike vältteli ottamasta virallista kantaa jäsenyyteen.⁷⁹³

Palkansaajakeskusjärjestöt Akava, SAK, STTK ja TVK olivat tutkimusyhteistyössä Eurooppa-Instituutin kanssa. Järjestöt kaipasivat tutkimustietoa integraatiosta ja tilasivat instituutilta vuonna 1990 tutkimuksen, joka selvitti Euroopan yhdentymiskehityksen vaikutuksia julkisten alojen työntekijöiden asemaan.⁷⁹⁴ Seuraavana vuonna, 1991, tutkimushanke sai jatkoa *Euroopan yhdentyminen ja julkisen sektorin henkilöstö*-tutkimuksella.⁷⁹⁵ Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö tuli keväällä 1991 hallinnollisestikin mukaan Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n toimintaan, kun KEY:n vetäjä Pekka O. Aro valittiin valtuuskunnan jäseneksi.⁷⁹⁶ Hän edusti Akavan puheenjohtaja Raimo Lehtisen rinnalle työntekijäjärjestöjä.

Vuonna 1991 Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön integraatiolinjaukset täsmentyivät ja -toiminta aktivoitui merkittävästi. Alkuvuodesta alkaen hallitus käsitteli useissa kokouksissaan integraation liittyviä, SAK:ta lähellä olevia aiheita, kuten Eta-sopimuksen vaikutuksia sosiaalivakuutukseen, työlainsäädäntöön ja sopimusjärjestelmään. SAK:n kantaan vaikutti, että ay-liikkeessä havaittiin integraation voivan tuoda etuja palkansaajille. Arveltiin, että EY-lainasäädän-

⁷⁹² Stålvant 1989, 52; Stålvant & Hamilton 1991, 205; Rehn 1996, 168, 188–189, 212–213; Ingebritsen 1998, 148–149. Ruotsin mallista mm. Vartiainen 1997, 64–70; Korkiasaari 2001. *SAF Svenska Arbetsgivareföreningen.*, per. 1902.

⁷⁹³ Ingebritsen 1998, 148–149; Stålvant & Hamilton 1991, 205; Saeter & Knudsen 1991, 186.

⁷⁹⁴ Projektia johti Esko Antola ja tutkijana toimi Maria Lindbom. Eurooppa-Instituutti Bulletin 3/90, 7.

⁷⁹⁵ Tutkijana jatkoi Maria Lindbom. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/91, 4–5.

⁷⁹⁶ Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/91, 15.

nössä on asioita, jotka ovat työntekijöiden kannalta paremmin kuin Suomen lainsäädännössä.⁷⁹⁷ Ajatus oli Suomessa monille aivan uusi.

Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projektin toiminta jatkui edelleen laajempipohjaisen Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön rinnalla. Tepen maaliskuun alun 1991 puheenjohtajakokouksessa keskusteltiin tiedottamisesta, mm. liittoja varten tehtävästä sadasta integraatiokalvosarjasta ja video-hankkeesta. Kokousasiakirjojen joukossa on tiedote: *Teollisuuden palkansaajat haastavat yritykset integraatiokeskusteluun*. Se kertoi Tepen perustamisesta ja sen päätavoitteista. Lisäksi se korosti työpaikkojen luomista sekä tarkasteli työehtosopimuksia suhteessa eurooppalaisiin lakeihin ja konserniyhteistyötä. Tepen jäsenliitot ohjasivat normaalin toimintansa resursseja Tepen hyväksi. Esimerkiksi STTK:lainen Teknisten Liitto TL, jolla oli vilkas kansainvälinen toiminta, totesi vuoden 1991 vuosikertomuksessaan, että ”Teollisuuden palkansaajien Eurooppa TEPE-projekti sai tänä vuonna melkoisen työpanoksen TL:n tutkimusosastolta”.⁷⁹⁸

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön 14. edustajakokouksessa Eurooppa oli paljon enemmän esillä kuin edellisessä kokouksessa viisi vuotta aiemmin. Kesäkuun 20. päivänä 1991 edustajakokouksessa hyväksyttiin kansainvälisen valiokunnan esityksestä kansainvälinen julkilausuma, jossa painotettiin: ”Nyt rakennettavaa uutta Eurooppaa ei saa jättää teknokraattien ja markkinavoimien hallintaan. Siitä on tultava palkansaajien Eurooppa, jossa ay-liikkeen vaikutuksella sosiaalinen ulottuvuus on toteutettu.”⁷⁹⁹

Julkilausuman väliotsikon *Euroopan integraatio ja Suomi* alla katsottiin, että jatkuva taloudellinen yhdentyminen tapahtuu pääasiassa elinkeinoelämän ehdoilla. Julkilausuman luettelemat elinkeinoelämän keskeiset muutostekijät, kuten yritysten kansainvälistyminen, uusi tekniikka, elinkeinoelämän ja yhteiskuntarakenteiden muutokset sekä Euroopan rajojen madaltuminen, olivat Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön mielestä ne puitteet, joihin integraatiopolitiikkamme on sovittava. Tämä taas merkitsi SAK:lle uutta tilannetta edunvalvonnassa. Julkilausuman mukaan yhä useampia kotimaassa vaikuttavia asioita valmistellaan ja päätetään rajojemme ulkopuolella sekä hallitustasolla, että kansainvälistyvissä yritystoiminnassa.⁸⁰⁰

Peruslinjaukset eivät juuri poikenneet elinkeinoelämän järjestöjen vastaavista, kun Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö katsoi, että Eta-neuvottelujen perustana on se, että Suomi ei voi päätyä huonompaan asemaan kuin kilpailijamaat ja piti Eta-neuvottelujen loppuun saattamista ensisijaisena. Julkilausuma ennakoivat varovaisesti EY-jäsenyyttä todetessaan, että jos kuitenkin Eta jää väli-vaiheeksi, niin maamme EY-jäsenyyden edut ja haitat on edustajakokouksen mielestä kaikilta osin selvittävää.⁸⁰¹

⁷⁹⁷ SAK:n hallitus 11.3.1991 ptk § 6 ja SAK:n hallitus 8.4.1991 ptk § 5.1 liite 5, Olavi Sulkusen muistio: EY:n työoikeus ja suomalainen palkansaaja; Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

⁷⁹⁸ Tepen puheenjohtajakokous 4.3.91 ptk ja liite; *Teknisten Liitto TL r.y:n toimintakertomus 1991*. <https://yksi.darchive.fi/.../20121015-YAM100201-135028914733600>

⁷⁹⁹ SAK r.y:n 14. edustajakokous 17.- 20.6.1991 ptk 30 § ja liite 162.

⁸⁰⁰ SAK r.y:n 14. edustajakokous 17.- 20.6.1991 ptk ja liite 162.

⁸⁰¹ SAK r.y:n 14. edustajakokous 17.- 20.6.1991 ptk ja liite 162.

Julkilausuma muistutti kuitenkin virallisen ulkopoliitiikan tavoin, että EY-jäsenyyden on kaikissa oloissa oltava sovitettavissa yhteen Suomen ulkopoliittisen peruslinjan ja huolella rakennettujen hyvien naapuruussuhteiden kanssa. SAK toivoi uudistumiskehityksen jatkuvan Neuvostoliitossa ja painotti myös, että yhdentymisen tavoitteena on oltava koko Euroopan kattava, kaikkia maita ja alueita hyödyttävä yhteistyö.⁸⁰² SAK ryhtyi tehostamaan integraatiotoimintaansa julkilausuma mielessään.

Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön toiminta käynnistyi keväällä 1991 Aron vetämänä, aluksi SAK:n tiloissa. KEY tuotti aineistoja ja antoi vahvaa sivustatukea Suomen EU-jäsenyydelle, eikä toiminta eronnut kovin paljoa Tepen toiminnasta. KEY-hanke oli kuitenkin alusta saakka aktiivinen taustavaikuttaja koulutustoiminnassa, vaikka ei varsinaisesti itse koulutuksia järjestänytkään.⁸⁰³ Luetellen paljon kurssien ja koulutusohjelmien nimiä, koska ne kertovat mainiosti ay-liikkeen integraatiopainotuksista ja toiminnan laajuudesta.

KEY oli syksyllä 1991 yhteistyössä SAK:n kehittämiskeskuksen kanssa järjestämässä ay-liikkeen toimitsijoille kahdesti *Perustietoa integraatiosta*-koulutuksen sekä myöhemmin syksyllä kuusipäiväisen kurssin: *Ay-liike ja yhdentyvä Eurooppa*.⁸⁰⁴ Jo samana keväänä KEY järjesti *Ay-liike ja yhdentyvä Eurooppa*-koulutusohjelmaan kuuluneen opintomatkan Brysseliin. Mukana oli 29 osanottajaa: SAK:sta 15, STTK:sta viisi, Akavasta neljä, TVK:sta kaksi ja suunnitteluryhmästä kolme.⁸⁰⁵

Pekka O. Aro oli myös tuottelias kirjoittaja integraation sisältöasioista. Eurooppa-toimikunnan julkaisussa olleessa artikkelissaan hän kertoi integraatioepäilijöille, että suomalainen työntekijä hyötyy EY-säädöksistä: ”Yleisesti EY:n nykyisestä tai kaavaillusta työelämää koskevista säännöistä ei synny suuria ongelmia Suomessa. Asioita, joista meillä on voimassa työntekijän kannalta paremmat normit, on vähemmän kuin niitä, joissa EY-lainsäädäntö on parempi. Erityisesti näin on työsuojelun, tasa-arvon ja osallistumisoikeuksien suhteen.”⁸⁰⁶

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vei EY-tietoa kentälleen mm. julkistamalla toukokuun alussa 1991 Olavi Sulkusen selvityksen EY:n työoikeudellisista säädöksistä. Se oli tarkoitettu keskusliittojen käyttöön ja siitä toimitettu ”kansanpainos” luottamusmiesten käyttöön.⁸⁰⁷

Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö sitoi toimintaansa runsaasti työntekijäjärjestöjen väkeä. Sen suuri, noin 150-jäseninen yhteysryhmä oli aktiivinen ja kokoontui lähes kuukausittain. Kokouksissa kävi merkittäviä vieraita. Marraskuun alussa 1991 EAY:n varapääsihteeri Jean Lapeyre alusti työelämäkysymyksistä ja sosiaalisesta vuoropuhelusta ja saman kuun jälkipuoliskolla vuorossa

⁸⁰² SAK r.y:n 14. edustajakokous 17.- 20.6.1991 ptk ja liite 162.

⁸⁰³ <http://www.sak.fi/suomi/tietoaasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=>. Luettu 2012. Ks. Hakkarainen 1996, 278.

⁸⁰⁴ Päivämäärät olivat: 24.9.1991 ja 1.10.1991. Kolme 2-päiväistä kurssijaksoa loppuvuodesta 1991. Tepe-liittojen puheenjohtajien kokouksen 5.6.1991 ptk § 5.

⁸⁰⁵ Ajankohta oli 5.-12.4.1991. Koulutusasiakirja on Markku Lemmetyn kokoelmassa.

⁸⁰⁶ Aro 1991, 31. Eurooppa-toimikunnasta luvussa 4.

⁸⁰⁷ Tepe-liittojen puheenjohtajien kokous 9.5.1991 ptk. Sitaatti on asiakirjassa käytetty.

olivat Eta-neuvottelijat: osastopäällikkö Antti Satuli, toimistopäällikkö Eikka Kosonen, sekä kaupalliset neuvokset Matti Oivukkamäki ja Matti Engberg. Lisäksi KEY ryhtyi julkaisemaan pääosin integraatioon keskittyvää *KEY-tiedotetta*, joka jakoi perustietoa integraatiosta palkansaajapainottuneesti ja julkaisi ilmoituksia integraatiokoulutuksista ja integraatiokirjallisuudesta. Vuonna 1991 ilmestyi neljä 8-12-sivuista numeroa.⁸⁰⁸

SAK:n toiseksi suurin jäsenliitto, 1990-luvun alussa 147 000-jäseninen, Metallityöväen liitto jatkoi integraation etulinjassa ja sen puheenjohtajaa Per-Erik Lundhia on kuvattu integraatioasioissa muurinmurtaajaksi ay-liikkeessä. Lundh otti kantaa Suomen EY-jäsenyyden puolesta Valkeakosken puheessaan 17.7.1991. Hänen mukaansa Eta-neuvottelujen jälkeen ”lähdemme määrätietoisesti pyrkimään kohti EY-jäsenyyttä”.⁸⁰⁹

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallituksen kokouksessa 18.11.1991 Tuulikki Kannisto ja Kari Tapiola esittelivät valtuustolle esitettävän luonnoksen: *SAK:n kannanotto Euroopan yhdentymiseen*. Edustajakokousten välisenä aikana SAK:n ylin päättävävalta oli valtuustolla. Vuonna 1986 valtuustoon valittiin 190 jäsentä ja heille varajäsenet. Valtuusto kokoontui vuosittain kevät- ja syyskokoukseen. Lisäksi valtuusto voi kokoontua ylimääräisiin kokouksiin tarvittaessa. Marraskuun lopussa 1991 kokoontunut valtuuston sääntömääräinen syyskokous täsmensi alkukesän 1991 edustajakokouksen varsin tärkeitä integraatiolinjauksia. Valtuuston kokouksessa jäsenyyssyönteistä esimakua tarjosi Metalliliitto työjärjestyksen kohdassa *Jäsenliittojen ja hallituksen esittämät asiat*, kun se esitti Suomen täysjäsenyyttä Euroopan yhteisöissä.⁸¹⁰

Metallityöväen liitolle viennin merkitys oli mitä keskeisin, joten liitto ehdotti SAK:n jäsenliitoista ensimmäisenä täysjäsenyyttä. SAK:n lähtökohta myönteiselle integraatiokannalle oli se, että koska joka tapauksessa EY-säädökset vaikuttavat Suomessa, niin on päästävä mukaan päätöksiä tekemään. Tauno Matomäki muisti, että Metalliliitto ja ay-liike yleensäkin osasivat hyödyntää toiminnassaan teollisuuden tarkkoja tilastoja ja selvityksiä.⁸¹¹

Heikki Pohjan mukaan asenne integraatiota kohtaan muuttui Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestössä 1980-luvun jälkipuoliskolta alkaen koko ajan myönteisemmäksi. Neuvostoliiton kaatuminen loppuvuodesta 1991 vaikutti erityisesti moniin ay-liikkeen kansandemokraatteihin ja vasemmistoliittolaisiin. Samoihin aikoihin myös EY-jäsenyyssyönteisyys kasvoi. Asenteet kuitenkin

⁸⁰⁸ KEY-yhteisryhmä 6.11.1991 ja 19.11.1991 ptk.; vuoden 1991 KEY-tiedotteet. TA.

⁸⁰⁹ Uimonen 2012, 269–270,275.

⁸¹⁰ SAK:n hallitus 18.11.1991 ptk § 4.1, liite 3. Valtuusto käsittelee kevätkokouksessa hallituksen toimintakertomuksen, vahvistaa tilinpäätöksen ja päättää vastuuvapauksien myöntämisestä sekä päättää jäsenliittojen ja hallituksen esittämistä asioista. Syyskokouksen tärkein tehtävä on asettaa jäsenliittojen ajankohtaisten esitysten pohjalta järjestön ohjelmiin perustuvat tavoitteet seuraaviin työmarkkinapoliittisiin neuvotteluihin. Lisäksi järjestön vuosittaiset, edustajakokouksen suuntaviivojen mukaiset, toiminta- ja taloussuunnitelmat vahvistetaan valtuuston syyskokouksessa. http://www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1985.pdf luettu 9/2012.; <http://www.sak.fi/tama-on-sak/nain-sak-toimii/valtuusto> luettu 9/2012.; SAK:n valtuusto 29.–30.11.1991 ptk § 11, kohta 9; ks. Rehn 1996, 228.

⁸¹¹ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013; Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

vaihtelivat ja Metalliliiton vastakohtana toimi Suomen Elintarviketyöläisten Liitto, joka koko ajan vastusti EY-jäsenyyttä.⁸¹²

Edellä mainitun Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallituksen kannanottoluonnoksen pohjalta valtuusto antoi varsin tärkeän parisivuisen kannanottonsa Euroopan integraatiosta. Etujärjestöt olivat sangen yhtäaikaisesti liikkeellä, sillä SAK:n kannanotto julkaistiin noin kuukausi Teollisuuden Keskusliiton hallituksen vastaavan ilmoituksen jälkeen. Kahdelle päivälle, 29.- 30.11.1991, päivätyn kannanoton laajan esittelypuheenvuoron käytti johtaja Tuulikki Kannisto.⁸¹³ Kannanotto kehitteli kesäkuun 1991 edustajakokouksen julkilausuman linjauksia ja osin myös viittasi niihin. Alun perusteluissa korostettiin Euroopan maiden keskinäistä riippuvuutta ja todettiin, että ”yhteiskuntien ja kansalaisten turvallisuus, taloudellinen kehitys ja sosiaaliset oikeudet ja ympäristön säilyttäminen voidaan taata vain laajalla yhteistyöllä”. Tämän kaltainen yhteistyöhön vetoaminen poikkesi jossain määrin elinkeinoelämän järjestöjen perusteluista. Kannanotto sivusi myös turvallisuutta ja kytki valtioneuvoston tavoin integraatioon myös Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen Etykin ja katsoi, että Etykin käsittelemät taloudellinen yhteistyö, sosiaaliset kysymykset ja ihmisoikeudet nivoutuvat yhä kiinteämmin toisiinsa.⁸¹⁴

Kannanotossa oli viittaukset sekä kolmen Efta-maan pyrkimykseen päästä Euroopan yhteisön jäseniksi että Keski- ja Itä-Euroopan maiden haluun päästä läheiseen yhteistyöhön EY:n kanssa. Etan oletettiin jäävän välttämättömäksi siirtymävaiheen ratkaisuksi, mutta myönteisenä askeleena sen voimaansaaminen 1.1.1993 alkaen oli varmistettava. Neljännessä kappaleessa kiteytettiin Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön EY-myönteinen kanta: ”Suomi voi parhaiten osallistua Euroopan kehitykseen hakemalla EY:n jäsenyyttä. Suomen tulee voida osallistua integraationeuvotteluihin yhdessä muiden puolueettomien maiden kanssa”. Hieman ennen Neuvostoliiton hajoamista annettu kannanotto otti huomioon myös Neuvostoliiton turvallisuustarpeet. Ulko- ja turvallisuuspoliittiset päätökset tulee tehdä vastaisuudessakin Suomessa, hyvät naapurussuhteet säilyttäen ja niitä kehittäen sekä Euroopan pohjoisosan maiden turvallisuustarpeita kunnioittaen. Kannanotto painotti ay-liikkeen osallistumismahdollisuuksia myös kansainväliseen päätöksentekoon ja tiivistä lähtökohdaksi, että ”työntekijöiden ja kansalaisten aseman tulee parantua, ei huonontua EY-jäsenyyden kautta”.⁸¹⁵

Kannanotto toi esiin SAK:n aiemminkin painottaman Eta-sopimuksen ja EY-jäsenyyden eron toteamalla, että Etan myötä valtaosa EY-säädöksistä tulee voi-

⁸¹² Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

⁸¹³ Puheenvuoro oli kirjoitettuna 11-sivuinen. SAK:n valtuusto 29. -30.11.1991 ptk § 19 liite 31. SAK:n valtuuston vasemmistoryhmällä oli oma esitys kannanotoksi, liite 49. TA. Tuulikki Kannisto (1941- 2017) oli merkittävä toimija suomalaisessa ja kansainvälisessä ay-liikkeessä 1980- ja 1990-luvuilla. Ks. HS 9.4.2017.

⁸¹⁴ SAK:n valtuuston kannanotto Euroopan integraatiosta; SAK:n valtuusto 29. -30.11.1991 ptk § 19 liitteineen.

⁸¹⁵ SAK:n valtuuston kannanotto Euroopan integraatiosta; SAK:n valtuusto 29. -30.11.1991 ptk §19 liitteineen.

maan Suomessa, mutta jäsenyyden kautta maamme voi vaikuttaa säädöksiin ja Suomen kilpailuasema Länsi-Euroopan yhtenäisillä sisämarkkinoilla paranee. Yhteinen maatalouspolitiikka parantaa kuluttajien asemaa. Taloudellisten rakenteiden uudistamista on tuettava aktiivisella työvoima- ja koulutuspolitiikalla. Kannanotto kiinnitti huomiota myös julkisen sektorin elinvoimaiseen kehitykseen.⁸¹⁶

Kannanoton loppuosa viittasi kesäkuun 1991 edustajakokouksen julkilausumaan ja painotti tarvetta sekä Eta-sopimuksessa, että EY:n jäsenenä vahvistaa yhteistoiminta- ja osallistumisjärjestelmiä niin yksityisellä kuin julkisellakin sektorilla. Lisäksi olisi tärkeää varmistaa ay-liikkeen oikeudet kansainväliseen konserniyhteistyöhön sekä purkaa kilpailua ja tehokkuutta rajoittavia, hintoja nostavia kartelleja. Kannanotto kertasi ammattiyhdistysliikkeelle tärkeitä, sosiaaliin ulottuvuuteen kuuluvia, aiheita, kuten ulkomaisten työntekijöiden asemaa samojen säädösten ja työehtosopimusten alaisina kuin mitä suomalaisetkin työntekijät ovat. Myös ulkomaiset yritysten on noudatettava tšekäläisten työmarkkinoiden käytäntöä. Lopuksi nostettiin kansanäänestysajatus esiin ja painotettiin, että neuvottelujen kestäessä ammattiyhdistysliike arvioi, miten työllisyyttä ja työntekijöiden asemaa Euroopassa koskevat päätökset toteutuvat. Lopulliseen esitykseen Suomen EY-jäsenyydestä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön valtuusto ottaa kantaa neuvottelujen päätyttyä. SAK:n mielestä EY-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä Suomessa oli harkittava.⁸¹⁷

Elinkeinoelämän järjestöjen tavoin SAK seurasi tarkasti Itävallan integraatiokehitystä. Itävallan ammattiliitot olivat olleet 1980-luvulla erimielisiä EY-jäsenyyden hyödyistä. Esim. tekstiiliteollisuudella oli ilmeiset syyt haluta Euroopan yhteisöön, mutta rakennusteollisuusliitto vastusti sitä kovenevaa kilpailua ja työvoiman kasvavaa maahanmuuttoa peläten. Liitot pääsivät kuitenkin kompromissiin jäsenyyden hakemisesta tietyissä olosuhteissa. Tämä ammattiliittojen sopimus teki sosiaalidemokraateille (SPÖ) melkein mahdottomaksi vastustaa EY:hyn liittymistä. Maan suuren valtio-omisteisen teollisuuden ongelmat ja Itä-Euroopan talouden epävarma kehitys ei tarjonnut länsi-integraatiolle hyvää vaihtoehtoa. Itävallan valtionyhtiöihin vaikutti niiden työllistämistehtävä, joka aiheutti niille 1980- ja 1990-luvuilla kannattavuusongelmia. Suomessa valtionyhtiöt vain ani harvoin kantoivat vastaavaa työllistämismvastausta.⁸¹⁸

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö toi EY-jäsenyyssmyönteistä tietoa jäsenkunnalleen kutsumalla vuoden 1991 valtuuston kokouksen vieraaksi ÖGB:n, Itävallan Ammatillisen keskusjärjestön valtuuskunnan. Valtuuskuntaa johtanut pj. Fritz Verzetnitsch esitteli Itävallan ay-liikkeen näkemyksiä Euroopan integraatioon ja EY-jäsenyyteen.⁸¹⁹

⁸¹⁶ SAK:n valtuuston kannanotto Euroopan integraatiosta; SAK:n valtuusto 29. -30.11.1991 ptk §19 liitteineen.

⁸¹⁷ SAK:n valtuuston kannanotto Euroopan integraatiosta; SAK:n valtuusto 29.-30.11.1991 ptk §19 liitteineen.

⁸¹⁸ Luif 1991, 135; Rehn 1996, 284.

⁸¹⁹ SAK:n valtuusto 29. -30.11.1991 ptk § 19 liite 32. ÖGB Österreichischer Gewerkschaftsbund.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry. Toimintakertomus 1991 kertoi kohdassa *kansainvälinen toiminta* omilla alaotsikoillaan Maastrichtin sopimuksesta sekä SAK:n kansainvälisistä yhteistoimintakumppaneista Pohjolan Ammatillisesta Yhteisjärjestöstä, Euroopan ammatillisesta yhteisjärjestöstä ja TUAC:sta, OECD:n neuvoa-antavasta ammattiyhdistyskomiteasta.⁸²⁰ SAK:n verkko-historia painotti, että kansainvälinen yhteistyö lähensi Suomen palkansaajakeskusjärjestöjä, sillä myös Akava ja STTK olivat jäseninä PAY:ssä, EAY:ssä, Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liitossa sekä TUAC:ssa ja KEY:ssä. Akavassa vallitsi hyvin pitkälle sama käsitys järjestöjen lähentymisestä.⁸²¹

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön edustajat osallistuvat useiden valmisteluelimien toimintaan, kun Suomen hallitus neuvotteli ensin Euroopan yhteisön kanssa sopimusta Euroopan talousalueesta ja myöhemmin Suomen jäsenyydestä Euroopan Unionissa. SAK:n valtuuston selvä enemmistö ja myös valtuustossa vähemmistönä olleen Vasemmistoliiton ryhmästä runsaasti yli puolet antoivat tukensa EY-jäsenyydelle. Vaikka SAK:n keskeiset vaikuttajat kannattivat lähes yksimielisesti Suomen jäsenyyttä Euroopan yhteisössä, niin jäsenkunnassa EY-jäsenyyden vastustajilla oli mielipidetiedustelujen mukaan pitkään enemmistö.⁸²² Järjestön eliitti oli integraatiomielipiteissään jäsenkunnan edellä.

Eräillä SAK:n jäsenliitolla oli omaa integraatioon liittyvää selvitystoimintaa. Varakas ja integraatioasioissa omavarainen Metallityöväen liitto tilasi tutkimuksen liiton tärkeänä pitämästä konserniyhteistyöstä. Se kustansi rahastonsa kautta Eurooppa-Instituutissa toteutettavan, lokakuussa 1991 käynnistyneen vuoden pituisen tutkimushankkeen: Eurooppalaisen konserniyhteistyölainsäädännön vaikutus monikansallisten yritysten työntekijöiden asemaan.⁸²³

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö oli käynnistänyt massiivisen koneistonsa integraation edistämiseksi. Kuten muutkin, se teki etujärjestöyhteistyötä, etenkin palkansaajajärjestöjen, mutta myös elinkeinoelämän järjestöjen ja Eurooppa-ryhmien kanssa.

---

⁸²⁰ Toimintakertomus oli aiemmin nimeltään: *SAK:n hallituksen kertomus ja tilinpäätös toimintavuodelta...* The Trade Union Advisory Committee (TUAC) to the OECD, suom. ay-liikkeen neuvoa-antava komitea OECD:ssä. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry. Toimintakertomus 1991, 12–13.

⁸²¹ <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=VAKL> *Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liitto*, engl. International Confederation of Free Trade Unions ICFTU toimi 1949–2006. Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012.

⁸²² <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=>.

⁸²³ Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013. Tutkimuksen johtajana oli Esko Antola ja tutkijana VTM Pekka Määttänen. Eurooppa-Instituutti Bulletin 4/91, 8 ja 2/92, 10. Kävin keskustelemassa hankkeesta vuonna 1991 Metallityöväen liitossa Per-Erik Lundhin ja yhteyshenkilönä toimineen Jukka Oaksen kanssa.

Akava liittyi kansainväliseen yhteistyöhön SAK:n vanavedessä

Akavan jäsenmäärä oli noussut lähes 250 000:een. Integraatio pääsi ulkoasultaan uudistuneeseen vuoden 1989 toimintakertomukseen, kun vuoden 1990 kevätilttopokouksessa hyväksytyssä Akavan toimintakertomuksen osassa, *kansainvälinen toiminta*, mainittiin: ”Euroopan nopea integraatiokehitys vaikuttaa myös NAR:n toimintaan ja sen painottamiseen.” NAR Nordiska Akademikerrådet oli aluksi verraten löysä yhteenliittymä, jonka toiminta tiivistyi 1980-luvulla. Se toimi Akavan siipien suojassa Akavan toimistossa osapäivätoimisena pääsihteerinään Mona Hemmer.⁸²⁴

Myös Akava oli mukana alusta asti suomalaisten Eurooppa-ryhmien toiminnassa. Akava oli suunnittelemassa osana yhteistyöryhmää syksyllä 1989 käynnistyneen Eurooppa-Akatemian koulutusjaksojen sisältöä.⁸²⁵ Osin tämän yhteistyön seurauksena puheenjohtaja Raimo Lehtinen valittiin Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n valtuuskuntaan, sitä perustettaessa syksyllä 1988. Hän oli tuolloin ainoa jäsen työntekijäjärjestöistä. Kun Lehtinen valittiin uudelleen keväällä 1991, myös KEY:n Pekka O. Aro tuli valituksi. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön tavoin myös Akava teki integraatioasioissa yhteistyötä Taloudellisen tiedotustoimiston kanssa.⁸²⁶

Kansainvälisyys lisääntyi koko ajan Akavan jokapäiväisessä työssä, jonka vuoksi Akavan kansainvälisten asioiden työryhmä puheenjohtajanaan Markku Äärimaa kokoontui vuonna 1990 ja alkuvuodesta 1991 kuukausittain valmistelemaan Akavan kansainvälistä toimintaa ja seuraamaan Efta-EY-asioita. Lisäksi esillä olivat kehitysyhteistyö ja pohjoismainen yhteistyö. Maaliskuun lopulla 1990 pidetyssä kokouksessa oli tuoreeltaan esillä keskusjärjestöjen kannanotto hallituksen selontekoon: *Suomi ja Euroopan talousalue*. Esillä oli myös *Muistio hallituksen integraatiose-lonteosta palkansaaajakeskusjärjestöille*. Kuusisivuisessa muistiossa kirjoittajat kulkivat virallista Eta-tietä ja toteavat: ”EES on palkansaaajien etujen mukainen.”⁸²⁷

Akavalle syntyi tarvetta päästä voimakkaammin mukaan kansainväliseen yhteistyöhön. Kesäkuussa 1990 Akavan hallitus käsitteli kansainvälisen toiminnan laajentamista. Päätettiin, että Akava anoo Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liiton VAKL:n, Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön EAY:n ja OECD:n yhteydessä toimivan neuvoo-antavan komitean TUAC:n jäsenyyttä. SAK oli jäsenenä kaikissa näissä organisaatioissa. Myös pohjoismaisten suhteiden kehittäminen nähtiin tärkeänä, mm. NAR:n vahvistamisena sekä suhteina PAY:hyn. Markku Äärimaa muisteli, että SAK:n piti hyväksyä Akavan mukaantulo EAY:hyn.⁸²⁸

⁸²⁴ Akavan liittokokous 28.5.1990 ptk § 6 liitteinen, Akavan toimintakertomus 1989, Toimihenkilöarkisto; Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012; Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013.

⁸²⁵ Tiedote 18.9.1989. Rauno Puolimatkan arkisto.

⁸²⁶ Korhonen Olli 2012a, 113,173–174; Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013; Markku Lemmetyn sähköpostiviesti 21.1.2011. Kopio on hallussani.

⁸²⁷ Keskusjärjestöt olivat: SAK, TVK, Akava, STTK. Muistion kirjoittivat: Kari Tapiola, Iikka B. Voipio, Peter J. Boldt. Muistio 12.3.1990. Kv. asioiden työryhmä 29.2.1990 ptk liite 3b ja 3c.

⁸²⁸ Akavan hallitus 12.6.90 ptk § 10 liitteinen; ks. Kauppinen 2005, 109; Markku Äärimaan haastattelu 16.4.13.

Edellä mainitun hallituksen kokouksen päätöksen mukaisesti lokakuussa 1990 järjestettiin kansainvälinen seminaari: *Akava Euroopassa*. Ministeri Pertti Salolainen alusti aiheesta *Suomi Euroopan integraatiossa* ja SAK:n Kari Tapiola aiheesta *Ay-liike vaikuttamassa*.⁸²⁹

Kun neuvottelut Euroopan talousalueesta käynnistyivät kesäkuussa 1990, valtioneuvosto piti keskusjärjestöjä neuvotteluista hyvin ajan tasalla, varsinkin ministeri Salolainen oli aktiivinen tiedottaja myös Akavan suuntaan. Palkansaajakeskusjärjestöjen kuukausittaiset puheenjohtajien kokoukset olivat integraatioseurannassa tärkeitä. Säännöllisistä kokoontumisista oli sekin hyöty, että se torjui liian kärjekkäät vastakkainasettelut. Vaikka keskusjärjestöjen puoluepoliittiset taustat olivat varsin erilaisia, Voitto Ranteen mielestä integraatioasioissa puoluepolitiikka ei painanut. Kokouksissa sovellettiin kiertävää puheenjohtajuutta ja muun muassa SAK:n puheenjohtajan Lauri Ihalaisen sovittleva puheenjohtajuus toimi hyvin.⁸³⁰

Keskusjärjestö Akava oli koko ajan varsin yksimielinen integraation, myös EY-jäsenyyden suhteen. Tehtäväjakoä mietittäessä, Ranteen mielestä integraatioasiat sopivat hyvin keskusjärjestölle, kun taas jäsenliitot olivat lähempänä jäsenkuntansa jokapäiväisiä etuja. Akavan jäsenjärjestöissä, kuten mahdollisesti myös SAK:ssa ja STTK:ssa käytiin Ranteen arvelun mukaan keskustelua, menikö keskusjärjestö integraatioasioissa liikaa ammattiliiton tontille. SAK:n kohdalla tällaiselle keskustelulle ei Ihalaisen mukaan kuitenkaan ollut tarvetta.⁸³¹

Akava oli mennyt kansainvälisiin kuvioihin usein SAK:n vanavedessä ja se päätti syksyllä 1990 osallistua myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön aloitteesta syntyneeseen *Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö-* hankkeeseen. Markku Lemmetyn mukaan KEY:stä tuli Akavalle keskeinen työväline integraatio-prosessin ajaksi.⁸³²

Akavan edustajia oli mukana 1990-luvun alusta saakka ulkoministeriön Eta-neuvotteluorganisaatiossa. Esimerkiksi sen 39-jäsenisessä valmistelujaostossa oli Akavan edustaja.⁸³³ Myös koulutuskysymyksiin paneutuvassa valmistelujaostossa oli Akavalla edustaja.⁸³⁴

Vuonna 1990 Akava-lehti uudistui. Sitä ilmestyi vuodessa enää neljä numeroa. Lehden levikki oli 210 000. Lehti alkoi jo heijastella Euroopan murrosta. Vuoden alussa lehden ruotsinkielisillä sivuilla oli kolme artikkelia, jotka kertoivat Eftasta ja Euroopan neuvostosta. Vapun jälkeisessä lehdessä ympäristöministeri Kaj

⁸²⁹ Seminaari oli 17.10.1990; Akavan hallitus 12.6.1990 ptk § 10 liitteineen; Akavan kv. asioiden työryhmä 7.11.1990 ptk liite 21, Muiluvuori s.a., 354–355.

⁸³⁰ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012. Myös Markku Lemmetty korosti Salolaisen järjestöihin kohdistunutta erinomaista informointia. Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012.

⁸³¹ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012; Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013.

⁸³² Akavan liittokokous 27.5.1991 ptk § 5 liitteineen, Akavan toimintakertomus vuodelta 1990; Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012; Markku Lemmetyn sähköpostiviesti 21.1.2011. Kopio on hallussani. KEY:stä enemmän SAK:n yhteydessä.

⁸³³ Suunnittelupäällikkö Olli Saariaho. UM:n kirje 16.1.1990; Akavan hallitus 17.1.1990 ptk § 11 liite.

⁸³⁴ Heikki Liedt. UM:n kirje 16.1.90; Akavan hallitus 17.1.1990 ptk § 11 liite.

Bärlund ja asianajaja Matti Wuori keskustelivat Euroopan yhteisöstä pääasiassa ympäristöpolitiikan näkökulmasta sekä ”EES-kansanäänestyksestä”.⁸³⁵

Euroopan kehitys muutti myös Akavan toimintakertomusta, kun vuoden 1990 kertomuksessa, otsikon *kansainvälinen toiminta* alla oli ensimmäistä kertaa alaotsikko: *Eurosuhteet*. Toimintakertomuksessa mainittiin KEY, perinteiset pohjoismaiset yhteistyökuviot, yhteistyö Neuvostoliittoon ja kehitysyhteistyö, mutta myös Akavan aktiivinen osallistuminen Efta-EY-neuvotteluprosessin seuranta- ja valmistelutyöhön.⁸³⁶

Kevään 1990 kuluessa Ruotsin ay-liike alkoi muuttua EY-myönteiseksi. Akavan ruotsalainen yhteistyökumppani, virkamiesjärjestö TCO, ilmoitti kesäkuussa 1990 tukevansa EY-jäsenyyttä. Järjestö pelkäsi eristäytymistä EY-työntekijöiden joukosta ja korosti sosiaalista ulottuvuutta. Syksyllä 1990 Ruotsin kaikki keskeiset etujärjestöt katsoivat, että maan tulee liittyä Euroopan yhteisöön. Samoihin aikoihin, lokakuussa 1990, myös Ruotsin hallitus ilmoitti aikeistaan hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä. Ruotsalaiset palkansaajajärjestöt olivat vuoden päivät suomalaisia sisarjärjestöjään edellä. Uutta oli, että TCO:n ohella myös palkansaajakeskusjärjestö LO osallistui aktiivisesti EAY:n toimintaan. Lisäksi LO ja TCO perustivat yhdessä toimiston Brysseliin.⁸³⁷

Integraatio ilmestyi Akavan liittokokouksen työjärjestykseen toukokuussa 1991, kun sille oli oma kohta: *Informaatio Euroopan integraatiosta ja palkansaajakeskusjärjestöjen Eurooppaprojektin esittely*. Pekka O. Aro. Akava oli aktiivinen Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyössä ja osallistuminen laajeni jäsenjärjestöihin, kun kesäkuussa 1991 Akavan johto pyysi toimittamaan KEY-tiedotteita eteenpäin jäsenjärjestöjen keskeisille vaikuttajille.⁸³⁸

Palkansaajakeskusjärjestöt etenivät lähes samaa tahtia integraatiolinjauksissaan. Akava järjesti toukokuun liittokokousta seuranneen VI edustajakokouksensa eli laajennetun liittokokouksensa noin viikkoa ennen SAK:n edustajakokousta kesäkuussa 1991. Varsin kiintoisaa oli, että kun kokouksessa käsiteltiin 15-sivuinen: *Selonteke Akavan toiminnasta 1988–1991*, asiakirjassa ei ollut mainintoja kansainvälisestä toiminnasta. Sen sijaan, kun tuore pääministeri Esko Aho toi edustajakokoukseen tervehdyksensä 11.6.1991, hän käsitteli puheessaan integraatioasioita, mm. markan Ecu-kytkentää. Päivää myöhemmin, 12.6.1991, Akavan VI edustajakokouksen oli vuoro antaa järjestön integraatiolinjausten kannalta merkittävä julkilausuma, jossa Akava väläytti myönteistä kantaa EY-jäsenyyteen. Järjestö oli siirtymässä integraatiomyönteisyydestä EY-jäsenyydenmyönteiseksi.⁸³⁹ Julkilausuma oli jaettu kolmeen osaan: (1) Kestävään taloudelliseen kehitykseen, (2) Koulutus takaa kelpoisuuden ja (3) Euroopan yhdentyminen. Julkilausuman kolmannessa osassa Akava otti ensimmäistä kertaa selkeän myönteisesti kantaa EY-jäsenyyteen:

⁸³⁵ Akavan toimintakertomus 1990, 23; Akava-lehti 1.1.1990; Akava-lehti 2.5.1990. Sitaatti-ilmaisu lehdestä.

⁸³⁶ Akavan toimintakertomus 1990.

⁸³⁷ Ingebritsen 1998, 148–149; Stålvant & Hamilton 1991, 205.

⁸³⁸ Akavan liittokokous 27.5.1991 ptk § 5 liitteeseen; Akavan arkisto DN:o 10/82/91, toimenpide 16.

”Euroopan valtioiden väliset rajat madaltuvat, taloudellinen yhdentyminen lisääntyy ja talouden sekä yhteiskuntien rakenteet muuttuvat. Tässä kehityksessä Suomen on turvattava kansalliset ja taloudelliset etunsa.”

Julkilausumassa nousivat esiin palkansaajajärjestöille tutut teemat: työntekijöiden asema, sosiaaliset kysymykset ja julkinen sektori. Lisäksi virallisen ulkopoliittikan Eta-lähtöisiä integraatiotavoitteita esiin tuoden julkilausumassa todettiin: ”Akavan edustajakokouksen mielestä etusijalla on nyt saattaa Euroopan talousaluetta Etaa koskevat neuvottelut päätökseen. Mikäli Eta jää vain ylimenovaiheen ratkaisuksi, tulee Suomen silloinkin turvata kilpailuasemansa. Tällöin Suomen tulee hakea EY-jäsenyyttä turvaten kuitenkin omat kansalliset turvallisuuspoliittiset etunsa ja kulttuurinsa omaleimaisuuden. Suomen tulee integraatoratkaisuissaan ottaa huomioon talous- ja elinkeinoelämän lisäksi julkinen sektori ja näin turvata tasapainoisesti koko yhteiskuntamme kehittäminen ja kattava pohjoismainen sosiaaliturva. Samaten tulee selkeästi turvata palkansaajien asema ja vaikutusmahdollisuudet samoin kuin kansalliset neuvottelu- ja sopimusjärjestelmät.”

Akavan eurooppalainen verkosto vahvistui oleellisesti, kun Akavan hallitus ilmoitti kokouksessaan toukokuun lopulla 1991, että Akava oli hyväksytty PAY:n jäseneksi heinäkuun alusta 1991 lukien. Lokakuussa 1991 hallitus totesi Akavan tulleen hyväksytyksi myös EAY:n jäseneksi 3.10.1991 alkaen. Heti alkuvuodesta 1991 Akavan hallitus ja toimiston johto matkusti kehittämis- ja tuuletusseminaariin Prahaan.⁸⁴⁰

Alati kasvava Akavan kansainvälinen toiminta järjesteltiin 1990-luvun alussa uudelleen. Pari vuotta kokoontunut Kansainvälisten asioiden työryhmä muutettiin vuonna 1991 hallituksen alaisena työskenteleväksi *Kansainväliseksi toimikunnaksi*. Toimikunnan merkitystä perusteltiin toteamalla vuosikertomuksessa, että kansainvälisestä toiminnasta on tulossa yksi keskeisistä toiminta-alueista. Toimikunta jatkoi kokoontumistaan sitä edeltäneen työryhmän tavoin kuukausittain.⁸⁴¹ Puheenjohtajana jatkoi Lääkäriliiton toiminnanjohtaja Markku Äärimaa, joka vahvisti, että organisaatiomuutoksen päätarkoitus oli lisätä kansainvälisen toiminnan painoarvoa.⁸⁴²

Syksyn 1991 liittokokouksen avauspuheenvuorossa kansainväliset asiat olivat painokkaasti esillä, kun keväällä puheenjohtajaksi valittu Voitto Ranne totesi, että ”puolen vuoden aikana Akavan kansainvälinen suuntautuminen on totaalisesti muuttunut. Luonnollisista syistä Neuvostoliiton suhteet ovat kehittyneet vanhasta keskitetystä hajautettuun aluekohtaiseen suuntaan. Pohjoismaiset akateemiset suhteet

⁸³⁹ Akavan edustajakokous 11.–12.6.1991 ptk liitteinen, mm. liite 18; Akavan toimintakertomus 1991, liiteosa. N. viikkoa myöhemmin SAK:n edustajakokous hyväksyi 20.6.1991 integraatiomyönteisen, Etaa korostavan, julkilausuman.

⁸⁴⁰ Akavan hallitus 28.5.1991 ptk § 11 ja 22.10.1991 ptk § 13; Prahan seminaarin ajankohta oli 5.–6.1.1991. Muiluvuori s.a., 362.

⁸⁴¹ Akavan hallitus 18.6.1992 ptk § 10 liitteinen; Akavan liittokokous 26.5.1992 ptk liite 7; Toimintakertomus 1991, osa *Kansainvälinen toiminta*; Muiluvuori s.a., 356; Kv.tmk:n ptk:t 29.8.–12.12.1991.

⁸⁴² Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013; Akavan toimintakertomus 1990 ja 1991.

ovat muuttuneet lähinnä ammatillisiksi ja tilalle ovat tulleet suhteet Pohjoismaiden ammatilliseen yhteisjärjestöön, sekä vastaavaan Euroopan yhteisjärjestöön, kuin maailmanjärjestöönkin. Toiminnan painopiste on siirtynyt Eurooppaan. Se onkin tärkeätä juuri maanosamme yhdentymiskehityksen kannalta.”⁸⁴³

Akavan vuoden 1991 toimintakertomuksen puheenjohtajan katsauksessa viitattiin ensimmäistä kertaa Euroopan yhdentymiseen ja kansainvälistymiseen, jotka ”nostivat uusia haasteita Akavan vastattavaksi”.⁸⁴⁴ Ehkä po. haasteiden kartoittamiseksi julkisen sektorin pääsopijajärjestöjen yhteistyönä valmistui kaksi raporttia julkisesta sektorista ja integraatiosta. Tämä yhteistyö täydensi toimintakertomuksen mukaan KEY-projektia. Kyseessä oli kaksi Maria Lindbomin Eurooppa-Instituutissa tekemää selvitystä, joista järjestöt ottivat varsin suuret painokset. Julkaisuilla oli merkitystä oman alansa suomalaisina edelläkävijöinä.⁸⁴⁵

Akavan kansainvälinen toiminta sai potkua yhteistyöstä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön kanssa. Kaikkien palkansaajakeskusjärjestöjen, myös Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliiton ja Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliiton, kansainväliset yhteydet olivat sangen yhdenmukaiset. Niin olivat myös järjestöjen kotimaiset integraatiokuviot.

Eurooppa-ryhmien lukumäärä kasvoi

Tie yhdentyvään Eurooppaan alkoi Eurooppa-Akatemiasta

Eurooppa-Akatemia⁸⁴⁶. käynnistyi syksyllä 1989, tiiviissä yhteistyössä elinkeinoelämän etujärjestöjen ja Akavan kanssa. Eurooppa-Akatemian lehdistötiedote totesi, että koulutusjakson sisältö on suunniteltu mittatilaustyönä Teollisuuden Keskusliiton, Suomen Työnantajain Keskusliiton, Suomen Yrittäjien Keskusliiton, Keskuskauppakamarin, Eurooppa-Instituutin valtuuskunnan ja Akavan yhteistyönä laatimien toiveiden mukaan.⁸⁴⁷

Eurooppa-Akatemian taustalla olleen Eurooppa-projektin budjetti oli 1980-luvun koulutushankkeeksi verraten iso, yli neljä miljoonaa markkaa. Turun kaupunki myönsi talvella 1989 nuorkauppakamarille ehdollisen 100 000 markan avustuksen Eurooppa-projektin käytännön kuluihin.⁸⁴⁸ Eurooppa-Akatemian tu-

⁸⁴³ Akavan liittokokouksen 26.11.1991 ptk § 1.

⁸⁴⁴ Akavan puheenjohtaja vaihtui kesäkuussa 1991, kun Raimo Lehtisen tilalle tuli Voitto Ranne. Hän lienee puheenjohtajan katsauksen takana. Akavan toimintakertomus 1991.

⁸⁴⁵ Akavan toimintakertomus 1991. Selvitykset olivat: Lindbom, Maria: *Euroopan yhentyminen ja julkisen sektorin henkilöstö*. Julkaisu 3/91(tilaustyö) ja Lindbom, Maria: *Euroopan yhentyminen ja julkisen sektorin henkilöstön asema Euroopassa*. Tarkastelun kohteena: Tanska, Saksa, Ranska ja Italia. Julkaisu 8/91(tilaustyö).

⁸⁴⁶ Eurooppa-Akatemian mainoslauseen mukaan ”Tie yhdentyvään Eurooppaan alkaa Eurooppa-Akatemiasta”.

⁸⁴⁷ Tiedote 18.9.1989. Rauno Puolimatkan arkisto; vrt. Korhonen Olli 2012a, 63.

⁸⁴⁸ Ehtoina oli, että vähintään viisi kaupungin nimeämää opiskelijaa voi osallistua maksutta Eurooppa-Akatemiaan, ja että hankkeen mahdollinen ylijäämä osoitetaan Eurooppa-Instituutille. TS 8.3.1989; vrt. Korhonen Olli 2012a, 63.

loista noin kolme miljoonaa markkaa tuli seminaarien osallistumismaksuista. Akatemia ei ollut opiskelijalle halpa koulutuspaketti. Se maksoi yhdeltä osallistujalta 10 500 markkaa. Yksittäinen seminaaripäivä maksoi 1 500 markkaa ja pelkkä Brysselin seminaari 6 000 markkaa.⁸⁴⁹

Turun Nuorkauppakamari oli aiemmissa hankkeissaan havainnut, että yritys-yhteistyökumppaneiden merkitys oli suuri. Elinkeinoelämä oli varsin kiinnostunut integraatiokoulutuksesta ja Eurooppa-Akatemiaan mukaan lähti seitsemän yritys-yhteistyökumppania⁸⁵⁰. Hanke satoi piiriinsä jo käynnistysvaiheessa suuret joukot yhteistyökumppaneiden henkilöstöä. Yritykset ostivat 200 000 markalla yrityslippupaketin, joka mahdollisti kunkin yrityksen kymmenelle henkilöstöön kuuluvalla opiskelupaikan Akatemiasta. Kumppaneiden edustajia käytettiin myös erilaisissa tehtävissä koulutusjaksojen aikana, mm. puheenjohtajina, luennoitsijoina ja lounaspuhujina sekä kulttuuri-iltojen isäntinä. Avustusten, sponsori- ja korkotulojen osuus budjetista oli yhteensä neljännes. Eurooppa-Akatemia teki noin 350 000 markkaa voittoa, joka lahjoitettiin Eurooppa-Instituutille.⁸⁵¹

Samalla kun Eurooppa-Akatemia työskenteli avoimesti Suomen EY-jäsenyyden puolesta, se oli samalla myös nuorkauppakamarin sisäistä koulutusta, jonka ”primäärinä sisäisenä tarkoituksena” on kouluttaa kamarin jäsenistöä omaksumaan EY:n sisäiset markkinat kotimarkkinoiksi sekä koulua jäsenistöä vaikuttajiksi ja hyviksi suostuttelijoiksi omalla kotiseudullaan. Eurooppa-Akatemian järjestelyissä oli mukana lähes sata nuorkauppakamarilaista, keskeisimpinä Eurooppa-projektin johtaja Anders Blom ja varajohtaja Rauno Puolimatka. Johtoryhmäläiset olivat liike-elämän palveluksessa, poikkeuksena etujärjestöjen edustajana STK/TKL:n teollisuusasiamies Jorma Hanhiala. Eurooppa-projektin ainoa palkattu työntekijä oli projektipäällikkö Mariia Yrjö-Koskinen, joka työskenteli Turun kauppakamarin tiloissa. Etujärjestöt olivat varsin tiukasti mukana Eurooppa-projektissa. Ne olivat suunnittelemassa Akatemian ohjelmaa, lisäksi etujärjestöistä TKL, STK ja kauppakamarit olivat mukana Hanhialan, Yrjö-Koskisen ja ns. alkupääoman kautta.⁸⁵²

Turun Nuorkauppakamari hyödynsi vallitsevaa integraatiohuumaa, kysymällä lennokkaasti jäsentiedotteessaan: ”Eurooppa tulee – oletko valmis?” ja vastaamalla: ”Tie yhdentyvään Eurooppaan alkaa Eurooppa-Akatemiasta”. Seminaareja markkinoitiin projektina, joka ”kouluttaa päättäjiä vastaamaan yhdentyvän Euroopan haasteisiin. Akatemia on suunniteltu täydennyskoulutukseksi kaikille vaikuttajille: yritysjohtajille, virkamiehille tai akateemisen uran valinneille”.

⁸⁴⁹ Hinnat ovat Eurooppa-Akatemian yleisesitteistä, myös erisuuruisia hintoja löytyy valmistelu-materiaalista. Turun Nuorkauppakamarin jäsenille hinnat olivat hieman halvempia. Anders Blomin allekirjoittama kirje uusille jäsenille 8.12.1989; vrt. Korhonen Olli 2012a, 64..

⁸⁵⁰ Etek Oy, KOP, Partek, Pohjola-yhtiöt, Tekniikka & Talous- lehti, Turun Sanomat ja YIT-yhtymä, Menestys tehdään yhdessä 2007, 97. Eurooppa-Akatemian yleisesite. Tekijän arkisto.

⁸⁵¹ Menoista suurin erä oli Brysselin seminaari, kaikkiaan 1.4 miljoonaa markkaa. Markkinointikulut olivat 840 000 markkaa. Menestys tehdään yhdessä 2007, 94–95; vrt. Korhonen Olli 2012a, 64.

⁸⁵² Päiväämätön muistio on Rauno Puolimatkan arkistossa; Eurooppa-Akatemian yleisesitteet. Tekijän arkisto. TKL teki teknologia-asioissa yhteistyötä kauppakamarien kanssa ja palkkasi vuonna 1985 kolme teollisuusasiamiestä, joista Hanhiala toimi Turussa. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 65. Sitaatit muistiosta.

Markkinoinnissa korostettiin myös luennoitsijoiden korkeaa tasoa, monipuolista taustaa ja kansainvälisyyttä. Akatemiaa mainostettiin nuorten ja aktiivisten ihmisten kohtaamispaikkana sekä kieli- ja tapakoulutuksena. ”Sen antoisat ja asiapitoiset, mutta viihtyisät kulttuuri-illat ovat läpileikkaus eurooppalaisesta business-käytöksestä”.⁸⁵³

Eurooppa-Akatemia ratsasti onnistuneesti Eurooppa-huumalla ja myi hyvin. Turussa järjestetyt jaksot olivat jopa loppuun myytyjä. Eurooppalainen business ja Suomi-seminaarijaksoon maaliskuussa 1990 Helsingissä osallistui 262 henkilöä, pääosin yksityiseltä sektorilta, mutta jonkin verran myös julkishallinnon ja järjestöjen palveluksessa olevia. Nelipäiväisessä Brysselin seminaarissa oli yli kolmesataa osallistujaa.⁸⁵⁴ Väkeä seminaareissa oli ympäri Suomen, mutta eniten heitä oli pääkaupunkiseudulta ja Varsinais-Suomesta. Projektijohtaja Blomin mukaan kaikista osallistujista vain noin 60–70 henkilöä oli jäsenenä nuorkauppakamareissa. Osallistujat eivät siis olleet pelkästään nuorkauppakamarilaisia Turusta, kuten joskus lehdissä hieman vähättelevästi vihjattiin.⁸⁵⁵

Seminaarit järjestettiin korkealla profiililla. Blom toivoi ”JC-Veljille” osoittamaan kirjeessä, että kaiken pitää sujua ”Turun Nuorkauppakamarin arvovalle ominaisella tyylikkyydellä ja täsmällisyydellä”. Alustajat olivat ministeritalolta, yritysten avainhenkilöitä, järjestöjohtoa, yliopistotutkijoita tai korkeita virkamiehiä. Myös ulkomaalaisia luennoitsijoita oli useita. Esimerkiksi Eurooppalainen business ja Suomi-seminaarijakson pääalustaja oli EY:n valkoisen kirjan arkkitehdiksi ja sisämarkkinoiden isäksi luonnehdittu lordi Arthur Cockfield. Hän oli ollut EY:n komission varapuheenjohtaja vuosina 1985–1988.⁸⁵⁶

Osallistujille järjestettiin Turusta linja-autokuljetukset Helsingissä järjestettyihin tilaisuuksiin ja päinvastoin. Brysselin seminaariin matkustettiin tilauslennoilla. Järjestäjät kiinnittivät huomiota myös mm. painotuotteiden ulkoasuun ja seminaariavustajina toimineiden kansainvälisen kaupan opiskelijoiden⁸⁵⁷ vaate-tukseen. Jokaisen seminaaripäivän päätteeksi järjestettiin illanvietto, jonka teemana oli joku eurooppalainen maa. Esimerkiksi viimeisen Suomessa järjestetyn seminaarijakson, *Eurooppalainen business ja Suomi*, päätteeksi vietettiin saksalainen ilta yritysyhteistyökumppani Oy Partek Ab:n tiloissa. Eurooppa-Akatemia

---

⁸⁵³ Turun Nuorkauppakamarin syksyllä 1988 päivätty jäsentiedote Eurooppa-projektista. Rauno Puolimatkan arkisto; Eurooppa-Akatemian yleisesitteet. Tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 65–66.

⁸⁵⁴ Määrät ovat seminaarilaisille jaetuista osanottajaluetteloista. Itse osallistuin muutamaa Eurooppa-Akatemian seminaarijaksoihin ja Brysselin seminaariin. Silloinen työnantajani Eurooppa-Instituutti oli jonkin verran järjestelyissä mukana, mutta oma panokseni oli pieni. Eurooppalainen business ja Suomi-seminaarin aineisto ja Brysselin seminaarin osallistujalista. Tekijän arkisto.

⁸⁵⁵ Rauno Puolimatkan haastattelu 16.2.2011; HS 6.4.1990; Anders Blomin lähettämä vastinekirje HS:lle päivätty 6.4.1990. Rauno Puolimatkan arkisto; osanottajaluetteloja, tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 66–67.

⁸⁵⁶ Eurooppalainen business ja Suomi, 26.2.1990, luentokansio. Tekijän arkisto. Anders Blomin päiväämätön kirje. Rauno Puolimatkan arkisto.

⁸⁵⁷ Toimija oli Kansainvälisen kaupan opiskelijajyhdistys ry. Anders Blomin allekirjoittama päiväämätön jäsentiedote Eurooppa-projektista. Rauno Puolimatkan arkisto.

julkaisi vuonna 1989 neljä numeroa Eurobulletin-nimistä tiedotus- ja markkinoitilehteä. Lehti on eri kuin Eurooppa-Instituutin vuosina 1990–1994 julkaissama Eurooppa-Instituutti Bulletin.⁸⁵⁸

Eurooppa-Akatemiaan kuului myös hankkeen taustatukena vaikuttanut kunnia-toimikunta. Se kokoontui ensimmäisen kerran 10.1.1990 ministeri Ilkka Kanervan⁸⁵⁹ isännöimänä valtioneuvoston juhlahuoneistossa. Kunniatoimikunnan jäseniksi kutsuttiin seitsemäntoista henkeä. Kahdeksan yhteistoimintayrityksen edustajaa, ministerit Kanerva ja Salolainen, Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen valtuuskunnan puheenjohtaja Jarmo Virnavirta, Turun kaupunginjohtaja Juhani Leppä, toimitusjohtaja Jukka Vihanto, varatuomari Pertti Paloheimo sekä kolme nuorkauppakamarin edustajaa. Kunniatoimikunnan puheenjohtaja oli Turun Sanomien toimitusjohtaja Keijo Ketonen⁸⁶⁰ ja sihteeri Rauno Puolimatka. Brysselin kongressissa kunniatoimikunnalla oli omaa ohjelmaa.⁸⁶¹

Eurooppa-Akatemian muodosti seitsemän seminaaria.⁸⁶²

Akatemian avajaisissa 18.9.1989⁸⁶³ Turussa valtiovallan tervehdyksen toi ministeri Pertti Salolainen. Niin juhlallisessa avajaistilaisuuden kuin muussakin Eurooppa-Akatemian viestinnässä korostui EY:n tunnusten runsas, jopa propagandamainen käyttö. Avajaisissa kuultiin EY:n epävirallinen hymni, joka soitettiin myös Brysselin päätösseminaarissa. Koulutustiloja koristivat yleensä EY:n tähtiliput⁸⁶⁴ ja seminaariavustajien vaatetuksessa suosittiin tätä *Euroopan lipun sinistä*.

Avajaisten jälkeen järjestettyyn Uuden Euroopan nousu-seminaarin, 18.9.1989, oli hankittu sangen monipuolinen ja tasokas luennoitsijajoukko. Yliopistomaailmaa edusti dosentti Esko Antola, ulkoasianhallintoa osastopäällikkö Veli Sundbäck, politiikkaa kansanedustajat Margareta af Ugglas Ruotsista ja Ilkka Christian Björklund Suomesta, kuntasektoria kaupunginjohtaja Juhani Leppä Turusta ja Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Erkki Tuomioja. Etujärjestöalustajia olivat Teollisuuden Keskusliiton osastopäällikkö Sampsa Saralehto ja Esa Härmälä Maataloustuottajain Keskusliitosta sekä lounaspuheen pitänyt Teollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relander. Päätössanat lausui Cultor Oy:n johtaja

⁸⁵⁸ Neljä Eurobulletinin 7-13-sivuista numeroa ilmestyi: 1/89, päiväys 10.2.89, 2/89, päiväys 15.3.89, 3/89, ei päiväystä ja 4/89, päiväys 6.12.1989. Rauno Puolimatkan arkisto; vrt. Korhonen Olli 2012a, 67. Eurooppa-Instituutti Bulletinista Eurooppa-Instituutin yhteydessä.

⁸⁵⁹ Ilkka Kanerva kuului Eurooppa-Instituutin kannatusyhdistyksen valtuuskuntaan.

⁸⁶⁰ Rauno Puolimatka muisteli, että TS-yhtymä oli mielellään mukana, koska sen johto oli Eurooppa-asioista kiinnostunut ja avarakatseista. Rauno Puolimatkan haastattelu 16.2.2011.

⁸⁶¹ Kunniatoimikunnan valmisteluaineistoa, kokouskutsu 9.11.1989 ja kunniatoimikunnan Brysselin kongressin ohjelmalehtinen. Rauno Puolimatkan arkisto; vrt. Korhonen Olli 2012a, 67–68.

⁸⁶² ...ja yhteensä kymmenestä opiskelupäivästä. Eurooppa-Akatemian luentokansiot. Tekijän arkisto; vrt. Korhonen Olli 2012a, 68.

⁸⁶³ Euroklubin perustava kokous oli kuusi päivää aiemmin, 12.9.1989.

⁸⁶⁴ EY:n hymni Oodi ilolle, Schillerin runoon, on osa Beethovenin 9. sinfoniaa; lippu oli alun perin Euroopan neuvoston lippu, jonka EY otti käyttöön 1980-luvun puolivälissä. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 70.

Tuomas Massinen. Päivä päättyi Skandinaaviseen iltaan, jossa puhui Norjan suur-
lähettiläs Kjell Colding.⁸⁶⁵

Palvelut ja Eurooppa-seminaariosassa, 23.10.1989 Turussa, yliopistomaail-
maa edusti prof. Kari S. Tikka, valtionhallintoa hallitusneuvos Matti Vuoria kaup-
pa- ja teollisuusministeriöstä ja politiikkaa puheenjohtaja Paavo Väyrynen Suo-
men Keskustasta. Liike-elämän puhujia olivat: hallituksen puheenjohtaja John
Brill GCI Sterlingistä, lounaspuhuja, varatoimitusjohtaja Pentti Seppälä Pohjola-
yhtiöistä, ulkomaanyksikön päällikkö Pekka Harjanne Eläkevakuutusyhtiö Ilma-
risesta, general manager Toivo Mäkynen Pohjola UK:stä ja partner Stefan Canbäck
Mc Kinsey & Company Inc:stä. Pankkimaailmaa edustivat: vs. hallituksen jäsen
Markku Puntila Suomen Pankista ja pankinjohtaja Susanna Miekko-oja, Postipan-
kista. Etujärjestöalustaja liittyi myös pankkimaailmaan: toimitusjohtaja Matti Sipilä
Suomen Pankkiyhdistyksestä. Päätössanat lausui toimitusjohtaja Juhani Lunden.
Päivän puheenjohtajia olivat Turun yliopiston rehtori Arne Rousi ja Pohjola-
yhtiöiden aluejohtaja Antti Kasi. Seminaaripäivän päätteeksi vietettiin Brittiläi-
nen ilta, jossa puhuivat lehdistöneuvos Lasse Lehtinen ja lähetystöneuvos John
Noss Iso-Britannian suurlähetystöstä.⁸⁶⁶

Perestroika ja Eurooppa-seminaarissa 20.11.1989 Helsingissä luennoitsijoina
oli tiedekentältä prof. Raimo Väyrynen ja Ulkopoliittisen instituutin johtaja Paavo
Lipponen, itäeurooppalaisia luennoitsijoita olivat Neuvostoliitosta päätoimittaja
Ilya Baranikas ja tohtori Andrei V. Tsimailo sekä Unkarin pääministerin talous-
poliittinen erityisneuvonantaja Laszlo Kovacs. Iltapäivän teema painottui Suo-
men ulkomaankauppaan. Esiintyjinä olivat: pääjohtaja Jermu Laine Tullihalli-
tuksesta, toimitusjohtaja Tauno Tiusanen Tietokärki Oy:stä sekä johtajat Kari Ketola
Rauma Repola Oy:stä ja Heikki Koivisto YIT-Yhtymästä. Turun kauppakorkea-
koulun prof. Urpo Kivikari ja varatuomari Pertti Paloheimo johtivat puhetta. Neu-
vostoliittolainen ilta täydensi päivän.⁸⁶⁷

Eurooppa-Akatemia jatkui vuoden 1990 puolella Helsingissä **Tutkimus ja
kehitys huomisen Euroopassa-seminaarilla, 15.1.1990.** Luennoitsijoina olivat
Eurooppa-Instituutin kehitysjohtaja KTM, HuK Juhani Laine, projektipäällikkö
Osmo Lappalainen opetusministeriöstä, lähetystöneuvos Kari Bergholm ulko-
asiainministeriöstä. Tekesistä tulivat pääjohtaja Juhani Kuusi ja ylijohtaja Heikki
Kotilainen, sekä yritysmaailmasta tiede- ja teknologiajohtaja Matti Ojala Nokia-
yhtymästä, teollisuusryhmän johtaja Antti Piippo Lohja Oy:stä ja toimitusjoh-
taja Henrik Elfving Otaniemen teknologiakylästä. Lounaspuhuja oli toimitus-
johtaja Erkki Vehviläinen Etek Oy:stä. Päätössanat lausui Turun kauppakorkea-
koulun prof. Tapio Reponen, joka oli päivän toinen puheenjohtaja yhdessä Ulko-

⁸⁶⁵ Eurooppa-Akatemian ohjelma 18.9.1989. ja tilaisuuden valmisteluaineisto, Rauno Puolimatkan
arkisto ja tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 70. Kirjoitusasu ja tittelit kuten ohjelmassa.

⁸⁶⁶ Eurooppa-Akatemian ohjelma 23.10.1989. Kirjoitusasu ja tittelit kuten ohjelmassa. Brittiläisen
illan kutsukortti ja tilaisuuden valmisteluaineisto. Rauno Puolimatkan arkisto. Vrt. Korhonen
Olli 2012a, 72.

⁸⁶⁷ Eurobulletin 4/1989; tilaisuuden valmisteluaineisto. Rauno Puolimatkan arkisto. Vrt. Korho-
nen Olli 2012a, 72–73.

poliittisen instituutin erikoistutkija Tapani Vaahtorannan kanssa. Ranskalainen ilta huipensi seminaarin.⁸⁶⁸

Viestintä ja kuljetukset Euroopassa-seminaarissa, 12.2.1990 Turussa, kuultiin liikenneministeri Raimo Vistbackaa, Posti- ja telehallituksen pääjohtajaa Pekka Vennamo⁸⁶⁹, Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunnan linjajohtaja Pekka Ryttilää ja Finnair Oy:n johtajaa Oiva Rajasammalta. Viestintäyrityksistä olivat: johtaja Arne Wessberg Oy Yleisradio Ab:stä, toimitusjohtaja Jaakko Rauramo, Helsingin Sanomista ja toimitusjohtaja Arto Tuominen Headline Oy:stä. Myös päivän puheenjohtajat olivat viestintäyrityksistä: päätoimittaja Jarmo Virmavirta Turun Sanomista ja toimitusjohtaja Timo Saini Talentum Oy:stä. Saini piti myös lounaspuheen. Päätössanat lausui Turun Sanomien toimitusjohtaja Keijo Ketonen. Vuorossa oli italialainen ilta.⁸⁷⁰

Eurooppalainen business ja Suomi-osio 26.3.1990 oli viimeinen Suomessa ja Helsingissä järjestetty Eurooppa-Akatemian jakso. Valtiovallan tervehdyksen toi ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen. Pääpuhujana oli lordi Arthur Cockfield aiheesta: *Eurooppa vuonna 2000: linnoitus vai markkina-alue*. Vähittäiskaupasta alustivat: toimitusjohtaja Veli Saarenheimo Vähittäiskaupan keskusliitosta, kauppias ja Suomen Vähittäiskauppiasliiton päivittäistavarajaoston puheenjohtaja Eero Luhtasaari sekä SOK:n pääjohtaja Jere Lahti. Paneelikeskustelun vähittäiskauppa-aiheesta veti johtaja Jukka Mäki Raision Yhtymästä. Mäki jakoi päivän puheenjohtajatehtävät Oy Partek Ab:n johtaja Timo Kivi-Koskisen kanssa. Lounaalla puhui johtaja Martti Korhonen Kansallis-Osake-Pankista. Lounaan jälkeen alustivat Senior Vice President Kari Viitala KOP Luxemburgista ja VTT Hannu Halttunen Kansallis-Osake-Pankista. Lopuksi kansainvälistymisstrategiaansa esittelivät Partek Concrete Oy Ab:n johtaja Lauri Palojärvi ja rahoitusjohtaja Bjarne Mitts. Timo Kivi-Koskinen isännöi saksalaisen illan Partekin pääkonttorissa.⁸⁷¹

On huomattavaa, että Eurooppa-Akatemian luennoitsijoina tai puheenjohtajina esiintyivät lähes kaikki keskeisesti Suomen EU-jäsenyyteen vaikuttaneet henkilöt, niin järjestöihmiset, diplomaatit, poliitikot, tutkijat, virkamiehet kuin yritysjohtajatkin. Osa heistä oli mukana myös Brysselin päätösjaksossa. Alustajat olivat Akatemian luonteen mukaisesti lähes poikkeuksetta myönteisesti integraatioon ja EY-jäsenyyteen suhtautuneita.⁸⁷²

Brysselin kongressi 3.–6.5.1990 kaupungin kongressipalatsissa huipensi seitsenosaisten seminaarisarjan. Kongressin osanottajamäärä oli puolensataa henkeä suu-

⁸⁶⁸ Eurooppa-Akatemian ohjelma 15.1.1990. Kirjoitusasu ja tittelit ohjelmasta. Tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 73.

⁸⁶⁹ Pekka Vennamo kuului Eurooppa-Instituutin kannatusyhdistyksen valtuuskuntaan.

⁸⁷⁰ Eurooppa-Akatemian ohjelma 12.2.1990. Kirjoitusasu ja tittelit ohjelmasta. Tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 73.

⁸⁷¹ Eurooppa-Akatemian ohjelma 26.3.1990, valmisteluaineisto ja osallistujalle jaettu aineisto. Tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 74.

⁸⁷² Tosin oli joukossa myös mm. Paavo Väyrynen, joka lienee Suomen sinnikkäin EU-jäsenyyden vastustaja.

rempi kuin kotimaan jaksoissa, nousten yli kolmensadan. Kongressin luennoitsijalista oli vielä komeampi kuin kotimaan jaksoissa.⁸⁷³

Brysselin kongressi herätti laajuudellaan huomiota myös kotimaisissa tiedotusvälineissä. YLE haastatteli seminaarilaisia Brysselin lentokentällä TV-uutisia varten. Turun Sanomat selosti laajahkosti Brysselin kongressia 4.5.1990 ja 13.5.1990. Helsingin Sanomien kriittisen uutisen, 6.4.1990, yhteydessä nostettiin näkyvästi esiin myös seminaarimatkan verovähennyskelpoisuus. Anders Blom totesi Helsingin Sanomien haastattelussa, että Eurooppa-Akatemian ”osanottajille halutaan antaa mahdollisuus kontakteihin eurooppalaisten yritysten kanssa ja myönteinen kuva Euroopan yhdentymiskehityksestä”.⁸⁷⁴

Suomi ja Euroopan yhteisö-aihekokonaisuudessa, 3.5.1990 puhujina olivat: Belgian ulkoministeriön Euroopan-asiain valtiosihteeri Anne Marie Lizin, joka toivotti kongressin tervetulleeksi Brysseliin, EY:n komission belgialainen jäsen Karel van Miert luennoi aiheesta: *Euroopan talousalue, 1990-luvun business ja poliittinen päätöksenteko*. Suomen EY-edustuston suurlähettiläs Leif Blomqvist arvioi Euroopan yhteisöjä, Euroopan talousaluetta ja Suomea. Istunnon avasi Eurooppa-projektin johtaja Anders Blom. Puhetta johti Turun kaupunginjohtaja Juhani Leppä, joka käytti myös päätöspuheenvuoron.⁸⁷⁵ Sihteerinä Brysselin seminaarissa toimi Eeva Boyling Eurooppa-Instituutista.

Yritykset ja Euroopan yhteisö-jaksossa aamupäivällä 4.5.2011 Teollisuuden ja työnantajain TT:n edunvalvontaa Brysselissä valotti VTT Kari Jalas. Ammattiyhdistysliikkeen toiminnasta Brysselissä kertoi European Trade Union Confederationin ETUC:in apulaispääsihteeri Markku Jääskeläinen. Pienistä ja keskisuurista yrityksistä EY:n sisämarkkinoilla alusti saksalainen johtaja Heinrich von Moltke DGXXXIII:sta. Euroopan yhdentymisprosessista Suomen kannalta puhui kansliaministeri Ilkka Kanerva. Istunnon avasi Eurooppa-projektin varajohtaja Rauno Puolimatka. Suurlähettiläs Leif Blomqvist johti puhetta, veti yhteenvetokeskustelua ja lausui päätössanat. Iltapäivällä tehtiin vierailuja suomalaisiin ja kansainvälisiin yrityksiin teemalla: Eurooppalaisia businessstarinoita. Osa vierailukohteista oli Akatemian yhteistoimintayritysten Belgian yksikköjä.⁸⁷⁶

Eurooppa - vanha manner uudessa ajassa oli teemana 5.5.1990. Tilaisuudessa kuultiin eurooppalaisia puheenvuoroja uuden ajan kynnyksellä. Saksalaisnäkemystä valotti EY:n komission entinen varapuheenjohtaja Karl-Heinz Narjes.

⁸⁷³ *Palais de Congrès*. Tiedot on koottu Brysselin kongressin esitteistä ja luentokansiosta. Rauno Puolimatkan arkisto ja tekijän arkisto. Brysselin kongressin vapaamuotoisempaan ohjelmaan kuului myös Suomen Belgian suurlähetystön vastaanotto (3.5.90), iltapäiväcocktailit Kongressipalatsissa (5.5.90) ja Eurooppa-gaala (5.5.90). Tiedot ovat Brysselin kongressin esitteistä ja luentokansiosta, Rauno Puolimatkan arkisto ja tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 74,77.

⁸⁷⁴ Olin itse YLE:n toimittaja Leo Riskin haastateltavana Brysselin lentokentällä. Verokysymykseen Anders Blom kirjoitti vastinekirjeen Helsingin Sanomille, päivätty 6.4.1990. Rauno Puolimatkan arkisto. HS 6.4.1990. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 74–76.

⁸⁷⁵ Korhonen Olli 2012a, 76.

⁸⁷⁶ Jossain ohjelmaversiossa osion otsikko oli: Eurooppalainen kehitys ja Euroopan yhteisö. Tiedot ovat Brysselin kongressin esitteistä ja luentokansiosta, Rauno Puolimatkan arkisto ja tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 76.

Neuvostonäkökulmaa avasi Suomessa tuttu tohtori Viktor Vladimirov, joka oli palvellut diplomaattina Suomessa 1950- ja 1970-luvuilla.⁸⁷⁷ *Europe as an Operational Base*-teemasta puhui prof. Ahmet Aykac IMD:stä. Baltian maista ja Euroopasta alusti päätoimittaja Ilya Baranikas, uutistoimisto APN:stä. Suomen näkemyksen esitti ministeri Pertti Salolainen ja liikkeenjohtajan näkemyksen Neste Oy:n varatoimitusjohtaja Kai Hietarinta. Hän johti myös puhetta. Turun Nuorkauppakamarin Antti Kasi avasi tilaisuuden.⁸⁷⁸

Samassa tilaisuudessa osanottajat saivat Eurooppa-Diplomit.⁸⁷⁹ Ne myönsivät seminaarisarjan suunnittelussa ja toteutuksessa mukana olleet järjestöt: TKL, STK, Keskuskauppakamari, SYKL ja Akava sekä Eurooppa-Instituutin valtuuskunta.⁸⁸⁰

Eurooppa-Akatemia toi Euroopan kehitystä ja integraatiota voimakkaasti ihmisten tietoisuuteen. Se satoi piiriinsä satoja akatemian opiskelijoita, kymmeniä luennoitsijoita ja näkyi verraten hyvin lehdistössä. Eurooppa-Akatemia oli myös ensimmäisiä ja varmaan näyttävin integraatiokoulutushanke, johon saattoi periaatteessa kuka tahansa, myös kadunmies, osallistua. Eurooppa-Akatemia järjestettiin ennen kuin kansanäänestyksestä oli tietoaakaan. Lähempänä kansanäänestystä järjestetyt komeat seminaaritalaisuudet oli useimmiten tarkoitettu suljetulle piirille. Brysselin seminaari päätti Eurooppa-projektin. Sen jälkeen Eurooppa-Instituutti jatkoi omillaan.⁸⁸¹

Eurooppa-Instituutin toiminta oli vireimmillään vuosina 1989–1991

Kauppalehti uutisoi 31.1.1989: ”Euroopan yhteiskunta-, talous- ja kulttuurikehitykseen keskittyvä Eurooppa-Instituutti aloittaa toimintansa Turussa huhtikuussa. Instituutin perustamisesta päätti maanantaina Kannatusyhdistyksen valtuuskunta. Instituutista tulee valtakunnallinen koulutus-, tutkimus- ja tietopalveluita tuottava laitos. Instituutille valitaan lähiaikoina johtaja ja muuta henkilöstöä.”⁸⁸²

⁸⁷⁷ Vladimirov oli muodollisesti Neuvostoliiton suurlähetystön kakkosmies, ministerineuvos, mutta tosiasiaa hän oli KGB:n kenraali ja Helsingin aseman päällikkö. Mm. Hämäläinen 2011, 31, 127.

⁸⁷⁸ Tiedot on koottu Brysselin kongressin esitteistä ja luentokansiosta. Rauno Puolimatkan arkisto ja tekijän arkisto. IMD on sveitsiläinen businesskoulu. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 77.

⁸⁷⁹ Eurooppa-Diplomin sai 250 sellaista opiskelijaa, joka oli osallistunut Suomessa järjestettyihin koulutuspäiviin, ja jonka yritys tai taustayhteisö on hyväksynyt hänen laatimansa raportin opintojen soveltamisesta käytäntöön. Menestys tehdään yhdessä 2007, 95; vrt. Korhonen Olli 2012a, 77.

⁸⁸⁰ Jakajina toimivat Eurooppa-Akatemian suojelija, ministeri Pertti Salolainen ja Kannatusyhdistyksen valtuuskunnan jäsenet Esko Antola sekä Matti Aura. Brysselin kongressin esitteet ja luentokansiot. Rauno Puolimatkan arkisto ja tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 77.

⁸⁸¹ Turun Nuorkauppakamari vaali Eurooppa-Akatemian perinnettä viitisen vuotta myöhemmin Eurooppa-aiheella järjestäessään palkitun Europa Now- projektin. Tarkemmin Vrt. Korhonen Olli 2012a, 157.

⁸⁸² Kauppalehti 31.1.1989. Perustamista ehdotti Esko Antola Turun Nuorkauppakamarin edellisen vuoden puheenjohtajan Kari Veijosen kannattamana. Tilaisuudessa valtuuskunnan jäsen, Turun Työvän Säästöpankin hallintoneuvoston puheenjohtaja, Sdp:n kansanedustaja Mikko Rönnholm kertoi pankin päättäneen tarjota omistamastaan Rettigin palatsista noin 500 neliömetrin tilat instituutin käyttöön. Rönnholm toimi sittemmin eduskunnan valitsemana Euroopan parlamentin jäsenenä 1995–1996. Eurooppa-Instituutin alkuajan hallitus koostui turkulaisten yliopistojen, Turun Nuorkauppakamarin ja Turun kaupungin edustajista. Ks. Menestys tehdään yhdessä 2007, 93; Korhonen Olli 2012a, 61.

Eurooppa-Instituuttia perustettaessa voi katsoa noudatetun eräänlaista julkisen-yksityinen-mallia tai julkinen-yksityinen-kumppanuutta, jota myöhemmin on sovellettu tai ainakin pyritty soveltamaan yliopisto- ja korkeakoulu-uudistuksissa. Instituuttia markkinoitiin Eurooppa-Akatemian myyntikirjeessä vuonna 1989: ”Eurooppa-Instituutti on turkulaisten yliopistojen ja suomalaisen elinkeinoelämän kunnianhimoinen yhteistyöhanke. Syyskuussa sen suojeluksessa aloittaa Turun Nuorkauppakamarin organisoima koulutusjakso, Yritysjohdon Eurooppa-Akatemia”.⁸⁸³

Todellisuudessa asia ei ollut aivan noin. Eurooppa-Akatemia käynnistyi syksyllä 1989, mutta ei Eurooppa-Instituutin suojeluksessa. Pikemminkin instituutti toimi akatemian suojeluksessa, kuin päinvastoin. Akatemia oli kesällä 1989 paljon pidemmällä kuin instituutti ja sillä oli oma toimiva organisaationsa jo siinä vaiheessa, kun instituutti vasta käynnisteli jokapäiväisiä toimiaan. Turun Nuorkauppakamarin ja Eurooppa-Akatemian merkitys instituutin alkuvaiheiden rahoituksessa oli keskeinen. Akatemia tarjosi rahan lisäksi tarpeellista tunnetta- vuutta ensi askeleita ottavalle Eurooppa-Instituutille.⁸⁸⁴

Monitahoisista yhteistyösuhteista huolimatta Eurooppa-Akatemia ja Eurooppa-Instituutti toimivat vuodet 1989 ja 1990 itsenäisesti ja varsin erillisinä. EY:tä koskevan viestinnän suhteen instituutti poikkesi kaikkein eniten akatemiasta. Jos Eurooppa-Akatemia oli avoimesti edistämässä integraatioasiaa ja EY-jäsenyyttä, niin instituutti viestitti asiasta varsin neutraalisti. Vaikka instituutin henkilöstön asenne integraatiota kohtaan oli kriittisen myönteinen, niin instituutin tavoitteet oli määritelty akateemisista lähtökohdista, joten se ei viestinnässään korostanut integraatiomyönteisyyttään.⁸⁸⁵

Eurooppa-Instituutti tuli täyttämään ilmeistä aukkoa integraatiotutkimuksessa ja integraatiotiedon levittämisessä. Sampsa Saralehto on kirjoittanut, että suomalaiset yhteiskuntatieteilijät ja tutkimuslaitokset eivät olleet kovinkaan valmiita pohtimaan Suomen asemaa muuttuvassa Euroopassa. Hänen mukaansa integraationeuvotteluissa ja asioiden analysoinnissa virkamiesvalmistelu oli keskeistä, mutta myös järjestöt esittivät kantojaan.⁸⁸⁶

⁸⁸³ Projektipäällikkö Mariia Hongiston allekirjoittama Eurooppa-Akatemian myyntikirje 1989. Rauno Puolimatkan arkisto. Hongisto oli avioiduttuaan nimeltään Yrjö-Koskinen. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 62.

⁸⁸⁴ Nuorkauppakamari r.y. lahjoitti 8.12.1989 Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys r.y:lle 100 000 markkaa käytettäväksi Eurooppa-Instituutin toiminnan tukemiseen. Lahjoittamansa varat Turun Nuorkauppakamari saa järjestämästään Yritysjohdon Eurooppa-Akatemiasta. Turun Nuorkauppakamarin antama lehdistötiedote 8.12.1989; Eurobulletin 4/1989. Ks. Korhonen Olli 2012a, 62.

⁸⁸⁵ Katsoin, että instituutin palveluja oli helpompi myydä, jos instituutilla olisi objektiivisesti integraation suhtautuvan yksikön leima. Instituutin piirissä esiintyi tosin minun kannastani poikkeavia ajatuksia. Eurooppa-Akatemian osallistujilta tuli joskus pyyntöjä, että instituutti alkaisi myydä EY-tuotteita, kuten EY-tähtilippusateenvarjoja ja vastaavaa mainosmateriaalia. Torjuin ehdotuksen vedoten Instituutin neutraaliin asenteeseen. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 79–80.

⁸⁸⁶ Saralehto nosti poikkeuksena esiin instituutin toiminnassa keskeisesti mukana olleen Veikko Reinikaisen työn vapaakaupan ja Euroopan yhdentymisen tutkijana jo 1960-luvun lopulta lähtien. Saralehto 2003, 177. Muista integraatiotutkimuksen suomalaisista edelläkävijöistä on tietoa pitkin tutkimustani.

Kuvaan Eurooppa-Instituutin toimintaa, niin tutkimuksia, tilaisuuksia, julkaisuja kuin vierailujakin osin luetteloina. Ne antavat tiiviin kuvan tuoreen toiminnan laajuudesta ja monipuolisuudesta. Instituutin alkuvuosien toiminta tapahtui suuren innostuksen vallassa.⁸⁸⁷ Jo ensimmäisenä toimintavuotena 1989 Eurooppa-Instituutissa pyöri kolme eri alojen tutkimushanketta, jotka kaikki olivat omassa lajissaan ainakin jossain määrin edelläkävijöitä.⁸⁸⁸ Eurooppaoikeutta edusti *EY:n ja Suomen kilpailuoikeuden vastavuoroisuus 1989–1990*⁸⁸⁹ ja sosiaalista ulottuvuutta KTM:n vuosina 1989–1990 rahoittama: *Euroopan yhteisön integraation sosiaalinen ulottuvuus*.⁸⁹⁰ *Joustavat tuotantoverkostot ja kansainvälistyminen – Turun seudun pkt-yritykset ja sopeutuminen EY:n sisämarkkinoille 1992/1993* oli yritystalouden hanke.⁸⁹¹

Instituutin kontaktipinta oli laaja ja se vei Eurooppa-tietoa suurelle yleisölle myös järjestämiensä tilaisuuksien avulla. Instituutti järjesti vuonna 1989 kaikkiaan 14 seminaari-, kurssi- tai vastaavaa tilaisuutta. Suurimman yleisönsuosion saavutti seitsemän avoimen ja maksuttoman kulttuuriluennon sarja. Joissain tilaisuuksissa oli jopa satoja osallistujia.⁸⁹² Kannatusyhdistyksen jäsenille tarkoitetuissa keskustelutilaisuuksissa alustajina vierailivat kansainvälisen politiikan nimimiehet, kuten yhdysvaltalainen suurlähettiläs James E. Goodby ja britti Eric Hayes Euroopan yhteisöstä. Instituutin väki osallistui vuonna 1989 joulukuun mennessä 26:een muiden järjestämään tilaisuuteen, usein alustajina tai luennoitsijoina.⁸⁹³

Instituutti hyödynsi tehokkaasti laajaa yhteistyöverkostoaan ja järjesti useita tilaisuuksia jonkin kumppanin kanssa. Vuonna 1989 aiheiltaan monipuolisia yhteistyötilaisuuksia olivat: Paasikivi-seuran kanssa järjestetty luento- ja keskustelutilaisuus: *Neutrality in the 90's*, jossa alusti professori Hans-Peter Neuholdt Itävallan Ulkopoliittisesta Instituutista, Pohjola-Nordenin Turun ja Porin läänin piirin kanssa pidettiin yhteinen tilaisuus, *EC-seminaari – Pohjoismaiset työmarkkinajärjestöt, pääomaliikkeet* sekä Åbo Akademin Ihmisoikeusinstituutin ja Suomen Unesco-toimikunnan kanssa pohdittiin yhteisseminaarissa *Kansallisvaltion tulevaisuutta Euroopassa*.⁸⁹⁴

⁸⁸⁷ Tästä kertoi Instituutin hallituksen varapuheenjohtajana ja puheenjohtajana toiminut Veikko Reinikainen, joka totesi TS:ssa, että ”...olemme me alkuvaiheen pioneirit mm. Esko Antola ja allekirjoittanut, tehneet työtämme instituutin hyväksi urheiluseura-hengessä, omien virkojemme ohella, ilman minkäänlaista korvausta”. TS 2.8.1995. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 80.

⁸⁸⁸ Osin Instituutin piirissä oli myös laaja Suomen Akatemian ja KTM:n 1988–90 rahoittama: Täydelliset sisämarkkinat ja Suomi-tutkimusprojekti. Sen vastuullinen johtaja oli apulaisprof. Kari Joutsamo. Tutkijoita oli kaikkiaan seitsemän ja apuhenkilöstöäkin kaksi. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/1990, 7–9 luetteli keskeisimmät tutkimushankkeet. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 83.

⁸⁸⁹ Kari Joutsamo veti Sitran rahoittamaa hanketta, jossa tutkijana toimi oik.yo. Juha Mäkelä. Hankkeen vastuullinen johtaja oli Sitran johtoryhmä.

⁸⁹⁰ Tutkija oli VTM Mari Korhonen ja vastuullinen johtaja Esko Antola.

⁸⁹¹ Vastaavana johtajana toimi VTM Bo Forsström. Hankkeella oli kaksi tutkimusapulaista.

⁸⁹² Alustajat olivat kovaa kansallista tasoa, kirjailija, elokuvaohjaaja Jörn Donnerista alkaen.

⁸⁹³ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/1990, 11–12; vrt. Korhonen Olli 2012a, 81–82.

⁸⁹⁴ Korhonen Olli 2012a, 82. Merkittäviä yhteistyökumppaneita olivat myös yritysyritys-yhteistyökumppanit, kuten esim. Turun Sanomat, jotka maksoivat tavallisesti tilaisuuksien tarjoilun.

Eurooppa-Instituutilla oli palkattua henkilöstöä, jonka vuoksi se poikkesi Euroklubista. Työntekijämäärä vaihteli koko toiminnan ajan, koska tutkimustehtävät olivat projektiluontoisia, kielenopettajat olivat pääosin tuntipalkkaisia, lisäksi instituutti hyödynsi mahdollisuutta rekrytoida erilaisia harjoittelijoita ja ns. työllistettäviä osin työvoimahallinnon palkkaamina. Parina-kolmena alkuvuonna noin 20 henkeä sai instituutista palkkaa, siten että parhaimmillaan heitä oli yhtä aikaisesti työssä noin kymmenen. Lisäksi henkilöstöön voi laskea hallituksen jäsenet, jotka työskentelivät korvauksetta instituutin hyväksi.⁸⁹⁵

Vaikka Eurooppa-Instituutti oli käynnistynyt ja Eurooppa-Akatemia valmistautui pyörittämään koulutusohjelmaansa, Turusta löytyi muutakin Eurooppa-tutkimukseen liittyvää seminaaritarjontaa. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta järjesti kesän kynnyksellä 1989 tasokkaan kansainvälisen seminaarin: *Neutrality and the EC*. Alustajina toimivat Harto Hakovirta, Marianne von Gruningen, Hans Georg Rudofski, Kari Joutsamo, Patrick Keatinge, Krister Wahlbäck ja George Maude. Kari Joutsamo toimitti seminaarialustuksista kirjasen *Neutrality and EC*. Turun yliopisto ja osin myös Åbo Akademi olivat kiistattomia edelläkävijöitä oikeustieteellisessä integraatiotutkimuksessa ja -opetuksessa 1980- ja 1990-luvuilla.⁸⁹⁶

Instituutti sai toimintansa alkuvaiheissa runsaskätisesti niin paikallista kuin valtakunnallista julkisuutta, osin Eurooppa-Akatemian ansiosta. Kiinnostusta herätti myös se, että instituutti toimi alkuvuotensa, 1989–1992, tuolloin hiljattain avautuneessa salaperäisessä Rettigin palatsissa. Henkilöihin liittyvät uutiset saivat myös instituutin tapauksessa huomiota. Kun Eurooppa-Akatemia järjesti huhtikuun lopulla 1989 Turun Belgian konsulaatin tiloissa tiedotustilaisuuden, jossa julkistettiin Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen toiminnanjohtaja- ja kehitysjohtajavalinnat, niin uutisen julkaisivat kaikki valtakunnallisesti tärkeimmät lehdet. Lukuisten lehtijuttujen lisäksi Yleisradion ruotsinkielinen toimitus teki Instituutista tv-ohjelman. Radio-ohjelmat tehtiin sekä YLEn valtakunnan verkkoon, että turkulaisen kaupallisen paikallisradion, Radio-Sadan, ensimmäisen lähetyspäivän ohjelmistoon 2.9.1989.⁸⁹⁷

Instituutti kiinnosti myös vierailijoita, sillä vieraslistaan kertyi joulukuun 1989 mennessä vajaan vuoden aikana noin 40 vierailijaa tai vierailijaryhmää. Suomen EU-pääneuvottelijoihin kuulunut Antti Satuli UM:stä kävi elokuussa 1989. Vie-

⁸⁹⁵ Instituutin ensimmäisiä työntekijöitä olivat FM Eeva Boyling, joka aloitti instituutin toiminnan valmistelut jo vuoden 1988 puolella ja hänen työnimikkeensä vaihteli vuosien saatossa apulaissihteeristä, kansainvälisten asioiden sihteeriä ja toimistopäälliköksi sekä tutkimus-apulaisena toiminut Juha Mäkelä. Itse aloitin kesällä 1989 kannatusyhdistyksen toiminnanjohtajana. Vuoden 1989 lopulla henkilöstöön kuului myös: kehitysjohtaja Juhani Laine, kurssi-sihteeri Ulla Södervall ja projektitutkija Mari Korhonen. Hallituksen puheenjohtajaa tituleerattiin usein instituutin johtajaksi. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/1990, 14; vrt. Reinikainen TS:ssa 2.8.1995; Korhonen Olli 2012a, 84–85.

⁸⁹⁶ Joutsamo 1990; arvio Turun oikeustieteellisen tutkimuksen merkityksestä, ks. Raitio 2006.

⁸⁹⁷ 31.1.1989 Kauppalehti, Uusi-Suomi ja Turun Päivälehti uutisoivat Instituutin aloittamisesta Rettigin palatsissa. Ks. HS 19.5.1989, Iltalehti 19.5.1989, Uusi-Suomi 19.5.1989, TS 19.5.1989, Kauppalehti 22.5.1989, lisäksi mm. Pankinkulma 11.9.1989. YLEn radiotoimittajana oli Jorma Kallenautio ja Radio-Sadan Kaija Väisänen. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 85–86.

railijajoukossa oli paljon diplomaatteja ja professoreja monista eri maista, aina Yhdysvaltoja ja Sri Lankaa myöten.⁸⁹⁸

Eurooppa-Instituutti sai osansa julkisuudesta, kun hallituksen puheenjohtaja Antola kirjoitti Turun Sanomissa 16.7.1989 ”puolueettomuuden taakasta”, jonka mukaan puolueettomuus vaikeutti osallistumista integraatioon. Mieli-pide oli käänteentekevä suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Se sai aikaan voimakkaita reaktioita Holkerin hallituksen ministereissä ja muussa poliittisessa eliitissä aiheuttaen melkoisen julkisen keskustelun. Edelleen kirjoitusta pidetään tärkeänä ulkopoliittisena avauksena.⁸⁹⁹

Antolan avaukset saivat hyvin julkisuutta ja instituutti henkilöityi usein häneen, hieman samaan tapaan kuin Euroklubi Lasse Lehtiseen. Vaikka Antolan ajatukset eivät Eurooppa-Instituutin virallinen kanta olleetkaan, niin ne heijastelivat mainiosti instituutin piirissä käytyä keskustelua ja usein myös siellä tehtyä tutkimusta. Antola teki yhteistyötä myös Ulkopoliittisen instituutin kanssa ja kirjoitti alkuvuodesta 1989 sen integraatiotyöryhmälle nelisivuisen muistion *Vaikuttamisen tavoista*. Hän analysoi EY:n kehitysnäkymiä vuoden 1987 ns. Interlakenin periaatteiden ja Delorsin tammikuun 1989 puheen pohjalta. Antola painotti EY-jäsenyyden merkitystä. Suomella oli valittavanaan kolme strategiaa: 1. EY-jäsenyystrategia; 2. Efta-kortin jalostaminen, jossa hän näki kolme mahdollisuutta: (a) Efta kehitetään vahvaksi järjestöksi tai (b) luodaan uudet institutionaaliset rakenteet EY:n ja Eftan välille tahi (c) luodaan uudet yhteiset normit ja solmitaan uudet sopimukset EY:n ja Efta-maiden välille; 3. ns. kolmas tie, joka perustuu kahdenvälisen suhteiden kehittämiseen. Muistion lopuksi Antola ennusti, että Suomen vaikuttamispyrkimykset noudattavat integraation ajopuu-teoriaa: Suomi tekee mitä Ruotsikin.⁹⁰⁰ Antolan ennustus oli sangen osuva.

Toimeliaana aloitteiden tekijänä Antola kutsuttiin keskustelijaksi tilaisuuteen, josta Pertti Joenniemen toimitti vuonna 1990 keskustelukirjan: *Ulkopolitiikka murroksessa, Suomi kylmän sodan jälkeen*. Kumppaneina olivat Antola ja Olli Kivinen sekä muina ulkopoliitiikan asiantuntijoina: Martti Häikiö, Alpo Rusi ja Ulf Sundqvist. Kutsun saaneista voi päätellä, että tutkijat ja toimittajat olivat EY-keskustelun käynnistäjiä, eivät poliitikot. Joukosta vain Sundqvistin saattoi laskea aktiivipoliitikoksi.⁹⁰¹

Antola lausui keskustelun avaajan roolistaan toteamalla, että: ”Tämä keskusteluseurue on suomalaisittain epäedustava, koska tässä seurueessa istuvat täsmälleen ne kaksi henkilöä, jotka Suomessa ovat julkisesti uskaltaneet esittää, että Suo-

⁸⁹⁸ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/1990, 10–11; vrt. Korhonen Olli 2012a, 82.

⁸⁹⁹ TS 16.7.1989; Antola 2009. Esim. Jaakko Blomberg piti avausta edelleen merkittävänä *Vakauden kaipuu*-kirjassaan, Blomberg 2011, 124–125; vrt. Korhonen Olli 2012a, 59.

⁹⁰⁰ Antola 1989b; ks. Korhonen Olli 2012a, 97. Delors puhui 17.1.1989.

⁹⁰¹ Kirja on päivätty: maaliskuussa 1990. Pertti Joenniemi, Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitoksen erikoistutkija., Dos. Martti Häikiö, Suomi-Seuran toiminnanjohtaja, VTT, dos., vieraileva tutkija Institute for East-West Studiesissa 1988–89, Alpo Rusi, lähetystöneuvos. UM:n tutkimus- ja suunnittelujaoston päällikkö, VTM Ulf Sundqvist, pääjohtaja, STS-Pankki, Neste Oy:n hallintoneuvoston pj., Pohjoismaisen teollisuuden edistämissäätöön hallituksen pj., Joenniemi 1990, 9 ja takakansi; Karvinen 2001, 28. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 97–98.

men pitäisi pyrkiä Euroopan yhteisön jäseneksi. Minä olen toinen niistä.” Toisella hän tarkoitti Helsingin Sanomien ulkomaantoimituksen esimiestä Olli Kivistä, joka puolestaan totesi po. kirjassa, että täysjäsenyys täytyy nopeasti asettaa strategiseksi päämääräksi, jotta yksityiskohdat voidaan käsitellä ja valmistaa kansaa. Muut keskustelijat eivät kiistäneet Antolan arviota omasta ja Kivisen roolista.⁹⁰²

On toissijaista, onko kylmä sota ohi vai ei, kun ollaan luomassa uutta eurooppalaista järjestystä. Taloudellisessa yhteistyössä kaikki dynamiikka tapahtuu EY:n imun ympärillä. Entisenä rauhantutkijana Antola piti integraatiota maailman voimakkaimpana rauhanliikkeenä, joka ”sitoo kansallisvaltiot monisäikeisin kytkennoin jo tällä hetkellä”. Tästä Ranska ja Saksa tarjoavat parhaan esimerkin.⁹⁰³

Antolan voi katsoa olleen verraten lähellä Paavo Lipposen myöhempää ajattelua, kun Antola katsoi, että Suomelle olisi edullista pyrkiä integraation ytimeen. Tulisi pyrkiä ympyröiden Euroopassa ympyrän keskelle jo yksistään sen takia, että keskelle kasaantuu hyvin paljon arvovaltaa ja poliittisia voimavaroja, joilla ohjataan kaikilla näillä ympyröillä tapahtuvaa toimintaa. Euroopan yhteisön asenne laajenemiseen ja Efta-maiden mukaan ottaminen on välivaihe: ”Jos EY ottaa todesta sen, mitä olemme Eftassa yrittäneet sille 1980-luvun ajan sanoa, eli että olemme Euroopan rikkaimmat ihmiset, taloudellisesti vakaa alue, ilman poliittisia ristiriitoja, meidät otetaan myös sisempään kehään. Me pääsemme mukaan Euroopan keskeisimpään pöytään.”⁹⁰⁴

Arvioidessaan puolueettomuuspolitiikka integraatiokehityksen rinnalla Antola katsoi, että kansallisten etujen kannalta on hyvin tärkeää, että harjoittamamme ulkopoliittikka sallii meidän osallistua niiden rakenteiden luomiseen ja vaikuttamaan niissä rakenteissa, jotka todellisuudessa ohjaavat ja johtavat Euroopan kehitystä lähimpien vuosikymmenien aikana. On kerta kaikkiaan luovuttava siitä puolueettomuuspolitiikan ulottuvuudesta, joka estää meitä olemasta aktiivisesti mukana. Etyk-prosessi ei edes täysin onnistuessaan ole dynaaminen osa eurooppalaista kehitystä. Etykistä Antolalla oli koko lailla erilainen käsitys kuin valtioneuvoston vuoden 1990 yhdentymiselonteossa tai vaikkapa Ahon hallituksen alkuvuosien ulkoministeri Paavo Väyrysellä, joka piti Etykiä koko Eurooppaa yhdistävänä prosessina.⁹⁰⁵ Joenniemen kirjan keskustelijoista Antola ja Kivinen kuuluivat sekä Moision ryhmittelyyn lännettäjiin, Euroshakki-kirjan integraatiokeskustelun vauhdittajiin, että Helsingin Sanomien luettelemaan EY-jäsenyyden esitaistelijoihin.⁹⁰⁶

⁹⁰² Joenniemi 1990, 134–135,137; Tapani Paavonen on nimittänyt poliitikkoja integraatioasioissa tuulenhaistajiksi. Keskustelu Paavosen kanssa 16.9.2010; vrt. Korhonen Olli 2012a, 98.

⁹⁰³ Joenniemi 1990, 14,33,71; vrt. Korhonen Olli 2012a, 98.

⁹⁰⁴ Joenniemi 1990, 51–52; vrt. Korhonen Olli 2012a, 99.

⁹⁰⁵ Joenniemi 1990, 164–165; ks. Penttilä 1994b, 25; Valtioneuvoston selonteko: *Suomi ja Euroopan talousalue* 13.3.1990, 5–6; vrt. Korhonen Olli 2012a, 99–100. Valtioneuvoston yhdentymiselonteko julkaistiin 13.3.1990.

⁹⁰⁶ Moision (2003, 168–169) mukaan muita lännettäjiä olivat Jaakko Iloniemi, Max Jakobson ja Jukka Tarkka sekä organisaatioista Eva; Karvinen (2001, 28) mainitsi Euroshakki-kirjassaan 1990-luvun alun suomalaisen integraatiokeskustelun vauhdittajiksi Esko Antolan, Olli Kivisen (1939–2014) ja Sampsas Saralehdon. Vrt. Astikainen 1991 HS:ssä 5.11.1991; Korhonen Olli 2012a, 100.

Käynnistymisen jälkeiset pari vuotta olivat kaikkein vilkkaimmat Eurooppa-Instituutin toiminnassa, eikä niille löydy vertailukohtaa muista Eurooppa-ryhmistä. Vuonna 1990 tilaisuuksia oli erityisen runsaasti ja seuraavana vuonna julkaisujen määrä oli huomattava. Kansainvälisen politiikan tutkimus- ja koulutus-toiminnan lisäksi muita tärkeitä aloja olivat kansainvälinen oikeus Kari Joutsamon johdolla ja kansantalous Veikko Reinikaisen vetämänä. Lisäksi palkansaaja-järjestöjä kiinnostaneeseen EY:n sosiaaliseen ulottuvuuteen liittyneet tilaustutkimukset olivat kansallisesti urauurtavia, samoin kuin muutamat yritystoiminnan tutkimushankkeet. Aiemmin käynnistyneiden tutkimushankkeiden lisäksi instituutissa alkoi Euroopan yhdentymiskehityksen vaikutuksia julkisten alojen työntekijöiden asemaa koskeva tutkimus. Toimeksiantajana olivat palkansaajakeskusjärjestöt: Akava, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto ja Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto. Vuonna 1990 ilmestyi Instituutin ensimmäinen julkaisu (1/90), omassa lajissaan sekin edelläkävijä, kauppa- ja teollisuusministeriön rahoittamaan tutkimushankkeeseen perustunut, Mari Korhosen 79-sivuinen *Sosiaalinen ulottuvuus Euroopan Yhteisössä: periaatteet ja tavoitteet*.⁹⁰⁷

Yhteistyöseminaarien avulla instituutti jatkoi toimintaansa julkisen ja yksityisen sektorin ns. rajapinnalla. Vuoden 1990 aikana instituutti toteutti useita näyttäviä tilaisuuksia, kuten *Yritysten eurostrategiat*-seminaari Helsingissä yhteistyössä EKA-yhtymän kanssa. Alustajina toimivat mm. Olli Rehn ja Paavo Rantanen. Turussa järjestettiin kaksi varsin merkittävää kaksipäiväistä seminaaria, jotka nekin olivat uutta Suomessa: *Kunnallishallinnon EY-seminaari* 8.- 9.2.1990⁹⁰⁸ ja *EES-symposium kansantaloustieteilijöille* 23.-24.5.1990. Jälkimmäisessä tilaisuudessa pidettyjen alustusten pohjalta julkaistiin kirja.⁹⁰⁹

Niin instituutti kuin sen läheinen yhteistyökumppani Turun Sanomat näkivät Euroopan maantieteellisesti laajasti ja ne järjestivät yhteistyössä Naantalissa näyttävän Neuvostoliitto-seminaarin lokakuun alussa 1990. Lisäksi syksyllä 1990 instituutissa oli kaksi tutkijatapaamista ja instituutti alkoi järjestää myös monitieteisiä jatko-opintoseminaareja turkulaisten yliopistojen jatko-opiskelijoille. Yleisöluennot eurooppalaisesta kulttuurista jatkuivat. Aiheet vaihtelivat eurooppalaisesta jalkapallosta MM-kisojen kynnyksellä venäläisen taiteen avantgardismiin.⁹¹⁰

⁹⁰⁷ Projektia johti Esko Antola ja tutkijana toimi VTM Maria Lindbom. Eurooppa-Instituutti Bulletin 3/90, 7; Korhonen Olli 2012a, 89,94.

⁹⁰⁸ Korhonen Olli 2012a, 90.

⁹⁰⁹ Runsas alustaja-/ kirjoittajakaarti oli kansantaloustieteilijöidemme kärkeä: Pekka Ahtiala (TaY), Kari Alho (Etlä), Jan-Otto Andersson (ÅA), Anne Brunila (Työväen taloudellinen tutkimuslaitos), Peter J. Boldt (SAK), Pekka Castrén (STK), Heikki Eskelinen (JoY), Seppo Honkapohja (SA), Mikael Ingberg (Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos), Ilkka Kajaste (VVM), Kalle Laaksonen (Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos), Seppo Lindblom (Postipankki), Heikki Niskakangas (HKKK), Paavo Okko (Vaasan korkeakoulu), Antti Satuli (UM), Johnny Åkerholm (SP) sekä Eurooppa-Instituutin pääjärjestäjä Veikko Reinikainen (TuKKK). Ks. Reinikainen & Korhonen Olli 1991.

⁹¹⁰ Neuvostoliitto-seminaari oli 1.10.1990. Jarmo Virravirran haastattelu 11.10.2010; Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/90 – 4/90. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 90.

Vuonna 1990 alkoi myös toimittajakoulutus, josta oli muodostuva massiivinen koulutuskokonaisuus etenkin instituutin siirryttyä korkeakoulujen yhteyteen. Ulla-Maija Kivikuru totesi, että ulkoministeriö vaikutti journalisteihin ennen kansanäänestystä mm. Eurooppa-Instituutin ja Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen journalistien Eurooppa-koulutuksen kautta.⁹¹¹

Instituutin kulttuuritoimintaa, kansainvälistä yhteistyötä ja yhteistoimintaverkostoja edusti maaliskuussa 1990 *Kulttuurijärjestömessut*, jotka instituutti järjesti tiloissaan yhdessä Center Culturel Francaisin, Neuvostoliiton Kulttuuri-keskuksen ja Istituto Italiano di Cultura Finlandian kanssa. Pohjoismaisen *Pienyritysten kansainvälistyminen* -tutkimushankkeen projektiryhmän kaksipäiväisen työkokous elokuun puolivälissä 1990 edusti puolestaan Pohjoismaista yhteistyötä.⁹¹²

Euroopan yhteisön dokumentaatiokirjasto oli turkulaisen integraatiotutkimuksen alkuaikeiden peruskivi, joka tarjosi oivan tietopankin integraatiotutkimukselle. Vuonna 1971 Turun yliopisto teki ensimmäisenä suomalaisena yliopistona Euroopan komission kanssa sopimuksen Euroopan yhteisön dokumentaatiokirjastosta. Se sijoitettiin oikeustieteellisen tiedekuntakirjaston yhteyteen. Kokoelmasta löytyvät tärkeimmät asiakirjat Euroopan hiili- ja teräsyhteisön perustamisesta lähtien. Aineistoa on vuodesta 1952. Muuta keskeistä, pääosin englanninkielistä, materiaalia on kirjastossa vuodesta 1972 lähtien.⁹¹³

Kirjasto oli Eurooppa-Instituutin yhteydessä ollessaan osa laajempaa kokonaisuutta, josta käytettiin nimeä Eurotietokeskus. Dokumentaatiokirjastoa täydensi Instituutin tutkimus- ja tietopalvelut. Kirjasto siirtyi marraskuussa 1990 Eurooppa-Instituuttiin Rettigin palatsiin. Sittemmin kirjasto muutti Instituutin mukana ensin joulukuussa 1991 osoitteeseen Linnankatu 18, josta edelleen vuonna 1993 Turun kauppakorkeakoulun *Yritystoiminnan tutkimus- ja koulutuskeskuksen* tiloihin, ns. DataCity- rakennukseen.⁹¹⁴

Instituutti osallistui integraatiokeskusteluun myös julkaisemalla tiedotus-, jäsen- ja sidosryhmälehteä, Eurooppa-Instituutti Bulletinia vuosina 1990–1994. Pääosin ilmoitustuloilla⁹¹⁵ rahoitetun lehden toimittaja oli ensimmäisestä numerosta alkaen Eeva Boyling. Ensimmäinen Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/90 ilmestyi tammikuussa 1990. 16-sivuinen lehti kuvasi instituutin ensimmäistä toimintavuotta 1989. Numerossa luetellaan instituutin vuonna 1989 järjestämät

⁹¹¹ Kivikuru 1996, 41–42; Hirvonen ym. 2002; ks. Korhonen Olli 2012a, 90.

⁹¹² Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/90; 3/90; ks. Korhonen Olli 2012a, 93.

⁹¹³ Dokumentaatiokirjaston perustajana pidetään OTT Zacharias Sundströmiä, joka hoiti TY:n professuuria 1970-luvun alussa. Keskeisimpänä dokumentaatiokirjaston kehittäjänä toimi Kari Joutsamo. Esko Antolan haastattelu 14.10.11, Sampsa Saralehdon haastattelu 6.5.11; ks. Virma-virta 2006, 37; vrt. Korhonen Olli 2012a, 93–94.

⁹¹⁴ Ks. Satakunnan Kansa 7.10.1990. Muuttoaikataulusta, Eurooppa-Instituutin johtoryhmä ptk 10.10.1996 liite nro 5, Schuman-seura ry:n arkisto. Nimellä ”EU-kokoelma” tunnettu kokoelma on nykyisin sijoitettu TY:n kasvatusta ja yhteiskuntatieteelliseen kirjastoon. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 93–94.

⁹¹⁵ Ensimmäisessä numerossa oli Viking Linen ja Eurobankin koko sivun ilmoitukset. Eurooppa-Instituutti Bulletinit ovat tekijän arkistossa. vrt. Korhonen Olli 2012a, 100–101.

tilaisuudet, instituuttiin tehdyt vierailut ja instituutin väen osallistumisen muihin tilaisuuksiin, lehdessä on neljän tutkimushankkeen esittelyt, kirja-arvostelu⁹¹⁶ ja Veikko Reinikaisen artikkeli: ”Pan-eurooppalaisen kehityksen haaste ja Efta”.

Sidosryhmälehdessä luonne korostui, kun Bulletinissa 2/90 kiitin toiminnanjohtajanpalstalla vuonna 1989 lahjoituksia tehneitä yrityksiä, Turun kaupunkia ja Eurooppa-Akatemiaa.⁹¹⁷ EY:n sosiaalinen ulottuvuus oli instituutin painopistealueita ja tutkija Mari Korhonen kirjoitti lehden kokoon nähden verraten laajan kolmisivuisen artikkelin: *Työvoiman vapaa liikkuvuus keskeisenä integraation elementtinä*. Lehdessä oli ensimmäistä kertaa englanninkielinen tiivistelmä, *Summary*.⁹¹⁸

Bulletin 3/90 jatkoi vakiintunutta peruslinjaa. Uutena keskeisenä aiheena olivat informaatiopalvelut. Vuoden viimeisessä 4/90 lehdessä oli kaksi instituutin tutkijoiden laajahkoa artikkelia. Bo Forsström kirjoitti: *Verkostotalous ja yritysten tietopalvelutarve – pienyritysten euroneuvontapalvelut Suomessa*. Instituutissa vierailijatutkijana olleen alankomaalaisen Peter Greijnin artikkeli oli: *The Finnish Need for a New EC-Strategy*.⁹¹⁹

Eurooppa-Instituutin kunnianhimoiset tavoitteet kirjattiin alkuvuoden 1991 Bulletinissa Kannatusyhdistyksen hallituksen puheenjohtaja Antolan kirjoituksessa. Hänen mukaansa instituutin painopiste oli tutkimuksessa, jonka tulokset oli myös saatettava julkisuuteen. Julkaisut tuovat instituutille myös sen kipeästi tarvitsemaa julkisuutta ja mahdollinen liittyminen korkeakoululaitokseen edellyttää sekin nimenomaan instituutin tutkimuksellista aktiivisuutta.⁹²⁰

Tutkimukseen panostaminen ei tarkoittanut muiden tehtävien laiminlyöntiä. Kielikurssit olivat ensimmäinen askel, jolla haettiin pohjaa eurooppalaisten kulttuurien ja kulttuurikommunikaation taitojen opettamiseen ja kehittämiseen. Informaatiopalvelut korostivat instituutin asemaa myös merkittävänä valtakunnallisena integraatitiedon keskuksena.⁹²¹

Kirjoituksensa varsinaisessa ohjelmaosiossa Antola otti kantaa instituutin yhteiskunnallisen tehtävään toteamalla, että toiminnassa mukanaolevilla on ollut tavoitteena tehdä instituutista tarpeellinen ja hyödyllinen laitos. Suomen valmistautuessa tärkeisiin integraatiopäätöksiin on instituutin tuottamalla ja välittämällä tiedolla yhteiskunnassa tärkeä tehtävä. Instituutti oli valmis olemaan

---

⁹¹⁶ Lehti oli ainoa Eurooppa-Instituutti Bulletin, joka ilmestyi A4- muodossa, ns. monistelehtenä. Myöhemmin kirjapainossa painetun lehden kooksi vakiintui B5. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/90. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 100–103. Kari Joutsamon arvosteleva kirja oli: Tuomo Kareila, *Länsi-Euroopan valuuttajärjestelmä, EMS*. Turku 1990. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

⁹¹⁷ Amer-yhtymä lahjoitus muodostui siitä, että se maksoi kehitysjohtaja Juhani Laineen kaikki palkka-, palkkasivu- ja luontaisetukulut vuoden ajan. Eurooppa-projektin tekemä Eurooppa-Akatemian tuoton lahjoitus 8.12.1989. Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/90, 7.

⁹¹⁸ Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/90. vrt. Korhonen Olli 2012a, 101–102.

⁹¹⁹ Eurooppa-Instituutti Bulletin 3/90; Eurooppa-Instituutti Bulletin 4/90, 3, toiminnanjohtajan palstalla otin esille instituutin rahoituksen vaikeudet ja suurehkot, vaikeasti katettavat kiinteät kulut. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 101–103. Greijn tutki syksyn 1990 OPM:n stipendiaattina Suomen puolueettomuuspolitiikkaa. ”The Finnish Policy of Neutrality and European Integration”. Korhonen Olli 2012a, 94.

⁹²⁰ Eurooppa-Instituutti Bulletinissa 1/91, 3; vrt. Korhonen Olli 2012a, 107–109.

⁹²¹ Eurooppa-Instituutti Bulletinissa 1/91, 3; vrt. Korhonen Olli 2012a, 107–109.

mukana kansakunnan kannalta tärkeitä päätöksiä valmisteltaessa ja eri vaihtoehtojen seurauksia arvioitaessa.⁹²²

Tutkimustoiminta laajeni vuonna 1991 ja oli uudelle yksikölle jo verraten laajaa ja monipuolista. Epäilemättä verraten suuri osa suomalaista integraatio-tutkimusta tehtiin Instituutissa. Bulletinissa esitellyt tutkimushankkeet olivat vuonna 1991 luettelona esitettynä:

- Euroopan yhdentymisen ja julkisen sektorin henkilöstö- *tutkimus oli jatkoa aiemmin valmistuneelle palkansaajakeskusjärjestöjen rahoittamalle tutkimukselle. Tutkijana jatkoi Maria Lindbom.*
- Euroopan muutos ja poliittiset riskit yritystoiminnassa *oli varsinaisesti hankeaiho, josta oli tarkoitus kehittää pidempiaikainen tutkimusprojekti. Hanketta koordinoi Eeva Aaltonen.*
- EY:n poliittinen unioni. *Tutkijana toimi Turun yliopiston hallituksen perustamassa virassa Timo Lehtomäki.*
- Kansainvälinen integraatio, pkt -yritykset ja alueellisen työnjaon muutos: pohjoismainen vertailu - *hankkeen tutkijana toimi Bo Forsström. Tutkimus oli Suomen osuus pohjoismaisessa yhteishankkeessa Småföretagens internationalisering, jota johti prof. Leif Lindmark Uumajan yliopistosta.*⁹²³
- Eurooppalaisen konserniyhteistyölainsäädännön vaikutuksia monikansallisten yritysten työntekijöiden asemaa koskeva vuoden pituinen tutkimushanke käynnistyi lokakuussa 1991. Toimeksiantajana ja rahoittajana oli Metallityöväen Liiton rahasto. Tutkimuksen johtajana oli Esko Antola ja tutkijana VTM Pekka Määttänen.⁹²⁴
- Tutkimushanke matkailusta Euroopan yhteisössä alkoi lokakuussa 1991. Hanke rahoitettiin TM:n erityistyöllistämisrahoilla ja tutkijana toimi kreikkalainen Panagiotis (Takis) Venetoklis.⁹²⁵

Eurooppa-tieto levisi edelleen myös lukuisten Instituutin järjestämien tilaisuuksien avulla, joita järjestettiin edelleen yhteistoimintaverkostoa hyödyntäen. Instituutti järjesti yhteistyössä Eurooppa-toimikunnan kanssa 16.2.1991 Turussa Eurooppa-aiheisen eduskuntavaalipaneelin. Puheenjohtajana toimi KEY:n projektinjohtaja Pekka O. Aro, valtaosan panelisteista ollessa ns. nimipoliitikkoja.⁹²⁶ Samoihin aikoihin instituutti järjesti kutsuseminaarin yhteistyössä British Councilin kanssa aiheesta: *Emerging European Monetary System*. Tilaisuus oli Iso-Britannian suurlähetystössä Helsingissä ja puhujina olivat Bank of Englandin euroop-

⁹²² Eurooppa-Instituutti Bulletinissa 1/91, 3; vrt. Korhonen Olli 2012a, 107–109.

⁹²³ Suomessa tutkimus perustui Joensuu yliopiston ja Åbo Akademin yhteistyöhankkeeseen, jonka vastuullinen johtaja oli YTT Heikki Eskelinen Karjalan Tutkimuslaitoksesta. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/91, 4–5; vrt. Korhonen Olli 2012a, 110.

⁹²⁴ Eurooppa-Instituutti Bulletin 4/91, 8 ja 2/92, 10; vrt. Korhonen Olli 2012a, 110.

⁹²⁵ Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/92, 10; vrt. Korhonen Olli 2012a, 110.

⁹²⁶ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/91, 14. Panelistit: Jukka Mikkola Sdp, Olli Kyrki Kokoomus, Eeva Kuuskoski-Vikatmaa Keskusta, Ensio Laine Vasemmistoliitto, Jan-Erik Enestam Rkp, Helena Smirnoff Vihreät, Ismo Seivästö Skl ja Martti Ratu Smp.

palaisen divisioonan johtaja Mr. M. D. K. W. Foot, Suomen pankin johtaja Matti Vanhala ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen tutkija Markku Kotilainen. Tilaisuuden alustuksista koottiin julkaisu.⁹²⁷

Myös toukokuu 1991 oli monipuolisia tilaisuuksia täynnä. *Eurooppa-päivän tilaisuudessa* toukokuun viidentenä 1991 instituutti sai huomionsoituksen, kun Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osaston puheenjohtaja Pirkko Vahervuori luovutti Eurooppa-Instituutille säätiön myöntämän Pro Futura Europa-mitalin.⁹²⁸ Professori Allan Rosas⁹²⁹ alusti Kannatusyhdistyksen ja sen valtuuskunnan kokouksessa 10.5.1991 aiheesta: *Euroopan integraatio ja yksilö*. Kokouksessa valittiin Kannatusyhdistykselle uusi valtuuskunta ja hallitus. Toukokuun 21.–24.1991 instituutti järjesti yhdessä Turun kaupungin kanssa nelipäiväisen *Baltic Cities and the Environment*-seminaarin. Se liittyi WHO:n Healthy Cities-projektiin. Osallistujia oli kaikista Itämeren maista.⁹³⁰ Vuoden alussa käynnistynyt kielikoulutus oli erittäin vilkasta. Kielikursseja oli tarjolla kaikkiaan 18, viidessä eri kielessä.⁹³¹

Eurooppa-Instituutti levitti Eurooppa-tietoa myös julkaisujen avulla ja sillä oli ilmeisen suuri osuus Suomessa vuonna 1991 ilmestyneistä integraatiojulkaisuista, ainakin nimikkeistä. Instituutti julkaisi vuonna 1991 kaikkiaan yksitoista kirjaa tai Keskustelunaiheita-kirjasta. Julkaisujen avulla etsittiin instituutin kaipaamaa julkaisuutta. Esimerkiksi Mikko Merivirran pro gradusta muokatun kirjan, *Pääomaliikkeiden vapautuminen EY:ssä ja sen vaikutus suomalaisten liikepankkien toimintaedellytyksiin*, ilmestyttyä järjestettiin lehdistötilaisuus Suomen Pankkiyhdistyksen tiloissa Helsingissä.⁹³²

Monipuolista julkaisuohjelmaa tuki jo vakiintunut Eurooppa-Instituutti Bulletin, jossa oli runsaasti aiheiltaan sangen monipuolisia tutkimusartikkeleita. Bulletin ilmestyi vuonna 1991 neljästi 20–30-sivuisena. Instituutin väki kirjoitti yhdeksän integraatioartikkelia. EY:n kehitystä puntaroitiin Antolan artikkelissa: *Laajeneminen vai syveneminen* ja kolmessa Timo Lehtomäen artikkelissa: *Poliittinen integraatio Euroopan yhteisössä*, *Euroopan parlamentti etsii rooliaan ja Federalistiseen Eurooppaan?* Veikko Reinikainen pohti Suomen integraatiopoliittikkaa: *ETA-ratkaisu ja Suomen Eurooppa-yhteyden jatkokehitys*. Kari Joutsamo kirjoitti *ETA:n tuomioistuinkontrollista*. Lisäksi Maria Lindbom kirjoitti artikkelin: *Länsi-Euroopan integraation merkityksestä julkiselle sektorille* ja Eeva Aaltonen

⁹²⁷ Foot Michael, Vanhala Matti ja Kotilainen Markku, *Emerging European Monetary System*. Eurooppa-Instituutin keskustelunaiheita 1/91.

⁹²⁸ Tilaisuus oli samalla kuvaamataito- ja essekilpailun, *Eurooppa koulussa*, päätösjuhla ja palkintojenjakotilaisuus. Sittenmin Schumanin julistuksen vuosipäivä 9.5. on Suomessakin vakiintunut Eurooppa-päiväksi. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 111.

⁹²⁹ OTT Allan Rosas (s. 1948) oli merkittävä henkilö turkulaisissa kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisen politiikan tutkijapiireissä. Hän oli TY:n julkisoikeuden ap.prof. 1978–81 ja ÅA:n valtio-oikeuden ja kansainvälisen oikeuden prof. 1981–96. Sittenmin hän on pitkään toiminut EU:n korkeissa viroissa mm. EU:n tuomioistuimen tuomarina 2002 alkaen.

⁹³⁰ 10.5.1991-kokous oli Rettigin palatsissa. Seminaarista julkaistiin Eeva Aaltosen toimittama 70-sivuinen raporttikirja: Aaltonen, Eeva (toim.): *Baltic Cities environment and health workshop in Turku May 21.–24.5.1991*. Turku 1991. Ks. Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/91, 14. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 111.

Turun Itämeri-roolista. Kirjoitin itse artikkelin *Euroopan yhdentymisestä ja pk-yrityksistä*.⁹³³

Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen luottamushenkilöt ja jäsenet muodostivat edelleen tärkeän yhteyden suomalaisen yhteiskunnan päätöksentekoon. Toukokuussa 1991 järjestetyn kannatusyhdistyksen ja kannatusyhdistyksen valtuuskunnan kokouksen jälkeen valtuuskunnan johtokolmikko jatkoi: Jarmo Virmavirta puheenjohtajana sekä Christoffer Taxell ja Armas Lahoniitty varapuheenjohtajina. Valtuuskunta oli varsin valtakunnallinen, sillä siihen valittiin 44 jäsentä elinkeinoelämästä, etujärjestöistä, julkisesta hallinnosta, yliopistoista ja Turun kaupungilta. Jäsenistä lähes puolet (17) oli muualta kuin Turun seudulta.⁹³⁴

Ns. ykkösketjun etujärjestöihmisiä kuului valtuuskuntaan useita: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöstä projektinjohtaja Pekka O Aro, Keskuskaupakamarin toimitusjohtaja Matti Aura, Teollisuuden Keskusliiton johtaja Erik Forsman, Maataloustuottajain Keskusliiton puheenjohtaja Heikki Haavisto, Turun Kaupakamarin toimitusjohtaja Sten-Olof Hansen, Akavan puheenjohtaja Raimo Lehtinen ja Suomen Yrittäjien Keskusliiton yhteyspäällikkö Irma Vento. Myös Euroklubin puheenjohtaja Lasse Lehtinen ja Ulkomaankauppaliiton Euroneuvontakeskuksen johtaja Taisto Sulonen löytyivät valtuuskunnan jäsenluettelosta. Kannatusyhdistyksen hallituksen puheenjohtajaksi vuoden 1992 loppuun valittiin Esko Antola Turun yliopistosta.⁹³⁵

Vuonna 1990 tuli suuri lahjoitus, kun Eurooppa-Instituutin yhteyteen perustettu Euroopparahasto sai 22.10.1990 peruspääomaksi merkittävät 440 000 markkaa. Turun nuorkappakamari lahjoitti Eurooppa-Akatemian tuotosta koostuneet 250 000 markkaa ja päätoimittaja Jarmo Virmavirta lahjoitti 50-vuotissyntymäpäivänsä onnittelutilin tuoton, lähes 200 000 markkaa. Alkuvaiheessa julkisen sektorin merkittävin rahoittaja oli Turun kaupunki, jolta anottiin ja saatiin tukea kiinteiden kustannusten, vuokrien ja palkkojen kattamiseen.⁹³⁶

Instituutti tehosti Eurotietokeskuksen toimintaa palkkaamalla informaatikoksi FM Virpi Johanssonin. Runsas kielikurssitarjonta pyöri pääosin tuntiopettajien avulla.⁹³⁷ Hallituksen toimintakertomus 1991 tiesi, että instituutti rahoitti toi-

⁹³¹ Kielikurssitoiminnan organisoivat pääasiassa kv. asioiden sihteeri Eeva Boyling, joka toimi myös oman toimensa ohella myös kielenopettajana. Kurseja järjestettiin englannin kielessä sekä ranskassa, saksassa, espanjassa ja ruotsissa. Yhteistyökumppaneita oli useita: Essexin yliopisto, Ranskan kulttuurikeskus ja Goethe-Institut. Moni englanninkielen kurseista tähtäsi Cambridge First Certificate-kielitutustukseen, ks. Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/92, 11.

⁹³² Luettelo Eurooppa-Instituutin julkaisuista: Korhonen Olli 2012a, 118–119, 170–172; vrt. Korhonen Olli & Pohjola 2006, 49–50. Merivirta, Mikko: Pääomaliikkeiden vapautuminen EY:ssä ja sen vaikutus suomalaisten liikepankkien toimintaedellytyksiin. 109 sivua. Turku 1991. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 118.

⁹³³ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/91–4/91. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 122–125.

⁹³⁴ Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/91, 15. Virmavirta oli siirtynyt tuolloin Uuden Suomen päätoimittajaksi. Kokous oli 10.5.1991.

⁹³⁵ Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/92, 10,12. Koko jäsenluettelo: Korhonen Olli 2012a, 112.

⁹³⁶ TS 23.10.1990; TS 14.9.1991; vrt. Korhonen Olli 2012a, 120–122.

⁹³⁷ Eurooppa-Instituutti Bulletin 3/90, 3; 4/90, 10–13; 1/90–4/90 ja 1/91, 3. Projektitutkijoiden Mari Korhosen ja Juha Mäkelän työsuhteet päättyivät, kuten myös kehitysjohtaja Juhani Laienen määräaikainen pesti täyttyi, vrt. Korhonen Olli 2012a, 94–97,120.

mintansa jäsenmaksutuloilla, sekä lahjoituksilla ja avustuksilla. Oma varainhankinta koostui koulutuksesta, lähinnä kielikoulutuksesta, tutkimusprojekteista saaduista hallintomaksuista, tietopalvelumaksuista ja julkaisutuloista. Joihinkin kirjoihin myytiin ilmoitustilaa painokustannusten kattamiseksi. Rahoituskysymykset olivat toiminnan pyörittämisen kannalta varsin haasteellisia ja instituutin toimintaa leimasi itsenäisen toimintajakson ajan rahapula ja jossain määrin kädestä suuhun-periaate.⁹³⁸

Vaikka Eurooppa-Instituutin toiminta vakiintui, hallinnollinen asema eli koko ajan. Turun yliopiston rehtori Arne Rousi asetti huhtikuussa 1991 työryhmän, jonka tehtävänä on laatia esitys Eurooppa-Instituutin hallinnollisen aseman järjestämiseksi Turun korkeakoulujen yhteydessä sekä suunnitelma instituutin voimavarojen kehittämiseksi”.⁹³⁹ Merkittävää myös oli, että instituutti muutti 18. joulukuuta 1991 Rettigin palatsista osoitteeseen Linnankatu 18.⁹⁴⁰

Instituutilla oli sangen keskeinen osa, kun Turkuun pystytettiin ilmeisesti Suomen ensimmäinen useiden toimijoiden yhteistyönä toteuttama yritysten Eurooppa-asioiden neuvontajärjestelmä, Euroforum.⁹⁴¹ Yhteistyötahot vastuuhenkilöineen ja yhteystietoineen, palvelut sekä toimintaperiaatteet koottiin Eurooppa-Instituutissa toimitettuun *berliz-kokoiseen* Euroforum-Käsikirjaan. Euroforum-yhteistyöryhmä täydensi instituutin palveluja ja oli mukana vuoden 1991 Turun messuilla Turun kauppakamarin kanssa yhteisellä messuosastolla. Vuonna 1991 Euroforum järjesti kaksi seminaaria: messuseminaarin *Suomi Euroopassa – idän ja lännen välissä* ja lokakuussa seminaarin: *Onko yrityksenne eurokunnossa?* Lähes kymmenen alustajan joukossa oli mm. Keskuskauppakamarin integraatioasiamies Jan Ahlskog.⁹⁴²

Eurooppa-Instituutti osasi suhteellisen hyvin hyödyntää 1980- ja 1990-lukujen taitteessa vallinnutta eurohuumaa. Tuolloin sekä Eurooppaan että integraatioon liittyville tutkimuksille, seminaareille ja julkaisuille oli kova kysyntä, eikä kilpailu markkinoilla ollut vielä kunnolla käynnistynyt.

⁹³⁸ Kannatusyhdistyksen hallituksen toimintakertomus 1991, Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/92, 11; vrt. Korhonen Olli 2012a, 120–122.

⁹³⁹ Rousin ja Hellströmin allekirjoittama kirje 16.4.1991; työryhmän sihteerin Risto Hovirinnan laatima muistio 31.5.1991, molemmat Schuman-seura ry:n arkistossa. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 113–116.

⁹⁴⁰ Turun Säästöpankin - Åbo Sparbankin vuokralaiseksi. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/91- 4/91.

⁹⁴¹ Euroforum-yhteistyö helpotti instituutin rahoitustilannetta, koska kesäkuusta 1991 lukien TM maksoi puolet sekä toiminnanjohtajan että informaation palkasta rakennemuutosrahastosta avustuksena Euroforumin toimihenkilöille. Euroforum-toimijat: Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys r.y., KTM:n yrityspalveluyksikkö, Suomen Ulkomaankauppaliiton viestiasiamies, Tekesin konsultointiyksikkö, TuKKK:n yritystoiminnan tutkimuskeskus, Turun kaupungin elinkeinotoimisto ja täydentävät tukineuvontaorganisaatiot: STK/TKL teollisuusasiamies, Turun kauppakamari, Turun työvoimapiiri, Suomen Ulkomaankauppaliiton Euroneuvontakeskus, Varsinais-Suomen maakuntaliitto ja Varsinais-Suomen yrittäjät SYKL. TS 23.2.1991; Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/91, 9; 3/91, 6–7; 2/92, 9 ja Bulletinissa 2/92 julkaistu kannatusyhdistyksen hallituksen toimintakertomus 1991; Euroforum-Käsikirja, Tekijän arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 116–117.

⁹⁴² Esiintyjinä olivat: Antola, Blom, Virnavirta, prof. Urpo Kivikari, Euroneuvontakeskuksen johtaja Taisto Sulonen. Eurooppa-Instituutti Bulletin 4/91, 12; Euroforum-Käsikirja, tekijän arkisto.

Euroklubi syntyi syksyllä 1989

Vuonna 1989 perustettu Euroklubi oli Juhana Aunesluoman mukaan ”ajankohdan ehkä merkittävin Eurooppa-politiikkaa käsitellyt keskustelufoorumi”. Sitä on luonnehdittu myös vaikuttajatasoisen keskustelukerhoksi.⁹⁴³ Euroklubi oli todennäköisesti valtakunnallisesti tunnetuin Eurooppa-ryhmä. Asiaa auttoi, että Unto Hämäläinen⁹⁴⁴ kirjoitti sen historiikin. Hän piti *Iloniemen klubia* Euroklubin edeltäjänä. Ainakin jäsenkunta oli osin sama kuin Euroklubissa. Sosiaalidemokraatti Jaakko Iloniemi toimi Iloniemen klubin aikoihin SYP:n johtokunnan jäsenenä vuosina 1983–1990. Sitä ennen hän oli Suomen Washingtonin suurlähettiläänä vuosina 1977–1983. Hämäläinen kuvasi Iloniemen klubin syntyä: ”Kun Iloniemi oli palannut 1983 Yhdysvalloista Suomeen ja asettunut Yhdyspankkiin, hän oli perustanut epävirallisen keskustelupiirin Iloniemen klubin, pohtimaan Suomen asemaa ja ulkopoliittikkaa.”⁹⁴⁵

Aloite keskustelupiirin perustamiseen oli syntynyt kahden muun sosiaalidemokraatin, kansanedustaja Paavo Lipponen ja professori Raimo Väyrysen keskusteluissa. He puhuivat Iloniemen vetäjäksi ja tämän kumppaniksi toisen pankkimiehen, Kansallis-Osake-Pankin johtokunnan jäsenen Matti Korhosen. Klubi koontui ainakin 22 kertaa syyskuusta 1983 elokuuhun 1988. Klubissa oli kaikkiaan 19 jäsentä, alkuperäisjäseninä: Esko Antola, Felix Björklund, Gustav Hägglund, Jaakko Iloniemi, Jaakko Kalela, Matti Korhonen, Paavo Lipponen, Per-Erik Lundh, Henry Olander, Esko Ollila, Jukka Tarkka, Matti Uusitalo, Pekka Varoma ja Raimo Väyrynen sekä myöhemmin mukaan tulleet Sirkka Hämäläinen, Per-Erik Lönnfors, Jorma Routti, Kari Tapiola ja Yrjö Toivola. Klubissa oli jäseninä sittemmin lännettäjiksi mainitut: Antola, Iloniemi ja Tarkka. Kun toimittaja Arto Astikainen luetteli Helsingin Sanomissa 5.11.1991 Suomen EY-jäsenyyden esitaistelijat, joukkoon kuuluivat Antola ja Lipponen. Iloniemen klubin jäsenet nousivat myöhemmin Suomen Eurooppa-politiikassa merkittäviin asemiin ja pääsivät vaikuttamaan sen sisältöön. Hämäläisen mukaan oli paradoksi, että klubin toiminta loppui syksyllä 1988 – juuri kun mahdollisuuksien ikkuna avautui. Sittemmin Iloniemi vaikutti Suomen Eurooppa-tiehen mm. Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtajana vuosina 1990–2000, ahkerana kolumnistina ja suosittuna integraatioluennoitsijana. Hän oli myös mm. Keskuskauppakamarin kauppapolitiikan valiokunnan puheenjohtaja, ennen siirtymistään Evan johtoon.⁹⁴⁶

⁹⁴³ Aunesluoma 2011, 437; keskustelukerhosta, ks. Martikainen 1998; Esko Antolan haastattelu 7.2.2014.

⁹⁴⁴ Hämäläinen 2009, 13–14. YTM Unto Hämäläinen oli KNL:n puheenjohtaja 1970-luvulla, Aamulehden politiikan toimittaja vuoteen 1986 sekä HS:n politiikan toimittaja vuodesta 1986 ja politiikan toimituksen esimies vuodesta 1994, Poliitiikan toimittajien pj. 1989–91. Lähde: WSOY:n tiedote ilmeisesti vuodelta 1998. Hämäläinen on käsitellyt Euroklubia yhdessä Terho Ovaskan kanssa kirjoittamassaan *Lännetymisen lyhyt historia*-kirjassa ja laajasti kirjassaan: *Rupatellen Eurooppaan. Euroklubin historia*, Hämäläinen et Ovaska, 1998; Hämäläinen 2009. Euroklubi-kuvaukseni perustuu sängen vahvasti Hämäläisen kirjoihin ja Jyrki Karvisen kirjaan *Euroshakki* (2001).

⁹⁴⁵ Hämäläinen 2009, 13. Iloniemi oli keskeisin diplomaattineuvottelija kolmen vuoden ajan, kun vuoden 1975 EYK-kokousta valmisteltiin diplomaattitasolla.

⁹⁴⁶ Hämäläinen 2009, 13–14; KKK:n hallitus 29.8.1990 ptk liite; Lipponen 2014, 234,237; <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>. Muita EY-jäsenyyden esitaistelijoita olivat: Max Jakobson, Olli Kivinen, Jermu Laine, Risto E. J. Penttilä, Ilkka Suominen ja Sampsä Saralehto, ks. Astikainen 1991.

Klubin perustajajäsen Paavo Lipponen muisti, että Iloniemen klubi oli vapaa, rento keskustelukerho, jossa ei päätetty mitään, eikä tehty julkilausumia. Hämmäläisen tiedossa ei ollut, ketkä valitsivat klubin jäsenet, mutta klubin jäsen Antola muisteli, että jäsenet kaiketi ehdottivat tuttujaan uusiksi jäseniksi. Hän korosti, että Iloniemen klubi ei ollut erityisen integraatiosuuntautunut, vaan pikemminkin yleisistä poliittisista kysymyksistä kiinnostunut. Antola kertoi itse esitelmänsä muutaman kerran klubin istunnossa Euroopan integraatiosta. Integraatioasioissa ”oman tiensä kulkijaksi” luonnehdittu Paavo Lipponen tunnusti Antolan merkityksen integraatioaloitteiden tekijänä ja muisti hänen esittäneen klubissa jo keväällä 1987 oman visionsa Euroopan integraatiokehityksestä ja Suomen suuntautumisesta EY:n jäseneksi.⁹⁴⁷ Oman tiensä kulkijat Antola ja Lipponen liikkuvat myöhemminkin integraatiokeskustelun eturintamassa ja olivat yhtä mieltä Suomen asemasta Euroopassa. Jäsenyydellä Iloniemen klubissa saattoi olla asiaan vaikutusta.

Jos oli turkulaisten Eurooppa-ryhmien toiminnassa alusta asti mukana iso etujärjestöpanos, niin Euroklubin voi katsoa olleen etujärjestöjen perustama. Sen synnyn taustalla olivat etujärjestömiehet Teollisuuden Keskusliitosta ja sitä lähellä olevista elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatioista. Eriytyisen merkittävä vaikutus oli vuonna 1947 perustetulla suomalaisen elinkeinoelämän Taloudellisella tiedotustoimistolla.⁹⁴⁸

Kun TaT teki vuonna 1989 selvityskierroksen yhteiskunnan avainhenkilöiden integraationäkemyksistä, se johti integraatioasioihin keskittyvän keskustelufoorumin perustamiseen. Foorumin ja siitä muodostuneen Euroklubin merkittävä taustatoimija oli Taloudellisen tiedotustoimiston toimitusjohtaja Leif Fast, TKL:n varatoimitusjohtaja Johannes Koroman tuella. Pohdiskelua aiheutti puheenjohtajan valinta. Useita ehdokkaita mietittiin tehtävään. Tilanne ratkesi, kun tieto Lasse Lehtisen paluusta Suomeen tuli ja Lehtinen suostui yhdistyksen vetäjäksi. Lehtinen koettiin sopivaksi. Hän oli entinen Sdp:n kansanedustaja vuosilta 1972–1983, jonka jälkeen työskenteli Suomen Lontoon suurlähetystössä 1980-luvun lopulla lehdistöneuvoksena. Hän oli kaikkien tuntema ja tuli toimeen lähes kaikkien kanssa. Euroklubi henkilöityi sängen vahvasti häneen.⁹⁴⁹

Hämmäläinen kirjoitti, että ”tutustuminen työtovereiden, varsinkin suurlähettiläs Ilkka Pastisen ja lähetystöneuvos Asko Nummisen, integraationäkemyksiin vakuuttivat Lehtisen, että jotain uutta on tapahtumassa”. Tajutessaan, että Suomi sijoitettiin yleisesti rautaesiripun taakse, Lehtiselle syntyi ajatus, että jos ikkuna länteen on avautumassa, siitä pitää mennä. Lehtisestä piti tulla 1989 ulkoministeriön kauppapoliittiselle osastolle integraatiovirkamies, selittämään euroasioita. Sosiaalidemo-

⁹⁴⁷ Lipponen 2014, 237–238; Antolan haastattelu 14.10.11; Hämmäläinen 2009, 13–14; Sitaattiluonnehdinta Lipposesta, on Karvisen (2001, 23).

⁹⁴⁸ Jyrki Karvinen piti Taloudellista tiedotustoimistoa teollisuuden piirissä edelläkävijänä EU-jäsenyyden valmistelussa, kun Fast ja Kari Kairamo näkivät 1980-luvun jälkipuoliskolla, että Taloudellisen tiedotustoimiston tehtävä on Suomen länsi-integraation tiivistäminen. Karvinen 2001, 20–21

⁹⁴⁹ Karvinen 2001, 22–25; ks. Aunesluoma 2011, 437.

kraattisen ulkoministerin vaihduttua Kalevi Sorsasta Pertti Paasioksi Lehtisen toimenkuva supistui, eikä siihen kuulunut integraatitiedottaminen. Lehtinen oli kuitenkin ennättänyt perustaa Euroklubin ja keksiä sille nimen.⁹⁵⁰

Sosiaalidemokraatti Lehtisen nostamista Euroklubin keulakuvaksi voi pitää taktisesti oivana vetona. Se kirkasti klubin profiilia Taloudellisesta tiedotustoitimestosta erillisenä organisaationa, mikä luultavasti mahdollisti laajahkon jäsenkunnan, johon liittyi paljon muitakin kuin vain elinkeinoelämän ihmisiä. Euroklubi perustettiin elinkeinoelämän järjestöjen kotikentällä, Helsingin Etelärannassa ravintola Palacessa 12.9.1989.⁹⁵¹

Perustavassa kokouksessa oli läsnä seitsemän henkilöä: Teollisuuden Keskusliiton tiedotuspäällikkö Kari Vitie puheenjohtajana, Taloudellinen tiedotustoitimiston Jyrki Karvinen sihteerinä sekä Suomen Kuvalehden toimituspäällikkö Antti Blåfield, Teollisuuden Keskusliiton ja Suomen Työnantajain Keskusliiton yhteinen varatoimitusjohtaja Johannes Koroma, lehdistöneuvos Lasse Lehtinen, Tiedekeskus Heureka:n toimitusjohtaja Hannu I. Miettinen ja Suomen Yrittäjien Keskusliiton tiedotuspäällikkö Irma Sandström.⁹⁵² Joukosta ei löydy yhtään poliitikkoa. Kuten Eurooppa-Instituutin ensimmäisessä valtuuskunnassa, myös Euroklubin perustavassa kokouksessa etujärjestöillä, erityisesti elinkeinoelämän järjestöillä oli merkittävä edustus.

Kokouksen pöytäkirjan mukaan: ”Päätettiin yksimielisesti perustaa Euroklubi ylläpitämään Suomessa harrastusta Euroopan integraatioon liittyviin kysymyksiin sekä herättämään keskustelua Suomen asemasta osana Eurooppaa. Euroklubi ry:n haluttiin käsittelevän integraatiota laajana, koko Eurooppaa koskevana kysymyksenä, eikä yksinomaan Länsi-Euroopan taloudelliseen integraatioon liittyvänä asiana”.⁹⁵³

Hallitukseen valittiin perustamiskokouksessa mukana olleista Lasse Lehtinen, Antti Blåfield, Hannu I. Miettinen sekä mukana olleista etujärjestöihmisistä Johannes Koroma, Irma Sundström ja Kari Vitie. Hallitukseen tuli valituksi myös Suomen Keskustan kansanedustaja Esko Aho, Eurooppa-Instituutin hallituksen pj. Esko Antola, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön sihteeri, ekonomisti Pertti Parmanne ja STS-pankin pääjohtaja, Sdp:n entinen ministeri Ulf Sundqvist. Hallituksen jäsenistä neljä kymmenestä, edusti vakiintuneita etujärjestöjä ja lisäksi kaksi Eurooppa-ryhmiä. Kolme kymmenestä tuli vasemmistolaisista organisaatioista. Ainoa ammattipoliitikko oli Aho, jonka lupautumista pidettiin hänen keskustalaista taustasta johtuen rohkeana siirtona.⁹⁵⁴

Elinkeinoelämän etujärjestöihmiset ja jossain määrin myös ammattiyhdistysväki olivat oleellinen osa Euroklubin aktiivijäsenistä. Kukaan Euroklubin perus-

⁹⁵⁰ Hämäläinen & Ovaska 1998, 44; Karvinen 2001, 25.

⁹⁵¹ Hämäläisen kirjassa (2009) on sivulla 22 ilmeisen väärä tieto perustamispäivämäärästä. Tieto” korjataan” kirjan sivulla 26.

⁹⁵² Hämäläinen 2009, 22,27,31.

⁹⁵³ Hämäläinen 2009, 26. Rajaus oli samantapainen myös Eurooppa-Instituutissa.

⁹⁵⁴ Hämäläinen 2009, 27; ks. Karvinen 2001, 24–25. Suomen Keskusta otettiin puolueen virallisena nimenä käyttöön edellisenä vuonna 1988.

tajista ei ole sen jäsenlistalla 18.12.1989. Lista perustunee jäsenlomakkeen palauttaneisiin, eikä kata kaikkia jäseniä. Jäsenlistalla on 83 nimeä, jotka ovat avainhenkilöitä elinkeinoelämästä, tiedotusvälineistä, ministeriöistä sekä tutkijoita. Etujärjestöjen palveluksessa olevia on luettelossa 14. He ovat valtaosaltaan elinkeinoelämän ja työnantajapuolen edustajia. Mukana olivat mm. Keskuskauppakamarista Jan Ahlskog ja Virpi Tiili, Teollisuuden Keskusliitosta hallituksen puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth, Juha Lahti, Timo Relander ja Ulla Sirkeinen, Suomen Työnantajain Keskusliitosta Filip Hamro-Drotz, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitosta Claes von Ungern-Sternberg, Pienteollisuuden Keskusliitosta Thomas Palmgren, Teollisuuden Keskusliitosta Esa Härmälä, Metalliteollisuusyhdistyksestä Veijo Niemi, lisäksi jäseneksi merkitty Sampsa Saralehto työskenteli tuona vuonna osan vuotta Teollisuuden Keskusliitossa ja osan Elinkeinoelämän valtuuskunnassa. Työntekijäjärjestöistä olivat mukana Peter J. Boldt Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöstä ja Jorma Reini Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitosta. Poliitikoksi voi listalta laskea vain Rkp:n Eva Biaudetin.⁹⁵⁵

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön piirissä integraatioasioissa vaikuttaneen Heikki Pohjan mukaan yhteinen kiinnostus integraatioon yhdisti erilaisia, laajahkoja piirejä, jotka pitivät yhteyttä, myös Euroklubissa. Pohja ei ollut klubin jäsen, mutta muisti osallistuneensa klubin tilaisuuksiin.⁹⁵⁶ Niin tein itekin pari kertaa olematta Euroklubin jäsen.

Hämäläinen kuvasi Euroklubin historiassa sangen seikkaperäisesti klubin toimintaa syksystä 1989 kevääseen 1995. Toimintaa kelpasi esitellä. Useita kovatasoisia esitelmöitsijöitä vieraili vuosien varrella. Näin myös Euroklubin avajaisseminaarissa, joka järjestettiin Helsingissä Svenska Klubbenilla 21.11.1989. Teehana oli Suomi, Ruotsi ja Bryssel. Esiintyjinä olivat: pääministeri Harri Holkeri ja Ruotsin teollisuuden vahvaksi mieheksi luonnehdittu, integraatioasioissa aktiivinen Peter Wallenberg. Paikalla oli myös ulkoasiainministeriön kauppapoliittisen osaston koko johto. Pääministeri Holkeri linjasi puheessaan, että hallitus ei ole ryntäämässä EY:hyn. Seminaarista alkoi kunnioitettava tilaisuuksien putki. Tilaisuudet järjestettiin yleensä tyylikkäässä tiloissa, Svenska Klubbenin lisäksi, Suomalaisella Klubilla, Valkoisessa salissa, Katajanokan kasinolla, laatuhotelleissa tai yritysten pääkonttoreissa. Yritykset isännöivät usein myös hoteleissa järjestettyjä tilaisuuksia. Myös erilaisia tapahtumia, kuten Avointa satamaa (1990) ja Pori Jazzia (1994) käytettiin tilaisuuksia järjestettäessä hyväksi.⁹⁵⁷

Euroklubi yhdistettiin alusta alkaen EY-jäsenyyden ajamiseen, vaikka suoraan yhteyttä ei ollutkaan. Euroklubi perustettiin aika tarkalleen vuosi Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen perustamisen jälkeen ja lähes samaan aikaan, kun Eurooppa-Akatemian ensimmäinen seminaari järjestettiin. Eurooppa-ryhmät tukivat ja täydensivät toisiaan.

⁹⁵⁵ Hämäläinen 2009, 31.

⁹⁵⁶ Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

⁹⁵⁷ Karvinen 2001, 25; Hämäläinen 2009, 28–29,33–65,81; Blomberg 2011, 126. Blomberg mainitsi päivämääräksi 21.10.1989. Ks. Peter Wallenbergista (1926–2015), Ingebritsen 1996, 146.

Euroklubin vuoden 1990 toinen tilaisuus sai aikaan valtakunnallisen kohun. Tilaisuus oli *Talous ja turvallisuus-seminaari* eduskuntatalon auditoriossa tammiukuun lopulla 1990. Tilaisuuden pääalustaja oli tutkija Tomas Ries, joka oli julkaissut Suomen turvallisuuspolitiikkaa käsittelevän kirjan: *Cold Will*. Otsikoihin nousi kuitenkin tilaisuuteen viime tingassa kutsuttu, nuoreksi tutkijaksi luonnehdittu Risto E.J. Penttilä. Hän oli väitellyt Riesin tavoin hiljattain Oxfordissa. Otsikot aiheutuivat siitä, että Penttilä ehdotti ennen kuulumattomasti YVA-sopimuksen tarkistamista, joidenkin esityksestä tehtyjen tulkintojen mukaan jopa siitä luopumista.⁹⁵⁸

Vuoden 1990 aikana klubi järjesti kuusi muutakin tilaisuutta, joiden osallistujamäärät olivat verraten suuria, vaihdellen välillä 40–145. Teemoina oli mm.: talous, turvallisuus, puolueettomuus, Efta, Iso-Britannia ja SEV. Esitelmöitsijät olivat jatkuvasti tasokkaita: Eftan pääsihteeri Georg Reisch ja SEV:n pääsihteeri V. Sytchev, lisäksi ministereitä sekä koti- ja ulkomaisia tutkijoita. Etujärjestöjen edustajia esitelmöitsijöissä olivat Kari Jalas Suomen Työnantajain Keskusliiton, Pekka O. Aro Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöstä ja Jaakko Iloniemi Elinkeinoelämän valtuuskunnasta.⁹⁵⁹

Yhteistyössä kulttuuriyhdistys Image ry:n kanssa kesäkuussa 1990 Helsingin kauppatorilla järjestetty Avoin Satama-tapahtuma aiheutti pulmia Euroklubille. Kuten Karvinen muisteli: menobudjetti piti, mutta tulopuoli petti. Tilaisuudesta koitui 100 000 markan tappiot. Ne saatiin kuitenkin onnellisesti katettua maksullisella jäsentilaisuudella, jossa esitelmöitsijänä oli valtiosihteeri Martti Ahtisaari.⁹⁶⁰

Aktiivinen linja jatkui seuraavana vuonna. Vuonna 1991 tilaisuuksia oli kahdeksan. Esitelmöitsijöiden joukossa oli ministereitä, suurlähettiläitä, päätoimittajia sekä koti- ja ulkomaisia asiantuntijoita. Monipuolisina teemoina oli mm.: luonnonsuojelu, Suomen asema, Venäjän tilanne ja media Euroopassa. Tilaisuuksissa oli osanottajia vähimmillään 42 ja enimmillään 110. Lisäksi vuonna 1991 matkustettiin Eurojazzjunalla Keravalle.⁹⁶¹

Leif Åberg näki sekä Euroklubin, että Eurooppa-Instituutin perustamisen olleen ilmentymä kyllä-puolen toimijoiden pitkäjänteisestä mielipiteenmuokkauksesta, jonka se aloitti ensimmäisen myönteisen EY-gallupin jälkeen.⁹⁶²

Euroklubi ja turkulaiset Eurooppa-ryhmät avasivat latua integraatiokeskustelulle ja juuri vuosikymmenen vaihteessa niiden merkitys oli suurimmillaan. 1990-luvun alkupuoliskolla, lähempänä kansanäänestystä, ne jäivät suuremmilla resursseilla toimivien vakiintuneiden etujärjestöjen ja jopa puolueiden varjoon.

⁹⁵⁸ Karvinen 2001, 26–27; Blomberg 2011, 203; HS 2.2.1990; omat muistikuvat tilaisuudesta.

⁹⁵⁹ Hämäläinen 2009, 29,33. Esitelmöitsijöiden taustatahot, ks. Hämäläinen 2009, 29,33.

⁹⁶⁰ Karvinen 2001, 27–28.

⁹⁶¹ Tarkemmin: Hämäläinen 2009, 49.

⁹⁶² Åberg 1996, 263.

4. Vuodet 1992–1994 – kampanjoiden kohti EU-kansanäänestystä

Suomi nousi lamasta Euroopan mullistusten jälkeen

Itä- ja Keski-Euroopan mullistukset mursivat kahden voimakeskuksen varaan rakentuneen kaksinaapaisen kansainvälisen turvallisuusjärjestyksen. Kylmä sota purkautui ja kehitys Euroopassa vaikutti tasaantuneen. Verisen poikkeuksen kuitenkin tekivät jo vuoden 1991 puolella käynnistyneet Jugoslavian hajoamisodot. Ne jatkuivat uudelle vuosituhannelle saakka ja edustivat päinvastaista kehitystä kuin EY-integraatio.⁹⁶³

Euroopassa vallitsi lama ja vuodenvaihteessa 1993–1994 Euroopan OECD-maissa oli lähes 20 miljoonaa työtöntä. Lamaa ei helpottanut, että koko Euroopassa käynnistyi valuuttamyllerrys loppukesällä 1992, kun järjestelmän heikoimpana lenkinä pidetty Suomen markka kaatui. Kun se päästettiin syyskuun alussa kellumaan, sen arvo heikkeni yli kymmenen prosenttia. Valuuttakuuhunta levisi myös Italiaan, Espanjaan, Englantiin, Ruotsiin ja Portugaliin.⁹⁶⁴

”Suomen sodanjälkeinen kasvun kausi päättyi 1990-luvun alussa yllättäen taluskriisiin.”⁹⁶⁵ Syksyllä 1992 maa kärjisteli lamassa, kun talous oli sukeltanut jyrkemmin kuin koskaan ennen. Valtiota uhkasi kassakriisi ja maa oli taloudellisessa sortumispisteessä. Ongelmia lisäsi, että clearing-kaupan päättymisen jälkeen Suomen idänkauppa romahti. Neuvostokaupan osuus Suomen viennistä oli vuonna 1992 kutistunut kolmeen prosenttiin. Erityisesti tekstiili, jalkine- ja nahkayritykset olivat hätää kärsimässä. Samoin olivat konepajat, laivanrakennus ja kuljetusvälineeteollisuus. Monien yritysten vientimarkkinat hävisivät, kun länsikauppaa ei voinut käydä samoilla tuotteilla.⁹⁶⁶

Vähin erin Suomi oli kuitenkin vientivetoisesti nousemassa 1990-luvun alun pahasta lamasta. Kauppataase nousi plussalle vuonna 1991, jatkaen kasvuaan

⁹⁶³ Mm. Rusi & Salovaara 1993, 144–145; Clerc & Elo 2014, 140,147,162.

⁹⁶⁴ Rehn 1994, 177; Kiander & Vartia 1998, 128–129; ks. Allén & Karhu 2003e, 162–163.

⁹⁶⁵ Kiander & Vartia 1998, esipuhe.

⁹⁶⁶ Vesikansa Jarkko 2016, 13,17, 336–337;364–367.

Tuonti, vienti ja kauppataase vuosina 1989–1994⁹⁶⁷

e = euroa

Vuosi	Tuonti 1 000 e	Muutos %	Vienti 1 000 e	Muutos %	Kauppataase 1 000 e
1989	17 746 489	+ 15	16 782 013	+ 7	– 964 476
1990	17 327 407	– 2	17 041 942	+ 2	– 285 465
1991	14 757 485	– 15	15 614 830	– 8	+ 857 345
1992	15 969 012	+ 8	18 073 918	+ 16	+ 2 104 906
1993	17 351 438	+ 9	22 556 066	+ 25	+ 5 204 628
1994	20 274 483	+ 17	25 928 383	+ 15	+ 5 653 900

Kauppa- ja vaihtotase 1989–1994⁹⁶⁸

Vuosi	Kauppataase	Vaihtotase
1989	- 1.3	- 5.1
1990	- 0.4	- 5.1
1991	+ 1.0	- 5.4
1992	+ 2.7	- 4.6
1993	+ 6.4	- 1.3
1994	+ 6.5	+ 1.3

kolmena seuraavana vuotena. Vuonna 1993 viennin kasvuprosentti oli jopa 25. Ongelmallinen vaihtotase alkoi parantua ja nousi plussalle vuonna 1994.

Bruttokansantuote seurasi vaihtotaseen kehitystä ja kasvoi jo kansanäänestysvuonna 1994, mutta silti työttömyys saavutti huippunsa samana vuonna, kohoten yli 20 prosentin. Suomessa oli joukkotyöttömyys, jonka vähentämiseksi presidentti Martti Ahtisaari asetti kesäkuussa 1994 työryhmän. Etujärjestöjen keskeistä merkitystä suomalaisessa politiikanteossa korosti, että aloite työryhmästä tuli kolmelta etujärjestömieheltä. Asialla olivat Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön puheenjohtaja Lauri Ihalainen, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton eläköitynyt toimitusjohtaja Matti Pekkanen ja Teollisuuden Keskusliiton entinen puheenjohtaja, Nokian hallituksen puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth.⁹⁶⁹

Bruttokansantuotteen kasvua vauhditti erityisesti korkean teknologian vienti. Se kasvoi 1990-alkupuoliskon voimakkaasti.⁹⁷⁰ Vuonna 1993 laman toipumisvaiheen alettua, viennin bruttokansantuoteosuus oli lähes 30 prosenttia. Nokian

⁹⁶⁷ Tulli, http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastoja/aikasarja/index.jsp

⁹⁶⁸ Vaihtotaseen erät suhteessa bruttokansantuotteeseen, prosenttia. Kiander ja Vartia 1998,382, ks. 115.

⁹⁶⁹ Paavonen 2006, 8,147; Ahtisaari 2015.

⁹⁷⁰ Vuonna 1995 korkean teknologian tuotteiden vienti ylitti ensi kertaa tuonnin.

merkitystä viennin kasvuun lisäsi, että Nokia toi markkinoille digitaalisen gsm-puhelimen Jorma Ollilan ensimmäisenä toimitusjohtajuusvuotena 1992. Samalla yhtiö vei loppuun aiemmin päätetyn rönsyjen karsimisen ja keskittyi vain matkapuhelimiin ja verkkolaitteisiin. Vuonna 1992 Suomen osuus jättiyritykseksi kasvaneen Nokian liikevaihdosta oli 20 prosenttia ja noin 56 prosenttia tuli muista Euroopan maista. Nokia oli kaikin tavoin ajan hermolla ja Ollilalla oli Kairamon tavoin jatkuva keskusteluyhteys sekä kansainväliseen että suomalaiseen talouseliittiin. Nokian tuotteiden markkinat myös Euroopan ulkopuolella kasvoivat nopeasti. Jorma Ollila ja Harri Saukkomaa ovat jälkikäteen todenneet: ”Suomi oli Nokiasta paljon riippuvaisempi kuin Nokia Suomesta.”⁹⁷¹ Ei voi väheksyä myöskään ajatusta, että 1990-luvun puolivälin lähestyessä laman kokeneisiin suomalaisiin valoi uskoa Nokian uskomaton menestys, yhtiön matkapuhelinten kansainvälinen läpimurto.⁹⁷²

Euroopan unioni syntyi Maastrichtin sopimuksella helmikuussa 1992

Lamasta huolimatta Länsi-Euroopan integraatio sekä syveni, että laajeni vuosina 1992–1994. Merkki syvenemisestä oli Euroopan unionin synty, kun jäsenmaat allekirjoittivat *Sopimuksen Euroopan unionista* eli Maastrichtin sopimuksen 7. helmikuuta 1992. Sen seurauksena Euroopan yhteisöstä tuli Euroopan unioni EU. Nimitys otettiin käyttöön seuraavana vuonna. Maastrichtin sopimuksen jälkeen puhuttiin Euroopan unionin ”kolmesta pilarista”: *yhteisö, yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka* sekä *yhteistyö oikeus- ja sisäasioissa*. Silloiset 12 jäsenmaata siirsivät paljon lisää toimivaltaa unionille. Euroopan parlamentin toimivaltaa lisättiin, yhteisön valta laajeni uusille politiikan alueille ja määränemistöpäätösten käyttö laajeni. Sopimuksella otettiin käyttöön unionin kansalaisuus jäsenmaiden kansalaisuuksien rinnalla. Myös EY:n talouspoliittisessa yhteistyössä siirryttiin uuteen vaiheeseen, kun Maastrichtin huippukokouksessa hyväksyttiin Euroopan talous- ja rahaunionin EMU:n perustamista koskeva sopimus. EMU:n toteuttaminen perustui ns. Delorsin komitean mietinnössä 1989 esitettyyn suunnitelmaan.⁹⁷³

Pohjoismaisittain oli mielenkiintoista, että kesäkuussa 1992 järjestetyssä kansanäänestyksessä niukka enemmistö tanskalaisista äänesti Maastrichtin sopimuksen hyväksymistä vastaan. Vastaavasti syyskuussa 1992 niukka enemmistö ranskalaisista äänesti Maastrichtin sopimuksen puolesta.⁹⁷⁴

⁹⁷¹ Väyrynen 1999, 87; Paavonen 2006, 8,147; Mansner 2007, 218–219; Aunesluoma 2011, 286; Ollila ja Saukkomaa, 2013, 15,247; ks. Saukkomaa 1991, 40–42; Jakobson 2003, 367; Hämäläinen 2011a, 61; Hämäläinen 2013a; Sajari 2012a; Sajari 2012b. Ollila valittiin Nokian tj:ksi 16.1.1992.

⁹⁷² Vesikansa Jarkko 2016, 378.

⁹⁷³ Valtioneuvoston selonteko: Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys 1992, 35; Raunio & Saari 2009, 11,23,26; Clerc & Elo 2014, 148–149; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 18; Leino-Sandberg & Wass 2014, 29. Maastrichtin sopimus on virallisesti: Treaty on European Union.

⁹⁷⁴ Paloheimo 1992, 219.

Eurooppa-neuvoston Lissabonin kokouksessa 26.–27. kesäkuuta 1992 oli kyse integraation laajenemisesta. Kokous oli Hayesin mukaan ratkaiseva vedenjakaja Suomen ja muiden Efta-hakijoiden tiellä EU-jäsenyyteen. Viralliset neuvottelut avattiin välittömästi Maastrichtin sopimuksen ratifioinnin jälkeen. Kenttä oli auki kaikille Efta-maille osallistua EU:n laajentumisen ensimmäiseen aaltoon. Itävallan, Ruotsin ja Suomen jäsenyysneuvottelut alkoivat vuoden alusta 1993, hieman ennen Maastrichtin sopimuksen lopullista ratifiointia.⁹⁷⁵

Euroopan taloudellisessa integraatiossa otettiin merkittävä askel, kun heti vuoden 1993 alussa avautuivat Euroopan unionin sisämarkkinat. Ne takasivat ihmisten, tavaroiden, palvelujen ja pääomien vapaan liikkuvuuden unionin alueella, usein puhuttiin tuotantotehtävien vapaasta liikkuvuudesta. Myös EU laajeneminen jatkui. Kesäkuussa 1993 Delors avasi EU:n Kööpenhaminan ministerikokouksessa itäisen Euroopan maille ja Baltian maille mahdollisuuden Euroopan unionin jäsenyyteen ja tarjosi samalla merkittävää talousapua ja institutionaalista tukea jäsenyyden saavuttamiseksi.⁹⁷⁶

Tavoite saada Eta-sopimus voimaan vuoden 1993 alusta kaatui joulukuun alussa 1992, kun Sveitsissä kansanäänestys hylkäsi Euroopan talousalueen. Se aiheutti uuden sopimuskierron, jonka jälkeen Eta-sopimus astui voimaan vuoden alusta 1994 laajentaen EU:n sisämarkkinat Islantiin, Itävaltaan, Norjaan, Ruotsiin ja Suomeen. Heti perään Euroopan unioni laajeni merkittävästi, kun Efta-maat: Itävalta, Ruotsi ja Suomi päättivät vuonna 1994 liittyä EU:n jäseniksi vuoden 1995 alusta lukien. Itävallan kansanäänestys EU-sopimuksesta käytiin 12. kesäkuuta 1994. Tulos oli 66.4 prosenttia jäsenyyden puolesta ja 33.6 prosenttia vastaan. Ruotsissa hieman tiukempi kansanäänestys tapahtui marraskuun 13. päivänä 1994. Äänestäneistä jäsenyyden kannattajia oli 52.2 prosenttia ja vastustajia 46.9 prosenttia.⁹⁷⁷

Suomi jätti jäsenhakemuksen Euroopan yhteisöille maaliskuussa 1992

YYA-sopimuksen korvaava uusi sopimus viimeisteltiin Venäjän kanssa ja sopeutettiin uuteen tilanteeseen Moskovan neuvotteluissa tammikuun alussa 1992. Sopimus allekirjoitettiin 20.1.1992 Helsingissä. Neuvostoliiton hajoamista ei René Nybergin mukaan kukaan voinut edes kuvitella, kuitenkin se sekoitti mielet ja pani vauhtia Suomen EY-jäsenyys Hankkeeseen. Tammikuun alussa 1992 Euroopan yhteisön komissio suositteli jäsenyysneuvottelujen aloittamista Suomen kanssa. Holkerin hallituksen tapaan myös pääministeri Ahon johtama valtioneuvosto antoi eduskunnalle Suomen EY-jäsenyyttä koskevan varsin seikkaperäisen ja jäsenyydelle suojelemaan selonteon: *Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys*. Selonteon päivämäärä oli 9. tammikuuta 1992, pari viikkoa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen.

⁹⁷⁵ Hayes 2011, 32,35.

⁹⁷⁶ Griffiths 2010, 157.

⁹⁷⁷ Ingebriksen 1998, 4; Luostarinen & Salolainen 2006, 27; Tarkka 2002, 362; Hayes 2011, 85; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 34–36. Joidenkin tietojen mukaan Ruotsin tulos oli: 52.3 % puolesta ja 46.8 % vastaan, 0.9 % tyhjiä.

Se käsitteli myönteisessä hengessä yhdentymisen vaikutuksia ulko- ja turvallisuuspolitiikan, talous- ja yhteiskuntapolitiikan sekä oikeusjärjestyksen ja poliittisen päätöksentekojärjestelmän kannalta. Perusteluna myönteiselle integraatiolinjaukselle selonteko katsoi Eftaan ja Etaan viitaten, että EY:n kehitys ja yleinen Euroopan murros ovat vaikuttaneet myös Suomen yhdentymispolitiikkaan. ”Euroopan kahtiajaon lopettanut kehitys on perusteellisesti muuttanut myös Suomen kansainvälistä toimintaympäristöä. Maanosan muutoksen seurauksena Länsi-Euroopan yhdentymisprosessi on laajentumassa vakiintuneesta maantieteellisestä lähtökohdastaan.” Lisäksi Suomen ulkopolitiikan tukipilareihin kuuluneen Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin merkitys korostui ja selonteossa todettiin, että Suomi pyrkii tukemaan erityisesti Etykin toimintakyvyn vahvistamista ja katsoi, että poliittisen ”arkkitehtuurin tulisi olennaisesti nojautua Etykin periaatteille ja sen rakenteiden ja instituutioiden varaan”.⁹⁷⁸

Tammikuun alussa 1992 hallitus lupasi järjestää jäsenyydestä neuvoo-antavan kansanäänestyksen. Päätös oli lähes ainutkertainen, koska Suomessa oli aiemmin järjestetty vain yksi neuvoo-antava kansanäänestys.⁹⁷⁹ Kuukausi valtioneuvoston selonteon jälkeen, helmikuun 7. päivänä 1992 presidentti Mauno Koivisto antoi parlamentin avajaispuheessaan tukensa jäsenhakemukselle. Selonteosta käydyn keskustelun jälkeen valtioneuvosto antoi eduskunnalle 16. maaliskuuta tiedonannon, jonka mukaan Suomi hakee EY:n jäsenyyttä. Kaksi päivää myöhemmin, 18. maaliskuuta 1992 Suomi jätti hakemuksensa Euroopan yhteisöille, kun eduskunta oli samana päivänä hyväksynyt jäsenyyden hakemisen äänin: 108 puolesta, 55 vastaan. Poliittinen johto toimi ripeästi ja tapahtumat etenivät vauhdilla. Risto E.J. Penttilä tiivistä pikakehityksen lennokkaasti: ”Siitä, kun Neuvostoliiton lippu laskettiin Kremlin salosta joulupäivänä 1991, ei kulunut kuin kolme kuukautta siihen, kun Suomi haki Euroopan unionin jäsenyyttä”.⁹⁸⁰

Jäsenyysneuvotteluissa Suomi ilmoitti, että se hyväksyy Maastrichtin sopimuksen ulko- ja turvallisuuspoliittisen osan ja sitoutuu yhteistyöhön yhteisten tavoitteiden ajamiseen, mikäli Suomesta tulee jäsen. Tällaista sitoumusta pidettiin suomalaisittain uutena. Olli Rehn katsoi Suomen *osallistuneen pitkälle tähtävään poliittis-taloudelliseen integraation* vuodesta 1992 alkaen.⁹⁸¹

Vaikka laajoissa EY-jäsenyyden valmisteluelimissä oli mm. etujärjestöjen edustusta, niin EY-asioiden valmistelu oli verraten virkamiesvetoista. Tosin asiantuntijoita myös kuultiin, eivätkä kaikki asiantuntijat tulleet valtionhallinnosta.

⁹⁷⁸ *Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle EY-jäsenyyden vaikutuksista Suomelle 9.1.1992, passim., erityisesti 2,5,9; Blomberg 2001; Nyberg 2014, 14.

⁹⁷⁹ Ainoa neuvoo-antava kansanäänestys oli kansanäänestys väkijuomalainsäädännön perusteiden selvittämiseksi 29.–30.12.1930 eli ns. kieltolakiäänestys.

⁹⁸⁰ Ingebriksen 1998, 168; Hayes 2011, 30; Rehn 1993, 207; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 26; Koivisto Mauno 1995, 537; Hämäläinen & Ovaska 1998, 78–79; Penttilä 1994b, 24; [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/akxhref.sh?%7BKEY%7D=UaVM+6/1992](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/akxhref.sh?%7BKEY%7D=UaVM+6/1992;); EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle 1992 vp UaVM 6, 2. Virallisesti hakemus jätettiin Euroopan yhteisöille: Euroopan hiili- ja teräsyhteisöille, Euroopan talousyhteisöille ja Euroopan atomienergia-yhteisöille.

⁹⁸¹ Ks. Penttilä 1994a, 101; Rehn 1993, 167–168.

Integraatioasiantuntijoilla oli kaikkialla kysyntää. Esko Antola muisteli, että hän oli eduskunnassa asiantuntijana jopa kymmeniä kertoja pääasiassa ulkoasian- ja perustuslakivaliokunnissa, joissa hän joutui joskus pitämään asiantuntijakuulemisen yhteydessä ”luentoja EY:n perusasioista”.⁹⁸²

Valmistellessaan mietintöjään ja lausuntojaan eduskunnan valiokunnat ovat toisen maailmansodan jälkeen käyttäneet runsaasti asiantuntijoita, myös etujärjestöihmisiä.⁹⁸³ Asiantuntijat olivat arvossaan jo Eta-vaiheessa. Kun ulkoasiainvaliokunta antoi mietinnön hallituksen esityksestä Euroopan talousalueen perustamiseen liittyvien sopimusten eräiden määräysten hyväksymisestä ja hallituksen esityksestä Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä, valiokunta kuuli 28 asiantuntijaa. Joukossa olivat mm. ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen, alivaltiosihteeri Veli Sundbäck, osastopäälliköt Antti Satuli ja Jaakko Blomberg ja toimistopäällikkö Eikka Kosonen ulkoasiainministeriöstä sekä viisi etujärjestöjen edustajaa: johtaja Erik Forsman Teollisuuden Keskusliitosta, asiamies Philip Hamro-Drotz Suomen Työnantajain Keskusliitosta, osastopäällikkö Jouko Nieminen Maataloustuottajain Keskusliitosta, projektinjohtaja Pekka O. Aro ja johtaja Pekka Ahmavaara Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyöstä. Loput olivat virkamiehiä eri hallinnonaloilta.⁹⁸⁴

Myös EY/EU-jäsenyysoikeusvalmistelu eduskunnassa sitoi satamäärin eduskunnan ja valtioneuvoston ulkopuolisia asiantuntijoita. Valmistelun laajuus käy ilmi, kun eduskunnan ulkoasiainvaliokunta antoi perusteellisesti valmistellun mietinnön valtioneuvoston 9.1.1992 antamasta *EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle*-selonteosta. Ulkoasiainvaliokunta lausui samalla myös valtioneuvoston eduskunnalle 16.3.1992 antamasta tiedonannosta, jonka mukaan Suomi hakee EY:n jäsenyyttä. Ulkoasiainvaliokunta itse kuuli mietinnön valmistelussa yli neljäkymmentä asiantuntijaa. Heidän joukossaan oli kolme ministeriä, yhdeksän ulkoministeriön virkamiestä, kolme muuta ministeriöiden virkamiestä⁹⁸⁵, kaksi asiantuntijaa Suomen Pankista, yksi Pääesikunnasta, Korkeimmasta oikeudesta, Valtion taloudellisesta tutkimuskeskuksesta, Sotatieteen laitokselta ja Sotakorkeakoulusta. Erilaisia pääosin yliopistolaitoksessa työskenteleviä tutkijoita kuultiin viittätoista, heidän joukossaan Antola ja Veikko Reinikainen Eurooppa-Instituutin piiristä sekä tässäkin tutkimuksessa mainitut: Harto Hakovirta, Vilho Harle, Pertti Joenniemi, Urpo Kivikari, Kirsti Rissanen ja Raimo Väyrynen. Sen sijaan vakiintuneiden etujärjestöjen edustus ei ollut lukumääräisesti kovin merkittävä. Joukosta löytyi Pekka O. Aro Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyöstä, Filip Hamro-Drotz Suomen Työnantajain Keskusliitosta, Jouko Nieminen Maataloustuottajain Keskusliitosta sekä Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtaja Jaakko Iloniemi ja entinen toimitusjohtaja Max Jakobson.⁹⁸⁶

982 Esko Antolan haastattelu 7.2.2014. Sitaatti on Antolan käyttämä.

983 Vrt. Huuska 1968, 76.

984 UaVM 16/1992 - HE 217/1992, HE 95/1992. <http://www.edilex.fi/mt/uavm19920016#OT14>

985 Mm. erikoistutkija Risto E.J. Penttilä Puolustusministeriöstä.

986 EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle, 1992 vp UaVM 6, 1.

Po. mietinnön valmistelussa kuultujen asiantuntijoiden määrä moninkertais-
tui, kun ulkoasianvaliokunta pyysi lausunnot muilta eduskunnan erikoisvalio-
kunnalta. Ne puolestaan kuuluivat valitsemiaan asiantuntijoita. Muutaman valio-
kunnan kuulemien asiantuntijoiden määrä oli merkittävä. Esimerkiksi perustus-
lakivaliokunta kuuli 22 asiantuntijaa, pääosin korkeita virkamiehiä ja professo-
reja. Heistä usean valiokunnan kuulemaa Pekka O. Aroa voi pitää etujärjestö-
ihmisenä. Eurooppa-Instituutista kuulluksi tulivat Antola ja Kari Joutsamo.⁹⁸⁷

Valtiovarainvaliokunnan asettamissa lausuntoasiana valiokunnalle valmistele-
vissa jaostoissa vieraili noin 60 asiantuntijaa, myös etujärjestöväkeä oli runsaas-
ti. Etujärjestöt osallistuivat näin ulkopoliittikkaan myös virallisen päätöksenteko-
prosessin kautta. Elinkeinoelämän järjestöistä kuultiin yhteensä noin kymmentä
asiantuntijaa. Edustettuina olivat niin Keskuskauppakamari, Teollisuuden Kes-
kusliitto kuin Etlakin. Lisäksi Maataloustuottajain Keskusliitosta, Suomen Yrittä-
jien Keskusliitosta ja lukuisista muista eri alojen järjestöistä tuli edustajia kuul-
tavaksi. Palkansaajajärjestöistä sekä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ja
Akava, että TVK ja STTK lähettivät asiantuntijoita. Valtaosa kuulluista asiantunti-
joista oli kuitenkin virkamiehiä. Liikennevaliokunnan käyttämässä asiantuntija-
kaartissa oli useita SAK:n ja Akavan jäsenliittojen edustajia. Liikennevaliokunta
sai selostuksen myös TKL:n ja STK:n Brysselin toimiston edustajilta. Sivistysvalio-
kunnan kutsumien, noin neljänkymmenen asiantuntujan joukossa oli myös ns.
ei-puolen edustaja, kun VEY:stä - Vaihtoehto EY:lle - kansalaisjärjestöstä kuul-
tiin pääsihteeri Eero Taivalsaarta.⁹⁸⁸

Sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta sekä työasiainvaliokunta kutsuivat toiminnal-
leen ominaisesti työmarkkinajärjestöjen asiantuntijoita. Edellisessä vieraili työn-
antajapuolelta Suomen Työnantajain Keskusliiton ja myös Liiketyönantajain Kes-
kusliiton, sekä palkansaajajärjestöistä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön,
Akavan ja Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliiton edustajia sekä KEY:n
Pekka O. Aro. Myös työasiainvaliokunta kuuli Aroa samoin kuin SAK:n, Akavan,
Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliiton ja TVK:n asiantuntijoita.
Lisäksi työasiainvaliokunta antoi sivistysvaliokunnan tapaan puheenvuoron Vaihto-
ehto EY:lle-kansalaisliikkeelle.⁹⁸⁹

Integraatio herätti keskustelua valiokunnissa, eivätkä lausunnot olleet kovin
yksituumaisia. Muiden kuin puolustusvaliokunnan, sivistysvaliokunnan ja ympä-
ristövaliokunnan lausuntoihin liitettiin vähintään yksi eriävä mielipide. Val-
tioneuvoston 9.1.1992 eduskunnalle antama selonteko ja sitä seurannut tiedon-
anto olivat varsin myönteisiä EY-jäsenyydelle, niin oli myös ulkoasianvaliokun-
ta mietinnössään 4.6.1992. Valiokunta painotti kansallisen etujen turvaamista ja
edellyttää, että jäsenyysneuvottelujen tulos alistetaan neuvoo-antavaan kansan-
äänestykseen. Mietintö ei syntynyt ilman soraääniä, vaan vastalauseita kirjattiin

⁹⁸⁷ EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle, 1992 vp UaVM 6, 37.

⁹⁸⁸ EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle, 1992 vp UaVM 6, 63–64,84,105. Kansalaisjärjestöaktiivi
Eero Taivalsaari (1939–2015) oli perustanut mm. Näköpiiri-lehden 1970-luvun lopulla, ks.
Blåfield, 311.

kolme. Mm. Vasemmistoliiton eduskuntaryhmä ehdotti mietinnön päätösoosan muuttamista EY-jäsenyydelle kielteiseksi.⁹⁹⁰

Valtioneuvosto asetti maaliskuussa 1992 eduskunnan pääsihteerin Seppo Tiitisen johtaman komitean selvittämään, miten Suomea koskevat yhdentymisratkaisut, Eta-sopimus ja etenkin Suomen mahdollinen EY-jäsenyys, vaikuttavat eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston ulkopoliittisiin ja kansainvälisiin asioita koskeviin valtaoikeuksiin ja niihin liittyviin päätöksenteko- ja työnjakojärjestelmiin sekä tekemään selvityksen perusteella tarvittavat ehdotukset muutoksiksi valtiosääntöön. Joukosta virkamiehiä ja neljästä poliitikosta koottu Tiitisen komitea istui kaksi vuotta ja sen mietintö valmistui puolisen vuotta ennen kansanäänestystä, 17. maaliskuuta 1994.⁹⁹¹ Hallitus antoi marraskuun lopulla 1992 eduskunnalle esityksen Eta-sopimuksen johdosta tehtävistä muutoksista Suomen valtiosääntöön. Muutokset hyväksyttiin ja ne astuivat voimaan joulukuussa 1993.⁹⁹²

Ennen kansanäänestystä Suomen valtio rakensi laajan, hajautetun tiedotusorganisaation. Siinä toimineen Pasi Natrin mukaan koko yhteiskunta tuotti EU-tietoa. Valtionhallinnossa toimi yli 30 EY-ministeriryhmän asettamaa toimikuntaa, jaostoa ja työryhmää. Mukana organisaatiossa oli myös valtionhallinnon ulkopuolisia tahoja puolueista, eturyhmistä ja tiedeyhteisöstä. Käyttörahaa varattiin yli 30 miljoonaa markkaa. Tiedotustukea sai niin kyllä-vaihtoehto, ei-vaihtoehto, kuin myös puolueettomaksi ilmoittautuneet tahot. Suomessa EU-tiedotustoimia koordinoi EU-tiedotusryhmä, jota johti valtiosihteeriksi Veli Sundbäck. Suomen kokonaispanostus ei ollut kuitenkaan jäsenyyttä hakeneisiin Efta-maihin verrattuna kovin suuri, sillä Ruotsi sijoitti tiedottamiseen nelinkertaisen määrän sekä Norja ja Itävalta kaksinkertaisen määrän Suomeen verrattuna. Kirjoitushetken tiedon valossa voi olettaa, että Ruotsin ja Norjan tiedotustuki ei ollut poikkeuksellisen suurta, vaan se oli suurin piirtein linjassa po. maiden ulkoministeriöihin ohjaaman rahoituksen kanssa, joka viime vuosina on ollut Suomeen verrattuna Ruotsissa kolminkertainen ja Norjassa nelinkertainen.⁹⁹³

Vuoden 1991 lopulta alkaen EY-jäsenyyden vastustus alkoi Suomessa tuntuvasti lisääntyä. Vielä keväällä 1991 jäsenyyden vastustajia oli Suomen Gallupin mittauksessa ollut vain 14 prosenttia, mutta kannatus laski ja vastustus lisääntyi vuoden 1992 aikana kuukaudesta toiseen. Maaliskuussa 1992 sekä kannattajia ja vastustajia oli noin 40 prosenttia. Heikki Paloheimon mukaan Tanskan kesäkuun kansanäänestyksen tulos viritti myös Suomessa keskustelua siitä, miksi tanskalaisen enemmistö vastusti Maastrichtin sopimusta.⁹⁹⁴

⁹⁸⁹ EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle, 1992 vp UaVM 6, 105,121.

⁹⁹⁰ Vastalauseen jäsenyydelle esitti myös Smp:n Sulo Aittoniemi ja maatalouskysymyksistä Sdp:n Pertti Paasio ja Tuulikki Hämäläinen. EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle, 1992 vp UaVM 6,29,30–35,passim.

⁹⁹¹ Nousiainen 1996, 173; Uimonen 2001, 137–138,145–147.

⁹⁹² HE 317/1992 vp; Säädöskokoelma 1116/1993, Säädöskokoelma 1117/1993, Säädöskokoelma 1118/1993. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vex3000.sh?TUNNISTE=HE+317/1992>. Luettu 2/2014.

⁹⁹³ Natri 1994, 150–151; Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013; Vogt & Sinkkonen 2013.

⁹⁹⁴ Paloheimo 1994, 42–43.

Eric Hayesin mielestä presidentti Koiviston vierailulla komissiossa 29. loka-kuuta 1992 oli symbolista merkitystä. Ei vain sen vuoksi, että hän välitti tiedon Suomen jäsenhakemuksesta, vaan myös siksi, että hän oli ensimmäinen komissiossa vierailut Suomen presidentti. Kun vierailu seurasi pääministerien, Sorsan (1988), Holkerin (1990) ja Ahon (1992) vierailuja, niin Koiviston vierailu osoitti, että suhteet oli nostettu korkeimmalle tasolle.⁹⁹⁵

Suomalainen integraatiojuna⁹⁹⁶ oli vuoden 1993 alussa kovassa vauhdissa. Helmi-kuun alussa 1993 Suomi yhdessä Itävallan ja Ruotsin kanssa aloittivat EU-jäsenyysneuvottelut Brysselissä, Norjan seurattuna perässä huhtikuussa. Eta-neuvottelut jatkuivat rinnalla ja Eta-sopimuksen lisäpöytäkirjat allekirjoitettiin 15.3.1993.⁹⁹⁷

Marraskuun 6. päivänä 1992 allekirjoitettiin sopimus komission ja Suomen välillä Euroopan komission pysyvän diplomaattiedustuston avaamiseksi Suomeen. Suomi-tuntijaksi tiedetty britti Eric Hayes tuli suurlähettiläänä johtamaan Pohjois-esplanadi 31:ssä sijainnutta edustustoa maaliskuun alusta 1993. Edustuston virallisissa avajaisissa syyskuun 21. päivänä 1993 oli paikalla presidentti Koivisto ja laajentumisasioista vastaava komission jäsen belgialainen Hans van den Broek. Hän tapasi samalla matkalla ministreistä Ahon, Haaviston ja Salolaisen, kuin myös puhemies Ilkka Suomisen sekä teollisuuden ja ammattiyhdistysten edustajia.⁹⁹⁸

Edustuston pääasiallisia tehtäviä oli tiedon jakaminen, myös lehdistölle. Hayes kirjoitti kiertäneensä vähintään parina päivänä kuukaudessa tapaamassa ihmisiä eri puolilla Suomea. Etujärjestöillä oli vierailuissa sormensa pelissä. Monet vierailuista olivat Hayesin mukaan Suomen erinomaisen kauppakamariverkoston tai muiden järjestöjen, kuten Maataloustuottajain Keskusliiton organisoimia. Euroopan parlamentin saksalainen puhemies Egon Klepsch vieraili Suomessa maaliskuussa 1993 sekä keväällä ja kesällä 1993 lukuisia komission jäseniä ja muita korkeita EU-vaikuttajia. Vuonna 1993 kaikilla EU-mailla, Luxemburgia lukuun ottamatta, oli suurlähettiläs akkreditoituna Helsinkiin.⁹⁹⁹

Euroopan muuttuessa myös integraatiokeskustelu oli muuttumassa. Enää ei puhuttu vain taloudesta. Esko Antolan mukaan Suomessa oli vallinnut sanaton sopimus, ettei keskusteltaessa Länsi-Euroopan integraatiosta puhuttu tätä ennen turvallisuuspolitiikasta, vaan keskityttiin talousperusteluihin. Risto E.J. Penttilä arvioi, että turvallisuuspoliittiset argumentit nousivat presidentin, pääministerin ja ulkoministerin puheisiin vasta kesällä 1993.¹⁰⁰⁰ Presidentti Koivisto kertoi, mistä tämä johtui, kun hän ilmaisi oman kantansa jäsenyysneuvottelujen alettua: ”EY-jäsenyyden turvallisuuspoliittiset vaikuttimet ja vaikutukset edellyttivät malttia.

⁹⁹⁵ Hayes 2011, 33.

⁹⁹⁶ Journalistista suosikkimetaforaa, junaan, viljeltiin sekä Suomen, että Ruotsin integraatiokeskustelussa. Esim. Kantola Anu & knit. 1990; Tarkka 2002, 346; Ingebritsen 1998, 15; Moisio 2003, 173; ks. Laukka 1998, 69,72–73.

⁹⁹⁷ Koivisto Mauno 1995, 552; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 27.

⁹⁹⁸ Hayes 2011, 40,43; Hämäläinen & Ovaska 1998, 85; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 28. Hayes oli toiminut mm. Euroopan komission Efta-toimiston päällikkönä.

⁹⁹⁹ Hayes 2011, 42.

¹⁰⁰⁰ Esko Antolan haastattelu 17.6.2013; Penttilä 1994b, 25–26.

Turvallisuuspoliittiset syyt olivat mielestäni se näkökohta, joka kaikkein (eniten) voimakkaimmin puhui siihen suuntaan, että meidän piti Euroopan yhteisöön liittyä. Taloudelliset syyt olivat kuitenkin toisen luokan kysymyksiä”. Edelleen: ”Mutta tätä ei minusta saanut mennä julkisuuteen sanomaan. Siihen argumenttiin ei pitänyt mennä viittaamaan”.¹⁰⁰¹ Koiviston harkitut perustelut ovat mitä puhtaimmin tuttua sotien jälkeistä idänpolitiikkaa ja korkeaa politiikkaa.

Eurooppa-keskustelu oli muodissa ja siihen saattoi vaikuttaa sekin, että 1990-luvun alussa Brysselissä toimi jo toistakymmentä suomalaisen tiedotusvälineen kirjeenvaihtajaa. Mediaa ja suomalaisten mielipidettä tutkineet Matti Mörttinen ja Nina Törnudd ovat korostaneet median osaa keskustelussa toteamalla, että ”Euroopan yhdentymisen haasteisiin herättiin mediassa aiemmin kuin yhteiskunnassamme yleensä”. Muista toimijoista he kirjoittivat: ”elinkeinoelämä heräsi Euroopan aikaan ja vähitellen poliitikotkin tulivat perässä”. Osin median toimeliaisuuden vuoksi EY-keskustelun on sanottu suorastaan ryöpynneen ja asiantuntijoiden lisäksi myös tavalliset suomalaiset osallistuivat siihen. Petri Laukka on tiivistänyt: ”Missä kaksi potkukelkkaa kohtasivat, siellä avattiin EU-keskustelu”.¹⁰⁰²

Integraatiokeskustelun virkistymistä ja osin vallinnutta eurohuumaa kuvasi sekin, että monet tieteelliset aikakauslehdet tekivät Eurooppa-teemanumeroita. Esimerkiksi Poliitikka-lehti julkaisi teemanumeron 3/1992, jonka pääkirjoitus oli Heikki Paloheimon: *Länsi-Eurooppa yhdentyy ja eriytyy*. Aikuiskasvatus-lehti 1/1993 oli eurooppalaisuuden ja kansainvälisyyden teemanumero. Ulkopoliitikkalehti julkaisi aiempien, vuosien 1989 ja 1990, teemalehtien lisäksi numeron 1/1993 pääkirjoituksenaan Jukka Salovaaran *Suomi ja Euroopan yhteisön kehitys*.¹⁰⁰³

Koko 1990-luvun alkuvuosien ajan tutkimuslaitokset ja tiedotusvälineet julkaisivat tuhkatiheään mielipidetiedusteluja suomalaisten asenteista EY-jäsenyyteen. Keväästä 1993 jäsenyyden kannatus alkoi taas kasvaa. Paloheimo selitti sen johtuvan Länsi-Euroopan rahamarkkinoiden rauhoittumisesta, jäsenyysneuvottelujen etenemisestä ja levottomuutta suomalaisissa herättäneistä Venäjän parlamenttivaaleista joulukuussa 1993. Venäjän vaalien jälkeen EU-jäsenyyden vastustus väheni kuukauden aikana toistakymmentä prosenttiyksikköä, eikä enää noussut vaaleja edeltävälle tasolle.¹⁰⁰⁴

Ahon hallituksen ulkoministeri vaihtui, kun Suomen jäsenyysneuvotteluja arvostellut Paavo Väyrynen jätti hallituksen ja keskittyi presidentinvaalikampanjaansa. Hänen tilalleen nimitettiin toukokuussa 1993 EU-jäsenyyskielteisen Maataloustuottajain Keskusliiton puheenjohtaja Heikki Haavisto. Taustastaan huolimatta Haavistosta tuli yksi pääneuvottelijoista EU-jäsenyysneuvotteluissa. Haaviston valintaa on pidetty taitavana poliittisena vetona.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰¹ Koivisto Mauno 1995, 554; ks. Jakobson 2003, 374–375. Suomen, Ruotsin ja Itävallan jäsenyysneuvottelut alkoivat 1.2.1993.

¹⁰⁰² Mörttinen & Törnudd 2006, 395; Laukka 1998, 67–73.

¹⁰⁰³ Monet muutkin, mm. *Aluekehitys ja hallinto*-lehti julkaisi integraatioteemanumeron 2/1990.

¹⁰⁰⁴ Paloheimo 1994, 43–44; Mörttinen & Törnudd 2006, 385–386.

¹⁰⁰⁵ Ks. Jakobson 2003, 372–374; toim. Lauri Lönn TS 19.8.2015, Heikki Haaviston syntymäpäivähaastattelu. Haaviston valinta lasketaan usein Esko Ahon ansioksi.

Vuoden alusta 1994 syntyi Euroopan talousalue, joka muodostui kahdestatoista EU-maasta ja viidestä Efta-maasta.¹⁰⁰⁶ Eta- ja EY-neuvotteluja oli käyty samanaikaisesti. Kun sopimus Euroopan talousalueesta astui voimaan vuoden 1994 alusta, Suomen EY-jäsenyysneuvottelutkin alkoivat olla valmiit. Pääneuvottelijoihin kuulunut Veli Sundbäck arvioi, että Eta-järjestely helpotti olennaisesti Suomen liittymisneuvotteluja EU:hun. Aiemmin Eftaa pidettiin EEC:n odotushuoneena, nyt puolestaan mm. Eric Hayes luonnehti Euroopan talousaluetta Euroopan unionin odotushuoneeksi.¹⁰⁰⁷

Presidentinvaalit tammi-helmikuussa 1994 olivat yhdenlainen esikansanäänestys EU-jäsenyydestä. Toiselle kierrokselle päässeet Sdp:n Martti Ahtisaari ja Rkp:n Elisabeth Rehn olivat molemmat jäsenyyden kannalla. Muista ehdokkaista muun muassa entiset keskustalaiset ulkoministerit Keijo Korhonen ja Paavo Väyrynen vastustivat jäsenyyttä. Ahtisaaresta tuli Suomen kymmenes presidentti. Suomen jäsenyysneuvottelut päättyivät 12.4.1994. Ulkoasiainministeriö julkaisi noin puoli vuotta ennen kansanäänestystä, 29.3.1994, noin 130-sivuisen kirjasen *EU-jäsenyyden sisältö. Yhteen veto*. Johdannon mukaan julkaisu oli tarkoitettu myös äänestyspäätöksen tekemistä helpottavaksi tietoaينهistiksi.¹⁰⁰⁸

Heinäkuun lopulla 1994 komission puheenjohtaja Jacques Delors teki pitkään suunnitellun ja paljon julkisuutta saaneen vierailun Suomeen. Edellisestä oli kulunut kuusi vuotta. Delors oli puhujana Chydenius-seminaarissa Kokkolassa yhdessä presidentti Koiviston, pääministeri Ahon ja ulkomaankauppaministeri Salolaisen kanssa. Hän vieraili myös Pori Jazzissa ja Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla.¹⁰⁰⁹

Kansanäänestyksen lähestyessä tutkimuslaitokset, lehdet ja tv-toimitukset kiihdyttivät entisestään teettämiensä mielipidetiedustelujen tahtia. Eliitit olivat varsin yhdenmukaisesti jäsenyyden puolella ja kansanäänestyksen alla kyllä-puolella oli takanaan kolme suurinta puoluetta, Keskusta, Sdp ja Kokoomus sekä lisäksi Rkp, kaikki elinkeinoelämän järjestöt sekä työntekijäkeskusjärjestöt Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ja Akava, kuten myös niiden kanssa integraatioasioista samaa mieltä ollut Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto. Suurista etujärjestöistä vain MTK oli jäsenyyttä vastaan. Se päätti puolitoista kuukautta ennen neuvoo-antavaa kansanäänestystä liittokokouksessaan ehdottomasti vastustaa Suomen liittymistä EU:hun. Erään tutkimuksen mukaan pari kuukautta ennen kansanäänestystä elokuussa 1994 kannattajien ja vastustajien puntit olivat kuta-kuinkin tasoissa: 51 prosenttia puolesta ja 49 prosenttia vastaan.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁶ Efta-maat olivat: Islanti, Itävalta, Norja, Ruotsi ja Suomi.

¹⁰⁰⁷ Sundbäck 2010, 18; Hayes 2011, 21; vrt. Antola 2000, 4.

¹⁰⁰⁸ *EU-jäsenyyden sisältö. Yhteen veto*. Ulkoasiainministeriö 29.3.1994; ks. Salolainen 2015, 53. Väyrynen kuului Eurooppa-Instituutin kannatusyhdistyksen valtuuskuntaan 1988 alkaen, Korhonen Olli 2012a, 56, 173–174.

¹⁰⁰⁹ Hayes 2011, 83. Valokuvan perusteella Pori jazzissa Delorsin seurueeseen kuuluivat mm. Eric Hayes, Erkki Liikanen ja Antti Satuli; ks. Huida jne. 2014, 167.

¹⁰¹⁰ Hämäläinen & Ovaska 1998, 109; Tarkka 2002, 350–351; Ruostetsaari 2003, 41; Mörttinen & Törnudd 2006, 386; ks. Martikainen 1998.

Tilanteet vaihtelivat ja Paloheimo arvioi, että vuoden 1994 alussa EU-jäsenyyden kannattajat saivat osin Venäjän vaalitapahtumien vuoksi 15 prosenttiyksikön, psykologisesti ratkaisevan etumatkan vastustajiin nähden. Jukka Tarkka arveli, että myönteisen perusvireen äänestäjiin loi se, että vaikean laman jälkeen palkansaajien reaalitulot kääntyivät vuonna 1994 nousuun.¹⁰¹¹

Lokakuun 16. päivänä 1994 järjestettiin neuvoo-antava kansanäänestys EU-jäsenyys sopimuksesta. Äänestystulos oli 56.9 prosenttia jäsenyyden puolesta ja 43.1 prosenttia vastaan, äänestysprosentin oltua 74. Eduskunta hyväksyi 18. marraskuuta 1994 liittymisen EU:n jäseneksi äänin 152–45. Vuotta aiemmin, 20. marraskuuta 1993, järjestetyssä Ahvenanmaan EU-kansanäänestyksessä 73.6 prosenttia halusi Ahvenanmaan mukaan Suomen EU-jäsenyyteen.¹⁰¹²

Kansanäänestyksen jälkeen lokakuun lopussa 1994 eduskunnan ulkoasiainvaliokunta antoi mietinnön hallituksen esityksestä Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä: *Suomen liittyminen Euroopan Unioniin*. Laajasti valmisteltu, lähes parisataasivuinen mietintö ei ollut kovin yksimielinen, sillä se sisältää kuusi vastalauseetta ja valiokuntien lausunnot runsaasti eriäviä mielipiteitä.¹⁰¹³

Elinkeinoelämän etujärjestöt saavuttivat integraatiotavoitteensa

Keskuskauppakamari kampanjoi vahvasti

Elinkeinoelämän järjestöjen tahtotila oli muuttunut ja järjestöt halusivat Suomen EY:hyn ja olivat valmiita hyväksymään EY-säädökset lähes sellaisinaan. Haastattelemani, Keskuskauppakamarin viestintäpäällikkö Lasse Lehman¹⁰¹⁴, Sampsa Saralehto ja Esko Antola muistavat Keskuskauppakamarin toimineen tarmokkaasti integraatiokampanjassa ja erityisesti EY-jäsenyyskampanjassa parina vuotena ennen kansanäänestystä. Tiedotusvälineiden integraatiotietolähteitä vuosina 1992–1995 tutkineen Tuomo Mörän arvion mukaan elinkeinoelämän rooli korostui etenkin hänen tutkimusperiodinsa alkupuolella, koska se oli toimijoista ensimmäisenä liikkeellä. Elinkeinoelämä pyrki suoraan vaikuttamisen ja mielipiteiden tyrkyttämisen sijasta luomaan kehyksiä, joissa keskustelua käydään. Jo varhaisessa vaiheessa näihin kehyksiin kuuluivat taloudelliset perusteet, Suomen länteen kuulumisen painottaminen sekä Suomen vaikutusmahdolli-

¹⁰¹¹ Paloheimo 1994, 43–44; Tarkka 2002, 355; ks. Mörttinen & Törnudd 2006, 386–387.

¹⁰¹² Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 34–35; Hayes (2011), 65.

¹⁰¹³ Suomen liittyminen Euroopan Unioniin. 1994 vp – UaVM 9 – HE 135.

¹⁰¹⁴ Viestintäpäällikkö FM Lasse Lehman tuli Keskuskauppakamarin palvelukseen vuonna 1980. Hän toimi Keskuskauppakamarin historiatoimikunnan sihteerinä 1990-luvun alussa avustaan Jyrki Vesikansan historiategoksen kirjoitustyössä.

suuksien kasvun korostaminen.¹⁰¹⁵ Keskuskauppakamari oli Mörän ”EU-prosesiin osallistuneiden organisaatioiden” listalla.¹⁰¹⁶

Keskuskauppakamari loi kehyksiä keskustelulle myös julkaisujen avulla. Integraatiojulkaisujen sarjassa oli vuonna 1992 vuorossa *Alueiden mahdollisuudet muuttuvassa Euroopassa*-vihkonen.¹⁰¹⁷ Siinä todettiin suoraan: ”Tässä muistiossa painotetaan elinkeinoelämän näkemyksiä”. Euroopan yhdentymiseen suoraanaisesti liittyvät asiat saivat vähäisen painoarvon vihkosessa. Sen sijaan Keskuskauppakamarin perustelut kehittyivät ja julkaisu keskittyi uuteen alueajatteluun. Julkaisu kytki suomalaisen yhteiskunnallisen kehityksen tiiviisti EU-jäsenyyteen. Suomessa vallitseva lama oli julkaisussa esillä, mutta sen mukaan kesällä 1992 oli näkyvissä varovaisia elpymisen merkkejä. Talouteen viitaten julkaisun mukaan aluepolitiikan uudistus osuu erääseen suomalaisen yhteiskunnan murroskohtaan. Elinkeinoelämän ajatukset tulivat hyvin esiin, kun julkaisu painotti Euroopan yhdentymisen pakottavan rajuun muutokseen kaikissa yhteiskunnan toiminnoissa. Julkaisu ennusti verraten hyvin, kun se arveli Suomen EY-jäsenyyden toteutuvan vuonna 1996 tai sen jälkeen, mutta sitä ennen on väännettävä suomalainen yhteiskunta uuteen kilpailukykyiseen asentoon. Esillä oli myös elinkeinoelämän järjestöjen ajattomia aiheita, kun julkaisussa väitettiin julkisen sektorin osuuden kokonaistuotannosta nousseen jo yli 50 prosentin, kun se vielä muutama vuosi sitten oli vain 40 prosenttia. Julkaisun mukaan Suomella ei ollut varaa näin suureen julkiseen sektoriin, joka syö avoimen sektorin muutenkin puutteelliset eväät.¹⁰¹⁸

Julkaisu toi esiin voimakkaasti tuolloin päätään nostaneen ns. alueiden Eurooppa-ajattelun ja totesi, että Eurooppa on päällekkäisistä alueista koostuva kokonaisuus – alueiden mosaiikki. Kirjanen puhui laajasti alueiden Euroopasta, joka on jakautunut useaan sataan toiminnalliseen aluekokonaisuuteen, talousmaakuntaan tai keskus- ja kaupunkiseutuun. Alueiden rooli vahvistui, kun Maastrichtin sopimuksessakin tunnustettiin alueiden itsenäinen rooli perustamalla Euroopan unioniin aluekomitea. Alueet muodostavat itsenäisesti oman asemansa kansainvälisessä työnjaossa ilman hallinnollisten pääkaupunkien perinteistä välittäjän roolia. Eurooppa-politiikka muuttuu sisäpolitiikaksi.¹⁰¹⁹ Monissa seminaareissa saattoi kuulla kertomuksen baijerilaisesta, joka kertoi olevansa ensisijaisesti baijerilainen, toissijaisesti eurooppalainen ja vasta kolmanneksi saksalainen.¹⁰²⁰

Julkaisussa nousi esiin myös ajatus päätöksenteon hajautumisesta, jonka yhteydessä mainittiin muotitermiksi noussut subsidiariteetti- eli toissijaisuusperiaate. Joskus puhuttiin saman termin yhteydessä myös läheisyysperiaatteesta.

¹⁰¹⁵ Sampsa Saralehdon haastattelu 26.4.2015; Lasse Lehmanin haastattelu 30.9.2011; Sampsa Saralehdon sähköpostiviesti 21.1.2011. Kopio on hallussani. Esko Antolan kirje 14.1.2013. Kirje on hallussani. Möra 1999, 13–14,231; vrt. Mörttinen & Törnudd 2006, 395.

¹⁰¹⁶ Ilmaisu on Mörän, ks. Möra 1999, 13–14.

¹⁰¹⁷ *Alueiden mahdollisuudet muuttuvassa Euroopassa 1992*, 2. (18 sivua ja 6 liitesivua) Keskuskauppakamari 1992. KKK:n arkisto.

¹⁰¹⁸ *Alueiden mahdollisuudet muuttuvassa Euroopassa 1992*, 1.

¹⁰¹⁹ *Alueiden mahdollisuudet muuttuvassa Euroopassa 1992*, 2,5.

¹⁰²⁰ Itsekin lainasin luennoissani tätä useasti kuulemaani tarinaa.

Monia muitakin talouspainotteisessa integraatiokeskustelussa taajaan viljeltyjä asioita oli esillä, kuten alueellinen kilpailukyky, alueellinen yhteistyö, joustava tuotanto, yhteistyöverkostot ja joustava verkostotalous, pienenevä yrityskoko ja uusi Hansa.¹⁰²¹ Pienenevä yrityskoko integraatioperusteluissa nähtiin suurteollisuusvaltaisessa Suomessa myönteisenä kehityksenä.

Keskuskauppakamarin vuoden 1993 teema oli *Nuorten Eurooppa*, joka liittyi läheisesti myös jäsenyyskampanjaan. Kansanäänestysvoittoon tähtäävä tiedottamiskampanjaa pohdittiin Saralehdon laatiman *Integraatitiedottaminen*-muistion pohjalta maaliskuun 1993 hallituksen kokouksessa. Muistiossa luonnosteltiin verraten kattavasti toimintaperiaatteet, joita Keskuskauppakamari ja monilta osin muutkin etujärjestöt noudattivat kampanjoissaan. Suunnitelman lähtökohtana oli, että tiedotuksen tulisi olla luontevaa ja perustua eri organisaatioiden tavanomaiseen toimintaan. Tiedotusta oli kahdenlaista: perustiedon jakamista instituutiosta ja prosesseista sekä mielipiteisiin vaikuttamista. Tarkoituksena oli välttää ylilyönnit, koska muistion mukaan suuret ja kalliit keskusjohtoiset EY-kampanjat aiheuttavat vastareaktioita vastustajissa ja kääntävät epävarmojen kannat EY-vas-
taisiksi. Tavoitteena oli tiedottamisen matala profiili, joka keskittyi mielipidejohtajiin. Suomen hallituksen ei pidä lähteä julkiseen jäsenyyskampanjointiin. Kun neuvottelutulos on saavutettu, syntyy normaalia tiedotusta, jota tekevät poliittiset puolueet ja erilaiset kansanliikkeet. Tällöin elinkeinoelämän on tuettava niitä, mutta ei ryhdyttävä näkyvästi toimimaan niissä. Muistion viimeinen kappale tiivisti muistion tavoitteellisuuden: ”Yhdentyminen on nähtävä prosessina, jossa on nousuja ja laskuja. Tavoite on puristaa koko ajan tietoa läpi kentän ja vaikuttaa asioiden ymmärtämiseen”.¹⁰²² Keskuskauppakamari noudatti varsin uskollisesti *Integraatitiedottaminen*-muistion päälinjoja jäsenyyskampanjassaan.

Euroopan talouskartta muutoksessa oli Keskuskauppakamarin kirjallinen panos Eurooppa-keskusteluun vuonna 1993. Julkaisu jatkoi alue-teemaa ja sen 4.6.1993 päivätty esipuhe oli Sampsa Saralehdon kirjoittama. Kirjoittaja taustoitti, että muistiossa käsitellään muuttunutta Eurooppaa ja Suomen asemaa uudella kartalla. Asioista pyrittiin antamaan tietoperustaa jatkoajattelua varten. Muistio liittyi Keskuskauppakamarin 9.6.1993 Tammisaarella pidettyyn kevätkokoukseen, jonka teemana on *Uuden Euroopan kartta*.¹⁰²³

Julkaisu muistutti, että Eurooppa on historiallinen ja alueellinen kokonaisuus, jossa yhdistäviä tekijöitä on enemmän kuin erottavia ja, että valtiot ovat entistä riippuvaisempia toisistaan. Yritykset erikoistuvat ja hankinnat ulottuvat kautta maailman. *Euroopan talouskartta muutoksessa*-julkaisussa kerrottiin kauppa-poliittisista Gatt-neuvottelukierroksista ja todettiin, että meneillään oleva vuonna 1986 alkanut Uruguay'n kierros on ”jähnnänyt” vuosikausia paikoillaan, mm.

¹⁰²¹ Alueiden mahdollisuudet muuttuvassa Euroopassa 1992, 5–17.

¹⁰²² KKK:n hallituksen kokous 16.3.1993, asia 3, muistio *Integraatitiedottaminen*. Sampsa Saralehdon arkisto.

¹⁰²³ Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 1. Kirjanen oli 36-sivuinen, liitteenä oli karttasivu. Keskuskauppakamari 1993. KKK:n arkisto.

maatalousasioiden vuoksi. Maailmankaupan perussäännöt olivat Gatt-sääntöjä, mutta maailmankaupan muotojen kehittyminen, monipuolistuminen sekä teknologian kehitys vähentävät Gattin merkitystä.¹⁰²⁴

Ajan ajattelun mukaisesti, Teollisuuden Keskusliiton tapaan ja hyvin nokialaisittain, kirjasessa liitettiin teknologian kehitys integraatioperusteluihin. Teknologian entistä nopeampi kehittäminen lyhentää tuotteiden ikää, samalla kun pääoman tarve tuotannossa kasvaa, jolloin yhä useammat tuotannonalat tarvitsevat maailmanlaajuiset markkinat, koska omat kansalliset markkinat ovat liian pienet. Yritykset joutuvat lisäämään keskinäistä yhteistyötään, ja strategiset allianssit hakevat uusia muotojaan. Teknologian rinnalla kulkee usein ajatus tutkimuksen tärkeydestä. Kirjanen tiivistä, että tutkimus varmistaa tulevaisuuden ja täydensi, että taloudellisen menestymisen edellytyksenä on pidetty sijoituksia tutkimukseen ja teknologian kehittämiseen.¹⁰²⁵

Euroopan talouskartta muutoksessa kertasi Keskuskauppakamarin teemoja, kuten integraation prosessinomaisuutta, Eta-jäsenyyden päätöksentekomahdollisuuksiin liittyviä rajoitteita ja alueiden merkitystä. Keskeistä kuitenkin oli, että ”EY pyrkii luomaan yhteismarkkinat, poistamaan esteitä jäsenmaiden väliseltä kanssakäymiseltä sekä yhtenäistämään lainsäädäntöä.” Julkaisu kuvasi Maastrichtin sopimusta ja sen tavoitteita sekä piti sitä askeleena kohti Euroopan unionia. Maastrichtin sopimuksen katsottiin laajentavan EY:n toimivaltaa Rooman sopimuksen ulkopuolelle kattamaan myös ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.¹⁰²⁶

Keskuskauppakamari toi ensimmäistä kertaa integraatiojulkaisuissaan esiin Euroopan valuuttajärjestelmän EMS:n, jota oli Etlan julkaisuissa käsitelty. *Yhteiseen valuuttaan*-otsikon alla kuvataan laajahkosti maaliskuussa 1979 käyttöön otettua EMS:ää. Julkaisu ennakoiki myös, talous- ja rahaliittoa EMU:a sekä Euroopan rahainstituuttia EMI:ä. Kirjasessa todettiin, että ns. EMU-kriteerit karkaavat ja kriteerien ongelmia ennakoidaan.¹⁰²⁷ Laajempi keskustelu ja kirjoittelu valuuttajärjestelmistä käynnistyi Keskuskauppakamarin piirissä vuonna 1995.¹⁰²⁸

Suomen vaikeahko taloustilanne, viennin kehitys ja työttömyys olivat esillä, samoin verraten laajasti Suomen noudattama valuuttakurssipolitiikka. Julkaisu lainasi elinkeinoelämän kantoja tukevaa *The World Competitiveness report*-julkaisua vuodelta 1991, joka oli todennut Suomen parhaimmiksi puoliksi tutkimuksen ja kehityksen, infrastruktuurin ja henkisen pääoman. Heikoimpia olivat kansainvälisyys ja rahamarkkinat.¹⁰²⁹

¹⁰²⁴ Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 3–6. Sitaatti on julkaisussa käytetty.

¹⁰²⁵ Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 6–8.

¹⁰²⁶ Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 12–14, 15.

¹⁰²⁷ EMS koostui valuuttakurssimekanismista (ERM), yhteisestä valuuttayksiköstä (ECU) ja valuuttayhteistyörahostosta (EMCF). ”ERM on määritellyt pelisäännöt valuuttayhteistyölle. Yhteistyöhön osallistuvien maiden valuutat on sidottu toisiinsa tiukkojen vaihteluvälien rajoissa (+– 2.25%). Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 16–17.

¹⁰²⁸ Esim. *Vihreä kirja yhteisen rahan käyttöönnotosta EU:ssa*, hallituksen kokousmuistio 3.10.1995; *Katsaus EMUn hyödyistä ja haitoista*, hallituksen kokousmuistio 22.11.1995; Sampsa Saralehto: *Muistio suhtautumisesta EMU-kysymykseen*, 22.11.1995. Lasse Lehman korosti valuuttoihin liittyntä vaikuttamista, haastattelu 30.9.2011.

¹⁰²⁹ Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 23–27, 30.

Kirjanen ennakoi yritysrakenteen muutosta Suomessa, koska Euroopan yhteisössä pienten ja keskisuurten yritysten suhteellinen määrä on suurempi kuin Suomessa. *Euroopan talouskartta muutoksessa*-julkaisussa kuvattiin Suomen kauppapoliittista sopimusverkostoa erittäin laajaksi ja eräiltä osin jopa ainutlaatuiseksi. Kirjanen painotti Suomen asemaa osana länttä ja muistutti aiempien vastaavien julkaisujen tapaan, että Länsi-Euroopan osuus kokonaisviennistämme on noin 70 prosenttia ja linjasi, että ”Suomen tuleva EY-jäsenyys on merkittävin yksittäinen talous- ja kauppapoliittinen päätös. Se on laaja, koko yhteiskuntaa käsittävä päätös. Suomen on turvattava asemansa osana Länsi-Eurooppaa. Vain silloin voidaan hyödyntää Länsi-Euroopan tarjoamat mahdollisuudet.” Saralehto muisteli Keskuskauppakamarin periaatteena olleen, että ”aina länteen, kun pääsee”.¹⁰³⁰

Euroopan talouskartta muutoksessa-julkaisu totesi talouden kolmen suuralueen olevan, Japanin, USA:n ja Euroopan yhteisön, mutta nosti toisaalta esiin myös avautuvat lähialueet, kuten Pietarin, Pohjoiskalotin, Viron ja Karjalan sekä piti Itämeren aluetta kotimarkkinana.¹⁰³¹

Marraskuussa 1993 keskuskauppakamarin hallituksen kokouksessa käydyssä keskustelussa todettiin, että Eta-sopimus turvaa Suomen edut varsin hyvin. Se ei kuitenkaan oikeuta osallistumaan päätöksentekoon Euroopan liitossa¹⁰³², minkä vuoksi jäsenyys Euroopan liitossa on tärkeä. Hallitus painotti, että jäsenyritysten on pyrittävä vaikuttamaan myönteisen kansanäänestyksen tuloksen aikaansaamiseksi.¹⁰³³

Kuten maan tapa oli, myös Keskuskauppakamari pitäytyi varsin tiiviisti EU-jäsenyyden taloudellisissa perusteluissa, vaikka yhteiskunnallisessa keskustelussa olivat jäsenyyden turvallisuuspoliittiset perustelut vuonna 1993 lisääntyneet. Jyrki Vesikansa totesi integraatiokeskustelusta Keskuskauppakamarin historiassa, että keskustelun jähmeys johtui ehkä päähän taotusta yksimielisyysvaatimuksesta virallisen ulkopoliittikan osalta. Sampsa Saralehto kirjoitti, että vaikka julkisesti kerrotut pääargumentit EU:n jäsenyyden puolesta olivat talouden rautaiset lait, taustalla oli tosiasiaa usein myös turvallisuuspolitiikkaa. Saralehto tiivistä käytyä keskustelua länteen katsovalla turvallisuuspoliittisella peruskysymyksellä: ”Onko Länsi-Euroopan itäraja Tornionjoella?”¹⁰³⁴

Sama käytäntö vallitsi muuallakin. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston järjestämällä maineikkailla talouspolitiikkakursseilla yhdentymiskehitys tuli mukaan koulutuskokonaisuuteen jo vuonna 1988, samana vuonna kuin hallituksen ensimmäinen integraatioselonteko. Vaikka hallitus piti selonteossaan Suomen liittymistä EEC:hen mahdottomana, niin Sitran talouspolitiikkakursseilla pohdittiin

¹⁰³⁰ Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 29,33; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

¹⁰³¹ Euroopan talouskartta muutoksessa 1993, 4, 33–34.

¹⁰³² KKK:n asiakirjoissa käytettiin jonkin aikaa EU:sta Euroopan liitto-terminä. Kielilautakunta päätti vuonna 1992 EU:n nimitykseksi sekä Euroopan liiton että Euroopan unionin, joista jälkimmäinen vakiintui. HS 2.9.2014.

¹⁰³³ KKK:n hallitus 23.11.1993 ptk.

¹⁰³⁴ Vesikansa Jyrki 1993, 361; Saralehto 2007, 113.

aktiivisesti jäsenyysvaihtoehtoa, aluksi tosin pitkään pelkästään talouden näkökulmasta, ilman poliittisia ulottuvuuksia.¹⁰³⁵

Mediatutkija Mörän arvion mukaan jäsenyyttä kannattaneiden kampanjaorganisaatioiden toiminta oli aina vuoteen 1994 saakka pikemminkin lobbaavaa taustavaikuttamista kuin näkyvää esiintymistä joukkoviestimissä. Kampanjoinnissa ei haluttu antaa vaikutelmaa ylhäältä alaspäin suuntautuvasta vaikuttamisesta eikä henkilöidä kyllä-puolta mihinkään auktoriteetteihin. Toisaalta elinkeinoelämän vaikuttajat pitivät aktiivisesti yhteyttä avainlehtimiehiin. ”He kykenivät antamaan vastauksia journalistien kysymyksiin jo silloin, kun monella taholla vasta valmistauduttiin kampanjaan.”¹⁰³⁶ Onnistunutta taustavaikuttamista oli sekin, kun EU-komission Suomen edustuston suurlähettiläs Eric Hayes kiersi tapaamassa ihmisiä eri puolilla Suomea, hän kiitteli monista vierailuistaan erinomaista kauppakamariverkostoa.¹⁰³⁷

Keskuskauppakamari kannatti koko ajan kansanäänestyksen järjestämistä ja eräänlaista alhaalta ylöspäin-toimintaa. Elinkeinoelämän järjestöissä tunnustettiin ajatus, että EU-jäsenyyttä ei ratkaista Helsingin kabineteissa, vaan kansa on saatava jäsenyysajatuksen taakse. Eliitit eivät ratkaise, kansa ratkaisee. Sami Moisio mukaan poliittinen eliitti ei viittaa vain poliitikkoihin, vaan myös työnantaja- ja työntekijäjärjestöihin, teollisuuden eturyhmiin, tutkijoihin, medioihin ja harmaisiin eminensseihin. Koska kansan ääni oli saatava jäsenyyden taakse, neuvoa-antavan kansanäänestyksen lähestyessä Keskuskauppakamarissa toteutettiin vuonna 1994 iso jäsenyyskampanja, joka kohdistui koko valtakuntaan ja edellytti laajaa kenttätöitä. Mittavaa, suunnitelmallista kampanjaa tuki valmis kampanja-aineisto, kuten luentokansiot, monisteet ja jo aiemmin hyväksi koetut kiertoartikkelit.¹⁰³⁸

Keskuskauppakamarin hallituksen kokouksessa 20.1.1994 Sampsa Saralehto esitteli muistion *Kansanäänestys Suomen liittymisestä Euroopan liittoon* ja ehdotti toimenpiteitä ennen kansanäänestystä aikatauluineen sekä teki budjettiesityksen Keskuskauppakamarin kampanjatoiminnan rahoittamiseksi. Hallitus hyväksyi miljoonan markan budjetin, josta puolet kerättiin suurilta jäsenyrityksiltä.¹⁰³⁹

Muistiossa Saralehto jälleen kerran kertasi, miksi Keskuskauppakamari haluaa Suomen EY:n jäseneksi. EY-jäsenyysanomana on oltava selkeä, kauppakamarien on sitouduttava kansanäänestystavoitteisiin, äänestys on voitettava, eduskunta saatava asian taakse, samoin kuin korkein valtiojohto. Keskuskauppakamari pyrki tässäkin alhaalta ylöspäin vaikuttamiseen. EU-asiassa ei saa antaa sitä kuvaa,

¹⁰³⁵ Allén & Karhu 2003b, 29.

¹⁰³⁶ Möra 1999, 158–159, 230–231.

¹⁰³⁷ Hayes 2011, 42.

¹⁰³⁸ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; ks. Moisio 2003, 46. Aira Kalela puolestaan laski elinkeinoelämän etujärjestöt pääosin taloudelliseen eliittiin ja yhteiskunnalliset etujärjestöt, kuten työmarkkinajärjestöt järjestöjen ulkopoliittiseen eliittiin kuuluviksi. Kalela Aira 1975, 136.

¹⁰³⁹ KKK:n hallitus 20.1.1994 ptk liite A 5 §, päivätty 11.1.1994; liite B 5 § *KKK:n toiminnan budjettiesitys Euroopan liiton jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten*. Päiväys 18.1.1994, allekirjoitus: Sampsa Saralehto.

että elinkeinoelämällä olisi keskusjohdettu toimintaa tai mainontaa. ”Suurella rahalla ja mainoksilla ei jäsenyyttä saada. Lopputulema voi olla jopa päinvastainen”. Etujärjestöt noudattivat edelleen ajatusta, että voimakas jäsenyyden puolesta toimiminen julkisuudessa voi vahingoittaa tavoitetta, Suomen EY-jäsenyyden toteuttamista.¹⁰⁴⁰

Toukokuussa 1994 Saralehto päivitti edellistä muistiotaan *Integraatiotilanne ja edunvalvonta*-muistiollaan. Se korosti sekä Keskuskauppakamarin ja muidenkin etujärjestöjen keskeistä tavoitetta, että Suomi ja Ruotsi ovat samanaikaisesti Euroopan unionin jäseniä. Lisäksi tiedon jakamista ja vaikuttamista on tehostettava ja kauppakamarien on syvennettävä osaamistaan integraation alueella mm. seminaareja järjestämällä. Tavoitteena oli myös, että elinkeinoelämän järjestöt jakavat yhdentymisestä samansuuntaista tietoa.¹⁰⁴¹

Kesäkuun puolivälissä 1994 Keskuskauppakamari ohjeisti Saralehdon allekirjoittamalla henkilökohtaisella kirjeellä kauppakamarien toimitusjohtajia. Kirje korosti, että toimitusjohtajien on koko kesän aikana pidettävä yhteyttä alueensa kansanedustajiin ja vaikutettava heidän integraatiokantoihin joko suoraan tai epäsuorasti julkisen sanan kautta.¹⁰⁴²

Saralehto muisteli, että kun komission puheenjohtaja Jacques Delors vieraili heinäkuussa 1994 Suomessa, hänelle yritettiin viestittää, että hän olisi lausunnoissaan pidättyväinen. Pelättiin, että äänestäjille saattaisi syntyä ajatus, että Brysselistä tullaan neuvomaan, miten asioita pitäisi hoitaa. Antola arvioi menettelyn johtuneen osin siitä, että Delorsin Tanskan vierailulla antamien lausuntojen arveltiin vaikuttaneen kesällä 1992 tanskalaisten kielteiseen kansanäänestyspäätökseen Maastrichtin sopimuksen hyväksymisestä.¹⁰⁴³

Elinkeinoelämän piirissä seurattiin entistäkin tiiviimmin kehitystä muissa jäsenyyttä hakeneissa Efta-maissa. Elinkeinoelämän järjestöihmisiä tutustui kesäkuussa 1994 Itävallan jäsenyyskansanäänestykseen ja se vahvisti uskoa Suomen kansanäänestyskampanjointia varten.¹⁰⁴⁴

Keskuskauppakamari jatkoi pitkäjänteisestä mielipiteenmuokkauksesta vaikuttamalla tiedotusvälineiden, erityisesti sanomalehdistön, kautta. Valinta oli mainio, sillä viestintätutkijoiden mukaan joukkoviestinten merkitys tietolähteinä oli läpi koko EU-kampanjan erittäin huomattava. Lisäksi äänestäjien EU-päätösten syntyä tutkinut Pertti Pesonen on havainnut, että ”televisio ja sanomalehdet sekä varsinkin Euroopan unionia valaiseva yleinen tiedotustoiminta vaikuttivat enemmän EU-jäsenyyden puoltajiin kuin sen vastustajiin”. Eräänä vaikuttamismuotona olivat sanomalehdille toimitetut kirjoitukset. Niillä on ollut etujärjestöjen toi-

¹⁰⁴⁰ KKK:n hallitus 20.1.1994 ptk liite A 5 S, päivätty 11.1.1994, 1–3; ks. Martikainen 1998.

¹⁰⁴¹ *Integraatiotilanne ja edunvalvonta*. Sampsa Saralehdon laatima muistio Keskuskauppakamarille 20.5.1994. Sampsa Saralehdon arkisto.

¹⁰⁴² *Miten varmistamme EU-jäsenyyttä*. Sampsa Saralehdon henkilökohtainen kirje kauppakamarien toimitusjohtajille. 14.6.1994. Sampsa Saralehdon arkisto.

¹⁰⁴³ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; Esko Antolan haastattelu 17.6.2013; Hayes (2011, 83) kirjoittaa, että Delorsin peloista huolimatta vierailu onnistui.

¹⁰⁴⁴ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

minnassa pitkät perinteet. Vuonna 1912 perustettu Kotimaisen Työn Liitto harjoitti alusta alkaen ns. vaikuttamisviestintää toimittamalla lehdille valmiita juttuja. Samoin Teollisuuden Keskusliiton edeltäjällä Suomen Teollisuusliitolla oli aloitusvuosistaan alkaen sanomalehtiosasto, joka toimitti lehdille aineistoa ja järjesti 1930-luvulta lukien medialle teollisuusvierailuja.¹⁰⁴⁵

Kun tarkastelee Keskuskauppakamarin väkevää, suunnitelmallista toimintaa EY/EU-jäsenyyden puolesta, voi helposti hyväksyä arvion, että kyse oli Suomen historian laajimmasta mielipidevaikuttamisen kampanjasta.¹⁰⁴⁶ Kuvaan Keskuskauppakamarin integraatiokampanjaa, osin sen laajuuden vuoksi, myös luetteloina.

Keskuskauppakamarin vuoden 1994 lehdistökampanjassa oli etenkin kiertoartikkeleilla merkittävä osa. Niiden levittämisestä oli erittäin tarkka suunnitelma ja ohjeistus, jotka jaettiin kauppakamareille elokuussa 1994. Kauppakamarit oli jaettu muutaman kauppakamarin ryhmiin, joihin eri teemojen kiertoartikkelit vuoroviikoin kierrätettiin siten, että hieman eri aiheet olivat esillä eri puolilla Suomea. Kiertoartikkelikampanja käynnistyi 19. elokuuta 1994 ja Sampsa Saralehdon tiedottamana tavoitteena oli ”saada läpi” kaksi lehtiartikkelia viikossa kauppakamarin toiminta-alueella julkaistavassa sanomalehdessä. Kauppakamarien tehtävänä oli etsiä viikoittain kaksi henkilöä, joiden nimiin artikkelit tulevat ja suositella, mihin lehtiin nämä ns. kirjoittajat niitä tarjoavat. Tällaisia henkilöitä voivat olla kauppakamarin luottamushenkilöt tai muut paikalliset vaikuttajat. Ns. kirjoittajat saivat vapaasti muokata Keskuskauppakamarin lähettämiä kirjoituksia ja he tarjosivat niitä lehtiin yksityishenkilöinä. Kauppakamarien tuli jättäytyä taustalle. Keskuskauppakamari seurasi järjestelmällisesti julkisuuden henkilöiden integraatioasenteita ja pyrki saamaan vaikuttajiksi heistä integraatiomyönteisiä. Vaikuttajajyksilöiden avulla pyrittiin muutenkin, kuin lehtikirjoituksia järjestämällä, viemään integraatioviestiä eteenpäin.¹⁰⁴⁷

Lisäksi Keskuskauppakamari lähetti EU-jäsenyyksensä äänestyksen alla artikkeleita suoraan 36:een maakunta- ja paikallislehden sekä Sanomalehtien Uutistoimiston SUT:n kautta neljääntoista lehteen. Myös EU-tietokansiot levisivät laajalle. Niitä jaettiin pari tuhatta kappaletta, mm. kauppakamarien valtuuskuntien jäsenille.¹⁰⁴⁸

Keskuskauppakamari julkaisi heinäkuun lopulla 1994 teema-artikkelipaketin paikallislehdille. Paketissa ohjeistettiin ja tuettiin integraatiojuttujen julkaisemista. Paketin runko¹⁰⁴⁹ oli:

¹⁰⁴⁵ Aula & Rosenblad 1994, 129; Pesonen Pertti 1994b, 80; Pietilä 2013; ks. Åberg 1996, 263. Myös UM harjoitti etujärjestöjen tavoin ennen kansanäänestystä pitkäaikaista vaikuttamista journalisteihin, ks. Kivikuru 1996, 41–42.

¹⁰⁴⁶ Ks. Koroma 2015, 256; Martikainen 1998.

¹⁰⁴⁷ Kiertoartikkelisuunnitelma-kansio KKK:n arkistossa. Lisätietoja kampanjasta antoivat asiakirjan mukaan Sampsa Saralehto ja Pekka Impiö. Merkittävimpanä vaikuttajajyksilönä on kansanäänestyksen kannalta usein pidetty jalkaväenkenraali Adolf Ehrnroothia. Sampsa Saralehdon haastattelu 26.4.2015.

¹⁰⁴⁸ KKK:n hallitus 16.8.1994 ptk ja liite: *Keskuskauppakamarin EU-tiedotus*. Sampsa Saralehdon ja Pekka Impiön laatima henkilökohtainen muistio.

¹⁰⁴⁹ Päiväys 25.7.1994. Teema-artikkelipaketti on KKK:n arkistossa.

1. perusjuttujen työotsikot
  - mikä EU oikein on?
  - miksi Suomi on hakenut EU:n jäsenyyttä?
  - jäsenyys paikkakunnan näkökulmasta
    - i. ihminen
    - ii. yrittäjä
    - iii. alue
2. perusjuttujen sisältö
  - mitä faktoja esiin työotsikkojen alle?
3. perusjuttuihin liittyvät tietoruudut
  - mitä faktoja, tilastoja ja tutkimuksia esiin?
4. perusjuttuihin liittyvät haastattelukohteet
  - haastateltavista ehdotuksia: paikkakunnan yrittäjä, joka vie EU-maihin, häneltä voi kysyä mm. mitä paperisotaa hän joutuu vielä käymään?

Tiedottaja ja integraatioasiamies Pekka Impiö kirjoitti edellä mainituista teemoista ns. perusjuttuja lehdille vapaasti käytettäväksi. Hänen nimensä ei välttämättä esiintynyt artikkeleiden yhteydessä. Hän ehdotti myös otsikkoja, erilaisia tietoruutuja ja graafisia kuvioita artikkelien elävöittämiseksi. Lisäksi Impiö toteutti Saralehdon kanssa mielipidetiedusteluja ympäri maata, selvittääkseen, miten integraatitiedotus on purrut. Äänestäjien mielipiteen kehittymistä seurattiin muutenkin erittäin tarkasti EU-myönteisissä piireissä, mm. Keskuskauppakamari teetti Suomen Gallupilla tutkimuksen: *Kansalaisten suhtautuminen Suomen EY-jäsenyyteen 16.8.–2.9.1993*. Noin 90 prosenttia elinkeinoelämästä kannatti EU-jäsenyyttä jo vuonna 1993. Niin EU-myönteiset, kuin EU-kriittisetkin tahot seurasivat tiiviisti tilanteen kehittymistä myös muissa jäsenyyttä hakeneissa maissa.¹⁰⁵⁰

Vaikka Keskuskauppakamari oli lähettänyt aktiivisesti lehdille integraatiokierto-artikkeleita ja artikkelipohjia sekä suomeksi että ruotsiksi jo kolmen vuoden ajan, niin tahti tiivistyi vuonna 1994 sadoiksi artikkeleiksi. Artikkeleissa kerrattiin Keskuskauppakamarin kannanotoissa ja selvityksissä johdonmukaisesti korostettuja seikkoja.

Keskuskauppakamarin perusteluissa painotettiin taloudellisia hyötyjä eri muodoissa, kuten:

- korot madaltuvat
- työttömyys uhkaa ilman jäsenyyttä
- julkisten palveluiden leikkaukset uhkaavat ilman jäsenyyttä
- sosiaaliturvan leikkaukset uhkaavat ilman jäsenyyttä
- viennistä 70 prosenttia Länsi-Eurooppaan
- hyvinvointimme tulevaisuus riippuu EU-jäsenyydestä
- investoinnit pysyvät Suomessa EU-jäsenyyden myötä.¹⁰⁵¹

¹⁰⁵⁰ Åberg 1996, 255; *Kansalaisten suhtautuminen Suomen EY-jäsenyyteen 16.8.–2.9.1993*. Suomen Gallup Oy:n Keskuskauppakamarin toimeksiannosta suorittama tutkimus. Sampsä Saralehdon arkisto. Teema-artikkeliasiakirja on KKK:n arkistossa; Sampsä Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

¹⁰⁵¹ Asiakirja on KKK:n arkistossa.

Artikkeleiden otsikot kuvasivat Keskuskauppakamarin painopisteitä. Myös maataloutta sivuttiin ja turvallisuus pääsi perustelujen joukkoon. Otsikkoja olivat muiden muassa:

- EU-jäsenyys osoittaisi Suomen kuuluvan Länsi-Eurooppaan
- EU-jäsenyyden hyödyt varjopuolia suuremmat
- EU-keskustelussa huomio olennaiseen
- EU-keskustelu ajautui sivuraiteelle
- EU antaa Suomelle takaisin menetettyä vaikutusvaltaa
- Etan merkitys vähenee EU:n laajentumisen myötä
- EU-jäsenyys nostaa Suomen rengistä isännäksi
- Maaseutu on muutakin kuin maataloutta
- EU-jäsenyydessä on kysymys myös turvallisuudesta.¹⁰⁵²

Kiertoartikkeleiden tueksi Keskuskauppakamari julkaisi elokuussa 1994 *Kauppakamari*-lehden ylimääräisen numeron: *EU-Express*. Lehdestä otettiin laajennettu painos, josta jokainen kauppakamari sai 1 000–2 000 kappaletta jaettavaksi eri tilaisuuksissa.¹⁰⁵³

Artikkelivyyrytystä täydensi kansanäänestysvuonna myös Keskuskauppakamarin henkilöstön omilla nimillään eri lehdissä julkaisemat artikkelit. Keskuskauppakamarin EU-artikkelirekisterin mukaan neljän ja puolen kuukauden kuluessa, toukokuun 26. päivän ja lokakuun kymmenennen päivän 1994 välisenä aikana, julkaistiin kahdessakymmenessä lehdessä yhteensä 85 keskuskauppakamarin työntekijän kirjoittamaa yliö- tai muuta vastaavaa artikkelia.¹⁰⁵⁴

Teemoittain tarkasteltuna jakautuma oli seuraava:

- päätöksenteko EU:ssa: kolme kirjoittajaa, kolme artikkelia, yhteensä 11 julkaistua artikkelia
- rikollisuuden torjuminen: yksi kirjoittaja, yksi artikkeli, 11 lehteä julkaisi sen
- ympäristö: yksi kirjoittaja, kaksi artikkelia, yhteensä 10 julkaistua artikkelia
- tasa-arvo: yksi kirjoittaja, yksi artikkeli, yksi lehti julkaisi. Lisäksi:
- kuluttajat: yhdeksän julkaistua artikkelia
- sosiaaliturva: kolme julkaistua artikkelia
- maaseutu: neljä julkaistua artikkelia
- verotus: kaksi julkaistua artikkelia
- aluepolitiikka: 19 julkaistua artikkelia
- turvallisuus: yksi julkaistua artikkeli
- miksi EU:n jäsenyys: yksi julkaistua artikkeli
- Suomi EU:n jäsenenä: kolme julkaistua artikkelia
- Suomi EU:n ulkopuolella: kolme julkaistua artikkelia
- Euroopan unioni: seitsemän julkaistua artikkelia.

¹⁰⁵² Teema-artikkelipaketti on KKK:n arkistossa.

¹⁰⁵³ KKK:n toimintakertomus 1994, 9; KKK:n hallitus 16.8.1994 ptk ja liite: *Keskuskauppakamarin EU-tiedotus*. Sampsa Saralehdon ja Pekka Impiön laatima henkilökohtainen muistio.

¹⁰⁵⁴ EU-artikkelirekisteri on KKK:n arkistossa.

Artikkelirekisterin mukaan kirjoittajina oli kaikkiaan yhdeksän henkilöä, joista tuotteliaimpia olivat: lakimies Timo Vuori, kauppakamarien edustaja Brysselissä, Pentti Mäkinen ja Saralehto, joka kirjoitti myös kolumneja mm. Kauppalehteen.¹⁰⁵⁵

Keskuskauppakamarin hallituksen kokouksessa 16.8.1994 oli valmistautuminen EU-kansanäänestykseen omana pykälänään. Kokouksessa jaettiin Saralehdon ja Impiön muistio: *Keskuskauppakamarin EU-tiedotus*, jonka alku tiivistä Keskuskauppakamarin pitkäjänteisen integraatiotoiminnan: ”Keskuskauppakamari on neljän vuoden ajan toiminut jäsenyyden puolesta. Työtä on tehty erityisesti poliittisten vaikuttajien ja joukkoviestinten parissa sekä erilaisissa puhe- yms. tilaisuuksissa.” Seuraavassa hallituksen kokouksessa 27.9.1994 Saralehto pyysi 80 000 markan lisävaltuutta EU-kampanjointiin. Lisäpanostus hyväksyttiin yksimielisesti.¹⁰⁵⁶

Kansanäänestyskampanjan huipentuessa Keskuskauppakamari käytti kauppakamariverkostoa alueellisen vaikuttamisen välineenä. Se antoi vain reilu viikko ennen kansanäänestystä, 7. lokakuuta 1994, ohjeet teemoista, joita jokaisen Kauppakamarin tulisi käsitellä. Mukaan pääsi niin sosiaalinen ulottuvuus, kuin jälleen myös maatalous ja turvallisuus.

- a. jäsenyyden hyödyt
- b. EU ja sosiaaliturva ja tasa-arvo
- c. Suomi ja jäsenmaksut
- d. maatalous ja nuoriso
- e. Suomi EU:n ulkopuolella
- f. Suomi EU:n jäsenenä
- g. kokonaisturvallisuus
- h. miksi jäsenyys on tärkeä yrittäjälle ja ihmiselle?¹⁰⁵⁷

Integraatitiedottamista tuki myös se, että Keskuskauppakamarin ympäri Suommenniemen järjestämät integraatioseminaarit saivat koko 1990-luvun alkupuoliskolla runsaasti julkisuutta maakunta- ja paikallislehdissä.¹⁰⁵⁸

Leif Åberg laati luettelon integraatiotoimijoiden koalitiosta. Hän sijoitti Keskuskauppakamarin samaan ryhmään kuin TKL/TT, Elinkeinoelämän valtuuskunta, Taloudellinen tiedotustoimisto ja UM:n integraatitiedottamistyöryhmä, mutta totesi, ettei yhteistyöllä ollut säännöllistä koordinaatiota. Tauno Matomäki muisti samoin Keskuskauppakamarin ja TT:n integraatioyhteistyön koordinoimattomuuden.¹⁰⁵⁹ Keskuskauppakamari ja TT olivat kampanjassa itsenäisiä toimijoita, omia leirejään, vaikka yhteistyötä tekivätkin.

¹⁰⁵⁵ EU-artikkelirekisteri on KKK:n arkistossa. Kauppalehti 10.10.1994. Pentti Mäkinen toimi kauppakamarien edustajana Brysselissä 1993–1997.

¹⁰⁵⁶ KKK:n hallitus 16.8.1994 ptk ja liite: *Keskuskauppakamarin EU-tiedotus*; KKK:n hallitus 27.9.1994 ptk.

¹⁰⁵⁷ Suunnitteluasiakirja on KKK:n arkistossa.

¹⁰⁵⁸ Esim. TS 18.10.1990, Kaleva 14.2.1992, Pohjalainen 10.6.1992, Ilkka 22.4.1994, Riihimäen Sanomat 5.10.1994.

¹⁰⁵⁹ Åberg 1996, 256; Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön olisi voinut hyvin liittää samaan ryhmään. Saralehto katsoi, että ”yhteistyö ammattiyhdistysliikkeen kanssa oli saumatonta, koska Pitkäsillan toisella puolen havaittiin melko nopeasti EU-jäsenyyden välttämättömyys”.¹⁰⁶⁰

Jäsenyys oli saavutettu ja oli aika mennä eteenpäin. Keskuskauppakamari julkaisi vuonna 1994 EU-kansanäänestyksen jälkeen yritystoimintaan keskittyneen 48-sivuinen kirjaseen: *EU-jäsenyys ja yritys – Lyhyt johdatus yritysten Eurooppaan*. Joulukuun alkupuolella 1994 päivätyssä esipuheessaan Saralehto korosti Eta-sopimuksen väliaikaisuutta: ”Vuoden alussa voimaan tullut Eta-sopimus toi muutoksia Suomen lainsäädäntöön ja yritysten toimintaympäristöön. Kun Suomi liittyy Euroopan unionin jäseneksi vuoden 1995 alusta, suurin osa Eta-säännöksistä jää voimaan sellaisenaan. Muodollisesti ne muuttuvat EU-säädöksiksi.”¹⁰⁶¹

Keskuskauppakamarin vuoden 1994 toimintakertomuksen toimitusjohtajan katsouksessaan Matti Aura totesi tyytyväisenä kansanäänestyksen tuloksen ja piti tulosta myös kauppakamariliikkeen osalta ”pitkän prosessin onnellisena päätöksenä”. Hän katsoi prosessin käynnistyneen, kun Ranskan entinen presidentti Valéry Giscard d’Estaing puhui Länsi-Euroopan integraatiosta Keskuskauppakamarin tilaisuudessa tammikuussa 1987 Finlandia-talolla. Toimintakertomuksesta voi lukea, että Keskuskauppakamari käytti EU-tiedottamiseen 910 139,42 markkaa.¹⁰⁶²

Keskuskauppakamarin toiminnalla oli suuri merkitys Suomen integraatiohankkeessa ja ilmeisesti myös EU-jäsenyyspäätöksessä. Keskuskauppakamari ja koko kauppakamarikenttä tekivät pitkäjänteistä, määrätietoista työtä myönteisen länsi-integraatiopolitiikan puolesta. Jo ajallisesti kauppakamarin panostus oli merkittävä. Matti Auran arvion mukaan Keskuskauppakamarin menestyksellinen integraatioprosessi kesti lähes kahdeksan vuotta, josta EU-jäsenyyskampanja viimeiset runsaat neljä vuotta.

Teollisuuden Keskusliitto muuttui Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitoksi

Elinkeinoelämän etujärjestöissä tapahtui merkittävä muutos, kun vuonna 1992 perustettiin sekä elinkeino- että työmarkkinapolitiikkaa hoitava teollisuuden keskusjärjestö Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto TT. Teollisuuden Keskusliitto lakkautettiin ja Suomen Työnantajain Keskusliitto muutettiin TT:ksi. Aiemmin elinkeinoelämän järjestöissä oli tyypillistä korostaa työnantaja- ja talouspoliittisten järjestöjen yhteistyötä, vaikka niiden säilyttäminen itsenäisinä organisaatioina katsottiinkin pitkään tarkoituksenmukaiseksi. Yhdistämishanke alkoi kypsyä 1980- ja 1990-luvun taitteessa yhtäaikaaisesti integraatioprosessin kiihtyvän etenemisen kanssa. Vastaava yhdistymiskehitys oli käynnissä STK:n ja TKL:n jäsenjärjestöissä:

¹⁰⁶⁰ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; ks. Saralehto 2003, 178. Jälkikäteen on vitsailtu ay-liikkeelle esitetyn ja myös ay-väen esittämän kysymyksen kuuluneen: ”Haluatko palkkasi euroina vai ruplina?” Euro-valuutta ei tuolloin ollut vielä kaikkien huulilla.

¹⁰⁶¹ EU-jäsenyys ja yritys – Lyhyt johdatus yritysten Eurooppaan 1994, 1. Kirjasessa oli 7 liitesivua.

¹⁰⁶² KKK:n toimintakertomus 1994, 2. Sitaatti on Auran.

metallin työnantaja- ja taloudellinen järjestö oli yhdistetty uudeksi Metalliteollisuuden Keskusliitoksi jo vuosikymmenen vaihteessa ja muilla aloilla seurattiin samaa linjaa 1990-luvun aikana. Timo Relander toimi Teollisuuden Keskusliiton lak-kauttamiseen saakka sen toimitusjohtajana. STK:n ja TKL:n hallitukset vahvistivat Johannes Koroman valinnan TT:n toimitusjohtajaksi 28.2.1992. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto aloitti toimintansa vuoden 1993 alusta.¹⁰⁶³

Sekä Teollisuuden Keskusliiton että Suomen Työnantajain Keskusliiton hallitusten puheenjohtajana vuonna 1992 toiminut vuorineuvos Tauno Matomäki piti Länsi-Euroopan integraatiota suurimpana syynä järjestöjen yhdistymiselle. Suurteollisuuden näkökulmasta kehitystä seurannut Matomäki katsoi, että teollisuudelta puuttui yhteiskunnassa, myös integraatiokeskustelussa, yksi yhteinen ääni. Sellainen Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöllä oli. Lisäsyynä yhdistymiselle oli myös hajanainen järjestökenttä, keskusliittojen monimutkainen sekä toiminnallisesti, että taloudellisesti raskas tuplaorganisaatio. Hankala toimintatapa toistui myös jäsenliittotasolla. TKL:llä ja STK:lla oli molemmilla erittäin suuret, noin 30-jäseniset hallitukset ja 7–8-jäseniset työvaliokunnat. Lisäksi hallintoelinten jäsenet olivat suunnilleen samat, vain sihteerit olivat eri henkilöitä. Merkittävä lisätavoite yhdistymiselle oli myös pyrkimys 30 prosentin kustannushyötyihin.¹⁰⁶⁴

Suomen Työnantajain Keskusliiton entisen toimitusjohtaja Tapani Kahrin mielestä yhteistyö STK:n ja Teollisuuden Keskusliiton välillä toimi aiemmin kohtalaisesti, vaikka jo 1970-luvun lopulla oli havaittavissa myös selviä kilpailuasenteita. Yritysjohtajien keskuudessa oli kahta ilmaa: jotkut korostivat STK:n roolia, toiset pitivät TKL:n työtä erityisen tärkeänä.¹⁰⁶⁵

Matomäen mukaan Teollisuuden Keskusliittoon verrattuna varakas Suomen Työnantajain Keskusliitto halusi pitää itsenäisyytensä ja pani yhdistymisasiassa pitkään hanttiin ennen kuin ”järjestömotti laukesi”. Omasta osuudestaan hän muisteli, että STK puheenjohtajana vuosina 1986–1991 toiminut A. Ahlströmin pääjohtaja Krister Ahlström ehdotti Matomäkeä uuden TT:n ensimmäiseksi hallituksen puheenjohtajaksi, koska Matomäki oli ”aiemminkin vedellyt fuusioita”.¹⁰⁶⁶

Myös Timo Kauppinen piti länsi-integraatiota selityksenä uuden järjestön synnylle. Kun Suomen kansantalous avautui ja Euroopan taloudellinen integraatio eteni, kaksihaarainen järjestörakenne ei enää 1980-luvulla ollut tarkoituksenmukainen.¹⁰⁶⁷ Periaatteellisesti oli merkittävää, ettei elinkeinoelämän etujärjestöistä Teollisuuden Keskusliitto, eikä Keskuskauppakamari olleet työmarkkinaosapuolia eli sosiaalipartnereita, eivätkä näin ollen mukana ns. kolmikantapäätöksenteossa. Sen sijaan TT otti työehtosopimuspyödyssä STK:n paikan ja siitä tuli työmarkkinaosapuoli vuonna 1993.

¹⁰⁶³ Pesonen Markku 1992, 144; Komulainen 1996, 72–73; Kahri 2001, 355–358; Paavonen 2006, 25; vrt. Koroma 2015, passim.

¹⁰⁶⁴ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

¹⁰⁶⁵ Kahri 2001, 355.

¹⁰⁶⁶ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013. Hän viittasi mm. Rauma-Repolan ja Yhtyneiden Paperitehtaiden fuusioon 1991. Sitaateissa olevat ilmaisut ovat Matomäen. Ks. Palojärvi 2017.

¹⁰⁶⁷ Kauppinen 2005, 104–105.

TT:llä oli Koroman mukaan ”tiivis ja hyvin luottamuksellinen” keskusteluyhteys ulkoministeriöön koko Eta ja EY/EU-neuvottelujen ajan. Yhteyttä pidettiin myös presidentti Koivistoon. Koroma muisteli, että ”TKL oli sitoutunut olemaan elämöimättä EY-jäsenyysvaatimuksella ennen Eta-neuvottelujen päättymistä”.¹⁰⁶⁸ TT koki Etan samalla lailla kuin Keskuskauppakamari, Markku Mansnerin sanoin: ”kaiken varalta tärkeäksi selkänöjäksi”. Euroopan talousalue oli teollisuuden näkemyksen mukaan valmistava koulu, joka toi sisämarkkinoiden taloudelliset edut jo ennen jäsenyyttä. Idänkauppapainotuksen vähennettyä ja painopisteen siirryttyä Länsi-Eurooppaan, TT otti integraatioprosessin ennen kaikkea teollisuuden edunvalvonnan kannalta. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton ja ulkoministeriön neuvotteluissa TT:n kovat neuvottelutavoitteet liittyivät pysyviin poikkeuksiin, siirtymäkauden järjestelyihin ja mahdollisuuksiin säilyttää kansallisia säädöksiä EY-järjestelmien rinnalla. Suomi saikin oikeuden jättää jo ennen jäsenyyttä hakemuksia määräaikaista tullittomuuksista ja ulkotullien alennuksista sellaisille teollisuuden raaka-aineille ja komponenteille, joita ei valmisteta EU-alueella ollenkaan tai joiden valmistus ei riitä tyydyttämään kysyntää. Toisen TT:tä kiinnostavan ryhmän muodostivat EY:n lainsäädäntöön kuuluvat asiat, joihin TT:n oli yritettävä vaikuttaa. TT näki vaikuttamisen kentän laajana. Siihen kuuluivat Suomen viranomaiset, EU-komissio, EU-maiden viranomaiset ja teollisuus sekä Unice Brysselissä. Otollisiksi kohteiksi TT näki muiden muassa liikenne-, ympäristö- ja verotuskysymykset sekä aluepolitiikan.¹⁰⁶⁹

TKL:n/TT:n elintarviketeollisuuden jäsenkunta jakautui EU-jäsenyysneuvottelujen aikana kahtia. Kotimaisesta maataloudesta riippumaton elintarviketeollisuus irrottautui tuottajien omistamasta osuustoiminnallisesta ryhmästä, joka tuki MTK:n tavoitteita siirtymäkausista. Riippumaton elintarviketeollisuus toteutti oman jäsenkampanjansa ja ulkomaankauppaa harjoittavat suuryritykset perustivat *Elintarvikeryhmä -93:n*, joka vaati suoraa siirtymistä yhteismarkkinoiden hintatasolle.¹⁰⁷⁰

Euroopan unioni piti kansanäänestyksen alla suoria yhteyksiä eturyhmiin. Komission jäsen Hans van den Broek tapasi Suomen vierailunsa yhteydessä syyskuussa 1993 integraatioasioissa keskeisten poliitikkojen lisäksi myös teollisuuden edustajia. Lisäksi komission Suomen edustusto jatkoi yhteydenpitoa etujärjestöihin. Helmikuun lopulla 1994 ministerikokouksen yhteydessä edustuston päällikkö Eric Hayes muisti olleensa jälleen yhteydessä keskeisiin henkilöihin, myös etujärjestöihin teollisuuden puolella ja ammattiyhdistysliikkeessä. Hayesin mukaan kyllä-leiri pelasi harkitun varovaisesti. Käytännössä koko poliittinen ja taloudellinen eliitti kannatti EU-jäsenyyttä, myös TT ja kolme keskeistä palkansaajajärjestöä.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Koroma 2015, 249.

¹⁰⁶⁹ Mansner 2007, 251. Eurooppalaisten teollisuus- ja työnantajajärjestöjen yhteiselin Unice on nyk. *BusinessEurope*. <http://www.businessEurope.eu/>.

¹⁰⁷⁰ Martikainen 1998; Koroma 2015, 255–256; Martti Pallarin haastattelu 28.1.2011. *Elintarvikeryhmä -93* arvioi ruuan hinnan alenevan 20 prosenttia, mitä maataloustuottajien MTK väitti heppoisin perustein lasketuksi.

¹⁰⁷¹ Hayes 2011, 40,43,70,87; Euroopan yhdentymisen kronologia 2003, 28; Hämäläinen & Ovaska 1998, 85.

Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto oli yhteistyökumppanina mukana Taloudellisen tiedotustoimiston organisoimassa, nuorille suunnatussa *Euro-Pilot*-koulutusprojektissa.¹⁰⁷²

Vaikka Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto ja Keskuskauppakari tekivät yhteistyötä integraatioasioissa, ne olivat selvästi omia toimijoita. Kuten Saralehto muisteli, TKL/TT:llä ei ollut kovin suurta, itsenäistä osaa integraatiokampanjoinnissa ennen EU-kansanäänestystä, vaikka Jukka Koiviston arvion mukaan TT:n syntyminen TKL:n ja STK:n tilalle antoi uutta virtaa teollisuuden integraatiokampanjointiin. Asiantilaan vaikutti, että Taloudellinen tiedotustoimisto toteutti pääosin TT:n kampanjoinnin. Tätä tuki Åbergin EY-toimijoiden luokitus, jossa TKL/TT ei esiinny itsenäisenä toimijana, vaan on mukana vain muiden toimijoiden, kuten Keskuskauppakamarin ja Taloudellisen tiedotustoimiston kumppanina.¹⁰⁷³

Ennen kansanäänestystä kaikki keskeiset etujärjestöt, MTK:ta lukuun ottamatta, kolme suurinta puoluetta ja suuret tiedotusvälineet olivat EU-jäsenyyden kannalla. Jäsenyyden puoltajilla oli elinkeinoelämän tuen vuoksi paljon rahaa käytössään. Elinkeinoelämän kyllä-puolen tiedottamista koordinoimaan muodostettiin erityinen johtoryhmä. Ryhmän puheenjohtajana toimi Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtaja Jaakko Iloniemi. Jäseninä olivat Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton toimitusjohtaja Johannes Koroma, Taloudellisen tiedotustoimiston toimitusjohtaja Leif Fast sekä suuryritysten toimitusjohtajat: Fazerin Felix Björklund, Lemminkäisen Heikki Pentti ja Sanoma Oy:n Jaakko Rauramo.¹⁰⁷⁴ Johtoryhmäläisistä monet olivat toimineet aktiivisesti Euroopparyhmissä, valtaosa mm. Euroklubin jäseninä. Heidän kauttaan kyllä-puolen resursointi aivan kansanäänestyksen kynnyksellä oli riittävä. Eräänlaisesta erileirisydestä kertoi, että Keskuskauppakamari ei järjestönä ollut ryhmässä mukana.

Sillä, että Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto otti työehtosopimuspyödyssä, kolmikannassa, STK:n paikan, ei ollut suurta merkitystä integraatiokampanjalle, koska TaT hoiti käytännössä leijonanosan teollisuuden ja työnantajain kansanäänestystä edeltäneestä integraatiokampanjasta. Huolimatta ulkoistetusta vaalikampanjasta, TT ja sen edeltäjä Teollisuuden Keskusliitto noudattivat integraatiomyönteistä pitkää linjaa, joka oli perua jo Finefta- ja EEC-vapaakauppasopimuksista. Julkisuuteen näkyneeseen käytännön toimintaan vaikutti vuosien varrella useiden jäsenyritysten voimakas sidos idänkauppaan. Tällöin oli usein kyse punaisten vuorineuvosten johtamista vientiteollisuuden suuryhtiöistä ja niiden vaikutusvallasta TKL/TT:ssä. Idänkaupan näkökulmasta Teollisuuden Keskusliiton ja sen seuraajan Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton oli edullista seurata korostetun tarkasti virallista ulkopoliittikkaa, eikä elämöidä liikaa länsi-integraatiosta.

¹⁰⁷² Möra 1999, 157–158.

¹⁰⁷³ Sampsä Saralehdon sähköpostiviesti 21.1.2011. Kopio on hallussani. Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013; Åberg 1996, 256.

¹⁰⁷⁴ Hämäläinen 2009, 67.

Elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot tukivat jäsenyyskampanjaa

Elinkeinoelämän valtuuskunta käynnisti EY-asennetutkimukset

Evan EY-raportti 3: *Suomi uudessa Euroopassa. Eva-raportti Suomesta muuttuvan Euroopan osana* julkaistiin huhtikuussa 1992. Se paneutui Euroopan uuteen tilanteeseen ja tutkaili maamme valmiutta jäsenneuvotteluihin ja niiden jälkeen ilmeiseen jäsenyyteen. Raportti siirsi Jukka Tarkan mukaan painopistettä EY-pohdiskelusta lamasta selviämisen strategiaan. Kansantalouden elvytys eurokuntoon olisi joka tapauksessa tarpeen, sillä kilpailupaineet olisivat erityisen rajut siinä tapauksessa, että Suomi jättäytyisi integraation ulkopuolelle. Evan mukaan myös politiikkojen eurokoulutus olisi käynnistettävä nopeasti, jotta päästäisiin eroon piintyneestä tavasta ajatella Suomea ja EY:tä toisilleen vastakkaisina. Vaikka Eva asetti sisäisissä pohdinnoissaan EY-jäsenyyden tavoitteeksi jo vuonna 1988, mutta vuoden 1992 lopulle saakka se korosti jäsenyysvaihtoehdon tasapuolista ja asiapohjaista selvittämistä, eikä aktiivisesti lobannut jäsenyyden puolesta. Evan maltillinen toimintatapa oli tuolloin sama kuin Keskuskauppakamarilla, joka tosin kesällä 1991 asetti EY-jäsenyystavoitteen.¹⁰⁷⁵

Vuoden 1993 aikana kanta muuttui ja Evan verkkosivujen mukaan ennen kansanäänestystä tiedotuskampanjaan haettiin mallia Tanskan teollisuusliitosta. Etelärannan liittojen EY-edustaja Kari Jalas oli Iloniemen pätevä tiedustelumies, joka hankki materiaalia ja tietoja Brysselistä. Evan asennetutkimuksia käytettiin hyväksi kun viestinnän pääkohderyhmäksi otettiin kannastaan epävarmojen joukko. Evassa kiinnitettiin huomiota myös elämään unionijäsenenä ja tuotettiin tietoa europarlamentista, unionin toimielimistä ja pienten jäsenmaiden asemasta.¹⁰⁷⁶

TKL:n, STK:n ja TT:n hallituksissa puheenjohtajana toiminut Tauno Matomäki vaikutti myös Elinkeinoelämän valtuuskunnassa vuosina 1992–1996. Vaikka hän oli integraatioasiassa Evan linjoilla, hän ei oikein koskaan erityisesti lämmennyt Evan toiminnalle. Hän oli käytännön teollisuusmiehenä paljon tekemisissä työntekijöiden ja työntekijäjärjestöjen kanssa, eikä koskaan kokenut Evan tavoin vasemmiston painetta kovin suurena yhteiskunnallisena uhkana.¹⁰⁷⁷ Matomäen arvio Taloudellisen tiedotustoimiston liiallisesta politiikkaan keskittymisestä oli varsin samanlainen.

Eurooppalaistumisen saavuttamiseksi Evan tiedotustoiminnan teemaksi nousi elinkeinoelämän järjestöjen viestinnän samansuuntainen sisältö – ”EU ei ole täydellinen, mutta paras ratkaisu moneen ongelmaan”. Eva pääsi Tuomo Mörän EU-prosessiin osallistuneiden organisaatioiden listalle. Vaikka Eva oli varsin aktiivinen integraatio-kysymyksissä, se ei Heikki Pohjan mukaan ollut missään vaiheessa ay-liikkeelle läheinen yhteistyökumppani.¹⁰⁷⁸ Evan synnyn syyt selittänevät hyvin Pohjan huomion.

¹⁰⁷⁵ Tarkka 2002, 347–348;364; Etan jälkeen EY-jäsenyys 1991, Keskuskauppakamari 12.6.1991.

¹⁰⁷⁶ <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>

¹⁰⁷⁷ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

¹⁰⁷⁸ <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>; Mörä 1999, 13–14; Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

Elinkeinoelämän valtuuskunta käynnisti vuonna 1992 Evan EY/EU-asettutkimukset, jossa alettiin seurata suomalaisten integraatioajattelun muutoksia puolen vuoden välein kansanäänestykseen saakka. Eva oli aiemminkin, jo neljän vuoden ajan, mitannut suomalaisten integraatiomielipiteitä. Eva alkoi yhdessä Taloudellisen Tiedotustoimiston ja ulkoasiainministeriön kanssa toteuttaa Eurobarometreja keväästä 1992 lähtien. Kyse oli kahdesti vuodessa, samanaikaisesti EU-maissa toteutettavista mielipidekyselyistä, joiden kysymyksenasetteluista vastasi EU-komissio. Sen sijaan kaikissa jäsenmaissa paikalliset tutkimuslaitokset toteuttivat tiedustelut. Suomen osalta käytännön työn teki Suomen Gallup Oy.¹⁰⁷⁹

Leif Åbergin integraatiotoimijoiden koalitioluettelossa Elinkeinoelämän valtuuskunta on mainittu eri elinkeinoelämän järjestöjen koordinaattorina. Tämä on hieman yllättävää myös Åbergin oman tutkimuksen valossa, koska toisaalla Åberg luetteli kyllä-puolen koordinoiviksi päätoimijoiksi Taloudellisen tiedotustoimiston, KEY:n ja kolmen kansalaisjärjestön koordinoitiryhmän. Åberg sijoitti Evan samaan ryhmään kuin TKL/TT, TaT, KEY, Eurooppalainen Suomi parempi vaihtoehto ja Kyllä Euroopalle. Tosin Åbergin koordinaattoriarvioon saattoi vaikuttaa se, että elinkeinoelämän kyllä-puolen tiedottamista koordinoimaan muodostetun johtoryhmän puheenjohtajana toimi Evan toimitusjohtaja Jaakko Iloniemi. Esko Antola katsoi, että Evan osuutta jäsenyyskampanjassa on saatettu ylikorostaa. Sen sijaan hän ei väheksy Eva toteuttamien mielipidetutkimusten merkitystä integraatioprosessissa.¹⁰⁸⁰

Elinkeinoelämän valtuuskunta oli epäilemättä integraatiotoimija, joka teki työtä integraation eteen nostamalla asioita keskusteluun ajatushautomona, mutta myös jalkautumalla seminaarikentille. Näistä ajatushautomotoiminta oli vahvempi, eikä Evan merkitys käytännön kansanäänestyskampanjassa ollut erityisen merkittävä, vaikkapa Keskuskauppakamariin tai Taloudelliseen tiedotustoimistoon verrattuna. Kun muistelee Evan perustamissyötä, vasemmistolaisuuden vastustamista, niin integraatiohankkeessa Evan voi katsoa onnistuneen. Vasemmiston valta ei EU-jäsenyyden myötä ole ainakaan kasvanut.

¹⁰⁷⁹ Tarkka 2002, 348; Laakso 1994, 356–359; <http://www.fsd.uta.fi/fi/aineistot/taustatietoa/eurooppa.html>. Ensimmäinen eurobarometri tehtiin vuonna 1974. Kokonaisuudessaan eurobarometri on kerätty Suomessa jäsenyysvuodesta 1995 alkaen, mutta EU-aiheisten kysymysten osalta Suomi tuli mukaan jo vuodesta 1993 alkaen, Laakson mukaan keväästä 1992. Kustakin jäsenmaasta haastatellaan henkilökohtaisesti 1 000 vastaajaa. Tieteellisesti tutkimuksesta 1990-luvun alussa vastasi prof. Sten Berglund Åbo Akademin Vaasan yhteiskuntatieteellisestä laitoksesta.

¹⁰⁸⁰ Åbergin samassa koalitiossa oli myös: UM:n koordinoitiryhmä, Suomen Pankkiyhdistys, Vakuutusyhtiöiden keskusliitto, Pellervo-seura ja Liiketoimintajain keskusliitto (TKL, STK). Åberg 1996, 255–256; Hämäläinen 2009, 67.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos antoi julkisen tukensa jäsenyydelle kansanäänestysvuonna 1994

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos noudatti valitsemaansa asiantuntijalinjaa, eikä liputtanut EU-jäsenyyden puolesta ennen kuin kansanäänestys alkoi olla käsillä. Euroopan kehitykseen liittyvät aiheet valtasivat vielä aikaisempaa enemmän sijaa Etlan julkaisuissa vuonna 1992 ja sen jälkeisinä kahtena vuonna. Etlan katsoi tavallaan jäsenyyssratkaisua pidemmälle integraation seuraaviin vaiheisiin ja erityisesti valuuttaan sekä talousunioniin liittyvät tutkimusaiheet lisääntyivät. Etlan tutkimukset antoivat työkaluja integraatiokeskusteluun ja vaikuttivat etujärjestöjen kantoihin, koska järjestöt hyödynsivät julkaisuja runsaasti vetäessään integraatiolinjauksia. Myös Palkansaajakeskusjärjestöistä Akava hyödynsi niitä aktiivisesti ja Heikki Pohja muisteli SAK:n ekonomistien olleen tekemisissä Etlan väen kanssa. Osin jo senkin vuoksi, että ekonomistipiirit olivat Suomessa suppeat.¹⁰⁸¹

Vaikka valtaosa Etlan kansainväliseen talouteen liittyvistä julkaisuista liittyivät epäsuorasti EU-jäsenyysspohdintoihin, niin olen ottanut tähän mukaan vain suoranaiset integraatiojulkaisut. B-sarjassa ilmestyi muutama julkaisu, jotka ajoitukseltaan, aiheeltaan ja suomenkielisinä sopivat mainiosti käynnissä olevaan vilkkaaseen integraatiokeskusteluun. Kari Alho, Markku Kotilainen ja Mika Widgrén kirjoittivat vuonna 1992 kirjan: *Suomi Euroopan yhteisössä – arvio taloudellisista vaikutuksista*. Kotilainen arveli, että suomalainen keskustelu EU-jäsenyydestä perustui merkittävältä osin siihen ja Valtion taloudellinen tutkimuskeskuksen VATT:in samoihin aikoihin ilmestyneeseen vastaavaan kokonaisarvioon.¹⁰⁸² Seuraavana vuonna Alhon ja Widgrénin *Tanskan EY-kokemukset Suomen kannalta*¹⁰⁸³ toi mukaan pohjoismaista vertailua. Samat tekijät julkaisivat ennen kansanäänestystä vuonna 1994 kirjan: *Suomen EU-valinta*. Se oli osa kauppaja teollisuusministeriön rahoittamaa varsin merkittävää *Euroopan integraatio ja Suomen vaihtoehdot*-tutkimuskokonaisuutta.¹⁰⁸⁴ Samaan hankkeeseen kuului kansanäänestysvuonna myös Minna Puhakan kirja: *Euroopan integraatio ja yritysstrategiat*.¹⁰⁸⁵ Lisäksi B-sarjassa ilmestyi vuonna 1994 Kotilaisen, Alhon ja Mika Erkkilän valtuuttaunionia käsittelevä teos: *Suomen valmistautuminen EMU-jäsenyyteen*.¹⁰⁸⁶

C-sarjassa vuonna 1993 ilmestynyt Mika Widgrénin *Kansallinen vaikutusvalta Euroopan yhteisön päätöksenteossa*¹⁰⁸⁷ sopi myös hyvin tuolloin ajankohtaiseen integraatiokeskusteluun. Myöhemmin muun muassa Turun kauppakorkeakoulun professorina työskennellyt Widgrén julkaisi ahkerasti myös Etlan keskustelupapereita-sarjassa, mm. kuusi pääasiassa EY:n päätöksentekoa pohtivaa kirjoitusta. Yksi niistä

¹⁰⁸¹ Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012, Akavan hallitus 1993 ptk liitteinen, esim. 4.2.1993; Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

¹⁰⁸² ETLA B 81. Helsinki 1992. <http://www.etla.fi/wp-content/uploads/2012/09/B81.pdf>. VATT, Suomi Euroopan yhteisön jäseneksi? Taloudelliset vaikutukset. VATT-julkaisu 5/1992. Ks. Kotilainen 2016, 104, 111. Kirjat eivät ole lähdeluettelossa.

¹⁰⁸³ ETLA B 85. Helsinki 1993. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

¹⁰⁸⁴ ETLA B 94. Helsinki 1994. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

¹⁰⁸⁵ ETLA B 92. Helsinki 1994. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

¹⁰⁸⁶ ETLA B 103. Helsinki 1994. Ks. Kotilainen 2016, 106, 111. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

¹⁰⁸⁷ ETLA C 64. Helsinki 1993. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

oli suomeksi. Lisäksi hän kirjoitti Kari Alhon kanssa kaksi artikkelia kansainvälisiin tieteellisiin julkaisuihin Suomen taloudesta, politiikasta ja EU:hun liittymisestä.¹⁰⁸⁸

Markku Kotilaisen jatkoi rahaliiton ja valuuttakurssipolitiikan tutkimusta. Vuonna 1992 hän kirjoitti keskustelupapereita-sarjaan julkaisun: *Euroopan raha- ja talousunioni ja Suomi*.¹⁰⁸⁹ Kaksi muuta Kotilaisen julkaisua käsitteli valuuttakurssipolitiikkaa.¹⁰⁹⁰ Pasi Kuoppamäen kirjoitus vuonna 1994 tarkasteli EY:n kilpailupolitiikkaa.¹⁰⁹¹

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos julkaisi eri sarjoissaan vuosien 1986 ja 1994 välisenä jakson runsaasti, noin 70, integraatiota ja Euroopan kehitystä käsitellyttä kirjaa ja kirjasta. Julkaisujen määrä lisääntyi koko tarkastelujakson ajan. Alla olevassa taulukossa olen jaotellut julkaisut aihepiireittäin pääasiassa julkaisun nimen ja oman arvioni mukaan. Useat julkaisut sisältävät aineistoa, jonka voisi sijoittaa useaan luokkaan. Lisäksi jotkut listaukseni ulkopuolelle jäävät julkaisut saattavat sisältää integraatiota sivuavaa aineistoa. Olen pitänyt julkaisuja Etlan toiminnan luonteen vuoksi taloustieteellisinä, joko kansantalous- tai liike-taloustieteellisinä, enkä ole jaotellut niitä tieteenalan perusteella. Taulukkoa voi kuitenkin pitää suuntaa-antavana.

Etlan eri julkaisusarjojen integraatiota koskeneet ja sitä sivunneet julkaisut aihepiireittäin 1986–1994¹⁰⁹²

Vuosi	integraatio	rahapolitiikka, EMU ja vastaava	Neuvostoliitto, Venäjä ja idänkauppa	Viro ja Baltian maat	muut	yhteensä
1986			2		1	3
1987						0
1988		1				1
1989	5	1			1	7
1990	7		2		1	10
1991	4	2	2	2		10
1992	4	2	2	1	2	11
1993	6	1	2	3	1	13
1994	6	1	1	4	1	13
yhteensä	32	8	11	10	7	68

¹⁰⁸⁸ List of Publications on Integration and the International Economy by ETLA 2005.

¹⁰⁸⁹ ETLA Discussion Paper No. 408. Helsinki 1992.

¹⁰⁹⁰ Kotilainen, Markku: Exchange Rate Unions: A Comparison to Currency Basket and Floating Rate Regimes – A Three-Country Model. ETLA Discussion Paper No. 399. Helsinki 1992 ja Kotilainen, Markku: Exchange Rate Unions: A Comparison with Currency Basket and Floating Rate Regimes – A Case of Temporary Shocks. ETLA Discussion Paper No. 448. Helsinki 1993. Kirjat eivät ole lähdeluettelossa.

¹⁰⁹¹ Kuoppamäki Pasi, *European Markets for Corporate Control: A Study of Takeovers' Influence on Corporate Behaviour and Implications on EC Policy*. ETLA Discussion Paper No. 491. Helsinki 1994. Kirja ei ole lähdeluettelossa.

¹⁰⁹² List of Publications on Integration and the International Economy by ETLA 2005. Olen tehnyt julkaisujen jaon aihepiireittäin. Moni artikkeli sisältää aineistoa useasta luokasta ja listasta lienee jäänyt joitain integraatioainesta sisältäviä artikkeleja pois.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen tutkijat olivat suosittuja luennoitsijoita erilaisissa integraatioseminaareissa ennen kansanäänestystä. Pentti Vartia esitelmöi mm. Euroklubin tilaisuudessa vuonna 1994.¹⁰⁹³

Integraatiokysymyksessä asiantuntijaroolissaan viihtynyt ja lähinnä asiantuntijoille tutkimuksiaan julkaissut Etna osallistui keväällä 1994 jäsenyyskeskusteluun julkaisemalla suurelle yleisöllekin suunnatun kaksisivuisen EU-myönteisen tiedotteen: *Suomen EU-ratkaisu*.¹⁰⁹⁴ Tiedotteen alkukappale lainaa toimitusjohtaja Pentti Vartian puheenvuoroa kauppa- ja teollisuusministeriön *Euroopan integraatio ja Suomen vaihtoehdot*-tutkimuskokonaisuuden julkistamistilaisuudessa. Vartian mukaan EU-päätös on keskeinen kansallinen ratkaisu, joka vaikuttaa koko yhteiskuntaan, talouteen, yrityksiin, kotitalouksiin, julkiseen hallintoon ja maamme kansainväliseen asemaan. Ratkaisu vaikuttaa siihen, kuinka hoidamme asioitamme sekä kansallisin päätöksin että vuorovaikutuksessa muiden maiden kanssa.¹⁰⁹⁵

Vaikka tiedotteen perussanoma oli eturyhmien kannanotoista tuttu, se toi tutkimuslaitoksen rooliin sopivasti hieman aiemmista poikkeavia näkökulmia elinkeinoelämän järjestöjen varsin yhdenmukaisiin integraatioperusteluihin. Tiedote käsitteli EU-ratkaisua viiden alaotsikon alla. *Julkinen sektori*-osa (1) keskittyi verotukseen ja totesi, että harmonisoinnin sijasta on alettu luottaa entistä enemmän verokilpailuun. Elinkeinoelämän järjestöjen integraatiopohdinnoissa maatalous ei ollut painopisteitä, mutta Etnan tiedotteessa se nostettiin esiin ja *maatalous* (osa 2) todettiin vaikeaksi alueeksi, mutta todettiin se ongelmalliseksi myös EU:n ulkopuolella. Tiedote arveli EU:n maatalouspolitiikan tuovan hyvinvointihyötyjä, mutta tuottajien tulot saattavat kyllä laskea. *Kauppapolitiikka*-osassa (3) tiedote viittasi EU:n luonteeseen tulliliittona, joka pyrkii poistamaan kaupan esteet. Tiedotteen mukaan EU on ollut Gattin vauhdittajana voimatekijä, joka edistää maailmankaupan vapautumista. EU:n kauppapolitiikka tuo Suomelle kolme potentiaalista ongelmakohtaa: Suomen lähialueiden kauppa, kaupan siirtymät erityisesti elektroniikan ja autojen tuonnissa ja osallistuminen mahdollisiin kauppasotiin.¹⁰⁹⁶

Uutta tiedotteessa oli, että tutkimuslaitosmaisessa *talouspolitiikka*-osassa (4) otettiin esiin myös elinkeinoelämän järjestöjen tiedottamisessa varsin harvoin esiintyneitä kriittisiä näkökantoja, kun se arveli, että sopeutuminen Euroopan talous- ja rahaliittoon voi olla Suomelle ongelmallisempaa kuin muille maille. Tämä aiheutuu vientimme tuote- ja maarakenteesta. ”Esimerkiksi viime vuosina olisi ollut vaikeata selvittää ilman valuuttakurssien joustoa, jos meille tyypillinen sisäinen jäykkyys ja etujen varjeleminen ei olisi väistynyt”. Vaikka talous hakee joustoväylänsä erilaisissa olosuhteissa eri lailla, olisi näihin ongelmiin mukaan syytä varautua jo jäsenyyteen astuttaessa. Tämän vuoksi Suomen olisi omaehtoisesti kehitettävä talouspolitiikkaa, jotta voisimme hoitaa talouttamme kohtaa-

¹⁰⁹³ Hämäläinen 2009, 65.

¹⁰⁹⁴ Julkaisupäivä 14.3.1994.

¹⁰⁹⁵ Tiedotteesta ei selvästi ilmene, onko se Vartian puheen referaatti. Etnan tiedote 14.3.1994. Markku Lemmetyn kokoelma.

¹⁰⁹⁶ Etnan tiedote 14.3.1994.

via, muista EU-maista poikkeavia häiriöitä. *Päätöksenteon* (5) tarkastelu osoitti tiedotteen mukaan, että riskit sitouduttaessa sisämarkkinalainsäädäntöön ovat Eta-sopimuksessa suurempia kuin EU-jäsenenä. EU-jäsenenä meillä on aitoa vaikutusvaltaa, jota Eta-sopimus ei tuo.¹⁰⁹⁷

Yhteenvedossa katsottiin jäsenyyden tukevan kilpailullisia ratkaisuja, kun taas jäsenyyden hylkääminen ylläpitäisi ilmeisesti keskittyneitä edunvalvontaraken- teita. Ulkopuolelle jäämisen uskottiin vievän marginaaliin, Pohjois-Euroopan rajamaaksi, mikä ei kiinnostaisi ulkomaita eikä ulkomaisia ja suomalaisia sijoit- tajia. Investointipäätöksillä oli merkitystä talouden kehitykseen myös lyhyellä tähtämellä. Yritykset olivat jo suuntautuneet jäsenyyteen ja virittäytyneet sen varaan. Tiedotteessa tiivistettiin kansainvälisen toiminnan iloja, kun todettiin, että integraatio ei merkitse vain tavaroiden vaihtoa ja yhteisiä standardeja, vaan kansainvälisen yhdentymisen kautta voimme seurata kiinteämmin muualla ta- pahtuvaa tieteellistä, teknologista ja yhteiskunnallista kehitystä. Lopussa tuotiin esiin realismia kertomalla, että Suomen menestys on perustunut pitkälti muualla keksittyjen ja kehitettyjen ideoiden hyödyntämiseen. Olemme lainanneet tapoja ja instituutioita, joita nykyisin pidämme kansallisina. Pohdinta kansallisista ja kansainvälisistä lähtökohdista päätti Etlan tiedotteen toteamalla, että kansallinen ja kansainvälinen eivät ole ”sovittamattomassa ristiriidassa keskenään, pikem- minkin ne ovat toisiaan täydentäviä lähtökohtia”.¹⁰⁹⁸

Etlan linjaukset saivat laajaa julkisuutta, kun Helsingin Sanomat julkaisi 15.3.1994 koko sivun, useita artikkeleja käsittävän, EU-kokonaisuuden otsikolla ”Tutkimuslaitoksilta tukea Suomen EU-jäsenyydelle”. Sivulla kuvataan myös KTM:n Etlalta tilaamaa kokoavaa selvitystä *Suomen EU-valinta* ja useammassa artikkelissa lainataan Pentti Vartiaa.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos teki työtä kulisseyksissä ja pysytteli tutkimuslai- tokseksi. Sen julkaisemat lukuisat integraatiotutkimukset tukivat elinkeinoelämän etujärjestöjen, yritysten ja koko yhteiskunnan integraatiopohdintoja. ETLA otti jul- kisen kantansa EU-jäsenyyteen vasta kansanäänestyskampanjan kalkkiviivoilla.

Taloudellinen tiedotustoimisto veti teollisuuden kansanäänestyskampanjaa

Taloudellinen tiedotustoimisto oli vuoteen 1992 saakka tunnettu lyhenteestä TT, mutta kun Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto syntyi ja otti käyttöön TT- lyhenteen, Taloudellisen tiedotustoimiston lyhenteeksi tuli TaT.¹⁰⁹⁹ TaT oli varsin keskeinen, ellei keskeisin, toimija elinkeinoelämän, erityisesti teollisuuden, in- tegraatiokampanjassa parina vuotena ennen neuvoo-antavaa kansanäänestystä. Sen toiminta oli suunnitelmallista ja tavoitteellista, samaan tyyliin kuin Keskus- kauppakamarilla, mutta TaT oli koordinoijana vielä tärkeämpi kyllä-puolen jär- jestöjen kampanjoinnissa.

¹⁰⁹⁷ Etlan tiedote 14.3.1994.

¹⁰⁹⁸ Etlan tiedote 14.3.1994.

¹⁰⁹⁹ Olen käyttänyt selvyden vuoksi lyhennettä TaT alusta saakka.

Jukka Koiviston arvion mukaan Keskuskauppakamari oli mahdollisesti merkittävin elinkeinoelämän integraatiotoimija aivan 1990-luvun alussa, mutta tilanne muuttui TKL:n ja STK:n yhdistyttyä ja TT:n synnyttyä. Koivisto muisteli TKL:n integraatiotunnelman muuttuneen Ruotsin haettua EY:n jäsenyyttä heinäkuun alussa 1991. Teollisuuden integraatiokampanjoinnin vetovastuu oli tuolloin jo Taloudellisella tiedotustoimistolla. Myös SAK:n integraatiovaikuttaja Heikki Pohja muisti Taloudellisen tiedotustoimiston olleen elinkeinoelämän järjestöistä merkittävin toimija ennen kansanäänestystä ja integraatioasioissa pitkään tärkeä yhteistyökumppani ay-liikkeelle.¹¹⁰⁰

Taloudellinen tiedotustoimisto oli vahvasti mukana myös viranomaisten Eurooppa-tiedotustyössä. Tyydyttääkseen tavallisen suomalaisen tiedontarvetta Ulkoasianministeriö julkaisi yhteistyössä Taloudellisen tiedotustoimiston kanssa vuonna 1992 48-sivuisen käsikirjan *Euroopan unioni - perusteos*. Sen painosmäärä oli komeat 65 000 kappaletta.¹¹⁰¹ Lisäksi huomattavaa oli, että Ulkoasianministeriö teetti vuodesta 1992 alkaen yhteistyössä Taloudellisen tiedotustoimiston ja Elinkeinoelämän Valtuuskunnan kanssa Eurobarometer-kyselyn mielipideilmaston tarkkailemiseksi. Hanke oli avoin myös ns. EU-kriittisille organisaatioille, mutta niillä ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia tulla mukaan.¹¹⁰²

TaT oli myös keskeinen integraatiokouluttaja. Arvioidessaan koulutustoimijoiden merkitystä EU-prosessissa ennen kansanäänestystä vuosina 1992–1994 Jaana Hakkarainen totesi, että Taloudellista tiedotustoimistoa voi kutsua keskeisemmäksi EU-tiedotuksen, koulutuksen ja kampanjoinnin vaikuttajaksi. TaT teki runsaasti yhteistyötä muiden EU-myönteisten kampanjatahojen kanssa sekä tuotti koulutus- ja kampanjamateriaalia.¹¹⁰³ Leif Åberg taas piti Taloudellista Tiedotustoimistoa integraatiokampanjan keskeisenä koordinoivana päätoimijana vuosina 1992–1994.¹¹⁰⁴

Taloudellinen tiedotustoimisto oli myös suosittu tietolähde. Tuomo Mörän mukaan teollisuuden ja elinkeinoelämän vaikuttajista Taloudellisella tiedotustoimistolla oli merkittävä taustarooli, vaikka journalistit eivät sitä varsinaisesti tietolähteenä usein maininneetkaan. Myös Mörä arvioi Taloudellisen tiedotustoimiston keskeisimmäksi kyllä puolen tiedotuksen, koulutuksen ja kampanjoinnin vaikuttajaksi.¹¹⁰⁵

Taloudellinen tiedotustoimisto suuntasi kampanjointiaan toiminta-ajatuksensa mukaisesti edelleen erityisesti koululaisiin ja opettajiin, jotka ottivat kiitollisina vastaan koulutusta sekä tuki- ja tausta-aineistoa. TaT organisoi nuorille suunnatun koulutusprojektin *Euro-Pilotin*, jossa sen yhteistyökumppaneina oli suoma-

---

¹¹⁰⁰ Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013; Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

¹¹⁰¹ Aro & Impiö & Kemppinen 1994.

¹¹⁰² Kivikuru 1996, 40–41; Laakso 1994, 356–359.

¹¹⁰³ Hakkarainen 1996, 278.

¹¹⁰⁴ Muut olivat: KEY, kolmen kansalaisjärjestön Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto, Kyllä Euroopalle ja Naisten Eurooppa koordinoitiryhmä. Åberg 1996, 255.

¹¹⁰⁵ Mörä 1999, 157.

laisia suuryrityksiä sekä Akava, SAK, STTK, TT, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES, työ- ja ulkoasiainministeriöt, Opetushallitus ja Yleisradio. Lisäksi TaT tuotti yritysten henkilöstön kouluttamiseen *Yrityksen eurotieto*-aineistopakettin. Useat EY-koulutusta tarjonneet organisaatiot, kuten Markkinointi-Instituutti, Maaseudun sivistysliitto ja Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliitto ilmoittivat käyttävänsä tai levittävänsä Taloudellisen tiedotustoimiston tuottamaa aineistoa. TaT oli suurin materiaalintuottaja ulkoministeriön Eurooppatiedotuksen toimipisteille. Myös Eurooppa-Instituutissa oli käytössä Taloudellisen tiedotustoimiston tekemä Eurooppa-kalvosarja osana opetusaineistoa.¹¹⁰⁶

Kansanäänestysvuonna 1994 ilmestyi *Euroopan unioni – perusteoksesta* uusittu, 60-sivuinen painos, jonka esipuheessa mainittiin, että kyseessä oli korjattu versio. Esipuhe oli päivätty maaliskuussa 1994 ja kirjanen julkaistiin muutamaa kuukautta ennen kansanäänestystä. Molempien versioiden kirjoittajista kaksi oli kokeneita etujärjestöjen integraatiotiedottajia. Pekka O. Aro oli pitkän linjan Eurooppamies, mm. ammattiyhdistysliikkeen Eurooppa-hankkeissa ja Pekka Impiö vastasi suuresta osasta Keskuskauppakamarin integraatiojulkaisuja, pääosin yhdessä Sampsa Saralehdon kanssa. Kolmas kirjoittaja Reijo Kemppinen oli taustaltaan toimittaja, joka työskenteli ulkoasiainministeriössä ja myöhemmin korkeassa EU-virassa.¹¹⁰⁷

Toiminta maksoi ja Taloudellinen tiedotustoimisto käytti Karvisen mukaan kansanäänestystä edeltäneeseen kampanjointiin noin 20 miljoonaa markkaa, reilut kolme miljoonaa euroa. Sen lisäksi teollisuuden toimialaliitoilla oli oma kampanjaohjelmansa. Kampanjat olivat hyvin asiapainotteisia, eivätkä ne olleet kalliita, jos niitä vertaa vaikka teollisuuden veljesliittojen vastaavaan kampanjointiin Ruotsissa. Tosin myös Ruotsin valtion tiedotuskampanjan menoarvio oli nelinkertainen Suomen viralliseen tiedotuskampanjaan verrattuna.¹¹⁰⁸

Jukka Koivisto näki arvion käytetyistä 20 miljoonasta markasta varsin oikeaksi. Summan maksoi pääosin teollisuus ja jonkin verran myös pankkisektori. Kauppa ei ollut juuri kampanjaa rahoittamassa, koska kauppa koki usein EU:n uhkaksi. Ruotsin elinkeinoelämä oli rahoittanut Karvisen mainitsemää integraatiokampanjointia noin 200 miljoonalla kruunulla. TaT seurasi Ruotsin lisäksi tarkasti myös Itävallan ja Norjan integraatiokampanjointia ja teki jonkin verran yhteistyötä veljesjärjestöjen kanssa.¹¹⁰⁹

Unto Hämäläisen arvion mukaan elinkeinoelämän rahapussin suun avautumiseen oli kaksi syytä. Yhtäältä talouselämä oli vihdoinkin saanut omat rivinsä järjestykseen ja toisaalta se tiesi, että jäsenyydestä olisi edessä kova koitos, neuvoo-antava kansanäänestys, jonka Ahon hallitus oli luvannut järjestää ennen jäsenyyssovimuksen lopullista hyväksymistä.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁶ Hakkarainen 1996, 278; Mörä 1999, 157–158; mm. itse käytin Taloudellisen tiedotustoimiston aineistoa.

¹¹⁰⁷ Aro, Impiö & Kemppinen, 1994.

¹¹⁰⁸ Karvinen 2001, 31; Natri 1994, 150–151.

¹¹⁰⁹ Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013.

¹¹¹⁰ Hämäläinen 2009, 53.

Taloudellisen tiedotustoimiston taktiikka oli Mörän mukaan sama kuin useilla kyllä-puolen toimijoilla, lobbaavaa taustavaikuttamista. Mielenpitojen suoran tyrkyttämisen sijasta ”pyrittiin luomaan olosuhteita, joissa keskustelua käytäisiin mahdollisimman paljon näissä kehyksissä ja joissa näihin kehyksiin liittyvät argumentit näyttäytyisivät järkevinä.” Keskuskauppakamarin tavoin Taloudellinen tiedotustoimisto teki ahkerasti kenttätöitä. Se pyrki vaikuttamaan tiedotusvälineiden kautta ja mm. järjesti journalisteille lukuisia kursseja ja keskustelutilaisuuksia ympäri Suomea ja hankki asiantuntijat näihin tilaisuuksiin ja vastasi osin tai kokonaan niiden kustannuksista. TaT myös organisoi ja kustansi edelleen journalisteille kurssimatkoja Brysseliin. Lisäksi se piti yhteyttä hyvin monenlaisiin ryhmiin. Jopa Kirkkohallitus oli Taloudellisen tiedotustoimiston vierana ennen kansanäänestystä.¹¹¹¹

Taloudellisen tiedotustoimiston kotimainen yhteistoimintaverkosto oli varsin kattava, mikä oli tärkeää koordinoitua harjoittaneelle toimijalle. Se ulottui yhteistyöhön ainakin ulkoministeriön, kauppaja teollisuusministeriön, Keskuskauppakamarin, Evan, Etlan, Euroklubin, toimittajajärjestöjen, viestintä- ja toimittajakoulutusorganisaatioiden, opettajajärjestöjen, Suomen tiedottajien liiton, KEY:n, Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto- ja Kyllä Euroopalle -kansalaisjärjestöjen kanssa.¹¹¹² Lisäksi Åberg näki Taloudellisen tiedotustoimiston olleen yhteistyössä EU-tiedotuksen johtoryhmässä TT:n, Evan, yritysjohtajien, Gallupin, Monitorin, kouluttajaorganisaatioiden, opettajaorganisaatioiden ja kyllä-puolen järjestöjen, kuten Naisten Eurooppa ja Nuorten Eurooppa, kanssa.¹¹¹³ Verkostoon kuuluvista ainakin Euroklubin ja Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto -kansalaisjärjestön syntyyn Taloudellisella tiedotustoimistolla oli merkittävä osa.

Taloudellisen tiedotustoimiston toiminta EY/EU-integraation edistämiseksi suomalaisessa politiikassa oli varsin pitkäjänteistä ja määrätietoista sekä harkituille kohderyhmille harkituin keinoin suunnattua. Toimintavapaus oli hieman laveampi kuin isännällään, TKL/TT:llä, sillä Taloudellinen tiedotustoimisto ei ollut yhtä paljon mukana päivittäisessä edunvalvonnassa, eikä sen tarvinnut seurata yhtä tarkasti virallisen ulkopoliittikan asettamaa aikataulua. Tauno Matomäki muisti vierastaneensa Taloudellisen tiedotustoimiston tiedottamislinjaa, jonka hän muisti kokeneensa joskus turhan pönäkäksi ja liikaa politiikkaan keskittyneeksi.¹¹¹⁴

Taloudellisen tiedotustoimiston työ huipentui kansanäänestyskampanjassa, jossa TaT toimi laajan yhteistoimintaverkoston koordinaattorina. Taloudellinen tiedotustoimisto ja suomalainen teollisuus pääsivät tavoitteeseensa, Euroopan unioniin. Länsi-integraatiohankkeessa Elinkeinoelämän valtuuskunnan tavoin myös TaT:n perustehtävä, vasemmistolaisuuden vastustaminen, eteni.

¹¹¹¹ Möra 1999, 159; Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013.

¹¹¹² Möra 1999, 157.

¹¹¹³ Åberg 1996, 255–256.

¹¹¹⁴ Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

Palkansaajakeskusjärjestöjen KEY-yhteistyö huipentui

SAK toimi tarmokkaasti jäsenyyden puolesta

Länsi-integraatio tuli vuosi vuodelta enenevässä määrin mukaan Suomen Ammatiliittojen Keskusjärjestön jokapäiväiseen toimintaan. Vuonna 1992 SAK:n hallitus paneutui huolella integraatiokehitykseen. Tammikuun kokouksessa Kari Tapiola esitteli Ahon hallituksen EY-selontekoa *Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys* seitsemisivuisen muistion avulla. Myös Peter J. Boldt teki kokoukselle kolmisivuisen ensiarviomuistion samasta selonteosta. Boldtin laatimat tilannekatsaukset olivat keskeisiä SAK:n hallituksen seurattavaa vuoden mittaan integraatiotilanteen kehitystä. Katsaukset katsoivat myös tulevaisuuteen ja sivusivat mm. talous- ja rahaliittoa.¹¹¹⁵

Työntekijäjärjestöjen vaikuttaminen julkisuudessa tapahtui pääosin lehdistössä leviävien kannanottojen, tiedotteiden ja julkilausumien avulla. Näin tapahtui pariin otteeseen heti alkuvuodesta 1992. Tammikuun lopulla Helsingissä järjestettiin Eftamaiden ammatillisten keskusjärjestöjen puheenjohtajakokous. Kokous hyväksyi 22.1.1992 työntekijöiden asemaa korostavan kansainvälisen kannanoton. Kokoukseen osallistuneet suomalaispuheenjohtajat, SAK:n Lauri Ihalainen, TVK:n Matti Kinnunen ja Akavan Voitto Ranne lähettivät samana päivänä kannanoton tiedoksi pääministeri Esko Aholle. Viestin allekirjoittajat halusivat korostaa pääministerille erityisesti Etan nopean toteutumisen lisäksi EY:n Maastrichtissa pitämän huippukokouksen sosiaalisia kysymyksiä koskevien päätösten merkitystä myös Efta-maille.¹¹¹⁶

Metallityöväen liitto näytti tietä, kun samanaikaisesti em. kokouksen kanssa Metalliliiton valtuustossa 22.1.1992 puheenjohtaja Per-Erik Lundh toisti toiveensa pikaisesta EY-jäsenanomuksen jättämisestä ja esitti, että metalliväki huolehtii omalta osaltaan siitä, että Suomessa käydään perusteellinen keskustelu EY-jäsenyyden hyvistä ja huonoista puolista. Melkein heti Lundhin kannanoton jälkeen Metalliliiton virallinen kanta EY:hyn lyötiin kiinni liittokokouksessa Tampereella tammikuun lopulla 1992, jolloin liitto päätti tukea Suomen EY-jäsenyyttä äänin 263–139.¹¹¹⁷ Enemmistö oli selkeä, mutta yksimielisyys oli kaukana.

Metalliliiton linjauksen jälkeen palkansaajakeskusjärjestöt jatkoivat tiiviisti yhteistä integraatiovaikuttamista. Seuraavassa kuussa, 18. helmikuuta 1992, palkansaajakeskusjärjestöt Akava, SAK, STTK ja TVK julkaisivat tiedotteen: ”Palkansaajakeskusjärjestöt EY-jäsenyysneuvottelujen takana: Tavoitteet ja pelisäännöt hiottava kolmikantaperiaatteella”, alaotsikkona: ”Suomi tarvitsee kansallisen EY-strategian kohdatakseen jäsenyyteen liittyvät muutokset”.¹¹¹⁸ Järjestöt eivät vielä olleet jäsenyyden, vaan jäsenyysneuvottelujen takana.

¹¹¹⁵ SAK:n hallitus 13.1.1992, ptk § 4.3 liitteinen; 19.10.1992 ptk § 4.3, liite 8; 16.11.1992 ptk § 4.1, liite 3, 7.12.1992 ptk § 4.5, liite 5.

¹¹¹⁶ Kannanotto TA:n Efta/Eta-1993-kansiossa.

¹¹¹⁷ Uimonen 2012, 270–272. Liittokokouksen ajankohta oli 26.–29.1.1992. http://www.arjenhistoria.fi/actions/imageinfo.php?id=1164795&from=&prms=s_start%03D700%026s_class%03D1. Luettu 2/2014.

¹¹¹⁸ Tiedote 18.2.1992: Palkansaajakeskusjärjestöt EY-jäsenyysneuvottelujen takana. Markku Lemmetyrjän kokoelma. TVK oli vielä mukana tiedonannossa. Se haettiin konkurssiin 2.9.1992.

Palkansaajajärjestöjen mukaan suomalainen ay-liike on valmis antamaan panoksensa siihen, että pystymme hallitsemaan EY:n jäsenyydestä aiheutuvan rakennemuutoksen. Hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyö on erittäin tärkeää. Tiedotteen painotukset poikkesivat jossain määrin elinkeinoelämän liittojen vastaavista. Tiedote korosti mm. seuraavia palkansaajille ja kuluttajille tärkeitä asioita: työllisyyspolitiikka, sopimuspolitiikka, julkisen sektorin hyvinvointipalvelut ja sosiaaliturva, aluepolitiikka ja maatalous. Lopuksi kohdassa: *palkansaajakeskusjärjestöjen osallistuminen EY-jäsenyysneuvotteluihin* todettiin: ”Suomessa on järjestäytyneitä palkansaajia lähes kaksi miljoonaa. Heidän etujaan ajavat ammattiliitot ja palkansaajakeskusjärjestöt. Edellyttämme, että edustajamme ovat osa Suomen neuvottelukuntaa.”¹¹¹⁹

SAK:n hallitus kehitti itseään integraatioasioissa järjestämällä helmikuussa 1992 integraatioseminaarin. Osallistujia oli 46. Seminaarin tavoitteena oli käydä tiivistetysti läpi Suomen mahdollisen EY-jäsenyyden vaikutukset erityisesti ammattiyhdistysliikkeen kannalta. Tasokkaassa alustajakaartissa oli ministeri Pertti Salolaisen lisäksi, Pekka O. Aro KEY:stä ja Tuuli Raivio Suomen EY-lähetystöstä sekä Lauri Ihalainen, Turo Bergman, Mirja Janerus ja Tuulikki Kannisto SAK:sta.¹¹²⁰

Lauri Ihalaisen mielestä ay-liikkeen ”integraatioanalyysi ja olennaiset hahmotukset olivat kohdallaan”. Ne olivat hyviä Suomen kannalta ja kestävät edelleen tarkastelun. Ihalainen muistutti erityisesti silloisen Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtajan VTT Jukka Pekkarisen¹¹²¹ ansiokkaasta tutkimustoiminnasta. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön integraatiokannat eivät olleet koskaan täysin mustavalkoisia. Peruseriaate oli, että mukana olo integraatiossa nähtiin parempana kuin ulosjäanti.¹¹²²

Toinen ay-liikkeen aikalaistodistaja Heikki Pohja arvioi samoin, katsoessaan, että SAK:n lähtökohdat integraatioasioissa olivat hyvät jo 1980-luvulla, koska sillä oli riveissään kokeneita, jo 1970-luvulla mukana olleita integraatiomiehiä, kuten Peter Boldt, Pekka Parmanne, Kari Tapiola ja Antero Tuominen. Esko Antola muisti erityisesti Aron, Ihalaisen ja Tapiolan SAK:n tärkeinä integraatiovaikuttajina.¹¹²³

Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projektin Tepe toiminta jatkui Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön, KEY:n, rinnalla tiiviinä ja Tepe-liittojen puheenjohtajien kokouksissa niin tammi-, helmi, kuin maaliskuussakin 1992 käsiteltiin runsaasti Eta- ja EY-asioita.¹¹²⁴

Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö oli myös voimissaan ja keväällä 1992 jatkuivat myös merkittävät vierailut KEY:n yhteysryhmän kokouksissa. Huhtikuun lopulla 1992 vieraana oli EY-parlamentin Suomi-valtuuskunnan puheenjohtaja Gary Titley, joka oli Suomen suuntaan hyvin aktiivinen. KEY Tiedote ilmestyi vuonna

¹¹¹⁹ Tiedote 18.2.1992: *Palkansaajakeskusjärjestöt EY-jäsenyysneuvottelujen takana*. Markku Lemmetyn kokoelma.

¹¹²⁰ Integraatioseminaari oli 10.2.1992. SAK:n hallitus ptk 3.2.1992 § 10.1, liite 10.

¹¹²¹ Pekkarinen oli Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtajana 1991–2006.

¹¹²² Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013.

¹¹²³ Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013; Esko Antolan kirje 14.10.2013.

¹¹²⁴ Tepe-liittojen puheenjohtajien kokouksien 15.1.1992; 12.2.1992; 25.3.1992 asiakirjat.

1992 kuudesti 12–20-sivuisena. KEY helpotti palkansaajapuolen integraatiotyötä teettämällä suomennoksia EY:n säädöksistä, sopimuksista ja valmisteluasiakirjoista. Neljä palkansaajakeskusjärjestöä julkaisi *Löntagarnas EG-fakta*-nimisen 16-sivuinen tabloidi-lehden, joka oli Löntagaren 5/1992-lehden liite. Siinä oli mm. Tuulikki Kanniston laaja artikkeli: *Europeisk företagskultur är välkommen*.¹¹²⁵

Ammattiyhdistysväki tuli sidotuksi integraatiokehitykseen myös integraatiokoulutuksella, jota oli tarjolla tavattoman runsaasti. Järjestäjiä oli useita ja niiden erilaisia yhteistyökokoonpanoja oli lukuisia. Keväällä 1992 järjestettiin *Ay-liike ja yhdentyvä Eurooppa*-koulutusohjelman Brysselin jatkokurssi. Brysseliin suuntautui myös KEY:n ja SAK:n Kehittämiskeskuksen yhteistyönä järjestämä opintomatka 28.3.–3.4.1992. Kyse oli viiden päivän kurssista, johon liittyi Suomessa järjestetty ennakkotilaisuus 19.3.92. Kouluttajina toimivat mm. Suomen EY-suurlähettiläs Erkki Liikanen, Markku Jääskeläinen (EAY), Jyrki Raina (ICEF)¹¹²⁶, elinkeinoelämän edunvalvoja Kari Jalas (Unice)¹¹²⁷ sekä useita paikallisia asiantuntijoita. Heikki Pohja muisteli, että Erkki Liikanen oli ay-liikkeen merkittävä tietolähde integraatioasioissa, muutenkin kuin koulutustilaisuuksien luennoitsijana.¹¹²⁸

Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö ja SAK:n kehittämiskeskus järjestivät *Ajankohtaista Euroopan integraatiosta* -teemapäivät syyskuun puolivälissä 1992. Teemoina oli teema päivässä-periaatteella: EY-oikeus; sosiaalipolitiikka ja työsuojelu.¹¹²⁹ *Ay-liike ja Euroopan yhdentyminen*-koulutuksen *jatko- ja täydennyskurssin* toteuttivat KEY ja Työväen Sivistysliitto Työväen Akatemiassa syyskuussa 1992.¹¹³⁰ Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön marraskuussa 1992 Voionmaa Opistolla järjestämän kaksipäiväisen seminaarin aihe oli: *Suomi Euroopassa 1999*.¹¹³¹ Työväen Sivistysliiton viikonloppukurssi *Ay-liike ja Euroopan yhdentyminen* järjestettiin neljällä paikkakunnalla syksyn 1992 kuluessa.¹¹³²

Vaikka tiedon jano oli suuri, tarjonta oli niin runsasta, että lienee mahdollista, että aivan kaikki kurssit eivät ole toteutuneet. Tähän viittasi Palkansaajakeskusjärjestöjen PSKJ-puheenjohtajakokoukselle 22.1.1992 valmisteltu muistio, jonka alaotsikossa *Integraatioon liittyvän edunvalvonnan yhteistyöstä* kerrottiin, että on yhteisesti sovittu, että SAK:n kehittämiskeskus järjestää integraatiokoulutusta ja todettiin, että ”sen tarjoamat kurssit eivät ole läheskään täydessä käytössä”.¹¹³³ Sama luultavasti päti muihinkin kursittajiin.

¹¹²⁵ KEY-yhteysryhmän kokouskutsu 25.3.1992; KEY Tiedotteet vuonna 1992; Löntagarnas EG-fakta on Markku Lemmetyn kokoelmassa. Titley vieraili 27.4.1992, Titleyn aktiivisuudesta, Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013.

¹¹²⁶ ICEF, International Consultants for Education and Fairs.

¹¹²⁷ Luennoitsija saattoi olla myös Timo Lähteenmäki; Unice.

¹¹²⁸ SAK:n hallitus ptk 3.2.1992 § 10.2, liitteineen, mm. liite 11; Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013. Liikanen oli siirtynyt keväällä 1990 valtionvarainministerin tehtävästä Suomen EY-edustuston päälliköksi Brysseliin. Ks. Vesikansa Jarkko 2016, 332.

¹¹²⁹ Ajankohta: 15.–17.9.1992, paikkana hotelli Haaga. KEY Tiedote toukokuu 1992, 16.

¹¹³⁰ Ajankohta: 19.–20.9.1992. KEY Tiedote toukokuu 1992, 16.

¹¹³¹ Ajankohta: 9.–10.11.1992. KEY Tiedote toukokuu 1992, 16.

¹¹³² KEY Tiedote toukokuu 1992, 16.

¹¹³³ Muistio PSKJ-puheenjohtajakokoukselle 22.1.1992. Markku Lemmetyn kokoelma. Myös omat kokemukseni tukevat ajatusta, että kaikki kurssit eivät voineet toteutua.

Palkansaajakeskusjärjestöjen puheenjohtajakokouksilla oli edelleen ilmeisen suuri merkitys keskusjärjestöjen integraatioyhteistyössä. Kokouksia pidettiin kuu-kausittain, esimerkiksi vuonna 1992 yksitoista. Kokouksissa oli SAK:sta viisi ja muista kolmesta keskusjärjestöstä neljä osallistujaa kustakin. Kokouksessa 22.1.1992 hyväksyttiin asiakirja *Palkansaajakeskusjärjestöjen yhteistyön painopisteet 1992*, jonka *kansainvälinen edunvalvonta*- kohdassa asetettiin kaksi tavoitetta: (1) vaikuttaminen Eta-sopimukseen liittyvään lainvalmisteluun ja (2) vaikuttaminen EY-jäsenhakemukseen ja sitä koskeviin neuvotteluihin.¹¹³⁴

Syksyllä 1992 Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö, KEY:n, vetäjä vaihtui, kun Pekka O. Aron tilalle astui Pekka Ahmavaara. KEY:n ja Tepen rinnakkaista toimintaa arvioitiin, kun Tepe-liittojen puheenjohtajien syyskuun kokouksessa 1992 keskusteltiin projektin jatkamisesta ja miellettiin KEY-projekti ay-liikkeen ensisijaiseksi vaikutuskanavaksi integraatioasioissa.¹¹³⁵ Arviointi ei johtanut varsinaisiin toimenpiteisiin, vaan Tepen toiminta jatkui.

Maatalous oli ammattiyhdistysliikkeen sydäntä lähellä ja se piti maatalousasioiden käsittelyä integraationeuvotteluissa kriittisessä mielessä säännöllisesti esillä, enemmän kuin elinkeinoelämän edunvalvojat. Tosin elinkeinoelämän järjestöissäkin pelättiin maatalouden ylikorostamista integraatiopohdinnoissa. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön toimintakertomuksessa vuodelta 1992 todettiin SAK:n tukeneen samana vuonna jätettyä EY-jäsenyyshakemusta, mutta arvostelleen hallitusta maatalouden liiallisesta painottamisesta neuvotteluissa. Toimintakertomus totesi integraatiokysymysten olleen ay-liikkeen toiminnassa vahvasti esillä koko toimintavuoden ajan.¹¹³⁶

Vuotta 1993 leimasi tiivis integraatioyhteistyö niin palkansaajakeskusjärjestöjen kesken, kuin myös elinkeinoelämän järjestöjen kanssa. Ay-liikkeen ja elinkeinoelämän järjestöjen välillä ei ollut ristiriitoja integraatioasioissa. Niitä ei juuri ollut myöskään ay-liikkeen ja yritysten välillä. Esimerkiksi Heikki Pohjan tuoloin johtamalla Kemianliitolla oli hyvät keskusteluyhteydet suuriin kansainvälisesti toimiviin alan yrityksiin, kuten suomalaisiin Kemiraan ja Neste Oy:hyn sekä ruotsalaiseen AGA:an. Isoja yrityksiä kiinnosti integraatio ja toiminnan kansainvälistäminen. Myös Nokialla oli yhteyksiä suoraan teollisuuden ammattiliittoihin, Unto Hämäläisen sanoin ”fiksusti ja oikeaan aikaan”.¹¹³⁷

Hyvään yhteistoimintaan kannusti se, että elinkeinoelämän järjestöissä tunnustettiin ajatus, että kansa on saatava jäsenyysajatuksen taakse. Palkansaaja-

¹¹³⁴ PSKJ-puheenjohtajakokousasiakirjat 22.1.1992. Markku Lemmetyn kokoelma.

¹¹³⁵ Aro lähti ILO:n palvelukseen Budapestiin. Ahmavaaran kaudella toimisto siirtyi Brysseliin vuonna 1995. Toimitila löytyi Euroopan Ammatillisen Yhteisjärjestön EAY:n tiloista. Ahmavaaraa tehtävässä seurasi vuonna 1996 haastattelemani Heikki Pohja. <http://www.sak.fi/ajan-kohtaista/uutiset/key-10-vuotta-palkansaajien-eurooppa-yhteistyota>; <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajanaftid=30945&location1=5&sl2=3&lang=> Luettu 2012. Tepe-liittojen puheenjohtajien kokouksen 8.9.1992 asiakirjat TA. Po. Brysselin yksikkö tunnetaan vuonna 2016 Finunions-lobbaustoimistona, ks. HS 19.9.2016.

¹¹³⁶ Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry. Toimintakertomus 1992, 5,13–14. Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

¹¹³⁷ Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013; Hämäläinen 2013a.

järjestöt olivat elinkeinoelämän järjestöille ja suurille vientiyrityksille mitä mainioin yhteistyökumppani tässä pyrkimyksessä.¹¹³⁸

Palkansaajakeskusjärjestöt tekivät arkista edunvalvontatyötään, johon integraatioasiat olivat tulleet tärkeäksi sisällöksi. Saadakseen tavoitteitaan kuuluviin jäsenyysneuvotteluissa SAK, Akava ja STTK, pitivät yhteyttä valtioneuvostoon ja lähettivät tammikuun lopulla 1993 pääministeri Esko Aholle kolmisivuisen painavasisältöisen muistion: *Palkansaajakeskusjärjestöjen lähtökohdat Suomen EY-jäsenyysneuvotteluissa*.¹¹³⁹

Sangen perusteellinen ja kattava muistio oli jaettu kolmeen osaan. Ensimmäisen *Yleisiä näkökohtia*-osan aluksi (1.1.) allekirjoittajajärjestöt painottivat, että Suomen taloudellisten etujen ja EY:n kanssa käytävien jäsenyysneuvottelujen vuoksi Eta-sopimus on saatettava voimaan mahdollisimman pian. Toiseksi (1.2) keskusjärjestöt kertoivat haluavansa vaikuttaa jäsenistönsä ja Suomen kannalta hyväksyttävän neuvottelutuloksen aikaansaamiseen. Palkansaajakeskusjärjestöt ilmoittivat ratkaisevansa kantansa EY-jäsenyyteen neuvottelutuloksen perusteella. Seuraavaksi (1.3) muistio nosti esiin palkansaajajärjestöille tärkeän kolmikantaperiaatteen ja totesi, että jäsenyysneuvotteluihin liittyvät palkansaajia koskevat asiat on kotimaassa valmisteltava kolmikantaisesti ja tarvittaessa myös palkansaajajärjestöjen asiantuntijoiden on voitava osallistua neuvotteluihin. Lopuksi (1.4.) korostettiin neuvottelujen ripeyttä sekä selkeitä ja realistisia neuvottelutavoitteita. Tarpeellisten siirtymäaikojen on oltava mahdollisimman lyhyet. Muistiossa painotettiin SAK:n tuttujen linjausten mukaisesti, että maatalouden ongelmille ei tule antaa kohtuutonta erityisasemaa neuvotteluissa. Yleisiä näkökohtia-osan päätteeksi korostettiin pohjoismaisia erityspiirteitä ja pohjoismaista yhteistyötä, hyvinvointiyhteiskuntaa ja siihen olennaisesti kuuluvaa työmarkkina- ja sopimustoimintaa.¹¹⁴⁰

Muistion toinen osa, *Palkansaajien tavoitteet jäsenyysneuvotteluissa*, oli keskusjärjestöjen vaatimuslista, kun keskusjärjestöt korostivat keskeisimpiä tavoitteitaan: suomalaisen työmarkkinamallin ja työeläkevakuutuksien säilymistä. Ensimmäinen kohta (2.1.) huipentui: "EY-säännösten kansallisessa voimaansaattamisessa työ-, toimi- ja virkaehtosopimukset on voitava rinnastaa lainsäädäntöön". Muistion seuraavassa kohdassa todettiin, että suomalaisen työläinsäädännön ja työehtosopimusten määräyksiä on noudatettava myös täällä toimivien ulkomaisen yrityksen ulkomaisiin työntekijöihin. Tämä on täsmennettävä kotimaisessa lainsäädännössä. Keskusjärjestöt vaativat (2.4.) Suomen sitoutuvan EY:n yhteiskunnallisten perusoikeuksien julistukseen ja Maastrichtin yhdentoista maan sosiaalipolitiikkaa koskevaan pöytäkirjaan. Muistio otti (2.5.) kantaa uudelleen myös maatalouteen. Suomessa tarvitaan maataloutta ja asuttua maaseutua, mutta Suomen tulee elinkustannusten alentamiseksi kuitenkin mahdollisimman nopeasti

¹¹³⁸ Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010; Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013.

¹¹³⁹ Muistion päiväys 20.1.1993. Akavan arkisto DN:o 40/83/93. Syyskuussa 1992 konkurssiin haettu TVK ei ollut enää mukana lähettäjien joukossa.

¹¹⁴⁰ Muistio 20.1.1993, 1. Akavan arkisto DN:o 40/83/93.

liittyä EY:n maatalouspolitiikkaan. Samasta syystä EY:n kilpailuoikeuden olennainen sisältö tulee ulottaa koskemaan kotimaista yritystoimintaa. Sopeutumispaineiden alaisia aloja ja alueita on riittävästi tuettava, jotta voidaan edistää työllisyyttä ja toteuttaa rakenteellisia uudistuksia teollisuudessa ja maataloudessa. Tavoitteet-osan seitsemäs kohta (2.7.) kokosi palkansaajajärjestöjen perustavoitteita: ”On varmistettava, että erityisesti työelämää, tasa-arvoa, sosiaaliturvaa, kuluttajien asemaa ja ympäristöä koskevat EY-säädökset ovat vähimmäistaso, joka Suomessa voidaan ja tulee ylittää.” Toisen osan lopuksi vaadittiin, että suomen ja ruotsin kielten tulee olla EY:n työkieliä muiden yhteisömaiden kielten tavoin.¹¹⁴¹

Vallitseva lama ja suuri työttömyys olivat esillä muistion kolmannessa osassa: *Suomi ja Euroopan Yhteisö*. Painotukset olivat verraten samanlaisia kuin elinkeinoelämän järjestöjen esittämät, mutta työllisyys kuitenkin jossain määrin korostui. Sen tulee olla EY:n talouspolitiikan keskeinen tavoite ja Suomen tulee myötävaikuttaa siihen. Kotimaisen elvytystoimin on tuettava työllisyyskehitystä. Julkisten palveluiden saatavuus on turvattava (3.2.). Seuraavassa kohdassa painotettiin sosiaalisen ulottuvuuden kehittämistä ja kolmikantayhteistyötä myös EY:ssä. Toimintakykyiset ja voimakkaat työmarkkinajärjestöt ovat Suomen vahvuus. Henkilöstön tiedonsaantiin ja osallistumismahdollisuuksiin kiinnitettiin myös huomiota. Olisi hyvissä ajoin selvitettävä, miten varaudutaan välillisen verotuksen yhdenmukaistamisesta johtuvaan verotulojen vähenemispaineisiin. Suomen tulee osallistua mahdollisimman tiiviisti EY:n koulutus-, tutkimus- ja tiedeohjelmiin. Läheisyysperiaate vähentää demokratiavajetta. Lopuksi viitattiin lähialueyhteistyön merkitykseen elintasoerojen tasoittamisessa ja alueiden Eurooppa-ajatteluun, kun muistiossa todettiin, että ”Suomen EY-politiikan vahvuus voi olla ja sen tulee tähdätä idän ja lännen välisen elintasokuilun tasoittamiseen, taloudelliseen kasvuun ja demokratian vahvistamiseen lähialueillamme ja koko itäisessä Euroopassa. Samoin tulee tukea ’alueiden Euroopan’ kehittämistä erityisesti Pohjolassa, Itämeren alueella ja Barentsin meren alueella.”¹¹⁴²

Palkansaajakeskusjärjestöjen lähtökohdat Suomen EY-jäsenyysneuvotteluisa-muistio noudatteli pitkälti samoja linjoja kuin elinkeinoelämän järjestöjen näkemykset. Samansuuntaiset linjaukset mahdollistivat yhteistoiminnan, niinpä elinkeinoelämän etujärjestöt ja työntekijäkeskusjärjestöt tekivät yhteistyötä viädäkseen isommalla joukolla näkökantojaan konkreettisista asioista tehokkaasti eteenpäin. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, Akava, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto, Liiketyöntäjain Keskusliitto LTK ry ja Työeläkelaitosten Liitto ry lähettivät 3.2.1993 kirjeen valtioneuvoston integraatioasioissa keskeisimmille ministereille, pääministeri Aholle, ulkoministeri Väyrykselle, valtiovarainministeri Viinaselle, ulkomaankauppaministeri Salolaiselle, sekä diplomaattitason pääneuvottelijoille valtiosihteeri Sundbäckille ja osastopäällikkö Satulille. Kirjeen allekirjoittaneet järjestöt olivat huolestuneita

¹¹⁴¹ Muistio 20.1.1993, 1–2. Akavan arkisto DN:o 40/83/93.

¹¹⁴² Muistio 20.1.1993, 2–3. Akavan arkisto DN:o 40/83/93.

ainutlaatuiseksi kuvatun Suomen työeläkevakuutuksen ja yhteismarkkinoiden tavoitteiden yhteensovittamisesta. Allekirjoittajat totesivat: ”Suomalainen työeläkevakuutus on kuitenkin monella tavalla tehokas, taloudellinen, joustava ja olennainen osa suomalaista sosiaaliturvaa, joten olisi välttämätöntä, että nyky-muotoisen työeläkevakuutuksen jatkuvuus myös tulevaisuudessa voitaisiin turvata.” Liitteenä seuranneeseen viisisivuisen muistioon oli koottu keskeiset ongelmat, joita EY:n henkivakuutusdirektiivien soveltaminen Suomen työeläkevakuutukseen aiheuttaisi.¹¹⁴³

Lauri Ihalainen muisti tapauksen ja kertoi, että asioissa, joissa kaikkien etujärjestöjen intressi oli yhteinen, kuten työeläkevakuutusjärjestelmä, järjestöjen yhteinen hallituksen ”lobbaaminen” koettiin tärkeäksi ja tehokkaaksi. Miettiesään koko integraatioprosessia Ihalainen arveli, että ei ole toista EU-maata, jossa työmarkkinaosapuolet olisivat vetäneet integraatioasioissa yhteistä linjaa samaan tapaan kuin Suomessa. Osin tämän yhteistyön seurauksena työmarkkinoiden kolmikantajärjestelmä saattoi säilyä.¹¹⁴⁴

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöllä oli yhteyksiä myös EU-komissioon. EU:n komission edustuston virallisiin avajaisiin syyskuussa 1993 saapunut komission jäsen, belgialainen Hans van den Broek tapasi myös ammattiyhdistysväkeä.¹¹⁴⁵

SAK:n hallitus seura edelleen päivittäin integraatiokehitystä, varsin usein Peter J. Boldtin muistioden pohjalta. Joulukuun kokoukseen 1993 Boldt laati kolme muistiota. Näköalat avartuivat entisestään, kun KEY-palkansaajakeskusjärjestöjen puheenjohtajakokouksen Brysselin-matka järjestettiin 24.–26.3.1993. Matkalle osallistuivat: SAK:sta Lauri Ihalainen, Tuulikki Kannisto ja Raimo Kantola, Akavasta Voitto Ranne, Erkki Kangasniemi, Alari Kujala ja Risto Piekka sekä STTK:sta Mikko Mäenpää ja Seppo Junttila. KEY:n hallintoa edustivat Pekka Ahmavaara ja Päivikki Lindroos.¹¹⁴⁶

KEY:n talustilanne vankistui, kun se sai syksyllä 1993 valtioneuvoston EY-tiedotusmäärärahoista 200 000 markkaa KEY Tiedotteen julkaisemiseen. Noin 20-sivuinen tiedote julkaistiin vuonna 1993 neljästi. Tiedote muuttui aiemmasta, sillä kirjoittajien nimet tulivat esiin ja mukana oli myös KEY-yhteistyön ulkopuolisia kirjoittajia elinkeinoelämän puolelta, kuten 2/93 toukokuun numerossa KOP:n Matti Korhonen ja 3/93 syyskuun numerossa Evan Jaakko Iloniemi. Maa-liskuussa 1993 yritysten kansainvälistymisestä Etlan julkaisusarjoissa kirjoittanut Pirkko Haavisto kirjoitti, että: *Eta ei riitä Suomen teollisuudelle*. Lisäksi keskusjärjestöjen oma asiantuntijakaarti kirjoitti artikkeleja ahkerasti.¹¹⁴⁷

Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projektin toiminta jatkui. Tepe-liittojen liittotoimikunnalle ja liittohallituksille järjestettiin huolella valmisteltu

¹¹⁴³ Akavan arkisto, DN:o 40/83/93.

¹¹⁴⁴ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013. Sitaatti-ilmaisu on Ihalaisen.

¹¹⁴⁵ Hayes 2011, 40,43; Euroopan yhdyntymisen kronologia 2003, 28; Hämäläinen & Ovaska 1998, 85.

¹¹⁴⁶ SAK:n hallitus ptk 1.3.1993 § 4.4, 13.12.1993 ptk § 6.3, liite 25; KEY – Hallinnon kokous 25.8.1993 ptk.

¹¹⁴⁷ KEY – Hallinnon kokous 25.8.1993 ptk § 6; KEY Tiedotteet vuonna 1993. TA.

seminaari maaliskuun puolivälissä 1993 Teknisten liiton kurssikeskuksessa, Majvikissä. Tilaisuudessa käsiteltiin teollisuuden palkansaajia edustavien liittojen näkemyksiä Euroopan yhdentymiskehitykseen. Päivän mittaisen seminaarin alustajina olivat Tepen ja KEY:n entinen vetäjä Pekka O. Aro, EAY:n tervehdyksen toi apulaispääsihteeri Markku Jääskeläinen ja työnantajien näkökulmaa henkilöstön osallistumiseen valotti Neste Oy:n johtaja Jukka Viinanen.¹¹⁴⁸

Seminaarin julkilausumassa katsottiin Eta-vaiheen ohi EU-jäsenyyden suuntaan ja tiivistettiin tuttuja palkansaajaliikkeen näkökohtia ja vaatimuksia kerran: ”EY-jäsenyyden kautta myös suomalaisille palkansaajajärjestöille avautuu Eta-sopimukseen verrattuna enemmän vaikutusmahdollisuuksia. EY-jäsenyyden jälkeenkin työehdot jäävät keskeisiltä osin kansallisen sopimuskäytännön ja lainsäädännön varaan. Työvoiman vapaan liikkuvuuden toteutuessa on välttämätöntä, että suomalaisille palkansaajille tarjotaan kilpailukykyiset työehdot ja sosiaaliturva. Kaikkiin Suomessa työskenteleviin työntekijöihin on sovellettava myös tulevaisuudessa suomalaisia työehtosopimuksia.”¹¹⁴⁹

Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projektin kanssa rinnakkain vaikuttanut Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö KEY oli kansanäänestyksen alla kiistatta palkansaajapuolen keskeisin integraation puolesta toiminut organisaatio. Palkansaajien Eurooppa-järjestöjä vertaillut Kirsi Martikainen on arvioinut, että KEY otti Eurooppa-strategian muodostuksessa Tepeä poliittisemmän roolin.¹¹⁵⁰ Tepen toiminta jatkui Heikki Pohjan mukaan hieman toisenlaisena, kun Tepe-yhteistyö vaikutti merkittävästi Teollisuuden palkansaajat-neuvottelukunnan perustamiseen vuonna 1993. Tepestä poiketen, myös Akava on siinä mukana. KEY oli myös Mörän EU-prosessiin osallistuneiden organisaatioiden listalla.¹¹⁵¹

Integraatio näkyi aiempaa vankemmin SAK:n toimintakertomuksessa, kun sen rakennetta muutettiin vuoden 1993 kertomuksessa siten, että Euroopan integraatiokehitys sai oman alaotsikon ja kansainvälinen toiminta omansa. Sama rakenne jatkui seuraavana vuonna 1994.¹¹⁵²

Vuoden 1993 kuluessa oli edelleen tarjolla sangen paljon usein työelämään keskittyntä integraatiokoulutusta eri toimijoilta ja toimijoiden yhteistyökokoonpanoilta. SAK:n kehittämiskeskus järjesti kurssit *Eta tulee ja työelämä muuttuu* 13.- 14.1.1993 ja *Työelämän osallistumisjärjestelmät Euroopan yhteisössä* 13.- 14.5.1993. SAK puolestaan tarjosi 6.5.1993 Ammattiliittojen ja keskusjärjestöjen henkilöstölle koulutusta yhdentymisestä. Työväen Sivistysliiton TSL:n ja KEY:n *Palkansaajat ja Euroopan yhentyminen*-viikonloppukurseja oli talvella 1993 kahdeksalla paikkakunnalla. Mahdollisesti kyse oli samasta koulutuksesta, kun

¹¹⁴⁸ Majvikin seminaaria 15.5.1993 ja Tepe:ä koskevat asiakirjat vuosilta 1992 ja 1993. TA.

¹¹⁴⁹ Majvikin seminaaria ja Tepe:ä koskevat asiakirjat vuosilta 1992 ja 1993. TA.

¹¹⁵⁰ Martikainen 1998.

¹¹⁵¹ Heikki Pohjan haastattelu 10.4.2013; Möra 1999, 13–14. Teollisuuden Palkansaajat TP ry aloitti rekisteröitynä yhdistyksenä virallisesti toimintansa vuoden 2013 alusta.

¹¹⁵² Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry. Toimintakertomukset 1993, 1994 ja 1995. Vuoden 1995 EU-asiat jaettiin muiden otsikkojen alle. Esimerkiksi EU:n työakadirektiivi oli alaotsikon *oikeuspoliittisen yksikön toiminta* alla. EU:sta näytti tulleen osa SAK:n normaalia toimintaa.

TSL markkinoi kaksipäiväistä *Suomi ja Euroopan yhdentyminen*-koulutusta samoin kahdeksalla paikkakunnalla vuonna 1993.¹¹⁵³

EU-koulutusta tutkinut Jaana Hakkarainen piti Työväen Sivistysliittoa varsin aktiivisena integraatiokouluttajana. Unto Hämäläinen puolestaan arvioi, että Työväen Sivistysliiton verraten näkymättömällä toiminnalla oli ”erinomaisen ratkaiseva asema” Sdp:n kentän integraatiomieliteeseen. TSL tarjosi EU-koulutusta tuhansille ammattiosastojen, työväenyhdistysten ja kunnallisjärjestöjen ihmisille. Se vaikutti Hämäläisen mukaan myös siihen, että Sdp:ssä ei syntynyt EU:n vastaista liikettä, kuten Ruotsin veljespuolueessa. Suomessa EU:ta vastustaneet sosiaalidemokraatit olivat yksittäisiä ihmisiä. Sdp:n kanta puolestaan vaikutti sosiaalidemokraattijohtoisen SAK:n integraatiolinjauksiin.¹¹⁵⁴ Ajatusta voi laajentaa Työväen Sivistysliiton toiminnan ulkopuolelle tulkitsemalla, että ammatillisen työväenliikkeen mittavalla kurssitoiminnalla oli merkitystä koko työväenliikkeen integraatiolinjauksiin ja myös jäsenistön äänestyskäyttäytymiseen.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö oli yhteistyökumppanina Taloudellisen tiedotustoimiston nuorille suunnatussa *Euro-Pilot*-koulutusprojektissa.¹¹⁵⁵

Ammattiyhdistysliike kampanjoi kiivaasti vuonna 1994 ja Lauri Ihalainen uskoi ay-liikkeen olleen varsin tärkeä vaikuttaja ennen kansanäänestystä: ”Elinkeinoelämän järjestöt olivat varsin kädettömiä kansan parissa ja ay-liike antoi elinkeinoelämän järjestöille hyvää tukea”. Kansa tuntui myös luottavan ay-liikkeen ja sen tutkijoiden laatimiin analyyseihin EU-jäsenyyden vaikutuksista. Ihalainen piti myös SAK:n valitsemaa pohdiskelevaa linjaa hyvänä. SAK:lla oli selkeä näkemys, mutta se ei neuvonut.¹¹⁵⁶

Kansanäänestysvuonna 1994 Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hallitus pysyi ajan hermolla tarkassa integraatioseurannassaan. Maaliskuun 1994 alkupuolen kokouksen kohdassa *EU-jäsenyysneuvottelut* Boldt selosti EU-neuvottelutulosta. Samassa kokouksessa edunvalvonta- ja integraatiojohtaja Tuulikki Kannisto puolestaan kertoi KEY:n työryhmän kansanäänestykseen valmistautumisesta. Asiakohtaan kuului yhdeksän liitettä, joista moni käsitteli maatalousratkaisua. Maatalous oli ay-liikkeen sydämenasia. SAK:n hallituksessa ei vallinnut integraatiosta yksimielisyys, vaan vasemmistoliittolainen varapuheenjohtaja Aarno Aitamurto oli EU:n kanssa syntyneen poliittisen ratkaisun suhteen epäilevä ja kirjoitti muistiossaan: *EU-ratkaisuun ennenaikaista ottaa vielä kantaa*. Aitamurto noudatti Vasemmistoliiton EU-jäsenyyden vastaista linjaa.¹¹⁵⁷

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön toukokuun alun 1994 hallituksen kokouksessa Boldt ja Kannisto jatkoivat EU-tilanteen analysointia. Kokouksessa käsiteltiin keskusjärjestöjä hyvin ajan tasalla pitäneen ministeri Salolaisen viesti. Maatalousky-

¹¹⁵³ KEY Tiedote joulukuu 1992 ja maaliskuu 1993.

¹¹⁵⁴ Hakkarainen 1996, 278; Hämäläinen & Ovaska 1998, 95.

¹¹⁵⁵ Mörä 1999, 157–158.

¹¹⁵⁶ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013. Sitaatti-ilmaisu Ihalaisen.

¹¹⁵⁷ SAK:n hallitus 7.3.1994 ptk § 4.2 ja liite 10; ks. EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle, 1992 vp UaVM, 32–35.

symysten esilläpito oli kannattanut, sillä viestissään SAK:lle, STTK:lle ja Akavalle Salolainen kutsui palkansaajien edustuksen EU-maatalouspaketin valmisteluun.¹¹⁵⁸

Ministeri Salolaisen tavoin myös Euroopan komission Suomen edustuston päällikkö Hayes tiesi etujärjestöjen suuren merkityksen EU-jäsenyyden kannalta ja piti tiivistä yhteyttä ay-liikkeeseen. Hän kirjoitti olleensa helmikuun lopun 1994 ministerikokouksen aikoihin jälleen yhteydessä keskeisiin etujärjestöihin, niin teollisuuden piiristä kuin ammattiyhdistysliikkeestä.¹¹⁵⁹

Vuonna 1994 Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön EU-jäsenyyteen tähtäävää toimeliaisuus vilkastui ja systematisoitui samaan tapaan kuin elinkeinoelämän järjestöissä. Siitä kertoi myös, että laaja KEY-yhteysryhmä kokoontui kesäkuun puoliväliin 1994 mennessä viidesti. Maaliskuun kokouksessa alusti EY:n Iso-Britannian Lontoon toimiston päällikkö Geoffrey Martin.¹¹⁶⁰

Kansanäänestyksen alla kampanjoinnille oli tarvetta. Vaikka palkansaajakeskusjärjestöjen, myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön, johto oli lähes yksituumaisesti jäsenyyden kannalla, jäsentutkimukset osoittivat, että SAK:ssa esiintyi vielä keväällä 1994 voimakasta epäluuloa EU-jäsenyyttä kohtaan. SAK:ssa oli huomattava joukko jäsenyyden vastustajia, erityisesti vasemmistoliittolaisia, mutta myös sosiaalidemokraatteja. Esimerkiksi lähes puolet vastaajista pelkäsi EU-jäsenyyden heikentävän Suomen sosiaaliturvaa. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön johtotehtävissä pitkään toiminut sosiaalidemokraatti Raimo Kantola on omakustannemuistelmissaan kommentoinut SAK:n demarien demokrationäkemyttä ennen EU-kansanäänestystä. Kantolan mukaan SAK:laisista jäsenyyttä kannatti noin neljännes, lähes puolet oli vastaan. Mutta kun ”ei osaa sanoa”-ryhmä laskettiin kannattajiksi, niin enemmistö tuki jäsenyyttä.”¹¹⁶¹ Ay-liikkeessä esiintyi myös järjestäytyneitä jäsenyyden vastustusta. Eräs toimija oli keväällä 1994 perustettu *Palkansaajien kriittinen EU-foorum*.¹¹⁶²

Kansanäänestys alkoi painaa päälle ja helmikuun alussa 1994 KEY laati *Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten*. Sen mukaan toiminnan suuntaviivat valmistellaan KEY:n hallinnossa ja hyväksytään palkansaajakeskusjärjestöjen puheenjohtajakokouksessa. Operatiivista toimintaa varten perustettiin vähintään kerran kuussa kokoontuva EU-koordinointiryhmä, johon kukin etujärjestö nimesi kolme henkilöä integraatiotoiminnan eri sektoreilta. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön edustajat olivat Boldt, Ohvo ja Partinen.¹¹⁶³

Palkansaajakeskusjärjestöjen puheenjohtajakokous suositteli toimintasuunnitelmassa, että kukin keskusjärjestö perustaa oman EU-ohjausryhmänsä. Ohjaus-

¹¹⁵⁸ SAK:n hallitus 9.5.1994 ptk § 4.4 liitteet 8-10.

¹¹⁵⁹ Hayes 2011, 70; ks. 42.

¹¹⁶⁰ KEY Yhteysryhmäkirje nro 1/94, 1.2.1994. Markku Lemmetyn kokoelma.

¹¹⁶¹ Sänkiäho 1994, 170-171; Uimonen 2012, 273-274. Kantolan kommentaista, ks. Peltoniemi 2014, 56-57.

¹¹⁶² Martikainen 1998.

¹¹⁶³ KEY:n suunnitelman päiväys 9.2.1994. Mm. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä. STTK:sta mukana olivat Reuna, Nikula ja Hynynen sekä Akavasta Lemmetty, Hemmer ja Arola.

ryhmän toivottiin edistävän sitä, että kukin ammattiliitto nimeää oman EU-vaataavansa ja perustaa oman EU-ryhmänsä. Sen lisäksi KEY- yhteisryhmä on keskusjärjestöjen ja liittojen EU-asiantuntijoiden tiedonsaantia varten. Yhteistyön henki oli suunnitelmassa vahva, niin järjestöjen sisällä, välillä kuin myös muiden toimijoiden kanssa. Keskusjärjestöjen ja liittojen alueellisten toimitsijoiden yhteistyöllä toteutetaan alue- ja paikallistasolla suunniteltuja toimenpiteitä järjestöosastojen ohjauksessa. Sektorikohtaisen yhteistyön muodot ja tavoitteet tuli suunnitelman mukaan ratkaista erikseen. Suunnitelma viittasi myös yhteistyöhön elinkeinoelämän etujärjestöjen kanssa todetessaan, että toimenpiteet koordinoidaan niiden ay-liikkeen ulkopuolisten tahojen kanssa, joiden tavoitteet ovat yhden-suuntaisia ja joiden kanssa on tähän astikin tehty yhteistyötä.¹¹⁶⁴

Kampanjaresurssija tarvittiin suunnitelman mukaan painotuotteisiin ja koulutustilaisuuksiin. Suunnitelmassa kaavailtiin, että rahat ovat saatavissa Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö KEY:n, keskusjärjestöjen ja liittojen vuoden 1994 normaalibudjeteista, valtioneuvoston tiedotusmäärärahoista ja perustellusta tarpeesta lisärahoituspäätöksin. Sillä tarkoitettaneen KEY:n, keskusjärjestöjen ja liittojen lisärahoitusta. Lisäksi tarkoitus oli selvittää EU:lta saatavat tiedotusmäärärahat. Lisähenkilöstön palkkaamista pidettiin suunnitelmassa epätodennäköisenä.¹¹⁶⁵

Henkilövoimavarojen suhteen suunnitelma tuki projektiluontoisten tehtävien suorittamista KEY:n yhteydessä. Toiminta perustuisi siihen, että keskusjärjestöjen ja liittojen omien asiantuntijoiden työpanosta voitaisiin ohjata yhteiseen käyttöön. Erityistarvetta oli tiedotuksen, audiovisuaalisen aineiston valmistelun ja järjestötyön asiantuntijoista. Myös mm. työelämän, sosiaalipolitiikan ja yleispolitiikan asiantuntemukselle ja argumentaation kehittämiseksi nähtiin tarvetta.¹¹⁶⁶

Suunnitelma tähtäsi keskusjärjestöjen yhteisten toimenpiteiden avulla mahdollisimman suureen julkisuuteen. Neuvottelutuloksen valmistuttua järjestettäisiin nopeasti näkyvä seminaari, johon kutsutaan alustajia Euroopan ammatillisesta yhteisjärjestöstä ja EU:n komissiosta. Seminaarin tarkoitus oli korostaa sosiaalisen Euroopan merkitystä ja esitellä neuvottelutulosta palkansaajien kannalta. Vastaavanlainen seminaari oli suunnitelman mukaan tarkoitus järjestää vielä kansanäänestyksen alla. Lisäksi suunnitelmissa oli sopia yhteisesti järjestettävistä näkyvistä aluetasojen seminaareista esim. Turussa, Tampereelle, Jyväskylässä, Vaasassa, Kuopiossa ja Oulussa.¹¹⁶⁷ Seminaarien ajoitus poikkesi sikäli Keskuskauppakamarista, että Keskuskauppakamari oli, joskus yhdessä TKL:n kanssa, aloittanut seminaarikiertueet jo vuosia ennen kansanäänestysvuotta.

¹¹⁶⁴ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä.

¹¹⁶⁵ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä.

¹¹⁶⁶ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä.

¹¹⁶⁷ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä.

Sen sijaan sangen seikkaperäinen toimintasuunnitelma muistutti läheisesti Keskuskauppakamarin vastaavaa ja siinä oli piirteitä myös Taloudellisen tiedotustoimiston toiminnasta. Mahdollisimman suuren julkisuuden saavuttaminen oli kaikkien päätavoite. Seminaarien lisäksi suunniteltiin yhteisiä kannanottoja ja niiden jakelua. Lisäksi tarkoitus oli organisoida ammattiyhdistysliikkeen asiantuntijat tekemään kenttätöitä ja kiertämään kaikissa tarpeellisissa koulutus- ja seminaaritilaisuuksissa. Kuten Keskuskauppakamarinkin jäsenyyskampanjassa, pyrkimys oli hyödyntää vaikuttajayksilöitä. Tavoitteena oli sopia ay-merkkihenkilöiden julkisista jäsenyyskannanotoista. Lehdistön merkitys tunnettiin ja SAK sekä KEY pyrkivät Keskuskauppakamarin ja ulkoministeriön tavoin vaikuttamaan erityisesti lehdistön kautta. Ammattiliittolehtipalvelu valjastettiin jäsenyys Hankkeeseen mukaan ja ns. *juttuaihio-KEY-toimittajat-systeemi* oli keskeinen. Lisäksi ammattiliittolehdistöille tehtiin valmiita sivuja ja lehtien käyttöön toimitettiin KEY:n kustantamia kiertoartikkeleita. Suunnitelman mukaan laadittiin ohjelma palkansaajanäkökulman esiintuomiseksi valtakunnallisessa lehdistössä ja sähköisessä viestinnässä kulloinkin kohderyhmä huomioon ottaen. Paikallislisäyksiä aiottiin kehittää mm. toimittamalla 10–20 ohjelmaa ay-liikkeelle tärkeistä aiheista. Mielenkiintoinen oli myös suunnitelma järjestää vastajia palkansaajien asioita koskeviin yleisönosastokirjoituksiin.¹¹⁶⁸

Suunnitelman mukaiseen julkaisutoimintaan kuului myös: 1. teemakohtaisia KEY-tiedotteita julkaistaan 5–6 numeroa ja niiden luettavuutta parannetaan esimerkiksi asiantuntijoita haastatteleamalla; 2. ay-liikkeen käyttöön välitetään EU-aineistoa; 3. julkaistaan *Neuvottelutulos ja ay-liikkeen tavoitteet*-vertailu heti neuvottelutuloksen syntymisen jälkeen; 4. toimitetaan järjestöjakeluun ja ay-lehdille erityisaineistoa keskeisistä jäsenyyssteemoista; 5. täydennetään kalvosarjaa ay-liikkeen luennoitsijoiden käyttöön; 6. valmistetaan kalvoineen ja opettajaketteineen ns. väittelyaineisto, jonka tavoitteena on asian eri puolten asiallinen esiintuonti sosiaalisen ulottuvuuden teemoihin, itsenäisyyteen ja turvallisuuspolitiikkaan keskittyen; 7. aiheettomista pelonaiheista voidaan valmistaa selkeä, laajalevikkoinen esite ja 8. valmistetaan palkansaajien yhteinen EU-juliste.¹¹⁶⁹ Turvallisuuspolitiikka ja itsenäisyys nousivat mukaan Keskusjärjestöjen Eurooppayhteistyön integraatioteemoihin.

Koulutuksien ja tietoisuuden osalta *Palkansaajajärjestöjen toimintasuunnitelma EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten* oli yhtä laaja kuin julkaisutoiminnankin osalta sekä muistutti läheisesti elinkeinoelämän järjestöjen, eritoten Keskuskauppakamarin ja Taloudellisen tiedotustoimiston kampanjoita. Sen mukaan 1. palkansaajakeskusjärjestöjen puheenjohtajille annetaan jokaisessa kokouksessa EU- ajantasainformaatio; 2. järjestetään keskeisille ay-liikkeen EU-

¹¹⁶⁸ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä. Kaivatessaan tietoa integraatiosta suomalaiset sanoivat hakeutuneensa television, sanomalehtien ja radion ääreen, ks. Aula & Rosenblad 1994, 120; Pesonen Pertti 1994b, 80.

¹¹⁶⁹ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä.

tietäjille TV-, esiintymis- ja väittelykoulusta; 3. mikäli resurssit sallivat, järjestetään 3–4 nelipäiväistä opintomatkaa Brysseliin, ay-toimittajille, luottamusmiehille, opettajille ja yritysten henkilöstöryhmien edustajille mahdollisesti yhteistyössä työnantajien kanssa; 4. pidetään yhteistilaisuus keskusjärjestöjen ja liittojen opistojen kanssa siitä, miten EU-jäsenyyttä koskeva opetus ja tiedotus opistoissa järjestetään tavoitteena antaa jäsenyyttä koskevat perustiedot; 5. järjestään eri alojen asiantuntijoiden syventäviä 1–2 päivän opintotilaisuuksia; 6. suunnitellaan mallikoulutusohjelma paikalliselle tasolle ja liittojen käyttöön teemoista neuvottelutulos palkansaajien kannalta, jäsenyyden alakohtaiset vaikutukset ja palkansaajien pelot ja niiden perusteet; 7. muutoin koulutus ja tietoiskut riippuvat paikallistason ja ammattiliittojen aloitteesta ja viimeisenä kohtana 8, paikallis- ja aluetason alue-toimitsijoiden organisoimassa koulutuksessa on ay-vaikutusten ohella keskeistä jäsenyyden alueellisten vaikutusten selvittäminen, jolloin alueellisten asiantuntijoiden ja mielipidejohtajien, myös ulkopuolisten käyttö, on suositeltavaa. Pyrkimyksenä oli hyödyntää vaikuttajahenkilöitä. Alueellisia tilaisuuksia voitiin suunnitelman mukaan järjestää myös muiden intressiryhmien kanssa.¹¹⁷⁰

Suunnitelma listasi myös keskusjärjestöjen omat toimenpiteet yhteisten ja KEY:n koordinoimien toimenpiteiden toteuttamiseksi ja vaikutusten vahvistamiseksi. Myös ammattiliittojen yhteisiä tavoitteita tukevat ja vahvistavat toimenpiteet lueteltiin, koska jäsenistön mielipiteenmuodostuksessa ammattiliitot ovat avainasemassa.¹¹⁷¹

Vaikka Keskuskauppakamari on organisaationa varsin erilainen kuin ay-liike, niin *Palkansaajajärjestöjen toimintasuunnitelma EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten* oli hyvin samalainen kuin Keskuskauppakamarin kampanjasuunnitelma ja se vahvisti käsitystä siitä, että arvio EY-jäsenyysskampanjasta Suomen suurimpana julkisuusprojektina¹¹⁷² piti oikein hyvin paikkansa.

Integraatio oli kansanäänestysvuonna kaikessa mukana. SAK:n edunvalvonta-osaston tiedote maaliskuussa nro 3/11.3.1994 sisälsi laajan integraatio-osuuden. Myös koulutusta oli edelleen tarjolla runsain mitoin. Palkansaajakeskusjärjestöillä oli yhteiskoulutustyöryhmä, joka järjesti 16.–17.3.1994 *Eta, EU – sosiaalipolitiikka – koulutuspäivät*.¹¹⁷³

Toukokuun puolivälissä 1994 SAK julkaisi liitteineen lähes 50-sivuisen muistion: *Arvio Euroopan unionin jäsenyyden vaikutuksista suomalaisen palkansaajien kannalta*. Esipuheen kirjoitti SAK:n johtaja Tuulikki Kannisto.¹¹⁷⁴

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön valtuusto piti EU-jäsenyysslinjauksen kannalta keskeisen sääntömääräinen kevätkokouksen toukokuun 27.–28. päivänä 1994 Kiljavan opistolla. Avajaispuheessaan Lauri Ihalainen määritteli val-

¹¹⁷⁰ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä.

¹¹⁷¹ Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelman EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten 9.2.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94, asiakirjan liitteenä.

¹¹⁷² Martikainen 1998; vrt. Koroma 2015, 256.

¹¹⁷³ SAK:n edunvalvontaosaston tiedote nro 3/11.3.1994 ja yhteiskoulutusryhmän tiedote. Markku Lemmetyn kokoelma.

¹¹⁷⁴ Po. muistion päiväys on 15.5.1994. Markku Lemmetyn kokoelma.

tuuston kokouksen päätehtäväksi ”Rauhanajan yhden tärkeimmän yhteiskunta- ja talouspoliittisen asian – EU-jäsenyyteen liittyvän kannanmäärittelyn”. Väliotsikon *SAK:n aika ottaa kantaa* jälkeen Ihalainen totesi, että tärkeässä asiassa tuntuisi eriskummalliselta, ellei SAK olisi osallinen tai haluaisi ottaa kantaa. ”Tarkoituksemme on täällä käydyn keskustelun pohjalta määritellä kantamme itse liittymissopimukseen ja erikseen ajankohtaiskannanotoissa arvioida myös ns. kansallista tukipakettia. Sen sijaan SAK:n ei pidä lähteä opastamaan jäseniä tai kansalaisia siinä, miten heidän tulisi äänestyskopissa käyttäytyä – siis SAK tai Ihalainen ei ole siellä kuiskaajana.”¹¹⁷⁵

Edunvalvonta- ja integraatiojohtaja Tuulikki Kannisto käytti kuusisivuisen alustuspuheenvuoron aiheesta: Suomen jäsenyys Euroopan Unionissa”.¹¹⁷⁶ Asian käsittely keskeytettiin työryhmien ajaksi. Työryhmät olivat: (1) ulko- ja turvallisuuspolitiikka 12 osanottajaa, (2) talous ja työllisyys 25 osanottajaa, (3) sosiaaliturva ja hyvinvointipalvelut 230 osanottajaa, (4) työelämä, sopimuspolitiikka ja ay-liike 42 osanottajaa sekä (5) aluepolitiikka, elinkeinotuet ja EU:n rakennera-
hastot 19 osanottajaa.¹¹⁷⁷ Työryhmien koot heijastelivat integraatiokysymysten painottumista SAK:ssa. Sosiaaliturva ja hyvinvointipalvelut kiinnostivat 70 prosenttia kokousväestä, yli kaksi kertaa enemmän kuin muut teemat yhteensä. Valtuuston kokouspöytäkirjaan merkittiin viisi kokoukselle tullutta verraten kriittistä kannanottoa ja kuusi kirjallista esitystä EU-kannanottoon.¹¹⁷⁸

Kokous oli huolellisesti valmisteltu myös etukäteisaineiston osalta. Etukäteen postitettiin kahdessa erässä kymmenen EU-jäsenyyttä arvioivaa raporttia tai siihen liittyviä aiempia päätöksiä tahi kannanottoja, mm SAK:n toimiston tekemä *Arvio EU-jäsenyyden vaikutuksista*. Aineiston joukossa oli myös SAK:n nelisivuinen, kahdella liitteellä varustettu reilua viikkoa ennen kokousta, 19.5.1994, annettu lehdistötiedote. EU-myönteisen tiedotteen lopussa todettiin, että ”SAK:n valtuusto kehoitti 30.11.1991 maan hallitusta pikaisesti jättämään jäsenhakemuksen Euroopan yhteisöille. Samalla valtuusto päätti ottaa kantaa itse jäsenyyteen, kun neuvottelutulos on valmis.(–) SAK:n valtuusto kokoontuukin 27.–28.5. Kiljavalla käsittelemään EU-neuvottelutulosta ja SAK:n kantaa jäsenyyteen.”¹¹⁷⁹

Ottaessaan kantaa EU-jäsenyyteen SAK:n valtuuston 106 lippuäänestyksessä annettua ääntä jakautuivat äänestyspöytäkirjan mukaan: jaa-ääniä 79 (74 %), ei-ääniä 19 (18 %) ja tyhjiä-ääniä 8 (8 %).¹¹⁸⁰ Äänestystulosta voi pitää varsin selvänä.

Kokouksen päätteeksi valtuusto antoi kaksisivuisen kannanoton¹¹⁸¹, joka oli otsikoitu: ”SAK:n valtuusto kannattaa liittymistä EU:n jäseneksi”. Se avasi jäse-

¹¹⁷⁵ SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 kokousasiakirjat. TA.

¹¹⁷⁶ SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 ptk § 14 liite 1 sivut 38–41, liite 14.

¹¹⁷⁷ SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 ptk § 14 liite 15.

¹¹⁷⁸ Kokoukselle tuli kannanotot E. Ahlqvistilta, Rakennusliiton osasto 349:ltä, Turun metallityöväen ammattiosasto 49:ltä, eri työpaikkojen lähetystöltä ja Palkansaajien kriittiseltä EU-foorumilta. Osa esityksistä oli paperilapulle käsinkirjoitettuja. SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 ptk § 14 liitteinen.

¹¹⁷⁹ SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 kokousasiakirjat. TA.

¹¹⁸⁰ SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 ptk § 14 liite 28; ks. Uimonen 2012, 275.

¹¹⁸¹ SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 ptk § 14 liite 29.

nyyskysymykseen Eurooppaa laajemman näkökulman ja alkaa: ”Euroopan ja koko maapallon suuret yhteiskunnalliset ongelmat edellyttävät kansainvälistä yhteistyötä. Ympäristö-, kehitys- ja työllisyysongelmien ratkaiseminen vaatii uusia yhteistyömuotoja. Pääoma liikkuu ja monikansalliset yritykset toimivat yli rajojen. Näihin voi vaikuttaa vain yli valtakunnan rajojen ulottuvalla poliittisella yhteistyöllä.”

Kannanoton toiseksi viimeinen kappale tiivistä kokouksen päätöksen toteamalla, että EU-jäsenyys on suomalaisen palkansaajan kannalta parempi vaihtoehto kuin EU:n ulkopuolelle jääminen. SAK:n valtuusto kannattaa Suomen liittymistä Euroopan unionin täysivaltaiseksi jäseneksi.

Viimeinen kappale muistutti, että: jokainen äänioikeutettu pääsee ilmaisemaan oman kantansa jäsenyyteen lokakuun 16. päivänä ja SAK:n valtuusto kehottaa maamme palkansaajakuntaa mahdollisimman laajasti osallistumaan kansanäänestykseen. Poliittisten päätöksentekijöiden on sitouduttava noudattamaan kansanäänestyksen tulosta.”¹¹⁸²

Komea osoitus työmarkkinajärjestöjen integraatioyksituumaisuudesta nähtiin, kun työmarkkinaosapuolet antoivat yhteisen kannanoton alkukesästä 1994. Palkansaajakeskusjärjestöt Akava, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ja Toimihenkilökeskusjärjestö STTK yhdessä työnantajapuolen keskusjärjestöjen Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton ja Liiketyönantajain Keskusliiton kanssa julkaisivat *Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen kannanoton Euroopan taloudellisesta yhdentymisestä ja kansallisen yhteistyön lähtökohdista*. Kaksisivuinen ja yhdeksänkohtainen kannanotto käsitteli laajasti kotimaista talouskehitystä ja painotti Euroopan Unionin merkitystä maamme taloudelle. Akavan historiasta kirjoittanut Ilkka Levä näki paperin jopa historiallisena ja osoituksena työmarkkinayhteisöllisyyden eli ”Korpilammen hengen” paluusta.¹¹⁸³

Kannanotto kokosi yhteen asiakirjaan kaikki etujärjestöille tärkeät integraatiotavoitteet perusteluineen ja sivusi päiväkohtaisia kysymyksiä, kuten suurtyöttömyyttä ja valtion velkaa. Jo erittäin tukevan taustansa vuoksi kannanoton voi arvioida kansanäänestyksen alla painavaksi. Asiakirjaan tiivistyi työmarkkinakeskusjärjestöjen tavoitteet ja huipentui niiden integraatioyhteistyö. Vaikka Keskuskauppakamari ei luonteensa vuoksi ollutkaan mukana, niin asiakirja kattoi oivallisesti senkin taloudelliset tavoitteet.

Keskusjärjestöjen kannanotto alkoi päivänpoliittisilla taloustavoitteilla: ”Suomen kansantalouden ongelmien ratkaiseminen edellyttää pitkäaikaista ja määrätietoista talouspolitiikkaa työttömyyden alentamiseksi, ulkomaisen velkaantumisen hallitsemiseksi, julkisen sektorin tasapainon palauttamiseksi ja alenevan korkokehityksen mahdollistamiseksi”. Kyseessä oli ymmärrettävästi kompromissi ja sen kaikki teemat olivat verraten tuttuja eri keskusjärjestöjen aiemmista integraatio- ja kansantalouslinjauksista. Huomiota kiinnitettiin kansantalouden suoritus-

¹¹⁸² SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 ptk § 14 liite 29.

¹¹⁸³ Päiväys 3.6.1994. Akavan arkisto DN:o 201/26/94; Levä 2011, 3.

kykyyn, yleisen talouspolitiikan ja työmarkkinapolitiikan yhteensovittamiseen sekä työmarkkinayhteistyöhön. Suurtyöttömyys oli yhteiskuntamme vakavin ongelma ja voimakas talouskasvu oli työttömyyden torjumisen perusehto. Kannanotto kantoi huolta valtion velan pienentämisestä, joka edellyttää monta vuotta kestävää vaihtotaseen ylijäämää ja kilpailukyvyyn säilyttämistä.¹¹⁸⁴

Kertaus on opintojen äiti, niinpä kannanotto kertasi ensimmäisessä kohdassa integraation tärkeyttä vientikaupalle toteamalla, EU:n olevan Suomen tärkein kaupapakumppani ja erityisesti yhdessä Eftan kanssa niiden osuus on 2/3 ulkomaankaupastamme. EU-jäsenyydellä on keskeinen merkitys hyvinvoinnille ja elinkeinoelämän menestykselle. Toisessa kohdassa nostettiin esiin järjestöille tärkeä kolmikantayhteistyö: ”Työmarkkinajärjestöt noudattavat toiminnassaan Kansainvälisen työjärjestön ILO:n hyväksymää kolmikantayhteistyötä, johon Suomen valtio ja työmarkkinaosapuolet ovat sitoutuneet”. Seuraavaksi muistutettiin järjestäytymisvaudesta, joka koski niin ammattiyhdistystoimintaa kuin työnantajiakin.¹¹⁸⁵

Koska Suomen työmarkkinatoiminta perustuu yhteisymmärrykseen tähtäävään neuvottelu- ja sopimustoimintaan, niin työelämän kehittämisen tulee perustua niin ihmisen, työyhteisön kuin tuotantotoiminnankin tarpeet huomioon ottavaan toimintaan. Henkilökunnan osallistuminen johtaa ihmisten ja yritysten kannalta hyvään tulokseen. Kuudes kohta painotti paranevan talouden olevan paras tae suotuisalle kehitykselle ja hyvä tuottavuuskehitys on kilpailukyvyyn välttämätön edellytys.¹¹⁸⁶

Koska monet pelkäsivät, että ulkomaalaiset tulevat nauttimaan Suomen ylivertaisesta sosiaaliturvasta, niin kannanoton loppuosa korosti sosiaaliturvan olevan vain yleistä eurooppalaista tasoa, ja että integraatio luo edellytyksiä välttämättömän kasvun aikaansaamiselle ja hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämiselle. Kansallisella tasolla järjestöt ovat tarpeellisessa yhteistyössä EU:n työelämäsäädösten soveltamisessa. Työmarkkinajärjestöt osallistuvat myös omien kansainvälisten järjestöjensä toimintaan. Viimeisenä kohtana (9.) todettiin, että työmarkkinaosapuolet pitävät tärkeänä, että EU-jäsenyyden toteutuessa siellä syntyvät työelämää koskevat normit voidaan Suomessa saattaa haluttaessa voimaan myös sopimusteitse.¹¹⁸⁷

Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö järjesti suunnitelmiansa mukaisesti toukokuun lopulla 1994 Helsingissä korkean tason seminaarin: *Uusi Eurooppa ja työelämä*. Ulkopuolisten huippuasiantuntijoiden lisäksi tilaisuudessa esiintyi työmarkkinamaailman ykkösketjua, myös työnantajapuolelta. Avauksen suoritti johtaja Tuula Kannisto Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöstä. Esitelmän pitivät: ministeri Jorma Huuhtanen, suurlähettiläs Erkki Liikanen, komission edusta-

¹¹⁸⁴ Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen kannanotto Euroopan taloudellisesta yhdentymisestä ja kansallisen yhteistyön lähtökohdista, Akavan arkisto DN:o 201/26/94.

¹¹⁸⁵ Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen kannanotto Euroopan taloudellisesta yhdentymisestä ja kansallisen yhteistyön lähtökohdista, Akavan arkisto DN:o 201/26/94.

¹¹⁸⁶ Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen kannanotto Euroopan taloudellisesta yhdentymisestä ja kansallisen yhteistyön lähtökohdista, Akavan arkisto DN:o 201/26/94.

¹¹⁸⁷ Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen kannanotto Euroopan taloudellisesta yhdentymisestä ja kansallisen yhteistyön lähtökohdista, Akavan arkisto DN:o 201/26/94.

ja Zorbas, Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön pääsihteeri Emilio Gabaglio, Suomen Akatemian tutkimusjohtaja Elisabeth Helander, puheenjohtaja Voitto Ranne Akavasta, puheenjohtaja Esa Swanljung Toimihenkilökeskusjärjestö STTK:sta ja toimitusjohtaja Tapani Kahri STK:sta.¹¹⁸⁸

Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö sai heinäkuussa 1994 valtiolta 670 000 markkaa EU-tiedottamiseen. Suurelta osin juuri tämän valtioneuvoston EY-tiedotusmäärärahoista saadun avustuksen turvin integraatitiedon vyörytys tehostui entisestään ja KEY Tiedotetta ilmestyi kansanäänestyksen alla vuonna 1994 lähes kuukausittain, yhteensä seitsemän teemanumeroa. Tammikuun 1/1994 tiedote oli *Special Eta*-numero ja kesäkuun 4/1994 teema oli: *EU ja sosiaaliturva*. Elokuussa ilmestyi kaksi tiedotetta. 5/1994:n teamana oli *EU – pelot ja totuus*. Tiedotteessa oli myös kriittisiä kantoja esillä, mm. Esko Seppänen kysyi: ”Miksi Eta riittää?” Elokuun numeron 6/1994 teemaotsikko kuului: *EU ja ay-liikkeen valta*. Erityisen laaja ja näyttävä oli 24-sivuinen *KEY -tiedote syyskuu 7/1994*. Sen kannessa komeili teksti: *16.10.1994 Suomi uudessa Euroopassa*. KEY:n taustatahoja lähellä olevien kirjoittajien rinnalle oli saatu integraatioasiantuntijoiden kärkeen kuuluneet: Max Jakobson, jonka artikkeli oli: *Suomi uudessa Euroopassa* ja Esko Antola, joka kirjoitti Suomen tavoitteista EU:ssa.¹¹⁸⁹

Luettavaa löytyi myös KEY-Tietoavain-sarjassa, jossa käsiteltiin integraatioasioita perusteellisemmin kuin KEY-tiedotteissa. Johannes Pakaslahti laati vuonna 1994 käsikirjoituksen 48-sivuiselle julkaisulle: *EU:n talousnäkymiä ja Valkoinen kirja*. Hän käsikirjoitti samaan KEY-Tietoavain sarjaan myös 34-sivuisen *EU:n sosiaalipolitiikan vaihtoehdot*-julkaisun.¹¹⁹⁰

Keskusjärjestö ja pääosa sen jäsenliitoista tekivät vaalityötä kyllä-kannan voiton varmistamiseksi ennen EU-jäsenyydestä käytyä kansanäänestystä. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön puheenjohtaja Lauri Ihalainen ja suurten ammattiliittojen puheenjohtajat puhuivat ennen vuoden 1994 kansanäänestystä jäsenyyden hyväksymisen puolesta. Vain kahden pienen SAK:n jäsenliiton puheenjohtajat vastustivat jäsenyyttä. Mielenkiintoinen poikkeus oli, että integraatio-kysymyksissä kärjessä kulkenut Metallityöväen liiton puheenjohtaja Per-Erik Lundh ei osallistunut kansanäänestyksen alla kampanjointiin EU:n puolesta. Myös Metalliliitto pysytteli sivussa. Sen sijaan Lundh oli kokoonkutsujia, kun neljätoista yhteiskunnallista vaikuttajaa kutsui 16.2.1994 allekirjoittamallaan kirjeellä koolle kokouksen *Eurooppalainen Suomi-kansalaisvaltuuskunnan perustamiseksi*.¹¹⁹¹ Risto Uimonen tiivisti: ”KEY lobbasi EU-jäsenyyttä”¹¹⁹² ja kun jäsenyys saavutettiin,

¹¹⁸⁸ Koska STK oli 1992 muuttunut TT:ksi, Kahrin taustayhteisö lienee TT. Seminaari järjestettiin 23.5.1994. KEY:n 28.4.1994 päivätty kutsukirje kv. tmk:n asiakirjojen joukossa. Akavan arkisto.

¹¹⁸⁹ KEY-tiedotteet vuonna 1994. TA ja Markku Lemmetyn kokoelma; Uimonen 2012, 275.

¹¹⁹⁰ Käsikirjoitus on po. julkaisussa käytetty ilmaisu. Jälkimmäisestä puuttuu painovuosi. Molemmat TA.

¹¹⁹¹ <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=>; luettu 2/2012. Koollekutsujien joukossa oli myös Akavan Risto Piekka, Nokian Jorma Ollila ja Keskustan Olli Rehn. Kutsu on mm. Akavan hallituksen 1.-2.2.94 ptk:n liitteenä.

¹¹⁹² Uimonen 2012, 275.

niin palkansaajajärjestöjen yhteisen KEY-projektin oli tarkoitus päättyä vuoden 1994 lopussa. EU:n sisällä tapahtuva vaikuttaminen nähtiin kuitenkin niin tärkeänä, että Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön toimintaa jatkettiin perustamalla pysyvä toimisto Brysseliin. Toiminta alkoi siellä helmikuussa 1995. Perustaessaan yhteisen toimiston Brysseliin Ruotsin palkansaajakeskusjärjestö LO ja virkamiesjärjestö TCO olivat suomalaisia veljesliittoja noin viisi vuotta edellä.¹¹⁹³

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön integraatiopolitiikan pitkän linjan syntyyn on vaikuttanut SAK:n nettisivuilla kuvattu kehityskulku. Sen mukaan integraatiopäätöksentekoon osallistuminen on tuonut SAK:lle vaikutusvaltaa, mutta samalla sitonut sen tukemaan hallituksen politiikkaa 1960-luvun ja 1970-luvun vapaakaupparatkaisuista alkaen aina 1990-luvun EU- ja EMU-päätöksiin saakka.¹¹⁹⁴ SAK:lla on epäilemättä ollut vaikutusvaltaa integraatiopolitiikkaan, merkittävästi myös EU-jäsenyyspäätöksen syntyyn.

Tarkasteltaessa Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön integraatiolinjauksen keskeisiä taustasyitä, voi havaita, että vaikka SAK ei ollut täysin yksimielinen integraatioasioissa, ay-liikkeen piirissä ei EU-jäsenyyskysymyksessä syntynyt samanlaista vastustusta kuin EEC-vapaakauppasopimuksen yhteydessä 1970-luvun alussa, eikä vastaavaa Ei-EU-liikettä kuin Ruotsissa ennen maan EU-jäsenäänestystä 1990-luvun alussa.

SAK:n integraatiovaiheissa tiiviisti mukana ollut Heikki Pohja arvioi jälkivii-sautta vältellen sen johtuvan pääosin viidestä seikasta. Ensinnäkin Neuvostoliiton ja reaaliosialismin horjuminen ja sittemmin kaatuminen vähensi painetta ay-liikkeen sisällä, erityisesti sen vasemmalla siivellä. Muutosta oli ilmassa jo 1980-luvun loppuvuosina. Toiseksi, vaikutusta oli myös pohjoismaisen ammattiyhdistysliikkeen sisällä tapahtuneella kehityksellä. Ay-liike sai Tanskan kautta myönteistä kuvaa yhteisön kehityksestä. Tanskalaiset olivat saaneet kokemusta asiasta jo vuodesta 1973 alkaen. Tämä näkökohta ei kuitenkaan painanut vielä 1970-luvun alussa EEC-sopimusta valmisteltaessa. Kolmantena oli suomalaisen elinkeinoelämän avautuminen ja kansallisten rajoitusten asteittainen poistuminen 1980-luvun kuluessa. Esimerkiksi kemianteollisuudessa saatiin aihe luoda suoria kontakteja ay-liikkeen sisällä muihin maihin, kun suomalaiset yritykset ostivat tuotantolaitoksia muualta ja päinvastoin. Neljänneksi Pohjan mukaan vaikutti myös EY:n kehittyminen Delorsin johdolla vuodesta 1986 alkaen ja eurooppalaisen ay-liikkeen vastaava vahvistuminen loivat tarvetta myönteiseen suhtautumiseen edunvalvonnan kannalta. Viidenneksi monet näkyvät toimijat ay-liikkeen sisällä edellä sanotun kehityksen myötä tarkistivat vähitellen kantaansa EY-myönteiseksi ja toimivat muutoksen agentteina ammattiyhdistysliikkeen sisällä.¹¹⁹⁵

¹¹⁹³ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012; Akavan hallituksen 28.11.1994 ptk § 8 *KEYn toiminnan jatkaminen Brysselissä*; Muiluuvuori s.a., 356; Stålvant & Hamilton 1991, 205; ks. Ingebritsen 1998, 148–149; Uimonen 2012, 273–274. SAK:n, STK:n ja Akavan edustuston nykyinen nimi on FinUnions, ks. <http://www.finunions.org/finunions>.

¹¹⁹⁴ <http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=>; luettu 2/2012.

¹¹⁹⁵ Heikki Pohjan haastattelua tarkentava sähköposti 8.10.2013. Kopio on hallussani.

Ay-liikkeen ulkopuolelta kehitystä tarkastellut Esko Antola piti SAK:ta kansanäänestyksen kannalta tärkeimpänä etujärjestötoimijana. Hänen mukaansa SAK:n ja Ihalaisen merkitystä integraatoratkaisuun korostaa se, että SAK sai aikaan integraatiolle myönteisen poliittisen läpimurron vasemmalla, vaikka Sdp jäi oppositioon, kun Esko Ahon porvarihallitus muodostettiin keväällä 1991. Integraation katsottiin luovan ay-liikkeelle mahdollisuuksia rajat ylittävään kontrolliin ja edunvalvontaan. Antola kiteytti: ”Kun suomalainen kapitalismi avautui, niin SAK halusi viedä edunvalvonnan samalle tasolle”. Esimerkiksi SAK:n valtuuston 27. -28.5.1994 kannanotto tuki Antolan arviota toteamalla: ”pääoma liikkuu ja monikansalliset yritykset toimivat yli rajojen. Näihin voi vaikuttaa vain yli valtakunnan rajojen ulottuvalla poliittisella yhteistyöllä.”¹¹⁹⁶

Leif Åberg luetteli integraatio toimijoiden koalitioluettelossaan KEY keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön lukuisat ryhmäkumppanit: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK, Akava, Toimihenkilöjärjestöjen sivistysliitto, ay-koulutusorganisaatiot, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto, Taloudellinen tiedotustoimisto, ulkoministeriö, Työväen sivistysliitto, Elinkeinoelämän valtuuskunta (gallupit), Suomen Sosialidemokraattinen Puolue ja Vasemmistoliitto.¹¹⁹⁷ Monipuolisessa luettelossa on kiintoisasti mukana myös suurin työnantajajärjestö, pari elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatioita ja kaksi suurinta vasemmistopuoluetta.

Heikki Pohja lienee oikeassa arvellessaan, että ammattiyhdistysliikkeessä Neuvostoliiton ja sosialistileirin hajoaminen helpotti monen jäsenen integraatiomyönteistä päätöstä. Lisäksi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön hyvin harkittu maltillinen tiedottamislinja tuntui toimineen toivotusti ja SAK pystyi jatkamaan kolmikymmenvuotista integraatiolinjaansa.

Suuren työn integraation eteen tehnyt Lauri Ihalainen mietiskeli aiheellisesti, että miten EU-kansanäänestyksessä olisi käynyt, ”jos ay-liike olisi ollut ei-porukan mukana.” Suomen pääneuvottelijoihin kuulunut Veli Sundbäck arveli SAK:n vaikuttaneen kansanäänestyksen lopputulokseen.¹¹⁹⁸ Hän lienee oikeassa, sillä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöllä oli niin voimakas panos integraatiokampanjassa, että Ihalaisen pohdiskeluun voi perustellusti vastata: voi hyvinkin olla, että ilman SAK:n toimintaa Suomi ei olisi liittynyt vuonna 1995 EU:n jäseneksi.

---

¹¹⁹⁶ Esko Antolan haastattelu 6.5.2013 ja haastattelua tarkentava kirje 14.10.2013. Kirje on hallusani. Ks. Pesonen, Markku 1992, 126. Antola piti Pohjan tarkoittamina integraatoratkaisun kannalta merkittävänä SAK-toimijoina erityisesti Lauri Ihalaista, Pekka O. Aroa ja Kari Tapiolaa. Vrt. SAK:n valtuusto 27.-28.5 1994 ptk § 14 liite 29.

¹¹⁹⁷ Åberg 1996, 256.

¹¹⁹⁸ Lauri Ihalaisen haastattelu 21.1.2013; keskustelu Veli Sundbäckin kanssa 4.5.2011.

Myönteinen kansanäänestystulos oli Akavalle kansallinen ydinkysymys

Voitto Ranne ja Markku Äärimaa arvioivat akavalaisliittojen asenteen integraatioon olleen lähtökohtaisesti varsin myönteinen, mutta ei erityisen innokas. Integraatioyhteistyö sujui kuitenkin myös kansanäänestyksen alla palkansaajakeskusjärjestöjen kesken hyvin, eikä niiden välillä ollut asiassa ristiriitoja. Myös yhteistyö elinkeinoelämän järjestöjen kanssa toimi myös materiaalitasolla ja Akavassa käytettiin mm. Taloudellisen tiedotustoimiston tekemää integraatioaineistoa ja tutkittiin Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen julkaisuja.¹¹⁹⁹

Neuvoa-antavaa kansanäänestystä edeltäneet pari vuotta olivat Akavan kansainvälisen toiminnan kannalta erittäin kiireisiä. Akava oli vastikään integroinut Eurooppaan kansainvälisten yhteistyöjärjestöjen avulla. Vuoden 1992 alusta alkaen Akava oli myös Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liiton ja OECD:n neuvoa-antavan ammattiyhdistyskomitean TUAC:in jäsen, aiempien Pohjolan Ammatillisen Yhteisjärjestön ja Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön jäsenyyksien lisäksi. Uusien kansainvälisten yhteyksien myötä Akavan pitkään jatkunut jäsenyys Nordiska Akademikerrädetissa päättyi. Markku Äärimaa muisteli, että Akavan kannalta tärkeimpään toimijaan EAY:hyn saattoi vaikuttaa vain yhden organisaation kautta ja tämä oli Pohjoismaissa PAY. Näin Nordiska Akademikerädet tuli tarpeettomaksi. Akava jatkoi aktiivisesti KEY-yhteistyötä, josta Risto Piekkari laati hallitukselle muistion kesällä 1992.¹²⁰⁰

Pian palkansaajakeskusjärjestöjen helmikuussa 1992 julkaiseman tiedotteen, *Palkansaajakeskusjärjestöt EY-jäsenyysneuvottelujen takana: Tavoitteet ja pelisäännöt hiottava kolmikantaperiaatteella*, jälkeen Akavan puheenjohtaja Ranne antoi julkisuuteen tarkoitetun, täydentävän ja akavalaisille räätälöidyn lausunnon tiedotteesta.¹²⁰¹ Sen toisessa kappaleessa hän kirjoitti: ”Akavan kanta EY-jäsenyyteen on myönteinen. Perusteet tälle ovat taloudellisia, sosiaalisia ja koulutuksellisia. Uskomme jäsenyyden mahdollistavan kansallisen kehityksemme ja turvaavan omaleimaisuutemme osana Eurooppaa.” Hän ei maininnut vielä turvallisuuspolitiikkaa.

Akava kantoi huolta työvoiman liikkuvuudesta, mm. suomalaisten mahdollisuuksista työskennellä ja hakea lisäoppia mm. koulutus-, harjoittelu- ja vaihto-ohjelmissa. Mutta Ranne avasi myös uuden näkökulman: ”Jotta saisimme eurooppalaisia korkeatasoisia huippuammattilaisia tulemaan – edes vähäksi aikaa Suomeen, on työ- ja tutkimusoloistamme tehtävä nykyistä houkuttelevimpia.” Ranne kertasi palkansaajajärjestöjen ydinviestin siitä, että parempi olla jäsen kuin ulkopuolella, kun hän jatkoi: ”*Viime perjantaina* julkisen sektorin pääsopijajärjestöt antoivat yksituumaisen kannanoton EY-jäsenhakemuksen puolesta.

¹¹⁹⁹ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012; Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013.

¹²⁰⁰ Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013; Akavan liittokokous 26.5.1992 ptk liite 7; Akavan toimintakertomus, osa *Kansainvälinen toiminta*; Akavan hallitus 18.8.1992 ptk § 9 liitteinen; Muiluvuori s.a., 355.

¹²⁰¹ Ranteen täydentävä lausunto 18.2.1992 tiedotteeseen *Palkansaajakeskusjärjestöt EY-jäsenyysneuvottelujen takana*. Markku Lemmetyn kokoelma.

Kannanoton mukaan Suomen työmarkkinoihin ja julkissektoria koskevaan kehitykseen voidaan vaikuttaa paremmin EY:n jäsenenä kuin sen ulkopuolelle jäämällä. EY:n jäsenenä on mahdollisuus vaikuttaa yhteisön päätöksentekoon ja tulevaisuuteen sekä saada siihen mukaan pohjoismaisen hyvinvointivaltion sosiaaliset arvot.”¹²⁰²

Akavassa ja akavalaisissa liitoissa 1980-luvun alkupuolelta asti työskennelleen Markku Lemmetyn mukaan Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyöllä oli suuri vaikutus siihen, miten palkansaajajärjestöjen viesti integraatioasiassa meni eteenpäin. Tehoa lisäsi, että: ”palkansaajajärjestöt laittoivat viestit liikkeelle KEY:n kautta, jolloin aina oltiin yhdellä kärjellä liikkeellä”. Mielenkiintoista oli, että elinkeinoelämän järjestöissä koettiin Tauno Matomäen mukaan joskus ongelmaksi, että niiden antamat integraatioviestit eivät aina olleet riittävän yhden-suuntaisia.¹²⁰³

KEY:n lisäksi Akavalle tärkeä kansainvälisen toiminnan yhteistyömuoto oli palkansaajakeskusjärjestöyhteistyö ja sen kansainvälisten sihteerien työryhmä. Akavan toimintakertomus vuodelta 1992 viittasi po. työryhmän kohdalla nimenomaan idän suunnan yhteistyöhön mm. Venäjään ja Viroon, ei niinkään integraatiokuvioihin.¹²⁰⁴

Akava kansainvälistyi rinnan integraatioasioiden jokapäiväisen käsittelyn kanssa. Akavan kansainväliset yhteydet lisääntyivät edelleen, kun se meni mukaan helmikuussa 1993 perustettuun Euroopan koulutettujen ryhmien ja ylempien toimihenkilöiden neuvottelukuntaan Eurocadresiin.¹²⁰⁵ Markku Äärimaa muisti pohjoismaisessa Nordiska Akademikerrätetissa vaikuttaneiden järjestöjen olleen aktiivisia Eurocadresia perustettaessa. Eurocadres toimi yhteistyössä EAY:n kanssa ja sitä saattoi pitää jopa sen alaorganisaationa. Eurocadres painotti ylempien toimihenkilöiden kantaa ja paneutui erityisesti korkeasti koulutettujen edunvalvontaan, kuten tutkintojen tunnustamiseen. Eurocadres sai pian EY:n sosiaalisessa vuoropuhelussa sosiaalipartnerin aseman. Sen puheenjohtajaksi valittiin ranskalainen Michel Rousselot.¹²⁰⁶

Akavalaiset ottivat kaiken irti uusista kansainvälisistä yhteyksistään ja osallistuivat alkuvuodesta 1992 erittäin aktiivisesti, jopa kuukausittain, yhteistoimintaorganisaatioiden kokouksiin ja koulutuksiin. Esimerkiksi Risto Piekka osallistui Pohjolan Ammatillisen Yhteisjärjestön hallituksen kokoukseen 29.–30.1.1992 ja Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälisen liiton maailmankongressiin 17.–24.3.1992. Markku Lemmetty taas oli mukana PAY:n Tukholman kokouksessa

¹²⁰² Ranteen täydentävä lausunto 18.2.1992 tiedotteeseen *Palkansaajakeskusjärjestöt EY-jäsenyyss-neuvottelujen takana*.

¹²⁰³ Markku Lemmetyn haastattelu 22.1.2013; Tauno Matomäen haastattelu 9.12.2013.

¹²⁰⁴ Akavan toimintakertomus 1992.

¹²⁰⁵ *Council of European Professional and Managerial Staff Eurocadres*. http://www.eurocadres.org/IMG/pdf/depliant_15ansEN.pdf.

¹²⁰⁶ Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013; Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012; http://www.eurocadres.org/IMG/pdf/depliant_15ansEN.pdf. Rousselot toimi puheenjohtajana 1993–2005, varapuheenjohtajana vuosina 1997–2001 oli Akavan Mona Hemmer.

27.1.1992, jonka teema oli *Sopimus- ja työoikeus Pohjolassa ja EY:ssä*, PAY:n työoikeutta käsittelevässä seminaarissa, jälleen Tukholmassa, 4.–5.5.1992. Seminaariin osallistui 11 suomalaista ay-ihmistä. Samalla matkalla Lemmetty osallistui myös PAY:n asiantuntijakokoukseen ja PAY:n Eurooppajaoston kokoukseen. Lisäksi Lemmetty oli jälleen mukana yhdentoista suomalaisen ay-toimijan kanssa PAY:n *Pohjoismainen työoikeus ja EY* -seminaarissa 4.–5.6.1992 Kööpenhaminassa. Voitto Ranne oli puolestaan mukana European Trade Union Forumissa 26.–28.4.1992 Prahassa. Ranne muisteli, että noihin aikoihin erilaisia ”Brusselsin reissuja” oli hyvin paljon.¹²⁰⁷

Markku Äärimaa oli vuonna 1992 sekä Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön, että Pohjolan Ammatillisen Yhteisjärjestön hallituksen jäsen. Hän muisteli, että oli mielenkiintoista osallistua varsin vasemmistolaisen ay-liikkeen yhteistoimintaorganisaatioiden kokouksiin, joissa mm. puheenjohtajaa puhuteltiin ”toveriksi”.¹²⁰⁸

Ajankohtaan sopi mitä oivallisimmin, että Akavan hallitus ja toimiston johto järjesti keväällä 1992 perinteisen kehittämis- ja tuuletusseminaarin juuri Brysselissä. Alustajina kuultiin ulkoasiainneuvos Esko Hamiloa aiheesta: *EY - Eta tänään* ja finanssineuvos Heikki Oksasta: *EY:n talous ja rahaliitto*.¹²⁰⁹

Kansainvälinen toimikunta puheenjohtajanaan Markku Äärimaa paneutui kuukausittaisissa istunnoissaan huolellisesti integraatiokehitykseen. Kansainvälisyys heijastui Akavan toimiston toimintaan uusina käytäntöinä, kun Akavan esittelijät pitivät säännöllisesti ns. *kv-palaverreja*, joissa integraatioasioilla oli iso osuus. Lisäksi Akavassa järjestettiin jäsenjärjestöjen kansainvälisistä asioista vastaavien aamukahvitilaisuuksia ja julkaistiin sisäistä *Akavan kv-uutisia*-tiedotetta.¹²¹⁰

Vaikka Akava oli mukana KEY-yhteistyössä, sillä oli myös omaa, sangen vilkasta toimintaa integraatioon liittyvissä asioissa. Kuten muutkin eturyhmät, myös Akava levitti EY/EU-sanomaa jäsenistölleen julkaisujen avulla. Keskeisin tiedotusväline, Akava-lehti, pyrki Markku Lemmetyn mukaan käsittelemään integraatiota mahdollisimman monipuolisesti ja kiihkottomasti. Kiihkoton toimintalinja oli sama kuin muillakin etujärjestöillä. Lehden helmikuun numero 1/1992 oli suuri Eurooppa-numero, jonka kannessa oli kolme viittausta Eurooppaan. Lehden sivuista 22 oli Eurooppa-asiaa, osa ruotsinkielisillä sivuilla. Artikkelissa *Suomalaiset mukaan EY:n koulutusohjelmiin* käsiteltiin akavalaisille ja myös Nokia-yhtiölle läheisiä koulutusohjelmia Erasmusta ja Comett II:ta. Asiantunti-

¹²⁰⁷ Kv. tmk 9.4.1992 ptk § 7, 8, 9, 10, 11; 26.2.1992 ptk §11 ja 19.5.1992 ptk § 8, 9, 10 sekä muut tmk:n ptk:t vuonna 1992, Markku Lemmetyn raportit ja selostukset po. tilaisuuksista. Markku Lemmetyn kokoelma. Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012; sitaatti-ilmaisu Ranteen..

¹²⁰⁸ Markku Äärimaan haastattelu 16.4.2013

¹²⁰⁹ Ajankohta oli 11.–12.3.1992, Muiluvuori s.a., 362. Seminaarin ohjelma Markku Lemmetyn kokoelmassa.

¹²¹⁰ Akavan liittokokous 28.5.1993 ptk liite 6, Toimintakertomus; Akavan esittelijöiden kv-palaverit 25.2.1992, 5.5.1992, 16.3.1994 ptk:t. Aamukahvitilaisuus oli mm. 9.4.1992. Akavan kv-uutisia 3/92 tiedote. Markku Lemmetyn kokoelma.

joina Eurooppa-artikkeleissa käytettiin mm. professori Raimo Väyrystä, Kilpailuviraston ylijohtaja Matti Purasjokea, VTL Osmo Soininvaaraa ja Euroopan ammattiyhdistysinstituutin tutkija Heikki Aintilaa. Lehdessä 2/92 kirjoitettiin sekä suomen- että ruotsinkielisessä osassa runsaasti integroitumiseen liittyvistä asioista mm. Akavan kansainvälistyvistä edunvalvonnasta. Eurooppa-linja jatkui myös numerossa 3/92.¹²¹¹

Akava julkaisi säännöllisesti *Akava uutiset* – *nytt*-nimistä sisäistä tiedotuslehteä luottamushenkilöille ja aluetoimikuntien jäsenille. Sen painos vaihteli viidestä seitsemään tuhanteen. Vuoden 1992 toinen, huhtikuussa päivätty, numero oli 28-sivuinen sangen monipuolinen integraatioteemanumero: *Akavalaiset ja Euroopan yhdyntyminen*. Erikoisnumero sisälsi laajan perustietopaketin integraatiosta ja lukuisia Akavan asiantuntijoiden kirjoittamia artikkeleja. Kirjoittajina oli mm. Mona Hemmer, Risto Piekka, Markku Lemmetty ja Heikki Liede.¹²¹²

Akava oli mukana Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliitossa ja sen TJS Opintokeskuksessa, joka myös järjesti integraatiokoulutusta. Jaana Hakkarainen piti TJS:ää Työväen Sivistysliiton rinnalla tärkeänä palkansaajajärjestöjen integraatiokouluttajana. TJS järjesti yhteistyössä KEY:n asiantuntijoiden kanssa *Ay-aktiivien EY-kurssin* marraskuun lopulla 1992 Järvenpäässä. Vuonna 1993 oli vuorossa kolme *Eurooppa kutsuu – kuuleeko ay-väki?* -seminaaria, yksi Tampereella ja kaksi Ruotsinlaivalla. TJS julkaisi myös seminaarin kanssa samannimisen 64-sivuisen A4-kirjasen, jossa oli integraatioperustietoa ja asiantuntija-artikkeleita, mm. Pekka O. Arolta ja Mona Hemmeriltä.¹²¹³

Kuten SAK:n kohdalla kirjoitin, tammikuun lopulla 1993 Akava oli palkansaajajärjestöjen yhteisrintamassa lähettämässä yhdessä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön ja Toimihenkilökeskusjärjestö STTK:n kanssa pääministeri Esko Aholle kolmisivuista muistiotia: *Palkansaajakeskusjärjestöjen lähtökohdat Suomen EY-jäsenyysneuvotteluissa*.¹²¹⁴

Akavan hallitus käsitteli vuoden 1993 kokouksissaan integraatioasioita työjärjestysotsikon *Integraatiokehitykseen liittyvä informaatio* alla. Akava hyödynsi KEY-aineistoa, mutta myös Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen integraatioreportteja.¹²¹⁵ Akavan integraatiokannat levisivät kautta valtakunnan, kun johto osallistui lukuisiin Eurooppa-seminaareihin, niin alustajina kuin osanottajinakin. Esimerkiksi Markku Lemmetty alusti huhtikuussa 1992 Kaupan ja tekniikan seminaarissa Kuopiossa aiheesta: *Akavalainen, eurooppalainen*. Lemmetty muisteli esitelmöineensä eri puolilla maata, Lappia myöten, useissa tilaisuuksissa, joista mo-

¹²¹¹ Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012; Akava-lehdet 1/92, 2/92, 3/92.

¹²¹² *Akava uutiset* – *nytt* 2/92. Markku Lemmetyn kokoelma.

¹²¹³ Ajankohta oli 28.- 29.11.1992. KEY Tiedote Toukokuu 1992; 16. KEY Tiedote joulukuun 1992. EY kutsuu – kuuleeko ay-väki? Julkaisija Toimihenkilöjärjestöjen sivistysliitto TJS. Helsinki 1993. Markku Lemmetyn kokoelma; Hakkarainen 1996, 278. Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliitto ry:n TJS Opintokeskus on Akavan ja STTK:n yhteinen koulutus- ja palveluorganisaatio.

¹²¹⁴ Muistion päiväys 20.1.1993. Akavan arkisto DN:o 40/83/93.

¹²¹⁵ Akavan hallituksen ptk:t 1993 liitteineen, esim. 4.2.1993; Markku Lemmetyn sähköpostiviesti 7.1.2013. Kopio on hallussani.

nia Akava oli järjestämässä. Puheenjohtaja Ranne puhui akateemiseen työttömyyteen liittyvistä kysymyksistä *Työ ja Eurooppa*-seminaarissa huhtikuussa 1993.¹²¹⁶

Vapun jälkeen 1993 Akava meni aiempaa aloitteellisemmin mukaan integraatiokeskusteluun ja antoi pääsihteeri Piekan laatiman selväsanaisen kannanoton KEY Tiedotteessa: *EY-jäsenyydelle ei ole vaihtoehtoa*. Tiedotteessa tutun talouden ohella painottui länsieurooppalaisuus, kun siinä runollisiakin ilmaisuja viljellen todettiin: ”Euroopan taloudellinen integraatio on tosiasia, ja Suomen länsieurooppalaisena maana on oltava mukana yhdentymisessä - vain näin voimme vaikuttaa yhdentymisen sisältöön. Suomen EY-jäsenyydelle ei ole järkevää vaihtoehtoa. Keskustelun ongelmana on tunteiden voitto järjestä tai tietämättömyys Suomen todellisista vaihtoehdoista. Mielikuvilla on suuri merkitys. EY:n vastustus pohjautuu paljolti sellaiseen sanomaan, jolla helisytetään ihmisten herkimpiä kieliä.”¹²¹⁷

Akava kysyi osin tunteisiin vetoavasti: ”Miten Suomen käy, jos muut Pohjoismaat ovat EY:n jäseniä? Miten tällöin käy hyvinvointimme kovien taloudellisten realiteettien maailmassa? Sanotaan, että jäähän silloin Efta. Mutta mitä Eftasta on silloin jäljellä? Rippeet. EY:n ulkopuolelle jättäytyminen merkitsisi taloudellista takaiskua ja jäsenyysneuvottelujen siirtymistä tapahtuvaksi yhdessä Venäjän, Unkarin, Puolan ja Tšekinmaan kanssa. Tätäkö halutaan?”¹²¹⁸

Tiedotteen toisella sivulla viitattiin jäsenyysneuvottelujen haasteisiin ja hyvään neuvottelutulokseen. Se taas on edellytys jaa-äänien voitolle kansanäänestyksessä ja myönteinen tulos on kansallinen ydinkysymys. Akava oli palkansaajajärjestöjen rintamassa ja sen mielestä palkansaajille tärkeät kysymykset neuvotteluissa olivat: sopimuspolitiikan jatkaminen, EY-säädösten soveltaminen sopimuksiin, Suomen sitoutuminen Maastrichtin sosiaalipoliittiseen pöytäkirjaan ja työeläkejärjestelmien itsenäisyyden säilyttäminen.¹²¹⁹

Akava-lehti piti kansainvälistä ainesta mukana vuoden 1993 numeroissaan. Vuoden toisessa numerossa oli Johannes Pakaslahden laatimat EMU-sivut. Valuuttaunioniin liittyvät asiat eivät nousseet tässä vaiheessa kovin merkittävästi esiin Akavan viestinnässä. Akava-lehden neljännessä ja vuoden viimeisessä numerossa oli useiden sivujen Eurooppa-kokonaisuus.¹²²⁰

Vuoden 1993 toimintakertomuksessa *integraatio* sai oman väliotsikon, jonka alla käytiin läpi akavalaisille tärkeät integraatioasiat: työllisyys, liikkuvuus, nuorten ja aikuisten opiskelumahdollisuudet, harjoittelu, tutkimus ja tuotekehitysyhteistyö sekä tasa-arvo ja ympäristö. Toimintakertomus tiivisti: ”Akava vaikutti aktiivisesti integraatioon liittyvään edunvalvontaan sekä keskusjärjestöprojekti KEY:n kautta että suoraan viranomaisiin.” Jäsenistöä ei ole unohdettu, vaan sen integraatio-tietoutta on pyritty lisäämään mm. koulutustilaisuuksien avulla. Akava oli SAK:n

¹²¹⁶ Lemmetyt haastattelu 22.1.2013. *Kaupan ja tekniikan seminaari* oli Kuopiossa 22.4.1992. Lemmetyt muistiinpanot, Markku Lemmetyt kokoelma. *Työ ja Eurooppa*-seminaarin 2.4.1993 ohjelma. Akavan arkisto DN:o 112/33/93.

¹²¹⁷ Tiedote 4.5.1993, DNro 146/83/93. Akavan arkisto.

¹²¹⁸ Tiedote 4.5.1993, DNro 146/83/93. Akavan arkisto.

¹²¹⁹ Tiedote 4.5.1993, DNro 146/83/93. Akavan arkisto.

¹²²⁰ Akava-lehti 1/93, 2/93, 3/93, 4/93.

tavoin mukana Taloudellisen tiedotustoimiston organisoiman, nuorten koulutusprojektin *Euro-Pilotin* yhteistyökumppanina useiden muiden tahojen ohella.¹²²¹

Akava osallistui ulkopolitiikan tekoon myös valtiollisen valmisteluprosessin kautta. Akavaa kuultiin eduskunnan EU-valmisteluprosessissa. Lisäksi Markku Lemmetyn muistiinpanoista käy ilmi, että Akava oli vuonna 1994 muutenkin erittäin vahvasti mukana integraatioprosessissa sen valtakunnallisessa valmistelussa, mm. Työoikeus-, työturvallisuus- ja tasa-arvokysymyksiä käsittelevässä valmistelujaostossa ja Työministeriön työasiainneuvoston integraatiojaostossa.¹²²² Integraatiotyötä tehtiin KEY:n lisäksi myös kansainvälisten yhteistyöorganisaatioiden, mm. Eurocadresin ja Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön, kautta sekä osallistumalla kyllä-puolen kampanjointiin. Kansainvälinen toimikunta totesi kokouksessaan helmikuun alussa 1994, että Akava jatkaa tavoitehakisesti toimintaansa tähtäimenä Suomen EU-jäsenyys. Keskeisintä on tiivis yhteistyö jäsenjärjestöjen kanssa, mikä toteutetaan yhteisin säännöllisin neuvottelutilaisuuksin.”¹²²³

Akavan Risto Piekka oli helmikuussa 1994 allekirjoittamassa kutsua kokoukseen *Eurooppalainen Suomi – kansalaisvaltuuskunnan perustamiseksi*. Markku Lemmetyn muistin mukaan Akava liittyi järjestönä myös *Eurooppalainen Suomi*-kansalaisjärjestöön,, varovaisesti muutaman kuukauden jahkailun jälkeen. Akava lähetti huhtikuussa 1994 jäsenjärjestöilleen *Parempi vaihtoehto – Eurooppalainen Suomi*-esitteen tiedoksi.¹²²⁴

Helmikuussa 1994 Mona Hemmer laati kymmensivuisen *Akavan Eurooppalaisen toiminnan strategisen suunnitelman*, joka ei suoraan liittynyt jäsenyyskampanjaan.¹²²⁵ Johdannossa todettiin, että erikoiskoulutetut, ns. professionaaliset ryhmät, todennäköisesti muodostavat liikkuvimman joukon eurooppalaisilla työmarkkinoilla. Heidän tieto-taitoaan tarvitaan kaikissa EU- ja Eta-maissa. Korkea työttömyysaste on myös koulutettujen ryhmien ongelma eurooppalaisella tasolla, mikä tällä hetkellä estää liikkuvuuden lisääntymistä. Tästä ja muista syistä johtuen Akava tarvitsee strategisen suunnitelman akavalaisten etujen ajamiseen kansainvälisellä tasolla. Avaintulos on, että ”professionaalisten ryhmien merkitys on tunnustettu ja erityistarpeet otettu huomioon Pohjolan Ammatillisessa Yhteisjärjestössä, Euroopan ammatillisessa yhteisjärjestössä ja OECD:n neuvoyhtävassa ammattiyhdistyskomiteassa.” Suunnitelma kiteytti Akavan tavoitteet: ”Vaikuttamisen avainalueet on kartoitettu ja Akavalla on valmiudet eurooppalaisella tasolla tapahtuvaan edunvalvontaan.”¹²²⁶

Maaliskuun puolivälissä 1994 Akava lähetti jäsenjärjestöilleen Hemmerin laaditun ja puheenjohtaja Voitto Ranteen ja pääsihteerin Risto Piekan allekirjoitta-

¹²²¹ Akavan toimintakertomus 1993, 15; Mörä 1999, 157–158.

¹²²² Sen jäsenenä oli yhteensä runsaat kymmenen ministeriöiden ja työmarkkinajärjestöjen edustajaa.

¹²²³ Kv. tmk 4.2.1994 ptk § 6; Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012 ja muistiinpanot. Markku Lemmetyn kokoelma.

¹²²⁴ *Parempi vaihtoehto – Eurooppalainen Suomi*-esite. Akavan arkisto DN:o 101/83/94; Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012.

¹²²⁵ Akavan Eurooppalaisen toiminnan strateginen suunnitelma 4.2.1994. 4 sivua ja 6 liitesivua. Akavan arkisto 173/83/94.

¹²²⁶ Akavan Eurooppalaisen toiminnan strateginen suunnitelma 4.2.1994. Akavan arkisto 173/83/94.

man parisivuisen kirjeen: *Akavalaiset ja EU-jäsenyyttä koskeva kansanäänestys*. Se kertasi edustajakokouksen EU-jäsenyyttä kannattaneen päätöksen 12.6.1991 ja jäsenyyden keskeisimmät myönteiset vaikutukset palkansaajaliikkeelle. Kirje muistutti, että ”Akavan hallitus on esittänyt tavoitteena, että kansanäänestyksessä Suomen EU-jäsenyys mahdollistuisi, koska EU-jäsenyydellä on huomattava yhteiskunta-, talous ja myös turvallisuuspoliittinen merkitys”. Turvallisuuspolitiikka ilmestyi puolta vuotta ennen kansanäänestystä mukaan akavalaisiin perusteluihin. Palkansaajakeskusjärjestöjen yhteiset kansanäänestykseen liittyvät toimenpiteet hoidettiin Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön kautta varsin järjestelmällisesti yksityiskohtaisen suunnitelman pohjalta. Piekka edusti Akavaa KEY:n hallinnossa ja operatiivista toimintaa varten perustetussa EU-koordinointiryhmässä akavalaisia olivat Hemmer, Lemmetty ja Kari Arola. Akava toivoi myös, että kukin jäsenjärjestö nimeäisi oman EU-vastaavansa, joka suunnittelee järjestönsä omia toimia ja osallistuu keskusjärjestön kansanäänestykseen liittyviin yhteisiin toimintoihin.¹²²⁷

Risto Piekka lähetti Iltalehden julkaistavaksi 22.4.1994 laajahkon artikkelin *EU-jäsenyys palkansaajan silmin*. Piekka kertasi keskeiset integraation peruskysymykset akavalaisesta näkökulmasta, mutta korosti turvallisuusulottuvuutta ja Suomen kuuluvan länteen. Hän aloitti kirjoituksensa: ”Sanotaan, että optimisti näkee mahdollisuuden, mutta pessimisti mahdollisuudessa uhan. Laittamattomasti sanottu. Erityisesti se sopii keskusteluun ja arviointeihin Suomen EU-jäsenyydestä.” Artikkelinsa ingressissä Piekka piti kansallisen edun merkitystä ylivoimaisesti suurimpana. Hänen mukaansa EU-jäsenyys antaa mahdollisuuden parantaa taloutemme elpymistä ja kehittymistä sekä sen avulla parantaa suomalaisten elinehtoja. Turvallisuuden kannalta jäsenyys antaa Suomelle lisää toimintavaihtoehtoja sillanrakentajana. Sen lisäksi Suomi kiinnittyisi sinne, minne se on aina kuulunut, demokraattiseen Eurooppaan.¹²²⁸

Hyvin samansisältöinen puheenvuoro kuultiin kansanäänestysvuoden 1994 kevään Akavan liittokokouksessa, kun työmarkkinakatsauspuheenvuorossaan puheenjohtaja Voitto Ranne teki linjauksia EU-jäsenyyden puolesta. Hän totesi, että jäsenyyskysymyksessä ratkaisevaa on kansallinen etu. Kansallinen etu muodostuu Ranteen mukaan taloudellisista edellytyksistä aina kansalliseen turvallisuuteen asti. Kyse on myös Suomen tulevaisuudesta, siitä mihin kuulumme ja millaiset edellytykset haluamme antaa isänmaamme tulevaisuudelle. Ranne arvioi kaikkien käytettävissä olevien selvitysten osoittavan, että taloudellisesti ja kulttuurillisesti EU-jäsenyys vaikuttaisi Suomeen myönteisesti.¹²²⁹

Pian Ranteen puheenvuoron jälkeen kesäkuun puolivälissä, nelisen kuukautta ennen kansanäänestystä Akavan hallitus määritteli kantansa EU-kysymykseen

¹²²⁷ Akavan kirje jäsenjärjestöille 15.3.1994. Akavan arkisto DN:o 77/83/94. Kirjeen liitteinä on Palkansaajakeskusjärjestöjen toimintasuunnitelma EU-jäsenyyttä koskevaa kansanäänestystä varten ja ulkoministeriön lehdistötiedote EU-neuvottelutuloksesta 1.3.1994.

¹²²⁸ Akavan arkisto DN:o 116/35/94.

¹²²⁹ Akavan liittokokous 26.5.1994 ptk liite 5, Työmarkkinakatsaus.

ja antoi julkisuuteen Akava-tiedotteen¹²³⁰ otsikoltaan: *Suomen EU-jäsenyys on mahdollisuus*. Se meni tutusti talousperustelut edellä ja kaksi ensimmäistä kappaletta kertasivat taloudellisia vaikutuksia. Tiedote alkoi: ”Suomen EU-ratkaisulla on kauaskantoiset vaikutukset maamme tulevaisuuteen. Vaikutukset ovat luonteeltaan ennen kaikkea taloudellisia ja liittyvät Suomen menestysmahdollisuuksiin”. Toinen kappale täsmensi, että yhdentymiskehityksen keskeisin voima on talouspoliittinen, koska myönteisen talouskehityksen aikaansaaminen ja ylläpitäminen on välttämätöntä. Vain toimiva kansantalous mahdollistaa hyvinvointiyhteiskunnan ylläpidon ja kehittämisen, korkeatasoisen koulutuksen sekä sosiaaliturvan säilymisen.

Kolmannessa kappaleessa kiinnitettiin huomio Akavan jäsenkuntaan ja painotettiin, että EU-jäsenyys antaa entistä suurempia mahdollisuuksia jäsenvaltioiden koulutetuille henkilöstöryhmille. Suomalaisten koulutus- ja työsaanti-mahdollisuudet Euroopassa helpottuisivat EU:n jäsenenä enemmän kuin Suomen jättäytyessä kattavuudeltaan pienemmän Eta-sopimuksen varaan. Suomella olisi EU:n jäsenenä myös täysipainoiset mahdollisuudet vaikuttaa koulutusohjelmien sisältöön ja yleensäkin koulutuspolitiikkaan. Myös neljäs kappale korosti Suomen oikeutta ja mahdollisuutta osallistua täysivaltaisena Euroopan tulevaisuutta koskevaan päätöksentekoon. Tätä Eta-sopimus ei mahdollista, vaan jättää Suomen seurailijan asemaan.¹²³¹

Tiedotteen viidennessä kappaleessa Akavan hallitus kirjoitti, että EU-jäsenyys ei ole ongelmaton eikä sinänsä ratkaise Suomen ongelmia. Kansallinen päätöksenteko on ratkaisevaa myös Euroopan unionin jäsenenä. Jos EU:hun liitytään, on huolehdittava siitä, että suomalainen työvoima pysyy kilpailukykyisenä ja että palkansaajan verotuskohtelu saatetaan vastaamaan muuta eurooppalaista tasoa. Palkansaajajärjestöjen ydinperuste nousi esiin, kun tiedote totesi, että jäsenyyteen liittyvistä ongelmista huolimatta EU-jäsenyys on kokonaisuutena parempi vaihtoehto kuin ulkopuolelle jääminen.¹²³²

Tiedotteen päätti arvio, että EU-jäsenyyteen liittyvät kansalliset ratkaisut on tehtävä kaikkia väestöryhmiä tasapuolisesti kohdellen. Tämän näkökulman tulee olla ohjenuorana kun valtion vuoden 1995 talousarviosta päätetään. Akavan mielestä tällöin piti luoda edellytyksiä selviämiseksi tulevaisuudessa mm. huolehtimalla siitä, että koulutus- ja tutkimus ovat korkealla tasolla ja kilpailukykyisiä.¹²³³

Vaikka kansallisesta turvallisuudesta ryhdyttiin puhumaan akavalaisissa kannanotoissa vasta kansanäänestyksen kynnyksellä, niin Markku Lemmetyn mukaan se oli koko ajan varsin tärkeä taustatekijä EU-jäsenyydestä käydyssä keskustelussa. Toimintatapa oli sama kuin vaikkapa Keskuskauppakamarilla. Molemmat järjestöt noudattivat virallista ulkopoliittikkaa, eivätkä elämöineet turvallisuuspolitiikalla. Vaikka ulko- ja turvallisuuspoliittiset perustelut eivät olleet

¹²³⁰ Tiedotteen päiväys: Akavan hallitus 14.6.1994. Akavan arkisto.

¹²³¹ Akavan hallituksen tiedote 14.6.1994.

¹²³² Akavan hallituksen tiedote 14.6.1994.

¹²³³ Akavan hallituksen tiedote 14.6.1994.

julkisuudessa esillä, ne olivat Lemmetyn ja Sampsa Saralehdon mukaan kaiken aikaa mielessä.¹²³⁴

Akava-lehti piti jäsenkuntaa ajan tasalla keskusjärjestön kansanäänestysvuoden 1994 linjauksista. Vaikka ensimmäisessä numerossa ei juuri kansainvälisyys näkyntäkään, niin huhtikuussa ilmestyneessä numerossa 2/94 oli laaja kokonaisuus otsikolla: *EU-jäsenyys Suomen kansallinen etu*. Lisäksi käsiteltiin edunvalvonnan kansainvälistä tasoa. Syyskuussa 1994, juuri ennen kansanäänestystä ilmestynyt lehti 3/94 oli kansi mukaan luettuna vaalilehti. Vaikka kannessa luki suurella: ”EU-jäsenyys jakaa myös Akavan jäsenistön”, lehti oli jäsenyysmyönteinen. Lehden sisällä oli kansitekstin kanssa samaotsikkoinen artikkeli ja kymmen-sivuinen näyttävä integraatiokokonaisuus. Akava ja sen jäsenjärjestöt jakoivat muutakin integraatioaineistoa omalle jäsenkunnalleen. Myös KEY-projekti jakoi Akavan jäsenistölle Eurooppa-tietoa.¹²³⁵

Vuoden 1994 toimintakertomuksen puheenjohtajan katsauksen kolmas kappale tiivistä Akavan integraatiolinjan: ”Toimintavuoden aikana suhtautuminen Euroopan Unioniin oli keskeisimpiä ongelmia kansakunnan lähihistoriassa. Yleensä palkansaajat, kuten akavalaisetkin, suhtautuivat myönteisesti unioniin. Vaikka vastakkaisiakin käsityksiä oli, Akava tuki keskusjärjestönä liittymistä Euroopan Unioniin.”¹²³⁶

Palkansaajajärjestöjen piirissä EU:n sisällä tapahtuva vaikuttaminen nähtiin niin tärkeänä, että Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö-projektin jatkajaksi Brysseliin perustettiin pysyvä toimisto. Akavan hallitus totesi marraskuussa 1994, että Akavan asettama tavoite KEY:n toiminnan jatkamisesta yhtenäisenä on saavutettu ja hallitus päätti olla mukana KEY:n toiminnan jatkuessa Brysselissä helmikuussa 1995.¹²³⁷

Vaikka epäileviä ääniä kuuluikin, Akavan jäsenkunta oli varovaisen integraatiomyönteistä koko tarkastelujakson ajan, joten Akavan myönteinen kanta Euroopan unionin jäsenyyteenkään ei tullut yllätyksenä. Kymmenvuotisen integraatioprosessin myötä Akava eurooppalaistui osaksi kansainvälistä palkansaajajärjestöliikettä ja paradoksaalisesti pääosin Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön vana-vedessä.

---

¹²³⁴ Markku Lemmetyn haastattelu 4.12.2012; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.2010.

¹²³⁵ Akava-lehti numerot 1/94, 2/94, 3/94. Akava-lehti lopetettiin vuoden 1994 lopussa. Akavan toimintakertomus 1994.

¹²³⁶ Akavan toimintakertomus 1994.

¹²³⁷ Voitto Ranteen haastattelu 11.9.2012; Akavan hallituksen 28.11.1994 ptk § 8 *KEYn toiminnan jatkaminen Brysselissä*; Muiluvuori s.a., 356.

Uusia Eurooppa-ryhmiä syntyi

Eurooppa-Instituutti tutki, ei kampanjoinut

Leif Åbergin mukaan EU-toimijat eivät olleet vielä aktivoituneet kovin laajalla rintamalla vuonna 1992. Åberg piti kuitenkin Eurooppa-Instituuttia neljän aktiivisimman toimijan joukkoon kuuluvana alkusyksystä 1992.¹²³⁸

Åbergin tunnustama aktiivisuus ilmeni monipuolisena toimintana. Eurooppa-Instituutin päivittäisen toiminnan painopiste siirtyi edelleen koulutus- ja muiden tilaisuuksien järjestämisestä tutkimuksen suuntaan. Poikkeuksena olivat kielikurssit, joita järjestettiin myös ulkomailla. Ne olivat edelleen merkittävä osa instituutin toimintaa ja varainhankintaa.¹²³⁹

Vaikka instituutti ei osallistunut varsinaiseen jäsenyyskampanjointiin, niin se toimi eräänlaisena luennoitsijapörssinä, koska instituutissa työskentelevät ja sen luottamustehtävissä olleet henkilöt olivat erittäin kysytyjä alustajia erilaisissa Eurooppa-seminaareissa. Hallituksen puheenjohtaja Esko Antola puhui sadoissa tilaisuuksissa. Varsin suosittuja olivat myös hallituksen yliopistojäsenet¹²⁴⁰: Lisäksi instituutin tutkijat ja muu henkilöstö kiersivät esitelmämatkoillaan laajasti koko Suomea ja erilaisia laivaseminaareja.¹²⁴¹

Instituutissa oli vuonna 1992 meneillään viisi tutkimushanketta. Etujärjestökytkentä oli Metallityöväen liiton rahoittamassa tutkimuksessa, jossa Pekka Määttänen tutki työntekijöiden osallistumista yritysten hallintoon: *Kehittyvän eurooppalaisen konserniyhteistyölainsäädännön vaikutukset monikansallisen yrityksen työntekijään*. EY-kytkös löytyi, kun Bo Forsström ja Joensuun yliopiston dosentti Heikki Eskelinen osallistuivat EY:n komission tilaamaan asiantuntijaselvitykseen.¹²⁴² Heidän osaselvityksensä käsitteli pohjoismaista teollisuutta ja sen asemaa EY-maiden teollisuuteen ja integraatioon otsikolla: *The Nordic Industry on the Eve of the Single Market*.¹²⁴³

¹²³⁸ Muut olivat: Suomen kuluttajaliitto, Sosiaaliturvan keskusliiton Eurooppa-projekti ja Pellervon taloudellista tutkimuslaitos. Åberg 1996, 250,254.

¹²³⁹ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1–4/92; vrt. Korhonen Olli 2012a, 129.

¹²⁴⁰ Kari Joutsamo, Veikko Reinikainen ja Peter Wetterstein.

¹²⁴¹ Instituutin hallintomiehenä pidin itsekin vuosina 1989–1994 yhteensä 44 Euroopan integraatiota käsitellyttä luentoa tai alustusta, joista 37 ajoittui ajankohtaan 1989–1992, jolloin sain palkkaa kannatusyhdistykseltä. Pohjoisin luentopaikkani oli Kolari, itäisin Varkaus ja läntisin Rauma. Ks. Korhonen Olli 2011, 152–153.

¹²⁴² *Impact of the Development of the Nordic Countries on Regional Development and Spatial Organization in the Community*.

¹²⁴³ Muut olivat: *Poliittisen toiminnan tasot EY/EU:ssa*. Esittelytekstissä hankkeen työnimi on: *Poliittisten lojaliteettien kohdentuminen Euroopan yhteisössä/unionissa*, tutkijana Timo Lehtomäki; *Tourism in the European community*; *Overview, public financing sources and effects on Finnish inbound Tourism*, tutkijana Takis Venetoklis; *Kansainvälinen integraatio, pkt-yritykset ja alueellisen työnjaon muutos: pohjoismainen vertailu*, tutkijana Bo Forsström sekä KTM:n rahoittama tutkimus, jonka tarkoituksena oli tehdä selvitys EY:n siihen mennessä käymistä laajentumisneuvotteluista ja tuottaa perusmateriaalia käytettäväksi mahdollisissa Suomen jäsenyysneuvotteluissa, tutkijana Juha Rumpunen. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/92, 5–7; 2/92, 9; 4/92, 18. Työryhmän päiväämätön muistio: Ehdotus Eurooppa-Instituutin aseman järjestämiseksi sisältää eri nimiä po. tutkimushankkeille. Schuman-seura ry:n arkisto. Eurooppa-Instituutti Bulletin 4/92, 18. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 129–131.

Kannatusyhdistyksen hallituksen puheenjohtajaksi vuodenvaihteessa 1991–1992 tuli vs. professori Veikko Reinikainen, kun taas Antola oli johtaja olo. Tosin häntä nimitettiin edelleen Eurooppa-Instituutin johtajaksi. Samaan aikaan lopui toiminnanjohtajan toimi. Instituutissa oli vuoden 1992 aikana töissä 15 henkilöä, eniten sinä aikana, kun instituuttia pyöritti kannatusyhdistys.¹²⁴⁴

Kun integraatiojulkaisujen määrä markkinoilla kasvoi, niin samaan aikaan Eurooppa-Instituutin julkaisujen määrä suurin piirtein puolittui edelliseen vuoteen verrattuna. Vuonna 1992 ilmestyneestä kuudesta julkaisusta kaksi perustui instituutin järjestämien seminaarien alustuksiin ja kaksi opinnäytetöihin. Ulkopoliittinen instituutti kuului yhteistoimintaverkostoon ja Sari Okon pro graduun perustuneen kirjan, *Euroopan Yhteisön ympäristöpolitiikka alueellisena ympäristöongelmien ratkaisijana*, ilmestyttyä järjestettiin lehdistötilaisuus Ulkopoliittisessa instituutissa Helsingissä.¹²⁴⁵

Eurooppa-Instituutti Bulletin ilmestyi vuonna 1992 neljästi, 16–28-sivuisena ja varsin laaja-alaisesti Euroopan kehitystä käsitellen. Bulletinissa 2/92 lehden toimittajana koko ajan ollut Eeva Boyling laati ensimmäistä kertaa pääkirjoituksen, jossa hän korosti erityisesti kielikoulutuksen merkitystä. Lehti julkaisi ensimmäistä kertaa poliitikon puheen. Se oli eduskunnan puhemiehen Ilkka Suominen Tukholmassa *Allmänna Försvarsföreningen*issä 19.5.1992 pitämä puhe, suomeksi: *Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa*.¹²⁴⁶

Vuoden 1992 Bulletinissa oli 11 aihekirjoitusta monipuolista tutkimusartikkelia, joista valtaosa perustui instituutin tutkimushankkeisiin. Tuottelias Timo Lehtomäki pohti EY:n kehitystä kolmessa artikkelissa. Takis Venetoklis kirjoitti kolme englanninkielistä artikkelia, jotka käsitelivät Euroopan investointipankkia, turismia ja jäsenyysneuvotteluja. Pekka Määttäsen kaksi työelämään liittyvää kirjoitusta perustuivat Metalliliiton tilaustutkimuksen tuloksiin. Lisäksi Maria Lindbomin arvioi naisen asemaa: *Kvinnor och EG* ja Juha Rumpunen kansallista ympäristöpolitiikkaa EY:ssä. Veikko Reinikainen kirjoitti artikkelin: *Suomen asema selkiytymässä – ajattelun uudistumisen tulee jatkaa*. Hän kirjoitti myös instituutin tulevaisuutta pohtineen artikkelin. Uusina julkaisuina esiteltiin em. Okon kirjan lisäksi Teija Tiilikaisen: *Suomi ja EY:n lainsäädäntövalta*.¹²⁴⁷

Eurooppa-Instituutin toiminnan pohja muuttui täysin vuoden 1993 kuluessa ja vuosi 1993 jäi instituutin viimeiseksi itsenäiseksi toimintavuodeksi ja sen itsenäinen toiminta kannatusyhdistyksen vetämänä yksityisenä laitoksena oli ohi. Sen betonoiti instituutin muutto Turun kauppakorkeakoulun yhteyteen syyskuun alussa 1993.¹²⁴⁸

¹²⁴⁴ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/92; 4/92, 21. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 131.

¹²⁴⁵ Korhonen Olli & Pohjola 2007, 50–51. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 132–133.

¹²⁴⁶ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/92–4/92. Ks. Korhonen Olli 2012a, 135–137.

¹²⁴⁷ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/92–4/92. Ks. Korhonen Olli 2012a, 135–137. Teija Tiilikainen, *Suomi ja EY:n lainsäädäntövalta. Tutkimuksia EY-jäsenyyden vaikutuksista Suomen lainsäädännölliseen suvereniteettiin*.

¹²⁴⁸ Instituutin toiminta ja omaisuus siirrettiin Turun kauppakorkeakoululle 1993 allekirjoitetulla sopimuksella. Ks. Sopimus instituutin toiminnan ja omaisuuden siirrosta Turun kauppakorkeakoululle 15.3.1993, Schuman-seura ry:n arkisto. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 139.

Antola kirjoitti Bulletinissa 1/93 otsikolla: *Uusi vaihe*. ”Turkulaisten korkeakoulujen välinen sopimus on Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistyksen alkuun tavoitteekseen asettama ratkaisu.” Turkulaiset korkeakoulut saavat hallintaansa valmiin laitoksen, jonka tutkimus- ja julkaisutoiminta on vilkasta, sillä on toimiva informaatiojärjestelmä ja se on pannut liikkeelle koulutustoiminnan.¹²⁴⁹

Kaikissa instituutin vaiheissa keskeisesti mukana ollut Antola teki yhteenvedon Eurooppa-Instituutin käynnistymisvaiheesta ja sen kytkennöistä Eurooppakeskusteluun. Hänen mukaansa kannatusyhdistyksen perustaminen vuonna 1988 tapahtui ajankohtana, jolloin Euroopan muutokset eivät vielä olleet käynnistyneet ja jolloin integraatiokysymyksetkin olivat suomalaisessa keskustelussa vasta tulossa esille. Instituutin perustaminen vuoden 1989 alkupuolella taas osui yhteen Eta-prosessin syntysanojen kanssa. Kannatusyhdistys syntyi nimenomaan Turussa, koska turkulaisissa korkeakouluissa integraatiotutkimus oli vireätä.¹²⁵⁰

Vuoden 1993 aikana instituutti ja kannatusyhdistys eriytyivät.¹²⁵¹ Instituutti teki aiempaa enemmän yhteistyötä turkulaisten korkeakoulujen kanssa. Syksyllä 1993 käynnistyi *European Studies-programme*-opintopaketti, joka oli tarkoitettu kaikkien kolmen turkulaiskorkeakoulun perustutkintoa suorittaville opiskelijoille. Lisäksi instituutti toteutti yhteistyössä Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen kanssa toukokuussa 1993 käynnistyneen puolen vuoden mittaisen *Eurotietäjä-koulutuksen*, joita toteutettiin sittemmin useita.¹²⁵²

Viimeisenä pääosin itsenäisenä toimintavuotena instituutin julkaisusarjoissa ilmestyi 12 julkaisua, joista viisi oli englanninkielisiä. Alkuvaiheen suomenkielisyys oli väistymässä, muiden toimijoiden lisättyä integraatiokirjojen julkaisemista. Kolme julkaisuista käsitteli integraatiokeskustelussa pinnalle nousseita pankki- ja valuuttajärjestelmiä. Kolmesti ilmestyneessä Eurooppa-Instituutti Bulletinissa oli kuusi instituutin tutkijoiden artikkeleita ja yksi tutkimushankkeen esittely. Kaksi Bulletinin artikkeleita oli instituutissa harjoittelijoina työskennelleiden Eurotietäjä-kurssilaisten kirjoittamia.¹²⁵³ Kesänumerossa 2/93 Antola pohti EU:n tulevaisuutta kirjoituksessaan: *Mitä Maastrichtin jälkeen?* Instituutissa kerrottiin vierailleen EY-komission Forward Studies Unitin edustajat Fransisco J. Fobseca

¹²⁴⁹ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/93, 3 (ilm. 31.3.93). Vrt. Korhonen Olli n 2012a, 140–141.

¹²⁵⁰ Antola mainitsi myös instituutin taustalla voimakkaasti vaikuttaneen Eurooppa-Akatemian. Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/93, 3; vrt. Korhonen Olli 2012a, 140–141.

¹²⁵¹ Talous oli kuitenkin vielä vuonna 1993 kannatusyhdistyksen vastuulla. Vuonna 1993, viimeisenä vuonna, kun instituutin talous kulki kannatusyhdistyksen kirjanpidon kautta, instituutti sai opetusministeriöltä tukea 150 000 markkaa ja Turun kaupungilta 100 000 markkaa ja Turun kauppakorkeakoulun tukisäätiöltä 100 000 markkaa. Veikko Reinikaisen muistio 15.6.1994: *Eurooppa-Instituutin talous 1993*. Sopimus instituutin toiminnan ja omaisuuden siirrosta Turun kauppakorkeakoululle 15.3.1993. Molemmat Schuman-seura ry:n arkistossa.

¹²⁵² Eurooppa-Instituutti Bulletin 2/93, 3,8, 9. Koulutus rahoitettiin työvoimapolitiittisin perustein myönnetystä täydennyskoulutusmäärärahasta. Yhteistyötä tehneet TY:n täydennyskoulutuskeskuksen henkilöt olivat Eurooppa-Instituutti-taustaisia, koska kurssinjohtajana toimi Eeva Schoultz, (os. Aaltonen) ja itse osallistuin koulutuksen suunnitteluun. Vrt. Korhonen Olli 2012a, 142.

¹²⁵³ OTK Tuulevi Aaltonen kirjoitti: *Itäinen Keski-Eurooppa Euroopan integraatioprosessissa* ja OTK Marjo Aarnio: *Integraation vaikutuksesta vallankäyttöön*. Eurooppa-Instituutti Bulletin 3/93. Korhonen Olli 2012a, 145–147.

ja Kees van Rij luomassa kontakteja jäsenyyttä hakeneiden maiden tutkimuslaitoksiin.¹²⁵⁴

Kansanäänestysvuonna 1994 instituutti toimi jo osana Turun kauppakorkeakoulun Yritystoiminnan tutkimus- ja koulutuskeskusta, YTKK:ta. Instituutin asema oli sama kuin minkä tahansa yliopistoyksikön, eikä siitä voi puhua samalla lailla Eurooppa-ryhmiin kuuluvana kuin aiemmin. Kaikkien Instituutissa vaikuttaneiden mielestä siirto ei onnistunut, sillä instituutti menetti identiteettinsä ja katosi vähitellen kokonaan.¹²⁵⁵ Yliopiston yksikkönä Eurooppa-Instituutti ei osallistunut EY-kansanäänestyskampanjaan.¹²⁵⁶

Eurooppa-Instituutti Bulletinia julkaistiin kaikkiaan kaksitoista numeroa ja sen ilmestyminen lakkasi pian instituutin siirryttyä Turun kauppakorkeakoulun yhteyteen. Vielä vuonna 1994 ilmestyi Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/94. Lehti säilytti loppuun asti monipuolisen ja objektiivisen linjansa. Vaikka Eurooppa-Instituutin julkaisujen painosmäärät ja Eurooppa-Instituutti Bulletinin levikki olivat yleensä verraten pieniä, vain satoja kappaleita, niin julkaisut olivat usein urauurtavia ja ne levisivät oikeille lukijoille, oikeaan aikaan, jolloin niillä saattoi olla kokoaan suurempi merkitys.¹²⁵⁷

Olen jaotellut vuosien 1990–1994 Eurooppa-Instituutin julkaisusarjojen julkaisut ja Eurooppa-Instituutti Bulletinin integraatioartikkelit aihepiireittäin. Kolmenkymmenenviiden julkaisusarjaan kuuluneen julkaisun aihepiiri oli verraten laaja. Taulukot kertovat instituutissa tehtyjen tutkimusten, järjestettyjen seminaarien ja julkaisujen varsin tiiviistä yhteydestä. Yhdeksän julkaisua perustui instituutin tutkimuksiin ja monet niistä olivat eräänlaisia tutkimusraportteja. Niistä kolme oli sellaisia tilaustöitä, jotka eivät ole olleet normaalisti saatavissa. Viisi julkaisua perustui instituutin järjestämään seminaariin ja kuusi oli julkaisuksi muokattuja opinnäytetöitä. Aiheina korostuivat kansainvälisen talouden kysymykset, sosiaalinen ulottuvuus ja työelämä sekä kansainvälinen oikeus. Kansainvälinen politiikka ei ollut julkaisuissa painopisteenä. Aihejaottelu on suuntaantava, koska osassa julkaisuja on elementtejä muistakin taulukon aihepiireistä. Huomattavaa on, että Eurooppa-Instituutin julkaisusarjojen julkaisuohjelma oli varsin mittava, noin puolet Etlan vastaavana aikana julkaisemista integraatiojulkaisuihin luokittelemistani julkaisuista.

¹²⁵⁴ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/93–3/93; ks. Korhonen Olli 2012a, 170–172.

¹²⁵⁵ Reinikainen 1995: ks. Korhonen 2012a, 151,157–161.

¹²⁵⁶ Vuoden 1994 kuluessa toimittajakoulutus aktivoitui ja instituutin julkaisuluettelo kasvoi viidellä. Ks. Korhonen Olli & Pohjola Kari 2006, 53.

¹²⁵⁷ Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/94, joka jäi aivan ilmeisesti lajissaan viimeiseksi. Näin muisteli myös lehden toimittaja Eeva Lilley (aiemmin Boyling) sähköpostiviestissään 19.11.2011. Omasta arkistostani ei löydy muita Bulletinin numeroita, kuin tässä luetellut. Ks. Korhonen Olli 2012a, 147, 152–154.

Eurooppa-Instituutin julkaisusarjojen julkaisut vuosina 1990–1994 aihepiireittäin¹²⁵⁸

Aihepiiri	Julkaisujen lukumäärä
valuutta, pääomaliikkeet ja pankkitoiminta	7 (20 %)
sosiaalinen ulottuvuus ja työelämä	5 (14 %)
EU-oikeus ja kansainvälinen oikeus	5 (14 %)
aluepolitiikka	4
kauppapolitiikka	4
yrittäjätoiminta	3
EY:n/EU:n kehitys	2
ympäristöasiat	2
kansantalous	2
kulttuuri	1
YHTEENSÄ	35 (100 %)

Eurooppa-Instituutti Bulletin-lehti täydensi neljäkymmenellä integraatio-artikkelillaan instituutin laajaa julkaisutoimintaa. Tutkimushankkeiden ja artikkelien yhteys oli vielä selvempi kuin julkaisuissa. Valtaosa Bulletinin integraatio-artikkeleista esitteli instituutissa tehtyjen tutkimusten tuloksia ja välituloksia. Instituutin osallistumisesta integraatiokeskusteluun kertoi se, että monissa kirjoituksissa pohdittiin erityisesti EY/EU:n ja osin Eftankin kehitystä sekä Suomen

Eurooppa-Instituutti Bulletinin julkaisemat integraatioartikkelit vuosina 1991–1994 aihepiireittäin

Aihepiiri	Artikkelien lukumäärä
EY:n/EU:n ja Eftan kehitys	15 (37.5 %)
sosiaalinen ulottuvuus ja työelämä	6 (15 %)
Suomen integraatiopolitiikka	3
ympäristöasiat	3
yrittäjätoiminta	3
kirja-arvosteluja ja -esittelyjä	3
talous ja elinkeinopolitiikka	2
aluepolitiikka	1
EU-oikeus	1
valuutta, pääomaliikkeet ja pankkitoiminta	1
politiikan puheenvuoro	1
muut	1
YHTEENSÄ	40 (100%)

¹²⁵⁸ Korhonen Olli 2011, 170–172, Korhonen Olli & Pohjola Kari 2006, 53.

integraatiopolitiikka, niin käytännön kuin teoriankin kannalta. Tämän vuoksi kansainvälisen politiikan osuus korostui. Lisäksi hyvin edustettuina olivat sosiaaliseen ulottuvuuteen ja työelämään keskittyneet aiheet, kun taas valuutta, pääomaliikkeet ja pankkitoiminta jäivät Bulletinissa taka-alalle. Myös tämä jaottelu on suuntaa-antava, koska artikkelit saattoivat sisältää ainesta useasta aihepiiristä.

Molemmissa taulukoissa ilmenevä sosiaaliseen ulottuvuuteen ja työelämään liittyvien julkaisujen ja artikkelien suuri määrä johtuu suurelta osin palkansaaja-järjestöjen instituutissa teettämistä tilaustutkimuksista.

Kansanäänestysvuoden keväällä Helsingin Sanomat julkaisi 15.3.1994 koko sivun EU-kokonaisuuden otsikolla ”Tutkimuslaitoksilta tukea Suomen EU-jäsenyydelle”. Etlan osuus artikkeleissa oli huomattava, mutta niissä haastateltiin myös Eurooppa-Instituutissa työskennelleitä Mari Korhosta tasa-arvokysymyksistä ja Juha Rumpusta ympäristönsuojeluasioista.

Leif Åbergin integraatiotoimijoiden suuntaa-antavassa koalitioluettelossa Eurooppa-Instituutin kumppaneiksi on listattu: ”vähän UM:n kanssa, runsaasti KTM:n kanssa ja taustatahojen kanssa, myös Graafisen teollisuuden työnantajat ja journalistiliitto”. Sen sijaan EU-journalismin anatomiaa ennen kansanäänestystä vuosina 1992–1994 tutkinut Tuomo Mörä teki tiukan rajauksen ja sivuutti täysin turkulaisen Eurooppa-aktiivisuuden. Hänen tutkimiinsa tiedotusvälineisiin ei kuulunut integraatiokeskustelua käynnistellyt Turun Sanomat, vaikka esimerkiksi Aamulehti ja Keski-suomalainen olivatkin mukana. Eurooppa-Instituutti ei pääse myöskään Mörän *EU-prosessiin osallistuneiden organisaatioiden* listalle, vaikka se Åbergin vastaavalla listalla onkin.¹²⁵⁹

Eurooppa-Instituutin tehokkuutta ja vaikuttavuutta lisäsi sen tekemän tutkimuksen, järjestettyjen tilaisuuksien ja runsaan julkaisutoiminnan tiivis yhteys. Vielä merkittävämpi tekijä oli kuitenkin instituutin laaja ja monipuolinen yhteistoimintaverkosto. Siihen kuului niin yliopistoja, etujärjestöjä, suurlähetystöjä, ministeriöitä, erikokoisia yrityksiä kuin kansalaisjärjestöjäkin. Instituutti toimi etenkin sen käytössä olleisiin voimavaroihin suhteutettuna varsin onnistuneesti julkisen ja yksityisen rajapinnalla. Eurooppa-Instituutti ei kampanjoinut, eikä sen tehtävä ollutkaan kampanjoida kansanäänestyksen alla. Sen mahdollinen vaikutus integraatoratkaisuihin oli syntynyt aiemmin.

Euroklubi oli toimelias kansanäänestyksen alla

Päinvastoin kuin Eurooppa-Instituutti, Euroklubi on Mörän *EU-prosessiin osallistuneiden organisaatioiden* listalla. Kansanäänestyksen alla Euroklubi jatkoi vireää toimintaansa. Vuonna 1992 Euroklubin tilaisuuksien määrä nousi jälleen yhdellä, yhdeksään, mukaan lukien opintomatka Brysseliin. Esitelmöitsijöiden joukko laajeni. Mukana olivat: komission jäsen Peter Schmidhuber Saksasta, Labour-

¹²⁵⁹ Åberg 1996, 250–256. Åbergin taulukoissa on runsaasti epätarkkuuksia. Ne ovat luonteeltaan paremminkin suuntaa-antavia. Mörä 1999, passim.

puolueen brittiläinen eurokansanedustaja Gary Titley, useita ulkoministeriön kaupapoliittisen osaston virkamiehiä, maakuntajohtaja, kenraaliluutnantti, Keskusrikospoliisin apulaispäällikkö sekä muita koti- ja ulkomaisia asiantuntijoita. Teemoina oli mm. maatalous, turvallisuuspolitiikka, EY:n tulevaisuus, rikollisuus, Ranskan kansanäänestys ja pienen maan kohtalo. Tilaisuuksien väkimäärä vaihteli välillä 31–85.¹²⁶⁰

Vuosi 1993 oli Euroklubin toiminnassa erittäin vilkas ja monipuolinen. Rungon muodosti 11 esitelmätilaisuutta, joiden lisäksi tehtiin 18 osallistujan opintomatka Brysseliin toukokuussa ja 24 hengen retki Strasbourgisiin marraskuussa. Klubi kokoontui myös vuosikokouksen ja pikkujoulun merkeissä. Esitelmöitsijöinä kuultiin kahtakin keskustalaista ulkoministeriä: helmikuussa Paavo Väyrystä ja elokuun kesäretken yhteydessä Heikki Haavistoa. Ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen oli alustajana ympäristöillan yhdessä Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton johtajan Esa Tommilan ja A. Ahlström Oy:n johtajan Matti Heikkilän kanssa. Valtiosihteeri Martti Ahtisaari alusti keväällä otsikolla: *Minun Eurooppani*. EU:n Suomen edustuston päällikkö britti Eric Hayes kuului myös esitelmöitsijöihin. Klubi järjesti tilaisuuden Ulkomaankappaliiton European Week for Business -seminaarien yhteydessä. Alustajina tuolloin olivat VTT Jukka Tarkka ja Euroneuvontakeskuksen johtaja Taisto Sulonen. Teemat vaihtelivat aiemmin sivuttujen lisäksi kansallisuusaatteesta, teknologiaan, Eurooppa-tiedotukseen, radiotoimintaan ja sotilaspolitiikkaan.¹²⁶¹

Kansanäänestysvuonna 1994 Euroklubi järjesti kymmenen tilaisuutta, joista kaksi oli kansanäänestyksen jälkeen, toisen niistä oltua vaalivalvojaiset kansanäänestysiltana 16.10.1994. Tilaisuuksissa riitti osanottajia 33:sta 98:aan. Monipuolisina teemoina vuonna 1994 olivat mm.: Suomen asema ja Ruotsin asema, sosiaalinen ulottuvuus, turvallisuus ja telemarkkinat. Esiintyjinä oli Ruotsin varapääministeri Bengt Westerberg, yritysjohtajia, ulkoministeriön kaupapoliittisen osaston virkamies, päätoimittaja sekä muita koti- ja ulkomaisia asiantuntijoita. Etujärjestöyhteys oli useilla: toimitusjohtajat Jaakko Iloniemi Elinkeinoelämän valtuuskunnasta, Tapani Kahri Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitosta ja Pentti Vartia Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksesta sekä Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön varapääsihteeri Markku Jääskeläinen.¹²⁶²

Euroklubi teki kampanjakenttätöitä myös luennoitsijapörssin avulla. Ennen kansanäänestystä klubi sai valtiovallalta 40 000 markkaa tukea luennoitsijapörssin pyörittämiseen. Erilaisia Eurooppa-tilaisuuksia järjestettiin Suomessa satamäärin. Osaa tilaisuuksien järjestäjistä Euroklubi auttoi luennoitsijapörssinsä avulla ja pörssin jäsenet esiintyivät 33 tilaisuudessa ympäri Suomea.¹²⁶³

Åbergin integraatiotoimijoiden koalitioluettelossa Euroklubin kanssa samaan ryhmään kuuluivat: luonnollisista syistä Taloudellinen tiedotustoimisto ja Kyllä

¹²⁶⁰ Mörä 1999, 13–14; tilaisuuksista tarkemmin: Hämäläinen 2009, 52.

¹²⁶¹ Hämäläinen 2009, 57–58.

¹²⁶² Tarkemmin: Hämäläinen 2009, 65.

¹²⁶³ Hämäläinen 2009, 67.

Euroopalle, sekä ministeriöiden virkamiehiä ja journalisteja. Puheenjohtaja Lasse Lehtisen mukaan klubilla ei ollut poliittista lähetystehtävää, mutta klubin jäsenet suhtautuivat tavallisesti myönteisesti tai kriittisen myönteisesti Suomen jäsenyyteen. Klubin itselle ottamastaan tehtävästä tosin kertoi, että alun perin Euroklubi oli tarkoitus lakkauttaa sinä päivänä, kun Suomesta tulisi unionin jäsen. Klubi päätti kuitenkin KEY keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön tapaan jatkaa toimintaansa.¹²⁶⁴

Euroklubin hallituksen jäsen Esko Antola piti klubia luonteeltaan hieman heraskaisena keskustelukerhona, jonka todellista merkitystä on vaikea arvioida.¹²⁶⁵ Toinen haastattelemani asiantuntija epäili Euroklubin yhden erityistavoitteen olleen varmistaa ammattijärjestöjen mukaantulo kyllä-rintamaan. Jos näin oli, suunnitelma toteutui verraten hyvin.

Valtaosa kyllä-puolen ryhmistä syntyi vasta kansanäänestyksen kynnyksellä

Ennen kansanäänestystä kyllä-puoli oli vahvoilla, kun poliittiset ja yhteiskunnalliset eliitit asettuivat voittopuolisesti tukemaan EU-jäsenyyttä. Maataloustuottajien etujärjestö MTK ja sen rinnalla osa Suomen Keskustasta muodostivat poikkeuksen, mutta muut suuret puolueet samoin kuin elinkeinoelämän etujärjestöt ja ay-liike tukivat EU-jäsenyyttä.¹²⁶⁶ Pohjoismaisten maatalousjärjestöjen kannat vaihtelivat. Ruotsin maatalousjärjestö LRF oli lähtökohtaisesti myönteinen EU:lle päinvastoin kuin veljesjärjestö LRF Norjassa¹²⁶⁷ ja MTK Suomessa.

Vasta kansanäänestyksen lähestyessä syntyi lisäksi niin kyllä- kuin ei-puolel-lekin runsaasti erilaisia kansalaisjärjestöjä, jotka EU-toimijoita vuosina 1992–1994 tutkinut Leif Åberg luokitteli *EU-kansanäänestyksen ympärille nousseiksi kansalaisjärjestöiksi*. Ne tähtäsivät vaikuttamiseen joukkotoiminnan avulla. Tuomo Mörän arvion mukaan kansalaisjärjestöt olivat ainakin tiedotusvälineiden kannalta marginaalissa. Suomalaiset journalistit eivät suhtautuneet kansanäänestystä varten synnytettyihin kansalaisjärjestöihin kovin vakavasti. Ne olivat journalisteilla marginaali-ilmiöitä, joiden osana oli lähinnä antaa sivuhuomautuksia varsinaiseen poliitikko-, ulkoministeriö- ja etujärjestövetoiseen keskusteluun. Kansalaisjärjestöjen rooli journalistien lähteinä vuosina 1992–1994 oli miltei olematon. Niillä ei ollut resursseja, joista journalistit olisivat olleet riippuvaisia tai edes kiinnostuneita.¹²⁶⁸

Valtion rahanjaossa tehtiin ratkaisu ennen kansanäänestystä, jonka mukaan sekä jäsenyyden kannattajat että vastustajat saavat kampanjatukea, kuten myös

¹²⁶⁴ Åberg 1996, 256; Hämäläinen 2009, 81.

¹²⁶⁵ Esko Antolan haastattelu 7.2.2014.

¹²⁶⁶ Tiilikainen Teija 2007a, 162; ks. Koroma 2015, 256.

¹²⁶⁷ Ingebritsen 1998, 147. LRF = *Lantbrukarnas Riksförbund*.

¹²⁶⁸ Mörä 1999, 180–181; joukkotoiminnalla vaikuttamisesta ks. Kalela Aira 1975, 122–127. Hän viittasi EEC-sopimusta vastustaneeseen toimintaan.

neutraalit tiedottajat. Käytäntö poikkesi kaikista muista Euroopan unionin jäseneksi hakeneista maista. Valtionavustusten hakukierrokset rytmittivät kansalaisjärjestöjen toimintaa, jopa mahdollisesti haitaten pitkäjänteisyyttä. Toisaalta tuki sai monet perinteiset kansalaisjärjestöt toimimaan EU-asioiden parissa, samalla rahaa saattoi kätevästi ohjautua ns. varsinaiseen toimintaan. Tukea saivat niin suuret valtakunnalliset organisaatiot, kuten ammattijärjestöt, kuin kansanäänestystä varten perustetut tiedotusryhmätkin. Esimerkiksi Keskusjärjestöjen Eurooppayhteistyö KEY sai vuonna 1993 Valtioneuvoston EY-tiedotusmäärärahoista 200 000 markan ja heinäkuussa 1994 lisäksi 670 000 markan avustuksen KEY Tiedotteen julkaisemiseen. Euroklubille myönnettiin vastaavasti 40 000 markkaa luennoitsijapörssin tukemiseen.¹²⁶⁹

Kyllä-leirissä muodostettiin koko kampanjaa koordinoiva johtoryhmä puheenjohtajanaan Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtaja Jaakko Iloniemi.¹²⁷⁰ Johtoryhmä ei puuttunut Jyrki Karvisen mukaan järjestöjen toimintaan. Yhden ison virheen johtoryhmä kuitenkin hänen mielestään hyväksyi. Se oli isojen sanomalehtien EU-jäsenyyttä tukeva yhteisilmoitus. Lehtien toimittajilla ei ollut helppoa, kun objektiivisuuden vaatimukset toimittajia kohtaan korostuivat kampanjan aikana. Kustantajat vetivät innoissaan maton toimittajien jalkojen alta väärällä hetkellä. Unto Hämmäläinen piti ilmoitusta toimittajauransa masentavimpana kokemuksena. Sanoma-konsernin vahvan miehen Aatos Erkon suurimpana yksittäisenä linja-asiana oli varmistaa, että Suomi, Neuvostoliiton romahduksen jälkeen, kytkeytyi nopeasti osaksi Länsi-Eurooppaa.¹²⁷¹ Janne Virkkunen taustoitti tapahtumaa Erkon muistikirjoituksessa Helsingin Sanomissa: ”Erkko kavahti ajatusta, että Suomi jättäisi käyttämättä kultaisen tilaisuutensa kiinnittyä vahvemmin läntiseen maailmaan eikä liittyisi Euroopan unioniin.” Kolmen suuren sanomalehden Suomen EU-jäsenyyttä kannattava ilmoituskampanja oli hanke, josta toimituksissa ei pidetty, sillä se koeteli toimituksen loukkaamattomuutta ja luotettavuutta.¹²⁷²

Osa EU-kansanäänestyksen ympärille nousseista kansalaisjärjestöistä syntyi Tanskan kesäkuun 1992 Maastricht-kansanäänestyksen jälkeen, viimeiset vain puoli vuotta ennen Suomen kansanäänestystä, esimerkiksi *Nuorten Eurooppa* perustettiin maaliskuussa 1994. Kyllä-puolella vallitsivat hyvät yhteydet, selkeä työnjako ja tehokas koordinointi. Koordinoivia päätoimijoita olivat jo vakiintunut Taloudellinen Tiedotustoimisto ja vuonna 1991 aloittanut palkansaajajärjestöjen KEY.¹²⁷³

Karvisen mukaan elinkeinoelämän johto ei kampanjoinut näkyvästi, mutta oli perustamassa joitain kyllä-puolen järjestöjä. Kirsi Martikainen katsoi, että lähinnä elinkeinoelämän ja ammattiliittojen piirissä käyty keskustelu johti marras-

¹²⁶⁹ Karvinen 2001, 30; Kuosmanen 2001, 46; Martikainen 1998; Hämmäläinen 2009, 67; Sampsa Saralehdon haastattelu 1.10.10; KEY – Hallinnon kokous 25.8.1993 ptk § 6.

¹²⁷⁰ Jäseniä olivat: Felix Björklund, Heikki Pentti, Jaakko Rauramo, Johannes Koroma ja Leif Fast. Karvinen 2001, 30.

¹²⁷¹ Karvinen 2001, 30; Hämmäläinen & Ovaska 1998, 111–112; Blåfield 2014, 344,356,359.

¹²⁷² HS 7.5.2012; Virkkunen 2013; vrt. Virkkunen 2011. Janne Virkkunen oli HS:n vastaava päätoimittaja 1991–2010.

¹²⁷³ Åberg 1996, 251–252,255,262; ks. Martikainen 1998.

kuussa 1993 Eurooppalainen Suomi-järjestön perustamiseen.¹²⁷⁴ Jo huhtikuussa 1993 oli perustettu Kyllä Euroopalle, jota on pidetty nuorille ja opiskelijoille tarkoitettuna. Kevättalvella 1994 perustettiin Naisten Eurooppa¹²⁷⁵. Näillä kolmelle järjestöllä oli yhteinen koordinoitiryhmä. Åberg piti Naisten Eurooppaa edunvalvojen perustamana kampanjaorganisaationa, kuten myös Itsenäinen Suomi paras vaihtoehto-ryhmää, joka Åbergin mukaan perustettiin vain nimen rekisteröimiseksi. Karvinen puolestaan katsoi, että Kyllä Euroopalle- ja Naisten Eurooppa-järjestöjä ei masinoitu ylhäältä päin. Niiden perustajat lähtivät itse liikkeelle ilman eri komentoa. Valtionavun piiriin jääneen Eurooppalainen Suomi-yhdistyksen tilanne oli toisenlainen. Eurooppalainen Suomi oli johdoltaan ja luonteeltaan puolivirallinen EU-järjestö, joka perustettiin Taloudellisen tiedotustoimiston saunassa. Sen ensimmäinen toiminnanjohtaja Matti Tukiainen tuli Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöstä. Paavo Lipponen arvioi Eurooppalaisen Suomen taistelleen kyllä puolen eturintamassa.¹²⁷⁶

Kansanäänestykseen valmistautuva Eurooppalainen Suomi liitti nimeensä etuliitteen *parempi vaihtoehto*, jota usein käytettiin myös jälkiosana (ESPV). Järjestö sai huomattavaa tukea valtiovalalta, kun sen kansanäänestysvuoden 1994 6,6 miljoonan markan kuluista noin 40 prosenttia katettiin valtionavulla. Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto teetti kampanjan teemojen ja kohderyhmien täsmentämiseksi syvähaastattelututkimuksen. Sen perusteella teemoiksi valittiin työllisyys, hyvinvointivaltion säilyttäminen, naisten asema ja tasa-arvo, ympäristö, turvallisuus, kulttuuriyhteys länteen ja yhteistyö Venäjän kanssa, ruuan hinta sekä nuorten tulevaisuus. Kohderyhminä olivat ne kansalaispiirit, joiden oletettiin olevan jäsenyyteen nähden epävarmoja. Näitä olivat ennen muuta julkisella palvelualalla työskentelevät naiset, eläkeläiset, työttömät ja nuoret. Alueellisesti kampanja kohdennettiin suuriin asutuskeskuksiin ja taajamiin. Eurooppalainen Suomi avasi maaliskuussa kampanjatoimiston ja perusti 17 maakunnallista toimikuntaa, joiden avulla luotiin maan kattava sadan paikallisen toimikunnan verkosto. Verkosto rakennettiin yhteistyössä EU-jäsenyyteen myönteisesti suhtautuvien kansalaisjärjestöjen kanssa. Maakunnallisten toimikuntien tehtävänä oli myös maakunnallisen asiantuntijaverkoston luominen, puhujavälitys, infopisteiden organisointi suuriin kesätapahtumiin, yhteyksien järjestäminen tiedotusvälineisiin sekä tilaisuuksien järjestäminen. Erityinen kampanjatoimisto tuotti ja levitti kyllä-puolen aineistoa ja kävi mainoskampanjaa. Vakiintuneiden etujärjestöjen tavoin Eurooppalainen Suomi pyrki vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen tiedotusvälineiden kautta. Vakiintuneiden etujärjestöjen tapaan se mm. valmensi TV-keskustelujen esiintyjä.¹²⁷⁷

¹²⁷⁴ Myöh. *Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto* (ESPV) merkittiin yhdistysrekisteriin vasta helmikuussa 1994. Karvinen 2001, 31; Åberg 1996, 262; Martikainen 1998.

¹²⁷⁵ Åberg 1996, 255–256,262; Karvinen 2001, 31; Naisten Eurooppa oli Tuomo Mörän EU-prosessiin osallistuneiden organisaatioiden listalla, ks. Mörä 1999, 13–14.

¹²⁷⁶ Åberg 1996, 251–252,255,262; Karvinen 2001, 31; Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013; Martikainen 1998; Lipponen 2014, 503. Teija Tiilikaisen käsitys Itsenäinen Suomi paras vaihtoehto-ryhmästä poikkesi Åbergista, vrt. Tiilikainen Teija 2007a, 163.

¹²⁷⁷ Martikainen 1998.

Sen toiminta oli muutenkin samantapaista, tosin voimavaroiltaan hieman vaatimattomampaa, kuin vaikkapa Keskuskauppakamarilla, Taloudellisella tiedotustoimistolla ja KEY:llä.

Myös Eurooppalainen Suomi haki uskottavuutta näkyvistä yhteiskunnallisista vaikuttajista, joita saatiinkin mukaan kaikista pääpuolueista. Martikainen arvioi, että “vanhoja valtiomiehiä” oli mukana ehkä liiaksikin, ”pyrkimys vakavasti otettavuuteen sai järjestön vaikuttamaan vanhakantaiselta ja ylhäältä johdetulta.”¹²⁷⁸ Kun kyllä-kampanjoinnin rivit laajenivat, syntyi myös sekaannusta siitä, kuka johtaa mitään. Poliitikoille se tarjosi tilaisuuden uudenlaiseen julkiseen rooliin. Osaa poliitikoista saattoi pitää myös integraatioasioissa tuulenhaistajina. Keskuskauppakamarin toimitusjohtaja Matti Aura hermostui jo jossain vaiheessa seniorivaikuttajien tulvaan ja totesi, että ”EU:n vastustajien kanssa vielä pärjää, mutta ei aina kannattajien”.¹²⁷⁹

Oma lisälukunsa kyllä-puolen toiminnassa oli, kun neljätoista yhteiskunnallista vaikuttajaa kutsui 16.2.1994 allekirjoittamallaan kirjeellä helmikuun 28. päiväksi 1994 koolle kokouksen *Eurooppalainen Suomi – kansalaisvaltuuskunnan perustamiseksi*. Kutsun liitteenä oli kolmisivuinen muistiolunnon: *Jäsenyys on parempi vaihtoehto*. Koollekutsujien joukossa oli mm. Akavan Risto Piekkä, Metalliliiton puheenjohtaja Per-Erik Lundh ja Nokian toimitusjohtaja Jorma Ollila.¹²⁸⁰

Arvioidessaan kyllä-puolen toimintaa, Jukka Koivisto katsoi, että kampanjointiin vaikutti se, että kyllä-puolella oli todistustaakka. Hän näki lopputuloksen kannalta keskeisenä sen, että monta erilaista organisaatiota toimi yhteisen päämäärän hyväksi. Saavutettu taktinen tavoite oli myös se, että kyllä-puoli pyrki kaikin tavoin estämään EY/EU-jäsenyyttä vastustavan vahvan yhtenäisen blokin syntymistä. Tehtävää helpotti, että puolueista Vihreät olivat jäsenyysskannoissaan hajallaan, samoin Vasemmistoliitto ja Suomen Keskusta, sekä se, että ei-puolen kansalaisjärjestöt olivat varsin hajanaista porukkaa.¹²⁸¹

Martikaisen mukaan kyllä-liikkeen tavoitteena oli erillisen kampanjaorganisaation avulla päästä irti hallitus - oppositio-asetelmasta. Arveltiin, että asian puoluepolitisoinen ei olisi antanut tilaa jäsenyyden puolustamiselle. Maakunnallisten toimijoiden laajapohjaisuus helpotti keskustelun asettumista kyllä/ei-asetelmaan.¹²⁸²

Möra kirjoitti kampanjaorganisaatioiden siirtymisestä ”proaktiivisuudesta reaktiivisuuteen” ja totesi, että kansanäänestyksen lähestyessä kampanjaorganisaatioiden strategiassa tapahtui olennainen muutos. ”Kun kyllä-puolen kampanjointi oli aiemmin ollut omia näkökulmia edistävää, alettiin nyt myös aktiivisesti kriti-

¹²⁷⁸ Martikainen 1998. Sitaatit Martikaisen.

¹²⁷⁹ Karvinen 2001, 31.

¹²⁸⁰ Muut allekirjoittajat: Eeva Biaudet, Kalevi Kivistö, Paavo Nikula, Olli Rehn, Kaari Utrio, Raija Hukkamäki, Jan-Peter Paul, Kalevi Sorsa, Heljä Misukka, Ilkka Suominen ja Liisa Joronen. Kutsu on mm. Akavan hallituksen 1.- 2.2.94 ptk:n liitteenä.

¹²⁸¹ Jukka Koiviston haastattelu 13.3.2013.

¹²⁸² Martikainen 1998.

soida ei-puolen teemoja. Ne pyrittiin upottamaan järein ammuksin ja mahdollisimman arvovaltaisesti.”¹²⁸³

Åberg laski kyllä-puolen toimijaksi myös *Työväen kansainvälisyysfoorumin*, myöhemmin *Kansainvälisyysfoorumin*. Se oli kyllä-puolen toimijoista lähellä Suomen Sosialidemokraattista Puoluetta ja ammattiyhdistysliikettä. Se poikkesi EU-kansanäänestyksen ympärille nousseista kansalaisjärjestöistä Euroklubin ja turkulaisten Eurooppa-ryhmien tavoin sikäli, että sitä ei perustettu kansanäänestyksen aattona, vaan jo vuonna 1988. Se oli laajan toimintaverkostonsa avulla yhteistyössä Sdp:n lisäksi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön, KEY keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön, Työväen sivistysliiton, Solidaarisuussäätiön, Helsingin työväenyhdistyksen, vihreiden, Euroopan parlamentaarikkojen järjestön, Eurooppalainen Suomi – paremman vaihtoehdon ja kyllä-puolen muiden toimijoiden kanssa.¹²⁸⁴

Kyllä-puolen kansanäänestystä varten perustetuilla ryhmillä oli laaja yhteysverkosto. *Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto* oli yhteydessä seuraaviin: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK, Akava, Metalliliitto, eläkeläisjärjestöt, kuluttajaliitto, naisjohtamisen instituutti, Allianssi, Taloudellinen tiedotustoimisto, sekä puolueista Sdp ja Kokoomus. *Kyllä Euroopalle* sai maininnat: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Taloudellinen tiedotustoimisto, opiskelija- ja nuorisojärjestöt, Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto, naisten Eurooppa. Naisten Euroopan kumppanit olivat: Eurooppalainen Suomi – parempi vaihtoehto, Kyllä Euroopalle ja Taloudellinen tiedotustoimisto.¹²⁸⁵ Taloudellisen tiedotustoimiston keskeinen kampanjarooli näkyy hyvin kyllä-puolen yhteistyöverkostoissa.

Kyllä-puolen vastapuolet

Suomi poikkesi jäsenyyttä hakeneista maista siinä, että valtiovalta tuki myös jäsenyyden vastustajia. Tämä herätti ihmetystä muissa jäsenyyttä hakeneissa maissa mm. itävaltalaisissa viranomaisissa ja järjestöjen edustajissa. Jäsenyyden vastustajat järjestäytyivät hitaasti ja vasta kansanäänestyksen alla syntyi selkeitä vastaliikkeitä. Merkittävimmät EU-jäsenyyttä vastustaneet järjestöt olivat Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ja SAK:n jäsenliitto: Elintarviketyöläisten liitto. EU-kansanäänestyksen ympärille nousseiden Kyllä-puolen kansalaisjärjestöjen vastapainoksi syntyi ennen kansanäänestystä muutamia ei-puolen järjestöjä. MTK tuki alkuvaiheessa ei-liikettä kuten myös Euroopan parlamentti, ammattiliittojen tukiessa molempia puolia. Ingebritsen piti kuitenkin suomalaista EY/EU-oppositiota muihin Pohjoismaihin verrattuna suhteellisen heikkona.¹²⁸⁶

¹²⁸³ Mörä 1999, 163.

¹²⁸⁴ Åberg 1996, 256,262. Åberg käytti myös muotoa *Kansainvälinen foorumi*.

¹²⁸⁵ Åberg 1996, 256. Kirjoitusasut Åbergin.

¹²⁸⁶ Sampsä Saralehdon haastattelu 1.10.2011; Ingebritsen 1998, 168; Martikainen 1998; ks. Sara-lehto 2003, 177; Koroma 2015, 255.

Ei-puoli koostui lähinnä pienistä, kansanäänestystä varten syntyneistä, pienillä resursseilla toimivista kansalaisjärjestöistä. Journalistien silmissä järjestöt kärsivät usein melkoisesta uskottavuuspulasta. Keskeisimpiä toimijoita ei-puolella oli 1991 perustettu *Vaihtoehto EY:lle* VEY, sittemmin VEU, josta kasvoi laajin ja suurin ei-liike.¹²⁸⁷ Se sai virallisen aseman myös valtiovaltalta. Kun eduskunnan ulkoasianvaliokunta antoi mietinnön valtioneuvoston 9.1.1992 *EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle*-selonteosta, se pyysi lausunnot muilta eduskunnan erikoisvaliokunnalta. Ne puolestaan kuuluivat valitsemiaan asiantuntijoita. Sivistysvaliokunnan kutsumien, noin neljänkymmenen asiantuntijan joukossa oli myös VEY-kansalaisjärjestön edustaja. Samoin työasiainvaliokunta antoi puheenvuoron VEY:n edustajalle.¹²⁸⁸

Varsin mielenkiintoinen EY/EU-vastainen ryhmä oli jo EEC-vapaakauppasopimuksen näkyvimpiin vastustajiin kuuluneen ”perusradikaali” Erkki Tuomiojan ympärille vuonna 1988¹²⁸⁹ syntynyt punavihreäksi luonnehdittu *Eurooppa-toimikunta*. Se ei ollut tyytyväinen UM- ja yritysveltoiseen integraatiokeskusteluun ja se pelkäsi myös päätösvalan luisumista Brysseliin. Eurooppa-toimikunnan nimipolitiikoista koostuvaan jäsenkuntaan luettiin myös Suomen Keskustan varapuheenjohtaja Olli Rehn. Ryhmän näkyvyyttä kasvatti, että sillä oli myös julkaisu-toimintaa.¹²⁹⁰ Ryhmä ei kokonaisuudessaan pysynyt EU-jäsenyyden vastustajina kansanäänestykseen saakka. Erkki Tuomioja siirtyi epäröiden kannattamaan EU-jäsenyyttä.¹²⁹¹ Rehn puolestaan oli talvella 1994 kutsumassa koolle kyllä-puolen Eurooppalainen Suomi – kansalaisvaltuuskuntaa.

Muutamit ei-puolen kansalaisjärjestöt näyttivät ainakin nimiensä perusteella pyrkivän joukkoliikkeiksi. Sellaisia olivat mm. vuonna 1991 perustettu *EU:n vastainen kansanrintama*, seuraavana vuonna syntyi *Suomen kansan itsenäisyysrintama*, jota on kuvattu keskustalaisen ex-ulkoministeri Keijo Korhosen taustaorganisaatioksi, mahdollisesti vuoden 1994 presidentinvaalikampanjaa ajatellen. Vuoden 1992 lopulla perustettiin *Suomen itsenäisyysseura*, johon kuului joukko yhteiskunnallisia veteraanihuippuvaikuttajia, jotka mahdollisesti olivat korottamassa poliittista profiiliaan. Kansanäänestysvuoden 1994 huhtikuussa

¹²⁸⁷ Kivikuru 1996, 209; Martikainen 1998; Kuosmanen 2001, 46; Tiilikainen Teija 2007a, 163.

¹²⁸⁸ EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle, 1992 vp UaVM 6,37, 63–64,84,105,121.

¹²⁸⁹ Åberg (1996) mainitsi perustamisvuodeksi 1990. Oikea vuosi oli 1988. Tarkistin asian Erkki Tuomiojalta, jonka 15.8.2016 lähettämä sähköposti on hallussani.

¹²⁹⁰ Eurooppa-toimikuntaan kuuluivat mm. Liisa Jaakonsaari, Arja Alho, Jouni Backman, Vappu Taipale ja Riitta Myller (Sdp), Kalevi Kivistö ja Claes Andersson (Skdl), Anneli Jäätteenmäki ja Eeva Kuuskoski (Keskusta), Osmo Soininvaara, Heidi Hautala, Pekka Haavisto ja Erkki Pulliainen (Vihreät), Jouni Särkijärvi (Kokoomus), Gunnar Jansson (Rkp, Ahvenanmaa), Esko-Juhani Tennilä (Deva) ja elokuvaohjaaja Aki Kaurismäki. Hämäläinen 2009, 17–18; Hämäläinen & Ovaska 1998, 49,61; Åberg 1996, 262; Martikainen 1998; ks. Tuomioja 1989. Julkaisuja: mm. *EY – SF. Puheenvuoroja Suomen Eurooppapolitiikasta* 1991. *Perusradikaali*-ilmaus on Tuomiojan kirjan *Eurooppalainen Suomi* takasivulta, Tuomioja 1989. Eurooppa-toimikunta järjesti yhteistyössä Eurooppa-Instituutin kanssa 16.2.1991 Eurooppa-aiheisen eduskuntavaalipaneelin.

¹²⁹¹ Erkki Tuomioja: ”Olen EU-jäsenyyden kannalla, mutta Jaa EU:lle-liikkeeseen en ole liittymässä. 40 prosenttia minussa epäilee edelleen EU:iin liittymistä. En epäröi sen julkituomista, sillä EU-asiaa ei lainkaan palvele se, että jäsenyyden ongelmakohdista ja haitoista vaietaan.” Kirjasta: Tuomioja Erkki, *Matkaopas kansanäänestyspaikalle*, 1994. <http://tuomioja.org/julkaisut/>.

useimmat Euroopan unionin jäsenyyttä vastustaneista liikkeistä perustivat yhteistyöelimen, jonka nimeksi tuli *Itsenäinen Suomi – paras vaihtoehto* ISPV. Sen saama valtionapu oli huomattava, sillä kansanäänestysvuonna 1994 ISPV:n yhteiskampanjan 3,9 miljoonan markan kuluista noin 75 prosenttia katettiin valtion-avulla. Kampanjan hoiti *Ei EU:lle kampanjatoimiston*-nimen ottanut kesäkuussa 1994 perustettu toimija.¹²⁹² Vielä kesäkuussa 1994 perustettiin *Vastuu Suomesta ry*, jota pidettiin EU-jäsenyyttä vastustamaan kääntyneen Paavo Väyrysen taustaryhmänä. Sekin oli mahdollisesti vuoden 1994 presidentinvaalikampanjan vuoksi syntynyt.¹²⁹³

Yhteiskampanjaan osallistui kansanäänestysvuonna yhteensä 14 ei-ryhmää. Ei-puoli muodostui VEU:ta lukuun ottamatta lähinnä pienistä yhden asian liikkeistä: nuorilla ja palkansaajilla oli omat ryhmänsä, samoin kuin esimerkiksi kehitysmää-aktiiveilla: *Kyllä maailmalle – ei EU:lle*-liike. Monet ei-liikkeen aktiiveista olivatkin vaihtoehtoliikkeiden, rauhanliikkeen tai solidaarisuustoiminnan vanhoja konkareita. Useilla oli kokemusta myös puoluetoiminnasta ja 1970-luvun *anti-EEC-kampanjasta*.¹²⁹⁴

Sdp:n sisällä toimi syksyllä 1993 perustettu jäsenyyttä vastustanut *Itsenäinen kansa – yhteistyön maailma*. Sen sijaan ay-liikkeen sisällä toimi *Palkansaajien kriittinen EU-foorumi*. Se jätti jäsenyydenvastaisen kannanoton SAK:n valtuuston sääntömääräisessä toukokuun 1994 kevätkokouksessa, jossa SAK päätti kantansa EU-jäsenyyteen. Palkansaajien kriittisen EU-foorumin tiedotuslehti oli: *Miksi ei EU-jäsenyydelle?* Kansanäänestyksen alla *Ei EU:lle-kampanja* julkaisi tiedotuslehdet: *Miksi ei?* ja *Naisen miksi ei?*¹²⁹⁵ Äänestyksen alla 123 tunnettua kulttuuri-ihmistä seurasi syksyn 1973 anti-EEC-kampanjan toimintatapaa ja vetosi lehti-ilmoituksella jäsenyyttä vastaan.¹²⁹⁶

Kansalaisjärjestöt eivät kovista ponnistuksista huolimatta kyenneet suoraan tavoittamaan laajoja kansalaispiirejä. Suomen Gallupin selvitysten mukaan vain 5–10 prosenttia vastaajista mainitsi EU-tiedon lähteekseen jonkun Ei-EU- tai Kyllä-EU-järjestön. Kampanjoiden suunnittelua ja kohdentumista vaikeutti muun muassa neuvottelutuloksen viivästyminen ja muutenkin tiukka aikataulu. Kansanäänestykseen valmistauduttaessa korostui tiedotusvälineiden rooli integraatio-tiedon välittäjinä.¹²⁹⁷ Ainakin volyymiltaan EU-tiedotusprosessissa oli kyse Suomen kaikkien aikojen laajimmasta julkisuusprosessista, eikä suurin volyymi tullut kyllä- tai ei-puolen kansalaisjärjestöiltä.

¹²⁹² Martikainen 1998; Tiilikainen Teija 2007a, 163; Hämäläinen & Ovaska 1998, 88. Åberg antaa ISPV:n synnystä erilaisen kuvauksen, Åberg 1996, 252.

¹²⁹³ Åberg 1996, 252,262. Joskus on Väyrysen vuoden 1994 tukiyhdistyksestä puhuttu Suomen Puolesta ry:nä; ks. HS 18.8.2015.

¹²⁹⁴ Martikainen 1998.

¹²⁹⁵ SAK:n valtuusto 27.–28.5 1994 ptk § 14 liitteineen. Julkaisut Markku Lemmetyn kokoelmassa. Åberg 1996, 252; Martikainen 1998.

¹²⁹⁶ Hämäläinen & Ovaska 1998, 112.

¹²⁹⁷ Martikainen 1998; keskustelu Anders Blomin kanssa 8.7.2015. EU-tiedotusprosessia on kuvattu myös Suomen suurimmaksi lobbaushankkeeksi.

Åbergin koalitioluokituksen mukaan myös ei-puolen ryhmillä oli verraten paljon keskinäisiä yhteyksiä. Lukuisista ryhmistä viisi, *Vaihtoehto EU:lle* (VEU), *Vastuu Suomesta ry*, *Suomen Itsenäisyysseura*, *Itsenäinen Suomi - paras vaihtoehto* ja *EU:n vastainen kansanrintama*, pääsivät tiedotusvälineiden roolia tutkineen Mörän EU-prosessiin osallistuneiden organisaatioiden listalla. Ei-puolen kansainväliset yhteydet olivat vilkkaita, etenkin pohjoismaihin, mutta myös Euroopan parlamentissa toimivaan EU-kriittiseen *Kansakuntien Eurooppa*-ryhmään.¹²⁹⁸

Euroopan unionin jäsenyyttä kannattavien ryhmien toimintaa oli omiaan helpottamaan se, että monet vastapuolen eli EI-EU:lle kansalaisjärjestökonkareista olivat profiloituneet kaikkea mahdollista vastustaviksi henkilöiksi, joita ei koettu kovin yhteistyöhaluisiksi ja -kykyisiksi. Tämä söi aivan ilmeisesti heidän ja heidän edustamiensa Eurooppa-ryhmien uskottavuutta.

---

¹²⁹⁸ Möra 1999, 13–14; Åberg 1996, 257; Martikainen 1998.

5. Vastauksia tutkimuskysymyksiin

Suomen talouspolitiikkaa on kuvattu: *”Kun poliitikoilla ei ole halua tai kykyä vaikuttaa talouspolitiikkaan, jäljelle jäävät virkamiehet ja työmarkkinajärjestöt. Ne ovat aina olleet poikkeuksellisen vaikutusvaltaisia Suomessa”*.¹²⁹⁹ Hieman muunneltuna luonnehdinta kuvaa hyvin Suomen integraatiopolitiikkaa vuosien 1984 ja 1994 välillä: *Kun poliitikot eivät toimineet, etujärjestöt ja virkamiehet toimivat.*

Etujärjestöt halusivat Suomen Euroopan unioniin ja toimivat määrätietoisesti lähes kymmenen vuotta¹³⁰⁰ päästäkseen tavoitteeseensa. Vaikka etujärjestöt olivat mukana valtion integraatiovalmisteluelimissä, valtaosa niiden integraatio-toiminnasta tapahtui parlamentaarisen vaikuttamisen ulkopuolella. Etujärjestöt lähtivät liikkeelle aiemmin kuin ulkopoliitikan päättäjät ja niiden toimintanäyttämö oli eri kuin poliitikoilla. Integraatioprosessissa etujärjestöt vaikuttivat varsin tehokkaasti matalan politiikan tasolta korkeaan politiikkaan ja pääsivät tavoitteeseensa.

(1) Miksi etujärjestöt halusivat Suomen liittyvän EU:hun?

Euroopan unionin jäsenyys ei ollut Suomelle pelkästään turvallisuuspoliittinen ratkaisu. EU-jäsenyyden puolesta tavoitteellisesti vaikuttaneet etujärjestöt halusivat jäsenyyden avulla turvata vientiteollisuuden edut. Järjestöt jatkoivat integraatiopolitiikan pitkää linjaa, jonka keskeisin tavoite oli taata vientikauppaa käyville yrityksille tasapuolinen kilpailuasema, erityisesti suhteessa ruotsalaisyrityksiin.

EU-jäsenyyden turvallisuuspoliittiset ulottuvuudet olivat etujärjestöille tois-sijaisia, mutta eivät merkityksettämiä.

Kuten aiemmissakin integraatoratkaisuissa, myös EU-jäsenyyspäätöksessä oli kysymys sopeutumisesta. Etujärjestöjen näkökulmasta kyse oli yhtäältä taloudesta eli sopeutumisesta eurooppalaiseen ja kansainväliseen kilpailuun. Toisaalta etujärjestöjen piti sopeuttaa toimintansa viralliseen ulkopoliitiikkaan, joka määritteli integraatiopolitiikan rajat.

¹²⁹⁹ HS 30.8.2015, ks. Onninen & Teittinen 2015.

¹³⁰⁰ KKK:n tj. Matti Aura puhui kahdeksasta vuodesta KKK:n toimintakertomuksessa, 1994, 2.

Christine Ingebritseniltä lainaamani tutkimuksellinen lähtökohta, jonka mukaan Suomen vientiteollisuuden riippuvuus länsieurooppalaisista markkinoista oli jopa turvallisuuspoliittisia tekijöitä tärkeämpi peruste Suomen EU-jäsenyydelle, vaikuttaa etujärjestöjen kannalta varsin osuvalta. Havaintoa tukee Ingebritsenin lisähuomio, että ulkomaankaupasta elävässä valtiossa vientisektorin edut olivat ulkopoliittisesti tärkeitä ja vientisektoria lähellä olevilla etujärjestöillä oli vaikutusvaltaa.¹³⁰¹

Elinkeinoelämän jäsenyyshalukkuuteen vaikutti se, että Euroopan unionin jäsenyyttä edeltänyt kymmenvuotisjakso 1984–1994 oli talouselämälle tavattoman nopean kehityksen kausi. Muutokset (a) *yritystoiminnassa*, (b) *kauppapoliittisessa toimintaympäristössä* ja (c) *Euroopan poliittisella kartalla* sekä niiden yhteisvaikutus tuntuivat jokaisen suomalaisyrityksen toiminnassa, tavalla tai toisella. Kolme yhdessä ja erikseen vaikuttanutta rinnakkaista kehityskulkua kietoutuivat toisiinsa ja heijastuivat yritysten kautta myös etujärjestöjen integraatiopolitiikkaan.

1980-luvun jälkipuoliskolla (a) *yritysten toiminnassa* vahvistui kaksi kehitysuuntausta. Teknologian merkitys tuotantoelämässä kasvoi ja samanaikaisesti suomalainen elinkeinoelämä kansainvälistyi voimakkaasti, niin kauppavaihdon, omistusrakenteen kuin rahoituksenkin suhteen. Kansainvälistymiskehitystä edusti myös yritysten pyrkimys omatoimisesti integroitua Länsi-Eurooppaan, tavoitteena EY-yrityksen asema. Etujärjestöt uskoivat jäsenyyden turvaavan vientiyrityksille paremmat kilpailuedellytykset EY/EU:ssa ja lopettavan pääomapaon. Samalla kun järjestöt arvioivat suomalaisyritysten kääntävän investoinnit kotimaahan, ne toivoivat myös uusia ulkomaisia sijoituksia Suomeen. Teknologian merkityksen kasvu ja teknologian kansainvälistyminen tukivat rinnakkaisilmionä suomalaisviennin rakenteen monipuolistumista. Kehityksen seurauksena metalliteollisuus ohitti 1980-luvun puolivälissä puunjalostusteollisuuden tärkeimpänä vientialana ja tarkastelujakson kuluessa huipputeknologiatuotteiden osuus tavaraviennistä kaksinkertaistui.

Muutoksen seurauksena matalan jalostusasteen bulkkituotteita vienyt Suomi muuttui nopeasti korkean teknologian viejäksi. Vientiyritykset tarvitsivat pidemmälle menevää integraatiopolitiikkaa ja ne halusivat siirtyä tavaroiden vapaa-kaupasta tuotannon tekijöiden vapaakauppaan. Jättiyritykseksi kasvanut Nokia oli keskeisesti mukana kaikessa ajanjakson kehityksessä.

Samanaikaisesti yritysten toiminnassa tapahtuneiden muutosten kanssa (b) *yritysten kauppapoliittinen toimintaympäristö muuttui*. 1980-luvun jälkipuoliskolla idänkauppa väheni merkittävästi, muun muassa vuoden 1986 öljyn hinnan romahduksen seurauksena ja se oli 1990-luvun alussa alle viisi prosenttia Suomen viennistä. Samalla kun idänkaupan ongelmat vauhdittivat Suomen länsihakuisuutta, Länsi-Euroopan integraatio virkistyi ja mikä ratkaisevinta, tärkein kilpailijamaa Ruotsi ilmoitti syksyllä 1990 hakevansa Euroopan unionin jäsenyyttä. Suomen oli seurattava mukana.

¹³⁰¹ Ingebritsen 1998, IX, 10–11, 42–46, 93–111, 192.

(c) *Euroopan kansainvälinen järjestelmä mullistui*, kun 1980- ja 1990-lukujen taitteessa maanosan yli pyyhkäisi poikkeuksellinen muutosaalto. Se vaikutti yhtä lailla kansainväliseen politiikkaan kuin kansainväliseen talouteenkin. Kehitys huipentui 1990-luvun alussa, kun Itäblokki hajosi Neuvostoliiton ympäriltä ja samaan aikaan länsi-integraatio sekä syveni että laajeni. Jälkeenpäin EU-integraation on arvioitu olleen taloussuhteita muuttaneen megatrendin¹³⁰². Kehitys muutti nopeasti Suomen virallisen ulkopoliitikan ja siinä sivussa valtiovallan integraatiolinjaukset. Suomi kääntyi länteen. EU-päätöstä tehtäessä Neuvostoliiton ja sen seuraajavaltion Venäjän vaikutus Suomen ulkopoliittikkaan oli merkittävästi heikentynyt Finefta-ratkaisun ja EEC-vapaakauppasopimuksen ajoista.

(2) Miten länsi-integraatio tuli 1980-luvulla mukaan etujärjestöjen toimintaan, mitä integraatiolinjauksia etujärjestöt tekivät ja mitkä seikat vaikuttivat järjestöjen linjauksiin?

Länsi-Euroopan integraatio palasi Suomessa politiikan asialistalle erityisesti vuoden 1984 Luxemburgin julistuksen ja vuoden 1986 Eftan täysjäsenyyden myötä. Vuosien 1984–1994 välisenä aikana vakiintuneiden etujärjestöjen integraatiotoiminnassa erottui virallista politiikkaa noudatellut, *korkean politiikan* taso ja järjestöjen oma toiminta integraation edistämiseksi ja viimevaiheessa valmistautuminen EU-jäsenyyteen, *matalan politiikan* taso. Eurooppa-ryhmissä kehitys oli erilainen.

Vakiintuneiden etujärjestöjen integraatiotoiminnan voi vuosina 1984–1994 jakaa kolmeen osittain limittaiseen vaiheeseen: (A) Yritykset vetivät etujärjestöt mukaan integraatiopolitiikkaan, (B) etujärjestöt valvoivat yritysten etua ja (C) poliittinen päätöksenteko tuli EY-jäsenyyden taakse.

A. *Yritykset vetivät etujärjestöt mukaan integraatiopolitiikkaan.* Muutokset sekä yritystoiminnassa että toimintaympäristössä tiesivät yrityksille tarvetta pidemmälle menevään integraatioon. Vuosi 1985 oli suomalaisen elinkeinoelämän kannalta merkittävä. Kesäkuussa EY:n komissio esitteli *Valkoisen kirjan* sisämarkkinoiden toteuttamiseksi ja jopa vertauskuvallisesti oli tärkeää, että samana vuonna Suomi pääsi mukaan teknologiaohjelma *Eurekaan*. Samanaikaisesti elinkeinoelämän huomio kääntyi hiipuvasta idänkaupasta länteen, elinkeinoelämän kansainvälistyminen kiihtyi ja teknologian merkitys myös Suomen perinteisillä vientialoilla kasvoi. Yritykset tiesivät integraation edut ja saivat etujärjestöiltä tukea integraatioasioissa. Max Jakobsonia lainaten, 1980-luvulla ”integraatiota vetävät yritykset, hallitukset ja viranomaiset seuraavat perässä.”¹³⁰³

B. *Etujärjestöt ajoivat yritysten asiaa.* Kansainvälisyys ei ollut pinnalla etujärjestöissä 1980-luvun alkupuoliskolla, mutta Länsi-Euroopan integraatio palasi vuosikymmenen puolivälissä, osapuulleen samanaikaisesti, eri etujärjestöjen toimintaan. Aluksi järjestöt ottivat selvää integraatiosta aiempien yhdentymiskokemustensa pohjalta voidakseen ajaa erityisesti vientiyritysten asiaa. Näin toimivat elinkeinoelämän järjestöt, mutta myös palkansaajajärjestöt, jotka kokivat ole-

¹³⁰² Kotilainen 2016, 104.

¹³⁰³ Ks. Jakobson 1988, 201.

vansa samassa veneessä. Etujärjestöjen integraatiolinjaukset varmistuivat ja vaiheittain ne ryhtyivät myös integraatioasioissa valvomaan jäsenistönsä etuja. Integraatiosta tuli osa järjestöjen päivittäistä työtä. Etujärjestöt olivat tehtäviensä mukaisesti välittäjiä yritysten ja valtiovallan välillä.

Etujärjestöt olivat 1980-luvun jälkipuoliskolla verraten yksimielisen integraatiomyönteisiä, tosin jossain määrin niiden käsiä integraatiokysymyksissä sitoi heterogeeninen jäsenkunta. Toimialojen vaatimukset erosivat ja tavallista oli, että osa jäsenistöstä vannoi idänkaupan nimeen. Edunvalvontatehtävä korostui ensiksi vientiyrityksiä lähellä olevissa järjestöissä, jotka olivat niin elinkeinoelämän- kuin palkansaajapuolellakin aloitteellisia ja toimeliaita integraatioprosessissa.

Integraation ja idänkaupan vaikeuksien myötä painopiste kaupallisten etujen turvaamisessa tuntui siirtyvän kahdenkeskisistä monenkeskisiin sopimuksiin. Edunvalvonnan tapa vaihtui siirryttäessä kasvavassa määrin kahdenkeskisestä (bilateraalisesta) idänkaupasta monenkeskiseen (multilateraaliseen) integraatiokaupankäyntiin. Idänkaupan edunvalvonnan tuttuina vertauskuvina esiintyivät punaiset vuorineuvokset, kun taas integraatioedunvalvonnassa uuden elementin toi edunvalvonta järjestötasolla.

Korkea politiikka ohjasi järjestöjen toimintaa. Linjaus perustui toisen maailmansodan jälkeisen ulkopolitiikan perinteeseen, joka tunnusti *korkean politiikan*, kuten sotilaallisten turvallisuuskysymysten ensisijaisuuden ja arvioi muut kansainvälisten suhteiden ulottuvuudet, kuten taloudellisen integraation, toissijaisiksi. Eturyhmät hyväksyivät tämän hierarkian.¹³⁰⁴ Suomi poikkesi monista Euroopan vapaakauppajärjestö Eftan jäsenmaista, koska maamme elinkeinoelämän etujärjestöt eivät olleet etulinjassa pyrkimässä EU:hun, vaikka ne suhtautuivat pääsääntöisesti myönteisesti integraatioon ja toimivat sen edistämiseksi. Sekä virallisessa odota-ja-katso-politiikassa, että edunvalvojien integraatiopolitiikassa korostettiin pitkään Eftaa ja sen merkitystä neuvoteltaessa Efta-rintamassa Euroopan talousalueesta. Etan ajateltiin riittävän pääsylipuksi Euroopan unionin sisämarkkinoille: jos syystä tai toisesta EU-jäsenyys ei toteudu, Eta turvaisi keskeisimmät edut.

Vaikka etujärjestöt noudattivat julkisissa linjauksissaan tiukasti virallista, varovaiseksi arvioitua integraatiopolitiikkaa, niin etujärjestöt työskentelivät *matalan politiikan tasolla* määrätietoisesti länsi-integraation puolesta jo 1980-luvulla. Esimerkiksi Keskuskauppakamarin integraatiohanke käynnistyi alkuvuodesta 1987.¹³⁰⁵ Jos Keskuskauppakamari olisi seurannut orjallisesti virallisen ulkopolitiikan aika-tauluja, integraatioponnistukset eivät olisi kestäneet lähes kahdeksaa vuotta.

Muutkin järjestöt valmistautuivat kaikessa hiljaisuudessa vuosia ennen valtiovaltaa mahdolliseen EY/EU-jäsenyyteen. Etujärjestöt pyrkivät yhdessä ja erikseen vaikuttamaan niin Eta-neuvotteluihin, EY-jäsenyyden hakemiseen kuin EY-jäsenyysneuvotteluihinkin. Järjestöt pitivät jatkuvaa yhteyttä poliittisiin päättäjiin, virkamiehiin, jäsenistöönsä ja toisiinsa. Edistäessään etenevää integraatio-

¹³⁰⁴ Ks. Antola 1991, 147.

¹³⁰⁵ KKK:n tj. Matti Auran määrittely. Ks. KKK:n toimintakertomus 1994, 2.

prosessia etujärjestöt olivat *matalan politiikan* tasolta vuorovaikutussuhteessa *korkeaan politiikkaan*. Vuorovaikutus oli todellista: yhtäältä valtiollinen politiikka loi aikataulukehyksen etujärjestöjen integraatiotoiminnalle, toisaalta etujärjestöt vaikuttivat monin tavoin valtiovallan integraatiopolitiikkaan.

Euroopan unionin jäsenyyden kannalta ei ollut oleellista kuka oli ensimmäisenä julkilausumassa jotain, vaan kuka toimi johdonmukaisesti ja määrätietoisesti päästäkseen päämääräänsä. Tässä kilpailussa etujärjestöt menestyvät verraten hyvin. Järjestöjen aikatauluerot eivät integraatiokäänneissä olleet merkittäviä, koska julkisen etenemistahdin määräsi virallinen ulkopoliittika. Kuten aiemmissakin integraatoratkaisuissa, pääsääntö oli, että elinkeinoelämän etujärjestöt olivat jonkin verran aloitteellisempia ja kulkivat kehityksen kärjessä, erityisesti 1980-luvun lopulla. Palkansaajajärjestöt seurasivat lähituntumassa perässä. Tosin pienet aikatauluerot tasoittuivat entisestään 1990-luvun alussa. Eri elinkeinoelämän järjestöjen etenemistahdissa ei ollut oleellisia eroja, vaan linjaukset jäsenyyssprosessin eri vaiheissa tapahtuivat varsin yhtäaikaisesti. Sen sijaan palkansaajajärjestöistä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö veti ja Akava seurasi pienellä viiveellä perässä.

Pieniä toimialakohtaisia aikataulu- ja painotuseroja löytyi sekä elinkeinoelämän järjestöjen, että palkansaajakeskusjärjestöjen sisältä, kun ulkomaanvientiä harjoittavien elinkeinoelämän alojen järjestöt olivat aktiivisempia kuin kotimarkkinoille keskittyneiden alojen järjestöt. Itäblokin kaaduttua, järjestöt, yhtä nopeasti kuin valtiolta, siirtyivät julkisesti EY/EU-jäsenyyden kannalle. Ydinperustelu jäsenyydelle oli: ”parempi olla jäsenenä, kuin jäädä ulkopuolelle”. Vaikka etujärjestöjen sisältä löytyi integraation ja EU-jäsenyyden vastustajia, kuten SAK:n jäsenliitto Suomen Elintarviketyöläisten Liitto, niin keskeisistä etujärjestöistä vain maataloustuottajien järjestö MTK vastusti EU-jäsenyyttä loppuun saakka.

Vientirytykset jatkoivat integraatiovaikuttamista etujärjestöjen kautta. Nokia muodosti poikkeuksen, sillä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa etujärjestöjen merkitys sen politiikassa väheni, koska yhtiön mahdin kasvaessa päättäjät kuuntelivat sen toiveet tarkasti niin integraatio-, kuin kaikissa muissakin yhteyksissä.

1980-luvun lopulla syntyi uusi ilmiö suomalaisessa integraatioprosessissa: integraation myönteisiä puolia korostavat Eurooppa-ryhmät, eräänlaiset *ad hoc*-etujärjestöt.¹³⁰⁶ Eurooppa-ryhmät ajoivat yritysten asiaa ajamalla integraatiota. Ne poikkesivat etujärjestöjen valtavirrasta kulkemalla integraatiokeskustelun kärjessä. Niillä oli vapaus tehdä rohkeampia linjauksia, kuin vakiintuneilla etujärjestöillä ja niiden piiristä kuultiin uusia keskustelunavauksia. Ryhmät toivat järjestelmällisesti integraatitietoa ja -näkömystään julkisuuteen, useimmiten tilaisuuksien ja julkaisujen avulla. Syntymästään saakka Eurooppa-ryhmät olivat sidoksissa vakiintuneisiin eturyhmiin ja tukivat niiden tavoitteita. Toimiminen turkulaisissa Eurooppa-ryhmissä sekä erityisesti Euroklubin ja myöhemmin muu-

¹³⁰⁶ Aiemmin EEC-vapaakauppasopimusneuvottelujen aikaan, oli esiintynyt vain integraatiota vastustaneita ryhmiä.

taman muun kyllä-puolen kansalaisjärjestöjen perustaminen oli osa vakiintuneiden etujärjestöjen pitkäjänteisestä integraatiovaikuttamisesta.

C. *Poliittinen päätöksenteko tuli EY-jäsenyyden taakse.* Etujärjestöjen integraatiopolitiikassa käynnistyi uusi vaihe, kun valtiojohto kääntyi alkuvuodesta 1992 EU-jäsenyyden kannalle. Korkea politiikka muuttui. Siihen saakka suomalainen integraatioprosessi oli varsin talousvetoinen. Idänpolitiikan rajaama poliittinen päätöksenteko tuli vuosia talouden tosiasioiden perässä, eivätkä poliitikot kunnostautuneet integraatioaloitteiden tekijöinä.

Euroopan unioniin liittymisen aikainen pääministeri ja myöhemmin Nokian johtokunnassa työskennellyt Esko Aho on arvioinut kiintoisalla tavalla politiikan roolia. Hän katsoi olosuhteiden muuttuvan etenkin teknologian kehityksen seurauksena niin nopeasti, että yhteiskunnallinen päätöksenteko ei pysy mukana.¹³⁰⁷ Arvio päti myös integraatioon, tosin idänpolitiikan muutokset tulee ottaa huomioon. Integraatioprosessin aikana valtaosa poliitikoista tyytyi pitkään haistelemaan tilanteiden kehitystä. Niin tekivät myös jotkut sellaiset poliitikot, joiden sanotaan olleen viemässä Suomea Euroopan unioniin. Julkisuudessa on kärkeistetty, että ”poliitikkojen takki EU-asiassa kääntyi sekunnissa vuonna 1992”.¹³⁰⁸

Idänpolitiikka raamitti Suomen ulkopoliittikkaa 1990-luvun alkuun saakka. Odota-ja-katso-politiikan monikymmenvuotista perinnettä seuranneiden ulkopoliittisten päättäjien integraatiolinjaukset alkoivat muuttua Itä-Euroopan multistusten käynnistyttyä, mutta lopullisesti vasta Neuvostoliiton romahdettua. EU-jäsenyyden turvallisuuspoliittisia vaikuttimia korostanut presidentti Mauno Koivisto oli aiemmin ohjannut integraatiokeskustelua painottamalla, että turvallisuuspoliittiseen argumenttiin ei pitänyt mennä viittaamaan. Eikä niihin viitattu, sitä eivät tehneet myöskään etujärjestöt. Kuin sanottomasta sopimuksesta Suomessa pitäydettiin julkisuudessa integraation taloudellisissa perusteluissa.

Koivisto piti järjestöjen korostamia integraation taloudellisia syitä ”toisen luokan kysymyksinä”.¹³⁰⁹ Ne olivat kuitenkin keskeisiä perusteluja, joita oli käytetty jo 1960- ja 1970-lukujen integraatoratkaisuissa ja joihin sai viitata julkisessa keskustelussa myös 1980-luvulla. Korkean politiikan tiukka ohjaus näkyi, kun etujärjestöt uskalsivat avoimesti liputtaa Euroopan unioniin liittymisen puolesta vasta Koiviston kääntyttyä Euroopan unionin kannalle. Integraatiomyönteisyys muuttui EY/EU-jäsenyyksmyönteisyydeksi. Ulkopoliittisen johdon tavoin, järjestöt tohtivat nostaa turvallisuuden julkisuuteen tarkoitettuihin integraatioperusteluihin laajemmin vasta vuonna 1993. Tosin Keskuskauppakamari oli väläyttänyt turvallisuuspolitiikkaa perusteluissaan jo kesällä 1991, samalla, kun se ilmaisi myönteisen kannan EY-jäsenyydelle. Sen sijaan Palkansaajakeskusjärjestöjen ja niiden yhteistyöelimen KEY:n integraatioteemoihin turvallisuuspolitiikka tuli

¹³⁰⁷ Taina Dahlgren (2014) TS 20.5.2014; vrt. Jakobson 1988, 201; Lempiäinen 1994b, 157.

¹³⁰⁸ Hakala 2015. Sitaatti-ilmaisu on Jukka Tarkan kirjasta, ks. toim. Pekka Hakala HS 11.9.2015 arvostellessaan Tarkan kirjaa: *Venäjän vieressä. Suomen turvallisuusilmasto 1990–2012*. Otava 2015.

¹³⁰⁹ Koivisto Mauno 1995, 554. Sitaatti Koiviston käyttämä.

vasta alkuvuodesta 1994. Haastatteluista tosin kävi ilmi, että turvallisuusasioita oli pohdittu jo järjestöjen ei-julkisessa integraatiovalmistelussa.

Tammikuussa 1992 avattiin EY/EU-päätöksenteon toinen vaihe, kun valtioneuvosto antoi äänestäjien päättää neuvoa-antavassa kansanäänestyksessä Suomen liittymisestä Euroopan unionin jäseneksi. Samalla etujärjestöt saivat EY-jäsenyyskampanjan lähtömerkin. Tuolloin etujärjestöt, joiden integraatiotavoitteet olivat täsmentyneet vuonna 1991 EY/EU-jäsenyydeksi, käynnistivät syksyn 1994 kansanäänestykseen saakka kestäneen määrätietoisin kampanjan. Se toi oman, ainutlaatuisen mausteensa integraatioedunvalvontaan.

Etujärjestöjen integraatiolinjaukset. Etujärjestöluettelo muuttui vuonna 1992, kun TKL:stä ja STK:sta syntyi Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto TT sekä Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto TVK meni konkurssiin. Lisäksi Eurooppa-ryhmiä syntyi koko ajan lisää, melkein kansanäänestykseen saakka. Muutoksilla ei ilmeisesti ollut kovin suurta merkitystä kehityskulkuun.

Elinkeinoelämän etujärjestöjen, palkansaajakeskusjärjestöjen ja Eurooppa-ryhmien integraatiolinjaukset eivät poikenneet merkittävästi toisistaan. Taloutta ja ulkomaankaupan keskeisiä etuja korostavat perustelut olivat kaikilla etujärjestöillä verraten samanlaisia. Järjestöt näkivät Länsi-Euroopan äärimmäisen tärkeänä ventialueena ja toimintaympäristönä, johon tuli liittyä läheisesti, tavalla tai toisella. Integraatiopolitiikan pitkästä linjasta voi puhua senkin vuoksi, että vakiintuneiden etujärjestöjen perustelut integroitumisen tärkeydestä noudattivat pääosin aiemmista länsi-integroitusvaiheista tuttuja linjoja.

Kaikki etujärjestöt luottivat toistojen tehoon ja kertasivat johdonmukaisesti ja tarmokkaasti samoja hyviksi havaittuja integraatioperusteluja koko jäsenyyskampanjan ajan. Järjestöjen integraatiolinjauksissa oli kuitenkin pienehköjä, tosin varsin yllätyksettämiä painotuseroja. Elinkeinoelämän järjestöt painottivat hieman enemmän taloutta ja kauppaa, kun taas palkansaajakeskusjärjestöt nostivat esiin enemmän sosiaaliseen ulottuvuuteen, työelämään ja sosiaaliturvaan liittyviä seikkoja sekä julkisen sektorin ja sen työntekijöiden asemaa integraatiossa. Palkansaajajärjestöt korostivat myös elinkeinoelämän järjestöjä enemmän integroitumisen etuja suurten yhteiskunnallisten kysymysten, kuten ympäristöongelmien ratkaisemisessa. Esimerkiksi Akava painotti EU-jäsenyyttä keinona turvata hyvinvointiyhteiskunta, sosiaaliturva ja koulutuksen korkea taso. Lisäksi se nosti esiin korkeasti koulutettujen etuja ja asiantuntijavaihtokysymyksiä.

Kansanäänestyskampanjan käynnistyttyä perustelujen painotuserot hieman korostuivat, kun eri järjestöt nostivat erityisesti omaa jäsenkuntaansa kiinnostavia kysymyksiä vaalitäkyinä esiin. Jäsenyyskampanjan loppusuoralla uutena perusteluna turvallisuuspolitiikan rinnalla ilmestyi länsieurooppalainen identiteetti. Äänestäjille ryhdyttiin painottamaan, että Suomi on perinteisesti kuulunut Länsi-Eurooppaan ja länsimaat ovat Suomen oikea viiteryhmä.

Euroopan valloittajat ja maailmalta suojautujat. Tarkastelujakson aikaiset suomalaisyritykset voi jakaa karkeasti ottaen kahteen ryhmään: Euroopan val-

loittajiin ja kilpailulta suojautuviin. Jako heijastui myös etujärjestötasolle. Aiemmissä integraatoratkaisuissa länsikauppaan suuntautunut metsäteollisuus oli erityisen toimielias integraatiokysymyksissä ja itäkauppaan nojaava metalliteollisuus oli varovaisempi. 1980- ja 1990-luvuilla tilanne hieman muuttui, kun metalliteollisuuden järjestöt niin teollisuuden piirissä kuin Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestössäkin olivat aktiivisia integraatioasioissa, kun taas metsäteollisuus oli kiinnostunut devalvaatioista. Järjestöissä ei pidetty toivottavana, että *Euroopan valloittaja*-yritykset ryhtyivät Suomen sijasta investoimaan EY-maihin saadakseen EY-yrityksen aseman.

Jos teknologiayritys Nokia oli paras esimerkki Euroopan – ja maailmanvalloittajista, niin vastakkaisen toimialaesimerkin muodostivat maatalous ja osa elintarvikealasta, joilla oli edelleen tiukkoja suojautumistavoitteita. Kiintoisaa oli havaita, että maatalous ja elintarviketeollisuus olivat tottuneet olemaan suojeltuja, kun ne olivat pääosin aiempien integraatiosopimusten ulkopuolella.¹³¹⁰

Tutkimus ja teknologia perustelivat integraatiota. Teknologia vaikutti yritysten kykyyn menestyä kansainvälisessä kilpailussa. Eritoten Teollisuuden Keskusliitossa/Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitossa, mutta myös Suomen Työnantajain Keskusliitossa, Keskuskauppakamarissa ja Elinkeinoelämän valtuuskunnassa nähtiin jo ennen 1980-luvun puoltavaliä tutkimuksen ja teknologian sekä standardien merkitys elinkeinoelämän pärjäämiselle suurena, usein jopa suurempana kuin kansainvälistymisen merkitys. Suurelta osin Nokian vaikutuksesta tutkimuksen, teknologian, T&K-toiminnan sekä koulutuksen merkitys tuotantoelämässä korostui voimakkaasti ja teknologiakysymykset esiintyivät taajaan kaikkien järjestöjen integroitumisperusteluissa. Mukaanpääsyä eurooppalaisiin teknologia- ja tiedeohjelmiin pidettiin TKL/TT:ssä, Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksessa ja monissa yrityksissä, ennen kaikkea Nokiassa, erittäin tärkeänä. Kyse ei ollut vain suomalaisesta ilmiöstä, vaan mahdollisuus osallistua eurooppalaisiin teknologia- ja tiedeohjelmiin nähtiin useissa Efta-maissa hyvin keskeisenä jäsenyysperusteena.

Kansainvälisyys. Euroopan mullistukset vaikuttivat ja kansainvälinen kehitys, sekä poliittinen, että kaupallinen, heijastuivat myös järjestöjen integraatiolinjauksiin. Rinnakkain edenneet elinkeinoelämän kansainvälistyminen sekä etenevä ja laajeneva integraatio aiheuttivat paineita myös palkansaajien etujärjestöille. Kun yritykset toimivat enenevässä määrin kansainvälisesti, tuli edunvalvontaakin ajatella kansainvälisesti, ei pelkästään kansallisesti. Periaatteena oli, että jos elinkeinoelämä kansainvälistyy, täytyy työntekijöiden edunvalvonnan seurata perässä.

Palkansaajaetujärjestöjen toimia helpotti, että erityisesti SAK ja sen jäsenliitot olivat tottuneet toimimaan monikansallisten yritysten kanssa. Järjestöjen omilla kansainvälisillä verkostoilla, ulkopolitiikan kannalta katsoen *ei-virallisilla ulkosuhteilla*, oli suuri merkitys niiden integraatiotoimintaan. Kansainvälisten yh-

¹³¹⁰ EEC-vapaakauppasopimus 1973 ja pääosin Finefta-sopimus 1961.

teyksiensä avulla järjestöt seurasivat tiiviisti kehitystä Euroopassa ja muiden maiden esimerkeillä järjestöt perustelivat integraatiopolitiikkaansa. Keskuskauppakamari, TKL/TT ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö hyödynsivät eurooppalaisia verkostojaan ja SAK veti ay-järjestöyhteyksiensä avulla Akavaa mukaan kansainväliseen toimintaan.

Lisäksi Keskuskauppakamari, Teollisuuden Keskusliitto ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö saivat integraatiokokemusta toimimalla Eftan konsultatiivisessa komiteassa. Kansainvälisten yhteyksien avulla järjestöt tiesivät, missä Euroopassa mennään. Koska järjestöt olivat integraation avulla turvaamassa kilpailuetuja suhteessa muihin maihin, oli tärkeää seurata, miten muualla edetään.

Kauppapolitiikan tasolla niin etujärjestöt kuin ulkopoliittikan päättäjätkin tarkkailivat, mitä Efta-maissa, erityisesti tärkeimmäksi kilpailijamaaksi koetussa Ruotsissa tapahtui. Järjestöjen keskeisin integraatiotavoite 1990-luvulla, päästä neuvottelemaan jäsenyydestä ja sittemmin Euroopan unionin jäseniksi samanaikaisesti Itävallan ja eritoten Ruotsin kanssa, toteutui. Samanaikainen liittyminen Euroopan unioniin kertoi sen, että jäseneksi tulo ei ollut Suomen oma, erityinen kertomus, vaan kehitys jäsenyyteen Ruotsissa ja Itävallassa oli sangen samankaltainen.

Ruotsin menettely integraatiokysymyksissä oli aina ollut Suomelle tärkeää. Esko Antola ennusti vuonna 1989, että Suomi tekee mitä Ruotsikin. Max Jakobson muistutti Keskuskauppakamarissa vuonna 1990, että jos Ruotsi on menossa mukaan, ”niin minusta tuntuu, että eihän meillä sitten enää ole vaihtoehtoja”.¹³¹¹

Vaikka etujärjestöt pitivät Ruotsin ja ruotsalaisten veljesjärjestöjen toimia huolellisesti silmällä, niin Ruotsin päätös hakea EY:n jäsenyyttä tai ainakin sen ajoitus tuli sekä järjestöille, että valtiojohdolle yllätyksenä. Tapahtuman merkityksestä elinkeinoelämälle kertoi, että Keskuskauppakamarissa katsottiin Suomen kannalta keskeisimmäksi integraatiotapahtumaksi Ruotsin jäsenyyshakemusta. Se oli tärkeämpi kuin geopoliittiset mullistukset. Myös Teollisuuden Keskusliitto ja sen puheenjohtaja Kari Kairamo olivat jo 1980-luvulla perillä Ruotsin teollisuusliiton ja sen johdon linjauksista, jotka olivat selvästi integraatiomyönteisempiä kuin suomalaisjärjestöissä. Teollisuuden integraatiokampanja sai uutta puhtia Ruotsin jäsenhakemuksesta. TKL/TT:ä lähellä olleissa elinkeinoelämän yhteistoimintaorganisaatioissa oltiin Ruotsin kehityksestä perillä, kun Elinkeinoelämän valtuuskunta vertaili systemaattisesti Ruotsin tilannetta Suomeen ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitos seurasi tarkasti ruotsalaisia tutkimuksia sekä tutki itse eri Pohjoismaiden tilannetta. Taloudellinen tiedotustoimisto puolestaan keskittyi seuraamaan ruotsalaista jäsenyyshakemuskampanjointia. Ruotsalaiset elinkeinoelämän järjestöt olivat koko ajan EY-linjauksissaan osapuilleen vuoden edellä suomalaisia veljesjärjestöjään.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö tunsu hyvin ruotsalaisen veljesjärjestönsä LO:n integraatiolinjaukset. Suomen tapaan, myös Ruotsin teollisuus- ja

¹³¹¹ Antola 1989b; Jakobson KKK:n valtuuskunnan ylimääräisessä kokouksessa 2.10.1990. Ks. kokouksen ptk 7 §; Jakobson 1990, 7–8.

vientiriippuvaiset ammattiliitot kääntyivät muita aiemmin suosiollisiksi integraatiolle. Keväällä 1990 Ruotsin koko ammattiyhdistysliikkeen kanta oli muuttunut EY-myönteiseksi ja se kuului maan EY-myönteiseen liikkeeseen. Akavan kansainvälistymiskehitystä auttoivat suhteet ruotsalaiseen virkamiesjärjestöön TCO:hon, joka kesällä 1990 ilmoitti kannattavansa EY-jäsenyyttä. Aikataulu noudatti siinä mielessä elinkeinoelämän järjestöjä, sillä myös Ruotsin palkansaajajärjestöt kulkivat EY-kysymyksissä noin vuoden SAK:n ja Akavan edellä.

Ruotsin lisäksi Efta-maa Itävalta kiinnosti järjestöjä. Keskuskauppakamari ja Taloudellinen tiedotustoimisto ottivat oppia erityisesti Itävallan jäsenyyskampanjoinnista. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö piti integraatioasioissa jatkuvasti yhteyttä Itävallan ammatilliseen keskusjärjestöön, ÖGB:hen. Myös ainoan Pohjolan EY/EU-maan, Tanskan, integraatiokokemukset herättivät kaikkien etujärjestöjen mielenkiintoa. Yhteistoimintaorganisaatioista Elinkeinoelämän tutkimuslaitos tutki Tanskan kokemuksia ja oli mukana yhteispohjoismaisessa tutkimushankkeessa, Elinkeinoelämän valtuuskunta haki kampanjamallia Tanskan teollisuusliitosta ja Taloudellinen tiedotustoimisto käynnisti yhteistyön komission kanssa tanskalaisten avustamana. Lisäksi tanskalaisten kokemuksilla oli merkittävää vaikutusta Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön ja sen jäsenliittojen toimintaan. Myös Eftaan ja Natoon kuuluvan naapurimaan, Norjan, integraatiolinjaukset olivat etujärjestöjen seurannassa. Eurooppa-ryhmistä Euroklubi, Eurooppa-Instituutti ja myös Eurooppa-Akatemia olivat yhteydessä eri tavoin pohjoismaisiin toimijoihin.

Eurooppalaisilla yksilötoimijoillakin näytti olleen vaikutusta etujärjestöissä käytyyn integraatiokeskusteluun. Sekä haastatteluissani että joskus myös etujärjestöjä koskevassa kirjallisuudessa, Jacques Delorsin merkitys integraation edistäjänä nousi esiin.

Integraation aatehistorialliseen taustaan ja integraatioteorioihin liittyvät pohdinnat eivät nousseet näkyvästi esiin etujärjestöissä käydyssä, varsin käytännönläheisessä integraatiotoiminnassa ja -keskustelussa. Vaikka opinnäytteeni ei olekaan integraatiotutkimusta, käsikirjoitukseni näkökulman voi nähdä olevan lähinnä uusfunktionalismia, joka pitää myös ei-valtiollisia tahoja, kuten yrityksiä, yhteisöjä ja kansalaisjärjestöjä tärkeinä integraatiotoimijoina.¹³¹²

(3) Miten etujärjestöt toimivat päästäkseen myönteisiin integraatiotavoitteisiin?

Päätös Euroopan unionin jäsenyydestä oli kaksivaiheinen. Ensin poliittinen johdanto päätti hakea jäsenyyttä, jonka jälkeen kansa teki päätöksen Euroopan unionin jäsenyydestä. Kaksivaiheisen päätösprosessin ensimmäisessä vaiheessa etujärjestöt toimivat pyrkien vaikuttamaan ulkopoliittisiin päättäjiin, jotta Suomi hakisi Euroopan yhteisön jäsenyyttä. Toisessa, jäsenyyskampanjavaiheessa etujärjestöjen julkinen vaikuttaminen oli varsin näkyvää ja ilmeisen tehokasta.

¹³¹² Uusfunktionalismista, mm. Clerc & Elo 2014, 213–215; Tiilikainen Teija 2007b, 41–42; Antola 1980, 21–26. Uusfunktionalismin teoria myös näkee instituutiot jäsenvaltioista riippumattomina toimijoina.

Käytännössä vuosien 1984 ja 1994 välisen ajan etujärjestöt muodostivat integraatioasioissa varsin yhdenmukaisen ryhmän, joka eteni sangen samassa tahdissa samaa päämäärää kohti. Sekä elinkeinoelämän edunvalvojat että palkansaajakeskusjärjestöt vetivät samankaltaisia integraatiolinjauksia ja pyrkivät monipuolisia keinoja käyttäen yhteisvoimin vaikuttamaan aiempaa pidemmälle menevän integraatoratkaisun syntymiseen. Samatahtisuus korostui, kun etujärjestöt ottivat vuonna 1991 tavoitteekseen Euroopan unionin jäsenyyden. Se tapahtui miltei yhtäaikaisesti. On makuasia, kuka oli ensimmäisenä liikkeellä.

EU-jäsenyyseritys poikkesi päätöksenteon osalta ratkaisevasti 1960- ja 1970-luvun integraatiopäätöksistä. Suomea pidettiin poikkeuksellisen elitistisen ulkopoliittisen päätöksenteon maana, jossa ulkopoliittinen valta oli kaukana kansasta. Suomessa oli totuttu jo lainsäädännössäkin ylhäältä alaspäin ohjattuun ulkopoliittiseen tekoon.¹³¹³ Mutta kolmannessa merkittävässä länsi-integraatoratkaisussa kansa päätti. Vaikka puhuttiin neuvonantavasta kansanäänestyksessä, niin päätösvalta Euroopan unionin jäsenyydestä oli todellisuudessa äänestäjillä. Tätä mm. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö edellytti.

1990-luvun alussa elinkeinoelämän järjestöissä oivallettiin, että eliitit eivät päättäneet EY/EU-jäsenyydestä. Enää ei riittänyt, että tasavallan presidentti kannattaa jäsenyyttä, vaan kansa oli saatava integraatiotavoitteiden taakse. Kansanäänestys nosti etujärjestöjen integraatiovaikuttamisen keskeisimmäksi kohderyhmäksi suomalaisen äänestäjäkunnan. Integraatiokampanja käytiin julkisuudessa, ei kullisseissa. Tavoittaakseen äänestäjät, etujärjestöt kävivät vuosina 1992–1994 tiiviissä yhteistyössä massiivisen vaalikampanjan, joka huipensi etujärjestöjen integraatioyhteistyön. Etujärjestöillä oli selvä intressi ajettavanaan ja tavoitteen saavuttamiseksi löytyi rahaa. Kaikki järjestöt vaikuttivat julkisuuden kautta, mutta palkansaajakeskusjärjestöille oli oma erittäin tärkeä kohderyhmä, laaja jäsenkunta. Jäsenistön kautta vaikuttaminen koski ennen muuta yli miljoonajäsenistä Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöä, mutta myös Akavan jäsenmäärä oli huomattava, neljännesmiljoona. Elinkeinoelämän järjestöt kampanjoivat monipuolisesti julkisuudessa, eritoten tiedotusvälineissä ja vaikuttivat niiden kautta yleiseen mielipiteeseen ja jäsenkuntaansa.

Järjestöjen jäsenyyskampanjaa leimasi asiallisuus. Keskuskauppakamari, Taloudellinen tiedotustoimisto, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ja Akava välttivät tarkoituksellisesti suoraa tyrkyttämistä. Akava pyrki kertomaan integraatiosta monipuolisesti ja kiihottomasti, eikä SAK ei neuvonut jäsenkuntaansa.

Etujärjestöjen integraatiopolitiikan linjaerot olivat verraten vähäisiä, mutta kansanäänestyskampanjan käynnistyessä erot kampanjatoiminnassa tulivat selvästi esiin. Varsinaisen kampanjoinnin tärkeimmät toimijat olivat elinkeinoelämän puolella Keskuskauppakamari ja Taloudellinen tiedotustoimisto sekä palkansaaja-

¹³¹³ Hakovirta 1975b, 452–453; HM 33S, Suomen suhteista ulkovaltoihin määrää presidentti, kuitenkin niin, että sopimukset ulkovaltojen kanssa ovat eduskunnan hyväksyttävät, mikäli ne sisältävät säännöksiä, jotka kuuluvat lainsäädännön alaan tai valtiosäännön mukaan muuten vaativat eduskunnan suostumusta. Sodasta ja rauhasta presidentti päättää eduskunnan suostumuksella.

puolella järjestöjen yhteinen KEY-keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö. Kolmen päätoimijan sekä taloudellinen että toiminnallinen panostus oli huomattava. TaT vastasi suurelta osin Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton kampanjoinnista, jolloin toiminnallinen panos tuli Taloudelliselta tiedotustoimistolta ja taloudellinen panos lähinnä TT:ltä, joka seurasi kampanjointia hieman sivusta.

Etujärjestöjen kampanjaa tukivat Euroklubi ja Eurooppa-ryhmiin kuuluviksi lukemani *EU-kansanäänestyksen ympärille nousseet kyllä-puolen kansalaisjärjestöt*, jotka tekivät ahkeraa vaalityötä. Eurooppa-Instituutti oli siirtynyt osaksi yliopistoa, eikä organisaationa osallistunut kansanäänestyskampanjaan. Eurooppa-ryhmien merkitys ei ollut kansanäänestystä edeltäneessä kampanjassa kovin suuri.

Myös ei-puolelle organisoitui 1970-luvun alun Anti-EEC-toimikunnan tapaan toimineita integraatiota ja erityisesti EU-jäsenyyttä vastustaneita ryhmiä. Vaikuttaa, että näillä kansanäänestyksen alla perustetuilla ryhmillä EU-jäsenyyden vastustamisperusteet olivat tavallisimmin poliittis-periaatteellisia, ei niinkään taloudellisia. Sen sijaan MTK:n ja Elintarviketyöläisten liiton vastustus perustui myös talouteen.

Yhteistyössä oli voimaa. Neuvoa-antavan kansanäänestyksen tulos kertoi tuloksetta yhteistoiminnasta etujärjestöjen välillä, mutta myös yhteistyöstä etujärjestöjen ja valtiovallan kesken. Etujärjestöt muodostivat sangen yhtenäisen ryhmän, jonka integraatiotoimintaa leimasi tavoitteellisuus sekä saumaton yhteistyö, myös elinkeinoelämän järjestöjen ja palkansaajakeskusjärjestöjen kesken. Ingebritsenin sanoin ”Suomessa etujärjestöjen välillä vallitsi taloudellisten intressien tasapaino”.¹³¹⁴ Kansanäänestyksen alla yhteistyö huipentui, kun järjestöt ryhtyivät toimimaan nopeasti ja järjestelmällisesti myönteisen kansanäänestystuloksen saavuttamiseksi. Integraation edistäminen koettiin etujärjestöissä niin merkittäväksi, että järjestöt siirsivät mahdolliset erimielisyytensä toistaiseksi sivuun haittaamasta jäsenyyskampanjaa. Myös valtioneuvosto ja etujärjestöt olivat sangen yksimielisiä integraatiosta ja tekivät keskenään yhteistyötä, tiedon kulkiessa hyvin osapuolten välillä.

Vaikka valtiovallan ja etujärjestöjen yhteistyö sujuikin, niin nykykäsityksen mukaisella, korporatiiviseksi ajatellulla kolmikannalla ei ollut keskeistä asemaa tarkastellun ajanjakson integraatioedunvalvonnassa. Integraatioasioilla oli sangen vähäinen merkitys työmarkkinapolitiikassa. Siitä kertoi myös vuoden 1992 loppuun saakka toimineen työnantajajärjestö Suomen Työnantajain Keskusliiton vähäinen kiinnostus integraatioon. Lisäksi etujärjestöjen joukossa oli varsin keskeisiä integraatiotoimijoita, jotka eivät edes olleet työmarkkinaosapuolia. Tällaisia olivat Keskuskauppakamari ja kauppakamarilaitos, vuoden 1992 loppuun saakka toiminut Teollisuuden Keskusliitto, elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatiot sekä Eurooppa-ryhmät.

Etujärjestöt vaikuttivat koko integraatioprosessin ajan useita kanavia pitkin ja käyttivät julkisuudessa perinteisiä vaikutuskeinoja, kuten julkilausumia, kannan-

¹³¹⁴ Ingebritsen 1998, 192.

ottoja ja lehtikirjoituksia sekä tekivät aloitteita tai yhteisaloitteita hallitukselle ja muille politiikan päättäjille. Sangan merkittävää oli järjestöjen mittava edustus valtion integraatiovalmisteluelimissä. Näin järjestöt harjoittivat ulkopoliittikkaa myös virallisen ulkopoliittisen päätöksentekoprosessin kautta.

Vaikka Keskuskauppakamari ja Teollisuuden Keskusliitto olivat hieman eri elinkeinoelämän etujärjestöleirissä, niiden yhteistyöllä oli suuri merkitys erityisesti 1980-luvun jälkipuoliskolla. Se jatkui Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton synnyttyä. Myös myöhemmissä vaiheissa järjestöt lähettivät varsin samantyyppisiä integraatioviestejä niin yrityskunnalle, kuin tavalliselle suomalaisellekin. Teollisuuden järjestöjä lähellä olleilla yhteistoimintaorganisaatioilla oli etujärjestöjen toimia tukeva ja luontevasti toteutunut työnjako. Elinkeinoelämän valtuuskunta Eva kulki integraatiokeskustelun etujoukoissa, nykytermein ajatushautomona. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etlä tutki integraation vaikutuksia niin yritysten, etujärjestöjen kuin yhteiskunnankin tarpeisiin ja otti tutkimuslaitokselle sopivaan tapaan etäisyyttä jokapäiväiseen integraatiokeskusteluun, ottaen lopulta viimeisenä elinkeinoelämän järjestöistä julkisesti kantaa EU-jäsenyyden puolesta. Taloudellinen tiedotustoimisto TaT oli teollisuuden laajaa yhteistoimintaverkostoa koordinoiva operatiivinen toimija, joka kävi kentällä ahkeraa integraatiokampanjaa mm. integraatioaineistoa tuottamalla ja levittämällä sekä kouluttamalla tuhansia opettajia. TaT oli säännöllisestä yhteistyöstä eri järjestöleirin Keskuskauppakamarin kanssa.

Palkansaajakeskusjärjestöjen Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön ja Akavan integraatioyhteistoiminta sujui kitkatta. Palkansaajajärjestöjen mittavan yhteistoimintahankkeen *KEY-keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön* merkitystä ei sovi väheksyä. Laajalla toiminnallaan KEY sitoi suuren palkansaajajoukon ajamaan integraatioasiaa ja sen merkitys korostui entisestään kampanjavaiheessa. Lisäksi jo ennen KEY:tä perustettu Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projekti Tepe oli tärkeä tekijä. Se toimi yli keskusjärjestörajojen ja kattoi lähes kaikki teollisuuden palkansaajat. Huomattavaa on, että Toimihenkilökeskusjärjestö STTK¹³¹⁵ ja Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto TVK olivat mukana sekä KEY:ssä¹³¹⁶, että Tepessä¹³¹⁷ ja ne kulkivat integraatiokysymyksissä rinnan tutkimieni SAK:n ja Akavan kanssa. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen keväällä 1991 alkaneen oppositioaseman vuoksi sosiaalidemokraattijohdoksen Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön merkitys kyllä-rintamassa korostui. SAK:n kanta saattoi hyvinkin ratkaista kansanäänestyksen.

Viimeinen konsensus? Suomalaisten etujärjestöjen välinen tiivis integraatioyhteistyö oli eurooppalaisittain varsin poikkeuksellista. Sellaisena on pidetty myös etujärjestöjen ja valtiovalan läheistä yhteistyötä. Integraatiossa ja EU-jäsenyydessä etujärjestöt ja valtio näkivät yhteisen edun, jonka varaan yhteisymmärrys rakentui luontevasti. Syntyneitä konsensusa pidettiin kansanäänestyksen kyn-

¹³¹⁵ Vuoteen 1993 saakka Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto.

¹³¹⁶ Järjestöinä oli mukana myös STTK ja TVK konkurssiinsa vuoteen 1992 saakka.

¹³¹⁷ Järjestöinä myös STTK ja TVK konkurssiinsa vuoteen 1992 saakka.

nyksellä jopa historiallisena ja osoituksena työmarkkinayhteisöllisyyden eli ns. Korpilammen hengen paluusta.¹³¹⁸ Vaikuttaa, että tiivis yhteistyö integraatioasi-oissa jää pitkäksi aikaa viimeiseksi merkittäväksi työmarkkinayhteisöllisyyden ilmentymäksi.

Sangen kiintoisa havainto työmarkkinaosapuolien tehtävistä on lehdistössä esiintynyt Antti Kujalan huomio, että kommunismin kaatuminen ja globaalien talouden avautuminen siirsivät yhteiskunnallisen aloitteen 1980-luvun puolivälissä työnantajapuolelle.¹³¹⁹ Havainnon mukaan työmarkkinoiden osajako vaihtui samoihin aikoihin, kun länsi-integraatio käynnistyi uudelleen ja Euroopan poliittinen muutosalto teki tuloaan. Arvio tukee ajatusta, että integraatiokampanja olisi ollut työmarkkinaosapuolten viimeinen konsensus-pohjainen yhteistyöhanke. Vaikuttaa, että ajaessaan integraatiota, palkansaajajärjestöt saattoivat vaikuttaa omalta kannaltaan kielteiseen kehitykseen yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Eurooppa-ryhmät. Oman etujärjestöluokkansa muodostaneet Eurooppa-ryhmät täydensivät kyllä-puolen yhteistyökuvion, vaikka niiden vaikutus ei enää kansanäänestyskampanjassa ollutkaan merkittävä. Eurooppa-ryhmät toimivat integraatiokehityksessä eturivissä, eräänlaisina katalysaattoreina, prosessin nopeuttajina. Vaikka Eurooppa-ryhmät eivät tehneet kollektiivisia päätöksiä, eivätkä antaneet niiden perusteella julkilausumia tai laatineet kannanottoja vakiintuneiden etujärjestöjen malliin, niin myös niiden merkitys tuli suuresti julkisuuden kautta. Ryhmillä oli näkyviä keulakuvia, paljon kontakteja ja mediajulkisuutta. Ne herättivät integraatiokeskustelua jo 1980-luvun jälkipuoliskolla, aikaisemmin kuin vakiintuneet etujärjestöt, aluksi asiantuntijoiden parissa, myöhemmin myös kansan keskuudessa. Eurooppa-ryhmät vaikuttivat ottamalla kantaa integraatioon sekä johtohenkilöidensä puheenvuorojen, julkaisujen, että järjestämiensä tilaisuuksien avulla. Eurooppa-Akatemia oli ensimmäinen näyttävä integraatiohanke, Euroklubi näkyi ja sen luennoitsijapörssi toimi tehokkaasti ennen kansanäänestystä ja Eurooppa-Instituutti julkaisi runsaasti kirjallisuutta ja sen väki kiersi vuosien ajan ympäri maata esitelmöimässä sadoissa tilaisuuksissa.

Turkulaisissa Eurooppa-ryhmissä oli mukana yliopistotutkijoiden lisäksi myös valtakunnallisia etujärjestöihmisiä ja politiikan vaikuttajia sekä kaupungin ykkösmedia, Turun Sanomat. Merkittävää oli, että Eurooppa-Instituutin perustamisen aikaan kaikki kolme silloista, eri puolueita edustanutta turkulaisministeriä, Ilkka Kanerva, Christoffer Taxell ja Pekka Vennamo, olivat mukana instituutin toiminnassa. Yhteydet valtioneuvostoon pelasivat hyvin ja hanke sai runsaasti poliittista uskottavuutta. Vaikka etujärjestöt eivät olleet varsinaisesti aloittamassa turkulaista Eurooppa-toimintaa 1970-luvulla, niin ne olivat perustamassa turkulaisia Eurooppa-ryhmiä 1980-luvun loppupuolella. Valtakunnalliset etujärjestöt ja etujärjestöihmiset olivat niissä tiiviisti mukana alusta alkaen sekä perustajina, hallinnossa, asiakkaina, että rahoittajina. Etujärjestöt ja etujärjestöihmiset olivat

¹³¹⁸ "Korpilammen hengen" paluusta, ks. Levä 2011, 3.

¹³¹⁹ Antti Kujalan huomio oli Hannu Miettusen lehtiartikkelissa TS 20.9.2015. Ks. Miettunen 2015b.

perustamassa myös Euroklubia ja useita kansanäänestyksen alla nousseita kylläpuolen ryhmiä. Euroklubin jäsenkunta oli varsin samankaltainen kuin turkulaisissakin ryhmissä, mutta yliopistomaailma ei ollut yhtä korostunut.

Eurooppa-ryhmät kuuluivat vakiintuneiden etujärjestöjen 1980- ja 1990-lukujen taitteen integraatiostrategiaan. Ne tarjosivat integraatiomyönteisen toimintaympäristön sellaisille henkilöille, jotka omassa työssään eivät voineet puhua avoimesti Suomen integraatiokehityksestä. Sen vuoksi monet etujärjestöihmiset, samoin kuin muutamat poliitikot, toimivat Euroklubissa, Eurooppa-Akatemiassa ja Eurooppa-Instituutissa siinä vaiheessa, kun taustajärjestöjen omat integraatiokannat eivät olleet selkeitä tai niitä ei rohjettu ilmaista. Kyse oli myös ryhmien eräänlaisesta sosiaalisesta tehtävästä, kun monet etujärjestöihmiset halusivat tuolloin keskustella integraatiosta samahenkisessä seurassa. Kolmen turkulaisministerin ja Pertti Salolaisen varhainen mukana olo turkulaisissa Eurooppa-ryhmissä kertoi yhtäältä Eurooppa-ryhmien sosiaalisesta tehtävästä, mutta toisaalta myös epäsuorasti osoitti, etteivät edes kaikki ministeritason poliitikot täysin vaienneet integraatiosta. Mukanaolon Eurooppa-ryhmissä voi nähdä hyväksyttävissä mitoissa tapahtuneena liputtamisena länsi-integraation puolesta. Sellainen oli 1980-luvun lopulla jossain määrin rohkea teko.

Kansanäänestyksen kynnyksellä perustettujen vaalityöhön keskittyneiden kansalaisjärjestöjen merkitys oli niin kyllä- kuin ei-puolellakin varsin rajallinen, osittain jo järjestöjen lyhyen toimintajakson vuoksi.

Verrattuna politiikan päättäjiin, niin elinkeinoelämän järjestöt, palkansaajakeskusjärjestöt kuin Eurooppa-ryhmätkin olivat integraatioasioissa liikkeellä hyvissä ajoin ja ne vaikuttivat määrätietoisesti ammattimaisesti länsi-integraation hyväksi puhaltuen kampanjavaiheessa yhteen hiileen Suomen EU-jäsenyyden puolesta. Suomalainen EU-tiedottaminen, järjestöjen saumaton yhteistyö, sekä keskenään, että valtiovallan kanssa, poikkesivat ainakin jossain määrin muista EU:n jäsenyyttä hakeneista maista. Mittavan integraatiokampanjan käyneet etujärjestöt vaikuttivat kansanäänestyksen lopputulokseen ja pääsivät tavoitteeseensa.

Sampsä Saralehdon antama tutkimuksellinen lähtökohta tiivistä etujärjestöjen kahdella tasolla toimineen integraatiopolitiikan. Kauppapolitiikka oli etenkin elinkeinoelämän järjestöissä ulkopoliittikan kärki, jonka tavoitteet tulivat talouspolitiikasta (*matala politiikka*) ja rajoitukset ulkopoliittikasta (*korkea politiikka*).¹³²⁰ Turvallisuuspolitiikka oli toissijaista, mutta ei merkityksetöntä.

(4) Miten etujärjestöissä toimineet suuryritykset vaikuttivat integraatiopolitiikkaan, erityisesti Nokia?

Ingebritsenin käsitys siitä, että suurten vientiyritysten ääni kuului järjestöjen integraatiolinjauksissa, oli oikea. Elinkeinoelämän kansainvälistyminen ja viennin rakenteen muutos eivät voineet olla vaikuttamatta etujärjestöjen integraatiolinjauksiin 1980- ja 1990-luvuilla, etenkin kun suuret vientiyritykset olivat johtoasemissa

¹³²⁰ Sampsä Saralehdon haastattelu 29.4.2015.

elinkeinoelämän järjestöissä. Suuryritysten vaikutus erityisesti Nokian oli suuri ja säteili myös elinkeinoelämän järjestöjen lisäksi palkansaajajärjestöihin.

Vientirytykset ajoivat etujärjestöjen avulla vaatimuksiaan aiempaa pidemmälle menevästä integraatiosta. Erityisen aloitteellinen oli Nokia ja sen kansainvälisesti suuntautunut toimitusjohtaja Kari Kairamo. Nokia oli ensimmäinen ja Suomen historian ainoa globaaleilla kuluttajatuotemarkkinoilla merkittäväksi tekijäksi noussut suomalaisyritys. Vuonna 1985 siitä tuli Suomen suurin yritys ja Kairamo valittiin Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajaksi ja seuraavana vuonna Nokian pääjohtajaksi. Nokiolla oli ollut TKL:ssä perinteisesti vankka asema järjestön perustamisesta asti.

Kymmenen vuoden jakso ennen EU-jäsenyyttä oli hyvin erikoinen. Silloin teknologian kasvava merkitys tuotantoelämässä, Suomen teknologiaviennin kansainvälisesti katsoen lähes räjähdysmäinen kasvu ja Nokian nousu eurooppalaiseksi suuryritykseksi tapahtuivat yhtä aikaa Suomen vilkkaan integraatioprosessin kanssa. Samaan aikaan myös Nokialle aiemmin hyvin tärkeä idänkauppa hiipui. Eurooppa-myönteisestä Nokiasta tuli teknologian nousun, viennin rakenneuutoksen ja kansainvälistymisen vertauskuva, joka työllisti suuren joukon muita yrityksiä. Suomesta tuli useaksi vuodeksi Nokia-Suomi.

Nokia oli kehityksen keskipisteessä ja se harjoitti 1980-luvun jälkipuoliskolla määrätietoista integraatiopolitiikkaa etujärjestöjen, ennen kaikkea Teollisuuden Keskusliiton, kautta. Kahdella tuolilla istunut Kairamo käytti TKL:ää päävaikutuskanavanaan toimiessaan sen puheenjohtajana ja käänsi Teollisuuden Keskusliiton päätä kohti länttä. Kairamo tosin ehti vaikuttaa kaikkialla yhteiskunnassa ja myös kansainvälisillä, varsinkin pohjoismaisilla, foorumeilla. Erityisesti yhteydet Ruotsiin olivat kiinteät ja Kairamo, kuten myös Nokia seurasivat Ruotsin ja ruotsalaisen talouselämän liikkeitä tarkasti. Kiintoisaa kuitenkin oli, että jos maamme elinkeinoelämän etujärjestöt eivät olleet etulinjassa pyrkimässä EU:hun, niin ei ollut Kairamon johtama Nokiakaan. Yhtiö noudatti pitkään virallista odota-jakato-poliitiikkaa, sekä painotti Eftan merkitystä. Integraatio ei saanut haitata liikaa Nokialle edullista idänkauppaa.

Sen sijaan Nokia piti mukaanpääsyä eurooppalaisiin teknologia- ja tiedeohjelmiin¹³²¹ erittäin tärkeänä, mutta niin sitä pidettiin myös TKL/TT:ssä ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksessa, kuten myös valtakunnan ulko- ja kauppapoliittisessa johdossa. Nokia halusi ja osasi hyödyntää 1980-luvulta alkaen kaikki sille hyödylliset teknologiakehityksen edistämiseksi luodut järjestöt ja hankkeet, yhtäläillä suomalaiset kuin myöhemmin yleiseurooppalaisetkin.

Ulkomaankauppaa käyneet yritykset tulivat koko tarkastelujakson ajan entistä tietoisemmiksi integraatiosta ja jatkoivat vaikuttamista etujärjestöjen kautta. Mutta 1980- ja 1990-lukujen taitteessa Nokian tilanne muuttui. Vientiteollisuusyritysten joukossa kansainväliseksi jättyyritykseksi noussut Nokia muodosti oman luokkansa. Se dominoi suomalaista elinkeinoelämää, eikä se enää tarvinnut etu-

¹³²¹ Kaikki teknologia- ja tiedeohjelmat eivät olleet EY:n alaisia tai edellyttäneet EY-jäsenyyttä.

järjestöjen muodostamaa kanavaa samassa laajuudessa kuin 1980-luvulla. Nokian ääni kantautui poliittisille päätöksentekijöille suoraan. Nokia oli tärkeämpi Suomelle, kuin Suomi Nokialle. Yhteiskunnassa ajateltiin Unto Hämäläisen sanoin: ”Mikä oli hyvää Nokialle, oli hyvää Suomelle”. Kuvaavaa oli, että Nokia kannusti ja jopa painosti valtiovaltaa osallistumaan aktiivisesti integraatiotyöhön ja antoi tukensa valtiovallan osallistumiselle eurooppalaisiin teknologiahankkeisiin. Toisaalta Nokia antoi valtiovaltallemme myös tunnustusta integraation hoidosta.¹³²²

Kampanjavaiheen aikana yritykset ja yritysjohtajat toimivat kyllä-puolen organisaatioissa, kuten etujärjestöissä ja Eurooppa-ryhmissä, mutta myös suoraan kuten suuret sanomalehdet integraatiomyönteisiä lehti-ilmoituksia julkaisemalla. Vaikka Nokia vaikutti pitkään ja määrätietoisesti etujärjestöjen ja koko Suomen integraatiopolitiikkaan, sillä ei ollut näkyvää osaa kansanäänestyskampanjassa.

Integraatiotyömyyriä

Suomi on pieni maa ja poliittisten päätösten, erityisesti ulkopoliittisten päätösten, valmistelu tehdään pienessä piirissä. Näin tapahtui myös EU-prosessissa, vaikka lopullinen jäsenyyspäätös syntyi kansanäänestyksessä. Jälkikäteen on noussut esiin monia henkilöitä, usein poliitikkoja, jotka ovat muistelleet olleensa yksin tai ryhmässä viemässä Suomea Euroopan unioniin. Olivat tai eivät, niin joku oli tehnyt esityöt.

Kun poliitikot eivät toimineet, niin etujärjestöt ja virkamiehet toimivat. Kiisattomalta vaikuttaa, että ulkoasianministeriön virkamiesneuvottelijoiden, Veli Sundbäckin, Antti Satulin ja Eikka Kososen, merkitys oli mittava. Varsinaisten neuvottelujen lisäksi heillä oli integraatioprosessissa varsin laaja ja monipuolinen kirjo erilaisia tehtäviä.

Toimeliaita integraatioaloitteiden tekijöitä on listattu. Toimittaja Arto Astikainen laski Helsingin Sanomissa 5.11.1991 *EY-jäsenyyden esitaistelijoiksi*: Esko Antolan, Max Jakobsonin, Olli Kivisen, Jermu Laineen, Paavo Lipposen, Risto E. J. Penttilän, Sampsa Saralehdon ja Ilkka Suomisen. Euroshakki-kirjassaan (2001) Jyrki Karvinen mainitsi 1990-luvun alun suomalaisen *integraatiokeskustelun vauhdittajiksi* Esko Antolan, Martti Häikiön, Olli Kivisen, Alpo Rusin, Sampsa Saralehdon ja Ulf Sundqvistin. Sami Moisio puolestaan luetteli väitöskirjassaan (2003) merkittävimmät *lännettäjät*: Martti Ahtisaari, Esko Antola, Jaakko Blomberg, Jaakko Iloniemi, Max Jakobson, Olli Kivinen, Paavo Lipponen, Pertti Salolainen, Ilkka Suominen ja Jukka Tarkka sekä järjestöistä Elinkeinoelämän valtuuskunnan.¹³²³ Suuntaa-antavat listat kertoivat, että tuolloin poliittikkoina vaikuttaneet eivät olleet enemmistönä integraatioaloitteiden tekijöinä.¹³²⁴

¹³²² Ks. Hämäläinen 2013a; Rantanen 1989, 38–39; *Teollisuus ja Euroopan integraatio*, Kairamon puheenvuoro Taloudellisen integraation iltapäivässä 14.9.1987.

¹³²³ Astikainen HS 5.11.1991; Karvinen 2001, 28; Moisio 2003, 168–169.

¹³²⁴ Tuon ajan poliitikoiksi voi laskea Ahtisaaren, Laineen, Lipposen, Sundqvistin ja Suomisen. Penttilä, Rusi ja Tarkka ovat listojen laatimisen jälkeen olleet mukana puoluepolitiikassa.

Kun arvioi henkilöitä, jotka olivat etujärjestönäkökulmasta¹³²⁵ katsoen kaikkein toimeliaimpia integraatioasioissa, voi havaita, että toimijoita ei ollut kovin monia. Toimeliaimmat olivat monessa mukana, usein yli etujärjestörajojen. He eivät olleet aina taustaryhmiensä korkeimmissa päättävissä elimissä, eivätkä varsinaisesti aina kuuluneet ulkopoliittiseen eliittiin, mutta heillä oli pitkään selkeä kuva integraation hyödyllisyydestä Suomelle ja he toimivat näkemyksensä mukaisesti.

Olen valinnut tämän integraatiotyömyyriksi *seitsemän veljestä*, jotka nousivat tutkimuksessani varsin luontevasti esiin integraation edistäjinä. Laatimani luettelon ei ole tarkoitus olla tyhjentävä, mutta se listanee kuitenkin verraten hyvin henkilöitä, jotka toimivat etujärjestöjen näkökulmasta integraatiohankkeessa johdonmukaisen tavoitteellisesti. Valitsemani henkilöt vaikuttivat sekä julkisuudessa että kulisseyksissä. He työskentelivät järjestöissä, mutta myös luennoivat, kirjoittivat ja julkaisivat paljon. Heidän joukossaan on sekä etujärjestöjen palkka- että luottamusmiesjohtoa, kuin myös yksi ammattipoliitikko, tosin hänkin entinen etujärjestömiehen. *Veljeksistä* viisi esiintyi yllä olevilla integraatiovaikuttajalistalla. Kolmea heistä pidettiin *lännettäjinä*, kolmea *EY-jäsenyyden esitaistelijoina* ja kahta lisäksi *integraatiokeskustelun vauhdittajina*.

VTT *Esko Antola* tuli tunnetuksi valtakunnallisista keskustelunavauksistaan. Hän toimi tutkijataustansa vuoksi erityisesti Eurooppa-ryhmissä. Antola oli keskeisin toimija turkulaisissa Eurooppa-ryhmissä. Hän oli Eurooppa-Instituutin perustajia, sen hallituksen puheenjohtaja ja ottojohtaja. Antola kuului myös Euroklubin hallitukseen ja sitä edeltäneeseen Iloniemen klubiin. Lisäksi hän kuului Ulkopoliittisen instituutin Integraatiotyöryhmään ja kirjoitti sille muistion.¹³²⁶ Antolan artikkeleja julkaistiin paljon, niin tieteellisissä julkaisuissa kuin myös sanoma- ja aikakauslehdissä, sekä etujärjestöjen julkaisuissa, kuten KEY Tiedotteessa. Lisäksi hän kirjoitti pitkään kolumneja Turun Sanomiin ja kuului integraatiokeskustelun käynnistäjiin. Hän kirjoitti myös ensimmäiseen toimialakohtaiseen integraatioselvitykseen, jonka Hotelli- ja ravintolaneuvosto r.y. julkaisi. Antola oli suosittu tv-esiintyjä ja erittäin ahkera integraatioluennoitsija. Hän puhui niin Eurooppa-Instituutissa, Eurooppa-Akatemiassa kuin Iloniemen klubisakin. Lisäksi häntä kuultiin usein integraatioasiantuntijana eduskunnan valiokunnissa ja lukuisissa yrityksissä. Antolaa pidettiin sekä lännettäjänä, EY-jäsenyyden esitaistelijana että integraatiokeskustelun vauhdittajana. Tutkimusta tehdessäni olen haastatellut Antolaa, tutustunut hänen kirjastoonsa ja viitannut hänen kirjoituksiinsa.

OTK, projektien vetäjä *Pekka O. Aro* (1950–2003) oli ammattiyhdistyspuolen keskeisimpiä integraatiovaikuttajia. Vuosina 1989–1992 hän veti ensin Tepeä, Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projektia ja sitten KEY:tä, keskus-

¹³²⁵ Aktiivitoimijoita voi tarkastella myös puoluepolitiikan (esim. Suominen), lehdistön (esim. Kivinen), diplomatian (esim. Blomberg), tutkimuksen (esim. Häikiö) yms. näkökulmista

¹³²⁶ Antola 1989b, *Vaikuttamisen tavoista*. Muistio Ulkopoliittisen Instituutin integraatiotyötyhmälle 20.2.1989.

järjestöjen Eurooppa-yhteistyötä. Aron aikaa riitti myös Eurooppa-ryhmille. Hän kuului Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n valtuuskuntaan ja luennoi Euroklubissa. Aro oli tuottelias kirjoittaja ja kirjoitti myös mm. Taloudellisen tiedotustoimiston ja Eurooppa-toimikunnan julkaisuihin. Lisäksi hän oli suosittu luennoitsija ja oli useasti kuultavana eduskunnassa integraatioasioista. Viittasin hänen kirjoituksiinsa.

VTM, diplomaatti ja talouselämän vaikuttaja *Jaakko Iloniemi* oli useissa etujärjestöjen integraatiokehitykseen liittyvissä tehtävissä. Hän toimi Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtajana kymmenen vuotta 1990–2000. Iloniemi oli myös Keskuskauppakamarin kauppapolitiikan valiokunnan puheenjohtaja ja ennen neuvoa-antavaa kansanäänestystä kyllä-puolen tiedottamisen johtoryhmän puheenjohtaja. Iloniemi oli kysytty esitelmäsihteerinä sekä ahkera kirjoittaja ja kolumnisti, joka kirjoitti myös KEY Tiedotteeseen. Lisäksi häntä käytettiin eduskunnan valiokunnissa asiantuntijana. Hän ehti jossain määrin mukaan Euroopparyhmien toimintaan mm. perustamalla Euroklubin edeltäjäksi mainitun Iloniemen klubin ja Euroklubin toimintaan hän osallistui luennoitsijana. Iloniemi luokiteltiin lännettäjäksi. Viittasin yhteen hänen kirjoituksistaan.

Diplomaatti ja ministeri *Max Jakobson* (1923–2013) oli merkittävä ulkopoliittinen vaikuttaja 1950-luvulta asti. Hän oli tärkeä toimija myös useiden etujärjestöjen integraatiotaipaleella. Jakobson oli Elinkeinoelämän valtuuskunnan ensimmäinen toimitusjohtaja ja Teollisuuden Keskusliiton EEC-konsultti. Hän kirjoitti puheita TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamolle. Jakobson piti myös painavan alustuspuheenvuoron Eta/EY-jäsenyyttä käsitelleessä Keskuskauppakamarin valtuuskunnan ylimääräisessä kokouksessa 1990. Jakobson oli Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan puheenjohtajana 1970-luvulla. Lisäksi Jakobsonilla oli tärkeä tehtävä, kun Ranskan entinen presidentti Giscard d'Estaing teki merkittävänä pidetyn vierailun Keskuskauppakamarin tilaisuuteen vuonna 1987. Jakobson oli integraatioasioiden keskeinen analyttikko ja linjanvetäjä. Erittäin tuotteliaana kirjoittajana hän oli myös Helsingin Sanomien kolumnisti ja kirjoitti lisäksi mm. KEY Tiedotteeseen. Häntä kuultiin eduskunnassa useasti. Jakobsonia pidettiin niin lännettäjänä kuin EY-jäsenyyden esitaistelijaakin. Viittasin hänen kirjoituksiinsa.

DI, vuorineuvos *Kari Kairamo* (1932–1988) nähdään sangen yksimielisesti elinkeinoelämän merkittävämpänä vaikuttajana 1980-luvun jälkipuoliskolla. Kairamo oli Nokian pääjohtajana suomalaisittain poikkeuksellisessa määrin kansainvälisesti suuntautunut ja Eurooppa-kysymyksissä hyvin aloitteellinen. Hän oli Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtaja vuosina 1985–1987 ja Ulkomaankauppaliiton puheenjohtaja vuonna 1987. Monella taholla toimelias Kairamo oli keskeisin aloitteentekijä Giscard d'Estaingin Suomen vierailuun vuonna 1987. Kairamo teki 1980-luvun jälkipuoliskolla integraatioasioissa tärkeää yhteistyötä myös Taloudellisen tiedotustoimiston ja sen toimitusjohtaja Leif Fastin kanssa. Kairamo oli tullut jäseneksi Taloudellisen tiedotustoimiston johtokuntaan vuonna 1975. Sen lisäksi, että Kairamo oli innokas Eurooppa-keskustelija, hän rohkaisi

myös muita, mm. poliitikkoja integraatiokeskusteluun. Viittasin useisiin hänen puheenvuoroihinsa ja lehtikirjoituksiinsa. Vuonna 1988 kuollut Kairamo ei ehtinyt integraatiovaikuttajalistolle.

KTM, pitkäaikainen kansanedustaja ja entinen suurlähettiläs *Pertti Salolainen* oli Suomen integraatioprosessin aikana ulkomaankauppaministerinä sekä Holkerin, että Ahon hallituksissa vuosina 1987–1995. Hän toimi myös laajan ulkoministeriön Integraationeuvottelukunnan puheenjohtajana vuosina 1989–1992. Salolaisella oli ilmeisen iso merkitys tiedonkulussa hallitukselta etujärjestöille ja etujärjestöjen sitomisessa integraatioyhteistyöhön valtiovallan kanssa. Entisenä Suomen Työnantajain Keskusliiton osastopäällikkönä Salolaisella oli tuoreet tiedot etujärjestötoiminnasta. Hän piti kiitettävästi yhteyttä etujärjestöihin koko integraationeuvottelujen ajan ja puhui integraatiosta lukuisissa etujärjestöjen tilaisuuksissa, myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön, Akavan ja Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön tilaisuuksissa. Lisäksi Salolainen kirjoitti runsaasti artikkeleita ja useita esipuheita, mm. Taloudellisen tiedotustoimiston julkaisuihin ja ensimmäiseen toimialakohtaiseen integraatio selvitykseen. Hän osallistui myös Euroopparyhmien toimintaan. Hän oli Eurooppa-Akatemian suojelija ja kunnia-toimikunnan jäsen sekä esitelmöi niin Eurooppa-Akatemiassa kuin Euroklubissakin. Salolainen oli lännettäjä-listalla. Viittasin myös hänen kirjoituksiinsa.

VTT *Sampsa Saralehto* oli elinkeinoelämän etujärjestöjen tärkeimpiä integraatio-toimijoita. Hän työskenteli elinkeinoelämän etujärjestöistä sekä Teollisuuden Keskusliitossa että Keskuskauppakamarissa ja elinkeinoelämän etujärjestöjen yhteistoimintaorganisaatioista niin Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksessa kuin Elinkeinoelämän valtuuskunnassakin. TKL-aikanaan Saralehto oli jäsenenä mm. ulkoministeriön *Efta/EY-valmistelujaostossa*. Saralehto kiersi luennoitsijana sadoissa integraatiotilaisuuksissa sekä teki tutkimuksia ja kirjoitti runsaasti artikkeleita, myös Taloudellisen tiedotustoimiston julkaisuihin. Hän teki säännöllistä koordinaatioyhteistyötä Taloudellisen tiedotustoimiston ja sen toimitusjohtaja Leif Fastin kanssa. Teollisuuden Keskusliitossa hän kirjoitti Kari Kairamon integraatiopuheita. Lisäksi Saralehto ehti olla mukana Eurooppa-ryhmien toiminnassa. Hän oli Euroklubin jäsen, luennoi Eurooppa-Akatemiassa ja osallistui Eurooppa-Instituutin tilaisuuksiin. Saralehto pääsi sekä EY-jäsenyyden esitaistelijoiden – että integraatiokeskustelun vauhdittajien listalle. Haastattelin Saralehtoa tutkimustani varten, tutustuin hänen arkistoonsa ja viittasin hänen kirjoituksiinsa.

Lähteet ja kirjallisuus

I ARKISTOLÄHTEET

Etujärjestöjen arkistot

Akavan arkisto

- Akavan edustajakokouksen kokousasiakirjat 11.-12.6.1991
- Akavan liittokokouksen kokousasiakirjat 1985-1994
- Akavan hallituksen kokousasiakirjat 1988-1994
- Kansainvälisten asioiden työryhmän kokousasiakirjat 1990 - 30.5.1991 asti
- Kansainvälisten asiain toimikunnan kokousasiakirjat 1.7.91 alkaen - 1994
- Muu, osin järjestelemätön, aineisto.

Keskuskauppakamarin arkisto (KKK:n arkisto)

- Keskuskauppakamarin arkiston integraatiota vuosina 1984-1994 käsittelevä aineisto
- Keskuskauppakamarin valtuuskunnan ylimääräisen kokouksen 2.10.1990 asiakirjat
- Keskuskauppakamarin hallituksen 4.4.1990, 29.8.1990, 23.11.1993, 20.1.1994, 16.8.1994, 27.9.1994 asiakirjat
- EU-artikkelirekisteri 10.10.1994
- Keskuskauppakamarin toimintakertomus 1994, 1995.
- Keskuskauppakamarin julkaisuja

Toimihenkilöarkisto

- Akavan vuosikertomus 1985-1988
- Akavan toimintakertomus 1989-1994
- Toimihenkilöarkiston Markku Lemmetyn kokoelma
  - Lemmetyn keräämiä kokousasiakirjoja, koulutusaineistoa, selvityksiä ja muisiinpanoja sekä edunvalvonta- ja integraatiokirjallisuutta.

Työväenarkisto (TA)

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry:n arkisto

- SAK:n edustajakokouksen asiakirjat 1986, 1991 ja 1996
- SAK:n valtuuston kokousasiakirjat 1984-1997
- SAK:n hallituksen pöytäkirjat 1989-1994
- KEY - Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö aineisto 1991-1994
- Efta-, Eta-, EY- ja EU-aineistoa
- Efta/ Eta-1993-kansio
- Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projekti Tepen aineisto.

Etlan arkistoaineistoa

- Research in International Economics by Etlä. Luettelo on päivätty 30.1.2005 (30.3.2012)
- List of Publications on Integration and the International Economy by ETLA 2005 (30.3.2012).

Yksityisarkistot

Olli Korhosen arkisto, Turku

- erityisesti Eurooppa-Instituuttia ja Eurooppa-Akatemiaa koskevaa aineistoa.
- Eurooppa-Instituutti Bulletin 1/90-1/94.
- Euroforum-Käsikirja.

Rauno Puolimatkan arkisto, Turku

- erityisesti Turun Nuorkauppakamaria, Eurooppa-Akatemiaa ja Eurooppa-Instituuttia koskevaa aineistoa
- Eurobulletin 1989, kaikki 4 numeroa.

Sampsa Saralehdon arkisto, Järvenpää

Teollisuuden Keskusliittoon liittyvää aineistoa

- Teollisuuden Keskusliiton julkaisuja
- Muu Teollisuuden Keskusliittoon liittyvä aineisto
- 18.11.1986 *Ajankohtaista kauppapolitiikasta*. Saralehdon pikamuistio TKL:lle
- 12.1.1987 *Suomen osallistuminen Pohjolan yhteistyöhön jne.* Saralehdon pikamuistio TKL:lle
- 16.9.1987 *Suomi ja Euroopan talousyhteisö*. TKL:n toimitusjohtaja Timo Relanderin luottamuksellinen kirje yritysjohtajille
- 17.12.1987 *EC-optiot*. Saralehdon salainen muistio TKL:lle
- 18.2.1988 *Hahmotelmaa teollisuuden EC- kannanottoa varten*. Saralehdon muistio TKL:n kannanottoa *Teollisuus ja Länsi-Euroopan integraatio I* varten
- 20.5.1988 *Teollisuus ja länsi-integraatio*. Yhteenvetomuistio
- 9.6.1988 Lyhennelmä Teollisuuden Keskusliiton Länsi-Euroopan integraatiokehitystä koskevasta kannanotosta
- 24.11.1988 *Suomen taloussuhteet Itä-Euroopan maiden kanssa*. Saralehdon muistio TKL:lle
- 6.1.1989 *Teollisuuden integraatiotavoitteet*. Teollisuuden Keskusliitto
- 3/1989 *Efta-EC-yhteistyö ajankohtainen tilanne: maaliskuu 1989*. Saralehdon kokousmuistiinpanoja Efta-maiden pääministerikokouksesta Oslossa ja Eftan ja EC:n ministerikokouksesta Brysselissä
- 12.5.1989 *Efta-EC yhteistyön nykytila*. Saralehdon luottamuksellinen muistio TKL:lle
- 30.8.1989 *Suomi Euroopassa vai Eurooppa Suomessa*. Saralehdon esitelmä Jyväskylässä.

Kari Kairamon esitelmäaineistoa Teollisuuden Keskusliitossa

- 26.8.1987 *Fremtidens Europaeiske hjmmemarked EC-Efta forholdet*. Alustava luonnos suomeksi Kari Kairamon puheenvuoroksi Pohjoismaiden teollisuusliittojen presidio-kokouksessa Kööpenhaminassa 2.- 4.9.1987
- 26.8.1987 *Fremtidens Europaeiske hjmmemarked EC-Efta forholdet*. Kari Kairamon puheenvuoro ruotsiksi Pohjoismaiden teollisuusliittojen presidio-kokouksessa Kööpenhaminassa 2.- 4.9.1987
- 14.9.1987 *Teollisuus ja Euroopan integraatio*. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puheenvuoro Taloudellisen integraation iltapäivässä
- 29.10.1987 *Die Efta braucht die EG. Braucht die EG die Efta?* TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puhe Saksalais-suomalaisessa kauppakamarissa Münchenissä
- 3.12.1987 *Euroopan periferia vai Pohjolan valoa?* Kari Kairamon, Nokia-yhtymä, puhe juhlaseminaarissa Suomen ja Ruotsin välisestä yhteistyöstä 1990-luvulle siirryttäessä. Hanasaari, Espoo

4.1.1988 *Att driva företag i Norden*. Sampsa Saralehdon laatima esitelmäluonnos Kari Kairamolle.

10.11.1988 *Finsk industris syn på den europeiske utvikling og tilpassing till denne*. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamon puhe Oslossa. Käsikirjoituksessa päivämäärä 2.11.1988 ja merkintä: korjattu.

– TKL:n valmistelumuistioita, artikkelikäsitkirjoituksia ja esitelmäaineistoja vuosilta 1981–1989.

Elinkeinoelämän valtuuskunta Evaan liittyvää aineistoa

– Sampsa Saralehto, *Suomi muuttuvassa maailmassa*. Kesäkuu 1990. Ei julkisuuteen

– Sampsa Saralehto, *Suomen valinnat muuttuvassa Euroopassa*.

Esitelmä RUL:n liittopäivillä 29.4.1990

– Lisäksi useita muistioita, artikkelikäsitkirjoituksia ja esitelmäaineistoja vuodelta 1990.

Keskuskauppakamariin liittyvää aineistoa

– Keskuskauppakamarin julkaisuja

– Muu Keskuskauppakamariin liittyvä aineisto

Integraatiotilanne ja edunvalvonta. Saralehdon laatima muistio Keskuskauppakamarille, 20.5.1994

Miten varmistamme EU-jäsenyyttä. Saralehdon henkilökohtainen kirje kauppakamarien toimitusjohtajille, 14.6.1994

– *Keskuskauppakamarin EU-tiedotus*. Keskuskauppakamarin hallituksen kokoukselle 16.8.1994 asiakohtaan 4 Sampsa Saralehdon ja Pekka Impiön laatima henkilökohtainen muistio

– Valmistelumuistioita, artikkelikäsitkirjoituksia ja esitelmäaineistoja vuosilta 1990–1994.

Schuman-seura ry:n arkisto, Turku.

– Eurooppa-Instituuttia koskevaa aineistoa.

II LÄHDEJULKAISUT

Virallisjulkaisut

Valtioneuvoston selonteot:

– *Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiskehitykseen 1.11.1988. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1988

– *Suomi ja Euroopan talousalue*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan yhdentymiskehitykseen 13.3.1990. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990

– *Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle EY-jäsenyyden vaikutuksista Suomelle 9.1.1992. Monistuspaikka Lakimiesliiton kustannus. Kauppakaari-yhtymä Oy.

Muut virallisjulkaisut:

– Suomen Hallitusmuoto 94/1919.

– *Sopimus ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä*. YYA-sopimus 6.4.1948. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017>.

– *EY-jäsenyyden vaikutukset Suomelle*. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan mietintö valtioneuvoston selonteosta. 1992 vp – UaVM 6.

- Hallituksen esitys Eduskunnalle Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen johdosta tehtävistä muutoksista Suomen valtiosääntöön. 1992 vp – HE 317/1992.
- *Hallituksen esitys Eduskunnalle Euroopan talousalueen perustamiseen liittyvien sopimusten eräiden määräysten hyväksymisestä.* HE 95/1992. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1992/19920095?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=valmistelujaosto>. Luettu 11/2014.
- Ulkoasiainvaliokunnan mietintö n:o 16 hallituksen esityksestä Euroopan talousalueen perustamiseen liittyvien sopimusten eräiden määräysten hyväksymisestä ja hallituksen esityksestä Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen liitteen I eräiden määräysten hyväksymisestä. HE 217/1992, HE 95/1992. UaVM 16/1992 – HE 217/1992, HE 95/1992. <http://www.edilex.fi/mt/uavm19920016#OT14>. Luettu 11/2014.
- *Suomen liittyminen Euroopan Unioniin.* Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan mietintö. Ulkoasiain valiokunnan mietintö N:o 9/1994 vp hallituksen esityksestä Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä. 1994 vp – UaVM 9 – HE 135.
- *EU-jäsenyyden sisältö. Yhteenvedo.* Ulkoasiainministeriö 29.3.1994.

Etujärjestöjen julkaisut

Keskuskauppakamarin integraatiojulkaisut. KKK:n arkistossa, ellei muuta mainita.

- *Suomi ja integraation vaihtoehdot ETA – EY.* Keskuskauppakamari 1990.
- Saralehto Sampsa, *Integraatio edellyttää talouden tervehdyttämistä.* Keskuskauppakamarin julkaisun *Suomi ja integraation vaihtoehdot ETA – EY* välissä oleva päiväämätön Saralehdon kirjoittama tiedote, todennäköisesti vuodelta 1990.
- *ETAn jälkeen EY-jäsenyyden.* Päiväys 12.6.1991. Keskuskauppakamari 1991.
- *Alueiden mahdollisuudet muuttuvassa Euroopassa.* Keskuskauppakamari 1992.
- *Euroopan talouskartta muutoksessa.* Keskuskauppakamari 1993.
- *Maaailma ei loppu Eurooppaan.* Keskuskauppakamari 24.3.1993. Saralehdon arkisto.
- *Kansalaisten suhtautuminen Suomen EY-jäsenyyteen 16.8.-2.9.1993.* Suomen Gallup Oy:n Keskuskauppakamarin toimeksiannosta suorittama tutkimus. Saralehdon arkisto.
- *EU-jäsenyyden ja yritysten – Lyhyt johdatus yritysten Eurooppaan.* Keskuskauppakamari 1994.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön julkaisut. TA.

- SAK:n hallituksen kertomus ja tilinpäätös vuosilta 1986–1990.
- Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry. Toimintakertomus vuosilta 1991–1995.
- Ammattiyhdistysopiston toimintakertomukset vuosilta 1985–1990.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön integraatiojulkaisut. TA, ellei muuta mainita.

- Tapiola Kari, Voipio Iikko B., Boldt Peter J. (1990), *Muistio hallituksen integraatioiselonteosta palkansaajakeskusjärjestöille.* 12.3.1990. Akavan arkisto.
- KEY-tiedotteet 1991–1994.
- *EU:n talousnäkömiä ja Valkoinen kirja.* Käsikirjoitus Johannes Pakaslahti. KEY-Tietoavain- sarja, 1994.
- Talous- ja rahaliitto EMU, päiväys 7.12.1995.
- *Ammattiyhdistysliike ja Euroopan unioni – alkuaikojen kokemuksia jäsenyydestä.* SAK:n puheenvuoro, päiväys 3.6.1996.

- Boldt Peter J., *Talous- ja rahaliitto Emu*, julkaisussa Ammattiyhdistysliike ja Euroopan unioni – alkuaikojen kokemuksia jäsenyydestä. SAK:n puheenvuoro, päiväys 3.6.1996, 7–8.
- Luimula Ismo ja Boldt Peter J., *Kohti EMU:n kolmatta vaihetta*, SAK:n Taloustieto-sarja, päiväys 24.5.1996.
- *EU:n sosiaalipolitiikan vaihtoehdot*. Käsikirjoitus Johannes Pakaslahti. KEY-Tietoavain-sarja. s.a.

Teollisuuden Keskusliiton julkaisut (Saralehdon arkisto)

- *Teollisuus ja ulkomaankauppa*. Keskustelumuistio 2. TKL 1981.
- *Protektionismin uhka I*. TKL 1982.
- *Protektionismin uhka II*. TKL 1983.
- *Teollisuuden mahdollisuudet suojautua epätervettä tuontia vastaan*. TKL, s.a.
- *Suomen teollisuus ja Euroopan yhteisöt*. Suomen Työnantajain Keskusliitto, Teollisuuden Keskusliitto ja Représentation des Industries Finlandaises. Kirja- ja Offsetpaino Purhonen 1984.
- *Teollisuus ja Länsi-Euroopan integraatio I*. Teollisuuden Keskusliitto, toukokuu 1988.

III SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Aikuiskasvatus. Aikuiskasvatustieteellinen aikakauslehti	1993
Akava – Akava ry:n jäsenlehti	1984–1994.
Akava uutiset – nytt	1992
Aluekehitys ja hallinto	1990
Arvopaperi	2015
Helsingin Sanomat (HS)	1988–1991, 1994, 2000, 2009–2017
HS kuukausiliite	2011–2012, 2015
Ilkka	1994
Iltalehti	1989
Ilta-Sanomat	2014
Kaleva	1992
Kanava-lehti	2010–2014
Kansantaloudellinen aikakauskirja	1989
Kauppalehti (KL)	1988–1989, 1994
Kauppapolitiikka	2009, 2014–2015
Lakimies-lehti	1982
Löntagaren	1992
Mania	2010
Oikeus-lehti	1982, 1985
Pankinkulma	1989
Pohjalainen	1992
Politiikka-lehti	1992, 2014
Riihimäen Sanomat	1994
Satakunnan Kansa	1990
Sosialistinen aikakauslehti	1991
Suomen Kuvalehti (SK)	1991, 2010, 2012–2016
Talous & yhteiskunta	1997
Talouselämän verkkolehti	2008

Tieteessä tapahtuu	2013–2015
Time International	1989
Turun Päivälehti	1989
Turun Sanomat (TS)	1986–1987, 1989–1991, 1995, 2009, 2011–2017
Ulkopolitiikka-lehti	1990–1991, 1993
Unitas	1989–1990
Uusi-Suomi	1989–1990

IV PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Antola Esko (1989b), *Vaikuttamisen tavoista*. Muistio Ulkopoliittisen Instituutin integraatiotyöryhmälle 20.2.1989. Muistio on hallussani.
- Blomberg Jaakko, *Kylmän sodan päättymisen, Suomi ja Viro*. Puhe Suomen instituutin 10-vuotisseminaarissa Tallinnassa 16.10.2001. Puhe kirjallisena: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=55802&contentlan=1&culture=fi-FI>. kopioitu 27.11.2013, kopio on hallussani.
- Jakobson Max (1990), alustuspuheenvuoro Keskuskauppakamarin valtuuskunnan ylimääräisessä kokouksessa 2.10.1990. 12-sivuinen puheenvuoro on sanelusta kirjoitettuna versiona em. kokouksen asiakirjojen joukossa Keskuskauppakamarin arkistossa. Kopio on hallussani.
- Nissilä Rami (2010), alustus Eurooppatiedotuksen tilaisuudessa Turun kaupunginkirjastossa, 15.12.2010.
- Paavonen Tapani (2014), *Suomen integraatiopolitiikan luonteesta*. Eurooppa-päivän esitelmä 9.5.2014 TY:ssa. Esitelmän lehdistötiedoteversio on hallussani.
- Raitio Juha, *Eurooppaoikeus on kehittyvä oikeudenala*. Virkaanastujaisesitelmä 16.5.2006. <http://www.joensuu.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2006/raitiokoko.html>. Luettu 2012, kopio on hallussani.
- Rantanen Paavo, *Suomi ja Länsi-Euroopan integraatio 1950-Luvulla*. Esitelmä Paasikivi-Seuran ja ulkoasiainministeriön seminaarissa: Suomi ja Eurooppa 1958. Helsingissä 3.9.2008. <http://www.paasikivi-seura.fi/37>. Kopio on hallussani.
- Reuna Risto (2012), alustus TY:n poliittisen historian tutkijaseminaarissa 5.11.2012.
- Suvanto Antti, *Suomalaisten pankkien ulkomaantoiminnot ja kansainvälistyminen*. Alustus *Itämeren piirin finanssi-integraatio*-historiaseminaarissa Turussa 16.8.2011. <http://docplayer.fi/4675833-Antti-suvanto-suomalaisten-pankkien-ulkomaantoiminnot-ja-kansainvalistymisen-itameren-piirin-finanssi-integraatio-historiaseminaari-turku-16-8.html>
- Tuusvuori Ossi (2009), *Luento kaupan vapauttamisesta* Turun suomenkielisessä työväenopistossa 29.10.2009.

V KIRJALLISUUS

Keskeisin kirjallisuus

- Allén Tuovi ja Karhu Matti (toim.) (2003a), *Pennejä taivaasta. Talouspolitiikkakoulutusta 25 vuotta*. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.
- Antola Esko (1980a), *Political Harmonization of Economic Integration*. University of Turku 1980. Turku 1980.
- Antola Esko (1980b), *Länsi-Euroopan integraation tutkimus Suomessa*. Teoksessa, Paavonen Tapani (toim.), *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi*, 37–48. Turussa 21.9.1979 järjestetyn seminaarin julkaisu. Turun yliopisto. Integraatiotutkimuksen ja-opetuksen työryhmä. Julkaisuja 1. Turku 1980.
- Antola Esko (1989a), *The Finnish Integration Strategy: Adaption with Restrictions*. Teoksessa, Möttölä Kari & Patomäki Heikki (toim.), *Facing the Change in Europe. EFTA Countries' Integration Strategies*, 55–63. Ulkopoliittinen instituutti. Helsinki 1989.
- Antola Esko, *Finland*. Teoksessa, Wallace, Helen (edited by), *The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship*, 146–158. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Antola Esko ja Tuusvuori Ossi, *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi*. Ulkopoliittinen instituutti. Turku 1983.
- Aunesluoma Juhana, *Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppaja-integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Helsinki. Hämeenlinna 2011.
- Bergholm Tapio, *Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika I*. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969-1977. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 2012.
- Blomberg Jaakko, *Vakauden kaipuu. Kylmän sodan loppu ja Suomi*. WSOY Helsinki. EU 2011.
- Blomqvist Leif, *Suomen asema Brysselin näkökulmasta 1980-luvulla – muisti- ja mielikuvia*. Teoksessa: Suominen, Terhi (toim.), *Kun Suomi kääntyi*, 27–31. Schuman-seura ry. Turku 2006.
- Bryn Kåre ja Einarsson Gudmundur (toim.), *EFTA 1960 – 2010. Elements of 50 Years of European History*. Iceland 2010.
- Clerc Louis ja Elo Kimmo, *Aatteesta instituutioksi. Euroopan unionin historia ja rakenteet*. BTJ Finland Avain, Helsinki. Latvia 2014.
- Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.) (1993a), *Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen*. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Hakovirta Harto (1975a), *Odota-ja-katso: analyysi Suomen läntisen integraatiopolitiikan perusmallista*. Teoksessa Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), *Suomen ulkopoliitiikka*, 407–442. Oy Gaudeamus Ab. Jyväskylä 1975.
- Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), *Suomen ulkopoliitiikka*. Oy Gaudeamus Ab. Jyväskylä 1975.

- Hayes Eric, *From Cold War to Common Currency. A personal perspective on Finland and the EU*. Finnish Foreign Policy Papers 01, September 2011. Hallussani oleva lähde on tulostettu Ulkopoliittisen instituutin kotisivuilta: www.fiia.fi.
- Häikiö Martti, *Nokia OYJ:n historia, osa II, Sturm und Drang. Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991*. Edita Oyj. Helsinki 2001.
- Hämäläinen Unto, *Rupatellen Eurooppaan. Euroklubin historia*. Euroklubi. Jyväskylä 2009.
- Hämäläinen Unto ja Terho Ovaska, *Lännettymisen lyhyt historia*. WSOY. Porvoo 1998.
- Iloniemi Jaakko, *Suomi ja Euroopan suuri muutos*. Teoksessa Suominen Terhi (toim.), *Kun Suomi kääntyi, 7–15*. Schuman-seura ry. Turku 2006.
- Ingebritsen Christine, *The Nordic States and European Unity*. Cornell University Press, Ithaca (N.Y.) 1998.
- Jakobson Max, *Tilinpäätös*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 2003.
- Joenniemi Pertti, *Ulkopolitiikka murroksessa. Suomi kylmän sodan jälkeen*. WSOY. Juva 1990.
- Kahri Tapani, *Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat*. Otava. Keuruu 2001.
- Karvinen Jyrki, *Euroshakki. Kylmästä sodasta itälaajentumiseen*. PS-kustannus. Juva 2001.
- Katzenstein Peter, *Corporatism and Change: Austria, Switzerland and the Politics on Industry*. Cornell University Press, Ithaca and London. USA 1984.
- Kivikuru Ullamaija (toim.), *Kansa euromyllyssä*. Yliopistopaino. Helsinki 1996.
- Koivisto Jukka, *Päiviö Hetemäki – sovinnontekijä*. Edita Prima Oy. Helsinki 2006.
- Koivisto Mauno, *Historian tekijät. Kaksi kautta II*. Kirjayhtymä Oy Helsinki. Juva 1995.
- Korhonen Olli (2012a), *Eurooppa-Akatemia ja Eurooppa-Instituutti – turkulainen Eurooppa-aktiivisuus ennen EU-jäsenyyttä*. Schuman-seura ry. Turku 2012.
- Koroma Johannes, *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa. Teollisuuden Keskusliiton historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Porvoo 2015.
- Kuisma Markku, *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Keuruu 2009.
- Kuosmanen Antti, *Finland's Journey to the European Union*. European Institute of Public Administration, Maastricht 2001.
- Laine Jermu (2006a), *Kaupallisen lännettymisajan lyhyt historia*. Laine 2006. Cosmo-print Oy. Helsinki 2006.
- Lamberg Juha-Antti, *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa; Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930-luvulla*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, Historian laitos. Suomen tiedeseura Helsinki. Saarijärvi 1999.
- Lempiäinen Petri (toim.), *Suomen ulkosuhteet 1990- luvun Euroopassa. Talous ja turvallisuus*. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.
- Lipponen Paavo, *Kohti Eurooppaa*. Tammi. Hämeenlinna 2001.
- Lipponen Paavo, *Murrosten aika. Muistelmat 1979–95*. WSOY. EU 2014.
- Mansner Markku, *Suurlakosta Euroopan unioniin. Vuosisata työnantajatoimintaa*. Elinkeinoelämän keskusliitto EK. Helsinki 2007.
- Menestys tehdään yhdessä*. Turun Nuorkauppakamarin 50-vuotisjuhlakirja 1957–2007. Päätoimittaja Pauli Komsa. Turun Nuorkauppakamari. Turku 2007.

- Mikkeli Heikki, *Euroopan idea. Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia*. Suomen Historiallinen Seura. Jyväskylä 1994.
- Monnet Jean, *Muistelmat*. Oy Edita Ab. Helsinki 1997.
- Moisio Sami, *Geopoliittinen kamppailu Suomen EU-jäsenyydestä*. Turun yliopisto. Turku 2003.
- Muiluvuori Jukka, *Akava 1950–2000. Oma ja yhteinen etu*. Vammala. s.a..
- Möra Tuomo, *EU- journalismin anatomia.. Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994*. Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos, sarja 1A/2/1999.
- Möttölä Kari ja Patomäki Heikki (toim.), *Facing the Change in Europe. EFTA Countries' Integration Strategies*. Ulkopoliittinen instituutti. Helsinki 1989.
- Ollila Jorma ja Saukkomaa Harri, *Mahdoton menestys. Kasvun paikkana Nokia*. Ota-va. Keuruu 2013.
- Paavonen Tapani, *Vapaakauppaintegraation kausi. Suomen suhde Länsi-Euroopan integraatioon FINN-EFTAsta EC- vapaakauppaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Historiallisia Tutkimuksia 235. Helsinki 2008.
- Patomäki Heikki, *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. WSOY. Vantaa 2007.
- Pekkarinen Jukka ja Vartiainen Juhana, *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*. WSOY. Juva 1995.
- Penttilä Risto E.J. (1994a), *EU:n yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka - konteksti, kehitys ja tulevaisuus*. Teoksessa Lempiäinen, Petri (toim.), Suomen ulkosuhteet 1990- luvun Euroopassa. Talous ja turvallisuus, 88–103. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.
- Penttilä Risto E.J. (1994b), *Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan muutos 1985–1992*. Teoksessa Lempiäinen Petri (toim.), Suomen ulkosuhteet 1990- luvun Euroopassa. Talous ja turvallisuus, 14–29. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.
- Pesonen Markku, *Teollisuuden Keskusliitto ja sen edeltäjät 1921–1991*. Teollisuuden Keskusliitto. Jyväskylä 1992.
- Pesonen Pertti (toim.) (1994a), *Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista*. Ulkoasiainministeriö & Eurooppatiedotus. Helsinki 1994.
- Pihkala Erkki, *Suomalaiset maailmantaloudessa keskiajalta EU-Suomeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Helsinki. Hämeenlinna 2001.
- Rauvola Ilkka, Lindholm Pasi, Juvonen Elina ja Niemi Pia (toim.), *Suomalainen yritys yhdentyvässä Euroopassa*. Eurooppa-89 Projekti. Helsinki 1989.
- Rehn Olli, *Odottavasta ennakoivaan integraatiopolitiikkaan? Suomen integraatiopolitiikka kylmän sodan aikana ja päätösvaiheessa 1989–1992*. Teoksessa Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.), Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 166–231. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Rehn Olli, *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States: Austria, Finland and Sweden, 1945–95*. University of Oxford. Hilary Term, 1996.
- Ristimäki Juhani, *Yrittäjävaltuuskunta. Etelärannan pk-äänitorvi. Neljä vuosikymmentä pk-yritysten asiain ajajana*. Porvoo 2011.
- Saralehto Sampsa, *Vuosi 1991 ja Suomen valinnat*. Teoksessa Allén Tuovi ja Karhu Matti (toim.), Pennejä taivaasta. Talouspolitiikkakoulutusta 25 vuotta, 171–181. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.

- Saralehto Sampsa, *Euroopan unionia etsimässä suomalaisten yritysten näkökulmasta*. Teoksessa Korhonen Olli (toim.), Rooman sopimus 50 vuotta – suomalaisia näkökulmia Euroopan kehitykseen, 111–126. Vantaa 2007.
- Seppinen Jukka, *Mahdottomasta mahdollinen. Suomen tie Euroopan unioniin*. Gummerus Kustannus Oy. Jyväskylä 2001.
- Stubb Alexander (toim.), *Marginaalista ytimeen. Suomi Euroopan unionissa 1989–2003*. Tammi. Jyväskylä 2006.
- Tarkka Jukka, *Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari EVA*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 2002.
- Tiilikainen Teija ja Palosaari Teemu (2007a), *Integraation teoria*. Gaudeamus. Helsinki 2007.
- Vesikansa Jarkko, *Laman taittaja. Raimo Sailas ja kolme talouskriisiä*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 2016.
- Vesikansa Jarkko, *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvarien taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 2004.
- Vesikansa Jyrki, *Talouden vapauden puolesta*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1993.
- Vihriälä Vesa (toim.), *Taloustutkimus päätöksenteon tukena. Etna 70*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etna, Helsinki 2016.
- Virmavirta Jarmo, *Miten Eurooppa-keskustelu tuli Suomeen?* Teoksessa Suominen Terhi (toim.), *Kun Suomi kääntyi*, 33–38. Schuman-seura ry. Turku 2006.
- Väyrynen Raimo, *Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset*. Taloustieto Oy. Helsinki 1999.
- Wallace Helen (edited by), *The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship*. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Åberg Leif, *EU-toimijoiden kampanjastrategiat*. Teoksessa Kivikuru Ullamaija (toim.), *Kansa euromyllyssä*, 243–272. Yliopistopaino. Helsinki 1996.

Metodikirjallisuus

- Autio-Sarasmo Sari, *Historian tutkimus, tutkimusprosessi*. 2008. <http://www.enorssi.fi/enorssi-verkosto/virno/virno-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kasvatuksen-historian-tutkimusprosessi>.
- Hirsjärvi Sirkka ja Hurme Helena, *Teemahaastattelu*. Yliopistopaino. Helsinki 1988.
- Julkunen Martti, Lähteenmäki Olavi, Mylly Juhani ja Soikkanen, Timo, *Tutkimus-ops*. Poliittisen historian laitos, Turun yliopisto. Turku 1975.
- Julkunen Martti, *Pyrkimys maan kansainvälisen aseman kokonaisvaltaiseen selvittämiseen*. Teoksessa Turun koulu. Juhani Paasivirran 70-vuotisjuhlakirja 12.3.1989. Toim. Soikkanen Timo (toim.), 23–30. Turun yliopisto. Poliittinen historia. Julkaisuja C:26. Turku 1989.
- Jyrinki Erkki, *Kysely ja haastattelu tutkimuksessa*. Oy Gaudeamus Ab. Hämeenlinna 1974.
- Kalela Jorma, *Aika, historia ja yleisö*. Poliittisen historian laitos, Turun yliopisto. Jyväskylä 1993.

- Kalela Jorma, *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus. Tampere 2000.
- Lehtinen Uolevi, *Monitieteisyyden haaste*. Tieteessä tapahtuu 6/2014, 39–40.
- Mylly Juhani, *Rankelaisuuden pakkopaita poliittisessa historiassa*. Teoksessa Turun koulu. Juhani Paasivirran 70-vuotisjuhlakirja 12.3.1989. Toim. Soikkanen Timo (toim.), 31–61. Turun yliopisto. Poliittinen historia. Julkaisuja C:26. Turku 1989.
- Soikkanen Timo (toim.) (1989a), *Turun koulu*. Juhani Paasivirran 70-vuotisjuhlakirja 12.3.1989. Turun yliopisto. Poliittinen historia. Julkaisuja C:26. Turku 1989.
- Soikkanen Timo (1989b), *Ensisijaisuus-teeseistä vuorovaikutukseen. Ulko- ja sisäpolitiikan välinen suhde historiantutkimuksen ongelmana*. Teoksessa Turun koulu. Juhani Paasivirran 70-vuotisjuhlakirja 12.3.1989. Toim. Soikkanen Timo (toim.), 63–82. Turun yliopisto. Poliittinen historia. Julkaisuja C:26. Turku 1989.
- Soikkanen Timo, Vares Vesa, Jokisipilä Markku ja Lintunen Tiina, *Lähdetekniikka poliittisessa historiassa*. Turun yliopisto, poliittisen historian opintojulkaisuja 2/2011, korjattu versio 2012. Turku 2012.
- Tuomi Jouni ja Sarajärvi Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi. Jyväskylä 2009.
- Valkonen Tapani, *Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa. III korjattu painos*. Oy Gaudeamus Ab. Helsinki 1974.

Muu kirjallisuus

- Aaltola Mika, *Miksei tieto virtaa päättäjille? Suomalainen ulkopoliittikan analyysi on ollut ohutta jo vuosikymmeniä*. Suomen Kuvalehti nro 45, 7.11.2014, 16–17.
- Ahtisaari Martti, *Ehrnroothin työstä laman keskellä voi oppia*. HS 26.7.2015.
- Aittokoski Heikki, *1989 Euroopan syksy*. Artikkelikokonaisuus. HS 12.9.2009.
- Allén Tuovi ja Karhu Matti (2003b), *Pennejä taivaasta? Neljännesvuosisata talouspolitiikan koulutusta*. Teoksessa Allén Tuovi ja Karhu Matti (toim.), Pennejä taivaasta. Talouspolitiikkakoulutusta 25 vuotta, 12–41. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.
- Allén Tuovi ja Karhu Matti (2003c), *Koskaan et muuttua saa. Suomen talouspolitiikan tapahtumat 1977–1985*. Teoksessa Allén Tuovi ja Karhu Matti (toim.), Pennejä taivaasta. Talouspolitiikkakoulutusta 25 vuotta, 48–57. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.
- Allén Tuovi ja Karhu Matti (2003d), *...ja rahaa on, takaan sen. Suomen talouspolitiikan tapahtumat 1986–1990*. Teoksessa Allén Tuovi ja Karhu Matti (toim.), Pennejä taivaasta. Talouspolitiikkakoulutusta 25 vuotta, 120–132. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.
- Allén Tuovi ja Karhu Matti (2003e), *Vippaa mulle viitonen. Suomen talouspolitiikan tapahtumat 1991–1995*. Teoksessa Allén Tuovi ja Karhu Matti (toim.), Pennejä taivaasta. Talouspolitiikkakoulutusta 25 vuotta, 160–170. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.
- Antola Esko, *Multinational Corporations, Nation States and European Integration: A Discussion of the Subject and Theory*. Teoksessa Antola Esko ja Väyrynen Raimo, Two Studies on Multinational Business Activities and International Integration, 1–32. Department of Political Science. University of Turku. Research Report Series D. 1975.

- Antola Esko, *Tulliliitosta poliittiseen yhteisöön: Euroopan talousyhteisön politisoituminen*. Teoksessa Joutsamo Kari & Antola Esko, *Integroituva Länsi-Eurooppa: Organisaatiot ja politisoituminen*, 29–58. Turun yliopisto, julkisoikeuden laitoksen julkaisuja, N:o 5. Turku 1976.
- Antola Esko, *Kansainvälisten järjestöjen muuttuva rooli ja kansainvälisten järjestöjen tutkimus*. Teoksessa Poliitiikan tutkimuksen näkökulmia. Esseitä poliittisista rakenteista ja prosesseista, 113–131. Turun yliopisto. Turku 1978.
- Antola Esko, *Mihin EU on menossa?* Teoksessa Hansén Sten-Olof (toim.), *Näkökulmia markkinatalouteen*, 55–61. Turku 1997.
- Antola Esko, *Special Relationship Efta and the European Community as Actors in European Free Trade*. Efta Bulletin 2 – 2000.
- Antola Esko, *Suomi uhkasi jäädä poliittiseen marginaaliin 1980-luvun lopulla. Paaluusta puolueettomuuteen taakka Suomelle?* TS 21.7.2009.
- Anttonen Matti, *Kauppalitiikan supervuosi*. Kauppalitiikka 1/2014, 17.
- Aro Pekka O., *Integraation vaikutuksia suomalaiseen työelämään ja ammattiyhdistysliikkeen toimintaan*. Teoksessa EY – SF. Puheenvuoroja Suomen Eurooppapolitiikasta, 29–34. Eurooppa-toimikunnan julkaisuja 1/91. Eno 1991.
- Aro Pekka O., *Brysselissä lobataan*. Poliitiikka 3/1992, 238–242.
- Aro Pekka O., Impiö Pekka ja Kempainen Reijo, *Euroopan unioni – perusteos*. Uusittu painos. Ilman painopaikkaa 1994.
- Astikainen Arto, *EY:hyn henkilöjäseniä?* HS 5.11.1991.
- Aula Pekka ja Rosenblad Lars, *Äänestäjät ja EU-julkisuus*. Teoksessa: Pesonen Pertti (toim.), *Suomen EU-kansanäänestys 1994*. Raportti äänestäjien kannanotoista, 128–134. Ulkoasiainministeriö & Eurooppatiedotus. Helsinki 1994.
- Aunesluoma Juhana ja Mitzner Veera, *Uusi tutkimus haastaa vanhoja käsityksiä ulkopoliitikasta*. TS 28.11.2013
- Bartenjev T., ja Komissarov J., *Kolmekymmentä vuotta hyvää naapuruutta*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1976.
- Blom Anders, *Suomi: maailman lobatuin maa*. Suomen Kuvalehti nro 17, 24.4.2015, 50–53.
- Blom Urho, *Näkymättömän perheyrittäjämaailman muutos –eurooppalaisten perheomistajien järjestäytyminen ja edunvalvonta Euroopan unionissa 1997–2010*. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto, Poliittinen historia, 2011.
- Blåfield Antti, *Arvot, joukkue ja unelma*. HS 3.5.2012.
- Blåfield Antti, *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa*. Otava. Keuruu 2014.
- Blåfield Antti, *Kääntyikö vuorovesi?* HS 19.5.2015.
- Borgström Henric ja Haag Martin, *Gyllenhammar*. Bonniers. Uddevalla 1988.
- Clerc Louis, *Eurooppa Élysée- palatsista katsottuna*. Kanava 5/2012, 38–41.
- Dahl Justiina, *Kohti materiaalisempaa maailmanpolitiikan tutkimusta*. Tieteessä ta-
pahtuu 5/2014, 52–53.
- Dahlgren Taina, *Vapaa ja onnellinen mies*. Esko Ahon 60-vuotispäivähaastattelu. TS 20.5.2014.
- Donner Jörn, *Muistiinpanoja Mannerheimista*. Otava. Keuruu 2011.

- Eerola Risto, *Ennakkoharmonisoinnista ja ETAsta. Näkökohtia Aarre Tähtien esityksen johdosta*. Teoksessa Kiikeri Markku (toim.), Suomen lait ja Euroopan yhteisö, 65–89. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Kokoomateosten sarja C: 15. Turku 1992.
- EFTA. *The European Free Trade Association*. EFTA Secretariat. Geneva 1987.
- Ekholm Riitta, *Hiljaa virtaa bisnes*. Kauppapolitiikka 3/2015, 18–21.
- Elo Kimmo, *Berliinin muuri oli tuplatappio Neuvostoliitolle ja Itä-Saksalle*. Kanava 5/2011, 10–14.
- Eräsaari Leena, *Miten uusliberalistinen hegemonia rakennettiin Suomeen?* Tieteessä tapahtuu 3/2015, 63–66.
- Eskelinen Juha, *Kehittyykö Euroopan yhteisöön eurokorporatismia?* Poliitiikka 3/1992, 230–237.
- Euroopan yhdentymisen kronologia*. Toimittanut Heidi Kaila. Eurooppa-tiedotus 153, 2003. Helsinki 2003.
- EY-analyysi. Euroopan integraatio ja sen vaikutukset Suomen hotelli- ja ravintolainkeinoon*. SMG Export Management Oy ja Hotelli- ja ravintolaneuvosto r.y. Hämeenlinna 1988.
- EY-SF. Puheenvuoroja Suomen Eurooppapolitiikasta*. Tekijät: Aro Pekka O., Haatainen Tuula, Hakanen Yrjö, Kivivuori Antti, Mikkola Matti, Pakaslahti Johannes, Särkijärvi Jouni J., Tala Jyrki ja Tuomioja Erkki. Eurooppa-toimikunnan julkaisuja 1/91. Eno 1991.
- Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (1993b), *Johdanto: Suomen ulkopoliitiikka tutkimuksen kohteena*. Teoksessa Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.), Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 9–24. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (1993c), *Suomen ulkopoliitiikka murroksessa*. Teoksessa Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.), Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 300–308. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Galtung Johan, Euroopan yhteisö – uusi supervaltio. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1973.
- Griffiths Richard T., *EFTA and European Integration 1973–1994 - Vindication or marginalisation?* Teoksessa Bryn, Kåre – Einarsson, Gudmundur (toim.), EFTA 1960–2010. Elements of 50 Years of European History, 145–158. Iceland 2010.
- Gyllenhammar Per G. ja Kairamo Kari, *Yhtenäisen Pohjolan EY:n neuvottelukumppaniksi*. HS 14.10.1988.
- Hakala Pekka, *Parahduksia Naton eteisestä. Jukka Tarkan mukaan pölvästit suomalaiset ja heidän jälkisuomettuneet johtajansa eivät ole ymmärtäneet omaa parastaan*. HS 11.9.2015.
- Hakanen Pekka, *Menestys syntyy työstä*. TS 6.8.2014.
- Hakkarainen Jaana, *Koulutuksen EU-toimijat*. Teoksessa Kivikuru Ullamaija (toim.), Kansainvälinen yhteistyö, 273–288. Yliopistopaino. Helsinki 1996.
- Hakovirta Harto 1975b, *Suomen tapaus ulkopoliitiikan tutkimuksessa: liitännöjä ja perspektiivejä*. Teoksessa Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), Suomen ulkopoliitiikka., 447–455. Oy Gaudeamus Ab. Jyväskylä 1975.

- Hakovirta Harto, *Alueellinen integraatio ja kansainvälinen jännitys*. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia, numero 44. Tampere 1977.
- Hakovirta Harto, *Suomen hahmottuva globaalipolitiikka*. Teoksessa Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.), *Johdatus Suomen ulkopolitiikkaan*. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 261–299. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Hansén Sten-Olof (toim.), *Näkökulmia markkinatalouteen*. Turku 1997.
- Harle Vilho, *Ulkopolitiikan sanasto on vanhentunutta*. HS 22.10.2010.
- Heikkilä Pauli, *Historian oppikirjoista kansallinen näkökulma yhdentymiseen*. TS 9.5.2011.
- Helander Petri, Lavapuro Juha, Mylly Tuomas (toim.): *Yritys eurooppalaisessa oikeus-yhteisössä*, Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Juhla-julkaisut N:o 11, Jyväskylä 2002.
- Helander Voitto, *Korporatismi. Traditiosta, esiintymistä ja ilmiöllisistä tulkinnoista*. Turun yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian laitos. Valtio-opillisia tutkimuksia No. 25 1977 RASPO 7/1977. Turku 1978.
- Hirvonen Riina, Lehtinen Erno, Mattila Eija ja Wallenius Laura, *Turun yliopiston Jean Monnet-keskuksen journalistien Eurooppa-koulutuksen vaikuttavuuden arviointi*. Raportti 30.9.2002, Turun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta, Koulutuksen arviointi- ja kehittämissyksikkö.
- Hotakainen Markus, *Suomalainen avaruuteen? Kiitos ei*. Suomen Kuvalehti nro 41, 13.10.2016, 26–31.
- Huida Jarmo, Peltola Mikko, Tapio Ilari, *Pori jazz 50 vuotta*. Alma Media Kustannus/Satakunnan Kansa. Tallinna 2014.
- Hulkko Kustaa, *From Russia with love. 1990-luvun laman pääsyy oli ehkä sittenkin idänkaupan romahdus*. Suomen Kuvalehti nro 43, 29.10.2010, 18.
- Hulkko Kustaa, *Kaupat tuli. Nokian tarina jatkuu, vaikka matkapuhelimet myytiin Yhdysvaltoihin*. Suomen Kuvalehti nro 36, 6.9.2013.
- Huuska Väinö, *Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa*. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisusarja, Poliitiikan tutkimuksia. Tampere 1968.
- Hämäläinen Unto, *Kuinka Suomi kääntyi länteen*. Teoksessa Pesonen, Pertti (toim.), Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista, 8–24. Ulkoasiainministeriö & Eurooppatiedotus. Helsinki 1994.
- Hämäläinen Unto (2011a), *Suomi Orwellin vuonna 1984*. HS-kirjat. Porvoo 2011.
- Hämäläinen Unto (2011b), *Poliitikko halusi avata ikkunat Eurooppaan*. HS 12.6.2011.
- Hämäläinen Unto (2013a), *Mikä oli hyvää Nokialle, oli hyvää Suomelle*. HS 22.9.2013.
- Hämäläinen Unto (2013b), *Mauno Koivisto haki Suomelle uuden paikan*. HS 17.11.2013.
- Hämäläinen Unto (2015a), *Kuinkas sitten kävikään?* HS kuukausiliite heinäkuu 2015, n:o 520, 34–41.
- Hämäläinen Unto (2015b), *Näin Ruotsi petti Suomen*. HS kuukausiliite marraskuu 2015, n:o 524, 50–53.
- Iivonen Jyrki, *Vladimir Putin ja Venäjän historian pitkä linja*. Kanava 6/2014, 4–8.
- Iivonen Jyrki, *Casimir Ehrnrooth 1931–2015. Metsäteollisuuden suuri järjestelijä*. Ehrnroothin muistokirjoitus. HS 9.6.2015.
- Ikäheimo Hannu-Pekka, *EU:n perustajaisien kiistelty perintö puntarissa*. TS 29.9.2015.

- Jaatinen Mia, *Lobbying Political Issues. A Contingency Model of Effective Lobbying Strategies*. Academic Dissertation, June 1999. University of Helsinki, Department of Communications, Faculty of Social Studies. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/viest/vk/jaatinen/>. Luettu 2012.
- Jakobson Max, *Sisämarkkinat ja Suomen politiikka*. Teoksessa, Larsio, Rauno (toim.), Suomi Euroopan sisäovella, 197–204. Talouselämä Oy. Juva 1988.
- Jalas Kari, *Uhkaako Suomea teollisuuden pako*. Teoksessa Larsio Rauno (toim.), Suomi Euroopan sisäovella, 85–93. Talouselämä Oy. Juva 1988.
- Jalas Kari, *Suomalaiset yritykset ja eurooppalainen talousalue*. Teoksessa Rauvola Ilkka, Lindholm Pasi, Juvonen Elina ja Niemi Pia (toim.), Suomalainen yritys yhdyntävässä Euroopassa, 27–29. Eurooppa-89 Projekti. Helsinki 1989.
- Joenniemi Pertti, *Ulkopolitiikan painopiste siirtyy pohjoiseen*. HS 12.3.2012.
- Joutsamo Kari, *Kansallisvaltio ja integraation luomat organisaatiot*. Teoksessa, Joutsamo Kari & Antola Esko, Integroituva Länsi-Eurooppa: Organisaatiot ja politisoituminen, 1–28. Turun yliopisto, julkisoikeuden laitoksen julkaisuja, N:o 5. Turku 1976.
- Joutsamo Kari (1982a), *EFTA-EEC- vapaakauppasopimusten juridisesta tulkinnasta*. Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja 1982, 5. vihko, 371–376.
- Joutsamo, Kari (1982b): *Sopimusmääräysten valtiosisäisestä velvoittavuudesta Suomessa*. Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja 1982, 6. vihko, 429–446.
- Joutsamo Kari (toim.), *Neutrality and the EC*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Kokoomateosten sarja C:9. Turku 1990.
- Joutsamo Kari, *Valvonta-, oikeussuoja- ja riitojen ratkaisukysymykset ETA:n organisaatiossa*. Eurooppa-Instituutti. Turku 1992.
- Joutsamo Kari & Antola Esko, *Integroituva Länsi-Eurooppa: Organisaatiot ja politisoituminen*. Turun yliopisto, julkisoikeuden laitoksen julkaisuja, N:o 5. Turku 1976.
- Juntunen Pekka, *Länsi-Euroopan unioni yhteisön puolustusliitoksi*. Ulkopoliittika 1/1993, 42–50.
- Jussila Veera, *Kuule meillä on ajatus*. HS 7.7.2013.
- Järvisen Elina, *Pieni kaupunki – suuri yritys. Salo tottunut katastrofeihin*. Suomen Kuvalehti nro 14–15, 5.4.2012, 24–36.
- Kaarenoja Vappu, *Maailma Paavon mukaan*. Suomen Kuvalehti, nro 30, 29.7.2016, 22–31.
- Kairinen Martti (toim.), *Jurisprudentia Turkuensis*. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 1961–1986. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1986. Turku 1986.
- Kalela Aira, *Ulkopoliittiset eliitit ja ulkopoliittikan kansanvaltaisen valvonnan ongelma*. Teoksessa Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), Suomen ulkopoliittika, 107–150. Oy Gaudeamus Ab. Helsinki 1975.
- Kalela Jaakko, *Suomi ja kansainväliset järjestöt*. Teoksessa Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), Suomen ulkopoliittika, 375–406. Oy Gaudeamus Ab. Helsinki 1975.

- Kalela Jorma ja Turtola Jussi, *Suomen kansainvälisen aseman ja ulkopoliittikan kehitys toisen maailmansodan jälkeen – uusi näkökulma*. Teoksessa Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), *Suomen ulkopoliittikka*, 21–79. Oy Gaudeamus Ab. Jyväskylä 1975.
- Kallenautio Jorma, *Suomi kylmän rauhan maailmassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vammala 2005.
- Kallenautio Jorma, *Puolueettomuuspolitiikan linjalla kohti Euroopan unionia*. Teoksessa Kallenautio Jorma, Tiilikainen Teija, Raunio Tapio, Paasilinna Reino ja Seppinen, Ilkka, *Kansainvälinen eduskunta*, 9–154. Edita Prima Oy. Helsinki 2007.
- Kallenautio Jorma, Tiilikainen Teija, Raunio Tapio, Paasilinna Reino ja Seppinen, Ilkka, *Kansainvälinen eduskunta*. Edita Prima Oy. Helsinki 2007.
- Kangasperko Raili ja Lindroos Päivikki, *Oso Laakso 1925–2015. TVK:n luja työmarkkinajohtaja*. HS 17.1.2016. Laakson muistokirjoitus.
- Kantola Anu, Heinonen Visa, Mattila Heikki S., Suurpää Johanna, Pemberton David, Vaitinen Anssi ja Lindahl Tom, *Pikajuna Brysseliin. Suomi ja Euroopan yhdentymisen ongelmat*. Tammi. Jyväskylä 1990.
- Karvinen Jyrki (toim), *Eurooppa*. Taloudellinen tiedotustoimisto. Helsinki 1991.
- Kauppinen Timo, *Suomen työmarkkinamalli*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki. 2005.
- Kiander Jaakko ja Vartia Pentti, *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Etlä. Taloustieto OY. Helsinki 1998.
- Kiikeri Markku (toim.), *Suomen lait ja Euroopan yhteisö*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Kokoomateosten sarja C: 15. Turku 1992.
- Kilpi Harri ja Sinkari Jari, *Me mennään hiljaa (länsi) markkinoille...* Kauppapolitiikka 1/2009, 24–25.
- Koivisto Mauno, *Kaksi kautta I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Kirjayhtymä Oy Helsinki. Juva 1994.
- Komulainen Simo, *Eri leireistä yhteisiin ympyröihin. Kymmenen vuotta palkansaaja-yhteistyötä*. Helsinki 1988.
- Komulainen Simo, *Ammattiyhdistysliikkeen keskeiset järjestöprosessit 1975–1995. Fuusiot, järjestösiirtymät ja yhteistyöjärjestelmät osana ammattiyhdistysliikkeen järjestötoimintaa*. Tampereen yliopisto. Poliittikan tutkimuksen laitos. Tampere. Esipuheen päiväys 19.3.1996.
- Korhonen Olli (1983a), *Suomalaisten pankkien ulkomaantoiminnan oikeudellinen sääntely*. Tutkielma, Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Yksityis-oikeuden laitos 1983.
- Korhonen Olli (1983b), *Suomalaispankit perustaneet ahkerasti ulkomaanyksikköjä*. TS 26.7.1983.
- Korhonen Olli (toim.) (2007a), *Rooman sopimus 50 vuotta – suomalaisia näkökulmia Euroopan kehitykseen*. Schuman-seura ry. Vantaa 2007.
- Korhonen Olli (2007b), *Turkulaisen Eurooppa-tutkimuksen lyhyt historiikki*. Teoksessa Korhonen Olli (toim.), *Rooman sopimus 50 vuotta – suomalaisia näkökulmia Euroopan kehitykseen*, 191–199. Vantaa 2007.
- Korhonen Olli, *Turkuun perustettava uusi Eurooppa-instituutti*. TS 15.1.2011.
- Korhonen Olli (2012b): *Eurooppa-projektin käynnistymisestä 25 vuotta*. TS 1.10.2012.

- Korhonen Olli ja Pohjola Kari, *Eurooppa-Instituutin julkaisuja 1990–97*. Teoksessa Suominen Terhi (toim.), *Kun Suomi kääntyi*, 49–56. Turku 2006.
- Korhonen Tapio, *Säännöstelystä markkinoille. Suomen Pankin raha- ja valuuttapolitiikan sääntelyjärjestelmä säännöstelyn ja liberalisoinnin kaudella 1970–1980-luvulla*. Suomen Pankki, Yleistajuiset selvitykset A: 114. 2011. Verkojulkaisu. http://www.suomenpankki.fi/fi/julkaisut/selvitykset_ja_raportit/yleistajuiset_selvitykset/Documents/A114.pdf. Luettu 2/2015.
- Korkiasaari Jouni, *Suomalaisten Ruotsiin suuntautuneen siirtolaisuuden yhteiskunnalliset syyt 1900-luvulla*. Siirtolaisuusinstituutti – Migrationsinstitutet, Turku 2001. http://www.migrationinstitute.fi/articles/005_Korkiasaari.pdf. Luettu 14.11.13.
- Kotilainen Markku, *Integraatoratkaisut intensiivisen tutkimuksen kohteena*. Teoksessa Vihriälä Vesa (toim.), *Taloustutkimus päätöksenteon tukena. Etna 70*, 103–111. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etna, Helsinki 2016.
- Krugman Paul, *EFTA and 1992*. Teoksessa Bryn Kåre ja Einarsson Gudmundur (toim.), *EFTA 1960–2010. Elements of 50 Years of European History*, 133–144. Iceland 2010.
- Kuusterä Antti, *Kansallisista kilpailijoista pohjoismaiseksi suurpankiksi*. Tieteessä tapahtuu 5/2013, 67–71.
- Kuusterä Antti ja Tarkka Juha, *Suomen Pankki 200 vuotta, osa II. Parlamentin pankki*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 2012.
- Kääriäinen Seppo, *Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001*. Gummerus. Jyväskylä 2002.
- Laakso Seija-Riitta, *Kuusi vuotta EU-asennetutkimusta - mitä olemme oppineet? Kansantaloudellinen aikakauskirja - 90. vsk- 3/1994*, 351–359. <http://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/KAK31994/KAK31994Laakso.pdf>
- Laine Jermu (2006b), *Hirmuisen kujanjuoksun hurmosta 1980-luvulla: Eureka ja suomettumaton teknologia-Suomi*. Teoksessa Suominen Terhi (toim.), *Kun Suomi kääntyi*, 17–26. Schuman-seura ry. Turku 2006.
- Laine Jermu, *Juristi ja moralisti eri linjoilla. Vastaväite-* kirjoitus. HS 24.6.2014.
- Lappalainen Tuomo, *Tanhuun tarvitaan kaksi*. Suomen Kuvalehti nro 36, 4.9.2015, 32–37.
- Larsio Rauno (toim.) (1988a), *Suomi Euroopan sisäovella*. Talouselämä Oy. Juva 1988.
- Larsio Rauno (1988b), *Euroopan integraatio uudessa vaiheessa*. Teoksessa Larsio Rauno (toim.), *Suomi Euroopan sisäovella*, 9–13. Talouselämä Oy., Juva 1988.
- Laukka Petri, *Emusta tehtiin mediaesine, jota ei voinut kyseenalaistaa*. Journalismikritiikin vuosikirja 1998, 66–74. Journalismin tutkimuksen ja kehitystyön yksikkö. Tiedotustutkimus 2/1998
- Lehtinen Lasse, *Kaksi Kekkosta*. Suomen Kuvalehti nro 35, 3.9.2010.
- Lehtinen Lasse, *Paasikiven-Kekkosen-linja oli tietoinen harhautus*. Kanava 5/2013, 28–33.
- Lehtinen Lasse, *Poikkeuslaki, joka vahvisti säännön*. HS 10.8.2014.
- Leino-Sandberg Päivi ja Wass Hanna, *Ihana, vaikea demokratia. EU:n demokratiava- je neljä vuotta Lissabonin sopimuksen jälkeen*. Poliitikka 1/2014, 29–39.

- Lempiäinen Petri (1994a), *Esipuhe*. Teoksessa Lempiäinen Petri (toim.), Suomen ulkosuhteet 1990- luvun Euroopassa. Talous ja turvallisuus, 7–13. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.
- Lempiäinen Petri (1994b), *Vapaakauppastrategiasta sitoutumiseen – kansainvälisen talousintegraation syveneminen ja Suomi*. Teoksessa Lempiäinen Petri (toim.), Suomen ulkosuhteet 1990-luvun Euroopassa. Talous ja turvallisuus, 120–176. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.
- Leskinen Esko (toim.), *Työmarkkinajärjestöt*. Weilin+Göös. Tapiola 1976.
- Levä Ilkka, *Akava reloaded – Vallan käytäviltä kabinetteihin 1995–2010*. http://www.akava.fi/akava/historiaa/akava_reloaded_-_vallan_kaytavilta_kabinetteihin_1995-2010. Akava 2011. Luettu viimeksi 9/ 2014.
- Luif Paul, *Austria and Western European Integration*. Teoksessa Möttölä Kari ja Patomäki Heikki (toim.), Facing the Change in Europe. EFTA Countries' Integration Strategies, 1–12. Ulkopoliittinen instituutti. Helsinki 1989.
- Luif Paul, *Austria*. Teoksessa: Wallace, Helen (edited by): The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship, 124–145. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Luostarinen Päivi ja Salolainen Pertti, *Euroopan talousalue: kylmän sodan jaloista aidoksi eurooppalaiseksi toimijaksi*. Teoksessa Stubb Alexander (toim.), Marginaalista ytimeen. Suomi Euroopan unionissa 1989–2003, 16–32. Tammi. Jyväskylä 2006.
- Lähtenmäki Jari, *Turun kauppakamari 95 vuotta – vallan ja vaihdannan välissä*. TS 10.11.2012.
- Lönn Lauri, *Heikki Haavisto kaipaa EU:hun johtajuutta*. TS 19.8.2015, Heikki Haaviston syntymäpäivähaastattelu.
- Länsi-Euroopan yhdentymisen ja pankkitoiminnan edellytykset Suomessa. *Suomen Pankkiyhdistys. Helsinki 1989*.
- Martikainen Kirsi, *Kansalaisliikkeet pääsivät hitaasti vauhtiin*. <http://www.eurooppatiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/kansalaistiedotus/martik.html>. Ilmestyy kirjassena EUROPPA-TIETOA -sarjassa numerolla 167/1998. Luettu 8.1.2013.
- Marttila Jouko, *Pankkivallan rajat kiristyvät*. Arvopaperi helmikuu 2015, 39–40.
- Miettinen Anssi, *10 pahinta bisnesmokaa*. HS 6.4.2014.
- Miettunen Hannu, *Tuntematon Koivisto*. TS 24.11.2013.
- Miettunen Hannu, *Nesteen varjossa*. TS 12.1.2014.
- Miettunen Hannu (2015a), *Möreä Jyrki, karaoke-Tarja ja Italian turvatakuut*. TS 14.5.2015.
- Miettunen Hannu (2015b), *Tupoja ja D-vitamiinia*. Artikkelikokonaisuudessa myös alaotsikko *Aloite siirtyi noin 1985 työnantajille*. TS 20.9.2015
- Moreau Defarges Philippe, *Ranskan suhde Euroopan poliittiseen ja sotilaalliseen unioniin*. Ulkopoliittikka 1/1993, 22–25.
- Mörttinen Matti ja Törnudd Nina, *Suomi, EU, kansalaismielipide ja media*. Teoksessa Stubb Alexander, Marginaalista ytimeen. Suomi Euroopan unionissa 1989–2003, 384–401. Tammi. Jyväskylä 2006.
- Möttölä Kari, *Preface*. Teoksessa Möttölä Kari ja Patomäki Heikki (toim.), Facing the Change in Europe. EFTA Countries' Integration Strategies, iii–iv. Ulkopoliittinen instituutti. Helsinki 1989.

- Möttölä Kari, *Puolueettomuudesta sitoutumiseen. Turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muutos kylmästä sodasta Euroopan murrokseen*. Teoksessa Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.), Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 62–135. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Möttölä Kari ja Patomäki Heikki (toim.), *Introduction: The EFTA Countries Engaging in Cost-Benefit Analysis*. Teoksessa Möttölä Kari ja Patomäki Heikki (toim.), Facing the Change in Europe. EFTA Countries' Integration Strategies, vii–x. Ulkopoliittinen instituutti. Helsinki 1989.
- Natri Pasi, *Valtionhallinnon EU-tiedotus*. Teoksessa Pesonen Pertti (toim.), Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista, 47–157. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.
- Neuvo Yrjö, *Kännykän rooli talouspolitiikan vaiheissa*. Haastatteluun perustuva artikkeli Teoksessa Allén Tuovi ja Karhu Matti (toim.), Pennejä taivaasta. Talouspolitiikkakoulutusta 25 vuotta, 202–207. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.
- Nieminen Ari, *Elinkeinoelämän valtuuskunta. Vallan analyysiä*. Sosiologian pro gradu tutkielma (WWW-versio). Helsingin yliopisto. Huhtikuu 1990. http://www.elisanet.fi/ari_nieminen/gradu5.htm#l0%20liite. Luettu 25.11.13
- Nisonen Veera, *Eureka. Avaus Länsi-Euroopan teknologiaintegraatiolle*. Teoksessa Railo Erkki (toim.), Ajankohta 2008. Sukupolvet historiassa, 141–172. Poliittisen historian vuosikirja, Turun yliopisto ja Helsingin yliopisto. Turku 2008.
- Nousiainen Jaakko, *Kuka määrää Suomen yhteisösuhteista ja muista ulkosuhteista?* Teoksessa Wiberg Matti (toim.), Poliitiikan moninaisuus. Juhlakirja Heikki Paloheimolle hänen 50-vuotispäivänään 7.3.1996, 169–185. Turun yliopisto. Turku 1996.
- Nyberg René, *Jokaisessa maassa on tiedustelu – ellei oma, niin vieras*. Kanava 5/2014, 10–15.
- Nyberg René, *Olette kajonneet yya-sopimukseen*. Suomentanut Heikki Eskelinen ruotsalaisen diplomaatin ja historioitsijan Krister Wahlbäckin juhlakirjassa julkaistusta artikkelista. 15.1.2008. http://anselm.fi/wp-content/uploads/2014/06/kajonneet_YYA_FI.pdf
- Onninen Oskari & Teittinen Paavo, *Luota meihin Suomi*. HS 30.8.2015.
- Paavonen Tapani (toim.), *Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi*. Turussa 21.9.1979 pidetyn seminaarin julkaisu. Turun yliopisto. Integraatiotutkimuksen ja -opetuksen työryhmä. Julkaisuja 1. Turku 1980.
- Paavonen Tapani, *Aatteet ja intressit talous- ja yhteiskuntapolitiikan historian selvityksiperusteina*. Teoksessa Turun koulu. Juhani Paasivirran 70-vuotisjuhlakirja 12.3.1989. Toim. Soikkanen Timo (toim.), 149–169. Turun yliopisto. Poliittinen historia. Julkaisuja C:26. Turku 1989.
- Paavonen Tapani, *Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe. Suomen ulkomaankauppa- ja integraatiopolitiikka 1945–1961*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 198. Helsinki 1998.
- Paavonen Tapani ja Kangas Olli, *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Edita Prima Oy. Helsinki 2006.
- Paavonen Tapani, *Talouden kehitys ja talouspolitiikka hyvinvointivaltion kaudella*. Teoksessa Paavonen Tapani ja Kangas Olli, Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana, 10–187. Edita Prima Oy. Helsinki 2006.

- Paavonen Tapani, *Finefta – puoli vuosisataa Suomen länsi-integraatiota*. TS 1.7.2011.
- Paloheimo Heikki, *Länsi-Eurooppa yhdentyy ja eriytyy*. Poliitikka 3/1992, 217–222.
- Paloheimo Heikki, *Kansalaismielipiteiden kehitys Suomessa*. Teoksessa Pesonen, Pertti (toim.), Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista, 41–52. Ulkoasiainministeriö & Eurooppatiedotus. Helsinki 1994.
- Palojärvi Eeva, *Nakkilasta kajahtaa*. Tauno Matomäen syntymäpäivähaastattelu. HS 9.4.2017.
- Palosaari Teemu, *Taloustieteen, sosiologian ja oikeustieteen vaikutteet integraatio-teoriassa*. Teoksessa Tiilikainen Teija & Palosaari Teemu, Integraation teoria, 143–178. Gaudeamus. Helsinki 2007.
- Pastinen Ilkka, *Suomi löytää paikkansa YK:n turvallisuusneuvostossa*. Kanava 4/2012, 39–42.
- Patomäki Heikki, *EFTA and the Historical Development of European Political Economy: Basic Trends in Trade and Production*. Teoksessa Möttölä Kari ja Patomäki Heikki (toim.), Facing the Change in Europe. EFTA Countries' Integration Strategies, 102–117. Ulkopoliittinen instituutti. Helsinki 1989.
- Pedersen Thomas (1991a), *EC- Efta relations: An Historical Outline*. Teoksessa Wallace Helen (edited by), The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship, 13–27. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Pedersen Thomas (1991b), *Community Attitudes and Interests*. Teoksessa Wallace, Helen (edited by) The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship, 109–123. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Peltonen Matti, *Joustavuus ennen kaikkea*. Teoksessa Larsio, Rauno (toim.), Suomi Euroopan sisäovella, 127–135. Talouselämä Oy. Juva 1988.
- Peltoniemi Pentti, *Työmarkkinakettu yllättää. Lauri Ihalaisesta paljastuu haparoiva puoli*. Artikkelissa Peltoniemi arvostelee Raimo Kantolan omakustanteen vuodelta 2013. *Tulokahinoiden kaprokkimies*. Suomen Kuvalehti nro 29, 18.7.2014, 56–57.
- Pernaa Ville, *Kun illuusiot tuhoutuivat*. Suomen Kuvalehti nro 25–26, 19.6.2014, 42–45.
- Pesonen Pertti (1994b), *Äänestäjien EU-päätösten synty*. Teoksessa Pesonen Pertti (toim.), Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista, 74–81. Ulkoasiainministeriö & Eurooppatiedotus. Helsinki 1994.
- Petäjä Jukka, *Uuden Euroopan tuntematon isä. Ajatus yhteisestä Euroopasta syntyi vankilassa, jossa viruivat Il Ducen vastustajat*. HS 6.8.2016.
- Pietilä Jyrki, *Journalisteihin on vaikutettu ennenkin*. TS 28.10.2013.
- Railo Erkkä (toim.), *Ajankohta 2008. Sukupolvet historiassa*. Poliittisen historian vuosikirja, Turun yliopisto ja Helsingin yliopisto. Turku 2008.
- Raivio Jarmo, *Uusi metsä*. Suomen Kuvalehti nro 24, 13.6.2014, 34–39.
- Rantanen Paavo, *Nokian kansainvälistymisstrategiat*. Teoksessa Rauvola Ilkka, Lindholm Pasi, Juvonen Elina ja Niemi Pia (toim.), Suomalainen yritys yhentyvässä Euroopassa, 35–39. Eurooppa-89 Projekti. Helsinki 1989.
- Raunio Tapio ja Saari Juho, *Euroopan unionin jännitteet*. Ulkoasiainministeriön Eurooppatiedotus 194/2009. Helsinki 2009.

- Raunio Tapio ja Wiberg Matti, *Kapeapohjaisemmat hallitukset vahvistaisivat eduskuntaa*. TS 3.5.2014.
- Rautava Jouko, *Suomen idänkauppa 1985–94*. Suomen Pankki, Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT. Idäntalouksien katsauksia 3/1995, julkaistu uudelleen 2002. <http://www.suomenpankki.fi/pdf/0395JR2.PDF>
- Rautio Paavo, *Mutta niitä suurempi on raha*. HS 28.11.2012
- Rehn Olli, *Työllisyyden, rahan ja integraation yleinen teoria. Euroopan rahaliitto ja Suomi*. Teoksessa Lempiäinen Petri (toim.), Suomen ulkosuhteet 1990-luvun Euroopassa. Talous ja turvallisuus, 176–201. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.
- Reinikainen Veikko, *Eurooppa-Instituutin siirto kauppakorkeaan epäonnistui*. Turun Sanomat 2.8.1995, mielipidekirjoitus.
- Reinikainen Veikko ja Korhonen Olli (toim.), *Euroopan syvenevä integraatio ja Suomen talous*. Eurooppa-Instituutti. Turku 1991.
- Relander Timo, *Euroopan sisämarkkinat ja Suomen teollisuus*. Teoksessa Rauvola Ilkka, Lindholm Pasi, Juvonen Elina ja Niemi Pia (toim.), Suomalainen yritys yhdyntävässä Euroopassa, 10–11. Eurooppa-89 Projekti. Helsinki 1989.
- Rissanen Kirsti, *Kansainvälinen taloudellinen integraatio ja sopimusoikeus*. Oikeus 1985/3, 155–163.
- Rissanen Kirsti ja Korah Valentine, *EY:n ja Suomen kilpailuoikeus*. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki. Jyväskylä 1991.
- Roppola Juha, *Sekava kaappaus avasi tien Eurooppaan – Suomi 20 vuotta EU:ssa*. Jaakko Kalelan haastattelu. HS 11.10.2014.
- Roslin Bertil, *Tulevaisuus yllättää meidät aina*. Kanava 5/2011, 19–24.
- Ruostetsaari Ilkka, *Euroopan integraatio ja suomalaisen eliittirakenteen muutokset*. Tiedepolitiikka 1/03, 29–44.
- Rusi Alpo M. ja Salovaara Jukka, *Kylmän sodan jälkeinen epävarma rauha. Suomi Euroopan kehittyvän turvallisuusalueen osapuolena*. Teoksessa Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.), Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 136–165. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Saeter Martin ja Knudsen Olav F., *Norway*. Teoksessa Wallace Helen (edited by), *The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship*, 179–193. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Sajari Petri 2012a, *Jorma Ollila pääsi helpolla*. Sivukokonaisuus talous-osastossa, HS 4.5.2012.
- Sajari Petri 2012b, *Entinen suuruus*. HS Kuukausiliite toukokuu 2012, N:o 481, 48–55.
- Sajari Petri, *Sopimus*. HS 19.6.2014.
- Sajari Petri, *Rehn: Liittojen palkkasopimukset kallis virhe*. HS 13.6.2015.
- Salminen Esko, *Suomettumisen uusin aalto. Suomen haastavat naapurisuhteet 1990–2010*. Minerva kustannus. Hämeenlinna 2011.
- Salolainen Pertti, *Esipuhe*. Teoksessa Rauvola Ilkka, Lindholm Pasi, Juvonen Elina ja Niemi Pia (toim.), Suomalainen yritys yhdyntävässä Euroopassa, 7–8. Eurooppa-89 Projekti. Helsinki 1989.
- Salolainen Pertti, *Kertarysäyksellä länteen*. Suomen Kuvalehti nro 1, 2.1.2015, 52–53.
- Salokoski Juuso, *Onko demokratian aika ohi?* Kanava 4/2011, 57–60.

- Salovaara Jukka, *Suomen integraatiopolitiikka Euroopan murroksessa*. Ulkopoliittika 1/1993, 35–42.
- Saralehto Sampsa, *Efta, EC ja Gatt: Länsikaupan peruspilarit*. TS 21.8.1986.
- Saralehto Sampsa (1987a), *Eurooppalaisen teollisuuden uusi voima*, TS 4.4.1987.
- Saralehto Sampsa (1987b), *Jatkuva uudistuminen: rakennemuutosta parhaimmillaan*, TS 21.7.1987.
- Saralehto Sampsa, *Yhtenäinen Eurooppa – muuttuvat markkinat. Teollisuus puoltaa yhdentymistä*. TS 15.3.1989.
- Saralehto Sampsa, *Yhteisöpuhjoismainen Eurooppa-linja voima kaikille*. Uusi Suomi 13.12.1990.
- Saralehto Sampsa (1991a), *Kauppapolitiikka seuraa aikaansa*. Sosialistinen aikakauslehti 4/1991.
- Saralehto Sampsa (1991b), *Muuttuva kauppapolitiikka*. Ulkopoliittika 3/1991, 43–44.
- Saukkomaa Harri, *Kuka tarvitsi Pentti Kouria?* Otava. Keuruu 1991.
- Seppinen Jukka, *Mahdottomasta mahdollinen. Suomen tie Euroopan unioniin*. Gummerus Kustannus Oy. Jyväskylä 2001.
- Skurnik Samuli, *Suomalaisen talousmallin murros. Suljetusta sääntelytaloudesta kaksinapaiseen globaalitalouteen*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Jyväskylä 2005.
- Stålvant Carl-Einar, *How a Non-EC Member copes with the Internal Market: The Case of Sweden*. Teoksessa Möttölä Kari ja Patomäki Heikki (toim.), *Facing the Change in Europe. EFTA Countries' Integration Strategies*, 42–54. Ulkopoliittinen instituutti. Helsinki 1989.
- Stålvant Carl-Einar ja Hamilton Carl, *Sweden*. Teoksessa Wallace, Helen (edited by), *The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship*, 194–214. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Sukselainen Tuomas, *Eurooppalaisen rahoitusalueen syntyminen ja yritysrahoitus*. Teoksessa Rauvola Ilkka, Lindholm Pasi, Juvonen Elina ja Niemi Pia (toim.), *Suomalainen yritys yhentyvässä Euroopassa*, 47–49. Eurooppa-89 Projekti. Helsinki 1989.
- Sundbäck Veli, *Ruotsin takaa ohi ja Eurooppaan*. Kanava 1/2010, 15–20.
- Sundbäck Veli, *Suomen kannatti liittyä Euroopan unioniin*. HS 1.3.2014.
- Suominen Kari, *Hyvä lobbari pelaa avoimin kortein*. TS 29.4.2013.
- Suominen Terhi (toim.), *Kun Suomi kääntyi*. Schuman-seura ry. Turku 2006.
- Sänkiäho Risto, *Puoluesidonnaisuutta vai sitoutumattomuutta*. Teoksessa Pesonen Pertti (toim.), *Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista*, 164–173. Ulkoasiainministeriö & Eurooppatiedotus. Helsinki 1994.
- Tarkka Jukka, *Max Jakobson. Kylmän sodan diplomaatti*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 2010.
- Tarkka Jukka, *Suomettuminen oli uhka ja uusi alku*. Tieteessä tapahtuu 5/2013, 3–7.
- Teittinen Paavo, *Suomen talouspuhe täysin epä-älyllistä*. Pertti Haaparannan haastattelukokonaisuus. HS 22.3.2015.
- Teknisten Liitto TL r.y:n Toimintakertomus 1991*. 25.4.1992. <https://yksa.darchive.fi/.../20121015-YAM100201-135028914733600>

- Tiilikainen Teija (2007a), *Suomen ulkopoliittikka ja EU-politiikka 1995–2005*. Teoksessa Kallenautio Jorma, Tiilikainen Teija, Raunio Tapio, Paasilinna Reino ja Seppinen, Ilkka, *Kansainvälinen eduskunta*, 158–214. Edita Prima Oy. Helsinki 2007.
- Tiilikainen Teija (2007b), *Klassiset integraatioteoriat*. Teoksessa Tiilikainen Teija ja Palosaari Teemu, *Integraation teoria*, 35–52. Gaudeamus. Helsinki 2007.
- Tiilikainen Teija ja Palosaari Teemu (2007b), *Politiikan tutkimuksen näkökulma eurooppalaiseen integraatioon*. Teoksessa Tiilikainen Teija ja Palosaari Teemu, *Integraation teoria*, 9–34. Gaudeamus. Helsinki 2007.
- Tiilikainen Teppo, *Kylmän sodan loppusuora*. Suomen Kuvalehti nro 33, 18.8.2014, 22–31.
- Tiilikainen Teppo, *Itänaapurin puristuksessa*. Suomen Kuvalehti nro 46, 13.11.2015, 60–61.
- Tuomainen Eero, *Talouselämyksen harmonisointi*. Teoksessa Larsio Rauno (toim.), *Suomi Euroopan sisäovella*, 167–175. Talouselämä Oy. Juva 1988.
- Tuomioja Erkki, *Suomi ja EEC*. K.J. Gummerus Oy. Jyväskylä 1971.
- Tuomioja Erkki, *Eurooppalainen Suomi*. Hanki ja jää. Juva 1989.
- Tuomioja Erkki, *Matkaopas kansanäänestyspaikalle*. TSL. Pori 1994
- Tuusvuori Ossi, *Kaupun vapauttamisen unelma*. Teoksessa Korhonen Olli (toim.), *Rooman sopimus 50 vuotta – suomalaisia näkökulmia Euroopan kehitykseen*, 127–143. Vantaa 2007.
- Tähti Aarre, *Suomen lakien ”eurooppalaistumisesta”*. Teoksessa Kiikeri Markku (toim.), *Suomen lait ja Euroopan yhteisö*, 1–63. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Kokoomateosten sarja C: 15. Turku 1992.
- Uimonen Risto, *Riisuttu presidentti. Kuinka valtionpäältä vietiin valta ja hänestä tehtiin tavallinen kuolevainen*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Juva 2001.
- Uimonen Risto, *Rautakouru Per-Erik Lundh*. Minerva Kustannus Oy. Hämeenlinna 2012.
- Valkama Esko-Voitto, *Työmarkkinajärjestöt*. Teoksessa Leskinen Esko (toim.), *Työmarkkinajärjestöt*, 16–27. Weilin+Göös. Tapiola 1976.
- Vartiainen Juhana, *Ruotsin malli – historiallisia näkökulmia*. Talous & yhteiskunta 4/1997, vol. 25, 64–71.
- Vesa Unto, *Euroopan unioni rauhanprojektina – Mitä se tänään merkitsee?* Teoksessa Korhonen Olli (toim.), *Rooman sopimus 50 vuotta – suomalaisia näkökulmia Euroopan kehitykseen*, 145–154. Vantaa 2007.
- Viren Matti, *Kilpailukyvyyn palauttaminen ykköstavoitteeksi*. TS 10.1.2013
- Virkkunen Janne, *Maailma liikkeessä*. HS Kuukausiliite tammikuu 2011, 41–47.
- Virkkunen Janne, *Kansainvälinen suomalainen maailman huipulla*. Max Jakobsonin (1923–2013) muistokirjoitus. HS 12.3.13.
- Virmavirta Jarmo, *Kunhan saadaan Nato. Keskustelukirja puhuu jäsenyyden puolesta*. Suomen Kuvalehti nro 41, 13.10.2016, 54–55.
- Virmavirta Jarmo, *Onko Suomi Eurooppaa*. TS 15.2.1987.
- Virmavirta Jarmo, *Viron itsenäisyys oli suomalaisille tunteen asia*. TS 15.12.2013.
- Visuri Pekka, *Suomi kylmässä sodassa*. Kadettikunta ja Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 2007.

- Vogt Henri ja Sinkkonen Ville: *Ulkopolitiikka kaipaa ennakkoluulotonta visiointia*. TS 24.10.2013.
- Vuorilehto Simo, *Nokia ja Eurooppa. Olemme jo euroyritys*. Teoksessa Larsio Rauno (toim.), Suomi Euroopan sisäovella, 23–33. Talouselämä Oy. Juva 1988.
- Välitalo Heikki, *Neljän markan maa. Johdatus Suomen kansantalouden peruskysymyksiin*. Art House. Helsinki 1989.
- Väyrynen Raimo (1975a), *Lähestymistapoja suomalaisessa ulkopoliittikan tutkimuksessa*. Teoksessa Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), Suomen ulkopoliittikka, 443–446. Oy Gaudeamus Ab. Helsinki 1975.
- Väyrynen Raimo (1975b), *Johdattelukirjoitus osaan IV Toiminta*. Teoksessa Hakovirta Harto ja Väyrynen Raimo (toim.), Suomen ulkopoliittikka, 311–313. Oy Gaudeamus Ab. Helsinki 1975.
- Väyrynen Raimo, *Teknologia, politiikka ja kansainvälinen järjestys*. Oikeus 1982:2, 74–83.
- Väyrynen Raimo, *Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Suomen ulkopoliittikan kansainvälinen ympäristö*. Teoksessa Forsberg Tuomas ja Vaahtoranta Tapani (toim.), Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 25–61. Gaudeamus. Tampere 1993.
- Väyrynen Raimo, *Suomen ulkopoliittikka katsoo omaa etuaan*. TS 25.2.2011.
- Wallace Helen and Wessels Wolfgang, *Introduction*. Teoksessa Wallace, Helen (edited by): The Wider Western Europe. Reshaping the EC/Efta Relationship, 1–13. Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs London. London 1991.
- Wallenius Jarmo, *Cern on Euroopan onnistunut yhteisponnistus*. TS 5.11.2014.
- Waris Heikki, *Työmarkkinajärjestöjen kehitys Suomessa*. Teoksessa Leskinen Esko (toim.), Työmarkkinajärjestöt, 9–15. Weilin+Göös. Tapiola 1976.
- Wiberg Matti (toim.), *Politiikan moninaisuus*. Juhlakirja Heikki Paloheimolle hänen 50-vuotispäivänään 7.3.1996. Turun yliopisto. Turku 1996.
- Wiberg Matti / Koukkunen Kalevi (toim.), *Politiikan sanakirja. Inhorealistin versio*. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Latvia 2011.
- Wiberg Matti, *Lobbausvoimavarat ovat epätasaiset*. TS 28.5.2015.

VI Muut lähteet:

Internetlähteet

- Elinkeinoelämän Valtuuskunnan kotisivut, <http://www.eva.fi/eva/yhdistys/>
- SAK:n kotisivut: <http://www.sak.fi/suomi/tietoaasaksta.jsp?ao=aikajana&tid=30945&location1=5&sl2=3&lang=>
- <http://www.sak.fi/ajankohtaista/uutiset/key-10-vuotta-palkansaajien-eurooppa-yhteistyota>.
- <http://www.eduskunta.fi>
- http://www.eurocadres.org/IMG/pdf/depliant_15ansEN.pdf.
- <http://www.ert.eu/>

www.eurooppatiedotus.fi/public/default.aspx?contentid=92690...
http://europa.eu/about-eu/eu-history/1945-1959/foundingfathers/spinelli/index_fi.htm
<http://home.web.cern.ch/about>
<http://www.joensuu.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2006/raitiokoko.html>
<http://www.jci.fi/fi/etusivu/>
<https://www.metalliliitto.fi/3.2-meidan-vai-teidan-jasenia>
<http://www.nfs.net/>
<http://www.perttisolalainen.fi/fi/Curriculum/>
<http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>
<http://www.suomenpankki.fi/pdf/0395JR2.PDF>

Radio- ja tv-ohjelmat

Haukkala Hiski, radiohaastattelu YLE:n *Ykkösaamussa* 12.11.2012.
Häikiö Martti, radiohaastattelu YLE:n *Ykkösaamussa* 4.5.2012.
Kuisma Markku, tv-haastattelu YLE TV 1:n esittämässä ohjelmassa *Suomi on venäläinen* 8.3.2015.
Lindén Carl-Gustav. Haastattelu kirjan *Nokian valtakunta* (Gaudeamus 2016) johdosta. YLE Radio 1:n ohjelmassa *Julkinen sana*, 28.9.2016.
Meinander Henrik, radiohaastattelu YLE:n *Ykkösaamussa* 25.11.2013.
Öljyn pyörteissä. Nesteen tarina. *Ohjaaja: Tuomas Niemi, tuotanto: Franck Media. MTV3 27.9.2015.*

Haastattelut ja keskustelut

Tutkimusta varten haastattelemani henkilöt. Haastateltavien yhteydessä mainitsen haastatteluhetken ammatin ja/tai koulutuksen.

Kari Alho. VTT, tutkimusneuvonantaja, dosentti Alho toimi 1980-luvulta vuoden 2014 loppuun tutkimustehtävissä Etlassa. Haastattelu tapahtui Helsingissä 30.3.2012 osittain samaan aikaan Pentti Vartian haastattelun kanssa.

Esko Antola. VTT, professori, integraatiotutkija Antola on ollut käytännössä koko ajan turkulaisen Eurooppa- toimeliaisuuden tärkeimpiä henkilöitä. Antolan Turun yliopistossa hyväksytty väitöskirja vuodelta 1980 käsitteli Euroopan integraation poliittista harmonisointia. Antola oli jo TY:n rehtorin vuonna 1975 asettaman *Integraatiotutkimuksen työryhmän jäsen*. Antola toimi Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n hallituksen puheenjohtajana 1988–1991 ja johtajana 1991 alkaen. Hän oli myös Euroklubin hallituksen jäsen. Antola on kirjoittanut monta teosta Euroopan kehityksestä. Lainasin tutkimuksessani useita Antolan julkaisuja. Haastattelin häntä Turussa useaan otteeseen: 14.10.11, 20.12.11, 6.5.13, 17.6.13, 14.10.13, 7.2.14. ja lisäksi sain haastattelua täydentävän kirjeen tai viestin 14.10.2013, 7.2.2014 ja 17.6.2014. Kirjeet ja viestit ovat hallussani.

- Lauri Ihalainen.** Ministeri¹³²⁷ Ihalainen toimi SAK:n puheenjohtajana 1990–2009, jota ennen hän toimi pitkään SAK:ssa muissa tehtävissä. Ihalainen on kansanedustaja ja haastattelun aikaan työministeri, 2011–2015. Haastattelu tapahtui Helsingissä 21.1.2013.
- Jukka Koivisto.** VTT Koivisto toimi 1990-luvun alussa kokoomuksen tiedotuspäällikkönä ja puhemiehen erityisavustajana. Hän oli Taloudellisen tiedotustoimiston lehdistöpäällikkö 1993–1994 ja toimitusjohtaja 1995–2007. Elinkeinoelämän keskusliiton johtajana Koivisto oli elokuun 2007 alusta tammikuuhun 2011. Haastattelu tapahtui Helsingissä 13.3.2013. Täydentävä sähköpostiviesti 22.4.2013, kopio on hallussani. Lainasin Koiviston kirjoituksia.
- Lasse Lehman.** FM, Keskuskauppakamarin viestintäpäällikkö Lehman tuli Keskuskauppakamarin palvelukseen vuonna 1980 toimien aiemmin mm. informaatikkona. Hän toimi Keskuskauppakamarin historiatoimikunnan sihteerinä 1990-luvun alussa avustaen Jyrki Vesikansan historiateoksen kirjoitustyössä.¹³²⁸ Haastattelu tapahtui Helsingissä 30.9.2011.
- Markku Lemmetty.** Varatuomari Lemmetty oli Akavan lakimies 1981–1983, Suomen Hammaslääkäriliiton lakimies 1984–1985, Akavan apulaisosastopäällikkö 1986–1994, neuvottelupäällikkö 1995–2005, johtaja 2006–2009. Vuosina 1995–2000 Lemmetty oli EY:n talous- ja sosiaalikomitean jäsen Brysselissä olo. ja vuonna 1989 sosiaali- ja terveystoiministeri Helena Pesolan poliittinen sihteeri. Haastattelut tapahtuivat Helsingissä 4.12.2012 ja 22.1.2013. Täydentäviä sähköpostiviestejä 7.1.2013 ja 6.3.2014, kopiot ovat hallussani. Käytöksi oli Lemmetyn kokoelma Toimihenkilö-arkistossa.
- Tauno Matomäki.** DI, vuorineuvos Matomäki oli mm. Rauma-Repola Oy:n ja Repola Oy:n pääjohtaja 1987–1996. Hän istui Teollisuuden Keskusliiton hallituksessa 1987–1992 ja sen puheenjohtajana 1992. Lisäksi Matomäki oli Suomen Työnantajain Keskusliiton hallituksessa 1990–1992, sen puheenjohtajana 1992, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton hallituksessa 1993–1996, sen puheenjohtajana 1993 sekä jäsenenä Elinkeinoelämän Valtuuskunnassa 1992–1996. Haastattelu tapahtui Helsingissä 9.12.2013.
- Martti Pallari.** OTK, Suomen yrittäjien johtaja Pallari työskenteli Tukkukauppiainliiton lakimiehenä ja johtajana 1980–1986, sekä Elintarviketeollisuusliiton toimitusjohtajana 1986–1991. Haastattelu tapahtui Helsingissä 28.1.2011.
- Heikki Pohja.** OTK, toimitusjohtaja Pohja oli 1980-luvulta alkaen keskeisiä henkilöitä SAK:n integraatiohistoriassa. Hän toimi Kemian Työntekijäin Liitossa lakimiehenä 1979–1984 ja puheenjohtajana 1984–1993 sekä fuusion jälkeisen Kemianliiton puheenjohtajana 1993–1994. Pohja oli SAK:n hallituksen jäsen 1986–1994 ja Suur-Helsingin Osuuspankin pankinjohtaja 1994–1996. Vuodesta 1996 vuoteen 2000 hän oli KEY:n Brysselin toimiston johtaja, jonka jälkeen Työttömyysvakuutusrahaston toimitusjohtaja vuodesta 2001 alkaen. Haastattelu tapahtui Helsingissä 10.4.2013. Täydentävä sähköpostiviesti 8.10.2014, kopio on hallussani.

¹³²⁷ Ministerin arvonimi v:lta 2009.

¹³²⁸ Vesikansa Jyrki 1993, 9.

- Rauno Puolimatka.** Toimitusjohtaja Puolimatka oli Turun Nuorkauppakamarin (JC) Singapore-projektin tiedotus- ja PR-johtaja sekä Eurooppa-projektin vara-johtaja. Hän oli myös Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n monivuotinen hallituksen jäsen. Käytössäni oli Rauno Puolimatkan arkisto. Haastattelu tapahtui Turussa 16.2.2011.
- Voitto Ranne.** FM, Kouluneuvos Ranne oli Opettajien Ammattijärjestön OAJ:n puheenjohtaja 1975–1991, Akavan varapuheenjohtaja vuosina 1977–1991 ja puheenjohtaja 1991–1995. Haastattelu tapahtui Turussa 11.9.2012.
- Sampsä Saralehto.** VTT Saralehto työskenteli TKL:ssä 1974–1977 ja 1980–1989; Etlassa 1978–1979, Evassa 1989, Keskuskauppakamarissa 1990–2001. Saralehto oli Euroopan talous- ja sosiaalikomitean jäsen 1995–2002. Sitten hän oli Espoon kauppakamarin toimitusjohtajana 2002–2005. Lainasin tutkimuksessani useita Saralehdon kirjoituksia. Haastattelut tapahtuivat Turussa 1.10.2010, 6.5.2011 ja 29.4.2015. Täydentäviä sähköpostiviestejä 21.1.2011, 9.2.2012, 26.2.2014 ja 3.11.2014 sekä 26.4.2015, jonka liitteenä oli kirje. Kopiot ovat hallussani. Saralehdon arkisto oli käytössäni.
- Pentti Vartia.** VTT Vartia toimi Etlan toimitusjohtajana yli kaksikymmentä vuotta, 1983–2005 ja on ollut suosittu yhteiskunnallinen keskustelija ja tuottelias tutkija. Haastattelu tapahtui Helsingissä 30.3.2012 osittain samaan aikaan Kari Alhon haastattelun kanssa. Lainasin Vartian kirjoituksia.
- Jarmo Virnavirta.** OTK, professori Virnavirta oli turkulaisen Eurooppa-boomin käynnistäjiä ja aktiivinen toimija. Virnavirta oli toimittajana Satakunnan Kansassa, uutistoiminnan päällikkönä Yleisradiossa, vastaavana päätoimittajana Turun Sanomissa 1983–1990 ja päätoimittajana Uudessa Suomessa 1990–1991. Myöhemmin hän toimi päätoimittajana Länsi-Suomessa 1994–1996 ja Nykypäivässä 1996–2001 sekä Kansallisen Kokoomuksen tiedotuspäällikkönä. Hän on vuosia ollut virolaisen Postimees-lehden kolumnisti. Virnavirta oli Ulkopoliittisen instituutin pitkäaikainen hallituksen puheenjohtajana. Turkulaisissa Eurooppa-kuvioissa Virnavirta vaikutti merkittävimmin kirjoituksillaan Turun Sanomissa ja toiminnallaan Eurooppa-Instituutin Kannatusyhdistys ry:n valtuuskunnan puheenjohtajana sekä Eurooppasäätiön hallituksen puheenjohtajana. Lainasin Virnavirran kirjoituksia. Haastattelu tapahtui Turussa 11.10.2010.
- Markku Äärimaa.** LTT, dosentti Äärimaa oli mukana Suomen Lääkäriliiton toiminnassa monipuolisesti jo 1970-luvulla. Myöhemmin hän toimi Suomen Lääkäriliiton toiminnanjohtajana vuosina 198–2005, Akavan hallituksen jäsenenä 1982–1983 ja varapuheenjohtajana 1984–2005. Äärimaa oli Akavan Kansainvälisten asioiden työryhmän puheenjohtaja 1989–1991 ja sitä seuranneen Kansainvälisen toimikunnan puheenjohtaja 1992–1995. Äärimaa oli EAY:n (ETUC) hallituksen varajäsen 1992–2005; PAY:n hallituksen jäsen 1992–2005; World Medical Associationin (WMA) hallituksen jäsen 1993–1994 ja hallituksen neuvonantaja 1995–2005; Comité Permanent des Médecins Européensin (CPME) hallituksen jäsen 1998–1999, puheenjohtaja 2000–2001, hallituksen jäsen 2002–2005. Haastattelu tapahtui Turussa 16.4.2013. Täydentävä sähköpostiviesti 18.4.2013, kopio on hallussani.

Kävin seuraavien henkilöiden kanssa taustakeskusteluja:

Anders Blom. VTM, toimitusjohtaja Blom oli turkulaisen Eurooppa-boomin aloittajia ja vaikuttajia. Blom toimi Kokoomuksen Nuorten Liiton puheenjohtajana 1977–1978, minkä jälkeen hän oli toimittajana Uudessa Suomessa. Hän oli Turun Sanomissa 1986–1988, ensin poliittisen toimituksen ja heti perään ulkomaantoimituksen päällikkönä. Vuonna 1988 Blom siirtyi Mainostoimisto Adaxin varatoimitusjohtajaksi 1988–1989 ja sittemmin Adax Group Oy:n toimitusjohtajaksi 1989–1991. Sittemmin hän on ollut Perheyrittäjien liiton perustajia ja sen toimitusjohtaja ja Eurofacts Oy:n perustajia ja sen toimitusjohtaja. Keskustelut käytiin Turussa 1.11.2013, 8.7.2015 ja puhelinkeskustelu 27.3.2012. Lainasin Blomin kirjoituksia.

Leif Fagernäs. OTK Fagernäs teki pitkän diplomaattiuran, viimeksi hän työskenteli Berliinin suurlähettiläänä. UM:n jälkeen hän oli TT:n toimitusjohtajana 2004, jonka jälkeen hän toimi 2005 toimintansa aloittaneen fuusiojärjestön, Elinkeinoelämän Keskusliiton, EK:n toimitusjohtajana 2005–2010. Keskustelun aikaan Fagernäs on Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton (TT) -säätien asiamies. Keskustelu käytiin Helsingissä 24.10.2011.

Juhani Mylly. VTT Mylly työskenteli pitkään poliittisen historian tutkijana Turun yliopistossa. Hän oli mm. *Suomen eduskunta 100 vuotta*. 1–12. (Helsinki, 2006–2008) -kirjasarjan päätoimittaja. Keskustelu käytiin Turussa 19.11.2010. Lainasin Myllyn kirjoituksia.

Tapani Paavonen. VTT, dosentti Paavonen on kauan toiminut poliittisen historian, erityisesti integraation ja kauppapolitiikan tutkijana Turun yliopistossa. Eurooppasäätiö myönsi Paavoselle Eurooppa-palkinnon vuonna 2014. Keskustelu käytiin Turussa 16.9.2010. Lainasin useita Paavosen kirjoituksia.

Markku Salomaa. VTT Salomaa on Itä-Suomen yliopiston sotahistorian dosentti. Keskustelun aikaan hän toimi Ulkopoliittikan tutkimuksen säätien asiamiehenä. Keskustelu käytiin Helsingissä 15.2.2012.

Veli Sundbäck. OTK Sundbäck työskenteli ulkoasianhallinnossa vuodesta 1969 vuoteen 1996 ja oli Eta- ja EY/ EU-neuvotteluissa Suomen pääneuvottelijoita. Diplomaattiuran jälkeen hän toimi Nokian johtokunnassa 1996–2008.¹³²⁹ Lainasin Sundbäckin kirjoituksia. Keskustelu käytiin Helsingissä 4.5.2011.

---

¹³²⁹ <http://www.metsaboard.com/investors/corporategovernance/boardofdirectors/compositionand-independenceoftheboardofdirectors/pages/velisundb%C3%A4ck.aspx>

Lyhenteet. Ei sisällä oppiarvojen lyhenteitä.

AC	<i>Akademikernes Centralorganisation</i> , Akavan tanskalainen sisarjärjestö
AEK	Akavan Erityisalojen Keskusliitto
Akava	Korkeasti koulutettujen työmarkkinakeskusjärjestö
APN	Neuvostoliittolainen uutistoimisto, <i>Agentstvo petšati Novosti</i>
Ay-liike	Ammattiyhdistysliike
bkt	bruttokansantuote, <i>Gross domestic product</i>
CERN	<i>The European Organization for Nuclear Research</i> ; aiemmin ransk. <i>Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire</i> , engl. <i>European Council for Nuclear Research</i>
Comett	EY:n koulutusohjelma, myös Comett II
DDR	Saksan Demokraattinen Tasavalta
Deva	Demokraattinen vaihtoehto, 1986–1990 toiminut vasemmistopuolue
DIN	Saksalainen standardijärjestelmä, <i>Deutsches Institut für Normung</i>
EAY	Euroopan ammatillinen yhteisjärjestö, ETUC
EC	Euroopan yhteisö, myös Euroopan yhteisöt, <i>European Community</i> , <i>European Communities</i>
Ecu	Euroopan valuuttayksikkö, <i>European Currency Unit</i> , 1979– 1999.
ECSC	Euroopan hiili- ja teräsyhteisö, <i>European Coal and Steel Community</i>
EDU	<i>European Democrat Union</i> , Euroopan konservatiivipuolueiden kattojärjestö
EEC	Euroopan talousyhteisö, <i>European Economic Community</i>
EEA	Euroopan talousalue, <i>The European Economic Area</i>
EES	Euroopan talousalue, <i>The European Economic Space</i> . Suomessa käytettiin usein lyhennettä EES ennen kuin Eta vakiintui.
Efta	Euroopan vapaakauppajärjestö, <i>European Free Trade Association</i>
EK	Elinkeinoelämän keskusliitto
EMI	Euroopan rahapoliittinen instituutti, <i>European Monetary Institute</i>
EMS	Euroopan valuuttajärjestelmä, <i>European Monetary System</i>
EMU	Euroopan talous- ja rahaunioni, <i>Economic and Monetary Union</i>
EMY	Euroopan Metalliliittojen Yhteisjärjestö
Erasmus	EY:n opiskelijanvaihto-ohjelma, <i>European Region Action Scheme for the Mobility of University Students</i>
ERT	The Roundtable of European Industrialists, European Round Table, eurooppalaisen suurteollisuuden yhteistyöjärjestö
ESA	Euroopan avaruusjärjestö, <i>European Space Agency</i>
EST	Elinkeinoelämän Suhdetoimintapoliittinen Neuvottelukunta
Eta	Euroopan talousalue, <i>The European Economic Area EEA</i> , aiemmin myös <i>The European Economic Space</i>

Etla	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
Etuc	Euroopan ammatillinen yhteisjärjestö EAY, <i>European Trade Union Confederation</i>
Etyj	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö
Etyk	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi
EU	Euroopan unioni, vuodesta 1993
Euratom	Euroopan atomienergiayhteisö
Eva	Elinkeinoelämän valtuuskunta
EY	Euroopan yhteisö, Euroopan yhteisöt, <i>European Community, EC</i>
Finefta	Suomen tarpeiden mukaan räätälöity Eftan liitännäissopimus, <i>The association agreement between the Efta countries and Finland.</i>
Gatt	Tullitariffeja ja kauppaa koskeva yleissopimus, <i>General Agreement on Tariffs and Trade</i>
GSM	Groupe Spécial Mobile, sittemmin Global System for Mobile Communications, maailmanlaajuinen matkapuhelinjärjestelmä
ICEF	International Consultants for Education and Fairs
ILO	YK:n alainen Kansainvälinen työjärjestö, <i>International Labour Organization</i>
IMD	IMD business school on sveitsiläinen liike-elämän kouluttaja
IMF	Kansainvälinen Metallityöväen Liitto, <i>The International Metalworkers' Federation</i>
ISPV	Itsenäinen Suomi – paras vaihtoehto
Kevsos	vapaakauppasopimus, jonka Suomi solmi Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian kanssa 1970-luvun puolivälissä tasapainottamaan EEC- vapaakauppasopimusta
KEY	KEY keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyö
KKK	Keskuskauppakamari
KNL	Kokoomuksen Nuorten Liitto
KOP	Kansallis-Osake-Pankin
KTM	kauppa- ja teollisuusministeriö
KTTS	Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätö
LO	Landsorganisationen i Sverige, Ruotsin ammatillinen keskusjärjestö, SAK:n sisarjärjestö
LRF	Ruotsin maatalousjärjestö, <i>Lantbrukarnas Riksförbund</i>
LTK	Liiketyöntäjäin Keskusliitto ry
MTK	Maataloustuottajain Keskusliitto, vuodesta 1992 Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry
NAR	Nordiska Akademikerrådet
NHO	Næringslivets Hovedorganisasjon
NKP	Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue

NMT	Nordiska Mobiltelefongruppen, myöhemmin Nordisk Mobiltelefon, yhteis-pohjoismainen radiopuhelinverkko
OECD	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö, <i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i>
OEEC	Organisation for European Economic Co-operation
OPM	Opetusministeriö
PAY	Pohjolan Ammatillinen Yhteisjärjestö
pj.	puheenjohtaja
pk-yritys	pieni ja keskisuuri yritys
pkt	pieni ja keskisuuri teollisuus
PSKJ	Palkansaajakeskusjärjestöt
Rkp	Suomen ruotsalainen kansanpuolue
R&D	Research and development, tutkimus ja kehitys, T&K
SA	Suomen Akatemia
SAF	Svenska Arbetsgivareföreningen, Ruotsin työnantajajärjestö
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
Sdp, Sd	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SEV	Keskinäisen taloudellisen avun neuvosto
Sitra	Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, vuoteen 1990 Suomen itsenäisyyden juhluvuoden 1967 rahasto
STAKES	Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus
STK	Suomen Työnantajain Keskusliitto
STTK	Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto, vuodesta 1993 Toimi-henkilökeskusjärjestö STTK
SUT	Sanomalehtien Uutistoimisto
SYKL	Suomen Yrittäjien Keskusliitto
SYP	Suomen Yhdyspankki
SYT	Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki- säätiö
TA	Työväenarkisto
TaT	Taloudellinen tiedotustoimisto
TCO	<i>Tjänstemännens Centralorganisation</i> , ruotsalainen virkamiesjärjestö
Tekes	Teknologian kehittämiskeskus
Tepe	Teollisuuden palkansaajajärjestöjen Eurooppa-projekti
tj.	toimitusjohtaja
TJS	Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliitto
TKL	Teollisuuden Keskusliitto
TM	Työministeriö
TSL	Työväen Sivistysliitto

TT	Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto
TUAC	OECD:n neuvoo-antava ammattiyhdistyskomitea, <i>The Trade Union Advisory Committee to the OECD</i>
TuKKK	Turun kauppakorkeakoulu
TVK	Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto
TY	Turun yliopisto
T&K	tutkimus ja kehitys, engl. <i>R&D, Research and development</i>
UM	ulkoasiainministeriö, ulkoministeriö
Unice	Euroopan teollisuuden yhteistyöjärjestö, <i>Union des Industries de la Communauté Européenne, The Union of Industrial and Employers' Confederation of Europe</i> , nykyinen <i>BusinessEurope</i>
VZSPS	Neuvostoliiton Ammattiliittojen Keskusneuvosto
Vakl	Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liitto, <i>International Confederation of Free Trade Unions ICFTU</i>
VATT	Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
VEY	Vaihtoehto EY:lle
WEU	Länsi-Euroopan unioni, <i>Western European Union</i>
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YLE	Yleisradio Oy
YTR	Yleinen Teollisuusryhmä, nykyisin EK:n jäsenliitto: Yleinen Teollisuusliitto
YYA	Sopimus ystäväydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta. Suomi allekirjoitti sopimuksen Neuvostoliiton kanssa 6.4.1948.
ÅA	Åbo akademi
ÖGB	Itävallan Ammatillinen keskusjärjestö, <i>Österreichischer Gewerkschaftsbund</i> , engl. <i>The Austrian Federation of Trade Unions</i>

Annales Universitatis Turkuensis

Turun yliopisto
University of Turku

ISBN 978-951-29-6878-7 (Painettu/Print)
ISBN 978-951-29-6879-4 (Sähköinen/Pdf)
ISSN 0082-6995 (Painettu) | ISSN 2343-3205 (Verkkojulkaisu)